

SZÉPHALOM

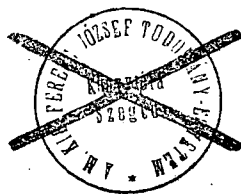
SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

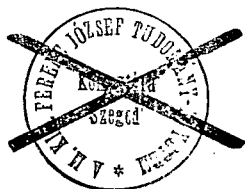
I. ÉVFOLYAM.

SZEGED, 1927.

50327

SOMOGYI SZILVESZTER.

Mesterek értékének igazi mérője a mesterek dícséréte. Arany költői rangját Petőfi elragadtatása szabta meg, Széchenyit legnagyobb magyarnak a legnagyobb magyarok egyike nevezte, és a mai ministeriumnak legtöbbet alkotott s legtöbbet tervező tagja Somogyi Szilveszterben találta meg a híres német városok leghíresebb polgármestereinek típusát.

Pedig német polgármesternek a magyar polgármesternél mindig könnyebb dolga volt annyival, amennyivel magyarnak lenni mindig nehezebb volt, mint németnek. Árpádnak ott kellett örökös hazát szerzenie, ahol más nemzet nem tudott, romokon kellett építenie a magyarnak negyedik Béla előtt és után újra meg újra, Somogyi Szilveszternek is akkor kellett kezébe vennie Szeged kormányzását, mikor már fölviharzott a romokat hagyó háború, mely Szeged alatt repesztette szét a magyar földet.

Itt a szélén a nagy repedésnek nem omlik-e bele az is, ami éppen fölül áll? Azt mondták: igen; Somogyi Szilveszter azt mondta, azt tette, hogy: nem. Archimedes csak úgy vállalkozott volna a világ kimozdítására, ha készen adtak volna neki egy szilárd pontot: Somogyi Szilveszter, mikor egész magyar világunk föl volt fordulva, városát a fölfordult országot is helyre igazítható szilárd ponttá tette. Innét mutat folytonos példát az alkotásra. A sokat csöndesedett vasuti hídon túl vágták el az ország ütőereit — Somogyi Szilveszter alatt új ér hoz friss vérkeringést a város testébe: nyolcvan kilométeres új vasút. Országunkban szegényünkre keletkeztek, szaporodtak a marhakocsi-lakások — Somogyi Szilveszter négyszáznál több családnak építtetett új otthont. Régebben tervezett építkezésekről lemondtak magánosok, testületek, állam — Somogyi Szilveszter az elődöknek boldog békéből beváltatlanul maradt fogadalmát beváltotta a legnehezebb időben: fölemeltette az ország legnagyobb templomát, hitünknek, reménységünknek ideiglenes határainkon átintó tornyait. Az ország elüldözött második egyeteme nem lelé honját a hazában, nem a kishitű szivekben sem — ekkor annak számára megnyitotta Somogyi Szilveszter az ország második városának kapuját és szívét. Minden menekült le van rongyolódva, kincses Kolozsvár bujdosó egyeteme is szegényesen érkezett. Minden lerongyoltnak több a gúnyolója, mint a segítője: egyetemünket is sokan kísérték volna

előbb a pellengérre, azután a vesztőhelyre azért, mert az ország sorsában osztozott. Somogyi Szilveszter pedig nemcsak befogadta a magyar művelődés bujdosó harcosát, hanem ellátja új, ékes öltözettel, új, éles fegyverekkel: Szeged legszebb és legalkalmasabb helyén klinikák, laboratóriumok sora épül, európai tudományosság magyar végvára épül.

A rajzoló művész nagyon meg lett volna akadáva a compositióval, ha régi módi szerint Somogyi Szilveszter arcképe köré oda kellett volna rajzolni az ábrázolt működési körének és eredményeinek jelképeit. E sorok írója is csak hiányos soroknak írója. De hiszen úgylis hiábavaló volna a teljesség: mert ha teljesen megírhatnók is azt, hogy mi mindent alkotott a romok szomorú korszakában Somogyi Szilveszter, írásunk a közel jövőben úgylis már hiányossá, elavulttá válnék.

Sokszor törtem a fejemet azon, hogy miért hívják *érdemrend*-nek az érdemrendet. Nemrég tudtam meg. Akkor tudtam meg, mikor egyet Somogyi Szilveszternek hozott le személyesen Magyarország kormányzója.

M. G.

BEVEZETŐ.

Kevesen tudják, hogy a legnagyobb előtanulmány egy földrajzi nagy-táj megismerése: magyar tudósok munkája magyar területéről. Magyar Földrajzi Társaság Balaton-kutatását értem, boldogult Lóczy Lajos kezdeményezésére és vezetése alatt. Eredménye egy óriási kiadvány, amely a palaeonthológiától, geológiától és geofizikától az ethnográfiaiáig és történelmileg a tudományok egész complexumát magában foglalja, két kivétellel, az egyik a gazdasági tudományok, amelyeket csak kevésbé öleltek fel a tervezetben, a másik a földrajzi összefoglalás, amely még hátra van.

A Magyar Földrajzi Társaság szerény eszközeit messze meghaladó célkitűzéssel, lelkesedéssel és szorgalommal látott hozzá a Magyar Alföld kutatásához is. S ez a munka évek óta folyik elnökének, Cholnoky Jenőnek vezetése alatt. Folyt már a háború előtt is, de ha a háború előtt a Nagy Magyar Alföld egy fontos — bár mindig mostohán kezelt — tája volt az országnak, ma Csonkamagyarországon, ahol a nagy-alföldi területek az országnak nagyobbik felét teszik, a Nagy Magyar Alföld és előttünk ismeretlen viszonyainak felkutatása tudományos szempontból is megnövekedett feladatunk, de még inkább az gazdasági szempontból. A kettő pedig végeredményben egy csúcspontban s egy célban egyesül és ez nemzetünknek boldogulása és tekintélye, súlya a nemzetek sorában. Mert ennek a tekintélynek két létalapja van: az anyagi és a szellemi erő. Gyarapodás gazdaságilag és gyarapodás tudományosan. A külföld nagy nemzeteknek gondolkodását nézve, azt látjuk, hogy az angoloknak és különösen az amerikaiaknak van egy egészséges felfogásuk másokkal szemben. Ők csak akkor segítenek másokon, ha azt látják, hogy azok is megteszik a magukét s képességeikhez képest megerősítik magukat. De ekkor aztán nem állítják arányba az összegeket és bőkezűek a támogatásban. E példát azért hozom fel, mert rá akarok mutatni, hogy anyagi téren is akkor fognak leginkább segíteni a külföldiek, akkor tudunk külföldi tőkét és pedig reális, komoly külföldi tőkét bekapcsolni hazánk felvirágoztatásába, ha komolyan, reálisan, szakértelemmel és céltudatosan dolgozunk mi magunk is gazdasági felvirágzásunkon.

És hasonlóan áll a szellemiekkel is. Mi akkor fogunk leginkább elismerést aratni külföldön szellemi téren, akkor fognak minket a legelső nemzetekkel egyenrangúaknak elismerni, ha mi azokban a kérdésekben, amelyeket hazánk viszonyait illetően intéznek hozzánk, kimerítően felelni tudunk. Hazánk viszonyainak úgy theoretikus, mint practicus ismerete és ezen ismeretek alapján meglátott hibáink orvoslása és előnyeinknek kihasználása tehát legfőbb imminens feladatunk. E feladat messze túlnő azon kereteken, amelyeket egyetlen tudományos társaság megoldani képes. Azt a keretet tehát, amelyet a Magyar Földrajzi Társaság felállított, ki kell tölteni a nemzet összes munkásainak és akarateréjének energiájával, ha valóban eredményt akarunk elérni. Annál inkább meg kell ezt tenni, mert mind-

erre sürgősen szükség van. Nagyon kevesen adnak számot önmaguknak arról, hogy mi még mindig mennyire synylődünk a török hódoltság következtében. A trianoni békeszerződés is végeredményben erre vezethető vissza, mert amint ez okozta a magyarság özönlését a néptelen Alföldre és a nemzetiségek utána özönlését a határokon át, épúgy ez okozta az Alföldnek gazdasági elmaradottságát, amelyen — Széchenyi István intő szava és Vásárhelyi Pálnak munkássága dacára — még mindig nem eleget változtattunk. A török hódoltság visszatartott bennünket évszázadokra Európa egy elmaradtabb gazdasági és műveltségi fokán és még mindig nem tudjuk beérni a nyugateurópai államoknak azalatt szerzett előnyét. Nekünk ma, amikor körülöttünk nemzeti megújulásukat ünneplő nemzetek fiatalosan törnek előre, igazán nincs vesztegetni való időnk feladataink megoldásában.

Az Alföld természettudományos és szellemtörténeti megismerésének munkájában különösen nagy feladat vár az alföldi egyetemekre, a szegedire és debrecenire. Két okom volt, amelyek miatt sohasem osztottam azt a nézetet, hogy a vidéki egyetemek feleslegesek, sőt amelyek miatt ezen nézetet szűk látkörűnek tekintem. Először is azért, mert egy nemzetnek, amely nem világnyelven beszél, hanem amelynek nyelvét a külföld nem érti, önmagában kell ellenőrizni tudni fiainak tudományos munkásságát. Ezt pedig csak több egyetemmel lehet elérni úgy, hogyha minden tudományos szaknak az országban több művelője van. Másrészt tudományos succrescentiát sem lehet nevelni, ha a legtöbb tárgykörből csak egyetlen-egy, vagy legfeljebb két tanszék van az országban. Szatócs-álláspontnak tartottam mindenkor azt is, ha a katedrák számát a hallgatóság számához mérik. Mert még azt sem concedálok, hogy ha valaki szegény, ezért szatócsnak kell lennie. Még hallgató nélkül is lehet egyetemi katedra, sőt szükséges és fontos, hogy legyenek egyetemi katedrák még hallgatóság nélkül is. Ilyen katedrák külföldön vannak és végtelen fontos munkásságot végeznek az általános tudományos haladás és nemzetük gazdaságának megalapozása érdekében. Az egyetemi tanár nem iskolamester, hanem kutató is és elsősorban az kell, hogy legyen. A vidéki egyetemek tehát azért is fontosnak, hogy leghivatottabb kutatóink közül is kerülhessenek ki néhányan a helyszínére. Az alföldi egyetemekre azért volt imminens szükség, mert az Alföldet sohasem fogjuk megismerni, ha nincsenek kutató organismusok, kutató testületek, szóval elsősorban egyetemek, amelyek magának az Alföldnek légkörében élnek.

A szegedi és debreceni egyetemek ma már gyökeret vertek. Helyzetük biztosítva van. Ma már a tanításon túli feladatokkal is szembenézhetnek. Viszont az ország vezetőinek szembe kell nézniök most már azokkal a feladatokkal, amelyeket ez a helyzet, az alföldi egyetemek létezése, magával hoz. Ezt a helyzetet ki kell használni a kutatás szempontjából és azt céltudatosan meg kell szervezni. Mert igaz, hogy minden tudós a maga körében is vállalni s végezni fogja

ezen munkakör egy-egy részét önmagától is. De ha nem szervezzük meg ezen munkát egységesen, akkor kevésbé gazdaságosan fogunk dolgozni. Anélkül, hogy a részletekbe mennék, itt csak azt akarnám megjegyezni, hogy nem szabad ezen programnak túl ridegnek lennie. Kutatási feladatokat kell kitűzni s főként kutatási lehetőségeket adni, és nem szabad mindenkinek munkáját az aprólékosságig meghatározni. Mert a szabad kutatás is rendkívül értékes practice is, pénzügyileg rövid idő alatt escomptálhatóan is igen hasznos gyümölcsöket terem.

Azt sem gondolom, hogy az Alföld-kutatás egész munkáját az Alföld szellemi egészének, multjának és jelenének fölkutatását az alföldi egyetemeknek kellene végezni, mert hiszen ez országos feladat s a feladatnak egyes részeit országos intézmények munkája szolgálja. Így pl. a geológiai kutatásra, amely az Alföld alatti mélyebb rétegek, az Alföld talajának tanulmányozására és speciálisan még az artézi kutak kérdésére, a földgáz és petroleum kutatására terjed ki, a Földtani Intézet van hivatva. De az egyetemek munkássága hivatva van a központi állami intézetek munkáját kiegészíteni, különösen a theoretikus és összefoglaló kutatások terén. Így pl. nem elegendők minden szempontból azok a feltételek, amelyeket a Meteorológiai Intézet végez, hanem szükség van egy, a geografust, botanikust és agrogeológust kielégítő synthetikus klíma-kutatásra is. Ezt egyetemek, amelyekben a különböző szakok művelői együtt dolgoznak, helyesebben oldhatják meg. Szükség van a természeti, szóval emberen kívüli és az emberi jelenségek kapcsolatainak szervezettebb kutatására. Ilyen az Alföld települési viszonyainak genetikai alapon való kutatása. Az eredeti felszín átalakulásának a geobotanika és agrogeologia összműködésével való feltárása után a települések helyének okait kell kutatni, amely okok természetiek és tradicionálisak egyaránt. Mindezek csak vázlatosan és röviden odavetett példák és csak arra szolgálnak, hogy megvilágítsák, hogy épen az egyetemek azok, amelyek ezen feladatoknak a megoldásában a leghasznosabb munkát végezhetik.

Hogy ez a munka eredményes lehessen, ahhoz azonban az állam vezetőinek megértésén és támogatásán kívül az ország és különösen a vidék társadalmának megértő támogatása is szükséges. Ezt a megértő támogatást pedig avval lehet megszerezni, ha az egyetemek ezen társadalom szeme előtt dolgoznak, azaz állandóan elmondják, hogy mit és miért csinálnak. Evégből szükséges elsősorban a jelen folyóiratnak megindulása, amely — egyéb céljai mellett — a szegedi egyetem munkásságát van hivatva Szeged és a Nagy-Alföld közönségével megismertetni.

(Budapest).

Gróf Teleki Pál.

ŐS PARASZT.

Hogyha van szalonnám, kenyerem, borom,
Magam úrnak érzem, dúsnak gondolom.
Fülemüle-nyelven hízott pénzkirályok,
Egy percig sem tudnék irigykedni rájuk.

Vérrel szerzé őszám — parasztfi elébb —
Jó háromszáz éve, nemeslevelét;
Bár büszke vagyok rá s megböcsülöm azt,
Bennem maig itt él az ősi paraszt.

Szeretem a földet, a föld fia, én,
Rám béke csak itt vár, áldott kebelén;
Testvérim a fűvek, testvérim a fák.
Értem a természet szent titku szavát.

Szeretem hajnalban a zsenge mezőt,
Mit a szőke harmat gyönggyel tele szőtt;
Nagy nyári melegben a déli szelet,
Ha nedves szárnnyal zúg a pusztá felett.

Szeretem a pusztát, buckát, televényt;
A sárga homokban tengő növényét;
A bégető nyáját, szép szarvú gulyát,
S a hallgatag éjben síró furulyát.

El-clandalgok, mint pásztor eleim,
A csillagos éj fénylő seregén,
Ha kigyúlnak az ég mély árnyú ivén . . .
Mellöttök mily koldús minden földi fény.

Pompa helyett jobb is az egyszerű ház,
Itt szeretet, hűség és béke tanyáz,
S magam úrnak érzem, dúsnak gondolom,
Hogyha van szalonnám, kenyerem, borom.

(Budapest).

VARGHA GYULA.

HAJÓTÖRÖTTEK.

A tengeren vihar járt, amilyen még soha,
Labdázva hányta őket a szél ide s tova.
Hajójuk összetört, és: — Isten csodája, hogy? —
Egy puszta, vad szigetre vetődtek valahogy.

A pusztá, vad szigetre nap süt, — csak az a nap,
Vándor felhők felette csakúgy szállonganak.
Csakúgy ragyog a csillag, rózsák úgy nyílnak . . .
— Mégis: nem a z az ég az, mégis nem a z a nap!

Az égnek színe sincs itt, a napnak fénye sincs.
A sorsuk siralomház, amelynek vége nincs . . .
Ma nincs, — de másnap újra reménykedő rabok,
Örök kétség-remény közt várván a holnapot.

Most a távol ködében — virrasztó estelig, —
Szabadító hajóknak szent-képét kémlelik . . .
Majd más csodára várnak, — sehol bár semmi jel, —
De Isten őket végkép tán mégse hagyja el! . . .

Olykor a csillagok közt jel látszik — úgy lehet;
Távol szeretteiktől „felnézett” üzenet.
Sóvárgó képzelettel betűzik, mialatt
Építenek reményből fényes légvárakat!

— Szegény hajótöröttek, halálra szánt rabok:
El-elszoruló szívvel mondok dalt rólatok.
És jajszóval kiáltok — valaki csak megért, —
Istenhez, emberekhez: szabadulástokért!

(Temesvár).

SZABOLCSKA MIHÁLY.

MODERN IRODALMUNK ÉS AZ IRODALOMTUDOMÁNY.¹⁾

Minő viszonyban állanak egymással élő irodalom és élő irodalomtudomány a huszadik század elején? Hatással volt-e modern irodalmunk a magyar irodalom történetírására? Sőt talán már ott kellene föltenni a kérdést: tud-e hatni irodalmi élet a történeti tudományokra . . .

A téma igen kényes, még mindig egyike a mai magyar élet nagy problémáinak, azoknak a vita alatt álló kérdéseknek, ahol sine ira et studio alig lehet szólni, ahol világnézetek állanak szemben egymással és a világnézeti állásfoglalás igen gyakran elnyomja az irodalomnak laikus élvezését, vagy tisztán esztétikai szempontú kritikáját.

Modern magyar irodalmunk — bár itt már egy lezárult, a forradalmakkal befejezésre jutott irodalmi mozgalomról van szó — súlyos politikai teherrel és nehezedik az ámuló magyar lélek mérlegére. De szembe kell néznünk ezzel a politikummal és bele kell vonnunk az értelmi megértés anyagába, még akkor is, ha nem tudjuk történelmi távlatból, a józan és közömbös szemlélő megfigyelő tornyából nézni a közelmúlt irodalmi korszakot, akkor is, ha az irodalom politikai és világnézeti gyökereit, irodalom és forradalom összefüggéseit tisztán fölfedjük és észervesszük, hogy nagy tehetségek — ADY, BABITS, KOSZTOLÁNYI, JUHÁSZ, TÓTH Árpád — cégére alatt sok olyan író és kritikus vezetőszerphez jutott, aki a magyar irodalomnak ebben az új virágzásában csupáncsak politikai radikalizmust szimatolt: literátorok, akik számára az új irodalom egyetlen értéke a politikum volt, akik nem esztétikai szépségeket kerestek, hanem a maguk politikai érvényesülését várták az új szellemi átalakulástól . . .

De bármennyire is azon az elvi alapon álljunk, hogy irodalmi forma világnézetet jelent, talán szabad néha a politikai és világnézeti szempontot kikapcsolni az úgynevezett kritikai értékelésből. A politikum konstatálása nem jelentheti egyúttal az irodalmiság maglyára-vetését. Az író értékelése, élvezése nem követeli az olvasótól, hogy azonosítsa magát az író világnézeti állásfoglalásával. Anakreon költői utánzása vagy olvasása nem föltételezi a materiális örömeiben való tobzódást. Horatius, erkölcsi fölfogásának bizonyos aberrációi mellett is, századokon keresztül inspirálni tudta azt a modern Európát, amely olyan messze jutott a görög-római életideáltól. Középkori aszkézis, renaissance-pogányság, nekünk ma már csak irodalmi élmények, nem életprogrammok. Megértjük a törökgyűlölet költészetét Zrinyiben, a németet átkozó kurucdalokat — és nem akarjuk fölakasztani a királyokat Petőfivel, akinek alakját úgy léptette föl a konzervatív kritika, mint kocsmai énekest, aki csak a ré-

¹⁾ A szegedi Szabad Egyetemen 1925. dec. 15-én tartott előadás.

szegséget zengi és a szellem magasabb régióiba nem tud fölemelkedni . . .

Hasonló morális anathéma sújtotta irodalmunk „modernjeit” is. ADY Endre nem középkori másoló-barát, nem a neoklasszikus eszményiség képviselője, mint az ideál után vágyakozó Kölcsey, a remete Kazinczy — az ő életéről és erkölcsiségéről bármint vélekedjünk is: egy elitelő fölfogás sem menthet föl attól, hogy megérteni törekedjünk benne a genie kiváltságait, a kor bűneit és erényeit.

*

Az alábbi sorokban szeretném bizonyítani azt a merésznek látszó tételt, hogy *modern irodalomtudományunk párhuzamos jelensége a modern magyar irodalomnak, vele rokonságba hozható sok szempontból és az az irodalomtörténeti tudomány több irányban fogadott magába hatásokat a modern magyar irodalomtól.*

A kérdést két fokozatban vizsgálhatjuk. Először megnézhetjük: miképen alakította át — ha tényleg átalakította — modern irodalmunk jelenléte *magáról az irodalomról való fölfogásunkat.* Azután kerülhetne sor annak a nyomozására, hogy az átalakult irodalomfölfogás miképen befolyásolta a *múlt*nak szemléletét: olyannak látjuk-e a magyar irodalom elmúlt jelenségeit ma is, mint amilyenek ezelőtt 25 évvel látta őket az irodalomtudomány vagy pedig a múlt képe is módosult a folyton változó jelennek tükrében . . .

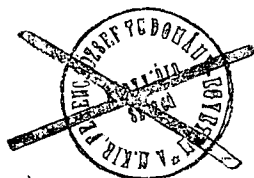
*

Irodalomfölfogás: az irodalomról alkotott nézetek, az úgynevezett irodalmi eszmék (idéés littéraires) történetével még alig foglalkoztak.²⁾ Pedig nem közömbös magára az irodalomra sem, hogy a közvélemény káros valaminek tekinti-e, olyannak, amit száműzni kell az ideális államból, vagy legfőbb értéknek, amint az irodalom öncélúságából, arisztokratikus elzárkozottságából kultuszt űző esztéták tették. Talán a leginkább tudatossá válik az irodalomról való fölfogás olyan korokban, ahol az irodalom részt vesz a közélet küzdelmeiben, mikor forradalmat készít elő, szabadságharc felé sodor nemzeteket vagy egy abszolutizmus idején a legerősebb politikai tett erejével lép föl.

Modern irodalmunk is sok irodalmi eszmét váltott tudatossá. A huszadik század nemzedéke számára mindenekelőtt egy nagy irodalmi átalakulásnak élményét nyújtotta. Akár pro, akár contra, minden kritikusnak és irodalomtörténésznek állást kellett foglalnia vele szemben, nem lehetett közömbösen elmenni mellette. Nagy és mély élménye volt annak a generációnak, amely vele együtt nőtt föl.

Merőben új világot hozott ez az irodalom. ADY Endrének irreális, új romantikája, sejtelmes szimbolumokkal telt, új érzéseket megszólaltató, az ösztöniség világát föltáró, bizarr disszonanciáival, szo-

²⁾ V. ö. Michiels, *Hist. des idées litt. en France au XIXe siècle.* Paris 1863; F. Vial — L. Denise *Idées et doctrines litt.,* Paris 1922.; S. Lempicki, *Gesch. d. deutschen Literaturwissenschaft,* Göttingen 1920.; Kerecsényi Dezső, *Elvi kérdések a magyar irodalomban,* Minerva 1923.

katlan melódiáival és szinkompozícióival megdöbbenő, súlyos peszsimizmust hordozó, a kozmikus fátumot, a magyar sors tragikumát éreztető költészete nem törölhető ki többé a mai kornak lelkéből. Tovább jutottunk azóta — továbbhaladt az irodalomnak soha meg nem álló szekere — de az ő költészete integráns része a magyarság múltjának. Hogy költészete valóban élménye lehetett a magyarságnak: ez a körülmény is mutatja, — minden támadások ellenére — hogy ADY Endre világa és érzései mennyire mélyen bennegyökereznek a magyarságban. ADY Endre magyarságát ma már nem kell bizonyítani. De talán nem árt a *Magyar Kulturának* egyik legutóbbi cikkére hivatkoznom.³⁾ A jezsuiták folyóiratát igazán nem lehet azal megvádolni, hogy a dekadens-hedonista-pogány ADY mellett elfogult lenne. . . . És mégis épen ez a folyóirat látta szükségesnek kijelenteni, hogy ADY Endre költészete és lelke mélyén egy sajátságos, szeretet él, szeretet az ő magyar fajtája iránt, ragaszkodás az ő kis országához, amely csodálatos erővel akkor is magához húzza, ha a magyarság ellökte: visszahull a hazai földre, mint a föl-földobott kő.

Az új költészet élményének világánál sok olyan mozzanat vált tudatossá irodalomfölfogásunkban, ami azelőtt háttérben maradt. Ilyen mindenekelőtt az irodalom nagy politikai és világnézeti jelentőségének fölismerése, amit fontebb már jeleztünk.

A huszadik század kritikusai azon vették észre magukat, hogy „történelmi idöket“ élnek, hogy benne vannak egy nagy irodalmi átalakulás korszakában, hogy részesei egy stílusforradalomnak, egy forrongásnak, mely a klasszikus realizmus és materializmus világos tájairól a romantika „csodáinak“ sűrűségeibe vezet a közönséget és végül, hogy az irodalomnak ismét nagy szerep jut az ország politikai irányításában. (Épen emiatt ragaszkodtak sokan a régi irodalmi ideáljaihoz.)

Az ellentét a megelőző békés korszakkal szemben nyilvánvaló volt. Emlékeztessünk a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveinek irodalomfölfogására: a polgári jólét és nyugalom korszakában, a millénium éveinek meglegedettségében az irodalom sztagnálni látszott. Miért is zavarta volna magát fölkavaró, visszavonást szító problémákkal? Harcok nélkül, a múlt emlékeit idézgetve, a jövőben semmi vihart nem sejtve: ez az egészséges korszak az irodalomban nem látott egyebet, mint kellemes szórakozást, nemes üdülést, férfi-munka után jó nyugalmat. Ez a korszak mulatott olyan megbocsátó gondtalansággal a Gyurkovics-lányok-fiúk léhaságán, ez a boldog korszak mosolygott MIKSZÁTH Kálmán derűs életbölcseiségével az emberi gyarlóságokon, a jó palócok és még jámborabb tótok humoros alakjain, mintha a magyarság számára biztosítva volna egy újabb ezredév idilli korszaka.

Emlékezhethünk ennek az arany időnek fölfogására a költészetről. Egy kiváló irodalomtörténészünk, aki ma már szintén más-kép gondolkodik az irodalom szerepéről, azt írta akkoriban, hogy

³⁾ Székely László, *Ady Endre magyarsága*, 1925. évf. 529. l.

a vers célja: megnyerni az olvasó tetszését; ha elolvasunk egy verset és megnyeri tetszésünket, azt mondjuk rá: *csinos*. Ebben az egy szóban benne van egy korszak egész irodalomfölfogása, sőt egész esztétikai világszemlélete. A vers csinos, tetszetős, szép, mint egy játékszer, női arc, ékszer, ruha: semmi egyéb. Nem jut kifejezésre ebben a definícióban az a lehetőség, hogy az irodalom néha értéke-sebb, komolyabb, sőt veszedelmesebb valami, semhogy a csinosság fogalmával kifejezhető lenne . . . Például az az eset, amikor a versebe rejtett szellemi energiák tömegeket tudnak megmozgatni; mikor egy költeményben — miént valami akkumulátorban — nagy vil-lamos erők vannak fölhalmozva, amelyek kirobbanásra várnak; mi-kor egy ártatlannak látszó költemény parazsat szállít egy későbbi nagy tűzvészhez; mikor egy vers úgy is átformálja a lelkeket, elő-készíti a közhangulatot egy társadalmi átalakulásra, ha pusztán az esztétikai megújulás szuggeráló formájában jelenik meg, vagy olyan homályos, a nagy tömegek előtt érthetetlen stilussal, amely mögött világnézeti hadüzenetet senki sem sejt.

De nem kell okvetlenül ezekre a közelmúlt esetekre gondolnunk. Egy távolabb, nekünk már semleges példa is megvilágíthatja az iro-dalmi igében rejlő tudatalatti erők hatását: Clairvaux-i Szent Ber-nát esete, ahol a megnemértett ige is országokat mozgató tetté vál-hatott. A legenda szerint a XII. században egy francia szerzetes be-járta Németországot és bár nem tudott a lakosság nyelvén, tüzes szónoklatainak hatása alatt nagyszámú sereg gyűlt össze a Szent-föld visszahódítására . . .

Az ártatlannak látszó irodalomnak világtörténelmet csi-náló hatására, titkos romboló-építő munkájára eszmélt rá a huszadik század magyarsága. Az irodalomtudomány is teljesen magáévá te-hette azt az álláspontot, hogy az irodalom maga az élet. Ez a „di-namikus“-nak nevezhető irodalomfölfogás a stílusok váltakozásában világnézetek harcát látja. Modern irodalmunk, mikor letért a PETŐFITől kezdeményezett és ARANYnál klasszikus művészetté emel-kedett, de az ő epigonjaiknál már sablonná vált népies-reális stílus-ról, és egy komplikáltabb, nyugtalanabb, disszonanciákkal kevert, „európaibb“, idegenszerű stílusra tért át: ez a stílusváltozás párhuzamos jelensége volt az élet általános megváltozásának. Talán úgy mondhatnók egy ma már közhelyszerű meghatározással, hogy a falusi-vidéki ember világnézetének helyébe a világvárosi-európai em-ber világnézete lépett. A stílus maga a lényeg: a modern kritikának ez az elvi meggyőződése jórészt a modern irodalom élményén alapszik.

*

Modern irodalmunk élménye más irányokban is kibővítette a kritika és tudomány szempontjait.

Szembekerült a régibb irodalmon nevelődött ízlés egy egész sereg új jelenséggel, amit meg kellett értenie, magyaráznia. Ezek között ott szerepel például a *szimbolizmus* kérdése. A kritikának

meg kellett értenie és magyaráznia, hogy van másfajta költészet is, mint az, amelyik az élet valóságait, a látott-hallott realitásokat írja le: olyan költészet, amely a maga érzéseit látomásokban éli ki, víziókkal, irreális képek hangulatával nem érzékelteti, hanem érezteti, sejteti. Meg kellett érteni a „sejtelmek“ új művészetét, amelynek iskolai példája az *Elsülyedt utak* ADY-tól. Nyilvánvaló és ma már fölösleges is magyarázni, hogy ezt a költeményt nem lehet úgy nézni és érteni, ahogyan megértjük Petőfi verseit — *Befordultam a konyhába . . . Temetésre szól az ének . . .* — ahol valóságos történekekről van szó: a költő egy reális élményét rögzíti meg szinte pillanattfényképszerűen, ahogyan megtörtént. ADY világa irreális, nemvaló világ: az elsülyedt utak, a titkok nagy mezője, amely hívja a költőt, a vak bózót, a vaksötét pusztát, amit tapos, a csendes udvar, a vén kapu — mindezek nem realitások, hanem jelenségek hordozói, egy hívőbabonás lélek látomásai, amik a valóság felfokozott erejével hatnak. Ez a szimbolikus kép és a képnek valóságként való elhívése azt a jelentést hordozza, hogy a költő égbetörő útján elszakadt a realitások földjétől, a múlttól, ahonnan önként száműzte magát, midőn prófétai útjára indult . . .

Érthető, hogy a tudományos kritika eleinte idegenkedve fogadta ezt a bizarr kifejezési módot. De aztán tisztázta a kérdést és épen a konzervatív irodalomtörténészek voltak azok, akik a szimbolisták helyett is megmagyarázták, hogy miben áll ADY szimbolizmus. Azóta irodalomtudományunk egy új fogalommal operál: a tudatalattiság, ösztöniség, félig kialakult érzések, félig-tudatos hangulatok költészetének fogalmával. Az irracionális jegyében áll ma az egész szellemi tudomány, amely abban is párhuzamos jelensége az irodalomnak, hogy nem súlyal-méterrel mérhető realitásokból rakja össze a maga épületét, hanem intuitív módon igyekszik megérteni a jelenségek nagyobb egységeit.

El kellett fogadni, hogy ADY Endre költészetének súlypontja nem a látható-érthető értelmi, racionális felületen van, hanem épen abban a homályban, amit hibájául róttak föl és ami a költői inspirációnak ősi velejárója.

Ha a költészet érzelmeit akar kifejezni, akkor ezeknek kifejezésére igen rossz eszköz a nyelv. (Az előző stíluskorszak épen azért látott mindenható eszközt a nyelv tökéletességében, mert érzelem-készletük hosszú fejlődés alatt kifaragta magának az adaequat kifejező-erejű nyelvet; mihelyt a lelkiség megváltozott, a régi eszköz elégtelennek bizonyult.) Talán paradoxonnak látszik, de kétségtelen, hogy a költészet érzelmi része akkor kezd halványulni, mikor a költő megszólal. A nagy öröm és fájdalom néma marad: PETŐFI szóltanul csügg anyja ajkán, Toldi Lőrincné csak annyit tud mondani: Áldjon meg, áldjon meg . . . Mihelyt szavakba önti érzelmeit a költő, kilép a szenvedély állapotából és helyet ad a mérlegelő reflexiónak, a szerkesztő megfontolásnak, a „művészi“ okoskodásnak.

⁴⁾ Horváth János, *Ady és a legújabb magyar líra*, 1910; Alszegehy 'Zsolt, *Magyar lírikusok* 1921. 109. l.

az önboncoló, hideg analízisnek, ami már tisztára értelmi munka. A hangulatot, érzelmeket közvetlenül csak a zene tudja megközelítően visszaadni. A zenében homályos képzetek uralkodnak: mennél közelebb áll a vers a zenéhez és mennél kevesebb benne az értelmi, logikai elem, annál ősbibb, ösztönösebb, mélyebben fekvő hangulatot, érzelmet tud a költő kifejezni. Ilyen költő ADY, akinek műveiben észre kellett venni a zeneiséget, amely mondatainak sokat gáncsolt homályában szövögeti a sejtelmes és „csodás” melódiákat.

A történeti szempontokat is néző kritika kénytelen volt konstatálni ADY Endrével szemben, hogy lehetséges a költészet témakörének kibővítése — ez a lehetőség mintha feledésbe ment volna az utolsó gátszakadás, PETŐFI hatalmas tárgy-szélesítése óta. Mindig lehetséges ez a kibővülés, — ADY esetében nem horizontális szélességben, hanem a pantheista-kozmosz végtelen felé és le az értelmiség alsó tárnáiba, ahonnan az ösztön-ember primitív indulatszavai, chaotikus érzései búgnak. ADY irracionális költészete is egy új gátszakadás volt, tehát romantikus lázadás a régi törvénnyel szemben: fölszabadulás valami alól, amit az új ízlés konvenciónak és sablonnak kellett hogy érezzen, ha kiélni akarta a saját egyéniségét.

Ennek az „új romantikának” fölismerése tette lehetővé, hogy a kritika letérjen a klasszikus Petőfi-Arany-féle, vagy ha úgy tetszik: Vargha—Szabolcska—Kozma-féle életformák és stílusideál abszolút kultuszáról és elismerje, hogy másfajta stílusnak is van jogosultsága, éppen a „szép” és az ízlés korhoz-kötöttsége miatt.

Láttuk a forradalmak idején, hogy az ízlésváltozásnak, a „szép” módosulásának elvi elfogadása könnyen korlátlan relativizmushoz, esztétikai anarchiához vezet. De annyi tény, hogy a klasszikus körök hisznek abszolút esztétikai törvényben, örök szépségideálban, költői kánonban, amelytől eltérni nem szabad. Romantikus korokban ez a szépségbálvány ledől és a költészet új ideálok után indul. Ilyen kereső, kutató, örökké megállapodatlan, „romantikus” kort ismer föl a huszadik század újítóiban is az irodalomtörténet.

*

Folytathatnók még azoknak a mozzanatoknak felsorolását, ahol az irodalomismeret inspirációkat fogadott el a modern irodalomtól . . .

Ilyen volt a magyar verselés, a *ritmus* kérdése, amely egyenesen a modern költészet kapcsán vetődött föl. Mi a magyar ritmus lényege? A hangsúly, hosszúság, vagy szótagszám? Lehet-e pusztán a hangsúlyra alapítani a magyar vers zeneiségét, vagy meg kell maradnunk a klasszikus iskola időmértékes ritmusánál? A vitából⁵⁾ kétségtelenül leszűrődött, hogy ADY Endre ritmusa tényleg más, mint a klasszikus iskola ritmusa. Természetesebb, „pongyla”, a mindennapi beszéd menetéhez, lüktetéséhez közelebb áll és mégis zenei hatású. Nem szakít az időmértékkel, de a hangsúlynak is szerepet

⁵⁾ V. ö. Horváth János, Magyar ritmus, jövevény versidom. 1922, 92. és 111. l. és Benedek Marcell, Ady-breviárium, 1924, 220. l.

enged: ritmuslejtése épen azért zenei és gazdag, mert félig tudatalatti és sejtelemmelteli, mint amilyen ADY egész líraisága. Az új költészetnek páthosz és mesterkéeltség nélküli kifejezésmodora, a „szabadvers” eszméltette rá az irodalomtörténészeket a próza ritmusára⁶⁾ és arra a tényre, hogy a ritmus sem örök és változatlan, hanem folyton változik és hozzáidomul a költészet belső tartalmához.

Tudatosabbá tette a modern irodalom élménye az irodalom és társadalom viszonyát is. Azt, hogy bizonyos fajta irodalmi mozgalom mögött egy társadalmi réteg áll, hogy az ízlésbeli különbségek voltaképpen nemzedékeket választanak el egymástól: elsősorban a modern irodalom kialakulásán tapasztalhatta az irodalomtörténész. A *Nyugat* kritikusai — IGNOTUS, SCHÖPFLIN — nem is mulasztották el, hogy rámutassanak az irodalomnak szociológiai jelentőségére. Ha az irodalom-fölfogás szociális jelentőséget tulajdonít az irodalomnak, akkor egészen bizonyos, hogy maga az irodalom ugyanabban az időben szociális-tendenciákat fejez ki⁷⁾: az irodalomnak az esztétikai gyönyörködtetésen túlmenő társadalmi céljai vannak...

A modern irodalom termékének, párhuzamos jelenségének kell tartanunk a stiluskritikának azt az irányát is, amit az úgynevezett esztétikai nyelvtudomány vagy *nyelvesztétika* képvisel. Ezt az új disciplinát némelyek⁸⁾ hajlandók — a „linguistica non leguntur”-elv alapján — kizárni az irodalomtörténet szűk berkeiből, pedig az irodalmi kritika nem nélkülözheti a nyelvészeti szempontjait és a „nyelvesztétikai” vizsgálatok egyes írókra vonatkozó eredményeit tudomásul kell vennie a haladó irodalomtörténetnek... Irodalomtudomány és nyelvtudomány fognak kezét a nyelvészeti művelésében, amely az utóbbi húsz évben virágzott föl: ugyanabban az időben, amikor a modern költészet stílusforradalma és szó-kultusza tudatossá tette a nyelv hangulati árnyalatait, a szavak imponderabilis értékeit. Francia, német és magyar nyelvészeti tanulmányok ma is kétharmad-részben a szimbolista és újabb költészet anyagára hivatkoznak.

A mondottakkal még nem zárhatjuk le az irodalomtudomány új szempontjainak felsorolását, de talán már az eddigiek is elég alapot nyújtanak arra, hogy a modern irodalom inspiráló szerepét konstataáljuk.

További feladatunk az, hogy megnézzük: a megváltozott irodalomfölfogás miként befolyásolta a magyar irodalom múltjának szemléletét.

* * *

Modern irodalmunk élménye mindenekelőtt tudatossá tette azt, hogy ARANY János és iskolája klasszikus, tökéletes befejezettségre,

⁶⁾ V. ö. Horváth János, A próza ritmusa, Új Nemzedék 1921. jan. 1.

⁷⁾ Nem véletlen, hogy az első francia milieu elmélet, Mme de Staël munkája (De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales, 1800) közvetlenül a forradalom után készült.

⁸⁾ Pl. Irodalomtörténet, 1936. évf. 237. l.

tetőpontra jutott művészet volt a mai romantikus-dekadens-kereső művészethez viszonyítva. Amíg benne éltünk a magyar klasszicizmusban — klasszicizmus alatt a fejlődés delelőjét, nem pedig antikizáló költészetet értve — talán észre sem vettük a jelenlétét. A modern irodalom észrevétette magát, mert elütött a megelőzőtől — „külömbözöm, tehát vagyok“, mondaná IGNOTUS — és ez a külömbözés tette lehetővé, hogy a közeli XIX. század-vég irodalmában már történelmi múltat lásson a XX. század kritikusa. (Ma már még tisztábban látjuk, hogy például 1905. közelebb volt a tizennégy évnyi jövőben készülő 1919-höz, mint a csupán kilenc évnire távolodó 1896-hoz.)

Sokáig ARANY halála, 1882, volt a határ, ahol a múlt végződött. Ami újabban történt, azzal nem mert foglalkozni a szaktudomány, mert kialakulatlan jelennek érezte, amelyről még nem lehet sub specie aeternitatis ítélni. ADY zajos föllépése lejjebb gurította a múltnak ezt a határkövét, közelebb hozzánk, a XX. század elejéig és most már megindulhatott a nyolcvanas-kilencvenes évek tudományos földolgozása. Ekkor kezdtek „hivatalosan“ foglalkozni VAJDA Jánossal, REVICZKYvel, KOMJÁTHY Jenővel, JÓKAIVAL, sőt MIKSZÁTH-tal és az *Aranytól Adyig* terjedő, lezárt kornak első összefoglaló irodalomtörténetét megírhatta PINTÉR Jenő.

Ha igaz az, hogy minden kor a múltban elsősorban azt látja, ami őt közelebből érdekli, amiben a maga gondolatvilágát, arculatát szemlélheti: — akkor mit keresett a huszadik század embere a múltban? Önmagát talán, a neuraszténiás, túlfinomodott érzéseket . . . És meg is találta abban a költőben, akinek iránya ellen kezdetben föllázadt, aki úgy élt a köztudatban, mint a modern irodalom kibékíthetlen ellentéte: ARANY Jánosban. Az Arany-centenárium alkalmából (1917) fejtette ki a modern irodalmiságok iránt fogékony RIEDL Frigyes, — szép tanulmányának, amit *Arany lelki élete* címmel írt, meleg visszhangja is támadt az új írók körében — hogy kétféle ARANY János van. Az egyik a népies költő, aki homerosi látással nézi a világ konturjait, aki Toldi heroikus alakját faragta és a pogány naiv eposz hangján mesél. Riedl megmutatta, hogy van egy „modern“ Arany János is: az *Őszikék* költője, a töredékek, befejezetlen kompozíciók csüggedt, fáradt, erőtlen, hitlen művésze, beteg, neuraszténiás lélek, akinek élete nem görög derű, hanem egy befelé vérző tragédia. Ezt az Aranyt titkos mótó: az örök kétely emészti. Olyan, mint egy beteges érzékenységgű modern költő. A zord Toldi költője — hogy HERCZEG Ferenc kifejezését használjuk — így lett a huszadik század élmény-alakja.

A modern irodalomtudomány, mint egy romantikus kornak szülötte, általában érzékenyebben reagál a múltnak romantikus jelenségeire. Így történhetett meg legújabban JÓKAI rehabilitációja a közvélemény előtt. A józan realizmus és a külső tökéletességre törekvő klasszicizmus Jókait zabolázatlan, korlátatlan álmodozónak tartotta. GYULAI Pál iskolája nem értette meg Jókaiabban a romantikus zenit. Ma már az irodalomtudományban minden készség és fölké-

szültség megvan hozzá, hogy ne csupán a valóságosság mérlegére tegye a művészi alkotásokat, hanem értékelje bennük éppen azt, ami tudatosan eltér a valóságtól, ami egy „ideális” világot teremt, ahol az értelmi evidenciák és logikus fejlemények helyett az érzelmi igazságok uralkodnak.

Hasonló újjáértékelés központjába került VÖRÖSMARTY is, a legnagyobb magyar romantikus. Vörösmartyban a GYULAI-féle irányjóformán csak a „klasszikus” költőt, a fegyelmezett epikust, az ünnepélyes ódastilus szónokát, az irodalmi élet magasztos vezéralakját ünnepelte. A modern irodalom iskolájába járt kritika — BABITS Mihály,⁹⁾ HORVÁTH János¹⁰⁾ — észreveszi Vörösmartyban a modernnek ösét . . . a romantikust, a bomlott lelki egyensúly költőjét, a *Vén cigány* íróját, a végtelenség és végeesség tragikus szenvedőjét, az irreális fantázia hajótöröttjét, akinek nyelve merész, bízott és újító volt a maga korában, mint ADYé a mienkben és akinek verselése ma is modern. A látomások, tudatalatti asszociációk, örült fantázia-képek „stilromantikus” Vörösmartyja nőttön-növekszik abban a ködben, amellyel őt a modern kritika, mint „ismeretlen mélységet”, mint „izgató talányt” elburkolta.

Mi újat látott meg a modern irodalomtudomány PETŐFIben? „Fölfedezte” benne az üldözött, meg nem értett zsenit, aki prófétája akar lenni a magyarságnak és akit a maradi kritika halálra üldöz . . . Ha végigtekintünk az ADY-irodalmon,¹¹⁾ lehetetlen föl nem ismernünk a „forradalmár Petőfi” portaitjában ADY Endre arcát.

Petőfit a XX. század kritikája forradalmibb fejlődési fázisnak, erősebb irodalomtörténeti zökkenőnek érezte, mint az a kritika, mely önmagát vele azonosítva Petőfit a „klasszikus irodalmi triász” egyikű magaslatára helyezte. Petőfi szembeállítását közvetlen előzményeivel, forradalmi ízlés-újításainak fölismerése, az arisztokratikus irodalmiság és népiesség nivőkülönbségeinek fölmerése: csak egy kívülről és a XX. századra támaszkodó kritika műve lehetett.

Ez a kritika nem is hagyta meglátatlanul azt az analógiát, ami Petőfi irodalmi fogadtatása és az ADY körüli háborúság között kétségtelenül megvan.

Petőfi fogadtatásának történetét — azt a folyamatot, amely mutatis mutandis, megismétlődött a XX. században — találó vonásokkal rajzolta meg CSÁSZÁR Elemér *A magyar kritika történetében*. Császár ugyanazt mutatja ki PETŐFI korában, amit most ADY korára nézve megkíséreltünk kimutatni: hogy egy nagy stílusváltás kedvezően befolyásolja, állásfoglalásra, fejlődésre, gazdagításra készíti a kritikát, az irodalomfölfogást és magát az irodalomtudományt.

⁹⁾ Irodalmi problémák, 1917, 96—154. l.

¹⁰⁾ Forradalom után, Magyar Figyelő 1912.

¹¹⁾ V. ö. Pintér Jenő: Nyugat, 1919. márc.

Íme egy részlet Császár Elemér portrait-jából, amelynek megdöbbentő igazsága revelációként hat:

Hogy a magyar kritika a negyvenes évek derekán, a nem épen kedvező viszonyok között is, olyan dúsan kivirágzott s az egész olvasó közönség érdeklődését fölkelte, sőt lázba hozta, maga a kritika pedig szinte divatos műfajjá lett: egyenesen *Petőfi váratlan, tüneményes föllépésének eredménye*. Egy-két évvel azután, hogy első költeménye az Athenaeumban megjelent, országos hírvé emberré emelkedett: különködő viselkedése, önérzetes, szókimondó természete csakúgy magára irányította a figyelmet, mint *költészete, mely korának uralkodó irányával homlokegyenest ellenkezett*. Mindenkinél észre kellett venni azt a nagy külső és belső ellentétet, mely Petőfit a kor többi költőjétől elválasztotta és hogy *vele új levegő, új szellem áradt a magyar irodalmi életbe*. Aki az irodalom iránt a legkisebb érdeklődést is tanúsította, annak állást kellett foglalnia ezzel az új jelenséggel szemben; ha mással nem, magával kellett elvégeznie, mit ér az új tünemény, gazdálkodása, fölfrissülése-e költészetünknek, vagy *bomlasztó elem, mely az eddigi értékes kereteket szétörve, örvénybe juttatja azt*. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a negyvenes évek közepének nem volt izgatottabb kérdése, mint az: *igazi vagy álprófétája-e Petőfi*. A fiatalság nagyrésze a költészetünket megújító lángelmeként ünnepelte, s ez a csakhamar szinte rajongássá fokozódó dicsőítés bizonyos visszahatást keltett azoknál, akik Petőfire idegenkedve néztek. A *kicsinyeskedő pedánsokat* bántotta szereplése, mert benne a föltűnés hajszolását, mindenáron való eredetieskedést láttak, s bordalai, valamint a maga nyomorúságait katonai és színészéletének szenvedéseit föltárási versei alapján *csavargó, dorbézoló, léha embernek tartották, ki zuhlott életének rajzával beszenyeezi a költészet arisztokratikus terméit; a régi költői eszményekben elfogódottak nem értették meg költői hitvallását és törekvéseit, idegenül hatott redjük Petőfi tárgyainak új köre*, az élményi, erősen egyéni, sőt személyes elemek; *a fogyatékos esztétikai ízlésűek visszadöbbsentek* költészetének őszinteségétől, egyszerűségétől, eleveenségétől; egyik-másik íróársánál pedig a hiúság és irigység is belejátszott az ellenérzésbe. Mindez messze eltávolította és merre szembeállította egymással a két pártot. (I. m. 244. l.)

Első pillanatra hajlandó volna az ember megkérdezni: PETŐFI-ről irodalmunk legnagyobb lírikusáról, avagy — mutato nomine — ADY Endréről szól-e a fabula. Akinek irodalomfölfogása nem nevelődött a modern irodalmi élet harcain, joggal ütközhet meg rajta: PETŐFI nem öröktől fogva érvényes érték, hanem merész, új tünemény? nem abszolút ideál, hanem eretnek, aki diadalmas, új szektát alapít? törvénybontó, bomlasztó, erkölcstelen forradalmár? lehettek olyanok is, akik vele szemben irodalmunk ősi hagyományaira hivatkoztak és nem fogadták el az ő egyedül üdvözítő ízlését?

A huszadik századból látott PETŐFInek „lantján új, eddig soha nem hangzott dallamok szólaltak meg” (i. m. 245. l.): az akkori új időknek új dalaival tört be az irodalom berkeibe, ahol sokan megdöbbsentek pórias versein, mert „ez a hang idegennek, bántónak, sőt

művészetlennek tetszett". Azokat a kritikusokat, akik Petőfit a maga korában nem értették meg, CSÁSZÁR Elemér találó fejezetcímmel az *ősdi kritikusok* rovatába sorolja. Ezeknek az „ősdi, fogyatékos ízlésű kritikusoknak” ideálja még a negyvenes években is (! ma már persze hibának rójuk föl ezt a „maradi” álláspontot) a Bajza költői törekvéseiből kisarjadt, de az *epigonok kezében vértelenné csenevészedett*, érzelgős, csinált lira. Ott van azonban a másik irány: a fiataloké, az *ifjú óriásoké*, akik azonnal fölismerik PETŐFI lángelméjét...¹²⁾

Tagadhatatlan, hogy PETŐFI más világításba került, mihelyt a modern irodalomtudomány reflektora irányította sugarait a múltra. Halott műformák története helyett elevenséget, harcos életet látunk, amelynek dinamizmusa beleszól a jelennek problémáiba is.

*

Volna még sok egyéb jelenség is a régebbi irodalomban, amit ma másképp látunk, mint húsz évvel ezelőtt.

Ilyen a *Csokonai-kultusz*, amely magától ADY Endrétől indult ki. Nem véletlen, hogy a XVIII. század nagy modernjének és európai polgárának műveit nem az Akadémia, hanem egy szépirodalmi cég vállalta „kritikai” kiadásra.

A *kuruc-kor* is új életre kelt. ENDRÖDI Sándor ártatlan kuruc „nótái” még — bocsánat a kifejezésért — hatvanhetes, ünneplő kurucságban fogantak. ADY Endre hétköznapi, keserű, darabos kurucversei a kuruc költészetet közelebb hozták a mai korhoz, azzal, hogy a kuruc lélekben az ősi és mindenkori magyar lélek tragikus lázongását, rebelliségét szimbolizálták. Szintén nem véletlen és a kuruc-kornak ezzel a realisabb fölfogásával (SZEKFÜ Gyula) párhuzamos jelenség, hogy ugyanakkor RIEDL Frigyes és TOLNAI Vilmos lehántották a kuruc „nép”-költészetről azt a csillogó mázt, amelybe az ötvenes-hatvanas évek rajongása burkolta ezt a „balladás” világot. Az illúziók kérge alól egy igazabb, emberibb és korhűbb, de hozzánk is közelebb álló kurucvilág tárult föl.

Általában a *népiesség* olyanfajta kultuszának, amint azt a negyvenes évek inaugurálták, az új irodalom nem kedvezett. A modern német irodalomtudomány ma már a praeromantika tévedései közé sorolja a népköltészetnek irodalmi rangra való emelését. Hasonló hangok nálunk is hallatszottak (BABITS Mihály). Annyi bizonyos, hogy ma már senki sem tartja önmagában való esztétikai értéknek, ha egy irodalmi munka népies stílusban, népies gondolatvilággal szól hozzánk. Talán egy új arisztokratizmus, klasszicizmus felé haladunk ismét, a kereső forradalmak után... BALASSI Bálintban a mai tudomány — DÉZSI Lajos, ECKHARDT Sándor, FERENCZI Zoltán kutatásai alapján — nem a népies naturalista-dalköltőt, hanem a tudós poétát

¹²⁾ Császár Elemér, i. m. 247. l.

értékeli, aki Petrarcat választotta mintájául és a humanisták példájára írt vulgáris nyelven.

*
*
*

Minden korszak ellentétben van a megelőzővel: harcba indul a közvetlen múlt ellen, de tartja a rokonságot egy régebbi múlttal. A renaissance a középkorral szemben föl akarta támasztani a görög-római világot. A romantika viszont, átugorva humanizmust és új pogányságot, visszatért a középkor kereszténységéhez. A huszadik század ismét keresi a romantikát, minden változataiban, akár a misztikus gótika, az eksztatikus barok, vagy a „titáni“ romanticizmus nevével jelöljük a periodikusan vissza-visszatérő romantikus ízlést és világnézetet.

A múltban szimpáthiák és antipáthiák keresése: az objektivnak hitt irodalomtudomány sem kivétel a kor szabályai alól. Talán sikerült néhány példával illusztrálni, hogy irodalmunk modern iránya megtalálta a maga párhuzamos jelenségeit az irodalomtudományban is. Bármiként vélekedjünk erről a modern irodalomról, jelenlétét és irányító hatását nem tagadhatjuk le. Ha a pusztító földrengés előbbremozdítja a földrengéstan tudományát, a háború a sebészetre, a járvány a bakteriológiára lehet kedvező hatású: a szellemi élet terén is az irodalom földrengései mozgásba hozzák az irodalomtudomány szeizmográfjait . . .

A hisztorizmus fölfogásában a történelem mestere életnek, tudománynak. De megfordítva is igaz a tétel: az élet maga is mestere lehet a históriának.

(Szeged).

Zolnai Béla.

FÉRFIAT ÉNEKELEK . . .

A Dugonics-Társaság Széchenyi-ünnepére.

Férfiat énekelek, lantom új dalra fölajzom,
Áhítat és kegyelet rózsáival ékesítem föl
És sarut oldva jövök antik mértékkel adózni
Annak, akit költők minden koszorúja megillet.
Mert maga vátesz volt, tisztán megmondva jövőndöt,
Melynek fölragyogó napját ő hozta nekünk el
S szörnyeteg árnyaival küzdött, aggódva remegve.

Ódát érdemel ő, nem is ódát, ünnepl himnuszt,
Pindaroszi szavakat, melyek árja egekbe csapódik
S múltó gyászokon át az örök fény ormalt éri.
Ő de ma oly fájó nagyságra tekinteni mélyből,
Csonka világunkból fölnézni ily nagy egésyre,
Törpék harca közül Atlas vállára meredni,
A hazai földnek gondját, aki bátran emelte
S hogy mégis mozog, ezt vallotta, hitte halálig.
Ő mily vátesz is ő: mély, bús pusztába kiáltó,
Századok éji ködét föltáró tünde szövétnek,
Mely a jövő hajnalt várván, virrasztva elégett.
Férfiat énekelek, ki a restül álmodozó hűnt,
Messze kelet népét tettekre ragadva vezette
Tétlen tengésből diadalmas eszmei harcba!
Hol van most a magyar és hol van most a vezérő,
Merre megyünk, meddig vereségek népe, fejetlen,
Meddig paskol még bennünket a gyász s a gyalázat?

Férfiat énekelek s remegő lélekkel idézem
Isten tűnt remekét, elszállt lelkét a magyaroknak.
Őt, akiben szerelem-üdvösség s kárhozat egyben-
Élt e honért s népért s inkább omlott el a téboly
Szőnyegein, ám nem nézhette fájának elestét.
Döbling: rácsaldat megrázva figyelte vak éjben
Távol népe jaját, puskáknak tompa zenéjét,
Mint a magyar puszták rab oroszlánsarja, homályos.
Emlékek s álmok pirkadtak néha agyában
Régi diétáról, új hídról, büszke folyóról,
Mely laza gátokon át harsogván törtet előre
És a szabadságnak tépett zászlója taréján,
Ő hány végtelenül ólmos és lassu napod múlt
S néha a méla magyar Bánát költője, a bomlott
És szilajon zokogó Lenau cincogja füledbe
Az eltűnt éden vesztett föld síri keservét
S az idegen zsarnok pandurja kutatta a titkod!
Én, e kései kor elfáradt lantosa, íme
Száz év tünte után hívlak, jöjj el, soha jobban
Nem várt férfit e táj, soha inkább hőst, aki alkot
És e szörnyű kaosz szennyes vizein lebegő nagy
Lelke szaván ismét élet lesz s új Magyarország!

Szeged, 1926. április 25.

JUHÁSZ GYULA.

SAKKOZTUNK EGYSZER . . .

Sakkoztunk egyszer három nagydiákok
Vörös tűznél, szigorú téli éjjel,
Az asztalon tuss és cirksalom állott,
S latin könyvek, kinyitva szerteszéjjel.
Künn a fehér fák vártak, félve, halkkal,
A szél alighogy néha fölsóhajtott
S mi majsoltuk fiatal-lágy ajakkal
Az édes és bíbor bírsalma-sajtot.
Melyben dió volt . . .

Még alig tíz éve
S szemem kutat az elborult határon,
Megoldódott a kedves-régi kéve
S a nagydiák már eltűnt, mind a három.
Az első az, aki e verset írja,
A második az Isten tudja hol van,
S a harmadiknak púpos már a sírja,
Keresztje elvész a sötét falombban.

Jaj, mit tudtuk, három diák, az este,
Hogy térdénállva nézni kell a szépet,
Csak én látom a múlt falára festve,
Mi nem láttuk még akkor ezt a képet.

Türelmetlen vér nyargalt ereinkben,
Szerettünk volna mindig menni — menni,
Mi is sejtettük, hogy ez itt a minden,
És ami aztán jön, a semmi, semmi.
Ha pitypang kelyhét fújtuk, semmiség volt
Unottan vártuk az időt, mi eljő,
Hiábalángolt kelletőn az égbolt,
Csak ő kellett a koldusi jövőendő,
Mert azt hittük az élet, mint a tenger
Bejárhatatlan, nem lesz soha vége,
Előre néztünk nyugtalan szemekkel
Míg lábunknál hevert a csönd, a béke.

De én a tengerek végére értem,
Vitorlámat fordítom újra vissza
S most megpihen e régi, téli éjben
Szegény lelkem, a fáradt nihilista,

(Budapest).

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ.

MESSZI KERESZTAPÁM.

Volt az én Messzi keresztapámnak becsületes neve is. Volt hát, ha egyéb becsületes jószága nem volt is. Szépenlépő Szerencsés. Fekete Györgynek hívták, ami nagyon szép név, de tán még ő maga se tudta egy szuszra kimondani, pedig nagy, hosszú égi meszelő ember volt. Én csak aféle kucóporos kis gyerek voltam, akinek még a vadribizliszedéshez is kis szék kellett, a keresztapám nevét meg csak létráról tudtam volna kimondani. Hát csak úgy mondtam, hogy: Messzi keresztapám, aztán ez a név rajta is vészett.

Messzi keresztapámnak pedig azért mondtam, mert volt nekem közel keresztapám is, aki harmadik ház ellen lakott tőlünk. Igazság szerint ez volt az igazi keresztapám, mert ez buzgólkodott körülöttem, mikor az öreg-templomban a szentelt vizecskét a fejemre csorgatták és ő vállalta értem a felelősséget a Magasságbéli előtt. Hiszen ez rendben is lett volna, mert van abban valami megnyugtató, hogyha majd egyszer számonkérik tőlünk odafönt az idelent való csetlő-sünket-botlásunkat, azt mondhatjuk, hogy mi nem ígértünk semmit, álljanak elő a kezesek. Hanem az én keresztapám igen szigorúan vette a felelősséget — különben szabómester volt és az édesapám csak posztolópo komának hívta — és mingyárt röffel térített vissza az erény útjaira, ha hajigálództam az uccán, vagy a deszkakerítésen keresztül incselkedtem a kutyákkal. Ha pedig arra a bűnre is rávetemedtem, hogy mekegtettem a kecskéjüket, akkor nem restelt panaszsra átjönni az édesanyámhoz.

— Komámasszony, tudja, hogy jó keresztény vagyok, nem kívánom senki kárát, de jusson eszébe, ha megéri: megmondom előre, hogy ezt az én legkedvesebb keresztfiamat előbb-utóbb felakasztják.

— Mit csináltál már megint, te anyagyász? — nézett rám szégyen szülém ijedten.

— Kicsúfolta a tisztos ipart, — forgatta szemeit az égre Közel keresztapám és egészen úgy mekegett a rezgő szakállával, akár a kecskéje.

Mindig a cigányhideg lett, ha a posztolópo komát hallottam csoszogni a kisajtónkban, annál jobban örültem azonban, ha a Messzi keresztapám dobogását hallottam. Pedig ő nem is az én keresztapám volt, hanem valamelyik elhalt testvérkémé, de azért, ha a gyerek meghalt is, minálunk nem lett oda a komaság. Messzi keresztapám rámruházta az elhalt keresztgyereke iránt való szívbéli nagy jóindulatát és minden pénteken bekocogtatott hozzánk az emberségét kimutatni.

— No, legény, tanáld ki, mit hoztam neked? — mindig ez volt az első kérdés.

— Halcukrot.

Ezt biztosan mondhattam, mert mindig halcukrot hozott, amiből hatot adtak egy krajcárért. Hat kis cukorhalacsckát, amelyik a fejétől a derekáig piros volt, a derekától a farkáig sárga és egész.

hosszában-széltében bagószagú. Mert mindig a dohányzacskóból bújt elő a halacska, minden pénteken egy.

— No most már azt mondd meg, legénykém, miben szeret úszni a hal? — ez volt Messzi keresztapám katekizmusában a második kérdés.

Ha meg akartam kapni a cukorból való halat, akkor azt kellett felelnem, hogy „a hal papramorgóban szeret úszni“.

Erre megkaptam a bagószagú szemegét és most következett a harmadik kérdés, de arra már az apámnak kellett felelni:

— Ergó-morgó-vigyorgó, hol az a papramorgó?

Mikor aztán ezen is túl voltunk, akkor az következett az édesanyám részéről:

— No, komámuram, ha már úgyis megvetette az ágyát az ebédnek, tartson velünk.

Messzi keresztapám nem volt gögös ember és nem kérette magát, hanem leült első szóra az asztalhoz, úgy, ahogy volt, a nagy báránybórsapkával a fején és a görbe szőlőmetszőkéssel a csizmaszárbán. Mint ahogy a kártyabeli királyok sohase teszik le a koronájukat, meg a kormánypálcájukat, ő se vált meg soha a sapkától, meg a szőlőmetszőkéstől. Azt hiszem, velük is aludt s ez épúgy nem zavarta az álmát, mint ahogy nem háborgatta az asztalnál az evésben. Mink hárman nem tettünk annyi kárt az ebédben, mint amenyinyit ő egymaga a gallérja mögé hajigált.

— Pedig elhigye, lelkem-galambom komámasszony, hogy sose vagyok étvágyamnál — szuszogta bánatosan, ahogy egy kis lélekzetet vett. — Az ilyen magamforma szegény magános özvegynek úgy össze van szorulva a gyomra a sok kemény-tarhonyától, mint a rossz bocskor.

— Zsírozni kell a bocskort, koma, akkor kitágul — tolta elébe édesapám a fordított-kásás tálat és nincs az a macska, amelyik tisztábbra kitakaríthatta volna, mint a szegény magános özvegy.

Akkor aztán felcihelődött, nyakába akasztotta a csikóbörtarisznyát, barackot nyomott a fejemre, megígérte, hogy a jövő héten megint talál nekem halcukrot és végül, a radnai szent szüz oltalmába ajánlva bennünket, engedelmet kért az alkalmatlankodásért. De mindig tudtuk, hogy az ucca végéről még egyszer visszafordul.

— Mártonkám, lelkem, adjál már egy gyújtat dohányt, nézd, most veszem észre, hogy üres az acskóm, pedig pipaszó nélkül messze van a Taránok keresztje.

A Taránok keresztje öreg köfeszület volt a nagy szőlőúton, az tartotta a hátával a Messzi keresztapám rossz gunyhóját, amely a Jézuska segítsége nélkül rég összedült volna. Biz az jó három fertály órányra volt a várostól s édesapámnak jól bele kellett markolni a dohányos szakajtóba. S míg ő ezzel bibelődött, addig édesanyámat egy pakli masináért küldte ki a kamrába Messzi keresztapám s ez volt az a kritikus pillanat, mikor minden pénteken elveszett valami a háztól.

Hogy csinálta, mint csinálta, arra sose jöttünk rá, de az bizonyos, hogy ha Messzi keresztapám halcukrot hozott nekem, akkor valaminek mindig lába kelt nálunk. Elveszett a sóskupa az asztalról, vagy a borotvatok a gerendáról, vagy a gyűszű az ablakpárkányról, vagy a csörgemetelő a kemencenyakról, vagy a favágó balta a ház elül s ha más nem, elveszett valami rozsdás, ócska vasszerszám, amely a nádtető alatt volt bedugva az ereszetbe, de soha úgy nem járt nálunk Messzi keresztapám, hogy valami a kezéhez ne ragadt volna.

Egyszer az apám talált a piacon valami fanyelű pléh-szerszámot, amiről azt hittük, hogy az valami úri tűzpiszkáló. Nagy deák-koromban tudtam meg, hogy hajsütővas volt, de annak idején se-hogy se tudtuk belőle kiokoskodni, pedig az apám még a végrehajtótól is megtudakolta, mi lehet az. A titokzatos találmány a tükrömögé volt bedugva, onnan vészelt el szőre-szálán. Hónapok múlva találta meg édesapám a Messzi keresztapám gunyhójában, föl volt akasztva a szenteltvíztartó mellé.

— Hát ez, koma? — mutatott rá édesapám. — Ezt mitőlünk hoztad el, úgy-e?

— Onnan én, koma, — bólintott a nagy báránybórsapka. — Mondok, úgy se kell ez nektek semmire se.

— Nono, — mosolygott az édesapám, — de hát azt se tudod, mire való.

— Hiszen éppen azért, — szippantott egyet az orrán Messzi keresztapám. — Hadd legyen valami olyan is a háznál, amiről nem tudom, micsoda.

A kleptománia még akkor nem volt kitalálva, édesapámék csak úgy mondták, hogy Messzi keresztapám lopós ember. De ezt nem rossz végről mondták, csak úgy, mint mikor valakiről azt mondják, hogy danolós ember, vagy italos ember, vagy istenes ember.

— Foltjával jó a csizma is, — állította édesapám, ha úgy szóbeszéd közben felkerült a lopós koma. — Igaz, hogy egy kis szarkatermészet szorult a komába, de máskülönben nagyon tőkéletes ember az. Nincs az a tapasztó-cigány, aki úgy tudjon tapasztani, mint ő. Nem repedezik, nem hámlik a tapasztása, hanem szép egyenletes síma, mint a nyers pite a tepsiben.

Igy esett aztán, hogy mikor egyszer a házunk végét kellett tapasztani, a Messzi keresztapám tudományához fordult édesapám.

— Vállalod-e, koma?

— Mit fizetsz érte, koma?

— Hát azt a választási malackát, amit a multkor elhajtottál innen az árunk partjáról.

— Hát a tiétek volt, koma?

— Az volt az, koma.

— Fusson ki a két szemem, ha tudtam. No, most már mind-egy, majd letapasztom.

Egy hét alatt olyan símára tapasztotta a ház végét, hogy akár írni lehetett volna rajta, mint az iskolában a nagy táblán. Igaz, hogy

Közben ellopódott a kútgémünkről a kolonc, az óránkról az egyik körte, egy csirkeitató, egy kaszakő, egy birkanyíró olló, amit már nem lehetett kinyitni a rozsdától, meg az istállóajtóról a kallantyú, de hát azért édesapám csak édesanyámat szidta össze.

— Mért nem vigyáztok jobban? Utóljára ellopátjátok az egész házat.

Hát utóljára nem a ház lopódott el, hanem édesapámnak a cinezett tajtékpipája. Volt ugyan neki több is, de ez volt a legkedvesebb, mert ez már háromszor eltört, tehát nem kellett úgy féltetni, mint a többi, amelyik még egyszer se tört el.

Ez a pipa-ügy úgy kivette a sodrából édesapámat, hogy azt találta mondani Messzi keresztapámnak.

— No hát szégyentelen vén lator kend!

— Ejnye, ejnye, Márton! — csak ennyit felelt Messzi keresztapám szelid fejcsóválással. — Csak már ne a komaasszony előtt tetél volna így csúffá.

Persze, jövő péntekig már elfüstölgött az édesapám haragja, mákos-gubát főzetett édesanyámmal, mert tudta, hogy abból három tele-tetéz tányérral is megeszik a vén lator.

De hiába vártuk, nem jött, se azon a héten, se a rákövetkezőkön. Először örült neki apám is, anyám is. Hála istennek, csakhogy megszabadultunk tőle! Nem is vesz el azóta a háztól semmi. Ebből is látnivaló, hogy mindig ő volt a tolvaj.

Azonban, ahogy telt-múlt az idő, egyre izetlenebb lett Messzi keresztapám nélkül a pénteki ebéd mindnyájunknak. Nem is bírták tovább az apámék nagycsütörtöknél. Akkor azt mondta az apám:

— Holnap reggel kimégy a szőlőbe Messzi keresztapádhoz, meghívod ebédre. Megmondod neki, hogy kivetheti a drágát a hátsárból.

Másnap reggel útnak indított édesapám. Maga is eljött velem a város széléig, ott megmutatta, merre kell mennem, aztán a nyakamba kötötte a fekete selyemkendőjét, mert hűvösen fujdogált a böjtiszél.

Messze keresztapámat kint találtam az udvaron. Éppen a malacka körül forgolódott a korpás szakajtóval. A körül a bizonyos malacka körül, amelyik meg is nyúlt, ki is gömbölyödött azóta. De bizony nem törődött Messzi keresztapám többet se a malaccal, se a szakajtóval, amikor meghallotta, mi járatban vagyok!

— Eszem a szentedet, éppen csak a szó hibáztat. Már megyünk is, csak a tarisznyát hozom ki.

Napba nézett, ahogy a kerítésajtót behúzta maga után, tüszszentett is akkorát, mint az égzengés.

— Éhomra tüszszenteni szerencse, majd meglátod, lelkecském, — fogta meg a kezemet és lekerült velem a vak-dülőre.

Itt ugyan hosszabb az út, mint az országúton, de alkalmasabb a célszerű szegény embernek. Mert az országúton jönnek-mennek a kocsik, ki a templomba befelé, ki a templombul kifelé, egymást érik az emberek s az ilyen helyen lehet a szerencsével találkozni. A sze-

rencse ilyenkor ott kukorékol az embertelen tanyák szemétdombján, ott kapirgál a vetések szélében, vagy gágog a pocsolyában.

Persze szem kell hozzá, hogy az ember a szerencsét meglássa. Olyan csókaszem, mint a Messzi keresztapámé volt, amelyik elől el nem bújhatott a szerencse, akár kakas, akár tyúk, akár liba képében incselkedett vele.

Most is észrevette a szerencsét már a második dülőben. A szerencse egy macska képében leskedte a mezei egereket a száraz gaz közt.

— Megvagy! — ugrott rá a cirmos egy nagy kövér egérre.

— Megvagy! — vetette rá magát Messzi keresztapám a cirmosra. S ahogy betessékelt a tarisznnyába, nekem mondta el az indokolást:

— Tanuld meg, kis fiam, az ember sohse tudhassa, minek veheti hasznát.

Éppen a harmadik dülőbe fordultunk be, mikor nevén szólították Messzi keresztapámat:

— Gyu-ri-i, Gyu-ri-i!

Bodor kis malac szöszmötélt a gyepen és szimatolva emelte föl rózsás orrocskáját.

— Hallod, gyerek, ez engem hív! Más semmiféle Gyurit nem látok itt a környéken.

Egy korai szitakötőn kívül csakugyan nem járt arra semmiféle lelkes állat, az is úgy csóválta a nagy fejét, mintha azt akarná mondani:

— Nekem semmi közöm a malachoz.

— Vad malac lesz ez, — nézett körül Messzi keresztapám s kieresztette a cirmost a tarisznnyából. — Minek találjak én macskát, ha malacot találhatok? Nem igaz, kis gyerek?

Azzal leguggolt és megrázogatta a tarisznnyát, mint a kukoricás szakajtót szokás:

— Coca, coca, cocikám!

Csudálatos, a vad malac csöppet se vadaskodott, hanem nagybizakodva egyenesen besétált a tarisznnyába.

— Rőf-rőf-rőf, — mondta barátságosan, mintha csak azt akarta volna megmérni, hány rőf hosszú a kvártély.

Nekem az jutott eszembe, hogy ha Közel keresztapám ezt hallaná, azt mondaná, a malac csúfolja a tisztos ipart. Messzi keresztapámnak más gondolata támadt.

— Nézd csak, gyerek, mintha ez egyhasi volna az én malackámmal. Mit gondolsz, nem jobb volna vele visszafordulni? Együtt szépen fölnevelkednének s télire igen lehúznák a mázsát.

Ekkor azonban a malac torkaszakadtából elsivította magát:

— Ki-i-i! Ki-i-i! — tudakolta kifelé az utat a kényelmetlen kvártélyból.

Messzi keresztapám összerezzen és nagyot rántott rajtam:

— Gyerünk csak, pajtikám, a városba. Ha már szerencsét adott a jó isten, minek szerencsétlenkednénk vele. Jobb lesz ezt eladni.

Aztán minek cipelném én ökegyelmét a hátamon. Elmén ez a maga lábán is. Mintha csak a magamét hajtánám. Hova hajtom? Hát az errom után. Honnan hajtom? Hát a hátam mögül. Nem igaz, gyerekek?

Azzal kinyitotta a tarisznya száját, a megvadult malac úgy ugrott ki belőle, mintha puskából lőtték volna ki.

— Rőf-rőf-rőf! — kiabálta harsányan, s neki fogott a szántásokat felmérni.

— Hej, te cudar! — rugaszkodott utána Messzi keresztapám, elhajítva a kezéből a tarisznyát. — Kerülj csak elébe, gyerek!

Sok rőföt kellett szaladnunk a malac után, míg le birtuk fülelni. Most aztán ölbe fogva cipekedtünk vele vissza addig, ahol a tarisznyát elhajítottuk.

No, oda ugyan mehettünk. Azt akkorra megtalálta valaki s úgy cserélte el, hogy nem hagyott helyette másikat.

Messzi keresztapámat sohase láttam ilyen magából kikeltnek. Még a báránybórsapkát is kivette a fejéből, hogy földhöz huppant-hassa.

— Máriáját neki! Tíz ilyen koszos malacért nem adtam volna azt a tarisznyát!

A malac nyilván érezte a bűnét, mert alázatosan dörgölődött a lábához és szóval is kérlete szegényke:

— Gyu-ri-i, Gyu-ri-i!

Még csak ez kellett a nekidühödött embernek. Megrugta a malacot és kirántotta a csizma szárából a metszőkést.

— Még csúfolódsz, te koszos! — csikorította össze a fogát s úgy vágta fültövön a metszőkés fokával az istenadttát, hogy az egyszerre lefogta a szemét. De legalább nem csúfolódott többet, hanem kimondta a Szépenlépő Szerencsés Fekete György nevét, ahogy az illendőség kívánja:

— Gyö-örgy, Gyö-örgy! — ez volt az utolsó hördülése.

Most már nem is haragudott Messzi keresztapám, hanem leterdelt a malacka mellé, az ölébe vette a fejét, kínálta porcfüvel, pap-sajttal, de a malacka csak nem nyitotta fel többet a szemét.

— No, fiúcska, — kapta fel keresztapám a karjára a szerencse-malac hülő tetemét, — vissza kell mennünk. Legalább elásom a fontosalmafa alá, majd nagyobbakat terem az ősön.

Most már egészen hűvösen nézte a történeteket, még oda nem értünk a gunyhójához, a Tarának keresztje alá. Ott azzal fogadott bennünket valamelyik szomszéd kanász fia:

— Gyurka bácsi, nem találkozott kend valahol a malacával? Rosszul csukta kend be a kerítésajtót, kinyitotta a szél, oszt elcsellengett kend után a malaca. Vagy éppen azt hozza kend az ölében?

— Azt, — kókkadt le a Messzi keresztapám feje.

Azóta se láttam olyan halálra vált emberi arcot.

Fölkapott egy nagy göröngyöt és ráfogta a kis kanászra.

— Nem mégis innen, akasztófára való!

Ahogy az elfutott ész nélkül, Messzi keresztapám egyszerre lecsendesedett. Szelíd medve módjára átölelte a nyakamat.

— Tudod-e a Miatyánk egy Istent?

— Tudom.

— Hát az Üdvözlégy Máriát?

— Azt is.

— A Hiszek egy Istent is?

— Azt nem olyan jól.

— Nem baj, jó lesz az úgy is. Eredj be, fiam, az udvarra és térdenállva mondd el mind a hármat. Mire készen leszel velük, akkorra kijöhetsz.

Szót fogadtam és mire kijöttem, Messzi keresztapám felakasztotta magát a feszület karjára. Csak most vettem észre, hogy mikor ölelgetett, leopta a nyakamról a fekete selyemkendőt huroknak.

(Szeged).

Móra Ferenc.

PLATON ESZMÉNYI ÁLLAMA.

A háború után a tengelyéből kizökkent Európa népei ijedt iránytvesztettségükben egyik „új” politikai elméletről a másikra révedeznek, hogy a boldogságot megtalálják. Az európai közösséget alkotó népek közül a legelszántabb, a legkétségbeesettebb, a politikailag legkevésbé iskolázott, a legkürtőbb történelmű, gondolatlan halálugrással belevetette magát a vörös nihil-be, hogy ezzel kipróbálja a látszólag legújabbat, „ami még nem volt”. Pedig ezek az új gondolatok, a sok *-izmus*, nem felejtve ki közülük a modern kapitalizmus állítólagos újszülötteit sem, a szocializmust és a kommunizmust, alapjában véve mennyire régiek! Olvassuk csak el Poehlmann Róbertnek a következőkben is felhasznált munkáját az *antik* szocializmus és kommunizmus történetéről s eszünkbe jut a köznapi bölcs mondások egyik legbölcsebbje: semmi új a nap alatt.

A múlt visszajár. Mi élők sokan vagyunk, sokszor, a szűkös kenyérdarabok szétosztásánál sorban állva úgy érezzük: kellenél többben. De a holtak mégis többen vannak és erősebbek, mert érvényesíteni tudják velünk szemben akarataikat. Beleszólnak ügyeinkbe, irányítanak. Néha azt hisszük, új utat törtünk, új célok felé s észre sem vesszük, hogy kitaposott ösvényen, az ő nyomaikon járunk. A körülmények persze módosultak, az arányok közben esetleg megnöttek, de a lényeg, az ember, nagyjában mindig ugyanaz marad. Mi találgatjuk: mi lehet a pohár alján? — s a régiek nem egy esetben már fenéig ürítették a poharat.

Ma, amikor a hagyományos társadalmi és állami rend kapuit a legkülönbözőbb irányzatok ostromolják, mikor mindenki, aki az emberek vezetésére hivatottnak érzi magát, világboldogításról álmodzik, érdemes lesz gondolatainkat rövid időre a legmerészebb politikai álmódók egyikére, Platonra irányítani: hogyan képzelte a legjobb állam és társadalom berendezését, a kettőnek egymáshoz való viszonyát a filozófiai idealizmus megalapozója? Mint a tudományos gondolkodás egyéb nagy kérdéseiben, a politika elméletében is európai művelődésünk bejáratánál azonnal két hatalmas építménnyel találkozunk: az egyik Aristoteles Politikájának a reálitás széles alapjára épített piramisa, a másik Platon Politeia-jának égbeszökő, álomszerű, a valószínűtlenségig merész kampaniléje.

I.

A Politeia absztrakt gondolatai között ott izzik az élmények lírája: éppen ez teszi elevenné, meleggé, vonzóvá tanulmányozását. Az igazságtalanul kivégzett Sokrates tanítványa úgy érezte, hogy az az állam, melynek ítéletmondása alapján egy Sokratesnek a méregpoharat kellett kiürítenie, nem lehet jó. A lélekben megrendült hálás tanítvány az állam összes életmegnyilvánulásait Sokrates tragédiáján keresztül nézte s úgy gondolta, hogy itt nem apró-cseprő-reformokra, hanem gyökeres újjáépítésre van szükség. A magas-

röptűség szédítő távlatából is állandóan látjuk azonban nála az akkori Athént, Platon eszméinek gyakorlati ellenlábását, melyet lázasan nyüzsgő demokráciájával együtt el kell söpörni a föld színéről. Platon eszményi államát, mint látni fogjuk, metafizikai-lélektani alapra építi. Ebben van általános érdeke. De azért lélekben soha sem tud filozófusunk elvonatkozni szűkebb hazájától. Ebben van munkájának történeti érdeke és egyéni varázsa.

Az alapvető gondolatot Platonnak Athén szétzüllőben lévő politikai és társadalmi élete adta, helyesebben: a demokrácia társadalmi csoportjainak végletes küzdelme az államhatalomért. A politikai jelszavak mögött, az elvek árnyékában akkor is gazdasági érdekek harca tombolt. S a versengésben a tiszta állameszme elhomályosodott.

Azzal szemben, amit maga körül látott, Platon olyan eszményi államot gondolt el, mely sem egyéneknek, sem csoportoknak sajátos érdekeit nem szolgálja, hanem lehetőleg mindenkinek jogos igényeit kielégíti. Ebben az elvi elgondolásban és a részletek aprólékos kidolgozásában éli ki Platon politikai ösztöneit, melyeknek kielégítésére gyakorlati politikai pályán az akkori Athénben nem gondolhattott. Célja minden ingadozás nélkül az, hogy az állam ne lehessen senkinek sem a másik elnyomására szolgáló hatalmi eszköze, hanem mindenkinek közös birtoka. Nem számít előtte az sem, vajjon a vezetők, kiket hivatásuk az állam élére fog állítani s akiktől alapjában véve a közönséges észjárás szerint állásuk sok áldozatot kíván, boldogok lesznek-e, vagy sem? „Mi az állam megalapításánál nem azt tartjuk szemünk előtt, hogy különös mértékben egy osztály legyen boldog, hanem hogy lehetőleg az egész közösség”.

Azt a célt, hogy az egyes osztályok természetszerű önzése az állam gondolatát el ne homályosíthassa, Platon szerint csak akkor lehet elérni, ha mindenki fölött egyformán az igazságosság uralkodik s ha van egy olyan vezető-réteg, mely minden osztályérdektől, egyéni érdektől, külső befolyástól függetlenül az igazságosságon alapuló tiszta államakaratot hatalmi szervként megismerlése. E tervének elgondolásában Platon előtt nincs akadály. Ha a demokrácia útjában áll, annál rosszabb a demokráciának. Filozófusunk a saját korának, illetőleg szűkebb hazájának politikai berendezkedése ellen lázadó lángész, ki nem engedi magát akármilyen közkeletű jelszavakkal elkábíttatni. Nem imponál neki az egyenlőség-szabadság jelszava, ami a XVIII. században majd egyszer felgyújtja a világot. Azt sem hiszi el, hogy a demokráciában tulajdonképpen a törvények uralkodnak. Ezzel szemben ő úgy látta, hogy a demokrácia kisorsolt, vagy választott hivatalnokai szükségszerűleg az egymással törzsalakódó politikai pártok mozgatható bábjai, kik hivataluk hatalmának kezelésében a sokat hangoztatott egyenlőség és szabadság elvei helyett megbízóik érdekeit érvényesítik, annál is inkább, mert rövidebb időre lettek megválasztva s további sorsuk választóik önkényétől függ. Azt is hiába próbálnánk Platonnak bizonyíttatni, hogy a demokrácia a törvények uralma. Erről szerinte csak akkor lehetne szó,

ha a törvények változatlanok lennének. Ez esetben viszont meglenne az a veszély, hogy a merev törvények megmerevítenék az életet. Ez lenne azonban még a kisebbik baj. Sokkal nagyobb hiány ennél, hogy a demokráciában egyáltalán nem a törvények uralkodnak, hanem a törvényhozók, illetőleg a tömegnyáj kolomposai, a demagógok. Az, amit törvénynek mondanak, csak ezeknek szeszélye. Több törvény, mint nap. Az u. n. törvényeket egy lázasan működő, szenvedélyektől fűtött gépezet a pillanatnyi érdekek szerint változtatja.

Akinek ilyen nézetei vannak a demokráciáról, azt előre láthatólag nem fogja feszélyezni eszményi állama vezetőinek kiszemelésében a demokratikus principiumok esetleges hiánya. Platon előtt tisztán áll a teendő: az államot, hogy erkölcsi feladatát, mely benső természetének lényege, minden mellétekintet nélkül érvényesíthesse, fel kell szabadítani a társadalom nyomása alól, függetleníteni kell az érdekei után futó tömegtől. Az ő államának vezetését majd nem a piacon választják kiszámíthatlan eredményű korteskedéssel és szavazással, hanem a természet törvényeinek figyelembevételével lassú, körültekintő eljárással már fogamzásuktól kezdve tenyésztik, nevelik, tisztükre gondosan előkészítik.

De ne vágjunk a dolgok elébe. Egyelőre ott tartunk a platonai gondolatmenet rekonstruálásában, hogy az államreform kiinduló pontja egy olyan vezető-réteg megalkotása, mely az egész állam-eszmét magában foglaló igazságosság kizárólagos szolgálatára szenteli egész életét. Ez a vezető hivatalnoki kar az államhatalom gyakorlása mellett az államakaratot is formálná, tehát jelentené a végrehajtó hatalom mellett a törvényhozást is. Mivel azonban minden hatalom csak addig az, míg nála erősebb nem akad, míg a fegyverek ereje rendelkezésére áll, ugyanez a vezető-réteg — összeségében az örök rendje — alkotná a katonaságot is. Három osztály lenne így az államban: a hivatalnok-vezetők, a katonák és a gazdasági élet szükségleteivel bajlódó elem. A két előző együtt nagyobb egységet alkotna, amennyiben a filozófus-vezetők különös tehetségük alapján a katonák közül válnának ki. A gazdasági életben elfoglalt rész ki lenne zárva a politikai hatalomból épp úgy, mint a védkötelezettségből. Az állam fegyveres ereje így tökéletesen megbízható eszköze lenne a kormányzó hatalomnak. A társadalom hármasság tagozódása különben Platon elmélete szerint pontosan megfelel az egyéni lélek alkotottságának s így az egész konstrukció egyik alaptétele, hogy egyén és állam teljesen hasonló jelenségek, tehát az individuális és szociális ethika sem különbözhetnek a lényegben egymástól.

Platon ilyen egyszerűen elkönfiskálja a többség politikai jogait. Rosszul jár tehát nála a politikai jogokon alapuló szabadság. De éppen olyan rosszul jár az egyenlőség is. Nincs a demokráciának még egy olyan tétele, melyre Platon több iróniát zúdítana. Az ő felfogása az, hogy az emberek nem születnek egyformáknak, nagyon is különböznek természetükre nézve egymástól s az egyik erre, a másik arra a dologra alkalmasabb. S az, aki egymaga sokféle mesterséget folytat, feltétlenül hátrányban lesz egy olyanmal

szemben, aki egy munkakörben tökéletesíti magát. „Tehát minden több lesz, szebben és könnyebben megy, ha ki-ki hivatásának megfelelően kellő időben, minden egyébtől szabadon, egy dolgot végez“.

Észrevétlenül eljutottunk az egyenlőség elvének tagadásától a helyes munkamegosztás principiumának igenléséhez. Platonnak, mikor az előbbit *tagadja*, az utóbbinak az *állítása* fontos. Tehát mindenki teljes erejével és idejével álljon egy hivatás szolgálatában a gazdasági életben épp úgy, mint a katonai, vagy a hivatalnoki pályán. A két utóbbiban épp úgy nem elég, mint bármely más foglalkozási ágban, a hajlandóság, vagy a körülményektől inspirált vállalkozási szellem: szükséges a szakszerű elmélyedés, a tudás is. Vagyis — s ez a lényeg — a politikai pálya nem lehet senkinek mellékfoglalkozása más kereseti pálya mellett — legtöbbször annak titkos szolgálatában. Most már értjük, hová akar ismét sújtani Platon. Megint a demokráciára! Fonák, természetellenes, ha mindenki, akár ért hozzá, akár nem, részt akar venni és részt is vehet a törvényhozásban, az ítélkezésben és a kormányzásban. A szakszerűség elengedhetetlen követelmény az állami életben is, viszont a sokoldalú kapkodás a közepszerűség, a hozzá nem értés, az illetéktelenség posványát jelenti.

A XIX. sz. francia tudományos élet egyik legismertebb képviselője, Taine, a görög szobrászat filozófiáját fejtegetve eszményi fényt áraszt a görög demokrácia sokoldalú, harmonikusan fejlődött, a szakbeli elnyomorodást nem ismerő szép emberpéldányára. A modern civilizáció szerinte túlságosan bonyolult s az élet minden feladatának teljesítéséhez hosszú, speciális előkészületet kíván. Mindez az egyensúlyozott emberré fejlődés rovására megy. Egész életberendezésünk az egyoldalúságra van alapítva. Az ember csavar, a legjobb esetben kerék egy nagy gépezetben. Mennyivel szebb volt az athéni élet a Kr. e. V. században! Taine a legragyogóbb színeket veszi palettájáról, mikor a régi athéni élet festéséhez fog. Öt-hatezer polgár hallgatja a szónokokat s szavaz a piacon. Úgy mennék oda az emberek határozatokat hozni, törvényeket alkotni, mint a borukat, olajukat eladni. Az állam ügyeit könnyű áttekinteni, mert az állam egyetlen város. Nem nehéz eldönteni, hogyan viselkedjék Athén a szomszédaival szemben, hiszen a közönséges polgárt is útbaigazítják a maga élményei, személyes benyomásai: nem kell a külpolitikához mindjárt geografusnak, történetismerőnek, statisztikusnak lennie. A vallás lényegét megejtő szépségű hitregék tartalmazzák, a vallási szertartás egyszerű tánc, ének, vagy lakoma: minden férfi könnyen papja családjának, vagy törzsének. A törvények nincsenek testes corpus juris-ba gyűjtve, a jogszokásokat nagyjában mindenki ismeri gyakorlatból: senki sem jön zavarba, ha bírói, vagy ügyvédi tisztelet kell vállalnia. Mindenki katona szárazon és ha kell vízen: egy tengeri városban alig van olyan suhanc, aki a hajózás technikájából annyit ne tudna, amennyi egy akkori matrónak szükséges. A görög „uomo universale“-t nem nyomta el az élet, nem nyomoríthatták meg az intézmények. Perikles kortársa lehet költő, filo-

zófus, katona, hivatalnok, pap, bíró, vagy atléta egy személyben. Lehet katona s nem kell gépnek lennie, lehet táncos, énekes és még sem fizetett színész, lehet kutató tudós, filozófus és mégsem könyv-moly, foglalkozhatik közügyekkel és mégsem hivatásos politikus.

Platon erre a lelkes, az emberi élet szebb, vagy szebbnek képzelt ifjúsága felé áradó nosztalgiától izzó jellemzésre, ha olvashatná, gúnyos mosollyal vagy boszankodó kézlegyintéssel válaszolna. Munkáiból — a Politeiából is — terebélyes anthológiát lehetne összeállítani lesújtó válaszul Taine soraira. Ő közelről ismeri a demokrácia „sokoldalú” embereit s nem kér belőlük. Az ő államának vezetői majd filozófiailag is képzett specialisták lesznek. Az Akadémia plátónjai alatt tanítványainak sokszor beszélhetett szenvedélyes-ironiával a demokráciáról, erről az önmagában tetszelgő, a maga hangjától megrészegező tudatlanságról, mely trónra ültette a „sokoldalú” illetéktelenséget, eltaszította szenvedélyeinek útjából a hozzáértést — megölte Sokratest. S ahogyan Platon elutasítaná Taine előbb vázolt felfogását, épp olyan meglepődéssel fogadná Taine fiatalabb kortársának, Faguet-nek munkáját a kontárság kultuszáról, a modern demokrácia nagyzó-ló illetéktelenségéről, melynek vezető gondolatait éppen az ő Politeia-ja inspirálta.

II.

Eddig még nagyjában a valóság talaján jártunk. Egyszerre csak emelkedni kezdünk a platoni dialektika szárnyain. E szárnyak gyorsak, mint a fantáziáé. Mi gyarló földi emberek, kiket Platon magával ragad, érezzük, hogy igen magasban járunk: már ritkul a levegő, földi ember ilyen magasban már alig élhet. Platon mindezt észre sem veszi: az ő dialektikája szerint még mindig a földön vagyunk, tehát ott kell lennünk. Számára ez a valóság! Mit számít, hogy az emberféreg először esetleg nem bírja ki? Rá fogjuk nevelni, hogy ezt is kibírassa. Hiszen úgysem az az igazi világ, amit az emberek annak hisznek: az csak árnykép. Az igazi világ itt a magasban van s majd teremteni fogunk egy szebb, jobb emberfajtát, melynek ez lesz az eleme. S nem fontos, nem is szükséges, talán jó sem lenne, ha mindenki ide a magasba vágyakoznék. A gazdasági élet mindennapi taposó-malmában hangya módjára sürgő-forgó tömeg úgy sem számít, mikor a legjobb állam berendezéséről van szó. Ennek a rétegnek az egész üggyhez annyi köze van, hogy igazságosan fogják majd kormányozni, vitézül fogják védelmezni. Csak az örök számítanak: a tudományos elvek szerint képzett katonák s a katonásan nevelt irányító filozófusok.

Platon szerint az állam helyes berendezésének első feltétele a gazdasági életben résztvevő elemnek szigorú elkülönítése a közfunkciókat vállaló öröktől. Ez a kétfajta ember együtt sem lakhatnék. Az egész hivatalos apparátus nőekkel, gyermekekkel együtt a város külfönálló, megerősített pontjára lenne összpontosítva, honnan könnyű szerrel védekezhetnék esetleges külső támadással szemben s ural-

kodhatnék saját államának polgárságán is. Nem nehéz megállapítani, hogy itt Platon szemei előtt nagyjában Spárta lebegett mintaként. Spárta győzött a hosszú, öldöklő peloponnesosi háborúban Athén fölött. Ilyen esetekben a győzelem a felsőbbrendűség glóriájával ragyogja be a győző állam politikai berendezését is. Platon a hanyatló athéni demokrácia jelszavas anarchiája közepette áhítva gondolt egy olyan-fajta államra, amilyen Spárta volt: a spártai társadalom rétegeinek szigorú hierarchikus tagoltságára, a céltudatos nevelésre, a hagyományoktól kötött egyszerű életmódra. Azonban Platon mindent, amihez nyúlt, elméjének erejével magasabb rendűvé formált. Spártát is előbb eszményibbé alakította át s csak így tudta mintaként egyes részleteknél felhasználni.

Akármennyire elvontan szemlélte is Platon a világot, annyit megfigyelt, hogy az ember, ha észrevétlenül s így büntetlenül teheti, szívesen letér az igazságosság útjáról. Ő használta fel először irodalmilag Gygesnek, a láthatatlan embernek regéjét, ki ellenőrizhetlenségének tudatában vígan garázdálkodott. Igazságosak lesznek-e majd az ennyire hatalmas, ellenőrizhetetlen örök? Nem csinálnak-e majd — hiszen módjuk lenne rá — osztályuralmat? Nem zsákmányolják-e majd ki ezek az erők a gyengébbeket? Lesz-e elég ellenállásuk az emberi természetnek rosszra csábító gyengeségeivel szemben?

Ezt a problémát, a köz érdekében való önzetlen működés biztosítását Platon „*minden módon*” megoldandónak tartja. Érti, hogy ez az az alapkő, melyre az egész merész konstrukció támaszkodik: ha ez megingott, az egész összedőlt. Gondolatmenete egyszerű: az a hibája éppen, hogy sokkal egyszerűbb, mint a komplikált élet. Megállapítja a kiinduló-pontot, kijelöli a célt, a kettőt a legegyszerűbb vonallal összeköti, rámondja, hogy ezentúl ez lesz az út s árkon-bokron keresztül, „*minden módon*” nekivág a célnak. Ő nem az a logikus, aki a helyesnek megismert alapelv esetleg visszariasztó következményei elől meghátrálna. Ha a valóság nem akar engedelmeskedni: az a valóság baja!

A görög proverbium-kincs végtelen gazdagságban variálta azt a megkapó megállapítást, hogy az arany, a vagyon nem boldogít, inkább szerencsétlenné tesz. Ezt a gondolatot, mely később evangéliumi igazsággá nemesedett, bizonyára egy belső kincsekkel gazdagon megrakott ember gondolta ki először a léleknek ünnepélyes pillanatában, mikor annak helyességéről őszintén meg volt győződve. S mivel az ember a maga ragadozó voltát titkolni szereti, a nemes gondolat könnyen közmondássá népszerűsödött, mellyel az arany után lihegő emberiség a maga legbensőbb, legállandóbb érzését szívesen kendőzte. Platon a legjobb állam építésénél felveszi a gondolatot s azt *állandó* használatra alkalmasnak találja. Az ünnepi, az alkalmi igazságból nála a hosszú hétköznapi szabálya lett. Evvel filozófusunk észrevétlenül átlépte az utópia kapuját. Az eszményi államkonstrukciók alkati hibája mindig az volt, hogy kivételes lények számára lettek elgondolva. S mivel mi, a hétköznapi gyarló em-

berei, csak kivételes pillanatokban tudunk kivételesek lenni, a szépen elgondolt utópiák nem tudtak gyökeret verni a valóság talaján s a világ szükségszerűen maradt nagyjában ugyanaz, ami volt.

Platon nagyon jól tudja, amit mindnyájan tudunk, hogy az önzetlen, a csak másokért dolgozó ember-típus kitermelésére addig remény nem lehet, míg a földi javak szimboluma, az arany az uralkodó plánéta. Mi ebbe belenyugszunk, vagy kétségbeesünk rajta. Platon nem nyugodott bele, de kétségbe sem esett. Hatalmi szóval kimondta, hogy az ő államában, a katonák és filozófusok közösségében — mert csak ez számít — nem lesz arany. Az emberiség hatalomra törekvő része a hatalmat szereti önmagáért is — erről majd Nietzsche tud egyet-mást mondani, a Wille zur Macht filozófusa — de még inkább szereti a hatalmat a rendszerint velejáró aranyért. S most Platon éppen ezt a kettőt választja el egymástól. Az ő államának őrői magántulajdon útján nem kapcsolódhatnak bele a gazdasági élet érdekszövevényébe. Amíg az őrnek háza, földje, pénze stb. van, addig — ő is csak ember lévén — a magánérdeket *földre helyezheti* a közérdeknek.

Tehát nem lesz neki semmije. Majd eltartja a közösség, de nem mint egyént, hanem mint testületének egyik tagját. A közösség, az a bizonyos továbbra figyelembe nem vett gazdasági réteg, melyre azonban a jelek szerint mégis nagy szükség van, nem az egyes katonákat, hivatalnokokat fizeti, hanem az egész testület szükségleteit elégíti ki. S kielégíti olyan mértékben, hogy az egyesek se hiányt ne lássanak, ami szolgalelkűséget és rosszra való hajlandóságot okozhatna, se puhaságot szülő felesleg ne maradjon. Az őrnek arannyal, ezüsttel semmi dolga. Nincsen magánháztartása sem. Közös éttermekben étkezik, közös raktárakban elégíti ki tényleges szükségleteit. Még olyan lakása sincs, melynek ajtaját bezárhatja.

Ezzel Platon, ama módszer szerint, hogy ami nincs benne a dialektikában, az nincs meg a valóságban sem, eltorlaszolta az egyéni önzés egyik forrását. De ott van a másik, még bőségesebb forrás: a szerelem, a házasság, a család. Mit fog csinálni Platon a legyőzhetetlen Eros-szal, kinek törvénye még a matematikáénál is hatalmasabb?

Nem sokat okoskodik vele. Amint gazdasági téren a magántulajdont az örökre nézve behelyettesítette az életközösséggel, úgy a családot, mivel a házasságot úgy is csak a fajfenntartást szolgáló érzéki szerelem kényszerének tekinti, behelyettesíti a nő és gyermekközösséggel. A nők elvben közösek: senki sem lehet kizárólagosan senkié. Ez azonban egyáltalán nem jelenti az u. n. szabadszerelmet. Az állam mindenbe beleszólhat s a nemi érintkezést, különösen a nemzőképes korban, *fajnemésítési szempontból* szigorúan ellenőrzi. A gyermekek szintén közösek: az apa nem ismeri a fiát, a fiú az apját. A római jognak később formulázott gyakorlati tétele, hogy az apa mindig bizonytalan, Platonnál vezető elv, alapvető elméleti követelmény. Ettől várja, hogy vérrokonai szeretetet fogja áthatni az

örök egész közösségét. Mindenki szeretni fogja a másikat, mert hátha az anyja, vagy apja, hátha a testvére, esetleg a fia, vagy a leánya?

Említettem az előbb a fajnemesítés szempontját. Ez a szó annyira modernül hangzik, mintha mai törekvéseket akarnánk visszavetíteni Platon eszményi államába. Korántsem így van: ez a platoni elgondolás egyik lényeges pontja. Filozófusunknak gondolnia kellett arra, hogy az örök válogatott testületének meglegyen a megfelelő utánpótlása. Akármennyire homogén is ez a testület, azért az egyének mégis csak különböznek egymástól s az utánpótlás kérdésének elhanyagolása a további összetételre, a következő „készletek” színvonalára nézve végzetes lehet. Vagy szabad folyást enged tehát Platon a véletlennek s ezzel az egész testületet kiteszi az elkorcsosodásnak, vagy magasabb érdekből szabályozza ezt a nehezen szabályozható, megfoghatatlan, titokzatos, legegyénibb folyamatot. Az eddigiek után nem lehet kétségünk, hogy Platon a beavatkozás álláspontját választotta. Ő az a logikus, aki, ha egyszer A-t mondott, B-t is fog mondani.

A családi élettel összefüggő legegyénibb jogokba való beavatkozás — amint ezt Poehlmann is hangsúlyozza — különben csak a mi modern felfogásunknak annyira ellenszenves; a görög közfelfogás e tekintetben lényegesen más volt. A görögök általában nem törekedtek modern értelemben vett u. n. szerelmi házasságra és elfogadták azt az álláspontot, hogy a faj folytonosságának egyének feletti problémája igen fontos az állam, a közösség szempontjából is. Innen már csak egy lépés van a beavatkozásig. Spárta pl., mely sok tekintetben inspirálta berendezkedéseivel Platont, adott esetekben, ha a férj nem volt alkalmas gyermekek nemzésére, megszüntethette a házasság monogám jellegét. Az pedig, hogy a nem sikerült magzat elpusztítandó, több antik államban magától értetődő elv volt. Ha Platonnak sikerült volna eszményi államát valahol berendezni, valószínűleg az örök nem ütköztek volna meg annyira a nemi életet sokszor igen messzemenően szabályozó részletes intézkedéseinek, mint amennyire ezek minket meglepnek.

Az egyéni kiválasztásnak az ő államában igen kevés, vagy egyáltalán semmi szerep nem jut. Nála nem lehet „rendetlenül elhálózgatni egymással”. Az ő emberközösségéből számúzva vannak a szerelem romantikával bearanyozott előkészületi cselekményei, tilos a „flirt”. Ha ezen a téren szerinte tovább folytatódna az anarchia, akkor nem lehetne komolyan fajnemesítésről beszélni. Azt is hamar megtudjuk, milyen példák lebegnek Platon szemei előtt. A mezőgazdasági gyakorlat az állatvilág körében a fajnemesítés terén már akkor szép eredményeket mutatott fel. Platon anélkül, hogy szempillája rebbenne, utal ezekre az eredményekre s államának vezetői elé követendő példaként állítja oda a szárnyasokat, kutyákat, lovakat. Tárgyalásmódjának könnyedségéből kitetszik, hogy a világ legtermészetesebb gondolatának tartja alapjában véve felforgató intézkedéseit.

Az alapelv ilyenén megállapítása után a részletek már nem okoznak — legalább a türelmes papiroson — semmi nehézséget. A vezetők gondoskodnak arról, hogy a legderekabb apa-jelöltek mentől gyakrabban összekerüljenek a legmegfelelőbb anya-jelöltekkel, viszont a hitványabbaknak csak a hitványkák jutnának. S míg azok magzatait az állam közös nevelőintézetekben e célra kirendelt tisztviselő férfiak és nők vezetése alatt felnevelné, addig emezekét, általában az időtlenekeket „eldugott, titkos helyre” rejtenék el. A háborúban s egyéb alkalmakkor kitűnőnek bizonyult férfi ajándékai közé tartoznának a nagyobb szerelmi szabadság, amiből mindjárt az a haszon is háramlanék az államra nézve, hogy az ilyen derék, nagyobb szerelmi tevékenységre jogosult embernek majd bizonyosan nem szakad magva. Még arra is gondol Platon, hogy a nemzésre kiválóan alkalmas pároknak a kiválasztása s ezektől a nemzésre alkalmatlanoknak az elkülönítése titokban, a bölcs öregek által esetleg előre kicsinált eredményű ravaszkodó sorshúzással történjék, mert fél tőle, hogy a szembeszökő önkény az „örök nyáját” fellázítaná. Ennyi hatalmat Platon is engedélyez a testi szerelemnek, bár ő általában a testi szükségleteket, szemben a lelkiekkel, megveti s kielégítésükben éppen ezért a legnagyobb önkényt lehetségesnek tartja. Az is meg lenne előre állapítva, hány gyermek születhetik. Ezt a számot az állam szükségletei, a háborús veszteségek, járványok és egyéb betegségek szabják meg. Különösen fontos a férfiak számának a szabályozása. Arra is kell ügyelni, hogy az állam se túlnagy ne legyen, se túlságosan kicsi. Persze Platon a mai kisebb államokat is elképzelhetetlen nagy gigászi konglomerátumoknak tartaná.

A mondottak után már nem meglepő, hogy mind a férfiaknál, mind a nőknél meg lenne állapítva az az életkor, melyben azok a legalkalmasabb magzatokat szolgáltatathatják az államnak. Ez a teljes erejű korszak a nőknél a huszadik életévtől a negyvenedikig, a férfiaknál pedig a huszonöt-harmincadik évtől az ötvenötödikig tartana. Ezeknél fiatalabb vagy öregebb nem gyakorolhatná a „közjó érdekében” a nemzést. Az eszményi államban az lenne a törvénytelen gyermek, amelyik a vezető kijelölése nélküli illegitim szerelemből sarjadna. A nemi élet különben meg van engedve a „közjó érdekében” való nemzési korszakon túl is, sőt e tekintetben akkor kezdődne némi szabadság. De az ilyen szerelem gyümölcse nem jöhetne a világra s ha mégis megszületnék, nem szabadna felnevelni. A mindentudó bölcs vezetők e korban csak már arra vigyáznának, hogy le- és felfelé menő ágon vérrokonok ne kerüljenek egymással össze. A fiú- és leánytestvérek nemi összeköttetését Platon nem tekintti vérfertőzésnek.

Amilyen keveset törődik Platon a szerelem és a szülői szeretet hatalmával, épp olyan rosszul jár államában a „das ewig Weibliche”. Platon állama a nőkérdés szempontjából a legszélsőségesebb feminista reményeket tullicitálja: az örök társadalmában a nők nemcsak egyenjogosítottak, hanem teljesen *egyenlők* a férfakkal. Filozófusunk, mint említettem, minden elvét szereti a lélekre alapozni s

mivel a léleknek nincs külső nemisége, a férfi és a nő u. n. nemkülönbségei, azok összes következményeivel együtt, szintén nincsenek számára. Platon állama nőjének nincsenek háztartási gondjai, nincsenek a családban élő nő hivatásával együtt járó elfoglaltságai: mindezek alól felszabadulva ugyanazt a testi, irodalmi, esetleg tudományos nevelést kapja, mint a férfi, ugyanazt az életpályát és foglalkozási kört választhatja, mint az erősebb nem. Mert azt Platon is kénytelen elismerni, hogy a nő legalább fizikailag, gyengébb a férfinnél. Ez azonban szerinte nem jelent *lényegbe vágó* különbséget a közfunkciók kiosztásánál: a különbségek jellege quantitativ és nem qualitativ.

A testi nevelést a nők és férfiak egyformán kapják, akár csak Spártában. A nők pl. mezítelenül együtt tornásznak a férfiakkal, kiknek Platon evvel kapcsolatban nagyon lelkükre köti a komoly magaviseletet. „Le kell tehát — mondja — az örök feleségeinek vetkőzniök, amennyiben ruha helyett majd erénybe burkolóznak s más egyéb munka helyett együtt kell csinálniok a háborút s minden más állam körüli őrizetet. Persze az ilyesmiből a nőknek inkább a könnyebb természetű részt kell adni, már nemük gyengesége miatt is, mint a férfiaknak. Aki pedig a mezítelen nőkön mosolyog, mikor azok a legjobb célzattal tornásznak — nevetséges bölcseségének éretlen gyümölcsét tépve le — az, amint látszik, sem azt nem tudja, min nevet, sem azt, hogy mit cselekszik. Mert nagyon szép mondás az s az is marad, hogy a hasznos szép, a káros pedig rút“. Platon, amint látjuk, optimista ugyan, de azért alkalmilag számol az emberi gyengeséggel is.

Nem tudom elhallgatni azt a gondolatomat, hogy a vázolt intézkedéseket érzésem szerint Platon csak kényszerhelyzetében tette. A nagy nőemancipáció ellenére, aminek különben az előző görög gondolkodásban már volt hagyománya, Platon alapján véve mérsékelt tisztelője lehetett a női nemnek s mivel mást nem tudott a nőkkel csinálni, csak ezért s valójában nem elvi okokból azonosította őket a férfiakkal. Ebben a látszólagos megbecsülésben lényegében véve nagy megvetés nyilvánul a Goethe-től felmarasztalt „örök női“-vel szemben: Platon csak úgy tudja elfogadni a nőt, hogy előzőleg legbensőbb lényéből kiforgatja. Ha Platont gondolat-varának építésénél a valóság annyira-amennyire nem kötelezte volna, a nőt vagy teljesen kiiktatta volna a világból, vagy legalább minden nőt az alsó, gazdasági rétegbe szorított volna, a köznapi lények közé, kik nem kénytelenek a közjóért élni, hanem élhetnek a maguk legszűkebb körének, esetleg önmaguknak. Platon jól tudta, hogy a nőknek inkább az ilyesmire van hajlamuk és tehetségük. Mivel azonban az örök rendje sem szűnhet meg az első generáció után, sőt állandóan olyan utánpótlásra van szüksége, mely az általa megtestesített államesszme életének folytonosságát biztosítja, Platon kénytelen volt az örök mellé nőket adni. Igaz, meg lehetett volna talán úgy is oldani a kérdést, hogy az állam az összes nőket az örök exkluzív közösségén kívül a gazdasági rétegben összpontosítja, ez esetben azonban

előreláthatólag az a nem kívánatos gyakori érintkezés, összevegyülés fejlődött volna ki a szétkülönített hierarchikus csoportok között, amit Platon föltétlenül el akart kerülni. Nem volt más hátra: a nőt be kellett bocsátani az örök válogatott társadalmába. Erre a lépésre azonban filozófusunk csak úgy tudta magát elszánni, hogy előbb a nőt fűsította. Gondolatai kétségtelenül sok tekintetben előre jelzik a modern fejlődést.

III.

Platonnak mindenre van egy csodaszere: a nevelés. Mint mindenki, aki az emberiség boldogítására adva fejét, ő is a nevelés problémájának tervszerű megoldásától várja a csodát, a céljaihoz szükséges új embertípus gyors kiformálódását. Leibniz mondotta, hogy ha kezébe adják a nevelést, ő rövidesen megváltoztatja a világ képét. Általában minden új társadalmi berendezkedés az ifjúságon át akarja meghódítani és tervei számára biztosítani a jövőt. Platon sem kivétel e tekintetben. Ő olyan embereket akar formálni, kik a látszatvilág változó jelenségeitől elfordulva, szemüket az örökkévaló dolgok felismerésére idegzik be, az igazságosság ideáját megértik s ezzel az igazságosság földre való átültetésének legfontosabb feltételét teljesítik.

Ismétlem: Platon az eszményi állam berendezésénél mindig csak a két magasabb társadalmi csoportról beszél, a katonákról és a filozófus vezetőkről. A gazdasági élet szükségleteit ellátó tömeg őt egyáltalán nem érdekli. Nevelési eszméi is csak a két felsőbb csoportnak, sőt nagyobb részben csak a legmagasabb kategóriának, a filozófus-uralkodóknak szólnak, kiknek kifinomult ember-példányai az állam szerves egyéniségének legfőbb biztosítékai. A nevelés, különösen az utóbbiak számára, hosszú ideig tart. A holtig tanulás, a sűrű folyton tökéletesedő magasabb rendű emberré formálódás eszményét Platonnak köszönjük.

A nevelés menete három szakaszra tagozódik. Az első szakasz a huszadik életévig tartó testi és muzsai nevelés az örök valamennyi férfit és nőt egyaránt. A második fokozat a szelekció révén kiválasztott tehetségesek filozófiai irányú tanulmánya a huszonötödik életévig. Ezek közül ismét csak a legkiválóbbak a jó eszméje gyakorlati megvalósítására való képesség kipróbálásának céljából valami megfelelő munkakörben tapasztalatokat gyűjtenek s ez után ötvenedik életévükig még tovább tanulnak. A legfelsőbb irányító állásokba csak az utóbbiak juthatnak el, még pedig egymást felváltva. Mert Platon államában a hatalom nem az a gyönyörűség, aminek megszerzéséért verekedni kellene s amihez a kiválasztottak ragaszkodnának. A filozófus örül, ha a hatalom-kezelés terhes kötelezettségétől felváltás útján megszabadul s legalább ideiglenesen visszamenekülhet a szemlélődő élet boldog élvezetébe, melynek tiszta gyönyörűségeihez képest minden más földi érték esendő.

A huszadik életévig tartó alapvető nevelés egyes vonásai az athéni és spártai nevelési rendszerből valók ugyan, az egész mégis

Platon sajátos elgondolása. Arra már utaltam a nő és gyermek-közösség ismertetésekor, hogy az egész nevelést a csecsemő-kortól kezdődőleg az állam intézi. A testi nevelésnek az erőt, egészséget, edzettséget kell biztosítania, de mindez nem csaphat át egyoldalú testi ügyességek megszerzésére irányuló túlzásokba. A másik résznek, az u. n. muzsai nevelésnek képcsán, Platon gondosan megvizsgálja, hogy az egyes hagyományos nevelő értékek, mint a zene, az irodalom, a képzőművészetek, a vallás stb., mit jelentenek a kitűzött cél elérése szempontjából.

Alapelve: mindent, ami szenvedélyt ébresztő, érzelgős, vallás-talan, érzékiséget csiklandó, igazságot elhomályosító, mindazt könnyörtelenül ki kell gyomlálnia az államnak a hagyományos nevelő-értékek közül. Platon államában — nem győzöm ismételni — nincs a szó politikai értelmében vett szabadság. A modern bálványok: a sajtószabadság, a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság stb. Platon szemében a politikai ügyefogyottság szálnalmas eltévelyedései lennének. Államában szigorú cenzura, mindenre kiterjedő felügyelet van. Szemére vethetnénk filozófusunknak, hogy pl. a Politeiát, ezt a robbantó gondolatokkal zsúfolt, a tényleges államberendezéssel homlokegyenest ellenkező dogmatikus álláspontot elfoglaló munkát a saját állama törvényei szerint meg sem írhatta volna. De nem hiszem, hogy egy ilyen ellenvetés Platonra hathatott volna. Meggyőződéssel azt felelné, hogy az ő államában ilyen munkákra nem is lenne szükség.

Ezek után nem csodálkozhatunk, ha sok minden, amit a gyakorlati görög nevelés magasra értékelt s amit mi sokszor még töredékeiben is csak bámulni tudunk, Platónnál nagyon rosszul járt. Így Platon, aki maga is az ihletett vates-ek közül való, a legtöbb görög költőt nem akarja megtűrni államában. Ő maga kitűnően ismeri, folyton idézi őket, de a nevelésben csak megcenzurázottan juttatna a fantom-hajhászóknak szerepet. Homerosnál pl. az istenek nagyon gyakran istenekhez méltatlanul cselekszenek és beszélnék. A drámai művészet sok esetben a rosszat is utánozza. Platon ilyen szabadságot nem engedélyez senkinek, legyen az akár Homeros, akár Aischylos. Nála már a dajkáknak is válogatott meséket kell mesélniök, a későbbi irodalmi táplálék pedig kizárólag az igazságot híven visszatükröztető alkotásokból állna. Idézeteinek felhasználási módjából kivehető, hogy elsősorban talán Pindaros nyerne nála kegyelmet. Aki költő pedig nem engedelmeskednék a fenti parancs-számba menő előírásnak, az elhallgat Platon államában.

Ami áll a költészetre, ugyanazt az elvet alkalmazza Platon a többi művészetre is. A művészeknek kerülniök kell minden rossz jellemű, féktelen, szolgalelkű és illetlen dolog utánzását, különben nem munkálkodhatnak. Nevelőértéknek csak az a műtárgy tekinthető, amiben a szép és illedelmes természete szembeszökően megnyilvánul.

Rendkívüli fontosságot tulajdonít Platon a nevelésben a zenének, mert felfogása szerint a ritmus és összhangzat hatja át legmé-

lyebben s ragadja meg leghevesebben a lelket. Annyira megy a zene fontosságának megbecsülésében, hogy szerinte senki az állam alapvető berendezkedéseinek veszélyeztetése nélkül a zene hagyományos formáit nem bolygathatja meg. Természetes tehát, hogy a zene is a legszigorúbb állami ellenőrzés alá kerül: a férfias dór és frigiai hangnem megengedhető lesz, míg a lány ión és lydiai hangnemek száműzetnek. A hangszerek közül a lyra és a kithára egyszerűbb formái nagy szerephez jutnak, azonban a fuviolacsínálókat, a hárfa és lydiai lant-készítőket, általában a sokhúrú és sokhangzatú hangszerek mestereit már nem hajlandó táplálni Platon állama. Bizony, aligha lenne ma zongoránk, vagy orgonánk, egyéb hangszerekről nem is szólva, ha Platon eszméi az államalkotás terén általános érvényre jutnak.

Az egész nevelési rendszert, kezdve a legalsóbb foktól a legmagasabbig, mély vallásos szellem hatja át. Platont ebben nemcsak pusztán gyakorlati megfontolás vezette, mint talán a vallást az embervezetésben nélkülözhetetlennek tartó politikai gondolkodók és szociológusok néhányát, kik, az emberi bölcseséggel esetleg féken nem tartható kormányzandó tömeget, a maguk számára egyénileg érvényesnek el nem ismert transcendens tekintéllyel kívánják engedelmességre szorítani, hanem vezette a maga legbensőbb vallásos érzése is. Filozófusunk vallásos, szinte misztikus kedély, kinek jórészt orphikus elemekből összerótt, azonban egyénileg színezett eschatológiája szerint a lélek halhatatlan s van túlvilág, hol a jókra jutalom s a gonoszokra büntetés vár. A görög néphit regevilága azonban Platon számára egyáltalán nem azonos a vallással. A céljai szolgálatába nem állítható mithoszt épp úgy, mint a meg nem felelő költészetet, kitessékeli államából és csak azt a mithoszt hajlandó befogadni, ami vallásos-ethikai tételek támogatására felhasználható. Ő maga különben csodálatos leleményű költője e műfajnak, ki az absztrakciók felülírása céljából metafizikáját szívesen konkretizálja maga által költött mithoszokban. Ez az eljárása mintegy szimbolizálja, hogy nála a vallás végső fokon azonos a tudománnyal. Az ő tudománya azonban nem rideg pozitivizmus és nem is végcél, hanem a metafizika ez, az isteni tudomány, mely a platonizmusban különben is lefokozott értékű látszatvilágtól elfordulva az örökkévaló ideákra függeszti tekintetét és a legfőbb eszköz a valódi cél, a jó elérése.

A nevelés második foka, a harmincötödik életévig, már csak az örök válogatottjai számára való, kik nemcsak vélekednek, hanem valóban tudnak, mert a látszatvilág tarka sokságában felismerik az egységet, a szétszórtnak az egyetemes érvényűt, a mulandóba a maradandót.

Platon szerint ilyen embereknek kell kormányozniuk az államot. A közfelfogással szemben, mely a filozófusokat a gyakorlati életben hasznavehetetlen ködevőknek tartja, Platon felállítja tételét, hogy addig az államok nem szabadulnak meg bajaiktól, míg filozófusok nem veszik át fölöttük az uralmat, vagy uralkodóik filozófussá nem válnak. Ehhez képest igazán mellékes, kevesen, vagy so-

kan irányítják-e az egész apparátust? A fődolog az, hogy a kiválasztottak az értelem, tudás és erkölcsi felelősségérzet oly magas fokára eljutottak legyen, honnan már közelből szemlélhető a legnagyobb tudnivaló, a jó eszméje, minden szociális és politikai gondolkodás alfája és ómegája.

Akit a bölcsesség utáni vágy a gondolat ilyen magas régióba emelt fel, az nem fog a külső világ csalóka jelenségeihez tapadni, az majd felismeri az élet és a halál igazi értelmét. Az ilyen fenkölt szellem számára az érzéki világ jelenségei általában mindaz, ami a tömeget az aranyborjú körüli táncra szokta tüzelni, üres hiúságok. Éppen ezért csakis azok hivatottak a vezetésre, kik ismerik a tudás szomját, a szomszúság kielégítésének gyönyörűségét, mert csak ezek-től várható az érzésvilág és a gyakorlati tevékenység egységes irányú célkitűzése. Ezeknél az uralom nem jelentheti egyéni érdekek érvényesülését, éppen ezért elképzelhetetlen köztük a legtöbb államt belső életét általában megmérgező, a hatalom eléréséért folytatott politikai harc. Az ő uralmuk kikerülhetetlen erkölcsi kötelesség érdektelen vállalása.

Poehlmann, kinek Platon államáról szóló fejtegetéseire szívesen hivatkozom, nyomatékosan felhívja a figyelmet arra a látható kedvtelésre, mellyel Platon párhuzamot von a korabeli görög államok és az eszményi állam kormányzói között. Azokban a közhasznót mellőző, a szociális gondolkodást nélkülöző törté-tők marakodnak a hatalomért, az övében az érdektelenek, kik az élet egész körét bevilágító igazság napját figyelik; azokban az alvajárók, itt az éberem látók: azokban az értelmileg éretlenek, itt a tanultság és tapasztalat által csiszolt elméjük; azokban a vakon botorkálók, kik semmit a maga lényegében fel nem ismernek, itt a bölcsek, kik a világ jelenségeit az eszméhez tudják mérni, kik az államot annak isteni mintája szerint formálják s a valóságot az eszme felé közeledésre ösztökélik.

Nem lesz érdektelen egy rövid pillantást vetnünk arra a tanulmányi anyagra, aminek elsajátításával az örök kiválasztott része az „ideák magváig” való előrehatásra képessé válik. Aki behatóbban érdeklődik e kérdés iránt, annak számára bővebb felvilágosítást ad Fináczy Ernő az ókori nevelés történetéről írt kitűnő munkájának Platonról szóló fejezetében. Előre megjegyzem, hogy Platon elgondolása szerint nem a tananyag, annál kevésbbé annak gyakorlati alkalmazása a fontos, hanem az absztrakcióra való készség kifejlesztése. Az ő szemében ugyanis csak a fogalmi tudásnak van értéke. Mindaz, amit az állam adminisztrációjának irányítására kiválasztott filozófus tanul, az a maga anyagszerűségében valóban csak *anyag*, az elvont gondolkodásra való hajlandóság beidegzésének alapja; eszköz, nem pedig cél. Egyik legfontosabb tudnivaló a matematika, az számok tudománya, ehhez kapcsolódik a mértan és az összhangzattan. A mindent kinyitó kulcs azonban a dialektika, mely a sokságban az egység megállapítására elsősorban képesít. Platon nem győzi fejtegetései közben ismételtelen hangsúlyozni a köznapi értelemben vett

gyakorlati céloktól való elvonatkozás szükségességét. Pl. a számtant, ezt a mindennapi életben is annyira fontos tudományt Platon örei nem azért tanulják, hogy azt adás-vevés alkalmával, mint a piaci árusok, használják, hanem a lélek kiművelése céljából, hogy a dolgok lényegéhez, a valóban létezőhöz könnyebben felemelkedni tudjanak.

A magasabb feladatokra való képességet Platon államában a vizsgálat-számba menő próbák egész sorozatával ellenőrzik. E próbák nemcsak a tudást és az értelem fokát veszik figyelembe, hanem még inkább a jellemfejlődést, a harmonikus világnézethez való közeledést, melynek segítségével a különben elszigetelten maradó tudomány-elemeket a jelöltek belső összefüggésbe hozhatják. S ha e próbákból kiderül, hogy a köz hasznára való törekvés immár elvitathatatlanul biztosítva van, hogy az állameszme szolgálatában a jelölteket sem csel, sem erőszak, sem önző vágyak többé meg nem ejthetik, akkor elérkezett az irányítás gondjainak átvételére az idő.

Az imént vázolt nevelés a harmincötödik életévig tart; utána következik a gyakorlat. Az így kipróbáltak azokban még mindig nem a legfelsőbb irányítók, hanem csak segítői a kiválasztottak kiválasztottjainak, a legtökéletesebb öröknek. Akik már most a gyakorlatban kiválóképen megállták helyüket, azok számára újabb próbák után az *ötvenedik életévvel* új munkakör kezdődik; ezúttal a legmagasabb. Ezek azok, kik legélesebben látják a változóban a maradandót, az esetlegesben a mindig érvényes általánost. Ezek lesznek a legfelsőbb irányítók, kik idejük legnagyobb részét ugyan a tiszta tudománynak szentelik s lelki szemüket a fogalmak világában egyedül feltalálható igazságokon élesítik, azonban felváltva, hosszabb-rövidebb időre abszolút hatalommal átveszik a legfőbb vezetésnek, a szó legszorosabb értelmében vett kormányzásnak terhét. Platon kormányzói tehát nem világtól elvonatkozott theoretikusok, nem is mezítlább járó praktikusok, hanem filozófiailag képzett magasrendű gyakorlati emberek.

IV.

Az ó-kor politikai gondolkodása mélyen szántó hatással volt a politikai elméletek későbbi történetére. Annak, ki e kérdéssel csak kissé behatóbban kívánna foglalkozni, tulajdonképen a politikai elmélet egész történetével számot kellene vetnie. Schol az összefüggés az antik és modern világ között nem annyira szembeszökő, mint éppen ezen a területen. Evvel pedig, tekintve az antik kultúra eredményeinek rendkívül szívós életét, sokat mondtunk. A természetes jog, a szuverenitás tana, a contrat social, a hatalom megosztásának elmélete, a főbb alkotmány-kategóriák elmélete, az alkotmánytani milieu-elmélet mind csupa antik örökség. Az újkori politikai gondolkodók, a legnagyobbakat és legeredettebbeket, egy Macchiavellit, egy Rousseaut, egy Montesquieut sem véve ki, mind örökölték, még pedig nem jelentéktelen részt, e gazdag kincsekből.

Platon eszményi államát elsősorban az úgynevezett utopisták foglalták le maguknak. Ez ellentétben van ugyan Platon legbensőbb meggyőződésével, azonban a történelmi fejlődés logikáját még egy Platon sem determinálhatta előre. Platon ugyanis végeredményben nem tartotta magát utopistának. Tudta, hogy állama eszményi minta, azt is tudta, hogy az eszmény és a gyakorlati kivitel között általában nagy ürré tátong, de azért, *legalább a munka keletkezésének időpontjában*, meg volt arról győződve, hogy állama megvalósítható. Későbbi álláspontja e kérdésben már jelentékenyen módosult. A megvalósítás módjára is gondolt: kell hozzá olyan uralkodó, vagy uralkodók, kik az igazságot mindenek fölé helyezik. Ezek az államokban a tíz évesnél idősebbeket vidékre telepítik, a zseinge gyermekeket pedig magukhoz véve az új erkölcsök szerint fölnevelik. Így leggyorsabban és legkönnyebben kialakul szerinte az emberiség boldogságát a legnagyobb mértékben biztosító új államrend.

Az állam életrevalóságát Platon szerint az a fontos körülmény garantálja, hogy az új állami berendezkedésnek és a természetnek törvényei azonosak. Platon meg volt róla győződve, hogy az a természetellenes, ami körülötte a gyakorlati politikai életben történik, nem pedig az, amit ő kíván.

Azt ő is érzi, hogy minden azon fordul meg, vajjon sikerül-e a kívánt mértékben a felforgatásszámba menő államreform lelki feltételének megteremtése? Platon szerint ennek sikerülnie kell, ha a nevelés és a fajnemesítés elve az előírt szabályoknak megfelelően érvényre jut. Ha a nevelés nem biztosítaná az állami akarat letéteményeseinek érzelmi és értelmi egységét, ha a fajnemesítés nem tudná meggátolni az állami akarat hordozóinak lassú elkorcsosodását, illetőleg, ha nem biztosítaná ezeknek folytonos tökéletesedésével az állam tökéletesedését, akkor a megvalósításról le kellene mondani. Minderre azonban Platon, mint bizakodó szavaiból látjuk, egy pillanatig sem gondol: ő meg van győződve a maga igazáról. Tehát nem reménytelenül ábrándozik, mint az utopisták legtöbbször, hanem a megfellebezhetetlen dogmatikus igasságot látja, mely felé a földi életnek előbb, vagy utóbb feltétlenül el kell indulnia.

Mindez nem akadályozta meg az utopisták nevezetesebb íróit, hogy közvetve, vagy közvetlenül Platonhoz ne csatlakozzanak s így ösüljék a filozófusok nevéhez, aki eleve megtagadta őket. Az a jelentős része a politikai irodalomnak, mely a legjobb állam s a legkitünőbbben megszervezett társadalom képét próbálja megrajzolni. Morus Tamástól kezdve a legújabbakig kisebb, vagy nagyobb mértékben adósa Platon gazdag gondolatvilágának. Nincs szándékomban ennek az irodalmi műfajnak részletesebb vizsgálata, ami el sem férne szűkre szabott ismertető cikkek keretei között, csak a kiemelkedőbb mozzanatokra óhajtok igen röviden rámutatni, hogy a platon gondolat útjának egyes főbb állomásait megállapítva nagyjában megsejthessük ennek nem elhanyagolható helyzeti energiáját európai művelődésünk történetében.

A régiek közül Ciceró-t és Szt. Ágostont mellőzve, kik politikai jellegű irataikban mindketten sokat tanultak Platontól, az új-korban Morus Tamással, VIII. Henrik szerencsétlen végű kancellárjával kezdem, kinek *De optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia* c. államregénye a közhasználatú *utópia-fogalmat* megteremtette. Amint Platon munkáját az athéni demokráciával, általában az akkori gyakorlati görög politikával való szembehelyezkedése inspirálta, Morust is az egykorú angliai állapotok izgatták munkájának megírására: a tömegek nagy nyomorúsága s ennek okai, a sok nemes, ezeknek naplopó szolgái, a sokat fosztogató, semmit sem termelő hadsereg, a felsőbb néhány ezer tobzódó fényűzése. Mindezeknek ellenszerét Morus egy olyan eszményi államberendezésben keresi, melynek alap gondolatai sokszor emlékeztetnek Platonéira. Van azonban közöttük jelentős különbség is: Platon filozófus, Morus inkább szociálpolitikus; Platon az államot a társadalomtól emancipálni akarja, Morus állama tulajdonképpen állammá deklarált társadalom; Platonnál a vezető gondolat az igazság szolgálatában álló kötelesség, Morusnál az emberi jog.

Sokban hasonlít Platonéhoz Campanella törekvése, ki eszméit a *Civitas solis, vel de reipublicae idea dialogus* c. 1620-ban megjelent művében fejtette ki. A zaklatott életű dominikánus eszménye a theokratikus alapon kormányzott vallásos jellegű kommunista állam. A fajnemesítés gondolata őt is sokat foglalkoztatja s e tekintetben világboldogítónk annyira részletes útbaigazításokkal szolgál, hogy vázlatos ismétlésüktől is tartózkodnom kell.

A francia utopisták közül Babeuf-nek, a forradalom tipikus alakjának zavaros elméletében Platon és a Gracchusok keverődnek az evangéliumok Krisztusának tanaival. Pár évtizeddel később Fourier falanszter-rendszere, melyet nálunk az Ember Tragédiájának egyik színe tett közismertté, főleg a dogmatizmust tanulta el Platontól. Minden esetre a sors iróniájának tekinthetjük, hogy Madách a falanszter-rendszerben a renitens Platont borsóra térdelteti, ki azonban ott is továbbra szépet álmodik.

De nemcsak az elméletre, hanem a gyakorlati életre is volt hatása, legalább közvetve, Platon gondolatainak. Nem említve az anabaptistákat, Münzer Tamást és utódait, kik az eszmét visszataszító kicsapongásokkal mocskolták be, híres példája marad az előre elgondolt ideák alapján szervezett államberendezésnek a paraguayi jezsuita-állam. A jezsuiták a Platon hatása alatt álló Campanella eszméit próbálták megfelelő módosításokkal átültetni a valóságba nem minden siker nélkül. Kár, hogy a portugálok hatalmi szempontból beleavatkoztak a dolgok természetes menetébe s így nem tudjuk ma már pontosan megállapítani, mekkora része volt a kísérlet összeomlásában a külső beavatkozásnak s mekkora a mechanizmus belső gyengeségeinek. A próbálkozás értékét különben európai szempontból erősen csökkenti, hogy a jezsuiták államának polgárai félvad indiánok voltak, akik az ilyen egyéniséget guzsbakötő, keményen keresztülhajtott organizáció kényszerűségeivel szemben mindenesetre

kevesebb ellenállást fejtettek ki, mint amekkorát bizonyosan elvárhatunk a differenciáltabb európai emberközösségek nagyobb mozgási szabadságot igénylő tagjaitól.

Évvél a kísérlettel kapcsolatban nem tartom érdektelennek Wilamowitz-Moellendorff egy fejtegetéssé szélesedő gondolatát ismertetni, mely szerint bizonyos, kétségtelenül igen lényeges különbségek leszámításával, amilyenek pl. a kinyilatkoztatás tana és az evvel összefüggő dogmarendszer, a szertartások, továbbá az utánpótlás fontos kérdésének egészen más alapon való megoldása, eddig a történelem folyamán Platon eszményi államának legszebb realizálása a katolikus egyház hierarchiájának organizációja. Főleg a vezetők elkülönítésében, kiválogatásában követett eljárás emlékeztet Platon elgondolására: a papok és a szerzetesek, az ecclesia militans „őrei” kiválogatott, speciálisan nevelt bölcsek; ezek közül lesznek kiszemelve a hierarchia bölcsebbjei, a püspökök, élükön a hármas koronát viselő választottak választottjával. A vezető-réteg lemond a családi életről s jó részt a valóságban, de legalább elvben lemond az egyéni vagyon formájában konkretizált földi javakról. A mindennapi életben, a „világ”-ban részt vevő széles rétegek lelkiükben a vezetők állandó felügyelete alatt állnak s az egész közösség legfőbb gondja tökéletesedés, a lélek üdve, ami bizonyos módosításokkal a polgárok jobbátétele formájában Platonnál is legfőbb célja az államnak. Megemlítem még, hogy Somló Bódog szerint Platon lelkében az az eszmény derengett, „amelyet a katolicizmus később a klerus és különösen a szerzetes rendek képében valóra váltott”, míg Theodor Gomperz Platon eszményi államával kapcsolatban első sorban a német lovagrend analog szervezetére gondol.

Az újabb történelem formálásában nagy szerep jutott a marxista szocializmusnak mindkét megjelenési formájában. A szociáldemokrácia egyes európai államokban jelentékeny szervezett tömegeket mondhat magáénak, a bolsevista-kommunizmus pedig a mindenfelé szétszórt hívőkön kívül egy hatalmas világbirodalmat nyugozott le és épített ki fellegvárának, honnan a polgári Európát állandóan fenyegetheti. Bármennyire elutasítólag viselkedik is a jövőt meghódítani akaró szocializmus a múlttal szemben, azért a felfogása szerinti úttörőket, különösen, ha azok egyébként is értékek, számon tartja. Így Platonnak legalább részben való kisajátítására is történt szocialista kísérlet. Az ilyen próbálkozás természetesen csak az egyes külsőségekhez tapadhat s eleve elfordítja tekintetét az eszményi állam egészétől. E gondolat gyökerében különben talán Hegelre vezethető vissza, ki Platon államát az egyéni szabadságot elnyelő szocialista moloch első kísérletezésének tartotta.

Kétségtelen, hogy Platon vezető elve a közösség java és nem az egyes individuumok érdeke. Emlékezzünk vissza büszke szavára: az ő államának nem az a feladata, hogy egyetlen osztályt tegyen boldoggá, hanem, hogy valamennyit. Hozzájárulnak mindehhez azok a kétségtelenül kommunisztikus jellegű berendezkedések — vagyon-, nő- és gyermekközösség — amikkel Platon államának önzetlen ve-

zetését s ezzel funkcióképességét biztosítani próbálja. A látszat valóban mintha azok mellett szólna, kik Platont az egyéni szabadságot semmibe nem vevő, a tömegek boldogságát zászlajára író szocialista-kommunista irányzat ősenek tartják.

Ez azonban csak látszat. Ha Platon munkásságát egészében nézzük, lehetetlenség, hogy az idealizmus megalapítója a *lényegben* őse lehessen a legmaterialistább elvű koncepciók egyikének, amit az emberi történelem egyáltalán felmutathat. Ha a dolgok mélyére tekintünk, Platon mind a szociáldemokratáktól, mind a kommunistáktól egy egész világ választja el. Platon kommunizmusa pl. csak a felsőbb rétegek számára érvényes: a tömegnél megmarad a hagyományos gazdasági rend annak az általános kívánságnak hangoztatásával, hogy ne legyen senki túlságosan szegény, vagy gazdag s hogy a munkafelosztás principiuma itt is érvényesüljön. A bolsevista-kommunizmus éppen fordítva csak a tömegeket engedi be a kommunista-paradicsomba, a felsőbb rétegeket pedig rövid úton kiűrtja. Platon államában szofokrácia uralkodik, a bölcsek rendje. Az állam alapjában véve csak ezeket veszi számba; a többiek, még a katonák elkülönített osztálya is, csak arra valók, hogy a vezetők ellátását és hatalmát biztosítsák. Az a társadalmi réteg pedig, mely a modern szocialista-kommunista elmélet szerint akár a parlamentekben, akár a szovjetekben kiküldöttei által a hatalom birtoklására egyedül lenne hivatott, az u. n. dolgozó-termelő osztály, legalább politikai jogait illetőleg, alig különbözik Platon államában a rabszolgáktól. Platon arisztokrata, kinek a proletár-tömegek értékéről nagyon kedvezőtlen a felfogása. Nem azért, mert ez a réteg szegény — az ilyesmi Platon szemében nem számít, — hanem azért, mert képzetlen. Előtte egy igazi nemesi diploma van: a kiművelt emberfő. Mikor képletesen az egyes osztályok értékéről beszél, a filozófus-vezetőket aranyhoz, a katonákat ezüsthöz, a termelőket pedig rézhez hasonlítja. Az is jellemző gondolkodásmódjára, hogy a hierarchikus tagozódás által teremtett határokat egyáltalán nem engedi elmosódni. Ha mindehhez még hozzá vesszük mélyen vallásos felfogását, akkor megállapíthatjuk, hogy Platont úgy a szociáldemokráciától, mind a bolsevista-kommunizmustól alapvető különbségek választják el.

S ami az egyéniség semmibe vevését illeti az összeség érdekeivel szemben, itt is vigyáznunk kell Platon gondolatának helyes megítélésénél bizonyos el nem hanyagolható árnyalatokra. Ha Platon fejtegetéseit átgondoljuk, a látszat ellenére meg kell állapítanunk, hogy az egyént éppenséggel nincs szándékában az állameszme akaratlanul, lenyűgözött rabszolgájává lealacsonyítani. Az ő szemében az egyén és az állam legfőbb érdeke egybeesik, tehát az állam boldogulása a szubjektív boldogságnak is biztosítója. Az a kemény kötelességteljesítés, amivel Platon örei az államot, látszólag egyéniségük teljes feláldozásával, szolgálják, tulajdonképen az egyéniség legfőbb kiteljesedése, a legboldogabb élet, amit állandóan beragyog az igazságosság napja. Fokozza ezt a boldogságot a szakszerűség el-

vének keresztülvitele: mindenki azt végzi, amire termett, tehát ami-
ben kedvét találja.

Platon államában az egyén megkötöttsége egyáltalán nincs el-
lentétben a helyesen felfogott egyéni szabadsággal. Ez a két princi-
pium nála elméletben egybeesik s egész nevelési rendszere azt a célt
szolgálja, hogy a gyakorlatban is egybeessék. A demokrácia u. n.
szabadsága filozófusunk szerint a boldogtalanságot tenyésztő
anarchia. Az ő látszólag lemondó öreinek, filozófusainak élete az ál-
tala kigondolható korlátlanul legszebb élet: sem a szegénység, sem
a gazdagság nem rontja meg őket, semmi áldozatot nem hoznak,
mert amit tesznek, önként teszik s nem érzik áldozatnak.

Platon műve alkotásakor kétségtelenül meg volt arról győ-
ződve, hogy megtalálta az államalkotásban a bölcsök követ, vagy
valami ehhez hasonlót. Élete későbbi folyamán már nem nézte ilyen
duzzadó optimizmussal az emberi nem újra formálásának lehetősé-
geit, de még mindig jobban bízott az emberi természetben, mint
amennyire az a bizalmat a történelem tanúsága szerint megérdemelte.
Álma a legjobb államról a legmerészebbek egyike s azóta is vissza-
jár, hogy sorsunk fordulópontjain fantáziánkat kísértse. De az em-
beri természet, amire Platon hite szerint elképzelt berendezkedését
alapította, úgy látszik, sokkal bonyolultabb, titokzatosabb, kifürkész-
hetetlenebb, mint amilyennek Platon gondolta. Az álmokat végig-
álmodjuk, néha éberén is visszagondolunk rájuk, azonban a világ,
„e vak csillag“, megy előre a maga útján, „tovább forog keserű le-
vében“.

(Szeged).

Husztli József.

ANYÁM, LÁTLAG!

Anyám, látlak, amint nagy hómezőn át,
Parányi gyermek ballagsz iskolába,
Fölötted mérőföldet lépő rohammal
Dübörg eget kotró viharok lába.

Repülsz, mint a fájárról elszakadt
Levél, ki tudja még: hova? hova?
Előtted az Élet csengős batárja,
Mögötted a Halál kámzsás lova.

Picike csolnak, roppant tengerednek
Hullámtornyai ülsz, oly bátoran,
Mintha csak Istenhez emelő jószág
Lágy karja volna a bőszült roham.

Anyám, látlak . . . lyukas cipőd serényen
Topog idegen házak vas kövén,
Naptól elzártan is blimbóba szökkensz,
Isten kertjében nyíló kis növény.

Hallom ezüst hangod egekbe zengő
Lépcsőzetes futását . . . andalog
Szavára még az oktalan vad is,
S kacagnak vissza rá az angyalok.

Látlak, ezer baj bozót-vadonában,
Tövisektől szaggatva, véresen;
Már élek, kis porontyod, és zokogva
Nyújtom feléd eltévedt csöpp kezem.

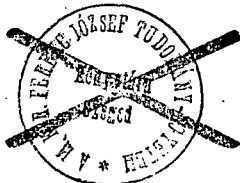
Oh mintha egy szent magyar Máriának
Volnék parányi Messlása, tán
Kigyúlt véres keresztem képe rémit,
S hozzád eseng szívem, szegény anyám.

Látlak az élet borzalmas tüzében:
Égsz, hamvadsz, porladsz, napról napra halva,
S örök életért zörgetem a mennyek
Kapuját — és az Isten meg se hallja.

Mindegy! Márvány szavak fehér, sötét
Oszlopain már felhőkig emelten
Ragyog Pantheonod, te halhatajlan
Asszony, anyám, szívem vezére, lelkem.

Talán nem ismersz jól szegény fiadra,
Tán megtéveszt a szürke gond s az átok,
Mely ott sötétlik két szemem tavában . . .
Mindegy, anyám. Én látlak. Messze látok.

Látlak, ahogy napjaid alkonyában
Görnyedve hajlik sírba drága tested,
S láttam, ahogy remegő vak keziddel
Fiaid halvány arcát még kerested . . .

És látlak: szellemmé ragyogva váltan,
 Ahogy angyalként ülsz az Atya jobbján,
 S reám mutatsz le sugárzó szemeddel:
 „Az én fiam. Jó volt, mert hallgatott rám.”

(Debrecen).

OLÁH GÁBOR.

AKÁC-SOR ŐSZ UTÓJÁN.

Jobbról, balról, hátul, elől:
 Tövis, tövis,
 Tövis mindenfelől.
 Virágtalan, levéltelen az ág,
 Szűrő szemű kísértetek a fák.
 Ahogy köztük megyek,
 Láthatatlan kezek
 Illesztik fejemre a koronát.

Tövisből, tövisből a koronát.

Én feketén és lázadón megyek.
 Koronázó kezek
 Ujjnyomán vérem rubintja hull.
 A vérszomjas föld felissza vadul.

Ha minden cseppből csak egy fűszál nőne:
 Dús rét lenne itt, lelkek legelője,
 De fű se nő az én vérem nyomán,
 Őszi akácok ritkuló során.

Tövis, tövis,
 Tövis mindenfelől.

A ritkuló sor tulsó végéről
 Valaki lassan szembe jő velem.
 De ő fehéren jő és csendesen.
 És amerre vére rubintja hull:
 Virág fakad, fa nő, hegy tornyosul,
 Tenger tágul — a világ végeig.
 S az ő vérétől áldott mindenik.

Az ő fején is ott a korona,
 Tövisből, tövisből a korona,
 Ketten megyünk egy akác-soron át,
 Csak — másképp hordozzuk a koronát.

(Kolozsvár).

REMÉNYIK SÁNDOR.

ÖTVENKÉT JÓ NAPBOL MULATSÁGOS EGY ÓRA, VAGY IS: FRANKFURTI UTAZÁSOM 1792-İK ESZTENDŐBEN.

Napi Jegyzésekből e' Könyvetskébe foglalta
MÁTYÁSI JÓZSEF.

Előljáróba.

Ezerhétszázkilencvenkettő nyarán Frankfurt sűrű házormai felé a Majna ó köhídján egy poggyással feltűnően megtetézett úri hintó iparkodott föl. Bal ablakán kihajló fiatal utasának köntöse a szembe kerülő németeknek eszükbe juttatta a porosz király huszárait, kik nemrég húzódtak erre át a franciák ellen. Magának ez ifjúnak ábrázata azonban idegenül tetszett itt: fekete a természetes haj, s a kerek orca pirossága sem hóka bőrre, hanem barnás alapszínre van festve; az amúgy sem nagy orrot nem engedi komoran kiállni az alatta domborodó bajusz, s ennek az e tájt exotikus számba menő növénynek két felpöndörődő hegye még feszültebbnek mutatja a szájszélek mosolyra álló izmait. Látszik a tágra nyitott vizslató szemmen, hogy itt neki minden újság: a strimflikötös parasztok inajárása, a hirtelen-szőke leányoknak szokatlansággal ingerlő idegen szépsége, a gyeplűszáron hajtott ökörfogat, a Majnát körösztbe szánogató személyszállító hajócskák . . .

A mi legényünk különösen ez utóbbiakat nézi nagy gyönyörűséggel s csöndesen a bajusza alá dörmögi:

— Derék „vízi fiákkerek” — s elmosolyodik azon, hogy ilyen illendő magyar elnevezés akadt a nyelvére, megkülönböztetni ezeket a fürge alkalmatosságokat a tiszai lassú komptól.

Majd, a parthoz közeledve, megakad ott a szeme egy gömbölyü köépületen, melyből egy vastag gerenda kútgém módjára áll ki, emeli följebb, följebb az orrát, melyen ostorfa helyett erős lánc lóg, a lánc végén vödör helyett négy ágú fogantyú, az meg egy természetes ládát markol s odafordítja nagy okosan egy parton álló hajó fölé s a hajóra gyöngén, mint valami tojáshoz, leteszi a tömérdék terhet.

Ez már imponál a mi magyarunknak — ilyen emelődaru nem volt még abban az időben látható a pesti Duna-parton — elkomo-lyodik s nagy reverentiával fordul a kocsi belsejébe jobboldali utitársához:

— Nagyságos uram, miféle mesterség légyen az?

A megszólítottnak német plundrája csak olyan, amilyen erre-felé divat, parókája is mintha német parókás kezéből került volna ki; de bajusztalan ábrázatán éppoly barnaság ömlik el, mint társáén, s nagy szeme éppoly fekete, mint azé. A hosszú orr és magasan álló szemöldök merész, szinte nyögőzően eszes tekintetet adnak öregedő, szikár arcának.

— Esméri ked Archimedes törvényét — szólal meg erdélyiesen zengő hanglejtéssel, s olyan exegesist improvisál az emeltyűkről és csigákról generaliter s ama mechanismusról specifice, mint valami professor; gesticulatio közben jobb vállával kissé előregörnyed, mint aki sokat ült már íróasztal mellett, szeme pedig fiatalos fényjátékkal kíséri beszédét, reflexéül azon képeknek, melyek agyában tolonganak.

Ki ez a két honfitársunk az idegenben?

Az egyik: gróf TELEKI József, Magyarország legeurópaibb mágna; a másik: MÁTYÁSI József, Magyarország legchauvinistább poetája. Ez utóbbi mint titoknak kíséri az előbbit arra a nagy ünnepélyre, mely leszen ezen 1792-dik esztendő július havának 14-dik napján.

Nagy ünnepély 1792 július 14-én . . . mindnyájunk eszébe önkéntelenül a Bastille bevételének Mars-mezei emlékünnepe ötlík, mikor a már-már mészarlandó nemések címereivel fölmaskarázott „hűbériség-fájá”-t a nemsokára kivégzendő király által akarja fölgyűjtatni a találékony gúnyú francia tömeg.

Ó, nem ilyen országháborodásra mennek a mi utasaink! A párizsi nagy nappal egy napon a frankfurti koronázó templomban a császári korona tétetik fejére Ferencznek, Magyarország fölként királyának. Őt fogja kísérni a magyar gróf főúri pompával és jobbágyi hódolattal, s ezt a koronázást és érte megtett utat fogja megírni az ő íródeákja. Útjuk nem visz már túl a Rajnán s domine MÁTYÁSI nem veszi már tolla hegyére a Rajnán túli eseményeket. Elég sok sensatiós mémoires készül odaát a franciaországi „zeneboná”-ról (boldog eleink szava): legyen ez a „frankfurti utazás”-ról szóló könyvecske Európa inneni fele hangulatának egyik szerény, de kedves emléke.

Mi, akik nemrég láttuk, szenvedtük hitványabb okok és tényezők forradalmát, óhajtva nézhetünk vissza arra a korra, melyben országok választották el hazánkat ama földrengéstől s lelünk pihenésére válhatik olvasnunk a jó kedvű MÁTYÁSIT, ki, mialatt a Tuille-riákban a nép és testőrök egymást ölik, azalatt prágai statióját „földi mennyecske”-nek találja egy „tót anygalka” miatt, s mikor a párizsi nemzetgyűlés megfosztja Lajost a királyi címtől, akkor ő csak azért a „titulustékozlás”-ért zsémbel, hogy a maga rendjebeli magyar mennyecskeket a „becsúszott visszaélés szerént” már „tekintetes ifjú asszony”-nak nevezgeti ez a módis világ.

Jártak volna csak a mi időnkbeli hintókon is olyan urak, mint gróf TELEKI József, s mellettük a nap krónikásai lettek volna olyan írók, mint nemes MÁTYÁSI József: nem süllyedt volna szennybe, veszedelembe szép Magyarország!

Hadd gördüljön elő hát az a régi hintó a múltak ködéből, s vigye magával fáradt lelkünket más időkbe, más emberek közzé, s hallgassuk a beszédes MÁTYÁSINAK mulattató szavait.

(Szeged).

Mészöly Gedeon.

*

Az én Frankfurtra való Utazásomnak¹⁾ szerző oka és kezdő vége e' volt: Tudniillik értékre esvén a' Magyar Országi Fő Rendeeknek, hogy Ő Felsége, a' ditsőségessen meg koronáztatott Magyar Király, *Első Ferentz*, igen kedvessen és a' maga iránt már egész Európa bámulásáig meg bizonyított Nemzeti Szeretetének újabb és különös jeléül fogadná, ha némelyek, a' kiknek kedvek tartaná, 's környül állásaik engednék, a' Császári Koronázásnak pompáját, jelenléteikkel megtisztelvén, egészszé tennék: erre nézve, a' maga jó Fejedelmeinek kedve keresésében természettel telhetetlen Magyar Nemzetnek egynéhány Főfő Tagjai, idejeknek nyugodalomoknak és költségeknél kész fel áldozásával, magokat azonnal az említett Utazásra el tökéltették; kik is láttomra 's tudtomra e' következendők valának:

Idősb Hertzeg Eszterházy, a' Tsászár' Választó-Fejedelmi követie;

Ifjabb Hertzeg Eszterházy,²⁾ annak fia;

Ifjabb Hertzeg Grassalkovits,³⁾

G. Pálffy Károly, az Ország Fő Cancelláriusa;

G. Zichy Károly, Ország Birája;

Ürményi József, Personalis;

G. Károli József, Szathmári —

G. Forgács Miklós, Nyitrai —

G. Teleki József,⁴⁾ Ugotsai —

B. Orczy László, Abaújjvári — Fő Ispányok;

G. Berényi György;

B. Podmaniczky József;

Tisza László — és

*Ifjabb Kászonyi*⁵⁾ — Nemes Urak.

Ezek között, az előbbi sor szerint a' Kilentzedikkel, Hazánk egyik Fő Tudósával (ki mellett a' Titoknokai Hivatalt, éppen el indulásunknak hónapjában, harmadik esztendőre folytattam) Szerentsém volt nekem, ama derék elméssel viselő Anyának a' Német Birodalomnak nagy részét, Európának azon nevezetes

¹⁾ MÁTYÁSI Józsefnek „Frankfurti Utazásom” című műve a maga keze írásával megvan a M. T. Akadémiának kéziratárában *Földl. 4-r, 10. sz.* jelzet alatt: 4-rét 37 számz. lap. Ezt az eredeti példányt SZINNYEI „*Magyar Írók*” lexiconja nem ismeri. Megvan másolatban a M. N. Múzeum és a Kecskeméti Collegium könyvtárában is. (M. G.)

²⁾ Az idősb ESTERHÁZY herceg: PÁL Antal (1738—1794), az ifjabb pedig: MIKLÓS (1765—1833), a „Fényes”, az Esterházy-képtár alapítója, HAYDN pártfogója, NAPOLEONnak kiszemeltje a magyar trónra. (M. G.)

³⁾ Az utolsó GRASSALKOVICH, a koronázáson szintén jelen volt herceg ESTERHÁZY MIKLÓS hugának férje — a két sógor méltó egymáshoz a pazarlásban. (M. G.)

⁴⁾ SZINNYEI József a *Magyar Írók*-beli Mátyási-életrajzban tévedésből TELEKI helyett FEKETE grófot kísérteti Frankfurtba MÁTYÁSIval. (M. G.)

⁵⁾ KÁSZONYI József, ki tagja volt a korona Budára hozatalakor a pestvármegyei úgynevezett palatinalis bänderiumnak is 1790. febr. 21. (Lásd: *Carmen de Sacrae Apostolici Regni Coronae Reditu Budae*, MDCCXC., X. lap). (M. G.)

Darabját, futólag körül tekinteni; mely útamban, vagy inkább úgy szólván, rep-temben látott hallott tapasztalásim, ámbár rövid állapotásaink miatt kevesek és csekélyek legyenekis: mindazáltal, mivel a' mult dolgoknak emlékezete idővel kedves, kívántam azokat magamnak, a' napok és történetek rendi szerént, e' következendőkben fel jegyezgetni. Úgymint:

28-ik Juniushan Pestből ki indulván, az napi Statioink voltak e' következendők:

Vörösvár, 1^{1/2}.

Dorog, 1^{1/2}.

Nyerges Újfalú, 1.

Neszmely, 1.

Komárom, 1.

Áts, 1

Gönyű, 1. Itt meg háltunk. Azután

29-ikben ezek:

Győr, 1.

Ötevény, 1.

Moson, 1^{1/2}.

Rajka, 1.

Köptsén, 1. Midőn, ezt el haladván, egy *Wolfsthal* nevezetű Helyhez közelgetnénk, parantsolá az Úr, hogy mikor majd amaz épületnél, mely előtt az a' paraszt kút gém forma Fa látszik, bennünket meg állitanak, az abból előnkbe bukkanó meg hatalmazott Utonállók számára vessek a' földre három húszasokat. Oda érünk; meg állunk; ki búj a' házból egy pár Toprongyos kalap le véve, gazdag úti készületünkből által látván hogy Urak vagyunk, 's késeltetésünket és úti portékáink fel hányását, minthogy az egyéb aránt Ő Gorombaságoknak szabadságokban állana; ajándékkal fogjuk meg váltani; le szórok négy Tizesben, hogy a' pengésből és darab számból többnek tessék, két húszasokat, mert hármat nem hogy nékiek de érettekis sokallottam volna; melyet látván, ők is tsupán az Utazó nevét tudakozták, 's szerentsés útnak kívánása után, első lábaikkal a' postalegénynek induló jelt adtak. Meg nem állhattam, hogy mentünkben az Urral, ezen előtttem vissza tetsző Jelenésnek okáról és környül állásiról ne értekezsem. A' kérdések és feleletek köztünk ekképpen váltódtak:

— *Én.* Mire való volt ez a' pénz szórás? hiszem illet tsak a' Prímás és Püspökök szoktak a' Falukon által mentekben tselekedni.

— *Gróf.* Mi, úgymond, itt és most nem magunk mulatságáért, vagy nagyzásáért, vagy a' nép allyának hozzánk édesgetéséért vesztegettünk, mint azok a' kiket Ked emléte: hanem ama példa mondásnak bölts tanácsát követtük: *Vess az ebnek, nem ugat.*

— *Én.* Valóban, mondám, úgyis veténk eleikbe ajándékunkat, mint az ebekkel szokás bánni, de miért nem adtuk kezekbe?

— *Gróf.* A' kérdéséből ki tetszik, hogy Ked a' Hivatal és Tisztviselőkkel való bánásban tapasztalatlan. Jól emlékezhetik Ked, hogy az egyenes szívűségben hasonlíthatatlan Második Jósef, kemény büntetés alatt meg tilalmazta a' részre hajtó ajándék vételt. Azolta az Itélők és Tisztek, az Igasság szolgáltatással 's Kötelességekkel nyilván kuptezkedni nem bátorzkodnak; az Urak, az ajándékot nyújtó Ügyesbajost magok elől el pirongatják; hanem a' kik jobban értik mitől döglök a' légy, az aranyakat és egyéb drágaságokat, vagy az Aszszonyságnak ajánlják, vagy akartva az asztalon felejtik; az eleségre tartozókat pedig tsak a' Kuftsárral vétetik el. Ilyen formán tselekedénk mi is; e' szerént már azokat a' ki tanult gaz embereket, semmi szemmel látott tanú nem vádolhatja hűségük el adásával; de a' magok lopáshoz szokott 's külömben is a' borból soha ki nem józanodható lelkek esmérete se háborgatja őket, mert a' pénzt nem kérték, hanem mi el ejtettük; nem vették, hanem találták; Urok hasznával pedig öök leg kevesebbet törődnek: 's a' bűnököt Gyónás által a' Papjaikévé teszik.

— *En.* Hogy nevezetik az a' Hivatal?

— *Gróf. Maut.*

— *En.* Mit értsek ezen a' matska hangon?

— *Gróf.* Röviden azt, hogy ott lévén Austria és Magyar Ország közt a' határ, Kednek semminémű Hazájabeli neveléseket, terméseket és miveket, Kereskedés végett, sőt annak féltése miatt, maga szükségére se szabad, nagy fizetés nélkül ki hozni; a' Külföldieket ellenben bé vinni nem szabad. Másként, ha valaminek ki vagy bé lopásában érettetik, Jószága vesztésén fellyül birsággal is büntetetik. P. o. Egy pár Magyar Országi Ökör 15 forintokért lépheti által azon lineát, egy akó borért fizet ked egy forintot, 's minden lat dohányért ugyan annyit 's a' t.

— *En.* A' ménköt, pedig nálam egy font aprított dohány vagyon.

— *Gróf.* Vas a' feje Kednek: ha előre tudtam volna, dohányostól együtt le szállítottam volna Kedet a' Hintómról. Köszönheti Ked a' három húszasnak hogy kár és szégyen nem ért bennünket.

— *En.* Kettőnek, kettőnek, Nagyságos Uram! tsak annyit adtam azon Kótzipóroknak.

— *Gróf.* Ámbár nem akaratommal, de ott jó helyen gazdálkodott Ked — Ez a' telhetetlenség találománya okozza, hogy sok Hazánkbeli Jók helyett, külföldön rossz szereklletik meg elégednünk, 's viszont Honnyunkban az idegen Jókat nem használhatjuk — Ez a' gátja Kereskedésünknek — 's a' mi leg kárössabb, ez maga elegendő mód a' szomszéd Nemzeteknek egymástól való idegenítésére — De hól rejtette Ked el a' dohányját?

— *En.* (Akkor a' Grófnak ki jelentettem, de most meg nem írom, ne hogy azok a' hitvány publicánusok valahogy meg tudván, kotorászásokkal valakin tsúfot ejthessenek útasításom után. Elég az, hogy annakutánna sokaig háladatos-

san füstölt pipám a' tiltott dohányból a' kedvező történetnek. Bé vitélét pedig azért nyilatkoztatom ki, hogy ha az Austriaiaknak ennekutánna hasonló jó füstöt nagy orraikkal nyelni szerentséjek lészen, abbéli boldogságokat, két húszasos hitű lelkű *Mautosai*knak tudhassák köszönni) Mondám továbbá, hogy miért nem választottunk más szabad ki menetelű utat?

— *Gróf.* Hol, 's melyiket? Iha csak a' levegőt nem. Köröskörül mindnyáját hasonló vigyázat őrzi. Minekutánna egy Nemzet ki találta, az egész Európai Kereszténység egyformává kívánt ezen tekintetben lenni: 's tán ma holnap minden faluban Maut áll fel.

— *Én.* Még egy szót Nagyságos Uram! Boszszúságos velem bánások ez az Idegeneknek jótétemért, hiszen nekik használok én azzal, hogy a' húst, bort, gyapjút 's egyebeket költséggel fáradsággal helyekbe szolgáltatom: annak árát is pedig, nagyobb részében az ő míveikért és terméseiért ott hagyom.

— *Gróf.* Mind igaz, de még hasznosabb nékiek, Iha azért is meg sartzolhatják Kedet, hogy Kedtől venni, 's Kednek el adni méltóztatnak. Ők pallérozottak lévén, nem tépelődnek azon a' gyengeségen, hogy mint éljenek mások, hanem arra vigyáznak hogy unde vagy unde egyedül magoknak legyen a' téjbe mit aprítani. A' gondolkodása módjából ki tetszik, hogy Ked szívében nemében tsupa Magyar, 's ugyan azért embersége 's igasságoskodása miatt szegény — Ezen szók után bé nyele bennünket

Altenburg, 1. mellyután következtek,

Regelsbrunn 1.

Fischament 1.

Schvekat 1.

Béts, 1. holis azon éjjel és

30-ikban Bizonyos úti készülétekre és jobbításokra nézve tartózkodtunk.

1^a Júlii Bétsből útnak eredvén, akkor nap Felső Austriában e' következő Statioink voltak:

Burchersdorf 1.

Sigvartskirch 1.

Perschling 1.

S. Pölten 1.

Mölk 1^{1/2}.

Hemmelbach 1^{1/2}. hol azon éjjel meg háltunk.

Itt egy ékes ábrázatú. 's már az Anyja tzipőjét a' leg vékonyabb kaptzárais meg viselhető Nánika, a' Konyhában (hol ő, a' mint parantsoló szavaiból észrevettem, de nem sokára maga is ki jelentette. szolgálók Fejedelem Aszszonya vala) velem egy pipa gyújtás alatt meg esmerkedvén, bájoló jelességével, 's maga bátor alkalmaztatásával azt a' tsudát tette, hogy minden Magyaros rá tartásom melletts.

nemtsak akkor gyújtott pipámat a' konyha mellett lévő oldal szobában ki szivtam, hanem pipám meg hülésétis vagy fél óráig ugyan ott vártam, és szokásom ellen másodsor is rátöltöttem. Értelmes és tiszta szó ki mondásaiban, nagyobb rész Németiség módjára, az orrát nem beszéltetvén, és sok nyelv tanulásra 's ékes izlésre szükséges ki fejezéseket, egészen ajakaimhoz értetvén: mintegy három órai *Oralis Traditio*iból szájról szájra adott mézes letzkéiből, többet tanultam németül, mint *Faber, Hirschius, Pomey, Hederick, és Scheller* Szótárjaiból, egész életemben; 's valóban azon Tüzes nyelvetske tsudájának köszönhetem, hogy azután az idegen nyelven mindenütt folyvást beszélhettem. Ennek a' Leánykának, legelőszöris különösen meg tetszett az a' hibám, hogy az *r betűt* természettel selypessen mondom ki; állította, hogy az nékem felettébb illik, 's hogy velem örömost nyelvet tserölne; kész akartva válogatta az *r betűs* szókat 's ki mondásokban követte Belgaságomat: mely tsúfolodásért minekutánna tölem tsókkal és mejje tapintásával fenyítettett volna, azután még sokkal inkább meg átalkodott majmolásomban. Fenyegtettem, hogy ha gúnyolásomtól meg nem szűnne, keményebb zaboláló eszközt vennék elől: nevezetessen emlékeztettem azon módra, mellyel az egyszeri Anglus Lord a' Fáját lopogató Leányt Büntette: de a' törvényemmel tsak bűneinek számát szaporítottam. Melly példából láthatni, hogy *Cornelius* Elöljáró Beszéde szerint, mindenütt és mindenkor, a' közönséges szokás teszen valamelly tselekedetet diszessé vagy illetlenné; következésképpen a' *Nagy Friderik* mondásaként: *De gustibus non est disputandum*: Az Izlések felett nem kell versengeni.

Annakutánna mind méjjebb bátorságba merülvén, sokszori reám tekintései 's mosolyodási után, arra mert inteni, hogy a bajuszomat kaszáltassam le, azt adván indító okul, hogy az által magamat a' nézésnek tiszszerte kívánatosabb tárgyává tenném; sőt úgy sokkal is bővebben fognám a' Német Országi mézet kóstolni, mivel az ő Nemzetebéli méhek, a' sima szájakra örömostebb repülnének, nem bírván mind egyaránt az ő türelmével és bátorságával — Ámbátor az efféle kellemetes tanátsbeli Személyeknek hibás javaslasaitis, gyakran fogatosokká teszi bennünk, a' mi Nemünknek Ő irántok valo természeti hajlandósága: mindazáltal elégtelennek tetszván előttem, 's tsupán egy estvéli nyalánkságért méltánis, az ő oka arra, hogy az által olly Nemzeti szokás ellen el követendő meg bocsáthatatlan bűnre engedjem magamat bírattatni: tehát inkább az ő Potifárnéi Késértetének Józsefi állhatatossággal ellent állottam. azt felelvén, hogy Ő Szépességének rólam érdemem felett való gondoskodását, melly szerint formám lehetőbb ki tsinosításának 's magam hathatósabb kedveltetésének módjára oktat, tanítványi tsókolódzó háladatossággal köszönöm, de ez úttal azt hasznomra nem fordíthatom; mert

Egy az, hogy természetemmel ellenkezik az a' puhaság, hogy magamat mások szeméért pipérezgessem;

Más az, hogy az én gondolkodásom módjával meg nem egyez, magamat egyebek előtt személynemben olly móddal kedveltetni, a' millyenél fogva magamnak nem tetszeném;

Harmadik az, hogy a' bajusz nekünk, mint férfiaknak, az Aszszonyi Nemtől különböztető jelünk: mint Magyaroknak pedig Nemzeti ékességünk lévén, (vagy ha: szintén motskunkis) kötelesebb vagyok magamat Nemem és Hazám eredeti kényéhez, mint más Idegenek erőltetett izléséhez alkalmaztatni: anynyivalis inkább, mivel Amannak anyai kebelében élni halni, emezeknél pedig tsak látogatólag kívánok szélyvel tekinteni;

Negyedik az, hogy valamint ő nálok az r betűnek selypes ki mondása kellemetes hibának tartatik: úgy ellenben nálunk a' kopasz orralya dísztelennek ítéltetik, és én a' miatt otthon a' *Korts Magyar* nevezetet viselni éppen nem kívánnám;

Ötödik az, hogy én tellyességgel ellenkezőleg lévén meggyőzöttetve annak szépségéről, a' mi ő előtte rúttnak tetszik belső érzésem ellen való jó tselekedetre nem lehet 's nemis akarok kényszerítettni;

Hatodik az, hogy a' garasos Német Borbélyok, egy átaljában, a' poltránális alább, sőt a' beretvájoknális kevesebbé értenek a' beretváláshoz; úgy mint a' kik tsak harmadfél napi sarjú szakállatis nem tudnak betsületesen le takarítani; következőképpen nem lenne bátorságos őket egy öt esztendősz bajuszba bele állítani, különben félhetnék, hogy ezen mostani meg dült fű forma bajusz helyett, serte módon álló szörrel tarlósitanák meg az orrom allyát;

Hetedik és utolsó az, hogy a' bajusznak az ékesség mellett hasznais vagy; különben a' maga míveiben haszonra vigyázó bölts természet, azzal a' felső ajakat meg se prémzette volna — Azt tehát nem tellyességgel le koppaszítani, hanem inkább a maga szükséges és illendő szélében hosszszában tartani köteleztetik az okos ember.

Ezen prédikáziómmal annyira meg elégedett az én szerelmes Halgatóm, hogy nem tsak a' bajuszomat lábán engedte maradni, hanem ígerte is, hogy egész ott létemben reám kedvetlenül nem fog tekinteni; sőt magát arra a' Nemzeti türelemre ajánlotta, hogy ennekutánna senkit a' maga bajusz iránt való vallásából ki téríteni nem igyekszik; 's azonkívül a' jeles Ifjú Jövevényektől való irtózásátis, bár különben bajuszosok lesznek is azok, többé érezni nem kívánja — Ebből látnivaló hogy a' rendesen és világosan (etiamsi de lana caprina⁶⁾) mondott szó, győz és szelidít. De nemis hosszszassan boldogíthatta volna szegényikét, a' kopasz ajakaimról nyalandó gyönyörűség is, mert

2^a Julii. egymásnak örökre jó egészséget kívánván, tovább útaztan, e' következő Helyeken által:

Amstetten 1.

⁶⁾ „De lana caprina: Deák példamondás, olyankorra illő, midőn valaki csekély dolgon tépelődik, vagy fontosság nélkül való Tárgyat vitat, a' mikre a' Magyar azt szokta mondani: *Kisebb gond is nagyobb annál*.” (Lásd MÁTYÁSI: *Kalászkaparék* 215. l.)

Strengberg 1¹/₂.

Ens 1.

Kleine-München 1.

Wels 2.

Laubach 1.

Unterhaag 1¹/₂. E' volt végső Statioánk Austriában. Azután Bavariában az első:

Ried 1.

Altheim 1¹/₂.

3^a Julii következtek ezek:

Braunau 1.

Marchl 1.

Oetting 1¹/₂.

Ampfing 1¹/₂.

Oberhaag 1¹/₂.

Hohenlinden 1.

Parschaf 1.

München 1. Deákul, *Monachium*. Ez a' Bavariai Fejedelemségnek Anya Városa, a' Választó-Fejedelemnek rendszerént való Lakó-helye, ámbár az jobbadán *Nimfenburg* nevezetű Mulató Városában, *Monachium*hoz egy órányira, szokott tartózkodni; melly Város, ha a' nevét valósággal viseli, az izlés Jupiteri.

Itt szállottunk az *Arany Szarvasnát* a' belső Városban, melly Vfogadóban különösen meg tetszett nekünk az a' rendes szokás, hogy az Asztalnál Férjfi szolgák helyett, ékes termetű ábrázatú és öltözetű Leányzók udvarolnak, kik szemet csiklandoztató tsinosságokkal, kellemetes szúnyog hangjakkal, serény és tiszta szolgálattal, sokkal nagyobb étel kívánást és vidámságot (mellyek az étkeknek leg ízlet adóbb fűszerszámai) szerzenek a' Vendégekben, mint, tisztességgel említvén, a' Kelnerek, kik többnyire szennyes szeles és goromba viseletűek; annyiban pedig mind Antikristusok, a' mennyiben nem a' vizet változtatják borrá, hanem a' bort vízzé — Ugyan a' helyebb dítsért Szép Tseléd teszi, a' Külön Szobákbeli Vendégek körül is, az egész huszonnégy órákban kívántatható akarmelly szolgálattal. Ilyen Személyeket nyoltzig számláltam, 's azért még sem tapasztaltunk ottan nagyobb drágaságot mint egyebütt; nem úgy mint Pesten, a' hol ha valamellyik *Herr Virth* egy vagy két *Ganimedissát* tart, azokhoz bíztatván, a' romlott vagy fele víz borát, leg alább annyi krajtzárokkal helyebb méri — Távolságyen pedig az is, hogy valaki a' fent írt Arany Szarvasbeli Müncheni Leányokat Ringyóknak vélje, mert azok, a' parasztságtól meg válva, mind Magyar Menyaszszonyi szemérműek, és úgy is betsültetnek, mintha az érdemes Vfogados Urnak saját Kis Aszszonyai volnának. Avagy tsak én semmi rosszszat körülök nem tapasztaltam.

A' következendő napot ottan töltvén, a' Várost meg nézegettem; Nagyságánál nagyobb a' kiessége, lakásra kellemetes, és egészséges helyheztetésű, épületeire nézve pedig Béts és Pest Buda után méltán tehetem — El jártam annak nevezetesebb Helyeit, úgymint a' Fejedelmi Házat, Mulató Kertet, Fegyver és Kints Tárt, 's az Udvari Kápolnát — Az épületben figyelemességet érdemel egy Tornázt, melly Dédalusi ehésséggel ki vagyon rakva különbféle virágokra 's színekre apró Tsigaházakkal — A' Szobái arany varrású bársony szőnyegekkel lévén borítva, arannyal tapasztottaknak lenni látszanak; minden házi eszközök, drága értékből kövekből fákból alkottattak, egyszóval az egész palota belől a' Királyi pompáig és fényig kevésly — A' Fegyver Tár sokkal tágasabb és rakottabb mint szép, de tsak ugyan egy Választó Fejedelmetskének több, mint az ember látatlanba godnolná. Midőn annak Gondviselője egyet mást mutogatna, tudakoztam, ha vagyon é benne Magyar kard is? Azt felelte hogy *nincsen*. Hát, mondám, miért nem fogtak ott egynehányat akkor, mikor leg közelebb a' Magyarok Maria Thresia Perének el intézése végett Baviát meg látogatván, Nagy Sándorként oldozgatták a' Successio⁷⁾ Gordiumi Tsomóját? *Azért*, úgymond, *mivel nem a' markolatjával hanem élivel hegyivel nyújtották*. Ugy vettem azonban észre, hogy az ő akkori sérelmeket már az idő megorvosolta, és 'annak emlékezetét a' feledékenység bé bőrdőzte, mert még nem igen régibenis ottan olly gyűlölséges Fene vadnak és rettentő nevezetnek tartatott a' Magyar, mint hajdan Rómában *Hannibál*, kiről a' mondatik, hogy ha a' siró gyermeket így üjsztette az Anyja: *Pattyú! halgass, jön Hannibal!* féltében a' sirást el hagyta: most ellenben minket egész bámulással, szeretettel, tisztelettel fogadtak — A Kints Tár ritkaságainak le írására napok és az árroknak fel vetésére könyvek kívántatnának. A' széles világ gyönyörűségeit fel csemegéző szemnekis volna abban az egyszeri jól lakásig mit enni, és a' drágaságokon leelésző bámulásnak is minn kérődzni az el fáradásig — Az Udvari Kápolnában alig találunk helyet és rendet, a' hová 's miképpen rakosgassák a' töménytelen szent tziíraságokat. Láttam ott ollyatén apró remek darabokat, mellyek nagyító füvegen által szemvakító és ember életét magokra tékoztató mesterséggel metszettettek: de nevezetessen a' Templomi ritkaságok közt történetből szemembe tűnt egy Erekllye, melly iránt tett kérdésekre azt felelte a' Gondviselő: *hogy az Nepomucenus Sz. Jánosnak, a' Vizek birodalmában Neptunus Örökösének tsontja volna, 's ámbár kitsinyis; mindazáltal milliónál helyebb betsülletnek azon drága szerek mellyekbe foglalva tartatik: életében, úgymond, az egész ember ennyit nem ért*. Mi ezen ő mondását, mint Bavarusét, azt is pedig Templom emberéét, el halgatva bámultuk: és szállásunkra térénk, a' fenn meg írt Leánykák által meg terített asztalhoz.

⁷⁾ MATYÁSI Münchenben járta előtt ötven esztendővel foglalták el azt a várost magyar pandúrok, huszárok, az örökösödési háborúban. (M. G.)

Még egy tsudálatos szokást tapasztaltam a' falusi paraszt épületek módjában, melly majd egész Baviáriában közönséges: tudniillik, hogy a' Cserepezésen fellyül szál deszkákat nyújtogatnak végig, és azokat le szegezés helyett nagy kövekkel nyomtatják meg, melly miatt igen lapos málé fedeleket tsinálnak házaiknak. Noha ugyan ezt a szokást, minthogy okát kérdeni el mulattam, átaljában ostobának mondani nem merem: mindazáltal nevetségesnek tetszett: és ha valamely Bavarusra meg hosszszonkoddam, tsak azzal szidtam, hogy a' zsidelszege hulljon fejére!

5.^a Julii folytattuk útunkat im e Statio'kon:

Swabhausen 1¹/₂.

Eirathsburg 1¹/₂, és e' volt utolsó Baviáriában. Onnét érkezénk a' Schváb Földre, hol első ló változtató Helyünk vala.

Augsburg 1¹/₂. deákul, *Augusta Vindelicorum*. Ez egy Német Birodalmi Szabad kereskedésű roppant Város, a' Lutherána Vallásnak eredeti Honnya, mellyről *Augustana Confessionak* neveztetik, 's a' hol mostanis az az uralkodó. Ebéd kedvéért meg állapodtunk a' *Három Királynál*, de mindjárt az asztal mellől székérbe kelletvén ülni, ottan semmit nem tapasztalhattam: hanem minthogy éppen Országos Vásár vala, híréért egy páltzát vásárlottam, és attol fogva hordoztam Birodalmi, de az ebeken, és néhány kutya nélküli ebeken kívül, senkit nem igazgató páltzát kezemben. Továbbá

Zusmerhausen 1¹/₂.

Pünzburg 1¹/₂. Itten míg a posta ki 's be fogott, egy bútýoros vén aszszonytól, holmi aprólékos jeles tsont miveket vettünk, olly tzéállal, hogy azokkal majd otthon az Urfiaknak 's Kis Aszszonyoknak kedveskedünk: de befélék vesztettünk, a' mint alább ki fog tetszeni.

6.^a Julii, Utunkban estek ezek:

Ulma 1¹/₂. Ez is Birodalmi szabad 's gazdag kereskedésű város. Tővében folyik a' Duna, de még ottan tsak Dunátska, mert igen kartsú mint a' kígyó a' farka felé: nemis tsuda, mivel annak forrása ezen Tartományban *Doneschingánál* vagyon, és még eddig nem igen tehetős jobbágy Folyóvizek szaporítják adjokkal Uralkodó Folyamatját. Tudni kell tehát, hogy a' Duna eredetére nézve Sváb születés, szegényen jön Magyar Országára, és ott gazdagszik meg, mint egyébb Hazája fiai is szoktak.

Westerstetten 1.

Geisling 1.

Göppingen 1.

Blockingen 1. Itt foly el a' Necker vize, mellyen által egy tsupán egy bolthajtáson álló fa hid vagyon. Ezen víz mentében terem, az az emlékezetes és valóban is meg lehets *Necker-Wein*.

Stuttgart 1. Erről a' ditsó Városról, ha többet nem szólnék is annál, hogy ez a' Vürtembergi Hertzegségnek, annak az Európai Jupiterek és Mársok

számára Júnókat és Vénusokat termő Tartománynak⁸⁾ Anya Városa: tsak annyibólis ki-ki képzelhetné, minémű lehessen annak a' maga különös Űriságáról nevezetes Fejedelemnek lakó helye. Az ő Studgardi Palotája, olly egyenlően vetelkedik a' Királyiakkal, hogy ha nem győz is, avagy tsak amazoknak ditsőségétől, a' maga fényét nem tsak el nyelettetni nem, de tsak meg homályosíttatni sem engedi. De a' mi több, vagynak ugyan azon Hertzegnek, Stuttgárdhoz közel, egy *Solítüd* nevezetű Kertje, és ugyan attol mintegy két órányira, egy *Ludviksburg*, nevű mulató Városa. Mi azoknak kedvéért egy napot késvén, azt azoknak látogatására reális költöttük a' leg-nagyobb nyereséggel. Mert láttuk azt a' Kertet, mellyet a' Föld gyönyörűségeinek 's kies helyeinek bűvári, az egész világra mernek vetni; ha a' mesterség a' természetet tökéletesíti, ehez képest az Ádám Paraditsoma tsak közönséges Ómás Szívás lehetett: a' lehetőség magosságára hágott Kertészi tudomány, semmit ebből ki nem felejtett, a' mi egy emberi ész 's kéz által készíflhető Elyseumnak tökéletességül tulajdoníttathatik: itt lehet szemlélni, melly bámitó formákba tudja mintegy önteni a' plántákat, és melly hitel felett való kötelességekre erőltetheti a' vizet, az azokon uralkodó emberi böltsesség: egy kívül belől Felséges palota, abban annyi számtalan ezrekbe került házi eszközök, egy muzsika mesterhez foghatólag clavírozó óra, egy háromszáz nyoltz lóra készült pompás istálló (hol minden ló faránál az oszlopból egy egy fábol faragott de igazi szarvakkal ékesített Szarvas fő nő ki nyakastol, a' szájából zöld Szarvas nyelvű fű levele nyúlik ki, és a' lónak neve azon írva olvastathatik) 's több efféle Dáriusi készségeik, tsak nem a' bámulásnak só bálványává változtatják a' nézőt — Láttuk továbbá azt a' várost, mellyről bátran azt mondhatni, a' mit a' Zsidók Jerusálemről: *A' Nagy Hertzegnek Városa, mellynek e' földön nints mássa*. Meg vallom, hogy a' gyönyörűségeitől érzett elragadtatásomban, tsak nem azt mondtam Sz. Péterrel: *Tsindljunk itt hajlékot*. Egyszóval ezek ollyetén újj kapuk, mellyekhez velünk együtt minden erre utazók méltán álmélkodó borjúk lehetnek. Ne vélje pedig senki, hogy ezek nagyító füvegen által mondott magasztaló beszédek legyenek, sőt bizonyosokká tehetek az iránt mindeneket, hogy akar melly fennit pengessemis én a' ditséretnek húrjait, azokat valóságos érdemekkel mérközhető hangonis tsak alig, annál inkább pedig magossabban, éppen nem rajzolhatom.

Itt Stuttgárdban szállottunk a' *Zöld ház* tímerű Fogadóhoz. Történt hogy egyszer az ablakon ki tekintvén szemembe tűnt az útszán egy pár Magyar Huszár köntösben öltözött ember. Örömömben tsak nem az ablakon repültem hozzájuk, a' midőn hirtelen meg láttam, hogy térden alól, a' mint a' Strinf kötő szoritja, vastagabb a' szárok mint a' tzombjok: mellyből azonnal észrevettem, hogy nem földieim, hanem tsak udvari pompa kedvéért magyarosított állortzák legyenek.

⁸⁾ Célzás arra, hogy FERENCZ császárnak akkor már elhalt első felesége WÜRTEMBERGI hercegnő volt. (M. G.)

El indulásunk alkalmatosságával, a' Kerner, a' mint ki fizettem, siettemben a' vissza adásban egy forintig meg tsalt. Pusztuljon ki a' költségből annyira, hogy az egy pénzt se fizethesse meg koldulás nélkül Káronnak,⁹⁾ a' Styx partján kóborlandó hamis lelke!

8^a Juli, a' Statioink voltak:

Entzweigen 1¹/₂.

Knittlingen 1¹/₂.

Bruchsal 1¹/₂.

Viseloch 1¹/₄.

Heilberg 1. Deákul, Heidelberg. E' még Hazámban esmeretes Hely volt előttem, a' benne lévő híres Académiáról, és arról, hogy a' Reformatusok Catechismusának hazája — Későn érkezésünk és korán indulásunk miatt, nem leheték tiszteletére ama Trójai faló tsuda társának, annak a' pokol öblü hordónak, mely, a' mint nem is tudom hol 's kitől hallottam, 3000 akós. Ha való, tehát az, egy olly sok világi Bóltsek 's papi Tudósok Athenásába méltán illő edény a' nagyságáért, de bor bőségére tekintvén, inkább Magyar mint Német Országba való volna. Egyébbaránt, *fides sit penes auctorem*: én inkább annyi akó hittel el hiszem, a' mennyi seprő nélkül bele férne, mint többször látására mennék — De halljuk csak, mint jártam itt, a' történet igaz: Nap enyészet előtt valamivel érkezünk Heidelbergába, 's bé szállunk a' Három Szeretsenhez: én hogy a' világosságot megnyerjem, azonnal elindulék a' városban szélllyel tekinteni; azonban addig bódorgok, hogy el setétedett, és én el tévedtem; tapasztalván, hogy a' nyomomom vissza menni nem tudok, kérdem egy körülem sompolygó, 's a' mint utóbb ki fog tetszeni tőlem Filialis Stola fizetést reménylő Pendelbergaitól, ha vallyon jól tzelezok é a' Három Szeretsennek? Azt felelé, hogy nem szintén jól, de majd itt 's amott erre meg amarra térjek; különben, úgymond, jobb leszsz el vezetnem az Urat úgyis útamban esik: azzal karon ragad 's megyünk: távol esvén már a' hely, sokféléről beszélgettünk; tudakozódott őis egyről másrol egész maga kedveltetésével: erőltetve nevetett a' minék nem kellett; szántsándékos el erőtle-
nedésében reám dölöngélt, hogy a' költsönös reá dölést velem meg kívántassa: egyszer meg állit mondván: Ime itt a' Nagyságod szállása! én köszönni kezdém kalauzságát és bútsúzni: akkor az én Vezér-tsillagom engedelmet kére, hogy ne nehezteljek ha valamit jelent; vélvén hogy talán további mulattató társaságával fog kínálni, csak bizvást tesszen parantsolni, felelém; ő pedig, méltóztasson úgymond az Ur, fáradtságomért valamit ajándékozni; el álmétkodtam reménytelen fel tételén az én Dámámnak, annyival inkább hogy útját arra lenni mondotta; de vévén észre: hogy pénzre és bizonyosan nem kéz tsókolásra, vagy egyéb ollyas

⁹⁾ „Káron, a' költemények szerint volt Pokolbeli Révész, a' ki a' megholtaknak Lelkeit a' Stiksz vizén, mely a' más Világra mentekben útjukba esett, egy kopott Ladikon 's darabját egy egy pénzért által szállította. Azon Rév-bért a' Halott szájába szokták temetéskor tenni.” (Lásd MÁTYÁSI : Baráts. 418. l.)

sovány matériájú udvariságra volna szüksége, tiz krajtzárig a' markába rezeltem, 's azzal ő, tudja hova, én pedig mi hozzánk, el ballagánk. A' szeg, mint szokták mondani, a' zsákból, de a' szükség látom a' selyembőlis, ki ütj magát.

Ezen várossal együtt, Schváb Országot is el hagyván, által menénk más nap a' Rajna mellyéki Kerületbe, a' hol következett:

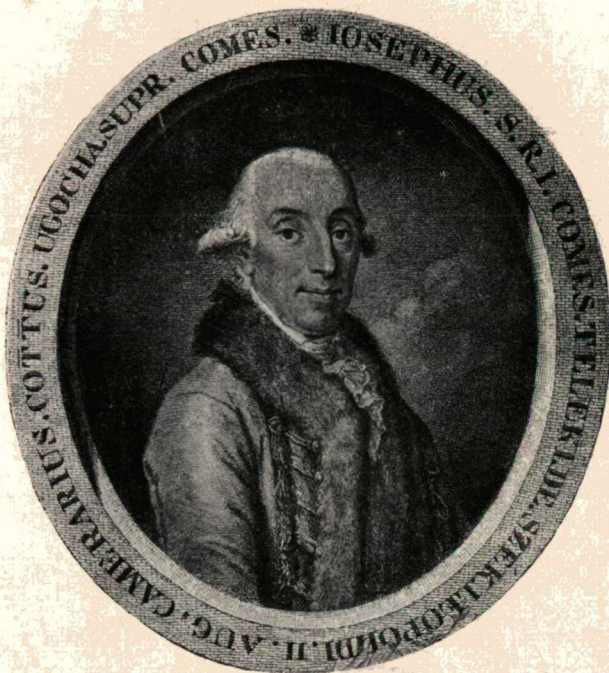
9-a Julii:

Heppenheim 1^{3/4}. Ezentúl pedig mindjárt értük a' Hassiai Land-Grófságot, a' hol első Stationk vala:

Darmstadt 1^{3/4}. mellyet végezetre követett a' kergetett tzel

Frankfurt. 1^{1/2} Ide érkezvén, és a' kiknél illett magunkat jelentvén, azonnai szállásunkra vezetettünk, melly számunkra, valamint más ki jelelt Idegenekére is, az Udvar rendeléséből előre ki volt jegyezve. Nevezetessen a' mienk, *Baarfüsser* nevű piartzotskán, egy *Feit* nevezetű gazdag pénzváltónak Házában vala. Annak volt egy *Christiána* nevű jeles leány Húga, kit én egynehány könnyen, műlökká tett napjaimért, annyira betsültem, hogy ha a' Kótyavetyés Bátsi, azt pénz helyett tiszteletre és szeretetre tartván, kótyavetyélte volna, nem reményelem hogy az árrát valaki nálam fellyebb verte volna. Reggeltől estig tudakozgatta szükségünket, és nem kívánt szolgálatainkat is köteleességeivé tette: nekem az időt alkalmatlanolta, a' Várost együgyűtette, 's a' bennülő életet annyira meg kezdette velem kedveltetni, hogy csak nem ház örzöségre szántam magamat, míg egyebek látásokkal legeltették szemeiket. Azonba csak ugyan gondolóra vévén, melly rút lenne *Rómába jární és Pápát nem látní*;

Mindjárt más nap első gondomnak tartottam a' Várost körül tekinteni, mellyis polgári állapotjára nézve Birodalmi Szabad Hely; minden ki gondolható Kereskedésnek Fészke: a' Társaság maga tart magának a' belső vigyázat és bátorság fenn tartására, mintegy 700 főből álló fegyvereseket: a' Város egészen körül van kő fallal és víz sántzal kerítve, ezeken kívül kies sétáló úttal és két soros eleven kerítéssel, ki vévén azt az oldalát mellyet a' Ménus vize mos; Külső Városai mintsenek (ha csak azt a' részetskéjét, mellyet egy felől a' Ménus el szakaszt tőle, annak nem nevezzük) hanem azok helyt körös körül kies kertek, ezekben pedig annyi 's olyan épületek vagynak, hogy szintén várost ábrázolnak, és a' városbelieknek többnyire háj báj alkotmányaikat, újj ízlésű formáikkal fellyül haladják: töviben folyik, a' mint elébbis említém, a' fakó *Ménus*, egy akkora természetű folyóvíz, mint a' mi Tiszánk; Szép ezen szemlélni a' *Vizi-Fiackereket*; vagyis azokat a' számtalan apró hajótskákat, mellyek az által jövő menő sokaságot hordozzák; de leg inkább érdemli a' figyelmet, sőt érdemlené a' vele éléstis, egy rendkívül nagy hasznú eszköz, a' minéműt annak partján kettőt láttam, mellyek által a' leg nehezebb portékák is, könnyen 's kevés emberi segítséggel, szekerekről vagy partrol hajókra, és hajókról a' szárazra néhány szempillantások alatt rakattatnak; egy illetém

Id. Gr. TELEKY JÓZSEF
1738—1796.

A RÉGI FRANKFURT.

alkotmány ennyiből áll, hogy a' parton építették egy gömbölyű kő épület, abból az égfelé nyúlik egy erős gerenda a' mi kút gémeink módjára, arról ismét ostorfa formán ereszkedik lefelé egy erős lántz, mely a vége felé négy ágra oszlik, és mindenik ágának egy körme vagyon, hogy az emelni való terhet azokkal meg ragadhassák; belől pedig az épületben, kétféle mozdító erő vagyon, egyik tsiga által megyen véghez, mely is a' gerendát egészen körül fordíthatja; a' második pedig egy deszkából készült nagy abronts által, melyben két német tipeg topog előbb odább petsenye forgató kis kutyák módjára, és ez arravaló, hogy a' lántzot a' szükséghez képest alább ereszsze vagy felyebb tekerje. Ha a' mi Dunánknál ilyenek állíttatnának fel, nem telne Kereskedőinknek olly Herculesi munkába, annyi emberek és igás barmok meg erőltetésébe, 's olly temérdek idő és költség vesztésbe, portéaiknak ki 's bé hurtzoltatása; de nekünk ebben is mint mindenben csak ez az értelmünk: *Maradjunk a' régi mód mellett.* Egyébbaránt

Még ez ideig a' Városban egyéb újtság nem láttatott, a' koronázáshoz való készüléseknél, néző helyek tsinálásánál, és a' Jövevények nyűsgő sokaságánál. A' Császár választás 5-a Julii még oda érkezésünk előtt meg esett, a' vok-soknak a' mi Királyunkra mindjárt és önként lett meg egyezéssekkel. Tizenegyedikben napnyugot tájban meg érkezett a' koronázandó Felség, minden pompa és eleibe való rendes ki sereglés nélkül. Igyekezett ugyan a' hírnek első fittyentésére rakásra rohanó nép, eleibe zúdítt agyig erő Vivátjaival, annak a' maga természeti nap enyészetekor támadó polgári Napjának futását lassítani; de a' kedves Fejedelem alatt szaladásnak hevült lovak, és egymást kérkedékeny forgással üző kerekék, repülő sebességgel ragadák el ötöt, a' sokaságnak újságra éhezett szemei 's eget hasogató köszöntései elől, a' szokott Császári szállásra. Mindjárt más nap *Aqvigranumi-Kanonokká* választatott, és ahoz tartozó kötelességeire meg esküdött. Végre el jöve 14-ik Julius, a' Koronázásra határozott Öröm Innep: már ekkor idején reggel annak szokott útszáin és piartzain ki sereglett a' Hadi 's Polgári Katonaság, mindenik a' maga rendes pompájában és muzsikáival, várván a Ceremonia kezdésének óráját; 8 óra felé, a' Papi Választó Fejedelmek, a' Világiaknak pedig Követjei, 's egyéb Fő Rendei, fel gyülekeztek a' Császári szállásra, és onnét 9 óra tájban el indultak a' Koronázó Templomba ollyforma rendtartással mint nálunk; Ő Felsége lovaglott egyedül, egy 4 személyek által feje felébe tartatott drága készületű Superlát alatt, a' Követségek hintókon, a' többi kíséző sereg pedig gyalog ment; az ékességen kívül hasznais lett a' szép ernyőnek, mert olly vakmerő zápor esső támadt, mely az egész pompás készületű Sokaságot bátorkodott meg áztatni: a' Koronázó Személy a' Moguntziai Érsek vala: végeződván ott benn a' Szent Szokás, Ő Felsége, mint már fel kenegett Császár, koronássan és ahhoz képest öltözve kísértetett a' Város Házához, mely *Römernek* neveztetik: ott evett az egészen sült ökörből, 's a' meg esvén Szállására vitetett; az egész pompa alatt négy ízben hirdették az ágyúk tüzes

nyelven az újj Császár iránt való tiszteleteket: valamint a' nép úgy szintén a' pompa is csekélyebb volt a' Magyar Országánál, ki vévén 9 hintókat, melyek mintha merevén aranyba lettek volna mártva; azonban annyi számtalan Nemzetek és Viseletek közöttis, leg inkább a' Magyar pompa köntös ragadta magára a' bómulásnak szemeit, töltelékjére pedig a' tisztelet és kedvelés indulatját; a' Koronázás Inneplése, több olyankor szokott örvendeztető mulatságokat nemis említvén, egy gyönyörűséges, de tsupán tsak Eszterházy Hertzeg szállásának épületén ragyogó meg világosítással rekesztetett bé; még pedig olyannal, melly előttemis, a' ki már az afféléknek el unt látása miatt, szintén resteltemem eleinten, a' Rénusi 's Malagai vén borokkal a' Koronázás örömére tartott Laudamust félbe szakasztani, utóbb egy pompák egére újonnan fel tetszett Tsillagzatnak látszott, a' maga mesterséges készületeért; hát még olyanok, a' kiknek bortol gözölgő szemeik a' Herschel égvizsgáló tsőjénél is netalám nagyobbbat mutattak, 's a' ragyogást liármaztatva is szemlélhették, mitsoda mennyei jelenésnek nem képzeltek lenni, mint meg annyi nem tudom hanyadik égbe ragadtattak. 15-ikben ki aludta magát a' sok virasztás miatt laposakat pillantó pompa, de más nap ismét fel serkent a' Frankfurti Lakosok hódolásának alkalmatosságával, melynek estvéjén ugyan azon Világosítás ismét mindjárt nap nyugot után fel virradott.

Ekkor szerentsém vala meg esmerni a' Német Birodalombéli Fő emberek között e' következőket:

Friderik Károly József, Moguntziai —

Clemens Venceslaust, Trevirisi —

Maximiliánt, Colóniai — Papi Választó Fejedelmeket;

Johannes Maurít, a' Pápa —

Hertzeg Eszterházit, a' mi F. Királyunknak, mint Tsch Országi Választó Fejedelemnek —

Frantz Albert Leopold-Oberndorf R. Sz. B. Grófot, mint a' Bavariai V. Fejedelemnek XVI-ik Carolus Theodorusnak —

Heinrich Adolph Schönberg R. Sz. B. Grófot, mint a' Saxoniai V. Fejedelemnek Fridericus Augustusnak —

Ludvig Fridrik Beulvitz Barót, az Anglus Királynak III-ik Györgynek Hannoverai VFejedelemnek — és

Hertzeg Sackent, a' Burgus Királynak mint Brandenburgi VFejedelemnek — Követjeit.

Ugyan ezen alkalmatossággal, külön napokon szemlélttem Frankfurton keresztül menni, egy gyalog, és két Magyar Huszár öltözetű Lovas Burgus Regementeket a' Frantziák ellen. Az egész Német Birodalomban majd minden Uralkodó Fejedelmetskének vagynak több vagy kevesebb Magyar Huszárt majmoló katonái: de tsak annyira különböz a' mondva tsinált Magyar a' születettől, mint a' Fa kép az eleventől; nints far; a' derék kolbász; a' nyak görnyedt; a' láb pipa

szár; és a' mint gyermekseégektől fogva a' strimikötő el fonnyasztja, a' tsizmán fellyül vékonyabb. A' Burgus nép mindazáltal eleven, villámlás tekintetű és vadra termett legényekből áll; Magyarokis felette számossan találkoznak közötté, kik csak ugyan annyira ki is tetszenek, mint a' fias tyúk Tsillag a' tsirkéi között.

Meg kell jegyezni, hogy az egek bádogiát talán sok helyt bé horpasztotta, 's az útjában eső magosságbeli testeket helyekből fére nyomta, az a' magasztalás, mellyel a' Frankfurtiak, a' Magyaroknak jó hírét nevét emelték, Fejedelmek ditsősége mellett tett áldozataikért, ő hozzájok való nyájias le botsátkozásokért, és a' leg pallérozottabb Nemzetek fogásaikkal vetekedő magok alkalmaztatásiért, 's ők tudják jobban még mi több effélékéért; de én is tudom, különösképpen, engemet miért kedvelt a' *Christina*; hogy Olvasóm balul ne vélekedjen, tsak ki is mondom, hogy a' Magyaros Forma-ruhámért; osztán meg azért is, hogy ötet Frankfurt egyetlen egy Angyalának szállitgattam; pedig már most háta megé meg vállom, hogy ő nem volt annak éppen a' Helenája, 's azért méltán nemis egyedül maga nyerte tőlem 8 huszonnég órák alatt az említett nevezetet.

Végezetre, m'képpen botsátották légyen el a' Frankfurtiak Ő Felségét, 's a' több Fejedelmi és Fő Méltóságú Rendeiket? nem tudhatom; mert egy nappal előbb úgymint

18-a Juli, meg fogadván egyet a' fellyebb említett Neptumus Dilizsánszai között, Moguntziának indulánk a' Mémuson. Ekkor mulatságból és tanulás kedvéért, tenyereim fel hojagzásáig evedzettem, sőt a' példa beszéd szerént; itt is, mint mindenütt és mindenben kárán tanult a' Magyar, mert az evező lapátot el törtem 's fizetnem kellett; de bezzeg a' hajókázás mesterségében olly tökéletességre jutottam, hogy ha Káron az Elyseumba mentemben Palinurusként a' kormányrol a' Styxbe találna tseppenni azonnnal Éneássa¹⁰⁾ lehetnék; sőt a' mi több, ha a' Stix partján valami heverő tsónakot kapnék, nem is fognám neki a' harmintzadot fizetni.

Dél tájban *Höchst* nevezetű Helységhez érkezvén, ebéd kedvéért ki kötötünk; míg ahhoz készültek meg nézegettem *Bolongáro* nevezetű Olasz Urnak Hercegi Házát, mellyben portubák műhely és dohány áruló Boltok vagynak, az épületben templomis vagyon, mellynek homlok kövén ezen Sz. Irásbeli Helyből: *LoCVs Iste DoMVs oratíons VoCabltVr*: minden erőltetés nélkül tsupán történet szerént ki jön azon alkotmány építésének esztendeje, az 1774. Valóban olvasva el mehet a' tsudák között, a' tubákos orrok és pipa füstök után oly barom épületet tenni; és valamennyi föld trántsérozó Deák, Falusi Notarius, és paraszt bíró volt most egynehány esztendeje Magyar Országban, mindnyájoknak is dolgot adna fel vetni, hány szippantat tubák 's pipa dohány árrából gyűlt azon Summa mellyben annak

¹⁰⁾ „Palinurus volt Éneásnak Trója el-pusztulása után a' tengereken tett bujdosásaiban kormányosa, a' ki midőn történetből a' tengerbe ki-esett, és oda holt volna, maga Éneás állott helyébe a' kormány mellé.“ (Lásd MÁTYÁSI: *Semminél T. Val.* 278. l.)

építése tölt; ámbár azt is tudták találni, hány nehezek széna leszsz a' határjokon, akár terem akár sem.

Jól lakás után tovább folytatván útunkat, vagy igazábban, az útunk folyván alattunk, nap nap nyúgot tájban a' Ménus, éppen Moguntziával által ellenben a' *Rajnába* taszította hajónkat, hol Neptunus' pihent habokat adván alánk, egy fertály mulva kikötő parthoz jutottunk, és Moguntziának Schippen nevű Vendég fogadójába bé szállottunk; szerentsénk hogy nem későbbben, mert mindjárt a' szárazra történt ki lépésünk után oly szélveszes fergeteg támadott, mely miatt a' ienekével fel forgó Rénus hajjai, tzigány kerekeket ihányini, vagy ballagó kóró módjára karikázni látszottak: nekünk pedig a' kis úszó szerszám, bizonyosan leves osztó fa kanállá vált volna.

Moguntzia, maga nevét viselő Papi Választó Fejedelemségnek Anya Városa, ha tsak a' mostani háboruban *Kakasok szemetjévé*¹¹⁾ nem fog válni. Egy oldalát mossza a' Rénus, és az azzal egy folyóvízzé váló Ménus; mely mindazáltal, a' mint a' hajózók beszéltek, 8 mérföldekig különbözteti meg magát tégla színű vizével a' szöke Rénustól: ugyan tsak ő a' feleség, és a' Rajna a' férj, mely Moguntzia 's Cassel között, az én lépésemmel 150-el szélessebb, mint Buda Pest között a' Duna és ezen is hajókon álló híd vagyon, mint ott a' Dunán. A' Város régi, nagy, és erős; a' Könyv nyomtatás mesteriségének, nagyobb rész Tudósok ítélete szerént fel találó helye; ámbár az iránt más Várossal máig is fenn álló pere vagyon — Oda érkezésünkkor a' bástyáit ágyúkkal spékelve találtuk, melynek okát mindjárt másnap tulajdon mennydörgéseiből meg értettük, a' midőn tudniillik 19-a Julii, dél előtt a' F. Császárt, délután pedig a' Burgus Királyt, azoknak ífűlet siketítő köszöntései között bé jöni láttuk. Az első szállott a' Fejedelem palotájában, a' másik pedig ugyan annak *Favorite* nevezetű Kertjében: hol nekem is szerentsém volt a' Burgus Királyt nem tsak látni, hanem magános Vivat mondással tisztelni, melyet Ő Felsége kétszeri maga meg hajtásával viszontagolt. Ha ki tudakozza azon Fejedelmek össze jövésének okát, azt gondolom, hogy a' volt a' mi harmadidén a' *Pilnitzinek*: de már azt senki se kérdje, mit végeztek, mert azonnal én is vissza kérdem. Azt az egyet ugyan merem hallatlanbolis mondani, hogy a' Frantziának az alatt eleget kellett tsukolni, ha ezen változás valóban meg szokott történni azokon a' kiket emlegetnek. Azomban itt és még ekkor, a' ki vándorlott Frantziák, annyira bálványoztattak, hogy epés háborodás nélkül nem lehetett hallani, midőn a' Strázsa minden fő helyeken tsak azt tudakozta: *Frantzia az Ur?* 's ha mondotta: *Igenis*, azonnal különös tisztelő engedelmességgel botsátoitta bé őket — Jártomban egy Burgus szoba eredett velem, 's többek között, az öltözetemből látván hogy Magyar vagyok, *Ő nem-győzi*,

¹¹⁾ „A' Frantziák deák neve *Gallus*, *Kakast* is tesz; az ellenek egyesült Hatalmasságok közzűt pedig, kinek egy kinek két fejű sas, egyebek mellett a' Tzimere.“ (Lásd MÁTYÁSI: *Kalászkaparek* 210. l.) MÁTYÁSI nem hiába gondolt arra, hogy Moguntia = Mainz a „kakasok szemetjévé“ is lehet: ott járta után három hónapra csakugyan elfoglalták a franciák. (M. G.)

mondá, tsudálni, hogy a' Magyarok, a' Burgus Király tenyegetődzésire vissza botsátották Belgrádot a' Töröknek: én a' mosdóhoz hasonló kendőt akarván nyújtani, feleltem, hogy nem az ő berzenkedésektől való féltékben, hanem régi jó szomszédság, békesség kedvéért tselekedtek; egyszersmind olly erőben érezvén magokat, hogy a' midőn a' Töröknek kedve támad magát ismét meg veretni, mindenkor tetszések szerént el vehetik; 's ezzel az orrát végig simítván, Adiő-vei odébb méne — Első napon éjjelre egész Város meg világosított: az azt követő két estvéken pedig igyekeztek a' Favorite kertet meg világosítani, de mind a' kétszer meg akadályoztatta a' szándékot egy egy szélvészszel rohanó zápor; harmadik éjjelre tsak ugyan meg betsülvén magát az idő; olly elmés és pompás Kert világosítás lett, a' minéműhöz hasonlóra sokat látott hallott emberek sem emlékeznek; a' föld mintha tsilagos éggel lett volna bé terítve; a' virág táblákban ide'stova széllyel rakott métsék, úgy látszottak, mint meg annyi fényes hátuljú Sz. János bogarai, melyek között a' kinek kedve tartotta sétálgathatott, és setétség selyem bogarairais találhatott: a' kiknek pedig inkább tetszett, a' palotában ehettek, ihattak, játszhattak, tántzolhattak, egyszóval mindent — hattak — hettek. A' Kert mentiben folyó Rénusonis mintegy 15 hajók valának össze vissza métselve, melyekről az ágyúk sűrű kérdések és feleletek által catechizálták egymást majd egész éjjel.

Azután itt láttam egyszeri sétálás közben aztis, hogy egy Német az ökröt meg nyergelte, fel kantározta, és a' tetejébe ült. *Auditum admissi, risum teneafis amici!* Tréfán kívül igaz. Ekkor szemléltem, a' mit előbb tsak költeményekből olvastam, ama két állatból egyé vált Felemást, a' *Minotaurust*. Gondolám, melly nagy igasságtalanság, nyeregbenis járombanis egyszersmind kettős jobbágyi terhet viseltetni vele! és hogy ha most hirtelenében a' Festők Inverso mundoja történne, 's az az ökör, a' Szarvas Nemnek Gyűlése előtt panaszt tenne, kegyetlen gazdáját, azért az állatok szolgálatbeli állapotjukba bé hozott újjításért, az egész szarvas Diván egyenlő bögéssel, bizonyosan 300 fővel szemközt öklelő ökrök között tízszer fel tízszer alá lejendő futásra sententziázná.

Mindjárt az ökrök után jut eszembe, hogy a' Moguntziai köz nép más Városokétól, durvaságával sokat különböz; mellynek okát tsak a' nem veszi észre, a' ki által nem látja, miért nem világos az ablak vagy szövétnek nélkül lévő ház.

Méltán ide járulhat azon tsúf szokás is, mellyet magamon tapasztaltam, hogy estveli 9 óra után, sem lakos, sem idegen, a' Moguntziai külső Városokból a' belsőbe fizetés nélkül nem botsátatik: melly alacsony húza vona, tsak ahhoz mehet, midőn telhetetlenségből vagy szorultságból, a' kis, kutyákra, haj porra, lovakra, ablakokra, kéményekre, 's a' *Pittek* tudják még mikre adó vettetik. *Plui teufel!*

21-ikben el oszlottak a' Fejedelmek, előbb a' Prussus Király indult el hajón Coblentzbe, azután pedig a' Császár, vissza Frankfurt felé Prágába, maga Cseh

Királynak leendő koronáztatására. Ugyan azon ágyúk, melyek őket negyed nap-
pa! ez előtt mennydörgős örömmel fogadták, egy óránál tovább bőgték utánunk
a' szerentsés útát. A' mi indulásunk kettőjüké közt középső vala; vissza hajó-
kázunk Frankfurtba ugyan azon kis fa kanálban a' melyben el jöttünk: és ekkor
ismét Neptunus a' Szelek méneséből a' leg gyorsabbat és tanultabbat fogatván
előnkbe, még azon nap világossal oda rugaszkodtunk. Az ágyúk éppen azon szol-
gálatot tették nekünkis a' mellyet a' Fejedelmeknek, azzal a' kis külömbséggel,
hogy mi tsak úgy magyarázhattuk magunkra, mint mikor falun püspök eleibe-
harangoznak, 's a' szalmás szekér ugyan akkor talál bé menni. Tehát

21-a Julii, Ismét a' már mindentől ki ürült, és az elköltözött Idegen Istenek
után le sütött fővel sóhajtozó, de tsak ugyan az azok által benne ki lótsolt pénz-
nek alattomban örvendező Frankfurtban vagyunk — *Servitör Christina!* — Mi-
helyt a' parttól a' kapuhoz értünk, azonnal a' nyerekedésnek ott leselkedő felke,
örvendezve köszöntött bennünket, ismét egy olly hasznos tölgynek vélvén er-
szényünket, a' mellyből új prédát fejhet; de meg tsalatkozott: mert — *Adió*
Christina! —

22-a Julii hajnalban tsak a' hült helyünket hagytuk ottan. El utaztunk és
aznapi posta váltó helyeink valának:

Friedberg 1^{1/2}. Életemben egy rakáson annyi szamarat mint itt nem láttam;
a' Feketők és Szürkék a' többinél rövidebb fülűek voltak, nem tudom ha vallyon
mind egyaránt ostobák é. Azt se tudakoztam, ha vallyon a' Lakosokéi é, vagy
valami Frantziákat átkozni készülő *Bálámokéi* lehettek. Azután

Busbach 1. hol a' kotsik kiigazittatásának kedvéért meg háltunk.

23-a Julii: *Giessen* 1. Itten Académia vagyon, vagy leg alább az a' neve.
Onnét tudtam meg, hogy más nap reggeli 9 óra tájban, a' mint rakosgatodtam,
egyszer minden számár ordításnál fület szaggatóbb láрма tsapodik bé az ablakon;
ki tekintek, hát egy katona tsinálja trombitával, mellyre mindenfelől puskákkal
szaladoztak ki a' katonák a' házaktól. Kérdem miaz? egy ember feleli, hogy a'
Deákok verekednek a' katonasággal, mert nálók Académia vagyon. Gondolám
magamban, hogy ha meg engedik magokat győzettetni, majd lesznek közülök
igazán egynehányan *Meg-Akadémikusok*. Én a' Deák háborút örömet másoknak
engedvén, inkább szemlélője levék egy itten által menő Hassiai Vasas Regiment-
nek, kik a' Birodalomban leg vitézebb katonáknak tartatnak, és valósággal kívü-
rőlis úgy látszanak. Azoknak nézéséből vissza tértemben, egy magamnál pozs-
gásabb és bizonyossan erősebb, hihetőképén a' mint garabontzás formája is mu-
tatta, az akkori útközeiből ki maradt Deák Koldus, alamizsnát kért tőlem; láttam
méltatlanságát, de nem adni átalottam; el vévén a' pénzt, nekem a' helyett ezer
annyit kívánt; én azomban olyat botlom, hogy szintén orron ütém a' földet, pedig
a' Deák szerentsés útatis mondott; melly történetből azt hoztam ki, hogy az
érdemetlen koldusnak áldása átok; és hogy minden egészséges korhellyel közlendő

adakozás, vesztegetés; 's nem hogy az ezer annyiból valaha valami lenne, de az az egy annyi is örökre el vesztve marad. Ezen eset által lett meg intetésemről fogva, semmi nemű, nevű, színű, szőrű, öltözetű, formájú, 's rangú, ép kéz láb kéregetőnek nem adakozom, akarhová mikori 's mennyi uzsorát ígérjen alamizsnámért: ámbár ellenben a' valóságos szűkölködőt, a'ki bizonyossan táplálására 's ruházatjára költi pénzemet, minden világi vagy lelki kezeség és Interest nélkülös örömet segitem: mert különben a' jótéteményért háláadást vagy költsönt kívánni, motskos erköltsi uzsoráskodás.

24-a Julii, első utolsó Statioánk leve

Marburg 1^{1/2}. Mikor a' Városhoz közelítettünk, szemközt találtunk egy Fegyveres Ifjút lovagot. Kérde nagy lelkendezve: *Mint légyen a' Giesseni Deákok dolga a' Katonákkal?* Mi, mondánk, tsatapiartzon hagytuk őket, és a' hartz ki menetelét nem tudjuk. *En, úgymond, segítségekre sietek:* 's azzal meg sarkantyúzván lovát, el nyargalt. Azután a' Városban értettük meg hogy Marburgi Deák lett légyen, mert itt is Académia vagyon, mellyben egy pár Erdélyi nevezetessen Maros Vásárhelyt tanuló Magyar Deákok tartására is állandó Fundatio szerzetetett, kik meg is látogattak bennünket, engemet pedig magok szállására is el vezettek. Ott egyik a' Könyveinek sokaságát mutogatta: azt mondván, hogy nem régiben vette egy zsidótól négy mázsájával; nem ditsérhettem vásárlását, 's lehetetlen volt mondatlan hagynom e' következendőket: hogy szeleletlen gabonának sok a' szemetje; továbbá hogy a' hol a' könyv igen sok, többnyire úgy tapasztalhatni, hogy ott a' gazda sok tudománnyal bír ugyan, de a' fején kívül tartja; a' tudományból pedig jobb kevés is olyan bátor helyen, a' hol a' moly hozzá nem férhet, és *Arachné* Kis Aszszonyinak tanítványa, a' pók,¹²⁾ közte nem takátskodhatik. Kevés, a' földszintől padlásig könyvekkel bélelt Museumok vagynak, mellyeknek szemöldök fájára vagy kövére nem irattathatnék ama *Langiusbeli* tizmer-mondás: *O librorum multitudinem sed scientiae parum!* ámbár a' sem következik, hogy a' kevés könyvek vagy éppen könyvetlenek, sok tudományúak volnának; mert ugyan az említett *Langius* írja: *Facilius est edere sine orbe et cultro quam discere sine libro;* sőt egy kis változtatott alkalmaztatással, úgy lehet a' kétfélétről ítélmi, mint a' Tanult emberek Írás módjáról mondatik, ezen köz példában: *Docti male pingunt — Indocti pejus.*

Itt szemléltetik egy kettős toronnyal ékes és tetétől talpig faragott kövekből épült nagy és régi Templom, melly felől az említett sok könyvű Deák azt beszélte, hogy az Sz. *Ersébetnek* Temploma, ki is a' 13-ik Században 2-ik András Magyar Király Leánya vala. Férjhez ment *Fülep* nevezetű *Turingiai Land Gróf-*

¹²⁾ „*Arachne* volt egy Lydiai leány, a' ki a' szövés fonáshoz különösen értvén, egyszer *Minervát* annak a' Mesterségnek-is Isten Asszonyát egy szál-gusalyra ki merte hívni: de szerentséltlenül: mert *Minerva* meg-győzte, és az órsóval jól homlokba ütötte, mellyen ez meg-szégyenlén magát, magát fel akasztatta; de *Minerva* meg-szánván, nem engedte meg-fúlni, hanem pókká változtatta; a' honnan a' Vers-írók *Arachnének* szokták nevezni a' pókot. Ovid. 6. Met.“ (Lásd MÁTYÁSI: *Semminél T. Val.* 242. l.)

hoz; halála után a' Pápa Szenté tette, és a' koporsója most is azon neki szenteltetett Templomban tartatik, melly a' rajta lévő drágaságokkal együtt, mintegy ötödfél millió Tallerra betsültetük. E' derék *mortuum Capitale*; de

Nem meg vetendő tapasztalás volt látni azon malmot is, melly magában hajtja fel a' vizet a' felleg várba.

Ugyan itt láttam, még pedig dél előtt, *Baldinger Professort*, a' ki külömben széles tudományú, de az *Ennius* Poéta tulajdonságával bíró Tudós, kiről e' mondatik: *Ennius ipse Pater, nunquam nisi potus ad arma prosiluit.*

25-a Julii következtek:

Holtzdorf 1.

Jestberg 1.

Vabern 1 $\frac{1}{4}$.

26-a Jul. pedig *Cassel* 1 $\frac{1}{2}$. melly a' Hassiai Uralkodó Gróf lakó városa, hol meg szállottunk a 2-ik *Friderik* tziemerű *Vlogadóban*, a' *Veisenstain* meg látogatása kedvéért. Iggyeveztetik a' Landgrófnak egy magos hegyen a' Várostopól fél órányira lévő mulató Kertje. Ennek mind helyheztetéséből mind remekeiből a' tetszik ki, hogy a' Gazdája, nem tziimeres építésekben, virág táblákban, hajafodorgatott vagy nyinkélt fákban, 's több ollyas fél-Aszszonyi tsetsebetsékben, hanem a' természet együgyű míveinek, úgymint patakok folyásának, kietlen erdőknek, fene vadaknak, régi pusztult épületeknek követésében találja mulatságát. De nem is tsuda, ha annak az Uri embernek férjfiúi fogásai vagynak a' gyönyörűségekben is. mert ő most is személylyesen vezérli maga hadi seregeit a' Frantziák ellen. A' Kertjében nevezetes, hogy a' Várostopól fogva egész addig, két oldalról fákkal ki ültetett egyenes szekér út vagyon: de még sokkal nevezetesebb egy *Carlsberg* nevezetű épület, melly egy vakmerő 's Európában pár nélkül való emberi munka. Az ebből áll, hogy a' Kertben lévő magas hegynek derekán fellyül. kezdődik egy tsupán faragott kövekből készült öt soros grádits, a' középső sor igen széles mint az ország út, a' többin pedig egy pár személy sétálhat szélitiben a' hegy tetejéig; ottan osztán egy pyramis formájú magos kő épület vagyon, mellynek tetejében áll a' Hercules rézből tsinált képe, olly nagy formában, hogy a' boltjába is gráditsokon fel mehet egy ember; a' leg alsótol fogva a' leg felsőig 902 gráditsokat számláltam fel mászkáltunkban. Azután le jöttünkben, e' következendő mesterségeket szemléltette velünk annak Gondviselője: Midőn a' Pyramis fundamentomáig le szállottunk, hol a' hely, egy fenevadakkal tellyes kietlen barlangot ábrázol. el eresztette a' vizet, melly oda még magossabb hegyekből fakad, és a' folyásnak indult víz oda benn a' kősziklák között szépen orgonálni kezdett: ugyan azon barlangban két helyt, és előtte is kettőn szökött a' víz; lejebb sétálván a' vízzel együtt a' gráditsokon, tsinált egyenességet értünk, hol kétfelől kőből ki faragva állott két tengeri tsuda, egyik trombitával, másik kürtel, mellyekből a' víz ereje vafóságos bögést nyomott ki, és ott ismét szökö kúta

valának; ezen alól ismét egy más egyenességen, ki volt formálva a' pokol minden kárhozottakkal együtt, a' mint a' poéták leírják, és annak ablakai olyan üvegből valók, hogy kívülről nézvéen be felé, az egész barlang lángal égni látszik, ámbár belől tiszta feje: Leg alól végezetre vagyon egy jókora tó, mellynek közepéből, 26 ölnyre, fényőnyi vastagsággal szökik a' víz, midőn a' mestere meg eresztí: ez úgy is a' mint most vagyon, maga nemében egyetlenegy; de azt beszéltek, hogy a' Land Gróf szándékozik, majd ha rá ér, még négy öllel fellyebb ugratni.

Itt láttam először aztis Casselben, a' mit azután majd mindenütt a' nagyobb iskolás helyekben, hogy bizonyos szegény sorsú Deákok, a' jelesebb napokon az útszakát végig járkák, és minden negyedik ötödik ház előtt meg állapodván versket énekelnek, mellyért osztán a' lakosoktól fizetések jár. Ez a' szokás, mint-hogy koldulás neme, nem éppen tisztességes, és még a' régi borjú világ szeplője a mai pallérozódás ábrázatján: de mindenütt tsak úgy élnek a' szegény legények a' mint lehet; osztán a' szükség a' bolondságot is hasznossá, és az illetlenségetis tisztességesse teszi. E se rútabb, mint nálunk az ablakokon való pátrizálás, és a' házanként való főzetés;¹³⁾ melly két tsúf szokásból, minémű jeles beszélgetés történt egy Ketskeméti Református Gazda 's annak pápista pásztorja között, méltó létszen röviden ide iktatni: A' gazda kérdi, ha járt é farkas és vitté? a' pásztor feleli, hogy jártis vittis; hát, mondja a' gazda, miért nem pirongatta ked el mint a' pápista Deákot szokás az ablakrol? Teremtettét, úgymond a' pásztor, könnyen beszéll gazd'Uram, de nem főznek ám a' farkasnak házanként mint a' kálamista Deáknak.

27-a Julii, a' Statióink voltak:

Münden, 1. az utolsó helyünk Hassiában. Azon tul *Hannoverában* az első:

Götting. 1^{1/2}. az a' benne lévő *Mindenes Oskoláról*¹⁴⁾ mostan leg nevezetesebb *Göttingu*. Midőn éjjél után egy óra tájban a' *Korona Vendég Fogadóhoz*

¹³⁾ Útcán ablakok alatt énekelgettek a deákok s ezért járt nekik a ház gazdájától enniváló vagy enniválóra való: ez volt a pátrizálás. Nagykőrösi deák volt MÁTYÁSI, onnét ismerhette azt a szokást. A nagykőrösi iskolának régi törvénye lelkükre is köti aztán a deákoknak, nehogy „a városiaktól élelmül adott kenyeret, tojást nyeglén eldobálják, összetapossák s azzal kicsinylőleg bánjanak”. (ÁDÁM G. A. Nagykőrösi R. Főgymn. Tört. 284. l.) A deákok számára házanként való főzetésre, a „coquiá”-ra nézve pedig elrendeltetett, hogy: „A Coquus első kötelessége, hogy mikor reggel és délután a Városra a végre, hogy a Lakosokat a' főzetésre kérje, kimegyen, maga minden Házba bémennyen, betsülettel köszönnön, a' Gazdát vagy Gazda asszonyt tisztelettel kérje, hogy a' Deákok számára ételt készíteni, vagy készítenie ne terheltesse. Mikor az ételt elhozzák, azt egész emberséggel meg kell köszönni” stb. (U. o. 105. l.) NÁNÁSI FODOR Gerzson nagykőrösi professor uram azonban (nem hiába, hogy a Martinovics-féle összeküvésbe is belekeveredett) az egyéni joggal, méltósággal többet törődő gondolkodása szerint MÁTYÁSI-val együtt szintén elítélte a deák-eltartásnak azt a módját s 1803-ban már azt indítványozta hogy: „a közönséges városi Coquiát egyáltalában cássálván, jobb lenne a' helyett egy olyan Convictust állítani fel, melly bizonyos, a végből össze szerzendő Fundusból mindenkor rendesen és egyformán fenntartatnak és az abban bé vétendő Tanulók illendően táplálthatnak.” (U. o. 278. l.) (M. G.)

¹⁴⁾ „Mindenes oskola” — egyetem — ezt az utóbbi főnevet csak a XIX. században csinálták s időbe tellett, míg mai „universitas scientiarum” jelentése kifejecesült s kizsorította a XVIII. század végén csinált „mindenesség”-et. Még 1829-ben az egyetemi nyilvános rendes tanárnak ez volt a címe: „A Tudományos mindenség közönséges és rend szerint való oktatója.” (Lásd SZILY: *Nyelvújítás Szótára* II: 437.) MÁTYÁSI RÉVAY Miklós régi nyelvtudásunknak példáját követte, ki „mindenesség”-nek nevezte az

érkeztünk, nagy muzsikával kevert Énekdést (neis tudja minden; csak bletsülettől nevezem úgy, mert inkább ordításnak mondhattam volna) hallottunk, és közben közben ezt a kiáltást: *Vivat Augusta Georgiana!* Így nevezetik a' fellyebb említett Mindenes Iskola, maga fő Kormányzójáról, az Anglus Királyról; azt a' szokatlankat meg döböntő, jó kedv hangu, és bor ízű lármás éjjeli mulatságot, a' *Purschok* (közönségesen így nevezetik a' Tanuló Ifjúság) indították.

Mindjárt más nap Magyar Deákok után láttam, találtam is egynehányat, kiknek társaságában a' Városotkát, tetőtől talpig Magyar forma köntösben öltözve körül jártam; egy Magyar Országi Püspöknek szinte több késérője, bámuloja pedig feleynyi szinte, mint nekem ottan volt; örvendezve halgatták Hazámiai ditséreteimről hátunk megett suttoztatni, 's magok is kevélykedtek késéremben — Mentünkben egyszer találok mondani, hogy kívánnám az Akadémiát látni; melyre egyik így felelt: Én, úgymond, látatlanban magam is mindenkor azt gondoltam, hogy az Akadémia, valamely roppant épületből, és a' Tanítóknak 's Tanulóknak odaseregelt társaságából áll; azonban itt a' dolgot éppen különbözőleg tapasztaltam, mivel az nem egyéb, mint egy Tudomány Vásár hol minden Kalmár maga különös boltjában árulja portékáját, az az, minden Tanító tulajdon szállásán tanít, ahhoz képest a' ki mennyi tanítványokat verbuválhat; vagynak ugyan rendeshivatalú Tanító is, de vagynak csak szabadságosok is, és a' két rendbeliek száma: 80-at haladja — Ez, mondtam, bölsz gondolat, mert a' Tanítók 's Tanulók között elköképpen vetekedés szerezte, melynek gyümölte a' jól tanítás és tanulás — Ekkor, de még távolról, szemközt jövének három tisztos tekintetű Férfiak, mint valamely három napkeleti Böltsek, kik eránt az egyik sétáló Társ figyelmetessé tevé, mondván: Ezeket jól meg nézze Földi Uram; illendő köszönés után egymást el haladván, így szólla: Ezek a' három leg nevezetesebb Tanítók, úgymint. *Gatterer*, *Spittler*, és amaz egész Európa előtt a' hír által ki trombitáltatott *Schlötzer*,¹⁵⁾ az az Országok polgári alkotmányáról és igazgatásáról való Tudo-

„universitas“-t. A magyarkodásra hajló ifju MÁTYÁSlétől azonban különbözött ebbeli véleménye öreg gazdájának, a szélesebb látókörű TELEKinek. 1786-ban írta (két aranyat is mellékelve) RÉVÁ-nak, annak „*Magyar Költeményes Gyűjtemény*“-ét köszönve és bírálva, a következőket: „Sajnálva tapasztalom én azt e' máj napon, hogy sokan úgy kívánnak használni a Magyar nyelvnek, hogy nints köszönet benne és a midőn fel akarják ékesíteni esmerhetetlenné 's következés képen katzagásra méltóvá is tészik. Történik pedig ez leginkább az által, hogy azok is a kiknek magyarságok nem minden próbát meg ütő, olyak bátorságot vésznek magoknak, hogy mintha a szóknak vagy szöllások formájának jósága csak az ő képzelődéseiktől függene, vagy uj szótak kohlolnak, vagy a régi szóknak más, az ő ítéletek szerint furtsábbakat 's módossabbakat tsuszthatnak helyekbe. De az ilyen bátorság még azokban is a kik a magyar nyelvet a leg nagyobb tisztaságában bírják is, vakmerőség volna; a midőn pedig olyanok elegyednek az: ilyen tsupán csak magok kénynek szerint próbálni mérészlett uj szók kalapálásából a nyelvvel való nem egész meg ösmerkedések annál világosabban ki mutatya magát. Mi viheti p. o. a' Magyarat arra, hogy ő minden szót a maga nyelvén tegyen ki és semmi idegen szót meg ne tartson, holott minden nemzetek még a leg tudósabbak is ellenkező példát mutattanak. Mennyi Görög szót meg nem tartottak a Deákok. Augustus idejében is? mennyi idegen szótak nem látunk ma a Német Francia és kivált az Anglus nyelvben. Mi szükség az *Universitást* a melyet az *Olassa Universitát*-nak az *Anglus University*-nek a *Frantzia Universitát*-nek a *Német Universitát*-nek nem áttállya hívni, minéink mindenességnek nevezni“-stb. (Lásd: Akad. kéziratár Vegyes 4-r. 39. sz. II. 10.) (M. G.)

¹⁵⁾ Ezeknek volt tanítványa gr. TELEKI Józsefnek apjához méltó fia, LÁSZLÓ (sz. 1764.): a Teleki-udvar hálaja csendül tehát ki bizalmas emberüknek dicsérő szavaiból. SCHLÖTZERől azonban a

mánynak mély tengerét fenéig dülő bűvár: a' ki a' Nemzetek törvényének te-
kervényeit, a' békességek tsendes napjait, a' háborúk fergetegeit, a' köz boldog-
ság hajó törő helyeit és ki kötő partjait, számok és nevek szerint ismeri: a' ki a'
vizketeges elméket gyakran a' vérzésig meg vakargatja, a' torzomborz gondola-
tekat tsínosan meg fűsüli, és a' rozsdás vagy el fcslett erköltsöket ki fényesíti 's
rántzba szedi — Igen örvendtettem olly nagy *Német Plátók* látásán, kivált a'
harmadikén, úgymint a' kinek terjed hírét és Fő Munkáit, már még iskolás gyer-
mek koromban bámulni kezdettem — De kérdém továbbá: Mi légyen valóságos-
cska, a' Tudományok illetén szerentsés előmenetelének, ebben a' szankafészeknyi
Hannoverában? — Erre a' harmadik pajtás, a' ki még eddig nem beszéllett,
nosza! monda, térjünk bé ide a' fák közzé, 's ereszkedjünk le pihenés kedvéért
egy kő padra; meg tselekeszszük, 's hát mindjárt le ülés után, *Inde toro Pater
Fneas sic orsus ab alto*; következendőképpen kezd kérdésemre felelendő válasz-
fejében prédikállani: A' leg ditsőségessebben Országló Felséges Anglus Királynak,
mint Hannovera Urának és az *Augusta Georgia* leg főbb Kormányzójának nevé-
ben! Áldassék az egész emberi Nemzettől az Angliai bölts igazgatás és szabad-
ság! A' Tudósok és tudományok illetén nagy termékenységének, úgymond, itten
szerző oka, a' szabadságnak leg fentebb járó napja, az az, a' gondolkodásnak, ta-
nításnak, frásnak, nyomtatásnak, nem tsak tellyes meg engedése, hanem ditsé-
retekkel és jutalmakkal is ébresztése 's elevenítése. Semmi más különös boszor-
kányság nem okozza tehát azt, hogy ez a' kisedd szabad Föld szegeletetske, elme-
pallérozódással haladja mind azokat a' nagy ész és lélek kalitzkákat, mellyekben
az erőszak halgatást parantsol: az ijesztésnek fenylő újja tsak suttogva enged
szóllani; az igazat, melly holmi hajoknál fogva rakásra hurtzolt okokon titok alá
zaratik, fő törés nélkül nem mondhatni; és a' hol a' babona, részre hajlás, 's
magános hasznok tekintete miatt, Pedrus régi panaszaiként, mostis szükség va-
gyon a' mesék által való ki fejezésekre. Itten, a' mint már emlitém, a' Könyv-
írás és nyomtatattás, keskeny határok közzé éppen nem szorítatik; az igazat,
akar ditséretes, akar szégyen köre méltó, nyilván és közönségessén ki mondhat-
ják 's írhatják; de a' józan okosság és természeti jus után halgatván, mi is álhatna
akarhol is ellent abban, hogy a' mi egyszer világ láttára 's tudtára meg történt, ugyan
annak hallattára emlegettessék? ha jó, a' követés, ha pedig rossz, a' távoztatás
végett; hiszem másként az emberi nemnek nagyobb része, tsak fél tudományú
marad, mert a' hibáknak esmérlete, hasonfelét teszi az emberi tudománynak? Bi-
zony semmi sem egyébb, hanem a' részre hajló 's önnön hasznát tárgyazó tilalom,

tüzes magyar MÁTYÁSI mégis aligha irt volna ilyen tisztelettel három évvel később; akkor jelent meg
ugyanis e német tudósak magyarellenes műve az erdélyi százok történetéről. Erről a' könyvről mondja
egy korabeli magyar recensio többek közt ezeket: „Ez a' Könyv a' Világ piattzára elé állott ugyan, de
a' legfővebb, és fundamentomosabb állatásaira nézve nem tsak nem igaz, hanem botránkoztató. Abban
a' magyar történeteknek Attyait is betsméri, illetlenül mtskollya. Mese embereknek nevezgeti. — —
Azonkívül boszszankodással tele azon tsudálkozik, hogy az Isten teremttette földön még egy Magyar
vagyon!” (Lásd: Akad. kéziratár *Vegyes 2-r. 2. sz.*) (M. G.)

és az attól vezéreltetett könyvvizsgálók alacsony lelküisége, oktalan félelme vagy hízeltedése, sőt többnyire tudatlansága, kiknek rostájok, a' világosodásnak tiszta búza szemeit, (ők konkolynak hazudják) ki nem hullatja. A' szemessebb népek ugyan már annyira reájok esmertek, hogy midőn az általok meg heréltetett Munkáknak (jól nevezik herélteknek, mert éppen azoknak hasznos tudományt nemző tagjait szokták el metélni) ürességeit látják, bizonyosnak tartják, hogy ott valamely igasság, bátor jelentés, vagy világos elme gondolati vagynak eltörölve; mellyet ha a' Hannoverai nemes lelkű 's tudós Könyvbírák tselekednének, tudni való volna, hogy ott csak tudománybéli hibát igazítottak: de mi haszna ha nem állhatnak az őket fedező hatalom ellen. Ezek szerint nemde nem méltók é, hogy a' világ közönséges szégyen padján pironkodjanak mind azok, ha most nem még hamvaikbanis, kik az emberi nemzetet úgy nevelik, hogy a' Virtustalanság miatt, a' józanon és szabadon gondolkodó néptől félniek kellessen; és azon félelemnek el háritására, a' természeti szabad Jus és Józan okosság határinak sérelmes meg szorításával, azokat tudatlanságban, elméjeknek nyelveknek és pennáiknak rab-ságában tartani kényszerítessenek? — De már alkalmaztatóm beszédemet nevezetessen a' Magyar Nemzetre. Én az idegeneket nem bálványozom, ámbár az idevaló Tudomány egén a' Böltségek első nagyságú tsillagait szemlélem: de a' magam íszkét se fertéztetem. Azt állítom azért, hogy a' Hannoveraiak, minden felsőségek és előbbvalóságok mellettis, tsupán két lépéssel hágtak a' Magyarok eleibe, tudniillik a' Szabadsággal és Szorgalmatossággal. Földi Uraméknál az első nintsen, miolta az egyetlenegy 2-ik József magával az örökkévalóságba vitte: eilenkező esetre, esmerék csak én's Hazánkban, olly eleven szikrákat, mellyek ha a' félelem hamva alól, a' szabadságnak bátor egébe ki üthetnének, azonnal ollyan lángot vetnének, hogy napfényeknél a' Haza, hold világoknál pedig a' távol lévők is láthatnának; sőt életembe fogadom, hogy ha sok rab Írások, a' molyos és pókhálós rejtekekből szem eleibe mernének jöni, magok meg jelenésekkel, mint valamely Haza Istenei, a' jövevény munkák bálványait számkivetnék a' Magyar Minerva Templomából, és annak oltárain nemzeti tüzet gyújtának. Földi Uraméknál a' második lehetetlen, mert ha szintén az igyekezetnek régibb akadályait, a' szünetlen hadakat 's Nemzetünk egyéb nyomorgattatásait el halgatomis: méltán említem a' mostani szemmel látható tapasztalást, tudniillik, a' Nagyainknak nem csak a' tudományokhoz való idegenségeket, hanem a' Tudósok vagy leg alább azokká lenni akarók iránt gyakorolni szokott hidegségeket, és tsupán csak dítséretben 's ígéretekben határozódó fősvénységeketis. Nintsenek úgy é Nemzeti Homerusok, Virgiliusok? Nintsenek ám, mert Magyar Nagy Sándorok 's Mecenások sintsenek: régen meg van írva: *praemia calcar habent*: de azok a' sarkantyúk ma nem igen tsiklandozzák a' jó igyekezet oldalait, és valóban pirulva szégyenlhetik Magyar Uraink, hogy azokat a' Nemes Léleknek erköltsi ősztőneit, első lábaikra fel nem üttetik, midőn a' há-

tulsók arany és ezüst sarkantyúkkal kevélykednek — Azt pedig egy okos két lábú se mondhatja, hogy a' Magyarok elmébéli tehetségei gyengébbek volnának az idegenekéinél: mert egy az, hogy a' természet, mint minden gyermekeinek egy formán édes anyja, nékiek sem osztotta mostohább kézzel a' lelket, mint egyebeknek; más az, hogy ha az elme munkáira nézve befolyások vagyon a' testi dolgoknak, úgymint, a' levegőnek, egészséges erős eledeleknek, 's jól szűlésnek 's a' t. könnyen meg ítélteti, a' ki mind a' két fajtát ismeri, hogy mindazokkal mások felett méltán dicsékedhetnek a' Magyarok: nevezetesen pedig meg engedheti azt, hogy test táplálóbba 's vért és erőt készítőbbek az ő eledeliek, 's nemes tűzű boraik¹⁶⁾ mint amazoknak holmi Nabugodonozor kosztjára tartozó burjány-nyaik és rozslósis pohárral kóstolgatni szokott savanyú löréik. *Dixi!*

Elég is biz ez, magamba gondolám, mert mind az órák mind a' gyomrom tizenkét órát jelent. Igazat beszélt mint Göttingai Deák; de nem tudom majd mint Magyar Országi Tanító, a' szerént fogja é az ügyefogyott Tudományok pártját vitatni.¹⁷⁾

Ebéd után az ablakon ki tekintvén, az által ellenben történt Strázsa változtatásával egy furtsa szokást jegyzettem meg, a' mellynek látása, a' Deák hazafiúi buzgóságából eredett komor gondolatim kódét, homlokomról el oszlatta. Tudniillik ottan Strázsa sűveget tartanak, olyanformát mint a' mi Gránátérosainké, mellyet egyik őrálló a' magáéból a' másoknak fejében nyom, midőn helyében áll. Ez éppen olyan forma, mint nálunk némely falukban Falu csizmája 's nadrágja vagyon, mellyeket az újj Bíró szokott a' tavalyi után magára öltözni.

30-a Julii következtek:

Heiligteld 1^{1/2}.

Dünkelstein 1.

Mühlhausen 1.

31-a *Langensaltz 1.*

Gotha 1.

¹⁶⁾ „Hogy a' jó bor tüzet ad az elmének, a' tagadhatatlan. *Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma prosiliit*; még-is azt mondja *Cizero*, hogy *o ex stercorebus Enni gemmas collegit*. Jóllehet a' gondolkodás az italtól egy általjában nem függ, de csak ugyan hathatós ereje van az ész körül. Innen tapasztalhatni, hogy többnyire az *Asszonyoknak* víz ízű, az-az, erőtelen; a' *Sváb*nak seres, az-az, alacsony; a' *Tót*nak pálinka szagú, az-az, garabontzás gondolkodási vagynak; a' *Magyar* pedig elmés és tüzes a' bortól; az *Anglus* magos és rá-tartó a' téjtől 's a' t.“ (Lásd MÁTYÁSI: *Semminél T. Val.* 107. 1.)

¹⁷⁾ TELEKinek és MÁT ÁSInak göttingai időzéséről megemlékezik KIS János (KAZINCZY barátja és íróvárosa) is „*Emlékezései*”-ben (1845. kiad. I: 106—107. 1.): „Gróf TELEKY József császári királyi belső titkos tanácsos, Ugocsa vármegye' főispánja és korona őr, ez a' mély és széles tudomány 's esmereter bővítésében fáradhatatlan magnás, Frankfurtból hol Ferenc császár koronázásán jelen volt, egy fordulást tett Németországban, leginkább némely tudósoknak, azok között a' Göttingaiaknak is, meglátogatása végett. Göttingában lététe” (KIS János akkor az ottani academia hallgatója volt) „odaérkezése után hamar megtudám; Délelőtt egyik leckére menvén történetből egy diszes magyar öltözetű legénnyel az említett gróf cselédjével találkozám. E' szokatlan látásnál kérdém a' legénytől ha tud-e magyarul? Hogy ne tudnék uram! ez vala a' felelet; hiszen csaknem semmi más nyelvet sem tudok, mint a' magyart. További kérdéseimre elbeszélé, kivél jött 's hová szállottak. Leckémről kijöven első gondom leve minden hazafiakat összegyűjteni, 's azután seregesen menénk Göttinga' ritka vendége' tiszteletére, kinek én egyszermind

Erfurt 1^{1/2}. Itt a' *Római Császárhoz* szállottunk, és ott haltunk, a' hol az előtt kevés napokkal a' Burgus Király, — Ebben a' Városban ép nyelvű, de annak a természet kényára 's boszszújára, és a' Társaságnak tzelja ellen, hasznát szántsándékkal nem vevő emberek neme is lakik. Képtelen erőszak, de élet módja — Hanem ha az ilyen erőltetett meg némulás helyett, a' természeti halgattatna el bizonyos Valakiket, a' bezzeg nagy boldogság lenne.

1-a Aug. — *Veimar* 1^{1/2}.

Jena 1. Itten szállottunk a' Napnál. Akadémiájáról nevezetes. Szerentsém volt meg esmerni az öreg *Dederleint*, az odaváló híres Theologia Tanitót, kiis az ott vándorló Magyar Tanulókat egyebek közt arról ditsérte, hogy azok az odaváló születésűeknek mind meg annyi erkölts tűkörei. De én azt semmi tsudának nem tartottam, minckutánna tapasztaltam, hogy az ő Tanulók 15—18 esztendő's Ifjatskák; a' mi Deák nyelv nyaggatásában itthon öszülő, 's a' nevezeteknek idejekkel is meg felelő *senioraink* pedig, igen olyan korokban vergődhetnek ki kö-zibek, midőn szintén azt lehet gondolni, hogy a' fiatskáikat viszik külső iskolákra; mert *In senibus consilium* — Furtsa szabadságok itt a' Deákoknak az, hogy ők a' Templomban fel tett kalappal szoktak lenni — A' mi ott létünk előtt kevés napokkal, Deák Háború volt. Tudniillik valamellyik Tanítójokra közönségesen meg boszszonkodván, egyszer seregestől a' Házára törték, a' személylén akarván elég tételt venni: de minthogy a' Tanító módot talált az előlők való illantásban, a' szállásán tettek kártévő dűlásokat, 's a' meg esvén zászlók alá verődve, mindenestől ki költöztek a' Szomszéd *Veimari Hertzezségbe*, hol egy hegyen további történetig táborba szállottak, és onnét magokat a' *Veimari Hertzeg* oltalmába akarták ajánlani: hanem a' Jénai Magistratus minden késedelem nélkül Követséget küldött hozzájuk, hogy az Akadémia pusztulásának 's a' lakosok Jövedelme tsökkentésének eleit vehesse, olly kéréssel, hogy térnének vissza Jenába, 's bizonyosokká lennének az iránt, hogy sérelmeikért kívánságok szerint lejendő elég tétel fog adadni. Akkor a' Deákság a' Tanács tellyes hatalmú Biztonsáival Irásban alkura lépven, ismét Zászlókkal útnak indult, és egész győzödelmi pompával ágyú dörgések között Jenába vissza tért, a' Zenebonát okozó Tanító, mind hivatalából mind a' Városból. Végezés által ki rekesztetett — Ebből a' történetből láthatni, hogy a' bárdolt Nemzetek között, nem a' *Fogd meg*, a' *Bot*, a' *Tömlőt*, 's a' t. hanem a' Betsület és Igasság a' rúgója minden nemes igyekezeteknek.

néhány sor verseket is nyujtottam által. (L. KIS János versei, 2-dik kötet, 1. 89.) A' különben nagyon komoly gróf nagy lebecsátkozásal fogada 's több rendbeli kérdezősködései 's intései után oszonnát is adata. Egy pár napig késvén ott a' jelesebb professorokat meglátogatta 's a' fogadóban meg is vendégelte.

Ottléte nekünk még egy más mulatságot is ada. Titoknoka *Mátyási József*, ki utóbb magyar verseket is ada-ki, nagyon vidám kedvű 's elmés fiatal ember néhány Debrecenben vele tanult 's ekkor Göttingában volt barátival együtt, egyik barátja szállásán színjátékképen előadták azon módot, mellyel a debreceni professorok a' collegiumtól bucsut vevő 's felsőbb tudományos intézetekbe 's theologát tanulni menő deákokat megvizsgálni szoktak. A' magok között kiosztott szerepek eljátszásával annyit neveltettek velünk, hogy akármelly színházi vigjátékban sem kellett volna többet kívánni." (M. G.)

2-a Aug. Naumburg 1³/₄.

Rippach 1¹/₂. Ezen innét fekszik egy *Litzen* nevezetű falu, mely alatt meg állapodván, meg néztük az út félen azt az álló követ, a' mely annak emlékeztető jeléül helyezettettet oda, hogy a' *Svéciai Vitéz Kirdly Gustavus*, kinek pántzél inge a' Bétsi polgári fegyver házban mutogatatták, azon a' helyen lövetett agyon a' 30 esztendőös háborúban.

Leiptzig 1¹/₂. Deákul *Lipsia*. Itt szállottunk a' *Hotel de Saxe* nevű Vendégfogadóba. Nagy kereskedésű Város, középszerű de szép, úgy hogy méltán szokták az Irók nevezni: *Angenehme Leiptzig, Jucunda Lipsia, Gyönyörű Lipsiának* — Itten járkáltomban láttam egy szegény Taligás Németet, a' ki magát a' Szamarával egy rúdra fogta, 's már úgy őszve szoktak és tanultak, mintha kitsinységektől fogva együtt nevelkedtek volna; 's a' melyik mikor a' húzásban hibázott, egyik a' másikat magok módja szerint meg intették, ama Németül szóval, eme pedig Szamarul füllel — Ugyan itt vásárlottam egy fekete nyakravalót, melynek hasznát azután Dresdában vettem, ugyan azért majd csak ott fogom el is beszélni.

4-a Aug. Vurtzen 1¹/₂.

Vernsdorf 1.

Stauchitz 1.

Meissen 1¹/₂.

5-a Aug. Dresda 1¹/₂. a' *Saxoniai Választó Fejedelemség* Anya Városa. Nagy és pompás. Lakosai a' leg szebb Németiséggel beszé'nek, mely eszembe juttatott egy régi mondást, ámbár azt még NKörösi Tanuló gyermek koromban hallottam, az öreg Házi gazdámtól. A' mondotta egyszer hogy: *Német szót se hallott, ki nem járt Dresdában* — Meg néztem a' Fejedelmi Könyves Házat, melyben sok ugyan azon egy könyvnek, egész sorokat bé töltő. különbbkülömbbféle Helyeken. Nyelveken, Formákban, és Időkben készült Kiadásait láthatni — A' Kintstár drágaságait és ritkaságait inkább bámulni lehet mint elő számlálni — A' Képes Házban (*Bilder-Gallerie*) olyan Festések szemléltetnek, a' melyek az elevenektől tsupán az élet hijjával különböznek; nevezetessen rajtam történt, hogy egy fátyol alatt látszó meztelen testről, alattomban fel akarván a' leplet hajtani; más képen pedig a' szőr szálát meg tsípni: akkor kellett el hinnem hogy festések, midőn kézzel nem tehettem, a' mit látással képzeltem. De még ennélis jelesebb történt rajtam azután egy valóságos eleven képpel. Halljuk! Tehát a' mint a' Ritkaságok látogatásából, az *Arany Angyalhoz*, a' hol szálva valánk, vissza tértem volna, már akkor a' szobámmal által ellenben lévő szoba ajtajánál ülve találtam, egy éppen olyan szép nevezetű Fogadóhoz méltó vendéget, egy jeles Berliini Leány Asszonyt, kinek neve, a' mint utóbb ki tudtam, *Johanna Christiana Fölkelin* vala. és bizonyos Berliini utazó Bárónénak Komornája volt. Danolgatott és kötött: de midőn formaruhámban öltözve előtte el menvén köszöntöttem, bámulásában sze-

meivel együtt a' nótája és tője is el állott. Azután odabenn magamis gondolkoztam, minél fogva kellene azon furtsa kis Kaptza Takátsal bővebb társalkodásba botsátkozni; egyszer eszembe jut a' Lipsiai nyakravaló, elő veszem, hozzája megyek, és kevés szók után kérdem, ha nem lenne é terhére egy nyakravalónak beszegése, fáradságát illendően meg fognám jutalmazni? Feleli, hogy igenis szerentséjének tartja; a' minthogy által vévén tölem, azonnal a' varró szerszámokat is elő kereste, de jelenlétem miatt semmiképpen hozzá nem kezdhetett, mert úgy szólván napraforgómmá változott mint *Clytra Apollónak*: ugyan azértis előle szobámba mentem. Alig tölt bele fertály óra, midőn kotzogatott és el készítve bé hozta: én Gavallérossan akartam, mint akkor hozzám illet 's a' Személyis érdemlette, munkáját bérelni, de pénzemet semmi kínálásokkal el nem vétethettem, hanem végre olyakat kívánt, a' miket azon módon uzsorával vissza adott, és a' miknek mind el vételét mind vissza adását jutalomnak érezte. *Caetera quid referam?* elég az; hogy másfélnapi barátságos társalkodás után, sírva vált el, 's nem tudom azolta nem járt é *Biblis*ként¹⁸⁾ miattam, a' Magyar Köntösnek tsuda tévő erejétől. Kéredzett velem az én boldog Hazámba (mint ő nevezte, én pedig részemre máig se tapasztalom) és bizonyosan elis jött volna, ha őtet arra a' szerentsétlenségre juttatni módom és akaratom lett volna, hogy Berliini lakását ő vele holtig meg sirattassam.

6-a Aug. Zihest 1.

Petersvald 1^{1/2}. Ebben a' szélső faluban, Saxonia és Cseh Ország között, *Maut* vagyon. Már ekkorra, nem tudom az előbbeni nagy betsültetéseinkben e, vagy Koronázaskori szabadságunkban magunkat elbizván, nem hogy meg vesztegető pénzt szórtunk volna, hanem még parátsolató hangon kezdtünk beszélni; mellyet a' *Publcínus* is annyira az orrába vett, hogy rajtunk való jussával egész erejében élt: útunkat leg alább egy órával késleltette, még pedig éjjél tájon és essős időben; mindent le rakatott, iel nyitattott, és darabrol darabra meg vizsgált, 's ugyan csak az Urtoi két Skatula tsontmiveket, mellyeket *Güntzburgban* vásárlott vala, tilalmas portéka nevezet alatt elis tartóztatott: csak a' volt a' híja embertelen kutatódásának, hogy a' rántzainkat meg nem mutogattatta, ha vallyon nem hoztunk e valami Saxóniai tilalmas balhákat bennek. Jutott eszembe, hogy bezzeg szepegne' most a' Dresdai *ültött Alma*, ha velem volna. Egyébbaránt én a' magam portékáit itt is szerentsésszen el rejtettem, de ekkori módomat se jelentem ki, éppen azon okból a' mellyből oda fellyebb a' dohány meséjét fejtetlenül hagytam. Hanem azt lehetetlen ki nem mondanom, hogy igen édesdeden kellett a' székér körül fűtyörészve nevetgetnem, mennyire mérgeződött a' határtalan hatalomhoz szokott Magyar Nagy Ur, midőn egy hétéköz-

¹⁸⁾ „*Biblis* volt egy szerelmes leány, a' költemények szerint a' napnak unokája, következőképpen Isten Kis-Asszony, a' ki a' bátyja eránt való bűja szerelmében meg-tsalatkozván, bánatjában egy fa alatt addig sírt, míg ott ültében egészen egy maga nevét viselő forrássá nem változott.” (Lásd MÁTYÁSI: *Verseinek Folyt.* 311. l.)

napi teremtés, kit ő bizonyosan magánál alábbvaló sárból formáltatottnak lenni tartott, őket oly nagy mértékben meg alázni mérészlette. Eleinten Sakermintiroztunkis, de minekutánna láttuk, hogy azon törvényes úton álló, mind tsak egyaránt magához hasonló marad, és kötelességéhez lát: sikeresebbnek találtuk a' perlekedésnél miis, mérgünket a' jó borából egy pár itzével le nyomtatgatni. Tökéletes meg kotoráztatásunk után békével bocsátott bennünket, és mi későn ugyan de már jobb kedvel sajnálottuk, hogy elkövetett gorombaságát ajándékkal meg nem előztük. Kár már egy úttal az Utasokat magokatis meg nem mázsáztatni, 's a' mivel nehezebben jönnek vissza vagy mennek ki, attól is fizettetni; hogy egyik Hazából a' másik gyepjére a' tilalmas elegelekből készült trágyát ingyen ne hordának, hiszen ugyis régen meg mondotta Vespasianus: *hogy Lucri bonus odor ex re qvalibet.*

7-a Aug. Aussig 1.

Lobositz 1 $\frac{1}{2}$. Itt a' Vendégfogadó ífelett esztendő szám jön ki ezen írásból: *hVCVsqVe asCenDlt aqVa VLTlMa FebrVar11. = 1784.*

Budin 1.

Schlan 1 $\frac{1}{2}$.

8-a Aug. Stzerdochluch 1.

Prága 1. Itten Udvari Szállásunk vala rendelve, mert Cseh Királyt koronázni jöttünk; melly éppen olyan kellemetes földi mennyetske volt a' maga Tóth Angyalkájáért, mint a' Frankfurti. *Si non fata Deum si mens non laeva fuissent:* ezis kínálkozott Magyar Menyetskének (a' mostani titulus tékozlásba bé tsúszott vissza élés szerént: Tekintetes Ifju Aszszonynak) még pedig derék Lázsiával, a' maga ékes köteti *Jus Corporis-án* tellyül. De minthogy az el múlt, írjunk meg történeteket: Nem szeretvén ázomban a' Magyar Ujság Írókat követni, az unalmas Ceremoniákat füldöktől fiarkokig elől adni szokott véghetetlen Legendákban: tsak a' nevezetesebb környüállásokat említem; a' Király tétel történt 9-ik Augustusban, a' Prágai Fő Pap koronázta, az Olmützi pedig áldoztatta; azon nap estvéjén, *Bubents* nevű szomszéd Faluban volt igen mesterséges Világosítás, egy vize le vett kerek íhalastóban, melly alkalmatosságra az egész Országból nagy számú Parasztság hivattatott öszve: a' 17 Kerületek számához képest, ugyan annyi Ifjú Pár házasíttatott ki az Ország költségén, és külön helyeken mindnyájoknak a' magok Kerületeinek zászlói alatt, akkor éjjel lakodalmi mulatság adattott; a' vigasságot egy kevéssé meg zavarta az a' történet, hogy midőn éppen a' Parasztság vig énekes processioval jött, a' Királynénak emeltetett fenyő ágakból lévő Győződelmi kapu a' fiáklyáktól meg gyuladván el égett, de minekutánna az eloltatott, a' jó kedv helyre állott. Egy más estvén ismét a' Statusok olyan vatsorát adtak, a' hol egy asztal mellett két felől, ugyan azon egy palotában 300 vendégek ültek, és tizenkettejével 25 Komornyikokra fel osztatván, mindenek oly jó rendel mentek véghez, mintha tsak egy dróton rángatództak volna. — Ezután

semmi se lévén többé, a' mi bennünket fel tartóztasson, éjjel nappal egyaránt siettünk Bétsbe vissza, e' következő helyeken:

13-a Aug. *Biechovitz* 1.

Böhmischbrod 1.

Planian 1.

Kolin 1.

Czaslau 1.

Jenikau 1.

Steindorf 1.

14-a Aug. *Teutschenbrod* 1.

Stecken 1.

Iglau 1.

Stanern 1.

Schelletau 1.

15-a. Aug. *Butzvitz* 1.

Freynesdorf 1.

Znaim 1.

Jetzelsdorf 1.

Hollabrunn 1.

Malebern 1.

Stokerau 1.

Entzersdorf 1.

Wien 1. Azután 18-a Pesth.

Utolsó jegyzések.

1. Prágánál el felejtettem jelteni azt a' tapasztalásomat, hogy azon a' ditső kő hidon, melyről Nep. Sz. János a' *Mulda* vizébe taszított, végig sétálván, annak oszlopjain sok elmés kő metszéseket szemléltem; nevezetesen pedig játtam *ördög üző Szent Fábiant*, hogy két ördögöt ekébe fogva, ostor helyett egy keresztet út vét, és őket olyan meredek hegynek hajtja szántani, mint a Sz. Gellért Duna felől lévő oldala. Gondolám hogy ha ide fel olly keményen megy nekik az Urbárium, csak jobb oda alatt tüzelgetni; azomban meg érdeklik, mert a' mint egy *Tintinnabulum*¹⁹⁾ nevezetű régi Költeményben olvastam, ők is gorombául bánnak otthon a' Felföldiekkel.

2. Mihellyt az Útas Austriát el haladja, a' népet szemlátomást palléroztatbannak, és barátságossabbnak lenni tapasztalja: kivált az Aszszony-nem igen emberséges, társalkodó, tsinos, és a' szolgálatra serény: tisztességes bátorságával magát kedveltető, nem úgy mint nálunk gyakran még az elől kelőbb Házaknál

¹⁹⁾ „Vagyon egy *Tintinnabulum*, magyarul, *Tsengetyű* nevezetű könyvecske, Magyar Szomorá Dalokban készítette valamely lelki beteg verselő, a' ki tsengetyű szóban szép meséket jelent, midőn az Ördögöket vezeték és kereszt neveiken számlálja. 's forma szerént körül írja, hogy millyen Kárhozott Lélek, mitsoda büntetés módjával és szerszámával kínzatik tőlök: A' millyen a' foglalat, olyanok a' versek is.“ (Lásd MÁTYÁSI: *Kalászkaparék* 220. l.) (M. G.)

is meg történik, hogy olykor a' harmadnap vendég se láthatja, a' konyhában vagy tseléd házban bujdoszó gazdaszszonyt vagy Leányt; úgy mint a' kik elejtől fogva tsupán embertelen tselédek közt forogván, paraszt szeméremmel kerülök a' betsületes ember tekintetét; melly attól vagyon, hogy ott a' Szüiek magokis neveltek lévén, nem engedik gyermekeiket holmi pajkos Pista Bácsik és Örse nénik közt ökörfül nőni 's számáru szokni. Azt mondja *Plutárkus* a' Nevelésről írt Könyvében: *Qui cum claudo habitat, claudicare incipit*: A' ki sántával lakik sántítani tanul.

3. Más Nemzetekben is szintűgy mint a' Magyarokban, nagyobb részint uralkodik az a' bal vélekedés, hogy a' személlről külsőségekből ítélnek; 's az idegen iránt nagyobb tekintettel viseltetnek, mint Honnyosaik iránt. Imhol egy példa: Az úton tsak nem mindenütt a' Gróftól tudakozták én felőlem, hogy *Ki légyen ez az Uraság?* tsupán abból a' tsalatkozásból, hogy Ő Kaputrokosan utazott: én ellenben Magyar köntösben: 's ezenkívül hogy a' költség reám lévén biztatva, nékem volt módóm rakás arany ezüst pénz ki töltögetésével és a' fizetéssel büszkélkedni. *Sic mundus vult decipi, ergo decipiatur*.

4. A' Magyar köntös mindenütt egyaránt bámultatik és szerettetik, maga valóságos szépségéért — Ahoz képest, a' betsület tudás hozná magával, hogy mi se gyaláznánk, még pedig többnyire igazságtalanul, a' Külsők viseleteit: az az ő felettek olly magossan héjazó Nemesség pedig, költsön fejébe még azt is kívánná, hogy felölök ne beszélénék. 's velek ne bánnánk gyakran olly meg vetőleg — mert ha szintén a' Német Birodalom, maga Gyűléseiben, annyiszor és olly kérkedve *magára nem üggesztetiis Európa szeméit*: mindazáltal a' *Kis asszony*²⁰⁾ nyá-

²⁰⁾ A „Kis asszony” = Európa. „Európa, maga valóságában volt a' *Fenitziai* Királynak *Agénor*-nak szép Leánya, kit *Jupiter* meg szeretett, 's kedvéért (a' mi már mese) szőke szelíd bikává változván, ötlet virág szedés közben elragadta, és a' világnak ma is ő róla nevezett részébe vitte; hol a' jámbor bikáktól való féltékenység azolta már nints szokásban. A' *Földrajzolók* pedig, ezen *Világnegyedet*, egy országoló székben ülő 's pompás öltöztetű *fejedelmi Szűz* formájában képzeltek, mellynek: a' *Koronája* Portugallia; *Ábrázatja* Spanyol Ország; *Nyakgyöngvei* a' *Pirèneumi* Havasok; *Mejje* *Frantzia* Ország; *bal keze* Anglia. 's abban a' *Tzitrom* *Hibernia*; *jobbkeze* Olasz Ország, 's abban a' *Körtvölly* *Sicilia*; *két hónallja*, jobbról *Helvétzia*, balról *Hollandia*; *Hasa* (mellyből, valamint sok *Férjeiből*, inkább nagyonts *Anyának* látszik) a' Német Birodalom; *Tzombjai* Magyar és Lengyel Országok; *Szoknyája* az Orosz Birodalom; *Fara* az Európai Török Ország; *Ülőszéke* Görög Ország; 's a' t. A' Nevendékeknek képzeléshez szoktatások, és a' Földesméret tanulására való ketsegtetések tekintetében, elmés találmány.” (Lásd *MÁTYÁSI: Baráts.* 32. 1.) *MÁTYÁSI* deákkorának már jóval előtte is azzal az „elmés találmány”-nyal igyekeztek a skólamesterek a tanulóknak fejébe véetni Európa térképét. Egy 1743-diki iskolai földrajzban (Akad. kéziratfár *Földl.* 4-r. 19. sz. 99.) olvasom: „Mitsoda formában repraesentállyák a *Geographusok* Európát? [Felelet:] Egy széken ülő Királynénak ábrázattyában kinek *Coronája* *Portugallia*; *Feje* *Hispania*; *Mellye* *Gallia*; *hasa* *Germania*; *Köldöke* *Bohemia*; *Jobb karja* *Italia*; *Bal-keze* *Anglia*; egyéb tagjai a több országok, szoknyája *Moschovia* etc.” *PÁLÓCZI HORVÁTH* Ádám, *MÁTYÁSI*nak kor- és költőtársa, szintén nőnek személyesíti meg Európát, azt írván a *Magyar Árion*-ja XII-dik énekében, hogy a betört francia

Europa-szűz köldökén már alúl táborozott,
Gazdag ágyéka körül szép hazánkban motozott.

Ehhez pedig ilyen jegyzetet csatol: „Európának az Ágyékja tájján fekszik Magyar Ország. Európát mondja hát szűznek a' lantos, mivel mint szűzet ragadta el a' Bika, nem pedig a' köldökét, mert már ő is mint az alföldi kortszárnő tsak a' térdéig szűzetske, térdjén fellyül köldökéig menyetske.” (M. G.)

jasabban katszogat arra mint reánk, a' maga minden tekintetbéli miveltségéért. Olyan Nemzet az, a' mellynek tiszteletét, nem tsak Forma ruhákkal, hanem minden belső jelességeinkel is méltó meg érdemlenünk.

5. Mihelyt az útas Magyar Országot el hagyja, azután mindenütt, minden személy különbség nélkül, Utvámokat tartozik bizonyos arra rendelt helyeken fizetni: ha: jól emlékezem, egy egy Statio-ra minden keréktől 1. Krt: de vanis láttatja, mert olyan úton megy az ember mint a' deszka, úgy hogy a' legsetétebb éjtszakán se tarthat a' veszedelemtől, és nem tsupán az úgy nevezett Isten földjéről, vagyis in recognitionem Juris Terrestralis fizet, mint nálunk sok helyt, a' hol igazán tsak in recognitionem Aggeris vel Pontis, négy öt kotsi derék homok, vágy harmadfél darab keresztül vetett fa eleibe Vámkerekék állíttatnak, és a' mellettük el menő jobb út el árkoltatik.

6. Tetemes könnyebbségekre szolgál az Utazóknak az, hogy a' Posta házak nagy részint egyszersmind Vendégfogadók is: melly élet módját azon a' részen Uri személyek sem átalják. Nevezetessen emlékezem olyan Statzióra, a' honnét egy fain veres posztó ruhás, kalapján köntösén arany paszamántos, ezüst sarkantyús, tzfira korbátsú posta legény vitt bennünket: bámultuk mind magát, mind kivált azt, hogy az útban talált posták messziről süvegették, és ki tértek előle; mikor pedig a' Statio-ra érkezett, hatan is ki szaladtak a' lovait ki fogni, maga pedig nálunkis előbb bé ment a' posta mesterhez. Azután a' másiktól tudtuk meg, hogy Báró és egy Kerületbéli fő posta mester legyen: ekkor azért adta kotsisságra magát, mivel a' szomszéd posta mesterné szeretője volt. *Habuit rectum! Jupiter is hűkává vált Európa Kis Aszszonyért, Nec in una sede morantur Majestas et Amor.*

7. Austriábanis ugyan, de kivált Bavariában, sok helyt a' Falusi gyermekek tiz tizenkettejévelis, majd fertály mértföldig koldulva kergették szekerünket. *Malum Signum in Urina:* Szegénység jele. A' Gróf adatott ugyan nékiek, de nagyon meg szolgáltatta velek. Azt szokta mondani: *Vessünk nékiek mert Németek: Magyaroknak nem adnék, mert annak szegyen egésségessen koldulni* — Azomban

8. Semmi különös boldogtalanságnak nyomait, a' Német parasztság állapotjában, mellyhez képest a' Magyar Országiaké Uraságnak lenni rebesgettetik, észre nem vehettem — Azt meg jegyzettem, hogy a' szántó földek keskenyek, és a két ökrön sőt egy lovon is imitt amott látott szántásból, azt is ki hoztam, hogy minden pihentetés nélkül ugyan azon föld sanyargattatik: de azért még sen olvastam egy ábrázaton is ujjomnyi betűkkel írva az éhezést, és a' belől négy kéz láb álló panaszokat: senki se kívánta velünk háza népét jól tartatni szükségből, mint velem Jurátus koromban a' Mátra mentiben történt, a' hol majd egész akkori keresményemet, szánakozásból, éhező gazdáim és tsélédjeik meg elégitésére költöttem, Napi fizetéseim helyett a' segéllett szenvedők háláadó áldásaival térvén lakhelyembe vissza; nem láttam annyi ringy rongy úgy szólván vellával rakásra hányt Helységeket, koborló Tatáros Putrikat, és azokban inkább szemétre

mint szobába való, koldós tyúk fészkeket, kaptzákat, 's több ollyas utólsó szükségre koldulandó meg vetett eszközöket; sőt ellenben közönséges meg elégedés virágzott minden ortzákon: a' sóhajtozás és földre süttöt fejek helyett, kedvet és virgantságot tapasztaltam: kéregetés helyett kínáltattam; a' faluk épületei szépséggel épséggel városainkat haladják: a' paraszt házi eszközök és asztali gazdálkodás, sok Nemeseinkét előzik; — 's a' mi leg bizonyosabb egyik jele sorsok tűnhetőségének, bátor magok viseletéből ki tetszik, hogy ember léteket érezhetik; a' másik pedig az, hogy hozzánk vágyódást egytől se hallottam.

9. Nem kis alkalmatlanságot szerez az Utazónak a' N. Birodalomban az, hogy ott semminemű pénzünk, a' Conventionálisokon kívül (mineműek az Aranyok, 2 Forintosok, 20—10 és 5 Krosok) nem kelendők: de még nagyobb bosszúságokat szenved a' fizető a' miatt, hogy majd minden kis Bagoly Bíró más más pénzt veretvén, 's egyik a' másikat el nem vévén, tsak nem minden két 's harmadfel Statióra más más költő pénz kell váltogatni; még pedig tsak annyit, a' mennyi abban az egy vagy fél napi szélességű Világban el kelhet; különben rajta vész a' Váltón a' sok Tzipő pillangóknak való tsiri biri pénz — En ugyan ebben az utamban, egyszer és örökre úgy meg untam a' velek való bajlódást, hogy ezután már inkább egy Vármegyében viselnék Generalis Perceptorságot, mint többé Német Országban úti Számtartóságot vállalnék.

10. Az egész Birodalomban sehol Pusztát nem hallottam, egyetlen egy Gulyát vagy Ménest se láttam; melly annyiban nagy szerentse, hogy a' gyalog útasok, Bikáktól 's pásztor ebektől bátorságban lehetnek — De fére tévén a' tréfát, nemdenem a' Magyar Országi kövér Göből hús helyett, inkább ökör Sza — Szar — tsak ki mondom, szarv kellene e, mind azoknak a' Rubricás eszü 's Föld rajzolásokból gazdálkodó Böltseknek, a' kik meg nem gondolván, hogy a' ki makkot akar rázni, előbb fájának kell lenni, szüntelen a' Magyar Országi Puszták meg népesítését sugalják vagy ordítozzák? Mert ha ez a' pium desiderium (vagy is a' mint néhai Ország Bírāja Fekete György magyarul fordítani szokta, Szamar kívánság) teljesezne majd meg válna, hommét mutathá a' papiros világot szemlélő pápa szem vágókat; onnan ugyan keveset a' hol a' legelő szűk volta miatt, az útféleken 's vetések végén, pányván legeltetnek, vagy magrol természetett szénán Istállóokban tengetnek, egy két borjas Riskát. Azomban a' mostani mód szerént:

11. Nem igaz ama kevély pelda mondás: *Extra Hungariam non est vita* mert azonkívül, hogy a' 8-ik Jegyzés ezt meg táfolja, Német Országban több gyönyörűség, jobb izlésű társalkodás, kisebb lakások, és rendesebb vigasságok vagynak; ott lehet a' leg jobb húsokat enni, leg valóságosabb Magyar borokat, ha bár négy áron is, inni, éppen úgy mint Lengyel Országban. Ugyan azért is mondják a' Lengyelek köz példában: *Nyony ést pottus nyisi vinyum; Nyony ést vinyum nyisi Ungaricum; in Ungaria prócreatur; in Polonya educatur.*

12. Ha valaki, ezen Utazásomnak le írásából, épületes tudományt nem vehetis, de leg alább agy pipa dohány közben, vele néhány szempillantásnyi unalmas idejét rövidítheti; vagy Feleségére 's tselédire történt bosszszomkodását mértékelheti: nem sajnálom munkámat, nem vesztettem hiijában időmet; egyéharántis nálunk az Irók nem egyebek, hanem magoknak nem használható, 's tsupán másokat mulattató cleven Muzsikák. Részemről szerentsémnek tartom, hogy avagy tsak 52 napot jól tölthettem életemből; önéki pedig egy óráját meg vidámíthatok — A' ki pedig csekélylené tapasztalásimat, gondolja meg egy részről: azt, hogy én szolgálatban lévén, nem annyira mentem, mint vitettem:

A' ki tehát itthon, útonis tsak szolgál,
's Magáénál ottis elsőbb az Úr dolga;

más részről azt, hogy a fellyebb írt napok alatt, mintegy 325 mértföldnyi útát kelletvén tenni, azokból állapodó nap számba leg fellyebbis húsznál többet nem vehetek. Ugyan azértis e' tsak ama mondás szerént: *Ut canis e Nilo*, futtában történt. Hogyha pedig ezen egyenes mentséggemmel se kegyesíthetem írántam, rántzos homlokú *Kátó* Bírámát;²¹⁾ inhol a' szabad úti tzedula: Tessék néki magababadságában és költségén, az általam ki jegyzett postákon ballagva, nálam bővebben tapasztalni, 's vissza érkezésével szebbeket jobbakat írni — Én kívánok mind személlének mind pennájának az enyimnél minden tekintetben szerentsésebb

Frankfurti Utazást.

MINDENÜTT JÓ, DE JOBB OTTHON.

Készült Frankofurtumban a' Ménus vizénél.²²⁾

Mi annak az oka, hogy minket a' Haza
Bóldog kül-földről-is mágnes-ként húz haza?
'S még a' vad állat is örömet maradt ott,
A' hol a' születés néki lételt adott?
Mit nem tsinált *Móses* a' szakállas néppel,
Fűrj essővel tartá és Mennyei péppel,
El-szaggathatatlan ruhákba jártatta,
'S téjjel mézzel folyó Országgal biztatta:

²¹⁾ „*Márkus Portzius Kátó*, hajdan egy Római derék szószólló, Tanátsbeli. és Hadivezér, mint önnön személlébenis tökéletes életű 's feddhetetlen magaviseletű Férjfiú, a' *Censori* fő méltóságot, vagyis. a' Társaságbeli erköltsők és szokások diszére való vigyázatot, oly kedvezés nélkül gyakorlott keménységgel viselte, hogy onnét örökre rajta maradt a' *Censor*, az az, *Fenyítő* nevezet. Azért ő róla vették az Irók ezeket: *Censura Catonis*, szoros vizsgálás, vagy kemény rántzba szedés; *Frons Catonis*, komor tekintet; 's a' t. nevezetesen pedig a' *Szerzők*, a *finnyás Olvasókat és munkáiknak kémeletlenül Roszáloít irogatják KÁTÓKnak*; mint p. o. *Fédrus*: *Quid ergo possum facere tibi, lector Cato?* Mivel találhatom hát kedvedet válogatós Olvasó? L. IV. Fab. 7.^a (Lásd MÁTYÁSI: *Baráts.* 23. l.)

²²⁾ MÁTYÁSinak ez a frankfurti útja végén írt berekesztő verse megjelent 1798-diki kötetben: *Versceinek Folytatása* 260. l.

Még-is Egyiptomba vágyott-viszsa szíve,
 Noha ott kínos vólt a' szolgálat' míve.
 Pompás és jól élő fog ház a' kalitka,
 Még-is az a' madár melly szeresse ritka.
 Az erdön vatzkorral tengődik a' medve,
 Még is nagyobb ott kinn mint a' lántzon kedve;
 Mert az a' levegő maga szeretetet
 Önt belénk, a' melly ad első lélekzetet,
 A' hol első szomját az állat le-iszsa,
 Édes kívánsággal vágyik oda viszsza.
 Más tulajdonsága van minden Hazának,
 Mellynek érdemiért tetszik a' fiának,
 'S a' meg-rögzött szokást olly tsuda el-hagyni,
 Mint kánikulában a' víznek meg-fagyni:
 Mert a' lassan-lassan válik temészetté,
 Mellyet vas-villával sem választhatsz ketté.
 Idegen kül-földek! hát Isten hozzátok!
 Én Magyar-Országnál jobb hazát nem látok,
 Ragyogóbb a' füstje más népek', tüzénél,
 Fényesebb a' nádja bádog-fedelénél,
 Szébb a' kunyhó melyet gond nélkül alkota
 Itt az együgyűség, mint ott a' palota.
 De minek a' sok szó? másoknak mindene
 Roszszabb az enyimnél, 's ki mondhat ellene?
 A' ki ellenkezik dítsekedésemmel;
 Annak tsak ezt mondom: nézz az én szememmel.
 A' hal a' vizeket soha meg-nem veti,
 A' madár az Eget örökké szereti,
 Reá nem veheti sem a' télnek fagyja
 Sem a' nyár a' vadat hogy berkét el-hagyja:
 Ha hát e' szeretet természetes benne;
 Hogy ne vólna rabja az ember-is ennek?
 Holott az övékkel egy teste' téstája,
 Tsak lelke különböz tőlök és formája,
 Meg-mutatta ama' sok tengert és szárazt
 Tapasztalt Ulysses' példája-is már azt,
 A' kinek Kalypsó halhatatlanságot
 Igért, hogy feletjse a' hazafiságót:
 Még-is a' kő-sziklás Ithaka' birtoka,
 Inkább tetszett néki, mert már oda szokta.
 Mennyit sir Rómáért a' Géták köz't fázó
 'S születő földéből szám-kivetett Názó,
 Hányszor nem kérleli az előtte bé-zárt
 Ajtó nyitására a' haragos Cézárt,

Benne háládatlan Hazájához hajlott
 Buzgósága, hány száz bús versekkel zajlott,
 Az Isteneket-is hányszor rendre perli,
 Reménylven hogy vagy ez vagy az meg-emberli,
 Oh ha, úgy-mond, élve nem látná-is szemem
Rómát, leg-alább ott nyughatna tetemem!
 De miért forgatom az ó könyvek lapit,
 Holott találhatok példát mindennapit?
 Sőt magamon kívül többre nints szükségem,
 Oh Haza! mint buzog irántad hűségem!
 Édes kívánásod ingerli mejjemet,
 Emészti leg-szentebb láng belső részemet,
 A' dicséretekkel bár tsak addig bírnék,
 Mig néked illendő hálá-adást írnék.
 Szörnyű dolog a' mit ér'ted véghez-vittek
 Mind *Codrus* mind *Hektor*, mert ők-is így hittek.
 Nemes két férjfiak! ditső áldozatok!
 Világ végig ki-jár a' ti jutalmatok.
 Bizony jól fizeti maga-is a' halál
 Az a' kit hazáját óltalmazva talál.
 De vallyon kinek-is volna hideg vére
 Olyan leg-kegyesebb Anya' Szerelmére?
 Ki szemlélné baját öszve-dugott kézzel?
 Fattyú! ha ugyan vagy, más állatot nézz-el:
 Szokott barlangjokért a' vadak meg-vinak:
 A' madarak tsipnek vagy leg-alább rinak.
 Siess áldott idő! a' mellyben békével
 Élhessek szép Hónnyom' gyönyörűségével.
 Oh Hazám! mig élek apolgass kebledben,
 Hóltom után pedig nyugtass szent földedben.

ESZMETÖREDÉKEK.

GRAGGER RÓBERT.

Nem volt tagja a Magyar Tudományos Akadémianak, nem lett magán-
tanára a budapesti egyetemnek és nem jutott osztályrészül neki nyugalmas
családi otthon. Az a két késői kitiüntetés, amely hivatalos hazai részről érte:
a kormány érdemkeresztje és a legfiatalabb magyar egyetemnek, a pécsinek
honoris causa nyilvános rendes tanári címe — akkor kereste föl, amikor évek
óta a legnagyobb német egyetem teljes jogú tagja volt, magyar állampolgár-
sággal. A dicséret, hogy „a magyar haza egyik legjobb fia” — már csak a fej-
fájásra érkezett.

Lényének minden derűje és csapongó vidámsága mellett is askétája volt
a tudománynak, tanárságnak, életnek. Mindenét odaadta, magának nem tartott
meg semmit, még az életét sem, pedig harmonikus szépségében élnie kellett volna
még egyszer annyit, hogy megkezdett művét befejezhesse és sugárzó termékeny-
sége triumfáljon a gáncsolók, meddők és hitetlenek fölött. Askéta volt a ter-
mészetes, közeli célkitűzésekről való lemondásában, mikor egészségének ápolása
helyett a könyvtárszobák jegyesévé lett, tudós élet coelibatusát öltötte magára
és önként ment számkivetésbe a rideg északi városba, misszionáriusnak a magyar
ige hirdetésére. Ennek a küldetésnek lett a vértanúja.

Askétája volt a tanárságnak is, mert a kathedrát nem öncélú stallumnak
tekintette, amely lehetőséget nyújt a világtól elvonatkozó bűvárműködésre: lemon-
dott a lelki gyönyörökről, a remete-munka csöndes örömeiről, hogy szemlélődés
és elmélkedés helyett az örökös akció legyen életének lázas ritmusa.

Ma még nem lehet fölmérni azt a morális gyarapodást, amit az ő min-
denütti-jelenléte és mindent-mozgató eleveensége a magyarságnak szerzett. Az ő
embertipusa is új jelenség: a magyar kultúra európai előőrsei és békés diplo-
matái, akiknek életformáját ő valósította meg legelsőnek és a legtökéletesebb
ideálként. Ki is tudná őt abban fölülmúlni, vagy csak megközelíteni, hogy
Európa legelső tudósai barátságukba fogadták, hogy házakat vásárolt, palotákat
rendezett be a magyar tudományosságának, hogy könyvtárat gyűjtött semmiből,
hogy egy nemzetközi bál és reggelig tartó diplomáciai tárgyalás után repülőgépre
ült és másnap már a harmadik országban tartott előadást, hogy Helsingforstól
Rómaig az ő kezén mentek keresztül a külföldi magyar propaganda szálai, hogy
bizalmasa lett a német kulturpolitika irányítóinak, hogy ráért ő-magyar nyelv-
emléket fölfedezni, hogy rendelkezésére siettek a német kiadók, ha magyar
kézirattal jött, hogy a berlini egyetemen egész kis kolóniát szervezett meg a
rinn-ugor és ural-altáji specialistákból, hogy intézetét mintául vették a többi
professzorok, hogy . . . örökké vidám volt.

Mert a legnagyobb mégsem a szervezésben, a tudomány laboratóriumában
volt Gragger Róbert, hanem abban az utolérhetetlen fiatalságban és vitalitás-
ban, ami annyi rajongó barátot szerzett neki. Kevés ember tudott úgy örömet
árasztani maga körül, mint ő. Hiányzott belőle az a nagyképszerűség és hivatalos
ceremónia, amely sok tudósnak egyetlen tekintélyszerző eszköze. A belső és
nyilvánvaló érték nem fél a fiatalos, mosolygó külsőtől.

Ha görög szobrász az ifjúság-okosság-szépség szimbolikus alakját faragja,
őt választhatta volna mintának. Ilyen örökifjú alakjában él tovább elárvult
barátainak emlékezetében.

(Szeged).

Z. B.

A KERESZTÉNYSÉG AGÓNIAJA.

(Unamuno könyve: *L'agonie du Christianisme*. Traduit du texte espagnol inédit par Jean Cassou, Paris, Rieder, 1925, ? l.)

Egy napon egy francia repülő érkezett titokban Fuerteventura szigetére. Ott élt egy idő óta Unamuno, volt egyetemi tanár, kit Primo de Rivera „militarista zsarnoksága” ide száműzött, erre a szép szigetre, hol a tanár úr „minden reggel látta, hogyan szütleik a felkelő nap a tenger habjaiból” s ahol nagy magányosságában, családjától s gyermekeitől elszakítva, „gyarapíthatta benső, vallásos, sőt misztikus lelki életét” (10. l.). A francia felvette Unamunot a repülőgépre s Párisban tette le, hol a tanár úr továbbra is elszakadva maradt ugyan „édes spanyol hazájától”, de ahol viszont egyszerre belekerült a francia szellemi élet sodrába és szabad utat engedhetett időközben felgyülemlett „misztikus élményeinek” s megírhatta véleményeinek könyvét a kereszténység lényegéről.

A párisi élet és a számkivetés rányomta bélyegét ezekre a filozófalgatásokra. Unamuno küzdelmes életéből, hányt-vetett sorsából nagyon sok van abban, ahogyan a kereszténységet általában felfogja: mert „küzdelemnek” fogja fel. Ne tévesszen meg a fentebb írt cím senkit: az agonia Unamunónál nemcsak halálküzdelmet jelent, nemcsak az élet utolsó vergődését jelzi a győzelmes halállal, hanem általában küzdelmet, viaskodást; filozófusunk szerint ez annak a kereszténységnek lényege, melyet az Arc de l'Étoile közelében levő lakásának, egy „kisded cellának” ablakából szemlél és melynek végső rezüméjét akarja levonni az Úr 1925. esztendejében.

Érdekes, izgató kérdés: mi a kereszténység sorsa, értékelése a mai ember előtt? És különösen a francia atmoszférában válik e kérdés sajátos zamatúvá, ott, ahol a neotomizmus, az Action Française s más, a kereszténység reneszanszát egymással ellentétes áramlatokban hirdető mozgalmak a kereszténység értékelésének eleven aktualitást, lelkesedést és világnézeti mély háttérrel adnak. Vajjon alkalmas-e e kérdés megoldására Unamuno tudása és lelkisége, — azé a liberális politikusé és újságíróé, ki egyetemi tanárságát regényírással kötötte egybe s ki most, száműzve, Párisban nagyhangú röpiratokat gyárt s a spanyol „emigrációt” egy kávéházi törzsasztal mellől látja el szellemmel és lélekkel? Alig hiszszük, mert Unamuno legbensőbb lelke szerint tulajdonképpen nem egyéb s nem több, mint *pamfletíró*; pamfletet ír a szónak mélyebb, karaktert jelentő értelmében. A pamfletírás pedig aligha tud felemelkedni arra a történelmi szemléletmagaslatra s aligha tud alászállni azokba az egyszerű filozófiai mélységekbe, honnan ezt a mindenekfelett fontos jelenséget: korunkat és a kereszténységet egyedül lehet értelmezni.

Unamuno a kereszténység problémáját egy sereg sajátos szemponton keresztül közelíti meg. Agonia — mi a kereszténység? — a szellem és a betű, — a keresztény szocializmus — az individualizmus: ezek a fő motivumai, melyhez még két nagyon eredeti szempontja járul: a férfi és nő viszonyának (Le père Hiacynthé, Abisag) és a pascali hitnek eredeti megvilágítása. Hogyan jutunk el ezeken a gondolatrétegeken át a kereszténységhez? Eljutunk-e egyáltalában hozzá?

Szerzőnk *módszere* ezt majdnem lehetetlenné teszi. Unamuno pamfletírásában a paradoxonoknak és szofizmáknak oly keverékével találkozunk, mely

néha-néha az igazság szellemes megformulázásává emelkedik, legtöbbször azonban kiállhatatlan szójátékká fajul. Ilyen mindjárt a kereszténységről adott meghatározása az a vezető gondolat, melyből egy egész szofisztikus bölcséletet sző ki: az „agonia”. Hogy a kereszténység „agonizál”, végét járja, ezt a gondolatot Párisban sugalmazták Unamunónak, de ő, kapva a görög szó eredeti értelmén, ami „küzdelmet” jelent a sugalmazó ellen fordítja a dolgot s a kereszténység mivoltát bizonyos „küzdésben” pillantja meg. És most elkezdődik a szellemeskedő játék: a kereszténységben küzd az élet a halállal, a halál az élettel, a lelki béke a háborúval, a hit a kételkedéssel, — de egyik sem maradhat fölül a küzdelemben, mert akkor vége az „agoniá”-nak pedig így határoztuk meg eleve a kereszténységet . . . Ezt a módszert lehetne dialektikusnak is mondani, mint maga szerzőnk akarja (23. l.), de lehetne „ideologikusnak” is nevezni: mert fogalmait egyoldalúan, teljesen egyénileg alkotja meg s hirtelenül csapongó logikájával csupán azt a gondolatsort gondolja velük végig, melyet akar. Igen, a kereszténységben van „küzdelem” ma is, mert van benne életerő és szerzőnk egyik legsikerültebb ötlete az, hogy Pascalt is beleveszi ebbe az „agonikus” könyvbe, lévén Pascal kereszténysége és egész egyénisége a lehető legküzdelmesebb, legjobbanelve vívódásokkal; de emellett nem volna szabad megelégednie a kereszténység szilárd hit- és világnézeti rendszeréről, a változhatatlan s örök elemről sem, mely felette áll korok és egyéni szenvedélyek hullámozásának s ahol a biztonság határozottan győz a korok és emberek ingadozásai felett s ahol nincs szétfolyó dialektika, hanem a hit tanainak kristályos egyszerűsége és világossága uralkodik. Unamuno nem érti sem a kereszténységet, sem a hellenizmust, pedig, úgy látszik e kettőnek összetételéből akarja sorsát s hivatását megérteni. Sokat tud talán minden szükségeset ismer ahhoz, hogy az egyházat, a Szentírást, a hit titkait és tanait részleteikben is megértse; de igazában mégsem érti át őket igazi lényegükben. A kereszténység megértéséhez csak egy hiányzik belőle: nem tudja mi a hit, a hellenizmust pedig nem érti, mert nem esztéta-lélek. Ebből a szellemi konstellációból, ebből a felfogásból tehát, különösen ha valaki mindenáron paradoxonokban akar gondolkodni, lehetetlenség eljutni a kereszténység nagy kérdésének, sorsának, jelentőségének megoldásához.

A paralogizmusba fülő paradoxon-hajhászásnak a kereszténység meghatározásában adja szerzőnk legkiáltóbb példáját. De van még sok oly eszméje ezen kívül is, hol a megértésre váró szomjas olvasót bántóbbnál-bántóbb szellemeskedéssel fizeti ki. A lélek halhatatlanságát a történelmi hatások fennmaradásával teszi egyenlővé, viszont nem kíméli meg a történetírást kellemetlen és igazságtalan kevésrebecsüléstől; az út, igazság és élet fenséges evangéliumi tételét üres fecsegéssel így exegetizálja (az exegézist pedig nem tartja becsületes mesterségnek, IV. fejezet): „Mi az élet? Ez még tragikusabb kérdés, mint az: hogy: mi az igazság? Mert ha az igazság meghatározhatatlan, — hiszen éppen ő az, ami minden egyebet meghatároz, — akkor az élet is meghatározhatatlan” (14. l.). „Ki a történelmi Krisztus? . . . Jobban meg vágyok győződve Don Quijote történelmi realitásáról, mint Cervanteséről, Hamletéről inkább, mint Shakespeare-éről. Ezt paradoxonnak fogják kikéltani, frázisnak, retorikai figurának. Pedig ez a beszéd-mód inkább csak tan” (38. l.). *L'agonie mystique* joue avec les mots avec le Mot, avec le Verbe — (27. l.) vallja egy helyen szerzőnk, ahol szent Pál theológiáját akarja „ismertetni”. Valóban, az a benyomásunk, hogy Unamuno egész filozófiája nem egyéb szójátéknál.

A kereszténységnek a kulturához való „agonikus” viszonya nála a következő: „A kereszténység megöli a nyugat civilizációját és viszont. Így egymást öldökölve él mind a kettő” (152. l.). Ezek a paradoxonok vég nélkül szaporodnak, egymást szülik és kergetik ebben a könyvben, melyet végigolvasva megsimítgatjuk homlokunkat s kérdezzük: nem valami boszorkányos álom-e ez, a gondolatoknak nem valami Walpurgis-éjszakáján vettünk-e részt akkor, mikor Unamuno bűvészigéit hallottuk?

Két fejezet külön is figyelmet érdemel a spanyol filozóf könyvéből. Az egyikben Pascallal foglalkozik, a másikban Hiacynthe atya sajátos életével. „Pascal hite” azért érdekli, mert a kereszténységet végre is lehetetlen megérteni, ha nem látjuk meg benne a transzcendens világra irányuló hitet, másrészt éppen Pascal áll bele legjobban Unamuno világnézetébe, Pascal, aki mindenütt a küzdelmet és vívódást látja a lélek kulcsának. Ez a fejezet a maga nyugodtabb körvonalával és egységesebb gondolatvezetésével jótékonyan üt el az előzők izgatott és rapszodikus hangjától. Természetesen ez nem jelent annyit, mintha itt hiányoznának a paradoxonok. Az első, leglényegesebb tévedése szerzőnknek, magára Pascal hitére vonatkozik: „Meg volt-e győződve (Pascal) a természetfeletti világnak objektív realitásáról? Meggyőződve nem volt, de talán rábeszélte önmagát (Convaincu non! Persuadé peut-être, 117. l.)”. E fogalomzavarra az vezethette Unamunot, hogy elfeledte: Pascal *apológiát* akart írni, mely a hitetleneket akarta meggyőzni és minden apologia rábeszélést, érvelést jelent, kételkedéssel indul meg s bizonyosságra akar vezetni; de nem jelenti azt, hogy aki így érvel *küfélé*, önmaga is kételkedik vagy hitetlen *bensejében*. Augustinus vagy Szent Tamás is hittek és mégis apologéták voltak... És nem vette-e észre Unamuno, hogy a hit és tudás viszonyában éppen Pascal tett finom különbséget az „agrée” és „convaincre” között, melyek mindegyike bizonyosságra vezet? Mindenesetre megvilágítja szerzőnk, Pascal lázasan vonagló egyéniségét, ha Gondolatainak ragyogó dialektikáját szemlélteti, — de nem szabad benne ellentétet keresni ott, ahol az nincs. Ily ellentét az is, ahogy a jezsuitákkal állítja szembe Pascalt; fejezetének vége egy kiadósan harcias kirohanás a jezsuitizmussal szemben, melyben több az elmeél, mint az igazság.

A „Jácint atya” fejezete pedig egy buzgó és szentimentális karmelita-atya története, ki végül is elhagyja a kolostor magányát, családot alapít, Renan szellemi testvérévé válik és átviszi a világi életbe is annak a misztikus életnek bizonyos kenetét, melyben azelőtt élt. Az atyai érzésvilágban találja meg a kolostori kereszténység pótlékát s megalakít egy „családi kereszténységet”, mely szemben áll a hivatalos egyházi tekintéllyel s küzd az egész világgal. A régi életből csak a zsoltárokat és az istenhívő spiritualizmust mentette meg a volt szerzetes, kinek szellemi életére valóban a „küzdelem” nyomta az elhatározó bélyeget. Ez az oka, hogy Unamuno oly meleg rokonszenvvel gondol rája, meg a — családi élet. De vajjon az évszázadok hagyományos bölcsesége nem lát-e tisztábban abban a kérdésben, mi a kereszténység? Szent Ágoston és Tamás, meg a trienti és vatikáni zsinatok nem biztosabb kézzel oldották-e meg a kereszténység problémáit, mint az egyes korok egyéni lelkén át tekintő Unamunók? Igaz-e szerzőnk kétségbeesett felkiáltása, mellyel könyve lezáródik: „Krisztusunk, mért hagytál el bennünket?” (162. l.) — ?

Azt hisszük, a kereszténység és benne a katolicizmus ma is él friss és eleven életet él s fog is élni, mikor már Unamuno „agonikus filozófiájára” nem is emlékezünk többé.

(Pécs).

Várkonyi Hildebrand.

OLASZ IDEALIZMUS.

(Croce vallomásai.)

A legújabb olasz könyvek között kétségtelenül élénk érdeklődésre tarthat számot Benedetto Croce *Contributo alla critica di me stesso* (Adalékok önmagam kritikájához) c. műve. Croce ezt eredetileg 1915-ben írta s 1918-ban száz példányban kinyomatta ugyan, de csak barátai között osztotta szét. Most végre a szélesebb körű nyilvánosság elé került komoly, díszes kiállításban. Mi, akik már akkor olvastuk ezt a könyvet az olvasmány ritkasága által fokozott benső megelégedéssel, most, ha nem is régi, alig fékezhető mohósággal, de mindenesetre nem kisebb élvezettel és haszonnal forgattuk újból át. Egy ember számára, aki eljutott a szellemi élet teljességéhez, ki együtt élt a legkülönbözőbb szempontokból híres és ismert férfiakkal, ki, hacsak szemlélőként is, sok változást átélt és sok gondolat születését megfigyelte, ki a saját, még be sem fejezett művét, mint a modern művelődés termékenyítő magvát, a jelen öntudatosításának és a jövő gazdagabb fejlődésének kovászát, minden országban tanulmányozni látja, egy ilyen ember számára, midőn önmagáról beszél, nehéz lehetett elkerülni a kísértést, hogy emlékiratot ne írjon, vagy a vallomások sok veszéllyel járó hangját meg ne üsse. Croce meg akart maradni a történelem területén, éppen ezért elkerülte a visszaemlékezés művészi formáját.

„Elvetve azt az egyetlen célt, hogy méltónak, vagy méltatlannak ismerje el magát az ember a paradicsomra, vagy a tisztítótűzre“, meggyőződése, hogy minden vallomás alapja a hiúság s éppen ezért el tudta kerülni a „genfi remete“ példája óta a modern irodalmi világban olyannyira híres irodalmi modorosságnak és morális gyöngeségnek a legcsekélyebb megnyilvánulását is. Rideg tárgyilagossággal megrajzolja a maga szellemi fejlődését és élete folyását a gyermekkortól kezdve addig a pontig, míg egyénisége teljesen ki nem forrt s derekas és pihenéstelen állandó tevékenysége ellenére sem ígérhetett már többé meglepetéseket.

Ha magunk elé képzeljük az utolsó évtized Croce-jának művét, egyéniségének összképe körülbelül ugyanaz lesz, mint ami annak idején e könyv lapjain megörögződött. Kétségtelen, hogy időközben mint irodalomtörténész és műtörténész gazdagabb és változatosabb lett, elmélyedése behatóbbá és emberibbé vált ama tanulmányok során, amiket 1918 és 1923 között a nagy modern költőkről, Dantétól kezdve Shakespeare-en át Goetheig közzétett. Emellett történeti munkái a nápolyi királyságról (*Storia del Regno di Napoli*) és a XVII. századról (*Seicento*) teljes mértékben mutatják történetírói képességeit. Mégis, mindent összevéve, mindezek csak részleges aláhúzásai az alapszínnek, amik nem módosítják lényegesen a tíz év előtti önarcképet. Ezen Croce az, aminek ő maga látja magát s aminek mi őt lényegében ma ismét látjuk: eltávolodott ugyan attól a képtől, amilyennek a század eleji nemzedék szemeiben feltűnt s ebben része van a múlt időnek s ama magánosságnak is, amit a nagyság és hírnév vonnak az emberek körül, más értelemben viszont sokkal közelebb állónak érezzük magunkhoz, hiszen mi fiatalok akkor eszméltünk az életre, mikor az esztétizmus már túlhaladott álláspont volt s mikor az események tragikus nagysága és a viharos szenvedélyek forgataga jobban megértették velünk a Croce- és Gentile-vágású emberek és filozófusok férfias, mégis derűs, egyszerű, éppen azért szigorú életfelfogását.

Messze vezetne s kitűnően elmondott és alaposan átgondolt dolgok gyenge ismétlésének veszedelmét jelentené, ha újra össze akarnók foglalni mindazt, amit

Croce énjének történetéről mond s ha fejtegetnők eszméinek összefüggését De Sanctis, Labriola, Vico, Hegel, B. Spaventa és Gentile gondolatvilágával. Meg-elevenedik előttünk e lapokon a pozitívizmusból az idealizmus legmagasabb formái felé törő XIX. század végének és a jelen század elejének gondolat-története egy elsőrangú példa kapcsán. Benedetto Croce is kutató tudósként, mint történeti adatok felfedezője és mint ritka, kiadatlan feljegyzések gyűjtője kezdte meg irodalmi pályafutását. Ifjúkori kötetei: *La Rivoluzione napoletana del 1799* (A nápolyi forradalom 1799-ben), *I Teatri di Napoli dal Rinascimento alla fine del secolo decimottavo* (Nápolyi színházai a renaissance-től a XVIII. sz. végéig), *Profili e aneddoti settecenteschi* (Arcképek és anekdóták a XVIII. századból), *La Letteratura del Seicento* (A XVII. sz. irodalma), *Storie e leggende napoletane* (Nápolyi történetek és legendák). Ilyen munkákkal kezdte meg irodalmi működését a *Filosofia dello Spirito* leendő szerzője, annak a Bertrando Spaventa-nak unokaöccse, aki a XIX. sz. második felében Hegel legkitűnőbb értelmezője és a legjelesebb filozófia-történész volt Olaszországban. Azután lassan-lassan, éppen mikor már minden oldalról özönlöttek hozzá tudós munkájért a szerencsekívánatok, dicséretetek és bátorítások, éppen akkor érte el benne a legmagasabb fokot a csömör, az ilyen derekas munkáktól való belső elszakadás, még pedig akkora mértékben, hogy már-már álcsapott az igazságtalanságba e munkákkal és önmagával szemben. S úgy látta önmaga előtt, hogy e munkálatok közzétételével lezárta életének egyik korszakát s ezentúl már valami komolyabbat, valami sokkal bensőségesebbet kell alkotnia. Ettől a korszaktól fogva kezdődnek Croce filozófiai munkái a művészet általános fogalmából levezetett történeti kísérlettel (*La storia ridotta sotto il concetto generale dell' arte* 1893) kezdve az irodalmi kritikáról írt (*La critica letteraria* 1895) polemikus jellegű művéig, a történeti, materializmusra és Marx gazdaságtanára vonatkozó kutatásaiól fogva (*Materialismo storico ed economia marxistica* 1895—1900) híres esztétikai alapvetéséig (*Tesi fondamentali di un' Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale* 1900), mellyel megindult a tudományok terén a Croce-i gondolat hajtóerejétől irányított forradalmi jellegű átalakulás.

S itt mi is megállunk, egyrészt, mert ami Croce munkásságából még hátra van, az nagyon jól ismert, másrészt, mert ez alkalommal nem akarjuk a további fejlődés történetét szakszerűen ismertetni. Inkább ehelyett hallgassuk egyszerűen Benedetto Croce-t, aki élete eseményeiről és szellemi fejlődéséről az önmagával szemben is megkívánt világosan látás szeretétől fűtve beszél, híven a könyve élére tűzött Goethe-jelige szelleméhez: „Miért ne telhetné meg a történetíró azt önmagával szemben, amit megtett másokkal?” Lapozzuk át újra az ötven év előtti Nápolyban, a szigorú katolikus hagyományoktól irányított családi környezetben, hová a politikai érdeklődés alig tudott bejutni eltöltött első gyermekéveiről írt részletet. Majd jöttek az első olvasmányok, az első látogatások a könyvesboltokba, a templomokba, a műemlékekhez anyja társaságában, majd a szomorú, magányos, nyugtalan ifjúság a Casamiccio'a-i földrengés által okozott családi szerencsétlenség után. Rómába kerül, Silvio Spaventa házába. Leírja az első kutatásokat, keresgéléseket az ódon római könyvtárakban amikben akkor a csendes magányosság uralkodhatott: „Legszívesebben könyvtárakba rejtöztem főleg a Casanatensebe, amit akkor még a dominikánusok kezeltek; a padokon nagydugójú tintatartók, aranszínű homokkal telt porzók, lúdtollak; ott kutattam öreg könyvekben . . .” Majd a tevékenységgel s éppen a tevékenység által lassan-lassan nyugalom száll

lelkére. Anélkül, hogy a szerző tetszelegnék vele, mennyi művészet és mennyi morális bölcsesség van ebben a kendőzetlen prózában, melynek mintái a XVII. sz. nagy francia írói!

Mintha Descartes megbékélt, derűs hangját hallanók, midőn Croce elbeszéli, hogyan rendezte el a gyakorlati élet dolgait olyan módon, ami a lehető legkevesebb bonyodalmat jelentette számára, hogyan nem vágyakozott 'dicsőségre, hogyan nem kereste a külső kitüntetések, hanem ehelyett a harmonikus „egybekapcsolódó, magában bízó” munka számára adta oda teljesen magát, ebben lelte kielégülő örömét, azaz tanult és alkotott abban a meggyőződésben, hogy „az egész élet folytonos önnevelés” s hogy „ha az ember rájött, hogy többé nem tud tanulni, midőn befejezettnek érzi nevelését a további tökéletesedés lehetősége nélkül, akkor az élet megáll s már többé nem nevezhető életnek, hanem halálnak”. Nyissuk ki a *Discours de la Méthode* első részét s olvassuk el a következő mondatot: „Et j'avais toujours un extrême désir d'apprendre à distinguer le vrai d'avec le faux, pour voir clair en mes actions et marcher avec assurance en cette vie”. Descartes azért akart „végletes mohósággal” mindent megtanulni, hogy az igazat megkülönböztetni tudja a hamistól, hogy tisztán lásson cselekedeteiben s ingadozás nélkül járhasson az élet útján. Az embernek valóban több ízben az a benyomása Croce önéletrajzában olvasása közben, hogy egy új *Discours de la Méthode*-dal áll szemben, melynek szelleme azonban már nem Descartes módjára intellektualisztikus, hanem modern formában idealisztikus és történeti. Annyi tanulságos részletmegjegyzés ellenére e könyvecske igazi értéke mégis inkább módszertani és erkölcsi jellegű. Descartes a szkeptícizmusból akart kibontakozni s rábízta magát az absztrakt értelemre, míg végre eljutott a *Cogito* felfedezéséig. Itt, majdnem három századnyi távolságban, ugyanaz a probléma vetődik fel, de más fogalmazásban. Már többé nem egyszerűen csak arról van szó, hogy „az igazságot keressük a tudományokban”, hanem szó van igazságba vetett hitről, az elérésébe vetett reményről: szó van a teljes, az emberit és istenit egybefogó igazságról, mely az élet értelme, sőt maga az élet. „A már végiggondolt gondolat, újra ugyanazon módon való elgondolásának lehetetlensége, a már megoldott s az éppen betakarított termésű problémák újra kivirágzása, a már átgondolt kérdések újból való visszatérése, amit én saját példámon tapasztaltam, rávezettek arra a megállapításra, hogy az igazság nem engedi magát egyszer s mindenkorra lekötözni”. Mi ez? *Ignorabimus* s ezzel kapcsolatos szkeptícizmus? Éppen ennek az ellenkezője, hiszen a szkeptícizmus „a dogmatikus és a történeten kívüli igazság fogalmá”-ból sarjad, míg a „történelem, mint az igazság fogalma mérsékli a jelen gögjét, utat nyit a jövő reménye’nek, a mindig eltűnő és elrejtőző igazság feltakarásának öntudatát állítja a hiábavaió erőlködés kétségbeesett tudata helyébe, azt az öntudatot, hogy mindig hatalmukba keríthetjük azt, ami folyton gyarapodik, s behelyettesíti a vak, a sötétségben tántorgó emberiség fogalmát egy másikkal, mely hősiességű erőfeszítésekre képes és világosságról világosságra (de claritate in claritate) emelkedik”.

Mély bölcseségű szavak, majdnem vallásos mélységűeknek mondhatók; megmérhetjük rajtuk a modern szellem megtett nagy útját az egy adott igazság bevezető kutatásától a világnak abszolút, történeti, immanens és erkölcsi képzetéig. Befejezésül talán a Descartes-ra való visszaemlékezésnél is jobban ideillik a Croce által „modern evangelistának” ünnepelt Goethe szava, melyet Croce nemcsak a maga élete alaptételének, hanem a modern ember „credo”-jának, annak

a „credo“-nak megjelölésére használt, ami ebben a kis önkritikai könyvben is a vér eleven erejeként kering: *sich überwinden*. Azaz: soha meg nem elégedni, soha nem nyugodni, a jövő felé törni, a tökéletes felé a belső világosság keresésében és meghódításában — ami alapjában véve egyazon dolog.

(Pisa — Szeged.)

V. Santoli.

MARCEL PROUST.

Mialatt olvasom Proust regényét, a szerzővel együtt álmatag magam-megfeledkezésben keresem az „elveszített időt“ és eszembe sem jut, hogy módszerén gondolkodjam, hogy más regényekkel összemérjem. Nem jut eszembe, mert minden kritikánál erősebben él bennem az inkompenzurabilitás érzése, mely érzelmi kritériumom arra, hogy nagy valamivel állok szemben: egészen másnak érzem, mint mindent, amit valaha olvastam, bennem élő képe elszigetelődik attól a fogalomtól, hogy irodalom. Nem jut eszembe, hogy regényt olvasok. Sőt, hogy olvasok egyáltalán, azt is elfelejtem.

És épen ebben áll Proust írói módszere. Végkép és gyökeresen elvet minden regényírói formulát, melyek pedig époly kötő erejűek, mint volt az eposzban a seregszemle és társai, (gondolok pl. a személyek fokozatos kibontakozására, a beszélgető jelenetek epikus áthidalására, az idő múlásának érzékeltetésére stb., stb.). Kikapcsol minden „regényeset“ ebből a mondjuk-regényből, hozzá képest még Tolsztoj is fantasztikus mesemondó, fikciók kitalálója, „költő“, aki olyanokat költ, ami nincs. Proustnál konstrukcióról annyira sem lehet szó, hogy még az utolsó konstrukciós gerenda is elvész, melybe a Tolsztoj-regények még kapaszkodnak: a kronologikus sorrend. Folytonos hüszteron-proteronban élünk, az idő érzése eltűnik, sosem tudjuk, hogy a mű hőse mennyi idős és hogy két sor közt hány év múlik el, ha ugyan a következő bekezdés nem datálódik tíz évvel előre, mint a megelőző. Végkép szakít a regény alapfikciójával, melyet Tolsztoj még megtart: a harmadik személyben való dolgozás fikciójával, amikor a regényíró felemeli a hős koponyáját és belelát agyvelejébe, de amellet nem is én-regény, mert nem a belső világ vallomásszerű rajza, hanem a külső világa, amint egy átélő énben reflektálódik, tehát a külső világa, úgy ahogy van. Mert akárhogy van ez a világ, dickensi jóakarát felhőcskéiben vagy strindbergi rosszakarát csontvázlátásában, de mindég csak egy átélő én tudattartalmában van. A harmadik személy beszédformája pedig úgy tesz, mintha valami személytelen őrangyal számolna be az elfutó időről.

Proust regénye, amellet, hogy nem naturalista regény, a naturalisztikus tendencia végső, továbbmehetetlen beteljesedése. Továbbmehetetlen, mert ez a regény már olyan valóságos, hogy már nem is érezzük valóságosnak, mert már reálisabb az életnél. Az igazi életben még sosem láttam olyan eleven, hus-vérből való alakokat, mint Charlus báró, mint Mme Verdurin, mint a prousti csodálatos körmenet megannyi alakja. Mert az „életben“, járkalva gondjaim és gondolataim ködében, sosem érek rá, hogy olyan jól megnézzem az embereket. Embertársaim képe sokkal halványabban, sokkal bizonytalanabb és sokkal hipotetikusabb vonásokkal él bennem, semmint Proust alakjai. Charlus bárót sokkal jobban ismerem, mint az öcsémet. Így győzi le Proust a naturalizmust saját fegyvereivel, az ad absurdummal: regénye már nem „olyan, mint az élet“, hanem olyanabb.

Proust embermivolta is valóságosabb a valóságos emberekénél. Túljutott a regényíró attitűdjén, mely tulajdonképp éppolyan pózos, éppolyan alságos volt, mint minden őszinte emberi attitűd. (Ki mondhatja el magáról, hogy őszinte? Csak Proust, és ez embertelenségének gyökere.) Ő nem „vándorló tükrös”, mint Stendhal volt, nem „statiszta az élet színjátékában”, mint Gottfried Keller, nem kérlelhetetlen gyűjtője az emberi butaságnak, mint Flaubert, nem könnyes résztvevője az emberi szenvedésnek, mint Dickens, a regényíró szimbolikus attitűdjé Wilhelm Meistertől a Zauberberg hőiséig a „Bildungsreisender”, de Proust leveti magáról a Megfigyelő objektív és ezért hamis attitűdjét. Ő embertársunk, közembertársunk, aki él a világban, nem, hogy leírja, hanem hogy élje az életet.

Ő is igyekszik az élet totalitását, „nagy keresztmetszetét” adni, de nem valami ál-objektív, általános emberi magaslatról, hanem az élet totalitását úgy, amint egy ember, egy mondain ember látja. Az előkelő világ, arisztokraták és pénz-urak világa a Világ, a levegő, amelyben lélegzünk, a közpolgárság és az alsó osztályok olyanok regényében, mint a hold, mely állítólag mindég csak egyik arcát fordítja felénk: csak annyiban szerepelnek, amennyiben érintkeznek a felső osztályokkal.

Proust egyetlen formatorvénye az a kifejezhetetlen formatorvény, mely a felső osztályok életét és beszédét normálja. Regényének meséje: megyünk egyik estélyről a másikra és megismerkedünk híres emberekkel. Regényének gondolati tartalma: néha már kezd egy mély, titkokat sugarasan megvilágító gondolat kialakulni, de a kocsi megérkezik és ki kell szállni, vagy jön egy hölgy és meg kell hallgatnunk a friss pletykákat. Szeretnénk néha viszontlátni egy vonzó alakot: Saint-Loup-t köteleken keresztül várjuk vissza Afrikából — de annyi más dolgunk van, estélyekre menni és futni hideg szerelmek után.

Proust értékrendszere, minden gondolkodás nélkül és minden gondolkodás előtt, a valóság apriorijával: az előkelőség értékrendszere. A guermantesi herceg értékesebb, mint Swann, mert királyi vér van benne; Swann intelligenciája, lelki finomságai természetes hódolattal hajolnak meg a herceg kegyelemszerű kiválasztottsága előtt. Miután pedig ez az apriori értékelés mégsem apriori, mert a polgári írónak és a polgári hősnek nincs a vérében, értékelése tulajdonképpen a társadalmi sznobizmus értékrendszere. Proust egyik legnagyobb újítása, hogy rehabilitálja a sznobizmust, melytől olyannyira borzadtak a XIX. század írói. Az arisztokrácia megújult tisztelete, vagyis a kegyelemszerű, születésszerű, nem szerzett értékek új megbecsülése az egyetlen pozitívum, mely Proustot az új nemzedék pozitív törekvéseivel szellemben összeköti.

Ebben teljesedik egyúttal a fejlődési vonal, mely Prousthoz nagy regényíró-csejtitől húzódik: Thackeraytól és Meredith-től. A velük való összehasonlítás mutatja legplasztikusabban a szellem azótai fordulását: Thackeraynál a sznob, a századközépi angol polgár göggyével megnézve, még nevetséges, Meredithnél, a fenéktől látó, problémákkal gyötört pszichológusnál számadmas és néha csaknem megrendítő — Proustnál, aki kiábrándult már a polgár romantikájából, intellektusból és irodalomból és egyszerűen „éldegél”, mint a többi ember: a sznobizmus magától-érthetődő.

Mikor a kötet-rengeteg végére érve letesszük a könyvet (melyet talán nem tudtunk letenni hónapokon át), olyan érzésünk van, mintha valami betegségből épültünk volna ki. De valami nagyon szép betegségből, melynek víziója nagyobb volt, mint az élet.

(Pécs).

Szerb Antal.

A L F Ö L D.

A SZEGEDI EGYETEM UJJÁSZÜLETÉSE.

A Ferencz József-egyetem alapkövetételének ünnepe alkalmával (1926. okt. 4.) négy beszéd hangzott el. Ezekből a beszédekből álljon itt néhány részlet.

Tóth Károly rector magnificus:

Az első szó, amely a változásnak ezen a napján ajkaimat elhagyja, szálljon az örökkévaló Isten számolyához. A hálaadás alázatos szava ez, amiért az Úr nem hagyta el a hazáját vesztett kolozsvári egyetemet. És a könyörgés szava ez, amely áldást és kegyelmet kér a szegedi Ferencz József-Egyetemre. Micsoda csodálatos ünnep ez a mai! Vajon: az elmúlásnak és a teremtésnek a találkozója ez? A koporsó feletti gyász és a bölcső feletti öröm együttes napja ez? Ném az! A mai nap egy új frigykötésnek az ünnepe. A tűzhelyét, otthonát, mindenét vesztett egyetem a mai napon új frigyre lép. És valamiképen a második esküvőjét tartó hitvesnők, nekünk is felszakad most szívünk mélyéből — félve, reszketve a kérdés: Erdélynek a lelke mit érez most vajon? Én tudom mit érez. Itt suttogják a Tiszának előttünk folyó habjai, a Szamosnak, Marosnak vízcseppjei, székelyeknek, erdélyi magyaroknak könnyei. Azt suttogják a habok nekünk kolozsvári egyetemnek: Te csak élj tovább; neveld a haza gyermekeit ezután is hitben, tudományban, hazafiságban. És még azt is suttogják a habok, — csendesen, lassan, hogy ne hallja senki más, Kolozsvár üzeni: Ne felejtsetek el engemet. És mi válaszolunk: A falakba, amelyekben az új tűzhely felépül, kín, keserűség és könnyek vannak beépítve. A megaláztatás kínja. A számkivetés keserve. A bujdosás könnyei. De bele van építve: a nemzet jövőjébe vetett sziklaszilárd hit és az élni akarás lángja is. Hallgassátok majd csendes kövek itt a Tisza partján sötét éjjeleken a Szamos, a Maros vízcseppjeinek zúgását és feleljetek. Izenjete a keletre szálló felhőktől az ott maradt testvéreknek. Izenjete meg azt is, — amit nekünk most nem szabad elmondani. És most, — a múltnak emlékei fájó, marcangoló érzései után az örvendezés hangján fordulok a jelen és a jövő felé. Fordulok azokhoz, akik az Úr akaratát e földön életre hívták. Hódolattal és mély tisztelettel fordulok Magyarország Kormányzójához, a nemzeti kultúra legfőbb Patronusához, kinek bölcs uralkodása tette lehetővé, hogy Erdély egyeteme itt tovább folytassa hányatott életét. Ószinte hálával fordulok a magyar Nemzetgyűléshez, gróf Bethlen István miniszterelnök úrhoz, a királyi kormányhoz, gróf Teleki Pál volt miniszterelnök úrhoz és különösképen gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter úr Ó Excellenciájához, amely magas tényezők harmonikus együttműködése eredményezte a mai napot. A mélyen átértett bensőséges köszönet, hála és szeretet szavával fordulok Szeged sz. kir. város közönségéhez, amely közönség példátadó nemes áldozatkészsége, életérdekeinek helyes felismerése nélkül ez a mai frigykötés nem következett volna be. Amely frigykötésen, a mi második esküvőnkön most itt az Úr színe előtt fogadalmat teszünk: nekünk csak a székhelyünk változott, a lelkiünk ugyanaz maradt. Mi az új tűzhelyen is nevelni fogjuk a haza ifjúságát hitben, tudományban, hazafiságban. És fogadalmat teszünk: feledni Erdélyt nem fogjuk soha!

Somogyi Szilveszter, szegedi polgármester:

A gonosz tudás, a pusztán rombolni tudás nagyobb ártalmára van az emberiségnek, mint a tudatlanság. Csak a cselekvő és jót alkotó tudás az, melyből a nemzetnek és az emberiségnek haszna van. Legyen tehát ez a ma elhelyezendő alapkő az alkotó magyar tudomány biztos alapkőve is. A népek nagy ítélőszéke előtt minden nemzet annyit ér, amennyit az igazság mérlegének serpenyőjén a kultúrája nyom. Egy nép szelleme, műveltsége az, melyet soha sem lehet a hatalom fegyverével elnyomni, sőt inkább ő maga szorítja gátak közé az emberi tulajdonságokat.

Klebensberg Kunó grófi kultuszminiszter:

Mikor a kishitűek egyfelől látták a Kolozsvárról menekült Ferencz József és a Pozsonyból menekült Erzsébet egyetemek hajléktalanságát és másfelől látták pénzünk elértéktelenedését és állampénzügyeink zavarát, akkor felvetették a vidéki egyetemek beszüntetésének eszméjét és mindig hangosabban követelték a magyar magas műveltség ez intézményeinek beszüntetését. Mikor a kishitűeknek szájából mind hangosabban csapott fel a lármá, e közben egymásután érkezett el hozzám a hír, hogy Szerbia egyszerre három orvosi fakultást épít, egyet Laibachban, egyet Zágrábban és egyet Belgrádban, Szabadkán és Úskübbben pedig jogi és bölcsészeti fakultásokat nyit meg. Értesültem, hogy Románia négy egyeteme a bukaresti, a jassy-i, a tőlünk elvett kolozsvári és az osztrákoktól elvett csernovici számára 150 millió aranyfrank beruházási kölcsönt akar felvenni. Hallottam, hogy Csehország Pozsonyban orvosi elméleti intézeteket és a Dunaparton nagy múzeumot, Prágában pedig a jogi és filozófiai kar számára külön palotát emlí és óriási állami könyvtárat épít, sőt hogy még az annyit szenvedett Görögország is Szalonikiban új egyetemet alapít. A bennünket környező államoknak éppen a magas műveltség terén való ilyen hatalmas előretörésével párhuzamosan a mi egyetemeink beszüntetése kulturális leszerelést jelentett volna. Hogyha kikényszerített katonai leszereelésünket ekként önkéntes, kulturális leszereelés követte volna, ez a magyar faj abdikációját jelentette volna. Ha ebbe beleegyeztem volna, ha ezzel emelt fővel és nyílt sisakkal szembe nem szállottam volna, az utókor méltán kiszórhatta volna csontjaimat síromból, mint olyan emberét, aki nem érdemes arra, hogy hazai földben nyugodjék. Különben is vége annak a kornak, amikor mindent a nemzetiségi vidékre és Budapestre vittek és a színmagyar Alföldet meg a tőzgyökeres Dunántúlt elhanyagolták. Magyarország rekonstrukciójában egyik vezetőgondolatnak kell lennie, hogy a magyar vidékbe mentől nagyobb erőt öntsünk.

Horthy Miklós kormányzó:

Hálás szívvel gondolok arra a szeretetre, mellyel Szeged, ez a nagyjövőjű alföldi város a nagymúltú erdélyi egyetem előtt kapuit kitárta és arra a nagyszerű áldozatkészségre, mellyel azóta az államot mintegy nemes versenyre hívta — küzd az egyetem fejlesztéséért és intézeteinek kiépítéséért. Erős a hitem, hogy a szegedi egyetem régi tradícióihoz hiven és fáradhatatlanul szolgálja ezentúl is a magyar kultúra és tudomány ügyét, díszé lesz mindig hazánknak és oszlopa, vára tudományos életünknek.

DECENTRALIZÁCIÓ.

A Ferencz József-Egyetem nov. 27-i doktoravató tanácsülésén Tóth Károly dr. Rector Magnificus a következő beszédet mondotta:

Doktor Urak! Az egyetemnek feladata a tudomány művelése és a tudomány tanítása mellett, — a kultúra emelését is előmozdítani és örködni afőlött, hogy a kultúra sajátos nemzeti jellegét megőrizze. E tekintetben a mi egyetemünkre itt a Nagy Magyar Alföld kellős közepén külön nagy hivatás vár. Az utolsó 50 esztendőben a túlzott centralisatio eredményeképen a főváros, a vidék rovására nemcsak gazdasági és politikai, de kulturális vonatkozásban is olyan túlsúlyba jutott és egyidejűleg annyira eltávolodott érzésben, gondolkodásban a nemzeti lélektől, hogy ez a körülmény nagy veszedelmeket rejt magában. — Egészen a múlt század közepéig — a magyar nemzeti kultúra aranykorszakában — költőink, szépíróink a magyar nemzet érzéseinek és gondolatvilágának voltak a legmagasabb reprezentánsai; újabb irodalmunk azonban — legyen az egyébként bármilyen magas színvonalon álló is — a nemzet lelkével sokkal kevésbé van összeforrva, sokszor attól egészen idegen. Hol vannak most Vörösmarty, Petőfi, Tompa, Arany János, Jókai, Mikszáth és a többi hozzájuk hasonlatos költők és prózáírók, akik gyökereiket a magyar néplelekbe bocsájtották, akik ha ideig óráig a fővárosban éltek is, ott is megmaradtak vidékieknek, igazán magyarnak, s kifejezésre hozták a magyar nép lelkében élő csodálatos szépségeket. A mi egyetemünknek egyik fontos feladata ezért, a tudás kultusza mellett, a szépség kultuszát nemzeti alapon művelni. Feladata mindent elkövetni, hogy a lebecsült, lekicsinyelt vidék ismét tudjon önálló, a fővárosétól független kulturát teremteni, amely ne legyen a fővárosi kultúra merő halovány copijája, — hanem abban az Alföld ősmagyar népének a lelke szólaljon meg. — Önöknek is, egyetemünk új doktorai, egyik kötelességük leszen, hogy hivatásuk betöltése, a tudomány fejlődésével való további egyúttaladás mellett munkálkodjanak azon, hogy a vidéken erős nemzeti kulturális gócpontok létesüljenek, tellítve nemzeti gondolattal, folytatásaként a múlt század nemzeti kulturája aranykorszakának. — Ezzel a kéréssel, ezzel bizakodással üdvözlöm Önöket az egyetem nevében és kérem munkásságukra Isten áldását.

SZÉPHALOM.

Folyóiratunk első életnyilvánulása az a fölhívás volt, amit az 1926. év június havában folytatott megbeszélések alapján a következő szöveggel bocsájtottunk ki:

A szegedi egyetem és a szegedi írók körében Bibó István kezdeményezésére Tóth Károly, Szalay József, Imre Sándor, Zolnai Béla, Móra Ferenc, Juhász Gyula, Ereky István, Kogutowicz Károly, Mészöly Gedeon, Tonelli Sándor és Balogh Ernő elhatározták, hogy *Széphalom* címmel új folyóiratot indítanak a tudás és szépség kultuszának jegyében. A Széphalom a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség

életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a Széphalom alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és gyaracélú emberiségét szimbolizálja a Széphalom neve.

Bizonyossága akar lenni a Széphalom annak is, hogy a tudományok és művészetek szent hegye a nagy magyar alföld síkságain is égnék emelkedik. Szeged és a környező nagy városok Vásárhely, Makó, Szentes, Kecskemét, Nagykőrös, Fegyverhaza, Baja, Halas, a maguk dús szellemi és anyagi energiájával ma már önálló kulturális közösséggé szervezkedhetnek. Ennek az új gravitációs folyamatnak akar lökést adni a Széphalom köré csoportosuló tudósok és írók társasága.

A folyóirat ügyeit az alapítók szűkebb bizottsága intézi. Kéziratok Zolnai Béla címére (Szeged, Egyetem) küldendő.

A Széphalom alapítására eddig a következő adományok folytak be:

1. Tóth Károly	Szeged	5,000.000 K
2. Kogutowicz Károly	„	3,000.000 „
3. Ereky István	„	1,000.000 „
4. Haár Alfréd	„	2,000.000 „
5. Bibó István	„	1,000.000 „
6. Fröhlich Pál	„	1,000.000 „
7. Farkas Béla	„	1,000.000 „
8. Egyetemi könyvtár	„	1,000.000 „
8. Fögel József	„	1,000.000 „
10. Balogh Ernő	„	2,000.000 „
11. Zolnai Béla	„	1,000.000 „
12. Mészöly Gedeon	„	1,000.000 „
13. Dugonics-Társaság	„	3,000.000 „
14. Tonelli Sándor	„	2,000.000 „
15. Szalay József	„	3,000.000 „
16. Baranyai Zoltán	Geni	1,000.000 „
17. Imre Sándor	Szeged	1,000.000 „
18. Hóman Bálint	Budapest	500.000 „
19. Dékány István	„	1,000.000 „
20. Marót Károly	Szeged	1,000.000 „

1926. őszén a folyóirat szervezése új stádiumba jutott mikor Tóth Károly dr. Rector Magnificus okt. 30.-ára szűkebbkörű értekezletet hívott össze, amelyen Bartók György, Huszti József, Bibó István, Mészöly Gedeon, Móra Ferenc, Szigethy Vilmos, Juhász Gyula, Kolosváry Bálint, Schmidt Henrik, Kogutowicz Károly, Puskás Jenő és Zolnai Béla jelentek meg.

Az értekezlet hosszas eszmecsere után egyhangúlag magáévá tette az elnöklő Tóth Károly következő előterjesztését:

— Az egyetem feladata művelni a tudományt, előbbrevinni azt kutató munkával, publikálni a kutató munka eredményeit. De feladata az egyetemnek általában előbbrevinni a nemzet kulturáját minden vonatkozásban.

Az első célt az egyetem professzorai maguk igyekeznek megvalósítani, kutató munkásságuk eredményét publikálni hivatott az a folyóirat, amely „Acta Scientiarum ac Litterarum” címen már évek óta hirdeti az itteni tudományos kutatások eredményeit és értékes eszköze a nemzetközi tudományos érintkezésnek is.

A második célt egyetemünk a magyar nemzeti kultúra barátaival, támogatóival és munkásaival együttműködve óhajtáná megvalósítani.

Ezt a célt szolgálja a mai értekezlet, melyen a *Széphalom* című folyóirat alapkövét kívánjuk letenni. Ez a folyóirat nem kíván az egyetem hivatalos, avagy félhivatalos alkotása lenni. Viszont az egyetem tanárai készséggel hajlandók e folyóiratot minden erejükkel támogatni.

A *Széphalom* Szegeden fog megjelenni, szegedi írók együttműködésével, de azzal a céllal, hogy ez a folyóirat legalább is elérje minden más hasontartalmú folyóiratnak a színvonalát.

Egy olyan folyóiratot tervezünk, amely független legyen minden időleges politikai irányzattól, amely kizárólag a magyar kultúra magasabb érdekeit tartja szem előtt. Célja lesz a nemzet múltjában rejlő nagy értékeket, a hagyományokat felszínrehozni s azokat az új eszmeáramlatokkal harmóniába illesztve tenni a nemzet kultúreletének közös kincseivé. A részleteket illetően a folyóirat egyaránt kíván a szépirodalom és a tudomány szolgáltatásában állni. A szerkesztésre Zolnai Béla professzort kívánjuk felkérni, egy szerkesztő-bizottság közreműködésével, amely bizottságnak tagjai a következők volnának: Szalay József dr. kerületi rendőrkapitány, Kolosváry Bálint dr., Tóth Károly dr., Ereky István dr., Mészöly Gedeon dr., Huszti József dr., Zolnai Béla dr., Bibó István dr.

A folyóirat egy választmánynak védősége alatt kezdené életét, mely választmány tagjai a következők: Aigner Károly dr. főispán, Somogyi Szilveszter dr. polgármester, Gaál Endre dr. városi tanácsnok, Szalay József dr. kerületi rendőrfőkapitány, Móra Ferenc, a városi múzeum vezetője, Juhász Gyula író, Tonelli Sándor kereskedelmi és iparkamarai főtitkár, Kolosváry Bálint dr., Tóth Károly dr., Kovács Ferenc dr., Ereky István dr., Szandtner Pál dr., Moór Gyula dr., Issekutz Béla dr., Jankovits László dr., Balogh Ernő dr., Schmidt Henrik dr., Bartók György dr., Mészöly Gedeon dr., Kogutowicz Károly dr., Huszti József dr., Imre Sándor dr., Zolnai Béla dr., Haar Alfréd dr., Bibó István dr.

A folyóirat propagálására külön bizottság alakult a következő tagokkal: Szalay József dr., Gaál Endre dr., Tonelli Sándor dr., Kogutowicz Károly dr., Zolnai Béla dr., Bibó István dr.

A folyóirat vagyoni ügyeit Szandtner Pál dr., Bibó István dr., Kogutowicz Károly dr. és Zolnai Béla dr. útján fogják kezelni.

A *Széphalom* első száma 1927. január 1-i kelettel december havában jelennek meg.

A *Széphalom*nak azóta nagyszámmal jelentkeztek új hívei és pártfogói. Folyóiratunk újabb sorsáról legközelebbi füzetünkben számolunk be.

VISSZHANG.

A belga Királyi Akadémia fölhívást tett közzé, amelyben rámutat az irodalmi folyóiratok nehéz helyzetére. Ezek a publikációk — mondja a nyilatkozat — szükségesek ahhoz, hogy az új tehetségek kifejlődjenek. Megszűnésük súlyosan ártana az irodalmi termelés folytonosságának. Az Akadémia tehát, a közönség támogatásába ajánlja a fiatalok revüit, amikben a Holnap írói próbálkoznak . . . Az ország szellemi életének nélkülözhetetlen részei ezek az ifjú kiadványok — jelenti ki a belga Akadémia, egyúttal a közművelődési miniszterhez is folyamodványt intézve, amelyben kéri ezeknek a folyóiratoknak hivatalos részről való anyagi támogatását.

*

Rómában új folyóirat indult meg „900 (Cahiers d'Italie et d'Europe)“ címmel, francia nyelven, Massimo Bontempelli szerkesztésében. A folyóirat programcikke többek között a következőket mondja: „ . . . európaiak akarunk lenni . . . nyugatiak vagyunk utolsó csöpp véruinkig. A Kelettel szemben velünk született és értéknek számító bizalmatlanságot hirdetünk“.

*

Négyesy László írja a Greguss-jutalomról szóló jelentésében (Budapesti Szemle, 1926, 201 : 463.): „ . . . a legserényebb kritikai organumok közé tartozik a Nyugat, mely az újabb időkben engedett is egyoldalúságából és több megértéssel tárgyalja másirányú íróinkat és szellemi termékeinket is. Cikkeiben sokszor találkozzunk szélesebbkörű irodalmi és művészeti fájékozottsággal . . . a Nyugat írói is érzik már a múlt erejét, a nyelv hatókörének áthághatatlanságát, a magyar föld szellemének kényszerítő parancsát“.

*

Ugyanott (202 : 472.) Kéky Lajos veszi védelmébe Ady Endrét legítj. Zulawski Andorral, az Auróra-kör rendes tagjával szemben: „Zulawski könyveiből Ady kritikátlan magasztalói mintegy fonákát láthatják telfogásuknak. Ők hazafiságtól és moráltól épp annyira abszolút elvonatkozásban látják Ady költészetét, mint amennyire kizárólag csak ezek szempontjából nézné Zulawski . . . Ifjú embernek látszik . . . modorában van sok fölösleges agresszivitás . . . Nem akarja megérteni Ady életének szerencsétlenségét . . . Sokat kell még tanulnia . . . Stílusának sok modorossága sajátosságosan éppen Ady erős hatása alatt állónak mutatja“.

*

Mégis csak meg kell védeni a fent említett rendes tagot Kéky Lajos adyzmus-vádjával szemben. Nem lehet adyzmusnak bélyegezni az ilyen szép mondatokat, mint: „Legyen egy áldozás a világirodalom Pantheonjába bekerült felkent dicsőséges magyar szellemnek telkünkben áhitattal őrzött halhatatlan emléke előtt!“ (Petőfi—Ady. Bp., 1925 : 4.); vagy az efféle: „S ha Petőfiben volt szabadságszeretet, sőt világszabadság utáni vágy, joga volt hozzá, mert nemcsak szabadságszeretetében múlja felül Petőfi a világirodalom nagy lyrikusait, Goethét, Heinet, Byront, Lamartinet és Mussee-t (sic), hanem szenvedélyes, ezáltal hazaszere-

tetében is — írja róla Riedl Frigyes". — Talán mégsem ilyen ügyefogyottan írja Riedl Frigyes . . .

*

Az Ady-Múzeum II. kötetének érdekessége: Mattyasovszky Erzsébet egyetemi jegyzetei, azokról az előadásokról, amikben Riedl Frigyes annak idején Ady Endre köllését magyarázta. „Ady Endre az elégedetlenség költője — mondotta többek között Riedl Frigyes. — Ez magyar vonás. Nincs még egy olyan költő, aki annyira érezné a magyarság és az ember tragikumát, mint ő . . . szenvedett a magyar tragikum miatt. Ady érzése szerint, a magyarság nem tudta magát kiélni. A költőt bántotta, hogy mindig idegen uralom és idegen befolyás alatt élünk. Milyen állást foglalt el a hazafisággal szemben? Ady Párist szerette, a városok-városát: „Páris az én Bakonyom“. Sokan azt tartják, hogy nem szerette nemzetét. Riedl hipotézise: Annyira szerette a magyarságot, hogy még idegenben is azt szerette. Pl. Páris az én Bakonyom: Ady Párisban is voltaképp Magyarországot szerette, a Párisban élő magyarokat, az ottani kis (magyar) szigetet s főleg Léddt. Párishoz magyar szerelem, magyar barátság kötötte. Nem lehet hazafiatlansággal vádolni az Én nem vagyok magyar? költőjét. Adyban magyar lélek él, az őseitől örökölt magyar lélek s talán épp azért gyűlölte a korabeli magyarokat s azért támadja Magyarországot: Költözés átokvárosból (Budapest). Szerinte ott nem lehet szépet álmodni s ott nincs könnyes nagy szerelem . . .”

*

Lehetetlen nem idézni Brisits Frigyesnek súlyos és mélyre világító szavaiból, amiket az idei kath. nagygyűlésen mondott Irodalom és megújulás című előadásában: „ . . . a magyar irodalomnak utolsó nagy találkozás a kereszténységgel a barokk. S azóta világnézeti története az, hogy halaványul benne a kereszténység világrendjének szelleme. Faludi eszménye még az etikai ember, de már Kazinczy stílusa az esztétikai ember, aki a politikai romantika csalódásai után fáradtan vérzik el Madách századvégi filozófiájának deficitjében, Ady etikatlanságában. S azóta is az irodalom nem azért fáj, mert fejlődik, mert irányok kitélik magukat és új irányok jönnek, hiszen az Isten ebben a ritmusban élteti a világot, hanem azért, mert fáj benne az az új ember, aki a stílus és nyelv ragyogó ornamentikájában, a problémák gögös dialektikájában elbukott, királyi koldusa az életnek. — Mit ér Tolsztojnak lenni s hirdetni azt, hogy az Isten legnagyobb ajándéka a gondolat s azután terméketlenül meghalni a gondolaton? Mit ér Ibsennek születni, problémákra tördelni szét a világot, aztán összetörten vágyódni a boldogság teldült harmóniája után? Mit ér Baudelairenek lenni, egy bűbájos zene démoni ritmusával csokorba gyűjteni a föld züllött virágait, aztán sirva borulni a halált felkongató lélek összetört harangszavaira? Mit ér Adyékni megjelenni a világon ifedt, elromlott sejtelmek igéző, holdvilágos nyelvén a halál táncaira pendíteni a világot, aztán vesztett élet árnyékain zokogva kapni a halál lovaira! . . . Ez az új embertípus aposztrofált a kereszténységtől, naturalizálta önmagát, kilépett a kereszténység erkölcsi rendjéből s függetlenné tette életszemléletét”.

*

Horváth János egyik újabb tanulmányában (Jegyzetek Bánk bán sorsáról) azt a kérdést veti föl: mi az oka, hogy ezt a remekművet kora legjelesebbjei sem

vették észre, nem méltányolták? A bizonyítékok és dokumentumok során idézi Horváth János Széchenyi István naplójának egy passzusát, 1839 márc. 23.-áról: „Megfoghatatlan, hogy a kormány megengedi ily esztelenség előadását, Rossz, veszedelmes tendencia“.

*

A Minerva ezidei első füzetében méltán keltett föltűnést Szerb Antalnak tanulmánya Kölcseyről. Sajnos, csak néhány mondatot idézhetünk a filozófiai elmélyedéssel készült, új szempontokban gazdag, eredeti stílusban megírt és mindenképen inspiráló szépségű cikkből, amelyen nem látszik meg, hogy kezdő embernek doktori értekezése: „Kölcsey szerelme oly végtelenül különbözik a Dantétól, mint a középkori-katholikus Dante a romantikus-protestáns Kölcseytől, Dante és Beatrice vágyai, mint a párhuzamos vonalak, a végtelenben találkoznak és Dante szerelme megoldást nyer egy transzcendens világban, a Paradicsomban; ezért élete nem reményevesztett és szenvedéseire Beatrice túlvilági glóriája hűti fényességét. Kölcsey csak transzcendens vágyat ismer, de nem transzcendens megoldást; a romantikus vágya és élete eleve reménytelen; magányos futás egy elérhetetlen végtelen felé, mint a parabola különös vonaláé és útjának homályát nem deríti semmi-féle fény“.

*

Sebestyén Gyula Gesta Hungarorum című ötkötetes eposzáról írja Szekfü Gyula a Napkeletben (1926 : 255.): „... csinált népiesség, izléstelen invenció és alantas felfogás dolgában a modern ponyvairodalom termékeit is föltűnműlja. Esetlen fordulataiból, a szög mellé találó jellemzéseiből igen mulatságos gyűjteményt lehetne összeállítani, ha nem volna inkább szomorú az intellektuális eltévelyedés, az önkritika teljes hiánya, mely a szerzővel a ponyva e mammuthját, még hozzá kitűnő nyomdában, gondos külsőben kiállította“.

ROSTA.

Szerkesztőségünk e helyen nyugtázza *A régi byblosi feliratok és az abc keletkezése* (Bp. 1926, 8° 42 l.) c. tanulmány beküldését. A kis mű utolsó fejezete a sinai feliratokról szól. A szerző a 40. lap 4. jegyzetében „Mózesre vonatkozólag” hivatkozik Gressmann cikkére, amely az *Orientalistische Literaturzeitung* 1925. évi 314. s. köv. lapjain jelent meg. Minthogy Gressmann cikke összefoglaló beszámolót ad a Sinai-feliratok irodalmáról és nem a 314., hanem már a 309. hasábon kezdődik, szükségesnek tartom a szerző hiányos hivatkozását a filológiai pontosság kedvéért az alábbi bilingvis szövegbemutatóval kiegészíteni [a szögletes zárójelek beszúrt szövege tölem való]:

Magyar szöveg

Gressmann

(38. l.) . . . Serabit-el-Hadem fennsíkján . . . Ehelyütt Flinders Petrie . . . hét fogadalmi tárgyon „ismeretlen jegyű feliratokat” látott.

(309. h.) Dann fand W. M. Flinders Petrie sieben Inschriften auf Tempelweihgeschenken in Seräbit-et-Hâdem . . . Er erkannte sie als eine fremde Alphabetschrift . . .

. . . egy régi tárna lejáratanál nyolc másik sziklafeliratot is talált . . .

. . . und acht auf Felstafeln . . . am Eingang zu einem alten Bergwerksstollen.

. . . úgy találta, hogy az emlékek feliratai K. e. 1500 körül keletkeztek.

. . . und setzte sie in die Zeit um 1500 v. Chr.

A rejtélyes feliratok kibetűzésével nem próbálkozott meg, csak annyit sejtett, hogy betűírásra akadt.

Er erkannte sie als eine fremde Alphabetschrift, ohne ihre Entzifferung zu versuchen . . .

. . . az európai tudományosság nem foglalkozhatott addig érdemben a feliratokkal, míg Gardiner . . .

Die grundlegende Entzifferung begann mit der Untersuchung Gardiners . . .

(39. l.) . . . megállapította, hogy a rejtélyes feliratok *nyelve sémi, írásuk pedig betűírás.*

. . . von denen er 15 *mit Hilfe semitischer Buchstabennamen und — formen* bestimmen zu können glaubte.

Megállapította azt is, hogy . . . 32 betűvel számlálható

. . . indem er 32 verschiedene Buchstabentypen vermutete . . .

Tizenötöt megkísérelt meg is határozni . . .

. . . von denen er 15 . . . bestimmen zu können glaubte.

. . . s leolvasta a . . . בעלת = Ba'alat szót.

Aber das einzige Wort, das er sicher las, war בעלת.

Ezt ugyanabban a folyóiratban Cowley még **תנת** istennő nevének *ki-betűzésével* gyarapította. [A magyar szerző sem a cikk címét, sem az író keresztnévét, sem pedig a folyóirat megfelelő kötet- és lapszámát nem idézi.] Gardiner szerint a sinai feliratok hangzójelei egyiptomi hieroglyphusok egyéb írásjelekkel vegyesen. Olyan sémiektől származnak . . .

(310. h.) Gleichzeitig schrieb in demselben Journal Cowley, der den Namen der Göttin **תנת** entzifferte. [Gressmann sem a cikk címét, sem az író keresztnévét, sem pedig a folyóirat megfelelő lapszámát nem említi.] Er [= Gardiner] sieht in dieser Sinaischrift . . . einen Vorläufer des semitischen Uralphabetes auf der Grundlage der ägyptischen Hieroglyphen.

Sethe azon a véleményen van, hogy a sinai feliratok betűsora *igenis az eddig hiányzó kapocs* az egyiptomi hieroglyphusok és az északsémi abc között.

Sethe . . . Nach ihm ist die Sinaischrift . . . sie bildet *geradezu das bisher fehlende Bindeglied* zwischen den Hieroglyphen und der späteren semitischen Buchstabenschrift.

K. e. 1700 körül az egyiptomiak közé keveredett sémie . . . az egyiptomi hieroglyphusok közül az *alkalmasnak ígérkezőket* kiválogatták, sémi névvel illették s a név első mássalhangzójának jelölésére használták. Érvényesült tehát az *akrophonia* elve.

Nach ihm ist die Sinaischrift um 1700 v. Chr. geschaffen worden aus *beliebigen* Hieroglyphen, die der Semit ihrer Bildbedeutung gemäss neu benannte und denen er dann *nach dem Gesetz der Akrophonie* die entsprechenden Buchstabenwerte beilegte . . .

Tizenhat jelet biztosra vesz betűi közül, ötöt *valószínűnek* [?] tart.

Er bestimmte 16 Zeichen als sicher und liess fünf *unsicher*.

Bauer ezzel szemben tagadja, hogy a sinai feliratok a hieroglyphusokból származnának, avagy pedig a föníciai betűsorral kapcsolatban állanának. [Bauer *keresztnéve* nyilván az egyöntetűség kedvéért maradt el.]

Hans Bauer . . . widerspricht prinzipiell der Verbindung der Sinaischrift mit den ägyptischen Hieroglyphen einerseits und dem phönikischen Alphabet andererseits. [Többet Gressmann nem árul el Bauerról. A magyar szöveg hasonlóképen.]

(40. l.) Eisler [keresztnév ?] is tagadja a hieroglyphusoktól való származást.

Eisler [keresztnév nélkül] . . . leugnet die Herkunft aus den Hieroglyphen,

de elismeri,

nimmt *aber* an,

hogy a sinai feliratokat véső mesteremberek megszokták a hieroglyphusok vésését s ezért emlékeztet sémi betűjük is rájuk.

dass einige Zeichen allmählich ägyptische Form erhielten in der Hand von Semiten, die auch ägyptisch zu schreiben pflegten.

Huszonkettőt le is olvas a betűk közül

Eisler . . . der 22 Buchstaben festgestellt zu haben meint . . .

s összefüggő átiratokat és fordításokat közöl a sinai emlékekből. *)

Er hat zuerst auf Grund seiner Bestimmungen der Buchstaben *Lesungen in grösserem Umfange* zu geben versucht.

*) Jegyzet. Eisler: Die kenitischen Weihinschriften der Hyksoszeit im Bergbaugesamt der Sinaihalbinsel. Freiburg i. B. 1919. [Lapszám hiányzik. Im Breisgau = a szerző hozzátoldása.]

Eisler, „Die kenitischen Weihinschriften der Hyksoszeit im Bergbaugesamt der Sinaihalbinsel“, Freiburg, 1919. [Lapszám hiányzik.]

Lidzbarski . . . lényegében elfogadja Gardiner és Sethe megállapítását.

Littmann und Lidzbarski stimmten im allgemeinen Gardiner und Sethe zu . . .

Grimme és Völter csatlakoznak Gardinerhez és Sethéhez,

Grimme und Völter folgen den Spuren Gardiners und Sethes . . .

de Grimme azt tartja, hogy a sinai feliratok írástípusa a hieratikus formákból fejlődött.

Aber Grimme denkt nicht an die hieroglyphischen, sondern an die hieratischen Zeichen . . .

Ugyancsak ő — főleg a hosszú 349. sz. feliratról — Mózes nevét olvassa ki Hatšepšut királyné nevével kapcsolatban.

(312. h.) Wir beschränken uns hier auf die wichtigste Inschrift Nr. 349, die in der Übersetzung Grimmes lautet: [itt köv. a „hosszú“ szöveg, Mózes és Hatšepšut nevével] . . .

Bármennyire érdekes Grimme föltevése, az Európába jutott rendkívül gyarló másolatokból semmi biztosat nem lehet következtetni.

(315. h.) . . . wird man sie als Phantasie von vornherein ablehnen müssen, weil ihnen die sichere textliche Grundlage fehlt. Sensationelle Entdeckungen sind immer gefährlich . . .

(42. l.) [A tanulmány zárószavai] Ignoramus quidem, sed non ignorabimus.

(317. h.) [Gressmann szerény könyvismertetésének zárószavai:] Die wahre Wissenschaft bekennt sich hier wie in vielen Fragen lieber zu einem bescheidenen Ignoramus.

Ezek után az olvasóra bízhatom annak eldöntését, hogy melyik az „igazi tudomány“.

(Zolnai Béla)

*

Egy Szegeden élő poéta — Pestalics István — *Lélektani versek* (1926) címmel adta ki verselményeit. Hogy mért épen lélektani versek, arra nézve talán magyarázatul szolgál az alábbi idézet:

Fölépítettük már kicsi házikónkat,
Somogyi-telepen láttuk *ezt* jónak.

Munkálkodva itten békességben élünk
Így kívánja ezt a Közművelődésünk.

Hogy ki földje ez a táj itt?
Mellékes *velünk szemben*.

Előszavában szerénytelenül megjegyzi a költő, hogy műve „magányos órákban tanulságos és szívhez szóló kedves szórakozást nyújt az olvasónak“.

*

Sokkal gazdagabban buzog Szilágyi Jánosné szül. Sebők Judith vénája. *Költeményei* 224 lapos könyvben jelentek meg, a szegedi Traub-nyomdában, 1926-ban, szerző és férje jólsikerült arcképével, „Szívtől a szívig“ alcímmel. Helyszűke miatt csak a *Fiatal asszony, öreg férj* elejét közöljük, mutatóba:

Ötven felé halad az öreglegény,
Fél a házasságtól, fél nagyon szegény.
Mamák közt találja fel boldogságát,
Azok közt akarja fellelni párját.

Lányok nem akarják *aztat* engedni,
A mamáknak nem kell már udvarolni.
Lányok karra fogják, viszik táncba,
Tudják, sok pénze van wertheim kasszába.

*

A pécsi kurir egy ízlésesen kiállított, mindenképpen olvasásra készítő regényt hozott szerkesztőségünkbe. *Romhányi Sándor* írta *Az égi kötelék* címmel és „Regény a budapesti élet forgatagából“ alcímmel. A nyilván kezdő író munkáját, aki bizonyára halálos komolyságú műnek szánta, humoros olvasmányul igen ajánlhatjuk. A szerző egy új regénystilust kreált, a kéjgáz és szóvirágbokor naív felkeknek való egyvelegét. Mintha nem is Romhányi *Sándor*, hanem egy dilettáns írónő sugalmazná a regény páthosát. Ime néhány idézet a hősök és hősnők költői beszélgetéseiből:

— . . . az én arcom a világ gyanakvó, vádló, szemrehányó figyelme előtt van és én ennek *a fátkyfátyennek kormát nem bírom lenyelni* . . . ellankadt boldogságom palántája és most sárgán konyul le íróasztalom fiókjában egy házassági válólevél dokumentumában . . . maguk is letéphettek volna engemet és talán magának Pali, vagy Gyuri *gomblyukában hervadtam volna el* . . . Lekismeretem áll az élet várfokán. Én inkább a szükség karjaiba dülök . . . Kis íészkem tatarozására *bíz nem volt elég az a sok pehely, amit kiteptem magamból* és bizony el kellett fogadni a kakuk segítségét . . . *az imádóm ollója is serceg*

váram páncélján . . . A boldogság szömjúságának epekedő vágya él ajkamon, mert, mint mondom, forrásomat bedugaszolta a távolság, mely Ádámtól elválaszt . . . Az én szívem száraz máglyarakás . . . a szerelem olyan tüzes szikra, mely az erkölcs falának romjain is áttör . . . az élet sokszor megváltoztatja a boldogság nemi föltételeit . . . a pletykák tüzes nyelvéről elvontam az én személyem olajos kannáját . . . Méltóságod kezében van a boudoir kulcsa. Nyissa ki és engedje be ifjú vágyaikat! . . . néha negyvenéves asszonyok már becsukják boudoirjuk ablakát, hogy férfitvágyak illatára be ne áramoljon raita . . . föl kell töltenem a hitvesi hűség pislogó világítótornyát . . .

Azt is megtudjuk, hogy mért *Égi kötelék* a forgatagos regény címe. De ezt már nem a szereplők mondják, hanem a maga nevében írja a szerző:

„Ölelő tekinteteikben az egymásra utaltság bizalma sűrűsödött össze és úgy léptek egymás mellett, *mint két kutya, akiket égi kéz vezet egy pórdzon*“.

(133. l.)

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

György, Ludwig: Das geistige Leben der siebenbürgischen Ungarn seit 1919. Klausenburg, é. n. 8°, 8 l.

Birkás Géza: A francia irodalom története. Bp. 1927. 8°, 314 l.

Turóczi-Trostler József: Német irodalom. Bp. 1927. 8°, 29 l.

Horváth János: Jegyzetek Bánk bán sorsáról. Bp. é. n. 8°, 28 l.

Balogh, Josef: „Voces paginarum“ ... Beiträge zur Geschichte des lauten Lesens und Schreibens. Leipzig, é. n. 8°, 25 l. különnyomat a Philologus 72. kötetéből.

Erdélyi, Ladislaus: Zur Herkunft der Siebenbürger Székler. Berlin, 1926. 8°, 3 l.

Badics Ferenc: Adalékok „Bánk bán“ történelmi forrásaihoz és magyarázatához. Bp. 1925. 8° 22 l.

Hans Knudsen: Das Studium der Theaterwissenschaft in Deutschland. Charlottenburg, 1926. 16°, 30 l. — Nékülözhetlen bibliografiai és dramaturgiai tájékoztatás azok számára is, akiket a német szellemi élettel mindig kapcsolatban állott magyar drámatörténet és általános színházelméleti problémák foglalkoztatnak. A füzetből kitűnik, hogy speciális „színházstudománnyal“ foglalkozó intézetek és semináriumok a köv. német egyetemeken létesültek: Berlin (1923 óta), Frankfurt (1919), Kiel (1921), Köln (?), München (alakulóban).

Romhányi Sándor: Az égi kötelék, Regény a budapesti élet forgatagából. H. n. Danubia kiadása, é. n. 8°, 192 l.

Boda István: Az érzelmi élet alapjai és kibontakozása. Bp. 1926., 8°, 27 l. Emlékkönyv Csengery János születésének hetvenedik ... egyetemi tanárságának harmincadik évfordulójára. Írták tanítványai, barátai és tisztelői. Szeged 1926., 8°, 310 l.

Szandiner Pál: A magyar főiskolai ifjúság válsága. Szeged. 1926., 8°, 22 l.

Várkonyi Hildebrand: Az indukció filozófiája. Pécs, 1927. 8°, 85 l. = Symposium-könyvek, 2. sz.

Öreg diák visszánéz ... Szerk. György Lajos. Kiadják a kolozsvári róm. kath. főgimn. öreg diákjai. Cluj-Kolozsvár, 1926., 8°, 186 l. — A kolozsvári piarista főgimn. növendékeinek és e kötet munkatársainak sorában a köv. neveket olvasuk: Apor Péter, Jósika Miklós, Moldován Gergely, Jancsó Benedek, Gopcsa László, Balogh Artúr, Finály Gábor, Szüllő Géza, Petrichevich-Horváth Emil, Széki Tibor, Kuncz Ödön, Kuncz Aladár, Zolnai Béla.

Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei (1585—1750.). = Specimen dissertationum facultatis philosophiae regiae hungaricae universitatis Elisabethinae Quinque-Ecclesiensis, 2. Pécs, Danubia, 1926. 8°. 52 l.

Bárczi Géza: A francia r hang történetéhez. (Remarques sur l'histoire de l'r français.) Doktor értekezés. Szeged, 1926. 8°, 14 l.

Ungarische Balladen. Übertragen von Hedwig Lücke. Ausgewähl und erläutert von Robert Gragger. Berlin, 1926. 8°. LXIV + 206 l. — Mintaszerű kiadványa a magyar népballadának és műballadának. A kötet elé Gragger Robert írt alapos tanulmányt a magyar balladára vonatkozó esztétikai és történeti tudnivalókról. Ugyancsak az ő erudícióját dicsérik a függelék összehasonlító tárgy-történeti és folklorisztikai jegyzetei. A könyv hármass célt szolgál. A német művelt közönség számára hozzáférhetővé teszi a magyar költészet legjellemzőbb műfaját. Az egyetemes tudománynak gazdag apparátust és dokumentumokat szállít. Idehaza pedig művészi kiállításával minden magánkönyvtárnak díszére válhatik.

Dacoromania. Buletinul „Muzeului limbei române“ condus de Sextil Puscariu, Anul H., Cluj, 1922. 8°, 940 l.; Anul III., Cluj, 1924. 8°, 1157 l. — Impo-náló az a vaskos kötet, amit az európai hírv Sextil Puscariu szerkesztésében a kolozsvári oláh egyetem kétfévenként publikál: anyagi eszközök úgylátszik korlátlanul állanak rendelkezésükre. Témakörük főleg az oláh és román filológia és az oláh irodalomtörténet, amelynek magyar vonatkozásaira is tekintettel vannak. G. Opreescu cikkéből (Molière Romániában) megtudjuk,

hogy az első oláh Molière-fordítást az erdélyi származású Erdeli László készítette. Az évkönyv szorgalmas magyar munkatársai: Bitay Árpád és Roska Márton, valamint Kristóf György, aki arról értekezik, hogy az oláh népköltészet mennyiben hatott Balassi Bálintra.

Grósz Emil: Az egyetemek múltja és jövője. Budapest, 1927, 8°, 27 l. — „A magyar egyetem a magyar föld mellett az a hatalmas erő, mely a magyar nemzeti egység legerősebb tényezője . . . emellett a nemzetközi érintkezésnek is legbiztosabb szerve”.

Imre Sándor: Protestáns szellem és ujjaépítés. Bp. 1925, 8°, 10 l.

Robert Gragger: Die Aufnahme Nikolaus Josikas in der deutschen Literatur. Különn. az Ungarische Jahrbücher 1926. évf.-ből, 6 l.

Boda István: A nevelői célkitűzés problémájához. Berlin, 1926, 8°, 62. l.

Charles Bally: La langue et la vie. Paris, Payot, 1926, 8°, 236 l.

Minerva-Könyvtár, Pécs, 1925—26, 8°. — I. Huszti József: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. 106 l. — II. Thienemann Tivadar: Mohács és Erasmus. 65 l. — III. Zolnai Béla: A látható nyelv. 56. l.

Magyar királyi Ferencz József-Tudományegyetem. **Emlékfüzet, 1926.** Az Egyetem alapkövének letétele. Gróf Klebelsberg Kunó honoris causa doktorrá avatása. Az Egyetem tanácsának beiktatása. Az Egyetem-alapító király halála tizedik évfordulóján tartott kegyeletos ünnep. Szeged, 1926, 8°, 62 l. — A füzet tartalmazza Tóth Károly dr. rector magnificusnak Plósz Sándor főlött tartott emlékbeszédét is.

Tonelli Sándor: Szeged. Ismertető a város múltjáról és jelenéről, kulturájáról és közgazdaságáról. Szeged, 1926, 8°, 120 l. — Hasznos könyvecske, valósággal kis monografiája az ország legmagyarabb városának, számos fényképpel és térképpel. A Szegeden élt írók közül megemlíti a szerző Mikszáth Kálmán, Pósa Lajos és Gárdonyi Géza nevét. A „Szeged kulturája” c. fejezetből megtudjuk, hogy a Somogyi-könyvtár állománya 120.000 kötet, ami számban körülbelül megegyezik az egyetemi könyvtár anyagával.

Mészöly Gedeon: A halotti beszéd hangtörténeti és alakítási sajátosságai. = Szegedi Tudományos Könyvtár 1. sz. Szeged, 1926, 8°, 43 l.

Muróti Károly: Költészet és filológia. Bpest, 1926, 8°, 10 l. Különn. a Némethy-emlékfüzetből. — A szerző szellemes dialektikával bizonyítja a költészet és a tudomány „biológiai azonosságát”.

Bálint Sándor: Szilády Áron pályája. Szeged, 1926, 8°, 1. = Értekezések a Ferencz József-egyetem magyar irodalmi intézetéből, 6. sz.

Dékány István: A társadalom megismerése. Különn. a Budapesti Szemle 1926. évf.-ből, 8°, 64 l.

Méditations en forme de Soliloques
Sur l'écriture sainte.
Préambule De l'ouvrage.

Commencé à Rodos
avec la grace de Dieu
Le 14 Mars 1721

O Dieu d'une miséricorde infinie, qui d'après
me conserver, me protéger, et me servir par ce esprit singulier
et continué de cette même miséricorde dans mes différents peler-
inages, et vicissitudes de mon état, au milieu de tant et de si
grandes persécutions spirituelles, et temporelles, mon âme vous don-
ne de la nourriture: car ce n'est que de vous qu'elle peut recevoir
le pain succourant, et rassurant, tandis que mon corps par sa dispo-
sition toujours adorable de votre providence reçoit son pain qu'on
lui donne de la main, et des biensfaits des infidèles. Voilà, Seigneur, que
je commence à écrire depuis qu'ayant cessé d'écrire, je
ne me suis attaché dans mes méditations à aucunes matières
fixes, hors celles que j'ay marqué dans mes confessions selon les
circonstances des Sujets. Quelques Remarques de mes Soliloques
pour tous les jours de l'adversité, entre il y a plus de deux ans me
représentant de ce que je m'élevais au dessus de ma portée, ce qui
fut cause qu'ayant achevé mes méditations pour le Carmel, que
j'écrivais pendant la voyage, je quittai la plume me bornant à
ne chercher que dans la lecture des livres spirituels la nourriture
spirituelle. Mais à mon Dieu, je n'espère bien que mon âme en ce
monde change, mais à peine m'imaginerai-je qu'elle en soit totalement
renouée et engraisée: car on ne m'a vu dans ce que je l'ay déjà vu

RÁKÓCZI ISMERETLEN MUNKÁJÁNAK (1721) ELSŐ LAPJA
(TROYES, VÁROSI KÖNYVTÁR)

Meditationes

de Prince Rakoczy

Anni 1723.

Ce manuscrit
vint de la bibli.
du duc de Savoie.
Jules de Savoie.

Meditatio 1^a

De anno Spirituali.

Disposuisti Domine in creatione maxima
universi signa et luminaria in firmamento in illis
numeris spatia quoque, quae celos vocantur ut
essent homini in signa et tempora, illorumque
circularis revolutio derivaret homini ad repartitionem
temporis faciendam in administratione aëronavium, nec
sublimaret, et propterea tota hac tua prima scientia,
cuiusquam homines se occuparent, ut astrorum motus
observarent, et quia sensibilem illam diem ac noctem
revolutionem pro tota natura et animalium quoque vita
regulanda disposuisti, conveniebat, ut homo haberet magis
extensas limitationes temporis, cum illi sine dato tales
facultates, per quas praeterita, praesentia et futura combinare
debet in operibus suis. Sol itaque per ortum et occasum
suum visibilem diem regulavit, Luna hos dies in menses,

RÁKÓCZI ISMERETLEN MUNKÁJÁNAK (1723) ELSŐ LAPJA

(TROYES, VÁROSI KÖNYVTÁR)

ÓDA BEETHOVENHEZ,

MAGYAR VÁLTOZATOKKAL.

Dobokon, hegedükön, zongorán, trombitán
És minden hangszerén egy ujjongó világnak,
Téged zenél a föld ma, egetverő titán,
Ma téged énekelnek és téged orgonálnak.

Én is, e csonka táj és árva faj fia,
Csöndes panasz zenésze, fölhangolom ma lantom
S ha nincs is húromon méltó melódia,
A magam bánatát lelkedhez elsóhajtom.

A magam bánatát, amelyben ott borong
A magyar bánat is, rab milliók keserve,
Szegénység, szenvedés titánja, homlokod
Felénk hajol, borút és megváltást jelentve.

Magyar föld szellemét érezted egykor itt,
Tavaszi hold alatt, martonvásári éjben,
Emlék, melyet örök, szent mirtuszág borít
A halhatatlan és dicső kedves nevében.

Ki tudja: búsuló juhászok éneke
Szállott színed elé és pásztor furulyája,
A magyar fájdalom rokon üzenete,
A magyar Pasztorál, az édesbús, az árva.

Ki tudja: hegedünk és cimbalmunk szavát,
A vádat és panaszt nagy lelked befogadta
És túl minden koron és minden tájon át
Ott újjong, ott jajong az örök zenekarba!

Mert testvér vagy velünk, akármily glóriás,
Sorsunkat dalolod, Isten nagy muzsikása,
A végzettel dacolsz, halál ellen kiszállsz
S a síron trombitálsz boldog föltámadásra!

Dobok és harsonák, hegedük, zongorák,
Mind az Öröm végső győzelmét viharozzák,
Beethoven üzeni időn, világon át:
Lesz még egy ünnep itt, szabad, nagy Magyarország!

Szeged, 1927 március 25.

JUHÁSZ GYULA.

AZ EGÉSZSÉG ORSZÁGA.¹⁾

„**A**z egészség az a számjegy, mely az élet nullája elé téve, annak értékét adja” — mondja Payot. Azt hiszem nem vétek a kiváló író ellen, ha „az élet nullája” helyett az „élet tizedespontja”-t iktatom be ebbe a mondásába. Az egészség hiánya, fogyatékosága megtizedeli az élet értékét, de mindannyiszor a nullára — szerencsénkre — nem szállítja alá. Milyen hatalmas számjegy lehet az, amit az egészséges társadalom életének tizedespontja elé írhat! Tudunk-e magyar társadalom, mi is egy ilyen nagy kerek egész számjegyet írni életünk táblájára, mint talán más nemzetek, avagy csak törtszámokat? Ennek a nagy és nehéz számadásnak kísérelném meg, ha csupán csak elemi műveleteit is elvégezni. Ha ezzel bárhol is, akaratlanul fájdalmat keltenék, az így felébresztett sajgó érzés se másra, hanem csak az enyhülést adó gyógyítás és gyógyulásnak a keresésére adjon mindenki számára ösztönzést.

Mielőtt a keresett számokat összeírnánk és egybevetnénk, vegyük talán szemügyre azt, aminek az értékét ezek kifejezni próbálnak: az összehasonlítandó társadalmak életét. Két év előtti tanulmányutamnak nem a tervszerűleg összegyűjtött tanulmányi adalékaiból próbálnék ehhez vázlattöredékeket kiragadni, hiszen előbbieket nem a hygieniának, hanem specialis orvosi szakmámnak a legsajátosabb igényeit szolgálták. Amerikai, nyugateurópai utamon mindössze néhány városban s még hozzá a véletlen szeszélye folytán, elémtáruult pillanatnyi élményeimre támaszkodhatom csupán, amelyekkel megkívánható orvosi szakszerűséggel nem is leszek képes foglalkozni. De rosszalásban, támadásban ne legyen ezért részem. Csak egy jusson tehetem és teszem, amit most teszek: mint a magyar társadalom egyik munkása. Nem a pán-amerikánista mindent vakon utánozni kész divat láza készített arra, hogy mondandóimat éppen Amerikával kezdem. Nem, — valami más: 1925. március 15-iki new-yorki emlékem. A 69. utcai templomban hallottam az ünnepi prédikációt ezen a napon, ami ehhez a bibliai textushoz fűződött:

„És amikor elközelgetett volna, a várost látván síra azon. Ezt mondván: Mert eljő az idő ellened, melyben a te ellenséged te körülte palánkot építenek és körülvesznek tégedet és mindenfelől megszorítanak“.

Az Ó-Hazáért könyörgő lelkész — úgy éreztem — távoli magyar lelkek zsolozsmáját visszhangozta vissza. Vajjon felfogta-e valakinek a lelke itthon ezt a visszhangot? Vajjon gondolt-e valaki itthon március idusán a turáni rokonok ábrándképe után futók közül, hogy messzi a tengeren túl egy millió magyar testvére él szerteszórtan? Én csak azt tudom, hogy mikor ezek után New-York utcai forgatagába léptem, nem láttam a villámgyorsan rohanó vonatokat, az 58 emeletig is felszökénő felhőkarcolókat, a gépkocsiktól feketélő

¹⁾ A „Szegedi Egyetem Barátai Egyesülete” hódmezővásárhelyi fiókjának 1927 febr. 12-iki ülésén tartott előadás nyomán.

utkákat, a dollárok után rohanó emberáradatot, — hanem a könnyek ködén át az ugart, a kopár sziket láttam a messzi Nagy-Alföldön, amely nem ölelkezhetik a Kárpátok koszorújával, láttam a vályogfalu dohos viskókban és pincelakásokban sinylődő tüdővészesekeket, a vérbajos szülők halvaszületett magzatait: a nemzet egy-egy csírmagvában elpusztult reménységét. Csak a nagy New-Yorkban is élő maroknyi magyar népet láttam, amely körül ellenségei palánkot építettek és amelyet mindenfelől megszorítottak! És mikor másnap a hazafelé tartó gőzös ledélzetén álltam s a tengerre ereszkedett ködfelhő a világfigyelem középpontjába állítódott nagy országot szemeim előtt elfedte, egyszerre lenyügöző súllyal torlódtak össze bennem a látottak, tapasztaltak. Úgy éreztem, hogy a befűtött, biztos irányt vett hatalmas gőzös, már csak utasaival is, mintha Amerikát jelképezné a népek nagy tengerében. Korlátokat állít, korlátokat szab, alkalmazkodást kíván a befogadottaktól, de kényelmes otthont ad számukra. És ugyanakkor a ködhomályban felröppent sirály egy távoli kis országra emlékeztetett, amelynek népében nem látom az élet tudománya emelte, vagy akár a prohibíció vaskorlátai közé való beilleszkedést sem, — nem látom az életrendben megnyilvánuló céltudatos alkalmazkodási készséget s amelyre talán csak nem fog elkövetkezni az egyre tartó ide-oda hányattatás, netán kivetettség sorsa a népek tengerözönében, mint a habok taraján dobálózó sirály-madár? Tépelődésemnek egy európai író rég olvasott kijelentésére való visszaemlékezés vetett véget: „Csodálatos, az emberek elismerik, hogy minden más dologban tanításra és útmutatásra van szükségük, tanulmányozzák is azokat bizonyos gondnal, csak éppen az életnek tudományát nem tanulják meg és nem is akarják megtanulni“ (Nicole). És egyszerre tudtam, egyszerre világossá vált előttem, hogy mit is kell nekem otthon az Amerikában látottakból minél többször, minél többek előtt elmondanom.

Az Észak-Amerikai Egyesült Államok-ról, vagy mondjuk csak röviden Amerikáról — se szeri, se száma már csak a napilapjainkban is megjelenő leírásoknak, beszámolóknak. Az ottani életmódról, életszokásokról — valljuk meg — fanyar mosolygással, ha éppen nem kárörvendezően ragadja ki igen sok itthoni ember a kiszínezett félszégeket, avagy azoknak látszókat. Ezek csodálatos makacssággal gyökeret vernek a magyar társadalom köztudatában. Pedig, ha az Amerikát járók a hatalmas Unio két megszervezőjének csak a következő szavaira figyelmeztetnének: „Educate the people!“ — és „With malice toward none, with charity for all, with firmness in the right, as God gives us to see the right“, . . . — eltűnne az ajkáról a fanyar mosoly. Az előbbi szavak: Washington utolsó üzenete halálos ágyáról az amerikai néphez, utóbbiak Lincoln gettysburgi, márványba vésett üzenetéből valók. Ilyen iránytűkkel indult meg fejlődési útján a nagy Unio. És úgy érzem — hogy mindazt, ami elismerésre méltó szépet eddig elért és el fog érni — ezekhez az iránytűkhöz való alkalmazkodásának fogja köszönhetni. Amerika valóban egy óriási méretű kísérlet mediumaként érthető meg

talán a legjobban. A conclusiókat még felette nehéz állandó eredmények formájában levonnunk, de sejtést, biztatást nagy eredmények elérésére, máris nyerhetünk.

Az amerikai nép nagyszerűen tud *összeadni* — (ne csak a dollárhegyekre, hanem az egyes emberek centjeiből és dollárjaiból összeadott kórházakra s legtöbb így létesült népjóléti intézményükre is gondoljunk). — Nagyon jól tud *kivonni* — (ne éppen egyedül az európai államok aranykészleteinek a haditartozások fejében való ki-sebbitésére, hanem a rendszeres és órapontossággal végzett napi munkával kibányászott érc-értékekre is emlékezzünk). Kitünően tud *sokszorozni*, — (a néhány dollárjukkal multimilliomosokká vált kiváltságosokon kívül a testi egészség általános kultuszáról, a hygienikus gyárberendezések folytán a munkateljesítménynek megsokszorozásáról se feledkezzünk meg). — Igen jól érti az amerikai az *osztást* is (itt a Ford stb. gyár felvevő piacának az európai országokra való felosztásán kívül ha másra nem: a Rockefeller Fondation kamatainak szerte a világra, s így reánk is eső elosztására is gondoljunk!) — Az amerikai nép — elhiszi talán velem mindenki — elismerésre méltóan elsajátította a számadásnak négy alaplóműveletét. De nemcsak elsajátította; hanem a való életben gyakorolni is megtanulta! Rossz néven vehetjük, hogy az Uniónak 150 éves s még hozzá nem is eléggé homogenisálódott társadalma először az alaplóműveleteket sajátította el s fenomenalisan egyelőre csak ezekkel tud bánni? Talán az lenne a helyes, ha ezeket alig, vagy felületesen ismerve és felületesen gyakorolva, mindjárt a felsőbb mathesisbe kezdett volna? A vén Európa gögös társadalma ne felejtse el ezeket, ha pálcát akar törni az amerikai fölött, amiért a költészet, művészet imaginarius nagy számjegyeivel még csak akar s még nem tudott ilyen jól megbarátkozni.

A Szigetországba áthajózva nemcsak 150 éves múlttal, hanem más nemzetek dicsőségével felérő, nagy kulturális adatokkal is találkozunk. Egy angol pap mondotta volt nekem többek között, hogy az első előadás a később egyetemmé fejlődött Oxfordban már a X. században elhangzott. Az órapontosságú angolok hazájában járva-kelve, sokszor elfelejteni érzi az ember az idő fogalmát, mikor a nagy történelmi múltnak csodálatos, született érzékkel conservált emlékei között járkal. S ha az öreg Anglia nem is látszik már oly fűrgének, bámulatos tanulságot tesz arról, hogy mint vérbeli sportnemet, magas korában mint vette magára a trainer irányító, nevelő szerepét. Erről egyszeri azonnali áttekintést nyújtott a Wembley-beli „Brittish Empire exhibition“. Ausztrália és különösen Kanada látszotak a nagy trainer legfogékonyabb és legtehetségesebb tanítványai lenni. A kanadai kormányzóság egyik tisztviselőjének lelkes szavai is ezt igazolták előttem: abban foglalta össze a kanadai társadalom legfőbb ambícióját, hogy ők a gyermekeknek a legjobb erkölcsi, szellemi és testi együttes nevelést kívánják adni.

De Anglia nemcsak ezekre a birodalmi kötelékébe tartozó álla-

mokra, hanem éppen Amerikára is éreztette már jelzett irányító, nevelő hatását. Így már csak abban is, hogy pl. London összes, tehát legrégibb kórházai is önkéntes adakozásokból tartatnak fenn; az amerikai társadalmi munkálkodás (social-work) egyik élő modelljét ismerhetjük meg ebben. És ilyen modelleket Anglia nemcsak egyre formál, de az ezeket létrehozó szellemet, még a kiüldözött s Amerikába vándorolt puritánoktól sem tudta — talán mint egyedüli útravalót — megvonni. Anglia hatását Amerikára egy parányinak látszó élményemben éreztem a legjobban. Mikor a bostoni Harvard-egyetem könyvtár-épületébe beléptem, orvosbarátom felhívta a figyelmemet egy márványtáblára. Egy ifjú emléket örökíti ez meg, aki a Titanic hajóval az Atlanti Ocean hullámsírijában lelte halálát. Édesanyja az ő emlékére építtette az egyetemi könyvtár épületét, amelynek egyik termében kegyeletes gyöngédséggel ugyanabban az elrendezésben állították föl az ifjú könyvtárát, mint ahogy azt ő használta volt. — *(Az amerikai, angliai egyetemek, klinikák kövei közé a szeretetet építette be a társadalom!)* — Ennek az élménynek már birtokában hallottam Londonban, hogy mikor azon a végzetes vasárnap éjszakáján mámoros dáridó után éjjeltájban a Titanic katasztrófája bekövetkezett, a fedélzetre gyűlt utasok összefogódzkodva mindvégig, míg a habok alá nem merültek, ezt az angol egyházi éneket énekelték: „Nearer my God to Thee . . .“

En, aki magam is láthattam a világháborúban ennél sokkal kevésbé kritikus helyzetekben is a lelki bensőjükig pörére vetkőződött emberek addigélé fékentangott ösztönös állatiasságát — katastrophalis behatásokra — kirobbanni, — csak most értettem meg és éreztem át igazán az angol társadalom irányító, nevelő hatását az amerikaiakra.

*

Az európai kis nyugati államok közül Dániában tartózkodtam valamivel hosszabb ideig. Szinte hinni nem akartam, hogy ez a ma kis európai földön élő nép egykor, mint győztes ellenség, Anglia földjét tiporta. De erről a dánok között mit sem hall az ember, éppúgy, mint a világszíne előtt ismert nagy nemzeti tragédiáikról sem beszélnek, amelyekre ma már az erkölcsi kiengesztelődésnek békés, csöndes szelleme ömlik el. Ha a dolgos, hangyaszorgalmu nép társadalmáról csak egyetlenegy impressióm kapcsán kellene megemlékeznem, akkor az elesettek, elbukottak, a társadalmi közösségükből kivetettek számára létesített — széles e világon közegészségügyi szempontból mintapéldául állítható — kopenhágai börtönépületüket említeném. Ha a dán emberről magáról, életmódjáról csak egy dolgot kellene magyar viszonylatban említenem, azt választanám, hogy a gondos munkával készített finom vaját jó pénzért exportálja, míg saját maga akár margarinnal is beéri.

Párisról — a museumaiban annyi „idegen“ tollal ékeskedő büszke, hiú városról — sok véleményt ismerünk. En csak egy ottan bizonyára lenézett, bizony nem a legutolsó divat szerint öltöz-

ködött amerikai orvos barátomnak a véleményére volnék kíváncsi, aki ott sem ivott még csak bort sem, mert ő a hazája törvényét külföldön is tiszteletben akarta tartani. Az ő véleményét szerettem volna hallani a francia társadalomról, miután partra szállva a kikötőváros kétségbeejtően piszkos putrijait és a kávéházakban lebzselő, a napi munkaidő alatt henyélő sok cicomázott, dologtalan embert látta! Őt, az ottan lenézett, szerettem volna hallani, amikor hiába keregett még csak a középrangú párisi szállókban is külön fürdőszobával ellátott szobát, ami pl. New-York kisebb vendégfogadóiban is megszokott dolog. Megváltoztathatta-e a véleményét a hazájabeli alkoholtilalmi törvényről, ami az amerikai „salon”-ok bezárását és eltüntetését is maga után vonta, ha Páris alkoholgőzös mulatóhelyeiben járva a dőzsölő népség nemibeteg-statisztikájáról is tudomást szerzett?

Németországról — amelyet a külföldi államok közül a magyar társadalom éppen különösen jól ismer — csak a fővárosának bámulatos újerőre kapását, regenerálódását engedtessek meg regisztrálnom. A munka és vallási gyakorlat fegyelme alatt is természetesen, szinte gyerekesen könnyednek látszó angol-szász emberrel szemben — a társas érintkezésben is megnyilatkozó porosz feszegetés, a szigorú rendeletek vaskarmai folytán, újra fedni látszik azokat a tömegindulatokat is, amelyeknek kitöréseiről háborút közvetlenül követő időkben eleget olvashattunk.

* * *

Szem elől magam sem téveszteném, hogy egyetlenegy város közösségén át valamely nemzet vezető társadalmi összességének életébe tökéletes betekintést nem szerezhetünk. De az is nyilvánvaló, hogy ha kettőjük között a kölcsönhatások tagadásba is vehetők, a kettő életéből a közös eredő: a társadalom lelke mégis előcsillanhat. A nyugati államok társadalmainak életéből megkísérelvén így egy-egy kifejező vonást feltüntetni, néhány számot írnék most az országnevek mellé. Ezek a számok a népbetegségek első legnagyobb repraesentánsára: a tuberculosusra vonatkoznak csupán.

A gümőkórhalandóság 100.000 lélekre számítva:

Évek:	Magyar- ország:	Francia- ország:	Német- birodalom:	Hollandia:	Dánia:	Anglia és Wales:	U. S. A.:
1901— 1905:	389 ²⁾	—	207 ²⁾	187 ²⁾	193 ²⁾	174 ²⁾	195 ⁴⁾
1911— 1915:	328 ²⁾	380 ⁵⁾	149 ²⁾	145 ²⁾	130 ²⁾	157 ²⁾	—
1921:	—	—	—	—	—	—	95 ⁴⁾
1923:	310 ²⁾	—	135 ²⁾	—	95 ²⁾	—	90 ²⁾
1924:	320 ²⁾	—	—	100 ²⁾	—	—	—
1925:	240 ²⁾	—	—	—	—	—	—

²⁾ I. Laky D.: „Magyar Statiszt. Közl.” 82. sz. kötet.

³⁾ I. Scholtz K.: „Népegészségügy” 1927. 1—3. sz.

⁴⁾ I. Follmann I.: „Egészség” 1925. 1—2. füz. (a 195-ös szám csupán az 1900-ik évre szól.)

⁵⁾ I. Barát I.: „Egészség” 1926. 9—10. füz.

A nemi betegségek (helytelenül: titkos betegségek) és következményeiknek eloszlásáról, magyar statisztika nem is készült. Itt éppen olyan nehézségekbe ütköznék összehasonlítást tennünk, mint a népbetegségek több másikáról, mint pl. a rákról, avagy az alkohol kihatásáról, mely utóbbira Donáth szerint Magyarország évente 2205 milliárd koronát fecsérrel — ezen belül csupán pálinkára 722 milliárdot.

De a fenti számok — amikhez hozzátehetjük azt is, hogy Nagy-Magyarországon 1901—1915-ig 967.738 javarészt reményteljes, fiatal és a legmunkaképesebb korú egyén pusztult el gümőkórban — beszélnek, kiáltanak, — a nyakunkon, a magyar társadalmon ülő bajra rámutatnak s mindnyájunkat tetemre hívnak: a népbetegségekben elpusztult embertársaink kihült tetemei, sírhantjai elé!

Min múlik a népbetegségek elleni hathatós küzdelem? Tisztán a felvilágosító egészségügyi munkán? Tisztán az állam segítségével és az orvosok munkáján? Hiszen ha csak ezeken múlna, nekünk magyaroknak az előbbi táblázatban az első legjobbak között kellene lennünk. Mert például mi már az 1876. évi XIV. törvénycikkünkkel is dicsekedni tudtunk és sokszor dicsekedtünk is a múltban, mint a világ egyik legjobb közegészségügyi törvényével. A felvilágosító és egészségügyi nevelő munka úgy a kultusz-, mint a népjóléti kormány részéről — minden újságolvasó tudhatja — vállvetett erőfeszítéssel folyik. Elmarad talán a magyar állam anyagi segítsége? Hiszen nálunk minden egészségügyi intézményt úgy szólván állam és közhatóság tart fenn, fejleszt és gyarapít, dícséretes törekvéssel. Orvosainkon múlik talán a viszonyok jelenlegi állapota? Orvosaink általános színvonala — és ezt büszkén mondhatom — fölülmúlja Amerika orvosainak átlagát, pedig Amerika a népbetegségek elhárítása terén vezető helyen áll.

Ügylátszik, sajnós, hogy a baj gyökere bennünk magunkban, a magyar társadalomban keresendő. És ha eddig nem szólalt meg belőlem az orvos, csak az ember, — ítéljen el bárki is érte — emberbaráti érzésem is parancsolja, hogy ennek a lesújtó, megrázó, a népek közösségében bennünket megszégyenítő, szomorú ténynek a megállapításakor, mintegy a beteget, a betegsége kétségbeejtő állapotának tudatára ébresztett beteg társadalmat vigasz és bátorítás nélkül magam se hagyjam. Ha bármily fájdalmasan is, de beismerjük, hogy a baj bennünk, a magyar társadalomban rejlik, a belső baj ellen külsőleg szedendő orvossággal nem sokra mennénk. Nem, mert az csak a külsőségeket gyógyítaná, pedig a magyar társadalommal vonatkozásban nemhogy istápolni kellene a külsőségeket, hanem inkább a külsőségi-izszony hatásos csíráit kellene minél jobban, minél fogékonyabban beoltani. Az igazi belső orvosság, — már csak az általunk ismert história szerint is, — évezredek óta nemeseítő maggyanánt hull az emberiségre, mint ami nemesebb, boldogabb, tisztább, szebb életet fakasztani hivatott. Egyik kiváló orvostörténész professzorunk úgy jellemezte például Mózeszt, mint minden idők legnagyobb higienikusát. De mi lesz az ő legjobb közegészségügyi törvényéből

is, ha azt nem tartják be, avagy ha felületesen, helytelenül alkalmazza azt annak végrehajtója? A Korán a mohamedánusoknak mennyi életszabályt is ír elő! De mi lesz a Korán alkoholtilalmából, ha úgy váltja be a mohamedánus, mint én a háború alatt az egyik ottoman hadtest beteg-üdülőtelepének török hadnagy-parancsnokát — békében néptanítót — láthattam, ki mindennap holtreszrege itta le magát! Mi volt az a nemesítő mag, ami az angolszász, holland, német és a népek mindannyijára hullott? *A Megváltónak a tanítása*, aki nem azért jött, hogy Mózes és az emberiség prófétáinak törvényeit eltörölje, hanem hogy azokat betöltsé és betölteni megtanítsa.

Krisztus a világmindenséget összetartó, a napbolygók járásán át a földi ember parányi énjét is fenntartó örök törvényt láttatta meg, ismertette meg az emberekkel: a Szeretet-et. Megláttatta, megtanította az önnön életével, saját példaadásával, igazolván, hogy ez nem meddő passivitás, hanem, mint mindeneket összetartó erő, maga a szeretet is: munka. Megmutatta a magvető példázatban, hogy ez a mindenkibe ugyanazon módon elhintett mag, mint és hogyan teremhet semmit, avagy harmincszor, avagy százszor annyit, aszerint, amint más és más talajba esik. Sívár, kösziklás talaj lenne-e a magyar társadalom lelke az angol, hollandiaihoz képest? Nem, a magyar társadalom bírja, birtokolja a maga becses „talentum“-át, de legtöbbször, mint az a bibliai szolga, elássa, — ha nem is a földbe, de mint éppen a kiscgazda társadalom: a láda-fiába. A szeretetet, ami maga is munka, nem az egyszer s másszor túlzásig feszített, hanem a következetes, céltudatos mindennapi munka gyakorlása tarthatja csak állandóan ébren. Más szóval: ha a magyar társadalomból az a hangyaszorgalmú, testi igényeit ésszerűen, de nem fecsérő pazarlással kielégíteni törekvő nép válik, mint a dán, hollandus, angolszász nép, ha a maga talentumaival jól fog sáfárkodni, akkor fogja meg-hozni benne a beléje is hullott istenadta mag a százszor annyi termését. És mi lesz ennek az élő, a munka gyakorlásával együtt folytonos lánggal égő szeretetnek kihatása? Akkor sok közegészségügyi törvény, felvilágosító előadás nem válik a pusztában kiáltó szóvá. Akkor nem kell mondanunk, magyaráznunk, hogy ahelyett hogy nagy pompával temetjük el a betegségnek áldozatul esett hozzánk-tartozókat s ahelyett, hogy drága hideg kőből állítunk emléket nekik: szebb és maradandóbb emléket állítunk, ha nevükre ágyalapítványt vagy kórházi adományt téve a szenvedő embertársainkon segítünk. Akkor nem kell mondanunk, hogy a születés, a mennyegző, örömnepén ne a bódító és mámorító pálinka, bor, pezsgőre fecsérreljük a pénzt, hanem inkább egy munkásotthon létesítési alapjához csatoljuk, hol a szesz és különösen a pálinka okozta bajok elkerülésére oktatjuk ki embertársainkat. Ha az élő munkásszeretet fog lakozni a magyar társadalom legszélesebb rétegeiben is, akkor lesz-e szíve, lelke bárkinek is orvosi felmentés nélkül a tudott s még hozzá ki nem gyógyított vérbajával, egyéb fertőzésével menni bele a házasságba, a gyermekek vagy a házasszelek egészségének kölcsönös, szinte céltudatos lerombolására? Lesz-e szíve, lelke az ilyen magyar

társadalomnak fenntartani, sőt istápolni a perditákat, a társadalomnak ezt a szégyenletes, sajnálatos páriáját? Ha valóban átveszi a dolgos magyar társadalom például csak a kis Dánia lakosságának a példáját, ha mi is a legjobb terményeinknek, a legjobb állatszaporulatunknak csinálunk a külföldön is piacot s nem lesz még a szegény magyar ember vágyainak is netovábbja a saját konyhájára való disznóhizlalás, aminél fecsérlebb, pazárlebb háztartásbeli szokásmódot sehol a világon nem láttam, — ha megelégszik a magyar dolgozó ember az angolszász dolgozó ember élet-szükségletével, — ha az ünnepi, véget nem érő traktamentumokról leszokunk —: akkor a magyar társadalomnak is fog telni rákkórházra és egyéb népbetegségek elleni védekezést szolgáló intézményekre . . .

*

Megneveztem a fájó és fájdalmat keltő bajt, megneveztem a sok megalkuvással és erős akarással kivihető therapiát, — mint orvosnak meg kellene mondanom a prognosist is.

Sokan engem álmoképek után futó ábrándozónak, vagy — legjobb esetben — elvont idealistának fognak tartani, mert azt fogják mondani, hogy én Plátó eszményi államát, társadalmát szeretném a magyar földre varázsolni. De én őket pessimistáknak, kicsinyhitűeknek nevezem. Én látom, ha még nem is mindenütt, az új életet adó nap derengésének fénysávjait. Én már hallottam itthon olyan profánnak hitt helyekről megszólalni a szeretet egyedüli boldogító, magasztos énekét, amire még példa sohasem volt. Én tudom magam is, hogy a magyar gyereket nevelő anyákban él s az azokat iskoláztató szellemi munkások pedagógiájában vezéreszmévé nőtt a szeretet. Én hiszem, hogy felnőttek nemcsak divatlázból figyelnek fel lelkük igazában mind többen és többen a biblia tanításaira. Az én prognosissom, az én hitem az, hogy nem hiába imádkoztunk és imádkozunk: „Jöjjön el a Te országod . . .“

Dr. Balogh Ernő.

NEHÉZ IDŐBEN.

De jó is hinni most az erős Istenben,
Szent bizonyossággal, örök rendületlen.
Tudni, hogy mindig az ő szeme vigyáz ránk
Ha százszor a halál utain is járnánk.
S akaratja nélkül — világokon végig, —
Semmisem történik!

De jó is tudni most bizonyos igazra:
Hogy igaz ügyünket Isten oltalmazza.
Ha el is taposnák ideig-óráig:
Bukása a gyászból diadallá válik,
Nem árt neki semmi, napfénye kilángol,
Minden éjszakából!

De jó is hinni most és bízni magunkban
Tudni, hogy lesz jövőnk, mert hívatusunk van
Jövendő századok békés versenyében! . . .
S hogy szám vagyunk Isten nagy számvetésében.
Hogy szüksége lesz még — próbásabb napokra' —
Ránk, hű magyarokra!

— Isten, ki gyakorta lehajoltál hozzánk,
Magyarok Istene, most vigyázz nagyon ránk,
Halálok viharos örvénye kerülget,
S rokonunk, barátunk senkink Te kívülled!
Légy velünk, hogy bizvást nézhessünk előre:
Az örök jövőbe!

(Temesvár)

SZABOLCSKA MIHÁLY.

ZÁSZLÓSZENTELES.

Zászló! — Valaha, nem is olyan rég
Zord harci jelvényt jelentett e szó.
Dobpergést és trombitaharsogást
Idézett a kibontott lobogó.
Nyomában villámlottak fegyverek,
Előtte járt a halál szaporán,
Selyméből rostát vertek a golyók,
S lengett idegen várak bús fokán.

Ez volt a zászló — nem is olyan rég.
S ti tudjátok, a zászlóalj mi volt:
Gyilkolni és halni kész kis csapat,
Csak hogy a zászlót ne szennyezze folt.
Ti tudjátok, a lobogó mi volt.
Mentetek vele a világon át,
Mígnem eljött a végső tél s belepte
Világjáró bakancsotok nyomát.

Azt a zászlót ne keressétek már,
Ki tudja, hol van már a hó alatt!
Új zászló leng most itt közöttetek,
Senki ellen, — csak magatok miatt.
Olyan, mint a testté vált áhitat,
Mint lelketek szárnyas, égi része,
Se dob, se kürt, se katonabanda —
Csak ének a kísérő zenéje.

Ez a zászló nem fog lobogni már
Se vár fokán, se sáncárok felett.
Egyet jelent: a gyűlölet erős,
De mégis erősebb a szeretet.
Egyet jelent: míg zimankós idő jár,
És köröskörül felleget az ég,
Alatta dolgozik s imádkozik,
S dalol, dalol egy zászlóaljnyi nép.

Kolozsvár, 1926. október 28.

REMÉNYIK SÁNDOR.

AZ INTELLEKTUÁLIS KÖLTŐ.

A magyar költészet nagy kora talán egyik irodalom felé sem fordult olyan kinyitott szívvel, mint a távoli Anglia költészete felé, melyhez még fel nem derített analógiák vonzották. Byron, Scott, Shelley, Moore, Dickens hatása a magyar 19. században sokkal valószínűsőbb, semmint francia vagy német kortársaiké; különösen azért, hogy Arany János, régibb irodalmunk legtanultabb költője, a vele rokon angol romantikához fordult legszívesebben mintáért és buzdításért. A nagy generációt követő nemzedékek mintha elvesztették volna az Angliába vezető, vagy Angliából vezető utakat. Az angol líra is jelentéktelenebb lett a romantikus nemzedék letűnte után, később pedig a francia szimbolizmus diadalmas felcsillagzása magára vont minden tekintetet, mely túlnézett a magyar határokon. A ma élő költők közül mindössze kettő (igaz, hogy a legjavából) engedte áthullámozni versein az új angol líra méltóságteljes, fáradt páthosztát: Babits Mihály és Tóth Árpád. Tóth Árpád Keats ódáinak érett gyümölcsös édességét ízlelte és Wilde jó verseinek finomságát; Babits Mihály fiatalságának tanulékony és szomjaolthatatlan intellektualitásával küzdött a „nehéz” angol költők, Browning és Swinburne új dalaival.

A magyar irodalom strukturális képét, mint ismeretes, az teszi különösen érdekessé, hogy az európai szellem valamennyi mozdulása valamiképp továbbrezeg benne. Így, lényegére összeszűkítve, mégis lényegének totalitásában él, mint a csöpp mozifilmen a mozivásznon egész élete, az angol 19. század egyik nagy szellemi áramlata Babits Mihály költészetében. Arra a később egész Európára átcsapó áramlatra gondolunk, melynek kezdetét a prerafaeliták és Swinburne neve jelöli.

Irodalmi hatás nincsen bizonyos belső analógia nélkül; hiszen a hatás legszebb esete az, amikor az egyik költő a másikat ráeszmélteti eddig öntudatlanul rejlő képességeire, érzéseire, ritmusaira és amikor példája által felbátorítja, hogy napvilágra engedje kiérni az új ritmusokat. Ez a viszony Babits és az angolok között is. A belső rokonság elsősorban költészetüknek intellektuális voltában áll. Ma már kezdünk mosolyogni a romantikus művészetelmélet „szent örület” theóriáin, már nem követeljük meg a költőtől, hogy gyermek legyen, aki játsszó ösztönösséggel teremt maga sem tudja mit; hogy olyan spontánul törjön ki dala az ihletettségből, mint a könnyek és a kacaj; hogy felejtse el mind, amit tanult, sőt amit az ősei tanultak és lássa a világot a rousseaui ősember „romlatlan” szemével; nem akarjuk, hogy az imbecillitásig eredeti, spontán és őszinte legyen, mert láttuk az impresszionizmus vallomásoskodó érzés-kufárságaiban és az expresszionizmus kínosan gyártott eksztázisában, hogy mily torz karikaturákig vezet el a vitalisztikus esztétika. Az emberi léleknek nem természete, hogy spontán és őszinte legyen, a lélek is, ez az „animula frigida, nudula”, rejtőzködő, öltöz-

ködő természetű, mint a test és a lélek legszebb, legangyalibb ruhája a Szellem, az intellektus.

Ép ezért az intellektuális élményt, a gundolfi „Bildungserlebnis“-t nem szabad kevesebbre becsülni, mint bármily más, lélekben valóságos élményt. A költői alkotás értékét a tudatosság sem csökkentheti; ha alkotásának öntudatlan volta tenné nagygyá a költőt, akkor csak a primitív népektől várhatnánk valami újat a lírában, valami lírai jazzbandet. A romantizáló esztétika hibája ott volt, hogy a tudatosságot összetévesztette a lélekben álsággal. Itt két különböző ellentétpárról van szó: a tudatos és ösztönös, továbbá a lélekben álságos és lélekben valóságos antithézisei. Lehet valami lelki megnyilatkozás, pl. egy vers, teljesen ösztönös alkotás és mégis lélekben hamis, felfűjt, nagyzó, halálról beszélő, ahol csak fejfájásról van szó, sőt épen az egészen ösztönös, elengedett, u. n. automatikus írásnál forog fenn a lélekben-hamisság legnagyobb veszedelme. (L. Seilliére: *Le Mal romantique* bev.) Lehet viszont egy vers teljesen tudatos, kiszámított alkotás, melynek mégis minden sorát a lelki élet ömlő valósága tölti el, példa rá Baudelaire *Harmonie du Soir*-ja.

Az angol költők voltak az elsők, akik mindezt felismerték és a 19. század zseni-kultusza közepén, támadtatva és meg nem értve, tudatos és tanult költészetet mertek produkálni: Browning rászabadította a lírára a kor világnézeti harcait, viaskodó problémáit, nehéz és fájdalmas gondolati gazdagságát, a szellemi ember jeges birodalmát forró, „zivatáros szerelmű“ lírává tette, — a prerafaeliták pedig és féltestvérük, Swinburne a forma tudatosságát, az alkotásnak a festészet példáján okult, tanulható technikáját be merték vallani és meg merték valósítani.

Babits Mihály is, mint angol elődei, a *Nyugattal* diadalra jutó új spontánság-kultusztól körülvéve, — mely reakció volt az előző generáció némely tagjának nem annyira tudatos, mint inkább lélekben álságos, epigonosan utánaérezett költészetére — elszigetelten és egyedül, intellektuális lírát alkotott. Az elvont gondolatnak ritmus-testet faragott, a formát a műves nyugodt tudatosságával kezelte, őseül Arany Jánost választotta és megvetette az őszinteség hazug attitűdjét:

Ha költő, ki lázát árulja: „tessék,
itt állok cédán, levetkőzve, láss“,
ez nem költészet, de aranyművesség,
s bár nem őszinte, nem komédiás.

Az újítók minden balsorsa elérte, a kétfelől támadtatás keserősége is: a régieknek nagyon új volt és az újaknak nagyon régi és hideg tudatosságának művészet-ethikai értékét, a szemérmességében tökéletes forma mögött rejlő igaz érzésvilágot kevesen értették meg. De a fiatal generáció növekvő hódolata igazolja a költő igazát.

Swinburne és Babits költészetének egyaránt előfeltétele a prerafaelitizmus: költői attitűdjük Rossetti formákba mélyedő festő-attitűdjével, W. Morris fáradhatatlan polihosztor attitűdjével, Burne-

Jones álmatag szorgalmával sokkal rokonabb, mint pl. Verlaine elátkozottságával vagy Ady őskajános tornájával. Attitűdjük távol áll a 19. század költőjének sors-játszotta hangszer-beállítottságától és közeláll a régibb századok művéséhez. Számukra a költészet nemes munka, magasztos emberi kötelesség. „A művészet a munka közben érzett gyönyörűség kifejezése”, — mondja W. Morris. Hogy ez a tétel igaz-e, nem biztos; de elmondható Swinburne és Babits költészetéről.

Mint igaz művesekhez illik, Swinburne és Babits nem választott költő-voltukra gögősek, hanem technikai tudásukra (abban az értelemben, ahogy Swinburne mondja: „amint a festő technikai munkája a szemhez fordul, a költő technikai munkája a fülhöz fordul”). Mindketten félelmes szakemberei a rímnek és a ritmusnak, nemcsak gyakorlatban, hanem elméletben is. Swinburne híres tanulmányában, *A Study of Shakespeare*-ben, szemrehányást tesz a Shakespeare-kutatóknak, hogy nem a fülükkel, hanem az ujjukkal hallanak, míg ő, pusztán rím- és ritmus-érzékére támaszkodva, verstani alapon próbálja megoldani a Shakespeare-kronológia problémáit. Hasonlóképpen minálunk Babits a verstan legnagyobb tudója: nagy harca Földessy Gyulával az Ady-versek ritmikája körül a szemünk előtt játszódott le.

Mint igaz művesekhez illik, mindketten szenvedélyes dekorátorok. A dekoráció fejezi ki legtisztábban a munka közben érzett gyönyörűséget. Hasonlataikat nem a mindennapból merítik, sem a lélek életéből, hanem keresik a választottat, a ritkát, a drágát, melynek felemlítése a verset külsőleg értékesebbé teszi, „díszítik” a verset, kívülről hozott dolgokkal, mint a középkori vagy a keleti költők. „Örök dolgok közé legyen híred beszótt”, mondja Babits egy verse, hol kedvese szfinkszek, piramisok, a Nilus, ivor plektrum, rubin, a nap arany keze, a Nyugat küszöbe, hatezer év és egy üstökös között jelenik meg. Swinburne álarcos menetben huszonkét bibliai és egyéb régi királynőt vonultat fel, a renaissance-ember kéjével dobálva rájuk leíró képeket és hasonlatokat. Prerafaelita festmények dekoratív komolysága kísért Babits egyik-másik versében: *Klasszikus álmok*, *A Danaidák*, Burne-Jones kép-jeleneteit hozzák ritmusokba és a rózsák, a prerafaelita rózsák, melyek Dantera hullanak Rossetti festményén és misztikus háromszögben hervadnak egy másikon:

Nagy tornyos nyoszolyában,
fekete nyoszolyában,
fehér rózsák között,
úgy alszik Csipkerózsza,
rózsák között a rózsá-
álomba rejtőzött.

Szeretik a dekoratív allegóriát, a középkor sokat bántott nemes tradícióját, melyet kiszorított testvére, a szimbolum. A szimbolum nem dekoráció, a szimbolum a vers testéhez tartozik; az allegória kívülről hozott, kezelhető, körüljárható és épen ez adja meg tech-

nikai varázsát. A szimbolum együtt születik az élménnyel, az allegória intellektuális munka eredménye, az egyenlet ismeretlenje, melynek a megtalálása logikai örömet okoz (ez a logikai öröm az intellektuális költők sajátos hangulati varázsa). Swinburne legszebb allegorikus költeménye a *Ballad of Life*: a Hölgyet három allegorikus alak veszi körül: Kéj, Szérem és Félelem, kik a hölgy dalára csodálatosan átváltoznak Szerelemmé, Bánattá és Szánalomra. (Babits egyik legszebb verse, a Két Nővér, szintén allegorikus átalakulás, a Bánat és a Vágy egybefonódó egymásba-alakulásának allegóriája.) A rímelő hosszú sorok Swinburne tengeresen zugó ritmusaira emlékeztetnek, a gondolat Swinburne alapélményformájával, a kéj és kín ambivalens egységével rokon, a *Rococo* c. versben páratlan zenébe olvasztott gondolattal:

The snake that hides and hisses
In heaven we twain have known,
The grief of cruel kisses,
The joy whose mouth makes moan,
The pulse's pause and measure,
Where in one furtive vein
Throbs through the heart of pleasure
The purpler blood of pain.¹⁾

Az egyezés a beszédformáig megy, a költőien egyedül lehetséges beszédformáig, melyben az allegória kimondja saját értelmét, tehát a drámai formáig. Swinburnenél:

That Fear said: I am Pity that was dead
And Shame said: I am Sorrow comforted
And Lust said: I am Love.²⁾

Babitsnál:

s szól néha könnyezve a Vágy: „Én vagyok a Bánat“,
s szól néha nevetve a Bánat: „Én vagyok a Vágy“.

Ha a Bánat és a Vágy víziójához hozzátesszük még a „fekete hunyort“, melyből fűzérük van kötve, ezt a valahogy nagyon prerafaelita növényt, akkor ez a vers méltó előhangja Babits Mihály angol periodusának, bár nem tudom, hogy időrendben megelőzte-e ennek a periodusnak nagy dokumentációját, a *Laodameiád*. Ebben a versben feltaláljuk már az angolos hatás minden lényeges mozzanatát: a prerafaelita dekorációt, a swinburnei verselést és a swinburnei pszichologikumot.

¹⁾ „A kigyót, mely rejtőzik és sziszeg | a menyben, ismertük mi ketten | a kegyetlen csókok bánatát | a gyönyört, melynek ajka nyögésre kész | a szívverés szünetét és taktusát | mikor egy futó érben | dobban a gyönyör szívén át | a kín bitorabb vére.“

²⁾ „Hogy Félelem szólt: Én vagyok a Szánalom, aki halott volt | és Szégyen szólt: Én vagyok a megvizsgált Bánat | és Kéj szólt: Én vagyok a Szerelem.“

Azt az újat azonban, melyet a prerafaelita formanyelv jelentett a 19. században, nem jellemeztük teljesen a dekorációval és az allegóriával. A prerafaelita és swinburnei formakincs nagy szerepet játszott Babits legnagyobb művének létrejötténél: Babits Mihály nyelvalkotásánál. Ennek a nyelvi alkotásnak, valamint a prerafaelitakénak, igen fontos lélektani jellemzője: hogy itt tudatos nyelvalkotásról van szó. A költő fáradhatatlanul és egyben csoda-várón, a misztikusok türelmetlen áhitatával keresi a számára legfontosabbat, a nyelvet. Azt az egyetlen nyelvet, azt a minden eddigtilt különböző nyelvet, melyben a régi és banális szavak is új életet nyernek, mely már a pusztá inonációja által hordozza és sejtelmesen kifejezi azt, ami a költőnek kifejezni adatott. Ady fiatalkori verseskötetei nagyszerű példái a költő nyelvkereső zarándokútjának. Babits nem publikálta első verseit és első kötete már teljes vértetben mutatja be, abban a sajátos hanghordozásban, melyről ma már minden gimnazista felismeri akár a mester, akár tanítványai verseiben: ez Babits hangja!

A költő nyelvét nem befolyásolhatja idegen nyelvű költő; költői szempontból minden nyelv egyetlen adottság, „ősnyelv“, olyanforma ősnyelv, amilyennek ezt régi nyelvészeink elképzelték. A legnemzetközibben tanult költő is nyelvi szempontból nemzetének költészetéhez fordul inspiráló és még inkább elrettentő példáért; innen tanulja meg azokat a kifejezéseket, „melyeket ma már nem lehet leírni“. Ha egy angol szó elavult, ez nem gátolja a magyar költőt, mert az irodalomban nem a szó fogalmi értéke számít, hanem jelentés-hangalak-egysége, mely minden nyelvben külön értékskálákba rendeződik.

Hatásról tehát nem beszélhetünk. Mindössze azt gondoljuk hogy Babits Mihály belső formakeresését követve, de az angol példán felbátorodva körülbelül ugyanazt az alkotást vitte végbe a magyar nyelven, melyet az angolban Rossetti kezdett szonettjeivel, Swinburne teljesített és Yeats végső szépségéig fejlesztett. Az ilyen nyelvi újnak fogalmi kifejezése óriási nehézségekbe ütközik. Hiszen grammatikán itt igen kevés múlik. Talán hosszú időnek kell addig lefolynia, a magunk nyelvének egészen más formákat kell öltetnie, hogy egy költő nyelvét, mint zárt, egységes alkotást, mivoltában intuíciónkkal felfoghassuk. Mi is csak tapogatózó irányjelzést akarunk adni, mikor azt mondjuk, hogy az angolok és Babits nyelvreformjának centruma: a mondat bipoláris feszültségének a végső kig való fokozása. Bipoláris feszültség alatt értjük azt az eleven valamit, mely a költői, ritmikus mondatnak első szótagintonációja és a pontot megelőző hangleszállítás között áramlik. Ennek a feszültségnek formálásában rejlik a mondat stílusproblémája. Itt lehet felismerni a klasszikus stílus mondatát „kiegyensúlyozottságáról“, mely annyit jelent, hogy a mondat súlya arányosan megoszlik a kezdeti és a végpont között: ezt fejezi ki az antik körmondat előtag-utótag szabálya vagy a francia alexandrin középtűt elhelyezett cezúrája. A romantikus formatörekvés a bipolaritást legszí-

vesebben feloldaná, hogy mondatformája is hordozója legyen a végtelenbe tendálásnak: az enjambement elválasztja a pontot, az értelmi sorvéget a ritmikus sorvégtől, hogy ezáltal a pont mondatlezáró erejét csökkentse. Szereti a félig befejező írásjeleket, így a gondolatjelet és a kettőspontot, hogy a pontok számát megcsökkentsék; a sok gondolatjel, pontosvessző és kettőspont után végül is a mondatvégző pontnak már nincsen semmi feszültsége, a mondat a végtelen felé elhullámozott, elvérzett, a pont a végkimerülés jele csupán. (V. ö. Zolnai Béla: A látható nyelv, Minerva, 1926.)

Az angoloknál és Babitsnál a mondat általában megmarad bipoláris zártságában, de igyekezik ezen a zártságon belül annyi súlyt magára venni, amennyit csak elbir. Konkrétan: először is a mondat hosszára nyúlik, még pedig nem romantikus módon, tehát halmozással, mellérendelt mondatok egymásradobálása által, hanem az egyetlen mondat nyúlik meg mellékmondatok és jelzők tömegével. Másodsor a mondat csupa súlyos alkatrészt hordoz magában: minden egyes szó a mondat értelmének konstruálásához szükséges, vagy fontos jelző, hasonlat, elengedhetetlenül.

Az ilyen mondatforma hangulata: a végsőkig feszítés és mégsem kirobbanás hangulata, (a grillparzeri „wir glihten, aber schmolzen nicht“ lélekállapota.) Olyan valami, mint pl. az ember, akit csordultig eltölt a harag, de nem üt és nem is szól. A visszafojtott szenvedélyek lelki habitusa ölt testet az ilyen mondatokban. (Eppen ezért mi teljesen tévesnek érezzük az angol kritikusok véleményét, akik a preraphaelita lírát érzéki költészetnek nevezték és azt hisszük, hogy ez a stílus minden barokkos színpompája dacára (vagy — ki tudja — talán éppen azért) aszkétikus stílusnak nevezhető. Ha megvizsgáljuk, rokonságot fog mutatni a nagy misztikusok stílusával: Ferideddin Attarral, Dantéval, Seuseval, Szent Teréziával.) *göndör és határozott*

Másik főjellegvonása a babitsi nyelvalkotásnak az arisztokratikus szóválasztás. (Az angol lírában Wordsworth és még inkább Byron; a magyarban Petőfi a demokratikus szóválasztást tették általánossá; az angoloknál azóta Swinburne.) nálunk Babits az első, aki következetesen megvalósította a költői szavakhoz való visszatérést, ill. a demokratizált szavakat ők újra költőivé szentelték. Babits használ ugyan néha groteszkül hétköznapi szavakat, mint „megmodernigényesült“, de valahogy olyan undorodó gesztus idézőjelei közt, mint aki békát fogott.)

A preraphaelita költészet magatartása egyházian, hieratikusan komoly, ez nyilvánul meg a szóhasználatban is. Rossetti azt mondja:

A Sonnet is a moment 's monument,⁴⁾
Memorial from the Soul's eternity.

Babits szerint:

Minden szonett egy miniatűr oltár. *R*

⁴⁾ Egy szonett egy pillanat emléke | emlékjele a lélek örökkvóltáról.

A költészet művesség; de éppen ezáltal magasztosul fel: mint a középkori iparos munkája, aki Isten nagyobb dicsőségére dolgozik. Ruskin valósul itt meg preraphaelita hívein át: „all art is praise”, minden művészet istentisztelet.)

Az arisztokratikus költői nyelv is, úgy lehet, visszafojtott szenvedélyek jele, gondoljunk a barokk nagy homályosaira, vagy a modernebbek közül pl. Kölcseyre, Hölderlinre, Georgere. Adynak, az életében is kevéssé cenzurálnak, minden szó jó. Az olyan költő, mint Swinburne és Babits, egyes szavakat nem írhat le; szinte szorongó félelem van benne a profán kifejezésektől; mert a szavak, művességének anyaga, a költő számára kétszeresen szimbolikusak: a profán szavak szimbolumává lesznek lelke profán rétegeinek. Öntudata legmélyén él benne valami félelem, hogy ha leírja ezeket a szavakat, ki-nem-mondandó, eltitkolandó, barbár és közönséges dolgok szakadnak be a versbe, saját barbársága, lelkének ki-nem-mondandó titkai. Arisztokratikus szóválasztás szükséges a számára, nemcsak esztétikai okokból, nemcsak művész-göggének kifejezéseül, hanem önvédelemből is. A verset ezáltal eltávolítja a lélek nyers valóságától, melyet époly kevéssé akar szelekció nélkül, megszürés nélkül megnyilvánítani, mint szavait sem. Verseit ezért sokan hidegeknek tartják és sok verse hideg is, játékos; a költő néha rászánja magát, hogy kifejezzon valamit lelkének barbár valóságából, de az utolsó percben, már írás közben meggondolja magát, játékba menekül önmaga elől, szerepet játszik, alakoskodik. De a legtöbb verse nem hideg, csak sz e m é r m e s. Az arisztokratikusan zárt forma a diszkrécio jele. Talán ezért van, hogy Arany János és Babits Mihály az angoloktól, a diszkrét és hallgatólag nemzet költőitől tanultak legtöbbet.

A két intellektuális költőt és zárkózottságukat semmi sem jellemzi jobban, mint az, hogy stiláris problémáiknak e lelki gyökereit csak akkor közelíthetjük meg, ha egy tisztára intellektuálisnak látszó mozzanatot: görögség-felfogásukat vetjük analízis alá. A görögségről alkotott kép kiválóan alkalmas arra, hogy a gondolkodó ember a szellem szférájába emelje sötét és ösztönös lényének életet problematikáját. A görög kultúra talán éppen azáltal paradigmátikus, hogy minden ember a maga paradigmáját beleláthatja.

Együttal itt kezdődik az igazi, szabályos hatás, a szó legfilológiaiabb értelmében. Babits csodás görög drámáján, a *Laodameián*, a görög tragikusok és Swinburne egyidejű tanulmányozása színeződött le. A *Laodameia* tökéletesebb, mint Swinburne mintaképe, az *Atalanta in Calydon*. Swinburne-nek, mint ismeretes, a belső forma iránt meglepően kevés érzéke volt, míg a *Laodameia* kompozíciója makulátlan. Ami Swinburnenél elmosódó, ködös, Babitsnál klasszikusan nyilvánvaló, ezért a *Laodameia* hangulata sokkal görögőbb (olyan értelemben, ahogy a görögöt manapság elképzeljük).

A legelső hatás itt a felbátorítás lehetett. Az *Atalanta* helyét a világirodalomban az jelöli meg, hogy az összes modern görögtárgyú drámák közül ebben van a legerősebb feszültség görög és modern elemek között, ez a dráma hidal át legszélsőségesebb ellentéteket gö-

rög formák és modern életérzés között. A forma eléri úgyszólván a végső határokat, amennyire egy modern nyelven írott mű görögös lehet; kórusokban, verskonstrukcióban, sőt a nyelvnek lehetőleg görögös amplitudójában, a görög tragikusok jellegzetes beszédformáinak alkalmazásában az *Atalanta* pastiche-szerűen görögös. A tartalom azonban, vagy mondjuk hangulat, minden skrupulus nélkül modern, a szó aláhúzott, 19. századi értelmében: dekadens, idegi, a századvég jellegzetes szorongásaival és borzadásával telített.

Babitsot, a nagy művest, elsősorban ez a technikai bravur vonzotta, mely az említett feszültségben rejlik. Épen a pastiche tudatosága, a nem reszkető kéz formabiztossága imponált neki Swinburne-ben és ösztönözte hasonló erőpróbára. A másik kezdeti ösztönzés talán az volt, hogy Babitsban is felgyülemlett már előzőleg, görög tragédiák olvasása közben, sok görögös beszédhangulat, szóalak, magyar-görög ritmuslehetőség, magyar-görög epitheton ornans; Swinburne példája megmutatta, hogy ezeket nem kell félretennie lelkének filológiai raktáraiba, hanem a szubjektív kifejezés eszközéül épűgy felhasználhatja, mint bármi mást.

Lehetséges, hogy a közelebbi tárgyválasztásban is Swinburne inspirálta Babitsot. A *Laodameia* tárgya a Szerelem halotti áldozata, egy antik nekyia, szellem-idéző áldozat, mellyel a szerelmes asszony visszakényszeríti a föld színére férjének árnyát. A halottigéző mágia elveszíti antik formalizmusát: a halottat nem a szertartások ereje idézi fel, hanem, modernül-bensőségesen, a szerelem és az emlékezés hatalma. Ez a gondolat felcsendül Swinburne egyik legszebb versében is: *In the Salt Marshes*, mely bizarr módon az elhagyott angol tengerpartra lokalizálja Odysseus Nekyiáját. A motiváció itt már a „modern“ bensőséges:

Love more strong than dead or all things faded,
Child's and mother's, lit by love and led.⁶⁾

Megfelelője Babitsnál:

Ó lányok, halhatatlan a valódi vágy,
Léthe álmvizétől az nem alszik el

— — — — —
s fellobban olykor és legyőzi végzetét.

Tárgyi egyezés ezen az „alapeszmén“ kívül is kimutatható. Az *Atalanta* és a *Laodameia* hősnője egyaránt királynő, a királynő-fogalom teljes mithikus felségében, melynek íze talán még a matriarchális őskulturákba nyúlik vissza. Két királyné, aki a végzettel dacol, mert úgy érzi, hogy asszonyiségében mélyebb végzetet, örökebb törvényt hord magában, semmint a jóslatok sivár végzete.

Mindkét dráma cselekvésének megindítója egy végzetes álm. A két darab időbeli elhelyezése az évben is megegyezik: a kora-

⁶⁾ Szeretet, erősebb, mint a halál vagy minden elhervadt dolog, | gyermeké és anyáé, szeretettől elgyújtón és vezetve.

tavasz, mikor „a Tavasz kopói a Tél nyomán vannak“, ahogy Swinburne mondja, a vágyak, az irracionális erők, a nagy háborúk, változások, szerelmek kísértetjárásának ősi ideje.

További tárgyi megegyezést mutat a kardalok témája, még pedig a *Laodameia*-nak csaknem valamennyi kardaléé. Az első kardal mindkettőben „beállítja“ az időt és ünnepli a tavaszt; expozíció. A *Laodameia* második epódusza, — „Milyen bort adtak a föld fiának“ —, mely panaszkodik, hogy kegyetlen istenek rossz, önmérsztő anyagból alkották az embert, egy nagy *Atalanta*-himnuszra emlékeztetnek:

And the high gods took in hand
Fire, and the falling of tears
And a measure of sliding sand
From under the feet of the years.⁶⁾

A *Laodameia* harmadik, sirató kórusa csak a rimelhelyezésben mutat fel rokonságot Swinburne-nel, második része pedig, a dicsőség dicsőítése, a fiatal Babits specifikus és kedves témája. (*In Horatium, Óda a Bűnhöz.*) A negyedik kórus, — „Hol körbe kerül a Styx vize hétszer“ — a legszebb a kardalok közül és egyben a legerősebb Swinburne-hatást ez árulja el. Ezúttal azonban nem az *Atalanta* hatott rá, hanem Swinburne legismertebb költeménye, a *Garden of Proserpine*. Közös gondolatuk, melyet a fiatal Babits *Sirverse* is variál: jobb nem élni, mint élni, az árnyvilág, a nincs-világ vízióján megérzékelte. Az egyezés két strófa között csaknem szövegi egyezés.

Swinburne:

Here, where the world is quiet,
Here, where all trouble seems
Dead wind' s and spent wave' s riot
In doubtful dreams of dreams,
I watch the green field growing
For reaping folk and sowing
For harvest time and mowing
A sleepy world of streams.⁷⁾

Babits:

Ott semmitem éled és semmitem pusztul
s mert semmitem él, örök ott, ami holt
és semmitem lankad és semmitem buzdul,
s mert semmitem lesz, örök ott, ami volt,

⁶⁾ És a magas istenek kezükbe vették | tüzet és könnyek hullását | és a leűtő homok mértékét | az évek lába alól.

⁷⁾ Itt, hol csöndes a világ, | itt, ahol úgy látszik, hogy minden baj | holt szellők és elfutott hullámok zaja | álmok kétes álmaiban | figyelem a zöld rétet, amint nő, | szántó-vető népnek | aratásnak, vetésnek | folyók álmos világa.

nem vetnek, aratnak, vetnek örökre,
nem túrja a földet az emberek ökre,
nem ölt soha zöldet Flora a rögre,
nem ballag a csillag, nem fogy a hold.

Amint látjuk, a strófa-felépítés is teljesen megegyezik: a, b, a, b, c, c, c, b.

A *Laodameia* következő kórusa himnusz Artemiszhez, tartalmilag egyezik az *Atalanta* kezdő himnuszával. A *Laodameia*-ban ez a himnusz meglehetősen anorganikus „betét”, ugyancsak a következő is, az Aphrodite-himnusz, melyet talán az *Atalanta* „An evil blossom was born” kezdetű kardala inspirált.

A *Laodameia* ezután következő kórusa, — „Van egy fa, amely dús lombjai szárnyát . . .” — ugyanebből az „evil blossom” kórusból meríti inspirációját. A hasonlat egyező: a Szerelem nagy fa vagy növény, mely a vérből fakadva hordozza végzetes és keserű gyümölcsét.

Most már csak a vég-kórus van hátra, mely egyúttal a dráma befejezése, tárgyában, ritmusban és mélyebb értelemben egyaránt egyezik az *Atalanta* végkórusával. Ez a sirató-dal váltakozva csendül fel a hírnök, ill. Iphiklos szavaira, olykép, hogy a két rímelő kar-sor (az egészen végighúzódnó rímekkel) közé közbeékelődik mindig a hírnök három rímtelen epikus természetű sora. A dalrészek strófa-konstrukciója egyezik: a, b, a, b, b, még pedig a négy első sor egészen rövid, az utolsó pedig nagyon hosszú:

Vérszínű virággal
borítsuk el őt
és tavaszi ággal,
mely éjszaka nőtt,

leljen szerelemtől a léthei réti sötéten örök pihenőt.

Fel kell említeni még két erős szövegi egyezést, melyek azonban, azt hisszük, közös görög eredetire mennek vissza:

Swinburne:

With rending of cheek and of hair
Lament ye, mourn for him, weep

Babits:

Szakítsad öltönyöd, arcod
és tépjed barna hajad.

és

A thing more deadly than the face of death

láttam Halál arcánál rémesb dolgokat

Érdekes, hogy Babits, a magyar rím és ritmus nagymestere az angol rím és ritmus nagymesterétől rím- és ritmustitkokat alig tanult. Talán az magyarázza, hogy itt eszköze által, a magyar nyelv által, eleve fölényben volt az angol fölött. A magyar nyelv, amint tudjuk, alkalmas az időmértékes antik ritmus hordozására, míg az angol verselés nem. Ezért Swinburne-nek, mikor görögös verset keres, be kell érnie a görög strófaformák pusztára strukturális utánzásával, megtartva a modern rímet és metrumot, Babits viszont magából a görög metrumkincsből meríthet és így pasticheje közelebb áll a mintához. Babits megtarthatta a görög jambikus trimértet a drámai részek metrumául, Swinburne az angol fül kedvéért megrövidíti egy láb-bal. A kardalok Babitsnál három versformában váltakoznak: 1. antik strófák, 2. az antik kardalok mintájára alakított szabadabb időmértékes sorok, 3. swinburnei görög strófák, antik strukturával, de rímmel és nyugateurópai metrummal. Csak ennél az utóbbinál lehet Swinburne hatásáról szó és ezt már fel is jegyeztük: a „Hol körbe kerül . . .” a, b, a, b, c, c, c, b és a végkar a, b, a, b, b strukturája Swinburne-reminiszcenciák. Swinburne hatása azonkívül az átmenő rímek alkalmazása, Swinburne legkedvesebb műves-trükkje, mellyel Babits oeuvréjében a *Laodameián* kívül nem találkozunk: a rímek átmennek a következő strófába, pl. az első kardalnál („Minden szomorú idő közt . . .”) a séma a következő: I. versszak a, b, c, d; II. versszak a, b, c, d, — a rím csak a következő versszakban leli meg párját.

Ennyiből áll a pozitív filológia értelmében vett hatás. Ez a hatás a pozitív filológia szempontjából elég erősnek mondható, tulajdonképpen azonban nem az. Mert mindez a hatás csak azt mutatja, hogy Babits, a műves, tanult a régebbi nagy művestől, mestersége arkanumait. A szellemtörténeti összefüggés ott kezdődik, ahol a két költő görögség-felfogásával kerülünk szembe.

Drámákról lévén szó, a görögségről alkotott vizió természetesen a végzet-felfogás körül kristályosodik ki. Amióta nem-görögök görög drámákat írnak és olvasnak, fennáll a meggyőződés, hogy a görög tragédia mozgató középpontjában a Végzet van; Swinburne és Babits is úgy ábrázolják a görögséget, mint a Végzet sötét őshatalma alatt görnyedők népét. De Végzet és Végzet között, a Végzet különböző színezetei között annyi különbség van, amennyi-féle görög felvonult az európai kultúra színpadán a középkor lovagló sólymos Párisa és Helénája óta Franz Werfel kórusban vonagló pacifista trójai asszonyaiig.

Ehhez még hozzájárul az a komplikáció, hogy a Végzetnek, ennek a csakugyan centrális, világképet építő fogalomnak nem volt véglegesen rögzített képe magában a görög szellem történetében sem. Azt lehetne mondani, hogy két szóban csúcsosodik ki, ha a nagy távlatból a végsőkéig leegyszerűsítjük a problémát, a görögség attitűdje a végzettel szemben: a klasszikus Anagkéban és a késői Tycheben. Homeros és a tragikusok Anagkéja valahogy kozmikus még, mint minden erő, melyben akkor hittek: belül van a „világ lángoló

határai között"; szorosan összefügg a világ szent belső rendjével, az istenekkel és az emberekkel és talán maga a világ ez a sors. Kifejezhetetlen és kiismerhetetlen módon, de mégis törvények teljese-
nek általa, és általa lesz az ember emberré: mikor sorsa teljesedik, ezzel belső mivolta teljesedik ki, entelecheiája valósul meg.

A „hanyatló“ görög korban, (melynek hanyatló volta olyan relativ) a görög romantika korában az Anagke helyét a Tyche kezdi elfoglalni. „A Tyche fiatal istennő. Homeros még nem ismeri“, mondja Rohde.⁸⁾ — A régi istenek se voltak barátságosak: a boldogok fölött ott lebegett az istenek irigysége. De Tyche a perszifikált isteni rosszakarát. „Az istenek irigységét“, mondja ugyancsak Rohde, „melyben a régiek hittek, teljesen a Tychere viszik át“. „Mindegyre a Tyche hatalmáról beszélnek a költők, a világ vak és gonosz úrnőjéről, kinek értelmetlen, csak a pihenés nélküli változásban kedvét lelő önkénye nemcsak az embereken, de magukon az istenekén is uralkodik“.

A klasszikus görög korszak romantikus enyészetnek indult. A világ nagy zártsága megszűnt és a legfőbb nagyhatalom nem e világi többé, akarata kívül áll minden világi, minden szent törvényen, ezért kísérteties, nem isteni, hanem démoni, ellenséges, gonosz. A klasszikus végzet hatalma minden iszonyatossága mellett is felemelő volt, mert beteljesedést jelentett, tragikus volt és katartikus. A Tyche démoni hatalma hátborzongató, lesújtó, megbénító, nem tragikus, hanem kétségbeejtő. Az anagke a végzetsújtotta hőst a végzetes pillanatot eksztázisában énjének végső, legnagyobb kifejtésére lobbantotta, a Tyche szétoldja az ént független végzetes pillanatokra.

Míg Goethet a magasztos Végzet vonzotta a görög tragédiához, Swinburnet a démoni Tyche bálványarca igézte meg. Ez az a pont, ahol a görögség a számára élménnyé vált és énjének építő részévé: a dekadens, a romantikus a görögségből is csak a dekadenset és romantikusát tudja magába asszimilálni. Babitsot egy generációval később Swinburne-ben épen az fogja meg, hogy ezt a hangot ki tudja hallani a görögség szimfoniájából.

Mindkettőjük drámájában a címben foglalt női név csak ürügy, nem ők a hősnők, Atalanta és Laodameia, ők csak játékaik az igazi, a sokkal nagyobb nőalaknak, ki előtt felzokog és összealázkodik a karok himnusza: Tychenek, az örök bálványnak, kihez a 19. század szörnyű viszontagságok közt hazatalál. Swinburne kórusa eksztázis íveléssel átkozza el az ember életét, mely a sors-isten lába alatt vonaglik, míg eljut a rettenetes és a számára mindent magába foglaló sor kikiáltására: „The supreme evil God“, Isten a legfőbb rossz.

Babitsnál:

a sors buta lába gázol a
lélek kádjában ütemre
és ömlik a vérző fürtből
a bor vérszínű leve.

⁸⁾ E. Rohde: Der griechische Roman, 1914.

Új mithológiához értek el itt, új, nagyon személyes istennővel a trónuson és ennek az istennőnek nagyon személyes tulajdonsága van: a swinburnei sors szatanisztikus. — Sátános az, aki okatlanul gonosz, aki a gonoszságot a gonoszságért és a jóság ellen teszi és ilyen a swinburnei sors. Gyötri és irtja az embereket, anélkül, hogy büntetné őket, csak azért, mert örömét leli a szenvedésben. Még pedig legfőképp a fizikai szenvedésben.

A Tyche a kiömlő vérben találja perverz gyönyörét. Minden irodalmi alkotásnak megvan a maga alapszíne, mely a jelzők és domináló főnevek szöhangulatából tevődik össze. Az *Atalanta* és a *Laodameia* vérszínűek. A *Laodameia* vérszíne külsőségesebb: a véráldozat, vérszínű virág, a vér szó állandó használata teszi — az *Atalanta* lényegében, szóskálájának egésze és víziója által vérszínű, mint Swinburne egész fiatalkori költészete.

A sátánosság és vérszeretet rettenetes plasztikus vízióvá testesül a két darab végjelenetében, melyekért talán a két darab megíratott; ezek már semmiben sem antik, hanem sötéten késő romantikus képek, az enyészet-romantika korából: Laodameia halála alakatlan, véres, eltűnő férjének árny-karja között és még inkább Meleager halála vagy inkább hirtelen elenyészése, mikor az életét szimbolizáló üszök elhamvad — és csak a kórus marad meg, földresújtottan és a véksőkig iszonyodva, az enyészet fölött és a sátános istennővel szemtől-szemben.

Itt kell keresni a két darab lelki gyökereit. Nem történhet ok nélkül, hogy egy annyira lírai lírikus, mint a fiatal Swinburne volt, a töle emberileg annyira távolálló Meleager-mondát választja témául; kell valami titkos zsilipnek lennie, melyen át ebbe az idegen anyagba a költő egész túláradó szubjektivitása beleömlik. Ez a szatanizmus. Ugyanezt, mint vezérmotívumot megtaláljuk a fiatal Swinburne legtöbb művében. Jellegetes pl. *Rococo* c. költeménye, melyből fentebb idéztünk. Jellegetes *Love's Cross-Currents* c. levélregényének bevezető jelenete, ahol a kisfiú, a regény későbbi hőse, jóformán minden különösebb motiváció nélkül megkorbácsoltatja magát. De Swinburne sátánosságának legteljesebb hordozója *Chastelard* c. drámája, a Mary Stuart trilógia első része, melyet az Atalantával kb. egyidőben írt. Mary Stuart, „gyermekkorának vörös csillaga”, itt olyanra van rajzolva, amilyen talán csakugyan volt: a sátános asszony, a halálhozó szépségnek, aki végzetévé válik minden szerelmesének. A darabnak különösen morbid, swinburnei ízét az adja meg, hogy Chastelard tudja, hogy szerelme halálba fut és mégis vagy talán éppen ezért szereti Stuart Máriát, benne tulajdon halálát szereti, lassú, kínos és ezért gyönyörteljes elhalását, az enyészetet. Ez az érzés adja a gyönyörű darab (Swinburne legtökéletesebb műve) földalatti páthoszáát, mely itt-ott félreérthetetlen és feledhetetlen sorokban tör ki:

I know her ways of loving, all of them;
 A sweet soft way the first is; afterward
 It burnes and bites like fire; the end of that
 Charred dust and eyelids bitten through with smoke.⁹⁾

Az enyészet szerelmese beszél itt. Különösen megdöbbenő a halál lassú kiélvezése, amint Chastelard és beléjevetítve a költő Swinburne teszi:

If you will slay me, be not over quick,
 Kill me with some slow heavy kiss that plucks
 The heart out at the lips.¹⁰⁾

És mindég és újra Stuart Mária gyilkos, véres szépségének áhítatos rajzolása, az ifjúkor egész sötét, odaadott szenvedélyességével; Swinburne legnagyobb szerelme volt a skót királynő keserű szépsége, méreg-gyöngyös ajka („A bitter beauty, poisonous-pearled mouth”) és bizonyára fiatalokora üdvössége lett volna, ha szenvedhetett volna érte és általa, mint ősei tették.

Az *Atalantában* a szatanizmus a sorsra projiciálódik. Hangsúlyoztuk az előbbieken, hogy a Tyche nő — amint Swinburne átéli, Stuart Mária testvére. Testet öltése a hideg, fehér Atalanta, akiért meghalnak a férfiak, aki egyetlen csókjában elveszi Meleager elrepülő életét. Az *Atalanta* is Swinburne sátánosságának kiélése.

A további analízis már a pszichopathológia körébe tartozik. A freudista talán megállapítaná az ilyenkor szokásos Ödipusz-komplexumot: erre mutat a gyermekének halálát okozó Althaea királynő alakja, mely, mint már érintettük, veszedelmesen rokon a mīthikus és a tudatalatti nagy Anya-fogalommal, ahogy az Anya a kisgyermek fantáziájában él.

Babitsnál a szatanizmus részben szekundár: swinburnei téma és hangulat; különben is akkor „a levegőben volt”. De bizonyára megvan a lelki alapja, mert belső analógia nélkül nem fordult volna éppen ehhez a műhöz ihletésért.

Minket azonban nem maga a pathologikum érdekel; azért foglalkoztunk vele, mert úgy hisszük, kulcsot ad a kezünkbe a két költő fiatalkori oeuvrejének mélyebb megértéséhez és ezzel megvilágítja az intellektuális költészet lelki titkát, lélekben való keletkezését.

Innen megérthetjük azt a visszafojtottságot, melyet mint stílus-konstituáló elemet figyeltünk meg a prerafaeliáknál és két költőnk-nél. A *poeta doctus*-nak, amennyiben igazán poeta és nemcsak doctus, intellektualitása tulajdonképpen mélyen emberi, őszinte. Lélekben való-ságos attitűd; a romantikus „sich-fliehn” egyik fajtája. A költő a

⁹⁾ Ismerem szerelme módját valahányat | édes és lágy az első, azután | éget és mar, mint a tűz, a vége | megszenesedett por és szemhéjak, melyeket átharapott a füst.

¹⁰⁾ Ha meg akarsz ölni, ne légy nagyon gyors, | ölj meg egy lassu nehéz csókkal | mely kiszívja | a szívet az ajakból.

tudatosságba, a technika tudatos virtuozításába és a történelem-átélés tudatosságába menekül, hogy elleplezze nagyon is spontán szenvedélyeit. Arról van itt szó, hogy az intellektuális költő nemhogy kevésbé szenvedélyes, szűkebb határok közé szorított ösztönélete élő, mint az „ösztönös“ költő, hanem ellenkezőleg: ösztönélete túlságosan is hatalmas, és túlságosan is kontaktusban van a lélek sötét őshatalmaival, épen ezért nem bocsátkozhatik bele szabadon költészetébe. Az az érzelmi hullámvész, mely Swinburnet vagy a fiatal Babitsot eltölti, különös, morbid, nem mindennapi, nem szociális, nem arra való, hogy nyílt és őszinte kifejezésre találjon: Swinburne-nél a sátános szenvedély, Babitsnál talán valami más, komplikált és néven nem is nevezhető vágy, melynek a sátánosság is már csak másodlagos, kimondható szimbóluma. Az egész intellektualitás, forma és tárgyválasztás tudatossága tulajdonképpen mind arra való csak, hogy ruha legyen, leplező, elfedő, a sátános szenvedély, az östenger, a Szenvedély fölött — mely csak itt-ott, egyes sorokban tör elő vulkanikusan és ezek a sorok a feledhetetlenek és ezek köré, tompítóul, álságul, drapériául íratott az egész költemény.

Teljességgel félreérti tehát az intellektuális költőt, aki száraz, érzéstelen racionalitást lát lényében. A fiatal Swinburne és a fiatal Babits épen olyan emberek voltak, akiknél az irracionális elemek, a költészetet tápláló, zsenialitást áradó tudatalatti lélekretegek nagyon is közel voltak a felszínhez, folytonos kirobbanással és én-robbanással fenyegettek és csak a forma és az intellektualitás féke szorította vissza őket annyira, amennyire. Könnyű dolog a középszerű ember költőnek spontánnak, ösztönösnek, nem-tudatosnak lennie; ő az éltető irracionális rétegektől oly messzire szakadt, hogy nyugodtan vallomásozhatja minden érzését verseibe, hiszen a bennük csörgedező ösztön oly ártatlan, olyannyira elbirja a napvilágot, oly kevésse eruptív — de mit tehet az, aki földrengéseket, gyilkosságokat, ütközeteket hordoz magában és földalatti titánok leláncoltságával rokon? Ha nincs meg benne Ady titáni bátorsága, gőgje és harci vágya, az okosság apollinikus várába menekül és csak sejteti szörnyű tengereit. *Wer adel hat, erfüllt sich nur im bild*, — mondja a poeta doctusok legnagyobbja, Stefan George.

Mindez, amit eddig megállapítottunk, hangsúlyozottan a két költő fiatalkorára vonatkozik. Később mind a ketten „egészségesek“ lettek. A morbid vonás fokozatosan elveszett költészetükből és talán ugyanolyan mértékben csökkent költészetük intellektuális volta is. Swinburne az egyszerű életörömök számára talált gyönyörű hangoikat, a nagyvonalú, egyszerű honi tájat rajzolja későbbi verseiben és az angol nemzet imperialisztikus aspirációit. Babits is az egyszerűbb érzések és az őt körülvevő emberi kollektivitás számára tartotta készen érettebb liráját. Swinburne férfivé átalakulását L. Cazamian, az angol irodalom kíváló francia ismerője, azzal magyarázza, hogy Swinburne fiatalkori iránya nem volt egészen őszinte. „A csillogó furcsaságok, az intellektualizált élmények, melyek felé egy pillanattal orientálódni látszott, nem feleltek meg igazán lényének, sokkal egy-

szerűbb, sokkal tradicionálisabb ennél. Fokozatosan megszabadulva felvett perverzitásaitól, melyek megrémítették első olvasóit, nem is meglepő, amikor, egy meglehetősen orthodox érzelmű költészet felé látjuk fejlődni¹¹⁾

Nem tudunk igazat adni Cazamiannak. Ami itt történt, nem más, mint a tipikus fejlődési folyamat, melyen különböző formában minden nagy alkotó keresztülment: a férfivá levés, a konkretizálódás folyamata, melynek ehelyütt nem adhatjuk teljes lélektani részletezését. A fiatalember még teljes kontaktusban van lelkének irracionális rétegeivel, az ottani áramlásokat még teljes hevesességükben érzi, ezért költészete újszerű, zseniális és beteg, vagyis magányos, az emberi kollektivitástól, mely a normálisat, az egészséget megszabja, elkülönült. Az a világ, ahonnan inspirált, ahonnan legnagyobb sorai kiszakadnak, nagyon távol van az emberek világától. Később azonban egyre jobban eltávolodik az irracionálístól és ebben a mértékben közeledik az emberi világhoz. Végbemegy a nagy Hazatalálás a tradíciókban, a saját népiségében, nemzetében, családjában, az eszmében, az egész őt körülvevő világban, a racionálisban. Wertherből Wilhelm Meister lesz, Adyból, az *Új versek* magányosából, a *Halottak élén* nemzetsíratója.

A Hazatalálás új erőforrássá válik, mikor az irracionális forrás kiapadt és a magányosokból a kollektivitás költője lesz. De azért mégis: a fiatalkori művekben van valami furcsa szépség, melyet az érettebb kor már nem tud megvalósítani. Sötét mélységekből hirtelen-üttalan szakadtak ki és körüllebegi őket születésük misztériuma.

(Budapest.)

Szerb Antal.

¹¹⁾ Histoire de la Littérature Anglaise, Paris, 1925, 1191. l.

TOMORI.

Holnap Mohács. S még itt
Folytatjuk a régít,
Mohács ide nem látszik,
Hortyog az ór, végig,
Csorog a bor, térdig,
Úr itt az úr, — Mohácsig!

Holnap Mohács. Még ma
A szittya maradék
Esik egymás torkának,
Hányja kiki jussát,
Az egymás Krisztussát,
S a halállat komáznak.

Holnap Mohács. Isten
Nincs már, ki segítsen,
Jóvilágunk megszakad,
Jön is már nagy álmom:
Feketedni látom
A szép magyar urakat.

Holnap Mohács. Még ma
Jó itt lenni néma.
Közvitéznek egyedül,
Szegény barát lenni,
Akin minden senki,
S a sors végighegedül.

Helyettük is gyóntam,
Izzadtam, áldoztam,
Könnyű lesz már elestem,
De halok példásan,
Szótlán elhullásban,
S arccal égnek lesz testem,

Holnap majd a fűben
E rossz barátszűrben
Zsebeimbe pökhethnek,
De e sáros földön,
Mohácsi mezőnkön
Tiszta halott lehetek,
Tiszta halott lehetek!

(Budapest.)

BODOR ALADÁR.

A SORSOM ŐRIZŐI.

Kezemből elperég az élet,
felejttem már ezüst zenédet
csodák világa: szépség,
az íjúság láng-íze halkul
és minden nap: keserves alku,
ízekre lassan tép szét.

Hová sodortok röpke évek?
széthullok, mint az oldott kéve,
jaj! őszi szél sívít,
siessetek, kik látni vágytok,
már les reám az őszi átok,
könyörtelen s irigy.

Felhőbe, ködbe vész a sorsom,
a csúcsra tűzöm büszke, zordon
zászlómat s meghalok,
őrizzetek szívek, szerelmek
s ti emlékek, kiket teremnek
a rimék és dalok.

(Budapest.)

KOMJÁTHY ALADÁR.

AZ ÖSSZETETT EMBER.

A z összetett ember nem én vagyok, de lehetnék én is.

Hogy mikor születtem, nem tudom. Lehet, hogy mikor az első durva követ szerszámnak használtam, mikor először adtam tovább szóval gondolatomat, mikor a barlang falára az első bölényt lerajzoltam, mikor először borzadtam össze a megszűnés gondolatára, mikor az első csatornát építettem, vagy mikor először vert bennem gyökeret az örök kétkedés szelleme. Lehet, hogy előbb, lehet, hogy később, nem tudhatom. De vagyok és úgy érzem, hogy időtlen-idők óta vagyok és maradok mindaddig, míg életem célja nem önmagamban rejlik, hanem a sarkamat taposó nemzedékek végtelen sorozatában.

Évezredek óta gyűjtöm és raktározom magamban a tapasztalatokat. Tudom, hogy a tél hideg, a tűz melegít, többedmagammal erősebb vagyok, mint egyedül, de még sokkalta erősebb vagyok ha szolgálatomba állítom a természet erőit is. Írásban, templomok falán, sziklafeliratokon, pergamentekercseken, könyvekben feljegyzem az eseményeket és akkumulátorok módjára összegyűjtöm a meglevő tudást; színek skálájában, szobrok plasztikájában, akkordok összecsengésében megkötöm az elfutó szépet és hordozom magamban minden szépet, jónak és igaznak szülőjét, az *örök gondolatot*. Itt élek ezen a földön. Nincs reményem, hogy elszabaduljak róla, de látom az idegen világokat és nem hiszem, hogy ez a századrangú sárgolyó legyen gondolkodó lények életének egyetlen hordozója. Keresek valamit, amit még nem találtam meg és lehet, hogy sohasem is fogok megtalálni.

Mert keresni akarok és hogy keresni tudjak, fanatikusan hiszek a gondolat abszolút szabadságában, melyet nem korlátozhatnak a múltból hozott dogmák, előítéletek és cenzorok plajbászai. Minden, ami szép, nagy és nemes ezen a világon, minden haladás és minden hajnalpirkadás a gondolat szabadságáért vívott küzdelem szülötte. És mégis életem nagy élményei közé tartozik, mikor egy szerzetesrend templomának esti félhomályában belém lüktetett a lehajtott fejek alázata és önmagukat megtagadó férfi-emberek porbahullása a nagy ismeretlen előtt, amelyet csak hódolat illet meg, de nem bírálát. A nappal munkája mellett, amely csak realitásokat ismer, hallom az est misztikus borongásának suttogó hangjait. Az élet pozitív meglátása mellett nem tudom könnycsepp nélkül a szememben hallgatni a *Gaudeamus*t, vagy a zenélő órának a múltból átcsengő hangjait. Élem az élet drámáját, de lirája az, mely belekap szívem húrjaiba. Mikor amerikai életemet élem, a nappal irgalmat nem ismerő, kegyetlen munkája után estére megkövetelem magamnak a mozi mindig jól végződő, naiv romantikáját.

Ha nézem a nagyvárosok gép-civilizációjának lüktetését és belepepszdülök abba az emberáradatba, amely reggel és este villamo-

son, autobuszon, földalattin és földfelettin özönlik London és New-york szívébe, vagy vissza onnét, modern embernek, a huszadik század gyermekének tudom magamat. Lenyügöz a felhőkarcolók sorának látása, az esti fényreklámok tűzjátéka, vagy a Martin-kemencek izzón sistergő vastömege. Órákon át tudom elnézni, mikor a daruk nyögve, recsegve és kattogva emelik partra az oceánokat szántó kolosszusok méhének kincseit. És nincsen elevenebb, izgatóbb emlékem nekem, aki már megjárta egyéni életem útjának felét, mint mikor egy francia mérnök elsőnek repülte át az Angliát a kontinentstől elválasztó csatornát és új, szinte határtalan közlekedési lehetőségek perspektíváit vetítette előm. Értem és érzem mindezt: a gépet, gőzhajót, gőzmozdonyt, repülőgépet, bányát, vasbetont, rádiumot és rádiót, hisz modern ember vagyok. De hoztam magammal valamit a középkorból, beleérezem magamat a kis olasz városok kulturájába, Stratford romantikájába, Weimar lelkébe és bensőm az a küzdőtér, ahol a civilizáció és kultúra újra meg újra megvívják Sumérban és a Nilus partján kezdett örök harcukat.

A modern társadalomban, amelyben ezidőszert élek, érzem a vagyoneelosztás nagy igazságtalanságait és a tömegek nyomorának sajgását. Érzem a tisztán a kereset elvére épített kapitalizmus sarkalatos tévedését. Nem azért élünk, hogy keressünk, hanem azért keresünk, hogy élhessünk. Hallom az éhség farkasának üvöltését a fényes nagyvárosokban, ahol csak egy ablaktábla választja el a hivalkodó gazdagságot a senyvedő szegénységtől. Látom a távol jövő ezüstös csillogásában a boldog államot, amelyet Platontól kezdve az emberiségnek oly sok ébren álmodója megálmodott. Megértem az elkeseredést, gyűlölködést, társadalmi harcot. Elfogadok mindent, ha egy kegyetlen törvényszerűség úgy rendeli, hogy ezeken keresztül vezessen az emberi haladás nagy országútja. De visszarettenek, mikor pártprogramot akarnak csinálni abból, ami minden gondolkodó és érző ember vágyainak eredője, mikor egyesek ki akarják sajátítani maguknak a szociális gondolat jogát, vagy mikor az élet nagy valóságai előtt dogmatikusok módjára elavult elméletek értelmezésén folytatnak meddő vitatkozásokat.

Megértem az individualitás kifejlesztésének jogát, az akadályok elhárítását az egyéniség útjából, minden kényszerítő eszköz elvetését, egészen a szélső anarchiáig. Elvégre magamhoz állok legközelebb és van némi szépsége annak a kínai társadalomnak, amely a felső beavatkozás mértékét a minimumra tudta leszállítani. Igaz, annál jobban élvezi helyette a külső beavatkozások gyönyörűségeit. De épen azért tudom azt is, hogy kell egy összefogó, társadalmat acélozó és államot irányító akarat, melynek meg kell kötni a bennem lobogó örök anarchiát. E kettősségen keresztül értem meg egyszerre Brutust és Julius Caesart, a condottieret és a *fejedelemet*, Luthert és Loyolát s azt a Napoleont, aki mindenét a forradalomra teszi fel; de mint néző felsőhajt az ostromlott Tuileriák előtt: „Adnák csak nekem a svájciakat meg az ágyúkat, hogy megmutassam, mit

kell ilyenkor csinálni!" Megértem, hogy vannak esetek, mikor egy testben két lélek lakik.

Ha van politikai liberalizmus és konzervativizmus, bennem elmosódnak a határok. Az egyik küzd a felszabadításért, a másik gyűjti és csoportosítja a megtartó erőket. Taktikájuk ellenben furcsán kuszálja össze az elveket. Van eset, hogy a liberalizmus rendszabályoz és a konzervativizmus terjeszti ki a választójogot. Azok az elvek, melyek néhány évtizeddel embereket választottak el egymástól és generációkon át hagyományyszerűen determinálták egész családok politikai hovatartozandóságát, nem hatnak többé az élő valóság erejével. De az, amit a múlt század nagy liberális nekilendülése után ma a liberalizmus válságának neveznek, egyúttal az én válságom is, tekintet nélkül arra, hogy véletlenül milyen párthoz tartozom. Érzem, hogy a konzervativizmus önmagában nem lehet program, mert ha magára marad, reakció lesz belőle, de érzem azt is, hogy a liberalizmus, melynek egész gondolatvilága arra van beidegezve, hogy *mit nem akar*, önmagában nem lehet elég. Saját személyemből a nagy vonalakra kivetítve ez a parlamentek és pártok válsága. Kétkedés a parlamentarizmusban és csalódás a népképviselőkhöz, általános választójoghoz fűzött nagy reménysekben. A szüntelen át- meg átcsoportosulások, szétválások, összeolvadások mellett a parlamenti párt elveszti a múlt évtizedekben birt nagy jelentőségét. Politikai atomizálódás folyik az egész világon. A parlamentek vagy teljesen szétszakadozottak, vagy egy óriási szerkezet, amelyet pártnak már nem is lehet nevezni, egyesíti magában mindazokat a heterogén, egymással szemben álló, harcban álló elveket, melyek valaha a pártok programjának alapjait megadták. A régi értelemben vett pártok ideje lejárt. Túl a mai parlamentek látszólagos pártjain, túl a liberalizmuson és konzervativizmuson, túl a fascizmuson, túl mindenféle *izmusokon* és politikai gépezeteken pedig valaminek a körvonalai vetítődnek a kárpitra, amiről még nem tudom, hogy micsoda, érdekképviselőtek tanácsa-e, vagy kiválóságok és kiválogatottak zsürije, vagy pedig az emberiség közös, nagy lelke, amely mindannyiunkban működik.

És így vagyok az izgató, nagy problémák egész tömegével, melyek napról-napra elém merednek, hogy válaszoljak rájuk, hogy válaszoljunk rá valamennyien. Érzem, hogy igaza van a plebejusnak, aki több jogot követel magának, de tudom, hogy igazuk van azoknak is, akik már nemzedékekkel ezelőtt beérkeztek és a gyermekszobából hozták magukkal a vezetés hivatottságát. Ha a lovat és kutyát ki kell tényésztetni, az ember sem lehet három generáció előtt igazán gentleman. Hiszem a nemzet, a nép, a faj jogát a külön élethez, különállóságának kidomborításához, de érzem, hogy működik bennem a közös nagy lélek, amely együttesen viszi az egész emberiséget előre. Megértem azt, akiben él az örökbéke ábrándja, de megértem azt is, aki hősi önfeláldozás képzetével, felvirágozott zászlók alatt vonul a világháborúba. Megértem azt, aki együttérez a bíborban született, szőkefürtös gyermek szomorú sorsával és megértem azt is, aki el

akarja háritani az apák bűnének ismétlődését a következő nemzedékekben. Megértem azt, akinek a legitimizmus adja meg az élete tartalmát, de megértem azt is, aki azt vallja, hogy minden legitimizmus egy korábbi állapot megváltoztatásával kezdődött. Ha minden hatalom Istentől való, semmiféle hatalomtól sem tagadhatom meg a felsőbb rendeltetés törvényszerűségét. A *beatus ille qui procul negotiis* váltakozik bennem a kalandorral, akit izgat, hogy mi van túl a nagy tengeren és a kéklő hegyek oromsorán, ahol a szivárvány hídja a földről mennybe visz.

Ezen a világon minden relativ. Relativ a fény, a sebesség, az erő és relativ a gondolat és az igazság. Minden tézisnek meg van az antitézise és a relativitások, tézisek és antitézisek harcának színtere én vagyok. Csak a *lectores unius libri* állíthatják a szent együgyűség feltétlen biztosságával, hogy nekik mindenben igazuk van. Bennem ezerféle érzés, gondolat, hagyomány és tapasztalat találkozik és mindezeknek eredője az, amit énnek nevezünk.

De tudom-e, hogy mi az az én? Egyéniségem csak öntudatomban jelenik meg egység formájában és öntudatom az, ami kiemel a semmiből egy parányi lét tartamára. Ez az öntudat megszűnik, mihelyt átléptem a fekete kapun, melynek csak az egyik oldalán van kilincs. Ennek az öntudatnak a meghatározása a legnehezebb, mert a meghatározás lehetősége önmagában rejlik. Öntudatom ezért nem tud megnyugtató választ adni énemnek kérdésére. Mi vagyok én? Atomoknak meghatározott csoportosulása vagyok-e, vagy független tőlük és több náluk valamivel? Ha atomok csoportosulása vagyok, miért csoportosultak az atomok és a bennük levő elektronok így és miért nem másként? Hol van az énemnek külső határa; ott-e, ahol testemnek látható felülete a külvilággal érintkezik, vagy hozzászámíthatom-e énemhez mindazt, ahova gondolatom elér és amit magába foglal? Hol van a felelet erre és a kérdések egész tömegére?

Mit tudom én, ki vagyok én? Életem podgyászában mit hurcolok magammal gyermekkorom emlékeiből, ifjúságom ábrándképeiből és meglelt koromnak megmellesztő küzdelmeiből? Ha reagálok a külső világ benyomásaira, ha beszélek, ha cselekvésre határozom el magamat, miféle rejtett mozgató erők játszadoznak énemnek ezerféle billentyűin? Mikor formába öntöm egy gondolatomat, melyik tanítóm szava, vagy az emberiségnek melyik örök tanítómestere szólal meg bennem? Ha cselekedtem, mi volt belőle a saját elhatározásom és mennyiben állottam a külső tényezők, a környezet és az események sodró hatása alatt? Tudhatom-e, hogy pillanatnyilag melyik békésen elhalt, harctéren elesett, vagy máglyán megégetett, elporlott ösömnek vére dolgozik bennem; tudhatom-e, mit hoztam magammal elmúlt századok ködös homályából?

Ez a bizonytalan körvonallú, ingadozó, töprenkedő valami vagyok én és ezek vagyunk évezredek óta valamennyien, akik az életben nemcsak az anyagi boldogulást és az érvényesülés külső formáit, hanem valami mélyebbet, lényegbe vágót keresünk. Függetleníteni akarjuk magunkat az egyoldalú befolyásoktól, hogy megtaláljuk az

igazságot. Ezért akarunk megérteni mindent és ezért kételkedünk mindenben. Az igazság keresése és a kétkedés ikertestvérei egymásnak. Előttünk lebeg Thackeray mondása, hogy több hit van a becsületes kételyben, mint az őszinteség nélküli hitvallásban.

Homo sum; humani nihil a me alienum puto. Én vagyok az összetett ember, a nagy Proteus. Sugártörő prizma vagyok, amely mindig ugyanaz marad, aminthogy a dolgok is ugyanazok, csak a meglátásuk az, ami a prizmán keresztül szüntelenül változik.

Én vagyok az összetett ember. Én az Örök Ember vagyok.

Tonelli Sándor.

LÉNYEG ÉS GONDOLAT.

(RÉSZLET A SZELLEMISSÉG KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL.)

I.

Minden önálló szellemi alkotásban, legyen az vallásos, költői vagy tudományos, két mozzanatot lehet megkülönböztetni, melyek együtthatnak s egymást valami módon egyensúlyozzák.

Van egy racionális, értelmünknek szóló részük és van bennök valami irracionális többletféle, amely inkább bent lappang a jelenségek mélyén, illetve az előtérbe csak bizonyos, kiélezettebb pillanatokra merészkedhetik.

1. Ez utóbbi, ekstatikus részt a gondolattal szemben életrészként fogjuk megkülönböztetni; habár az „élet“ szóval persze távolról sem intéztük el, inkább csak megkerültük a nehézségeket. Avagy tudunk-e rá felelni, hogy mi ez az élet? és közelebb jutottunk-e megértéséhez, ha legfőbb jegye gyanánt szükségképen szerveinknek azon használhatóságát, illetve működését jelöljük meg, amely ugyan elvben gondolkozás nélkül „biologialag“ biztosítja számunkra az enmagunkra érzést, valójában azonban, mint emberi jelenség, mégis a tőlünk soha el nem vonakoztatható gondolatiság lappangó jelenlétét is előre feltételezi?

Függetlenül mindamellet az „életrész“-megjelölés fogyatkozásaitól, szükségképen beérhetjük vele. Nemcsak azért, mert jobbat alig találhatnánk, hanem azért is, mert a *gyakorlatban* a szellemi jelenségek kétféle elemét távolról sem olyan nehéz külön tartanunk. Csak meg kell kísérelnünk lényegükbe ez úton bepillantani.

Az „életrész“ nyersanyaga t. i. minduntalan ki-kiütözik a jelenségek felületén; és pedig nemcsak a gyermek, a primitív vagy egy maniakus beteg megnyilatkozásának eseteiben. A komplex benyomásokat nemcsak az ausztráliaiak és tűzföldiek szokták magukból eszünk szerint megokolhatatlan vagy egyenesen érthetetlen mozgulati reakciókkal „lereagálni“. Mindnyáján mindennap élünk ki hasonló, jellegzetesen határozatlan „érzésektől“ vezetett aktusokat, mindnyáján produkálunk „ceremóniákat“ pusztán a kifejeződésre kész életrész előretörése folytán, anélkül, hogy határozott okát adhatnók.¹⁾ A modern ember is kerül olyan helyzetekbe, hogy mint Midas borbélyának, a „földbe“ kell titkát kiáltania, ahogy pl. a börtönlakók szoktak céltalanul, sőt egyenesen kárukra is hangos kifejezést adni érzelmeiknek. Sértettségünkben vagy felindulásban mindnyáján „szegezzük“ még ellenségünket, ahogy pl. Maupassant hőse,²⁾ Duroy is („oktalanul“ természetesen) ollóval szúr egy újságíró névjegyébe, akivel másnap meg kell verekednie. Számtalanszor észlelhetjük, hogy „ösztoneink“³⁾ elragadtak és cselekedetünk nem lett gondola-

¹⁾ Az egészhez v. ö. „A vallás egyénlélektani gyökerei“ c. dolgozatomat, Athenaeum. 1919.

²⁾ Bel Ami, 1898. kiad. 162. l.

³⁾ V. ö. James (ford. Dürr) Psychologie 391. l. ösztöndefinícióját: „Die Fähigkeit so zu handeln, dass bestimmte Zwecke erreicht werden, ohne Voraussicht dieser Zwecke und ohne vorherige Ausbildung der betreffenden Tätigkeit.“

taink valósítása: indokolatlanul illesztettünk dísz valamelyik testrészünkre, vágtunk grimacet, vagy öltöttünk nyelvet ellenségünkre és ráérezünk pl. a levágott körmeinkkel való kényszerű-természetes egységünkre és összetartásunkra. Végül jórészt ilyen, akaratlanul szükséges kielégülés nemcsak a Dionysos hívóinek bacchikus „szertartásai”; hanem ezt jelentette megfelelő pillanatban — amint a költő maga vallja be, — Goethe felzaklatott lelkének is *Werther-jének* megformálódása stb.

Igy azonban ezen cselekedetek nemcsak az élet jellegzetes hordozói gyanánt igazolódtak azzal, hogy az *aktív* gondolatísághoz semmi közük nincsen. A körülmény, hogy értelmetlen formáikban logikus szükségszerűség (cél) nélkül, sőt ellen, mégis nemcsak megmaradhattak, hanem elengedhetetleneknek is mutatkoznak, minden-nél jobban azt is bizonyítja, hogy a szellemi jelenségek valójában olyan psycho-fiziológiai önségély-félék, „tisztá” életjelenségek, melyeknek főcélja az életenergiáknak a lélek szorító és leverő korlátai ellen való szabadjára engedése. —

Más kérdés, hogy az ilyen jelenségek *miként* és *miért* maradhattak meg oly feltűnően egy gondolatvilág jellegzetesen józan és logikus jelenségei közepette, mintegy más világból itt feledtetve.

Tagadhatatlan nevezetesen, hogy pl. a legutóbbi időkig uralkodott Durkheim és Hubert—Mauss-féle u. n. „sociológiai” iskola messze marad tőle, hogy e kérdésre a választ megadja. A hasonlóknak jelenléte kétségtelenül csak fokozza a „meggondolatlan” cselekedetekre kedvező bizalom- és energiaemelkedést s eredményes befolyást gyakorol az ösztönös-cselekvő állapotok létrejöttére;⁴⁾ ez azonban távolról sem jelenti, hogy a tömegsuggeráció maradék nélkül ki is adná a mi „megokolatlan” cselekedeteinket. A fenti esetek legtöbbszörében pl. még el sem képzelhetnők, hogyan is állhatna a köz bármilyen vonatkozásban az egyik vagy másik eset irracionális vonásaival; ellenkezőleg úgy látszik, hogy mindezek esetek éppen csak egy egyénen belül és a tömegmámor segítsége nélkül váltak azzá, amik: ilyen józanul megokolhatatlan cselekvésekké. Ahogy Rilke okos szava is

Denn nur dem Einsamen wird offenbart,
und vielen Einsamen der gleichen Art
wird mehr gegeben als dem schmalen Einen,

esetünkben és sociológia nyelvén azt mondja, hogy a tömeg és az együttérzés titokzatos ereje fontos ugyan, mint *egyik*, igen gyakori és erős, fokozó vagy aláhúzó tényező; végeredményben azonban az általában úgynevezett ösztönscselekedetek kiváltódásának mindig az egyénen belül kell megokolódnia, jóllehet persze ez az egyén nyilván sociális egyén lesz.

Hiba volna mindemellett a sociológiai iskola kudarcát úgy értenünk, hogy az eme gondolatellenesen duzzadó cselekedetek megfajt-

⁴⁾ V. ö. pl. Ross, Social Psychology 1909. 47. kk. II.

hetetlenségét jelenti. Hiszen elég magyarázatuk már az, hogy minden megnyilvánulásunk szükségképen nélkülözhetetlen, mint a bennünk lakó életszíkra (a Bergson által u. n. élan vital) többé-kevésbé intenzív kikivánczozása.⁵⁾ Hogy a Létnék és mindennek, ami e Létet jelenti, egy tovább magyarázhatatlan természeti törvény szerint teljes kihatással lenni kell. „Der Zweck der Lebens ist das Leben selbst“, mondta az „öreg“ Goethe és az ifjú Schiller első dolgozatainak egyikében igyekezett a gondolatot népszerűsíteni, hogy „az emberi tökély erőink lehető legintenzívebb működtetésében áll.“⁶⁾ Élve kell élnünk — ennyi tény marad akkor is, ha emberileg nem is tudjuk másként, mint csak képletekkel okát adni. Azzal pl., hogy ezt az éleést külső okok mellett főleg az organizmus növése által halmozódó energiák öngyulladásra szokta elősegíteni; avagy hasonlókkal.

Különben is a miként- és miért-kérdés úgy sem érintheti lényegileg magát a tény: a nemlogikus életrés jelenlétét a szellemi nyilvánulásokban.

2. Nem szorul természetesen közelebbi bemutatásra a szellemi nyilvánulások második összetevője, vagyis a gondolati elemük.

Annál fontosabb viszont e két összetevő egymásbakapcsolódásának a mikéntje; ami mögött a szellemi élet elképzelésének a problémája áll.

3. Persze e probléma megoldásában a múlt századok nagy világfelfogási rendszerei inkább csak — hibáik tanulságaival lehetnek a segítségünkre, ami erősen nehezíti feladatunkat. Az u. n. „teremtési“ elmélet nevezetesen, amely (alapjában helyesen) az emberi gondolkodásnak az emberteremtéssel való adottságát tanította, nyilván túlegyszerűen látta, mintha a vegetatív nyilvánulásokban a test azaz az „élet“, a szellemiekben a „lélek“ azaz a gondolatiság, mint egyenrangú és egymásnak ellentett „részeink“, érvényesülnének. Nem vette t. i. tekintetbe, hogy az „élet“ irracionális összetevője soha semmi — joggal — „szellemi“ produktumnak nevezhető jelenségből: vallásból, költészetből, tudományból stb. nem fog hiányozhatni; sőt nélküle épen a vallás és költészet — vallási és költészeti jellege veszne el és üres, meddő formalizmussá, versfaragássá stb. mechanizálódna.⁷⁾ Nem vette tehát tekintetbe, hogy a szellemi nyilvánulások is életjelenségek. Hogy gondolat (a szó eredeti, termékeny értelmében) nincsen Élet nélkül, legfeljebb ha ellenkezőleg: „gondolatok“ nélkül, (logikátlan vonásokkal) produkálódhatnak olyan a „költészet“, „vallás“ stb. fogalmainak megfelelő játékok, amelyek primitíveknél, elmebeteg közt stb. az esztétikai élvezet s a vallásos élet ismérvét kiemérítetik.

⁵⁾ Sokhelyt, ahol kisebb az életerők normális igénybevétele, pl. nem dolgozó primitíveknél stb., jellemzően szociális ceremóniák is gondoskodnak a meggyűlemelő tettvágy mesterséges és intézményszerű levezetéséről. V. ö. C. Read, The origin of man and of his superstitions 1920. 108. l.

⁶⁾ Über den Zusammenhang der tierischen Natur d. Menschen mit seiner gestigen 1780. 2. § V. ö. még Athenaeum 1919, 81 k. 1. is.

⁷⁾ V. ö. Egyet. Philolog. Közlöny 1926, 229 k. 1. és Beilage 25*. l.

És hasonlóan tévedett az evolúciós felfogás is, amikor „eredeti” stádiumként csak egy vegetatív („állati”) és ösztönös életrészt existenciáját tette fel, amely folyton finomodva, magából automatikusan, eredményként termelte ki a gondolatiságot, azaz emberi, logikus tudatosságunkat. Aminthogy e felfogásnak nem is sikerült egyetlen olyan „monisztikus” sort sem produkálnia, amelynek nem kellene valamit átfestenie vagy elhallgatnia és soha nem sikerült megmagyaráznia, hogy pl. az epika Homeros, sőt általában a költészet is a görög fénykor *után* hogyan „fejlődhetett” furcsa ívben — visszafelé; hogy a kurnaik alacsony fokán hogyan lehet már meg azon egyistengondolat,⁸⁾ amely a görögségben még a fejlődés végén is csak forradalmas főkön villan át; vagy hogy miképpen is találhatunk még jellegzetesen „ausztráliai” babonákat és „középkori” misztikát legmodernebb szalónjainkban.

Nem lehet kétséges egyszóval, hogy az evolúciós fejlődéselv is legélesebb ellentétben van a szellemi jelenségek tényleges fejlődésének tanubizonyságával. Semmi sem a múltban, sem a jelenben nem szól amellett, hogy az ember lelki összetételében bármikor másféle vagy másarányú volt volna; ellenkezőleg, e gondolattal nyilvánvalón olyan fejlődésív erőszakolódott a szellemi jelenségekre, amelyet az ezekben elhanyagolt életadottság állandóan a legváratlanabb egyéni „szeszélyekkel” kénytelen át meg át törni.⁹⁾ Ez az elmélet, amely semmiképp sem gyökerezik maguknak a jelenségeknek megfigyelésében, egyszerűen annak köszönheti felvetődését, hogy emberiségünk legfőbb jegye, t. i. a kifejezett gondolat, végtelen fejlődésre képes természeti produktum és mint ilyen, nem tudván a maga másodlagosságát bármiben fel- és elismerni, szükségképpen hamisította meg a maga arculatára a heterogén produktumok fejlődését is.

Bátran mondhattuk így, hogy az élet- és gondolatrészek viszonyulásának a problémája alig nyerhetett azon történelmi felfogásmódok által, amelyek vagy fel sem ismerték ezen részek valódi szerepét, vagy pedig félreértették. Mégis tanulhattunk azonban kritikájukból.

Azzal t. i., hogy a teremtetési elméletből tagadhatatlannak kellett találnunk a gondolat aprioritását, jöllehet a test és a lélek, ill. az „élet” és „gondolatiság” egyenrangúsítását tarthatatlannak, sikerült magunkat megerősítenünk a szellemi jelenségek két, általunk felismert és felvett elemének a feltevésében.¹⁰⁾ Azzal viszont, hogy a természettudományos elméletből csak a szellemi fejlődés tényét ismerhettük fel bizonyosnak, ellenben mint igazolhatatlant kellett elvetnünk a (történelmi) evolúciót, nemcsak a gondolati voltunknak megfelelő történelmi síknak a tévessége derült meg, de az is átlát-

⁸⁾ Az irodalomra vonatkozólag is tájékoztat Athenaeum 1917. 204. kk. II.

⁹⁾ Más helyt kell rámutatnom, milyen önmagának is ellenmondó segítséggel erőszakolta ki az evolúciós elmélet a maga „győzelmeit” ottan, ahol egyéb híján kénytelen volt a Tylor-féle *survival csodaszert* (vagyis a *halott elem továbbélését*!) a fellázadt tények ellenébe szegezni.

¹⁰⁾ Az élet- és a gondolatlényezőről mint pl. a vallásos kifejeződés elemeiről v. ö. többek közt Davenport, *Primitive Traits in religious revivals*, 1910, 240. kk. II. is.

szott, már, hogy *helyesen* az elengedhetetlennek bizonyult életrész (vagyis a kiszámíthatatlan egyéni adottság) tényezőjét kell a szellemi jelenség ha nem is egyetlen, de legalább döntő meghatározójaként tekintenünk.

Végeredményben így a szellemi jelenségeket illetően *determinál* az élet s az élet síkjában (*nem* a történelmi síkban) kell lényegében a szellemi drámának lefolyni. Méretni fog ez a dráma első sorban amaz, a józan „gondolkodó” tudatállapotokat felváltó, nyilvánvalóan animális-ekstatikus elmélyülések foka és minősége által, melyekben gondolatiságunk mintegy „kihagy” (távollétével van jelen), hogy a sajátos életállapot elmúltával módja legyen visszatérni, sőt mint egy a maga talajával érintkező, csodás Antaeusnak, „álombeli” meggyarapodására is ráébrednie. Ahogy pl. Goethe még valóságos álmában is tovább vitte munkáit, vagy ahogy tanuló diákok reggelre megértik, amit este nem értettek stb. Mintegy másodlagosan aztán, megfelelően a szellemi jelenség kényszerűen *járvulékos* gondolati összetevőjének, mindig természetesen jelen lesz e mellett az attributív értékű történelmi fejlődés is, bár a lényeg- (élet-) támadások által tisztaságában befolyásoltan s tempójában meg-megzavarva. Jelen lesz annál inkább, minthogy emberi, sociális berendezésünknel fogva maga a determináló fejlődés is csak ezen fejlődés formája *alatt* léphet elénk és mindig csak belőle lesz kikövetkeztethető.¹¹⁾

Ezek után azonban nyilván majd pozítíve is ki fogjuk azon, szükségkép két síkban lejátszó fejlődés görbáját pontosítani, amely felfogásunk szerint hivatott a szellemi jelenségek élet- és gondolati részének megfelelő viszonyulását elképzelteni.

II.

1. A szellemi jelenségek eddigi, makacs félreértése főleg abból ered, hogy az életelem, melyet a szellemi jelenségek substantialis alapjául ismertünk fel, látszólag „belehal” a (közönséges) vallás- és költészeteset megszületésébe.

Ahhoz ugyanis, hogy emberi jelenséggé váljon, vallásnak és költészetnek elengedhetetlenül *formát* kell öltenie s ezzel életét egy olyan, történelmi síkba átjátszania, amelyhez lényegében semmi köze nincsen; amely csupán tökéletlen eszköze e jelenségek kifelé, második személyekhez való közvetítésének. Maradéktalanul a biológiai síkban lefolyó dráma sohasem is lesz általmenthető a gondolatiság történelmi síkjába; legfeljebb ha a sík idiomájára jól-rosszul sikerülhet „lefordítanunk”.

Mihelyt viszont már e teljesítmény eredetije csak mint fordítás existálhatott, szinte kényszerű volt, hogy a forma elsőre legalább, lényegnek érződött és addig, míg a pszichológiai lényeg a tökéletesebb önmegfigyelés által igazolódott, általában ezt a fordításmutatta fejlődést fogadták el a szellemi jelenségek fejlődésének. Kényszerű volt, hogy a vallás és költészet jóságát vagy rosszását,

¹¹⁾ V. ö. E. Phil. Közöny, 1926. 230 k. és u. o. (Beilage) 26*. 1.

fejlődő vagy visszaeső tendenciáját stb. csak az attributív szóbeli formákból kiinduló s csupán ezekkel számoló síkban mérték le.

Helyesen pedig a szellemi jelenségek u. n. fejlődésére kettős mértéket kell alkalmazni s először az egyes nyilvánulásokat, mint ahisztorikus, láthatatlan egyéni adottságok eredményeit a pszichofiziológiai síkban mintegy utánérezve leolvasni; azután történelmi síkban azon technikai tökéletesülést követni végig, amelyen a nyilvánulások mint természeti jelenségek persze szintén átalmennek: vagyis azt a fejlődést, amit épen általában egyedül szoktak „fejlődésként” tekintetbe venni. E két mértéknek egymáshoz való viszonyulását szükségképen fogja aztán szabályozni azon *értékkülönbség*, hogy az „élet” substantiális fontosságú rugója a szellemi alkotás létesülésének; a „gondolat” csak megjelenésének kötelező formaruhája.

Érdemileg döntő tehát minden valóban szellemi teremtdésre kétségkívül az lesz majd, hogy mit mutat a gondolattalan élet misztikus és kiszámíthatatlan támadási íve; holott a történelmi kifejlődés íve csak a vallás és költészet szóbeliségére bir, nyilván másodlagos jelentőséggel.

Lényegében így egy szellemi jelenség fejlődésbeli értéke független lesz az időtényezőtől. Nem fog ez a jelenség soha semmi evolúciót követhetni; itt csak egy belső, ahisztorikus cselekvésspillanat, valamely kiszámíthatatlan egyéni erőviszonylat és belső harctámadás lehető pontos megragadására fogunk szorítkozhatni; és pedig az idegen életet utánélni próbáló intuíció segítségével. (Amily nehéz feladat t. i. épen a gondolati kifejezés idegen eszközével, olyan könnyű a vallásos ekstasis és a költői ihlet pillanataiban lejátszódott biopsychikai drámának a „megragadása” intuitív utánérzéssel.) A keresett egyéni erőviszonylatot pedig adni fogják: a mindig változó gondolat- és élet- (nemlogikus) állapotok értéke, foka, intenzitása, külön-külön. U. n. harcukat: szükségkép ezen elemek szintén egyéni, egymáshoz-viszonyulásai, amit az átmeneti készség görbéjének a nevével is jelölhetnénk; mert amint nincs két ember, akikben az „elemek” egyforma elosztottságban szerepelnének, úgy lesz mindig szükségképen más-más ama tempó, amelyben az apriori alap-gondolatiság vagyis mindenkorí rendes „logikus”¹²⁾ állapotunk (A) átmegy az ekstatikus „ihlet”-állapotba (B), majd ebből kifelé megint egy eredménygondolatiságba ($A + x = A_1$).

Fejlődésről tehát, a szó valódi értelmében, a szellemi jelenségek lényegét illetően egyáltalán nem beszélhetünk. Számunkra csak valami általános, főleg formai fejlődést biztosíthat a „logikus” kiinduláspont (A) történelmisége; csakis úgy azonban, mint trambulinja amaz „elugrásnak”, amely egyedül lényegbevágó. Egyébként ez a kiinduláspont is már csak azért sem lesz *kizárólagosan* fejlődéseredménynek tekinthető, mert a mindenkorí A mindig csak a. m. egy lehült és közzé vált $A + x$ állapot ($= A_1$), amelyben pedig az x kiszámíthatatlan.

¹²⁾ Itt és sokszor kell a „logikus” szót ilyen általános nem „logikus” értelemben vennünk.

Az ilyenféle „elugrás“ tehát lehet majd szép vagy magas, merész vagy furcsa stb., semmi történelmi sort azonban a többi ugrásokkal szükségképen nem alkot. Alacsonyabb technika ugródeszkájáról is lehet nagyot avagy szépen ugrani és az a skála, melyet így legfeljebb az egyes esetek intenzitása szerint állíthatunk össze, gondolatiságunk előtt szükségképen rendszertelen lenne; nemskála.

A szellemi létesüléseknek lényegükben nincsenek kezdő, legfeljebb értékileg alsóbb fokaik és nincs fejlődésük avagy betetőzésük, legfeljebb az előzményeiktől és az időponttól függetlenül „tökéletesebb“ vagy „legtökéletesebb“ érvényesüléseik. Ehhez képest kell tehát a velünk született gondolatiságról vallott tételből is. (amelyet a teremtetelmélet javasolt,) a helyes magot megtartanunk s a helytelen szint átjavítanunk: *ahisztórikus* síkban csakugyan nem lesz semmi akadálya, hogy az apriori adott gondolatiság az „élet“ közbejötté által mindig újra, egy-egy „gondolattalan“ ekstatikus állapot (conscience annulée) után, mégis megszülethessék; majd hogy valami, (az evolúciós gondolattal lehetetlen módon,) a 0°-tól a mindenkor tellő gondolati maximumig (*ne* fejlődjék, hanem mintegy) derüljön és differenciálódjék.

Alantiakban tehát az ilyen, biológiai síkban felmérendő „lényeg“ hiposztazált alakulatait az élmény- vagy *lényeg*vallás, ill. *lényeg*költészet nevével fogjuk megkülönböztetni.

2. *Formailag* persze minden szellemi alkotáson a történelmi elvek szerint igazodó, természettudományos fejlődésvonások is mindenkor világosan felismerhetők; jóllehet e fejlődés a fent már említett, biológiai benyúlások folytán, távolról sem lesz matematikai következetességgel exekválható.

Csupán azt nem szabad felednünk, ha nem akarjuk a múlt századok tévedését megismételni és a szellemi jelenség láthatóságát vagy hallhatóságát túlbecsülni, hogy ez az idővel mérhető fejlődés a vallásos vagy költői jelenségnek nem substantiális értékére vonatkozik, (amely csak egyszer, individualisan volt és különben természet szerint — fejleszthetetlen;) csupán a lényeg jobb vagy rosszabb, jóllehet szükségszerű, de csak praedicativ-attributiv értékű, formai fordítására.

Különös emberi fogatkozásunk t. i., hogy élményeink a maguk teljes értékében és mértékében közvetlenül vagyis a „kifejezés“ látható, ill. hallható közbejötté nélkül, át nem plántálhatók. Ezzel szemben viszont minden más élőlény felett kétségtelen előnyünk, hogy bizonyos lelki állapotainkkal titokzatos összefüggés folytán kapcsolt kifejeződéseink, (elsősorban a szózatások,) képesek lelki helyzeteinket második személyekkel is igen messzemenőleg utánaéreztetni, ill. lelkükben utáncsináltatni. Ami egyetlen módja épen a mások vallásába és költészetébe való bepillantásnak, egyetlen alapja a vallás- és irodalomtörténeteknek.

Csak ép a forma inkább fordítási, ill. már inkább öncélú (technikai) mozzanatainak a különválasztása nem lesz mindig könnyű feladat. Nagyban nehezíti az is például, hogy a „tisztá“ ritus és tánc

(dal) fokát, (melyen az életelem áll az előtérben és a gondolati viszsza-
szaszorítva,) a magasabbá válandó fejlődésnek mindenütt ismétlődő
tendenciája a dolog természete szerint olyan fokok felé tolja el, ahol
az eleven életelem, habár szükségkép nem hiányozhatik, mégis már
épen azzal is hat, hogy a dogmák és szövegek minél inkább testre és
korszerűen szabott formaruhája alatt úgy igyekeznek elbújni, hogy —
Madách szavai szerint — észre sem veszik. Az ilyen fejlettség t. i.
már nem lesz mint pusztán technikai fejlettség elbirálható.

3. Nem kutathatjuk természetesen, hogy a lényegi és formai
fejlődés mindenkor különös együttese miként és miáltal válik lehet-
séggé.

Az ember szellemi fejlődésének a kérdése szükségkép azo-
nos az embernek, mint szellemi lénynek a problémájával s az ember-
miszterium megfejtésére nem törekedhetünk. Az, hogy miért *kell* az
ítélve reagáló attributumnak minden egyes esetben odajárulnia a
maga substantialis determinansához és hogy miért *kell* valami csak
önmagáért „oktalanul” jöleső ösztöncselekedetnek, (tehát az „eksta-
tikus” vallás-költészet- stb. -nek) mai értelemben vett, okkal-„csi-
nált”¹³⁾ vallássá, költészetté, tudománnyá stb. alakulnia, vélemé-
nyünk szerint adottság, amely nem magyarázható. Ami azonban
szellemiségünknek és fejlődésének a különösségét szemlátomást *el-
képzelhetővé* és *lehetségessé* teszi, az nyilván csak az, hogy a leg-
hajlékonyabb kifejező eszközünk és maga kifejezésünk, tehát a han-
gotadás és szóbeszédünk, szintén kétféleként értékelhető; hogy egy-
csak-kifejező „szó” mint hangproduktum („indulatszó”), könnyen
válík a szintén „hangos” nyelvben élő közlő szándék közönséges
szavává.¹⁴⁾

Amit t. i. általában „költői” szóalkotásnak neveznek (és min-
den szó eredetileg ilyen költői szóalkotás volt), lényegében nem más,
mint lehető fentartása és közlő (kopott) szókká való előléptetése egy
belőlünk termő pillanatunkban megfelelően kilépő, szintén „ritmikus”
hangkitörésnek. Minden „metafora”, minden még el nem kopott eset-
ben, mindig ama sajátos komplexusnak csupán egy jel segítségével által-
való, tudatos újracsinálása, amelyben ez a jel, azaz egy az élet ritmi-
kus nyilvánulásával kilépő hangcsoport is, benne volt és ezért most

¹³⁾ A játék, vallás és költészet jelenségeinek közös vonásait illetően v. ö. a főbb elméletek
átnézését G. Schläger, Einige Grundfragen der Kinderforschung, Ztschr. d. Vereins f. Volkskunde 27
(1907) 106 kk, továbbá Y. Hirn — Barth, Der Ursprung der Kunst 1904. 246. l. stb. Az irodalom nagy-
ra és tájékozatlan. Itt csak célozhatunk rá, hogy mindenestre: a közönséges vallás és költészet is sokban
hasonlítanak a tudatos-játékos „belemenéshez” (amit aztán komolyan vétet akarunk türelmetlensége
vagy erőssége; v. ö. Hartland, Ritual and Belief, 102. l.); különösen azonban a biológiai „tettvágy” foka,
vagyis a lényegköltészet és lényegköltészet nem logikus foka, elméletben szinte már elválaszthatatlan
a játéktüneményektől.

¹⁴⁾ A kifejező és közlő nyelv különbsége nemcsak minden mindenkorai nyelvettermés esetén,
tehát a nagy költőknél, hanem bizonyos közönséges embertípusokon is nyilvánvaló lehet. Ilyen képvise-
lője pl. a kifejező válfajnak Tolstoj feledhetetlen Karatajevje (Háború és béke 4. köt. kül. I. r.), ez a
gyönyörűen és talpraesetten szóló paraszt ember, aki nem érti az egyes kikapott szavak értelmét,
mindamellet szavai, mint az életét megtöltő tevékenység nyilvánosságai, mint egy része csak az alkalmától,
beszélőtől és beszédőtől alkotott komplexusnak, csodálatos szükségszerűséggel és közvetlenséggel
emanálnak lelkéből és hatnak a hallgatóságára.

valahogy magában is elégségesnek érződhetik a kifejezhetetlen élet-állapot bennünk való megelevenítéséhez; vagy (ahogy gondolkozó készségünk érezteti velünk:) „kifejezéséhez“. Így azonban a tudatos felidézés (használás) momentumában már egy kezdő szótest állt elébünk, amely egyszerre életvivő — szó, és gondolatvivő — ritmus. Azon csodás kevercs, amely jóllehet csak mint az életjelenség lényegének yivője, képes már újabb gondolati gyarapodások megindulására előkészíteni. *Emberi szó* — egyszóval. Egy jelenség, amelynek lehetősége persze már érthetővé teszi az u. n. köznyelv kialakulását. (Ez t. i. a gondolkozó képesség apriori adottsága és az állandóan evolváló formák mellett nyilván nem más, mint lassú felhalmozódása a régmúlt, komplex állapotok felidézéseiből fokozatosan hűtött melléktermékeknek.) Azonban itt e felette fontos összefüggést illetően legyen elég utalnunk csak a szándékosan érthetetlen babonás (vallásos) és a ritmus miatt deformált vagy értelmetlen „költői“ szavak tüneményére nálunk és a primitíveknél. Ami most közelebbről érdekel, az az, hogy *mikor fog* az önbányászó felébredés egy, később vallásosnak és mikor egy, majd költészetnek nevezendő tartomány felé elindulni és differenciálódni; mi fogja az útját és irányát minden egyes esetben determinálhatni?

Világos t. i., hogy ha ama psychofiziológiai síkban tekintjük a szellemi fejlődést, amelyben megkívántuk, akkor a „közönséges“ vallás, költészet stb. eredetileg nem lehet más, mint egy differenciálatlan életszerűségnek bizonyos utólagos és épen keresendő jegyek szerint való differenciációja.

Így a nagy keleti vallások pl. még ma is differenciálatlanul hordják magukban a (majd szétválandó) „theológiai“ és „filozófiai“ gondolkozás elemeit¹⁵⁾ és a költői (művészi) alkotás nekünk is még ugyanoly értékű elintézése valami életes lelkiállapotnak, mint a hasonló eredetű és — lényegileg azonos mágikus, vallásos stb. kifejezések. Ahogy Goethe is mondta: Wer Wissenschaft und Kunst besitzt, hat auch Religion.

A kérdés csak az lehet tehát, hogy a nemlogikus élettélmény milyen körülményeibe vagy vonásaiba fog egy-egy bekövetkezendő logikai differenciálódás gyökerezhetni. Min múlik, hogy a felébredni hivatott gondolatiság vallásosnak vagy költőinek stb. fogja-e valamely elviharzott sublogikus (trance, áhitat, ihlet stb.) állapotunkat értékelni és kifejleszteni? S eleve nagyon természetes, hogy — kizárólag a teremő pillanat erőviszonyain, az egyénnel született élet- és gondolathajlamok eredendő arányán, egymásba való átmeneti hajlandóságukon, végre bizonyos kísérő vagy előző körülményeken.

Mint *vallás* nevezetesen ezen biológiai szükséggel kiváltódó és emberi kényszerűséggel magyarázatot igénylő „élmények“ közül inkább azok fognak kiépülni, osztályoztatni, végül — másoktól — megismételteni, amelyeknél az élet- és gondolatelem apriori ha-

¹⁵⁾ V. ö. P. Deussen Transactions of the third intern. congress for the history of religions, 1908. II. 450 k. l. (Allgemeine Gesch. d. Philosophie c. művének bemutatójában.)

sonló intenzitással vannak adva és a két állapot közt éles, átmenet nélküli felváltás konstatálható. A vallás jellegzetes *miszticizmusa* t. i. nem más, mint annak külső képe, hogy az életnek a gondolati elem momentán kiszorításáért (a sublogikus állapotért) folytatott küzdelme szükségképen hajszálon múltott és ennek megfelelő felületes győzelemmel tért aztán a nehezen kiszorított gondolat is vissza. S ugyanígy a vallásnak *praktikus tételelességre* való hajlandósága is abból ered, hogy az illető esetnek fajilag vagy egyénileg, de nyilván hegyes szög alatt (és *nem* a ritmust simán folytatva) kellett révületes állapotából a logikus „normáltudat”-állapotára felébrednie.

A *vallás* tehát felfogásunkban szükségképen olyanfajta, belülről jövő cselekvésszándékoknak lesz a rituális igenlése, amelyekben gondolati praedicatumunk hirtelen ébred fel, majd azon melegében szembe áll a gesztusokból, illetve ezek életszerűségéből kiemelkedő s a maga mértéke szerint mérhetetlen mozzanatokkal és nekik éppen ezért „természetfeletti” magyarázatot vall.

Apotiori *költészetként* aztán azon élményeink fognak differenciálódni, amelyekben hasonló intenzitású adottságok mellett valami enyhébb vonalú átmeneti hajlandóság mintegy észrevétlen tudja az életet a logikus tudatállapotba, vagyis az életritmust (az élet ezen fő szimptomáját) a versritmusba, (a költemény vivő szimptomájába) általjítszani. A költészet főjellemvonása t. i., hogy vele éppen játékos-„gondolatlanul” igyekezzünk feloldódni az életöröm lüktetésében.

Költészetnek tehát olyan „szavak” találását fogjuk nevezhetni, amelyek visszhangkeltő mélységükkel lehetővé tudják tenni az őket elindító kiéléseknek továbbvibrálását; lehetővé tudják tenni bizonyos életgesztusok legmélyebb életszerűségének (ritmusának) gondolkozó és katexochén kifejező részünk anyagával („szóval”) való folytatását, ill. játékos utánozgatását.

Tudományként végül azok az esetek fognak minősülhetni, ahol és amikor ép a gondolatiság lehetett olyanféle túlsúlyban, mint a költészet-esetben az „élet” volt; stb.

*

Záradékul csak két körülményre próbálunk rámutatni, mint amelyek elképzelésünk helyességét a legnyomósabban igazolhatják.

Eddig ugyanis meglehetősen nélkülözzük magyarázatát, miért-hogy a „vallási” és „költői” jelenségek, bizonyos tipikus állandósággal mindenütt a világon megteremtődnek, sőt általában örömmel fognak még jellegzetesen nemtermő második személyektől is, tehát hívőktől a vallásban és közönségtől a költészetben, utáncsináltatni.

Ha most azonban a mi lényegvallásunk és lényegköltészetünk valóban életérzetek igenlését jelenti, nem kell már tovább magyarázat után kutatnunk. A biológiai erősödés ösztönös megérzése és keresése minden más körülménynél alkalmasabb akár annak is a megértetésére, hogy még a tipikusan gondolkozóvá merevült modern embereknek sincs módjukban e regeneráló erőforrásokat nélkülözniök.

De még frappánsabb igazolásunk — másodszor — hogy csak a szellemi jelenségek ilyen felosztása magyarázza meg valóságban az olyan jelenségeket is, mint pl. a görög vallásos kardal vagy a zsidó zsoltárok, szóval ama „határeseteket“, amelyeket egyformán lehet vallásos és költői jelenségeknek tekintenünk s amelyek ép ezért soha kielégítően meg nem magyaráztattak. Vagy az olyanféle tüneteket, hogy bizonyosfajta „vallás“ eseteiben, mint mágiában sőt bizonyos imákban (pl. a mai zsidóknál is,) elengedhetetlen szerepet visz a ritmus vagy a rím; míg a dráma költői műfaja másfelől nem lehet el „rituale“ nélkül stb. Magyarázza pedig annál természetesebben, mivel elképzelésünknek egyenesen követelménye is, hogy az általánosabb tendenciák lassan specializálódjanak. Szóval, hogy a mindig csak kifejlesztendő kategóriák későbbi határai eredetileg még — hiányozzanak.

III.

1. Eddig a lényegvallást és lényegköltészetet csak általános fogásunk kereteiben jellemezhattuk. Ennyiből is megtanultuk azonban eme reprezentáns szellemi nyilvánulásokról, hogy nem „régőbbi“ voltak döntő, hanem mint a gondolattalan és nemértékelő megélésnek, az érzésnek és indulatnak határozmányai, függetlenül a történelmi időponttól és előzményektől, bármikor és bárkiben is jelentkezhetnek. És megtanultuk, ami ennek legszorosabb kiegészítése, hogy így a közönséges vallás és költészet is persze nem „későbbi“ tények, hanem csupán jellegzetes termékei egy más, egy a sublogikust felváltó tudatállapotnak, amely vele szemben ép az értékek és az erkölcs jegyében fog állni.

Érthető lett tehát, ha a vallásos és költői jelenségek olyan ellenmondó és érthetetlen módon függetleníthetik magukat a történelmi szinttől, hogy pl. A. de Rochas d'Aiglun a 20. sz. küszöbén,¹⁶⁾ sőt mindnyájan még ma is, teljes primitívséggel érzünk olykor — varázsos összefüggéseket; vagy hogy — költészeti téren — az epika pl. több ezer év alatt mindig csak rosszabb lett a homerosinál. Mindez t. i. csak a kizárólagos történelmi fejlődésselképzelés mellett jelenthet nehézségeket.

Tovább jutunk azonban a lényegvallás és költészet közelebbi jellemzését és feltételezésük jogosultságát illetően, ha a közönséges vallásos és költészeti jelenségeknek bizonyos, a maguk körében egyébként megmagyarázhatatlan és sokszor feltűnően vallás- ill. költészetellenes nézleteit úgy használjuk fel egyelőre, mintha a mi lényegvallás- és lényegköltészet-hiposztazisunk bebizonyított valóság volna. Az ilyen „als ob“-eljárás t. i. nemcsak a felvett fogalmaknak igazi jelentőségét teszi majd azonnal szemléletesebbé; ám a velük kapott nézletek plauzibilitása utólag magukat e próbafogalmakat is a legfényesebben fogja igazolhatni.

¹⁶⁾ V. &. Hirn-Barth, i. h. 278 kk. II.

Induljunk a vallás jelenségeivel, ha mindjárt a következőkben talán még nagyobb vázlatosságra is kell majd szorítkoznunk, miként idáig.

2. A közönséges vallások körén belül sok zavart és értetlenséget okozott már (a) a vallásos tünemények jellegzetes hajlandósága, hogy föltűnően változtathatlan formákban érvényesüljenek. Hogy a később ritusnak, áldozatnak, imának és hasonló nevekkal nevezett megmozdulásokban, (tehát mindig épen a legmélyebben vallásos jelenségekben,) van valami szilárdság, amely többé-kevésbé éles ellentétben áll a jelenség gondolatainkban megformált vagy megformálható vallásos magyarázatainak ingadozásával.

Az eskü rituáléja pl. — jóllehet majd egy áldozatnak szélesebb, majd egy „gesztusnak“ a halaványabb formájában lép fel — mindig egy fog maradni. Achillesnek háromezeréves, vallástalan cselekedete a kezében tartott jogarral (Ilias I. 234. köv. sorok) ugyanaz az eskü, mint a mai katonatiszté, aki ünnepélyes szótlanysággal „esküszik“, miközben félig kirántja kardját, majd hüvelyébe visszataszítja;¹⁷⁾ és ugyanaz, mint a három ujjunk feltartása, stb. A denudáció is, mint elijesztés; a bábátdöfés, mint rontásszándék és még sok száz „szókás“, hasonlóképp helytől-időtől függetlenül, mindig változatlanul volt és — mindig hasonló formában lesz érvényes. De persze a változtathatatlan Való és a tétovázó Gondolat szükségessé nemtalálkozása (ahogy Rilke látja pl. a vallásos „szó“ tragikumát Istennel szemben, akit a szó megfogni nem tud,¹⁸⁾ tehát a valónak és gondolatnak lényegbeli heterogenitása, semmiből nem tűnik ki jobban, mint ép a nyilvánvaló csődből, hogy szemben a vallásos jelenség érthetetlenségével a közönséges vallás vagy egyszerűen — elnézni kénytelen az ilyenféle bántó színek felett, avagy (jellemzően) folyvást váltogathatja a „magyarázatait“.

Igy eskü címzését, jelentőségét és értékelését illetően is a legnagyobb tarkaság uralkodik. De a különböző felfogások más esetekben is épígy kénytelenek egyazon ritushoz majd vallásos, majd magikus vagy babonás okadást fűzni, azt majd személyes majd személytelen erőképzetek kihívásának, ill. majd démonijesztésnek, majd a démon ellen való védekezésnek minősíteni stb.

A zavar oka viszont nagyon világos. Azonnal megszünteti a bizonytalanságot, ha a ritus változtathatatlanságának vonását a tényként vett „lényegvallás“ szerves része, az *ember* gondolattalan (sublogikus) reagálásának egyik következménye gyanánt értjük; úgy hogy a bizonytalanság az idegen, történelmi síkban való tekintésnek volna a velejárója.

Ha t. i. a vallásos jelenség változtathatatlan, gyökeres elemei

¹⁷⁾ V. ö. Kiszely Gy. regényében A gentleman-farm (Magyarság, 1926. aug. 11. sz.) „Félig kirántotta hüvelyéből a kardját, azután döngően csapta vissza. Zdenkónál ez esküvés volt.“

¹⁸⁾ V. ö. pl. Du wirst nur mit der Tat erfasst, Mit Händen nur erhellt; Ein jeder Sinn ist nur ein Gast Und sehnt sich aus der Welt. Vagy: Wir bauen Bilder von dir auf wie Wände; So dass schon tausend Mauern um dich stehn, Denn dich verhüllen unsre fromme Hände, So oft dich unsre Herzen offen sehn.

szükségkép a mi lényegvallásunkból, a változóan ingadozó szóbeliek pedig a gondolati praedicatumunkba öltözött vallásból származtatandók, — akkor mindaz, amire a valóságos (közönséges) vallás nem tud választ adni, símán fog a két sík interferenciájából magyarázódni. Abból, hogy minden „igaz” esetben a substantialis lényeg benne él a praedicativ formában és bár a forma ellen és alatt is, bizonyos fokig mindig hatékony.

(b) És megint épen a legmélyebben vallásos cselekedeteinknek, hasonlóképp feltűnő és meg nem értett vonása lesz — másodszor — a ritus tagolhatatlansága vagy pozitívebben komplexitása is; amelylyel szemben szintén minduntalan rá kell eszmélnünk közönséges szempontjaink, azaz logizmusunk tehetetlenségére.

Példásképpen kiélezve tetszik meg ez bizonyos primitív közösségekben; ahol a mi morálunk pl. csak az lesz, ami „az öregek szerint” a törzs javára szolgál; vagyis funkciója szerint nem más, mint pusztá élettani szükségletkiélés.¹⁹⁾ (V. ö. I. 1.) Semmi köze nincs a morális értékeléshez, de nem illeszthető más logikus mérték alá sem.

És ugyanily tapasztalatokra fognak az ethikai mellett egyéb gondolati nézletek is vinni. Ahol t. i. valami, a szó tágabb értelmében vett esztétizis próbálna bizonyos komplexusok „értelme” ellen a formájukon változtatgatni; vagy ahol a „mitizáló” hajlam vinné valami játékos önkénnyel és felületességgel (pl. a személyesítő tendencia irányában stb.) túlmesszire egy másféle „lényeg” gondolati „fordításának” a tévedéseit.

Szemben a neki megfeythetetlen komplexitással, logizmusunk ugyanazt a ritust kénytelen lesz egyszer az uralkodó mágiába, más-szor a hódoló vallásba osztályozgatni, találgatni és erőszakoskodni; jöllehet a „mágikusoknak” értékelendő ritusok nyilván épúgy „vallásosak” (is),²⁰⁾ vagy másszóval: igazi vallásos jelenségekkel szemben a kategóriák lehetetlenek.

Igy a komplexitás-vonás megfelelő magyarázatát is csak a heterogén élő-lényeg feltételezésének kiinduló pontja, az ismert két-vonalú fejlődés igénybevétele fogja szolgáltatni.²¹⁾

(c) Végre a változtathatatlanság és komplexitás vonásai mellett van a közönséges vallás jelenségeinek egy harmadik, talán még

¹⁹⁾ Bizonyos kegyetlen kötelezettségekben (pl. avató ceremóniáknál stb.) mi már hajlandók volnánk a közönséges morál zsarnoki parancsát megpillantani. A primitívek azonban e „torturák” alkalmával csak a mi lényegvallásunkat jellemző örömet élik, mert számukra ezen ceremóniák is csak a közösséget szolgáló jónak érzéseit, valami méltóság- és igazságérzetet, szeretetet és hagyományt avagy hasonlókat jelentnek.

²⁰⁾ V. ö. többek közt I. Huvelin, *Magie et droit individuel*, *L'Année Sociol.* X. 46. I. E kérdésekre különben „Vallás és Mágia” c. dolgozatom fog felelni.

²¹⁾ Már az apotiori lényegvallásban is vannak persze momentumok, melyek legalább is nem-ellenzéssel jogosíthatják a moralizáló, esztétizáló és mitizáló tendenciáknak a közönségesben való felmerülését. Bizonyos mitizáló tendencia pl. eleve merítheti bátorítását abból, hogy minden mitizálás lényegében egy a minden szellemi teremtdésben lappangó gondolati tendenciával. Az esztétizis talán csak a m. egy általános érzelmi törekvésnek, a cselekvés „egységének” kifinomodása. Végre a morál beiktatását oly esetek hozhatták közel, melyekben (mint a 19. j. példájában) a majd belépő gondolkodás már valami, az általános kielégülési öröm irányának ellentett tendenciát is konstátálhatott.

érthetetlenebb s így legbuzgóbban „eltussolt” vagy a survival fogása által ellensúlyozni próbált, sokszor drasztikusan erős vonása is. Hogy nevezetesen a legmélyebben vallásos hatást mégis valahogy gyakorolhatják olyan mozzanatok, amelyek egyenesen ellenkeznek a „vallás” azaz egy bizonyos vallás szellemével vagy tétéleivel.

A. France hívő Félice-je pl. (a *Histoire Comique*ben) igazán pogány módra az egyházi temetéstől, a szentelt vízzel való behintéstől, a gyertyáktól és latin inkantációktól reméli, ezekben érzi, hogy a miatta öngyilkossá vált Chevalier nyugodt „jó halott” lesz. Majd amikor víziói nem szűnnek, nyugalma érdekében hasonlóképp látja szükségesnek Chevalier megjelenéseinek substanciját: képét is elégetni stb. Anélkül persze, hogy ezzel megszűnnék — jó keresztény lenni, mivelhogy a legmélyebb babona is bizonyos esetekben és módon szemlátomást összeegyeztethető a legmagasabb vallásossággal; ennek alárendelhető stb. Hogyan azonban és miként, mindez persze homályos.

Mindenesetre már Szt. Ágoston felismerte a kereszténység „jámbor pogányság”-át ama bámulatosan tiszta gondolatában: „Res ipsa quae nunc Christiana religio nuncupatur, erat et apud antiquos nec defuit ab initio generis humani.”²²⁾ Csak semmi valódi *vallás* nem tartotta kívánatosnak az olyan érthetetlenül „synkretikus” jelenségek feszegetését, aminőknek Félicie szolgáltatja a példáit; vagy azon esőkerő ritusokét és liturgiáikét, aminőkhöz hasonlók pl. a zuniknál is vannak; vagy sok olyan ceremónia, szokás, kegytárgy kérdéseit, melyek évezredekkel ezen vallás előtt is megvoltak s tőle egészen függetlenül vannak meg esetleg ma is Amerikában vagy Polynesiában stb. Minden *vallás* t. i. és így a kereszténység is, a maga külön nyelvében él, tehát számára a vallásos gesztus csak a maga külön (sokszor persze többféle is kényszerülő) magyarázatával *együtt* lesz elfogadható. Így bár valójában és érdemben csak emilyen jelenségek hivatottak valamely vallás mélygyökerű (nem kiagyalt) „vallásosságát” legékebben bizonyítani, érthető, hogy éppen ezek, mint a vallásos nyelv fokán szükségképp magyarázhatatlan jelenségek, a történelmi síkon legjobb esetben a megtűrtségnek látszatába szorultak vissza, esetleg azonban üldöztettek és ki is irtattak.

Meglepő és örvendetes kivétel tehát éppen e fontosság mélységes megérzése és honorálása által a kereszténység,²³⁾ de természete-

²²⁾ *Retract. I., 13. (12. Knöll).* — „Il y a une présence dans les églises catholiques, impossible de la nier,” mondja jellemzőn egy modern regényíró is (P. de Coulevain, *Sur la branche*, 1903. 432. l.)

²³⁾ A kereszténység, e bámulatosan szuggesztív és mélyen intuitív vallásos teljesítmény nyilván éppen *annak* is köszönheti hibetetlen nemzetközi terjedését, hogy a gondolati gátlásoktól függetlenül mindig érezte és a legmesszebbmenő módon respektálta a „lényegeket” jelentőségét is. Ahelyett tehát, hogy a maga szellemének ellenmondó vonásokat türelmetlenül kiküszöbölni igyekezett volna, rugékonnyan egyesítette magában a maximális gondolati értékek sajátos és a maximális érzet- (élet-) keltés „nemzetközi” tényezőjét, mint a maga legfőbb erősségeit. Benne a legmagasabb ethika adott teret azon legmélyebb, sőt sokszor a szó igaz értelmében legérzékibb vonásoknak is, amelyek azonban mégis csak az emberiség belső anyanyelvét beszélve, mindenki számára az eredeti utánérzés, tehát a vallásos hangulat megprezentéseinek legszerecsesebb indítékait szolgáltathattak. Hiszen ez tette éppen a kereszténységet a világ első vallásává.

tes, hogy ugyanezen kereszténység, amely a maga gyakorlatában oly nagy sikerrel volt képes az ilyen lényegelemeknek utolérhetetlenül magas ethikum mellett is, tág teret engedélyezni, épen páratlan jelentőségével és hihetetlen elterjedésével igazolta is a vallásos jelenségek életelmeinek a szükségszerűségét, tehát a szupponáltuk lényegvallás, egy még nem gondolt csak misztikusan érezhető ősananyag valóságos meglétét.

3. Félreérthetetlenül mutatják most már a vallásos jelenségek változtathatatlanul gyökeres, osztatlanul komplex és szuggesztíve nemzetközi vonásai, hogy a vallás lényegében nem veszíthet és nem nyerhet; egyénileg determinált és nem fejlődhetik. Csak mivel mint sociális jelenségnek kizárólag a *vall*-ással lehet elkezdődnie (azaz formájában történelmi életre van ítélve,) ezért lett elengedhetetlenné a vallásnak mint közönséges emberi jelenségnek formai fejlődése is; úgy, hogy az u. n. lényegvallás kizárólag a „közönséges“ sociális formájában élhet, a közönségesnek viszont életszükséglete lesz a lényegvallás bizonyosfajta mindenkori jelenléve.

Szükségképen messze esnek ezért az igazi vallás valóságától, akik csupán a közönséges forma-vallást tekintve, hierarchikus spekulációval evolúciós fejlődéssorba kényszerítik a különböző vallásárnyalatokat (fetizismus, polytheismus, monotheismus stb.). A lényegét illetően t. i. minden valláset mindig újra és szigorúan a belső „helyrajzi“ viszonyoknak megfelelően csak belülről alakulhat és kívülről nem befolyásolható. Ahol és amennyiben tehát valami alantasabból magasabb fejlődés-forma áll az előtérbe, ez nyilván csak a külszín fejlődése volt. Semmi sorképződés nincsen, legfeljebb, hogy — a dolog természete szerint — valamely, lyriko-dramatikusnak nevezhető fok a primitívebb; a felső („epikus“) a magasabbrendű társadalmakban lesz közönségesebb.

*

Most már tehát csak a nyert pozitivumok értékét szemléltesse meg két illusztráció.

Az első, — t. i. a történelmi görög thesmophoriák aischrologiái — a lelki síkba való állítás előnyét igazolandó. Azt, hogy a történelmi szemlélet sohasem képes a szellemi jelenségek valóságos komplexitását annyira megközelíteni, mint a felfogás, amelynek a jelenség egyszerre lehet megélés, hit és magyarázat, azaz ösztön, vallás és tudás.

Az aischrologiák különös ritusában nevezetesen a trágár szó még szemmel láthatóan nem más, mint az egyik eredeti „gesztus“ az erotikus buzdultság többi, hiszteriás kitörései közt. Ámde ugyanitt és ugyanakkor mindent bevon már a felszabadított magyarázatok szövevénye, tehát a vallás közönséges formája is, amelynek az élő cselekedetet lassan-lassan a homályba kellett szorítania.²⁴⁾ (Köztudo-

²⁴⁾ Hogy az utólagos magyarázat mennyire hathat vissza és okozhatja a lényeg formai módosítását, v. ö. mindenesetre „Der Eid als Tat“ c. dolgozatomban 1924. 22 kk. és 29 kk. II. Fontos, hogy a módosítás ne befolyásolja a jelenség visszhangkeltő képességét, ami lényegbe vágná és az élő vallásos cselekedet halálát jelentené.

mású t. i., hogy a görögség fénykorában a formailag változatlanul megmaradt aischrologiát általában már régen másodlagosan, leginkább mint Baubo tettének az utáncsinálását szokták volt megokolni, aki állítólag ilyen trágárságokkal tudta a lányáért búsuló Demetert felvidítani.)²⁵⁾

Történelmileg tehát az, ahogy itt a kitörés gyökerességének, primitív komplexitásnak és a nélkülözhetetlen visszhangkeltésnek a stádiumába belejátszik egy más jellegű, a „gondolatos” tudatállapot, annál kevésbé magyarázható, minthogy már az (apotiori) gondolatlan életben is nyilván lappang a végletessé fejlődő gondolatiság. Minden könnyű ellenben, ha a jelenségben egy lelkidráma indulását látjuk, amelynek csak (emberi) sorsa épen, hogy ideges gesztussá váljék és mint ilyen váltakozó, ill. fejlődő magyarázatokkal állandósulva álljon élénkbe; hogy tehát a régi görögök mihelyt a vallásos jelenség az élménytől a „hívó” *csináláson* keresztül eljutott a gondolathoz, az „érthetetlen” életképlet közelfekvő magyarázatául előbb a szaporaság előmozdításának szándékát helyezték az előtérbe; majd a vallásos jelenség eme gondolati pályáján meg se álljanak az aitiologikus mythusok fokozatáig. —

Második példánk végül amaz előnyt szemléltesse, amit a lényegvallás fogalom bevezetése bizonyos vallásos jelenségek megmentését illetőleg jelenthet.

Tekintsünk csak nevezetesen egy olyan közönséges esetet, mint Zeus, Jupiter vagy az itlmenek Kulkájának ismert „szerelmi” kalandjai és házasságtörései, amelyeket a közönséges vallások, (tehát már a „pogányok” is,) képtelenek a maguk általános gondolati alapjairól kellőképpen elfogadtatni.

Mind e vallásoknak elkerülhetetlen ugyanis, hogy amint már Platon vagy Arnobius is tették, erkölcsileg ítélik meg és elítélik emez isteneknek eredetileg aligha elítélhető cselekedeteit. Mert a gondolat és erkölcs síkja egy sík és az értékelő lejtőn nincsen megállás.

Szükségképen el kellene tehát az ekként befeketített isteneket ejtenünk, ha nem tudnók, hogy a szellemi jelenségek eredetileg olyan síkban keletkeznek, ahol nincsenek logikus és erkölcsi követelmények, (amik csak a közzvallás járuléka). Ha nem tudnók, hogy a mythos jóhiszemű megalkotója (helyesebben megelője) számára „szerelem”, „házasságtörés” stb. csupán mythikusan kényszerű, nem lényegileg megfelelő kifejezések voltak az eredeti, komplexérzések utánéreztetésére. Ha nem tudnók szóval, hogy e mythosok azért jelentenek ellenmondást, mert csak külső, tökéletlen képeivé lehettek a dolog természete szerint erkölcsileg színezetlen összefüggések sublogikus megérzésének.

²⁵⁾ V. ö. Diodor, 5, 4. — Az aischrologiák kérdéséhez I. E. Phil. Közl. 1915, 307. k. és 1917, 183. l. továbbá Farnell, The Cults of the Greek States III. 104. — A thesmophoriák termékenység jellegéhez Fehle, Die kultische Keuschheit im Altertum (Religionsgesch. Vers. u. Vorarb.) 106, 121, 138 kk. és Nilsson, Griech. Feste 319. kk. — A mitizáló fokot, mint a vallás „játékos” továbbvívését állítja be pl. A. Lang, The making of Religion 1900, XIII. l. (M. Müllerrel) és Leuba, A psychological study stb. 1912, 203–206. l.

A „pogány“ és „erkölcstelen“ istenek simán meg fogják tartani istenségüket és mint egy külső „ruha“ viszonylagos otrombaságának nyilvánvaló következménye, le fog róluk múlni minden bántó gondolati vonás, mielőtt mythosaikat a lényegfogalom bevezetése révén, valami gondolattalan utánérzéssel tudjuk látni és nem — félreismerni.

IV.

1. Ha most már folytatva a felvett lényegfogalmak illetve az általuk tökéletesülő fejlődésselképzelés igazolását, a költészetnek a közönséges költészetfelfogásból érthetetlen vonásait próbáljuk meg tetemre hívni, magától érthető, hogy a korrekciót parancsoló mozzanatok szükségkép a ritmus viselkedése, helyesebben a gondolathoz való viszonyulás mentén lesznek feltalálhatók. Mert amint már céloztunk rá: költészetként éppen ama jelenségek fognak differenciálódhatni, amelyek az életritmusnak (ritmikus hanggesztusokba való) simább átmenete által jellemezhetnek. Csak éppen a ritmusnak szerepét és mibenlétét kell helyesen beállítanunk.

Véglegesen ki kell irtanunk nevezetesen minden olyanfajta elképzelést, amely a ritmust egyszerűen csak mechanikus szőrendezési eszköz gyanánt tekinti s e tüneménynek egyedül vagy főleg mnemotechnikai jelentőséget tulajdonít. Ahogy ezt még nem régiben de la Grasserie is merte tenni,²⁶⁾ jóllehet a versfaragás nyilván nem költészet s a valódi költészetnél a fejlődés sorrendje szükségkép ezen elképzelés megfordítottja lesz.

A ritmus csak külképlete az élet belső hullámzásának, ahogy ez (elsősorban) a hangszervi kiélődésekben jut kifejezésre. Már Aristoteles szerint is *κατὰ φύσιν* való.²⁷⁾ Szívverésünkből, lélekezésünkből, az idegműködés elhasználódásából és pótlásából, járásunkból és kelésünkből, mint az élet legjellemzőbb szimptomája kerül az igazi költészetbe; avagy megfordítva: a (ritmikus) költészet (és általában művészet) nem más, mint „csinálása“ ezen legtipikusabb életszimptomának,²⁸⁾ amely feltűnően megnő ekstatikus állapotainkban (hipnózis, révület, ihlet, elragadtatás stb.); szóba való kihangzása aztán lehiggadva u. n. metaforát ad. Előbb lesz tehát a (megfontolástól egészen független) ritmustámadás, mint az életritmus folytatása; s ebből fog a metaforán keresztül minden jóhiszemű esetben, mint valami melléktermék az a közönséges szókincs kive-

²⁶⁾ Les moyens linguistiques de condensation de la pensée, Revue Philosophique, 1906. II.

²⁷⁾ Poet. 4. és Pol. VIII. 5—7. K. Bücher. Arbeit und Rhythmus 1909-i kiad. 415 k. I. Probl. p. 920 b is idézve. V. ö. Groos, Spiele d. Menschen, 28 kk. II. és elmélyítve H. Cohen, Ästh. d. reinen Gefühls. I. 1912. 158. I. stb., főleg 202 I. („Der Rhythmus ist die Grundform der Bewegung. Und die Bewegung ist die Grundform des Bewusstseins.“) V. ö. Költészet és filológia c. dolgozatomban is, E. Phil. Közl. 1926, 77 kk. II.

²⁸⁾ V. ö. Novalis mondását: „Rhythmischer Sinn ist Genie“ és Th. Mann megjegyzését Schillerről szóló híres beszélésében a „vér ritmusáról“, amelyből a költői gondolatok származnak. (Novellen. I. 1922. 246. I.)

tülni, melyet de la Grasserie-féle költészetelképzelés már mint eleve kész anyagot feltételezett.

Áttérve azonban kérdésünkre: amint a „közönséges“ vallásnál feltűnő jelenségek közül először a rituále változtathatatlan gyökeressége követelte meg a lényegvallás fogalmának a bevezetését, úgy fogjuk most (a) az (élet-) ritmus megbolygathatatlan szilárd-ságát ismerni fel a „lényegköltészet“ bevezetésének első igazolásául.

Legfeltűnőbben mindenesetre az Eyre, Barlow, Man és mások által megfigyelt ausztráliai „költészet“ eseteiben, mint a mincopiek-nél stb. Ezekkel azonban most bővebben nem foglalkozhatunk. Az ilyen primitív költő t. i., csakhogy teljességgel átengedhesse magát az éltető ritmusoknak, tudvalevőleg kész a legnagyobb erőszakot alkalmazni „költeményei“ kifejezőmódján és mindenféle szabadsággal élve, végre is valami egész érthetetlen és idegen (az általában u. n. „költői“) nyelven szólni közönségéhez. Szemlátomást anélkül, hogy ezzel „költeményeinek“ „költői“ hatását legtávolabbról is megcsökkentené. Sőt: minél kevésbé zavarja e publikumot a megérthetőség lehetősége és minél inkább csak a ritmus tiszta kicsengése döntő egy-egy esetben, nyilván annál átütőbb és frenetikusabb lesz a hatás vagyis a költészet utánérzésének a megnyilvánulása.²⁹⁾

Aminthogy — finomodott formában — a primitív költészetek ezen tanuságát a kulturnépek költészete is meg fogja erősíteni. Mert nemcsak az u. n. „népdalban“ van meg nevezetesen, hogy a ritmusvivő (főleg-megütő) szavak az értelemnek fölé rendelvek; (v. ö. az értelmileg felesleges vagy összefüggéstelen sorkezdeteket, mint „Uccu bizony megérett a meggy“, stb.; vagy az olyanféle egész dalokat, mint az „Elvitte a víz a szappant“ kezdetűt). A legnagyobb kultur-lyrikusok (Pindaros, Aischylos stb.) részegül szökellő, zsúfolt „érthetetlensége“, látszólagos szófetisizmusa stb.³⁰⁾ mutatis mutandis mind szükségképen csak ugyanezen erőviszony külképe. S amint a közönséges vallásból nézve érthetetlen volt a rituále változhatatlansága, úgy nincs a közönséges költészetben belül sem „magyarázat“ a vonásra, amely ily élesen helyezkedik szembe a költészetnek tartalmi és formai tökélyre való törekvéseivel.

Nyilván itt is tehát *csak* az a földalatti titkos ösvény, t. i. a

²⁹⁾ Hasonlóképp értelmezi a primitívek, a népköltészet (Edda), sőt kulturnépek dalainak érthetetlenségét O. Jespersen is, *Die Sprache, ihre Natur, Entwickl. und Entsteh.* (n. ford. 1925) főleg 426 kk. II — V. ö. különben Kant ismert, csak persze más irányba élezett költészetdefinícióját is; „die Unfähigkeit Ideen und Begriffe zu bilden.“

³⁰⁾ Sokszor kell a költőnek egy-egy idegen vagy akár helytelen szóhoz is csak azért ragaszkodni, mert az illető szó emocionális visszhangosságban felülmulja az anyanyelv sajátos, ill. megfelelőbb szavának a hatásosságát. Az *Interesse, interessiert és interessant* szavak ilyen használatáról Goethenél, I. A. Moszkowski, *Das Geheimnis des Sprache* 1920. 122. l. (Az u. n. „Gefühlston“ kérdéséhez általában v. ö. F. Mauthner, *Zur Sprachwissenschaft* 1912², 522 k. és Moszkowszki i. h. 109 kk.) Aminthogy csak az idegen szó ezen emocionális értéke magyarázza azt is, ha az ily szövegek ép a ritmus legérzékenyebb kiéleződésének (t. i. a rimnek) pontján hatnak a legkülönösebben. V. ö. még: Zolnai Béla, *Az idegen szavak* (1922) és Gombocz Zoltán, *Jelentéstan* (1926).

lényegköltészet fog a zsákutcából kivezethetni. S ugyanekkor persze, — mint szükséges ösvény, igazolódni is.

(b) Fent másodszor az ethika, mythos, aesthesis stb. szempontjai bizonyultak tehetetleneknek a vallásossá válandó cselekvés-lényeg semleges komplexitásával szemben. Ugyanígy mutatkozik most a költészet jelenségeinél is eleve lényegtelennek minden gondolatiság — szemben az életbemerülés komplex érzéseivel és érzetetéseivel; és ugyanígy fogja a közönséges költészet is nyilván a lényegköltészet feltevését követelni meg magyarázatául.

A közönséges okadás t. i. semmire sem mehet ottan, ahol a komplex összbenyomás mint alapjában heterogén, idegen test áll ellen és a racionalizmus megoldhatatlan bajára, végtelen mennyiségben adódhatnak az ellenmondások. Pedig lépten-nyomon találkozunk az olyan, gondolatosan teljességgel megmagyarázhatatlan esetek, mint pl. az, hogy az arapahok úgy értik a törzsük győzelmes csatáiról szóló és ilyenekre *bátorító* (tehát lyrai szándékú) *epikus* felsorolásokat, mint a közösség jóllétét elősegítő — *varázscselekedeteket*; azaz *drámákat* (Erzählungszauber); vagy hogy még Apollonios Rhodiosnál is az argonauták fegyvertánca, az enoplios, — a phryg istenanyát hivatott megbékíteni, ill. kedvező szelet „kijárni”.³¹⁾

Az ilyen ellenmondások azonban még csak kisebb nehézség. Nagyobb baj, hogy a gondolatiságnak (természete szerint) a lehetetlenséggel is határos belenyugodnia, hogy egy minden esztétikai, ethikai s egyéb igénye szerint teljes megfelelő elem még sem okvetlen alkalmas a költői igényeket kielégíteni, hanem ép ellenkezőleg: a (szándékolt) szimbolizálás vagy allegorizálás és az (utólag szubimputált) esztétikai „szépségek”-nek mindenféle iskolás keresése, meg érvényesítése, — melyekkel pl. a francia („latin”) epika oly sokszor és oly feltűnően cáfolta rá a maga költőiségére, — fagyosan hat és csak azt bizonyíthatja, hogy a gondolati szép- és erkölcsstani értékek költőileg teljesen értéktelenek. És még kevésbé fog persze belenyugodhatni, vagy azt megértheti, hogyan szerepelhet és hathat ezzel szemben minden, ilyen szempontokból *káros* szín is a legsikeresebben; hacsak persze művészien megfelelő a kifejezése. (Gondoljunk pl. az erkölcsstelen, a rút, a betegség stb. nagyszerűen hatásos ábrázolásaira Dostojewskinál vagy másoknál és B. Croce ismert elméletére is.)³²⁾

Amennyiben azonban a komplexitást megbontó színek minden érvényreengedése kétségekívül mindig ugyanazon könnyűséggel lesz költőietlen, amekkora éppen a komplextotalitásnak költői lehetősége, bátran megállapíthatjuk, hogy minden bai csak a komplexitás felbonthatásából eredhetett. Az enopliost nyilván hiba logikusan értett és ért-

³¹⁾ Argon. I. 1134 kk. — Jellemző tanácstalansággal kérdezi pl. C. Fries (Studien zur Odyssee, 1910. 165. l.) hogy hogyan lehet kardokkal a szelet elkergetni? (!)

³²⁾ B. Croce (ford. Kiss E.) Esztétika, 7. 24. 49—55 közt, 75. 125, 378. II. stb. szerint — mint ismeretes — a műalkotás egyetlen kategóriája vagy funkciója: jellemző, ill. kifejező volta és a művészet nemcsak a tudománytól, hanem a hasznostól és az erkölctől is független, tehát sem gyakorlati, sem morális szemponttól nem értékelhető.

hető „fegyvertáncnak“ tekintenünk; vagyis az eredeti „fegyvertánc“ valójában csak valami jellegzetes érzelmi kikönnyülés lehet, a kedvezőtlen körülmények miatt érzett „idegességnek“ szunnyadó gondolatiság mellett való bevezetése. És hasonlóan nem vehetők esztétikai rekvizitumnak pl. Homeros epikus „csodái“, amelyek távol attól, hogy valami műfaji „sajátosság“-nak tudatos hatáskereséssel való „alkalmazása“ volnának, csak példaképen mintegy annyit igazolnak, hogy a valóságos költő, miközben a szükséges élethangulat megfelelő mérvét iparkodott kihozni, nem érezhette magát kötve a legszigorúbb logikai kötelezettségektől. Amit közönségesebben úgy szoktak kifejezni, hogy a „fantáziáját“ bizvást megereszhette; stb.

Megint tehát elengedhetetlennek bizonyult, a lényegköltészet fogaimának a bevezetése; amin nyilván az sem változtathat, hogy jelentőségét, ill. a későbbi jelenségekben is maradandó fontosságát sokszor akár még u. n. költők is félreérthették vagy vagy elhanyagolhatták.

(c) Végül amint bizonyos jellegzetes gesztusok „internacionalizmus“ megerősíthette a lényegvallást illető hipotézisünket, úgy lesz a költészetben is bizonyos költői gesztusoknak általános érthetősége alkalmas, hogy vele a lényegköltészet feltevésének a szükségességét bizonyíthassuk.

Ilyen nemzetközi egyformaságok t. i. nemcsak ottan vannak, ahol a nyelvtényező jelentéktelenebb, mint pl. primitív „karok“ ágálsaiban és zeneiségében. Jellemzően fogják a jóllehet már lezárt nyelvtérségeken e gesztusoknak gondolati *fordításai* is mindig még dokumentálni, hogy eredetileg az „egyetlen“ megfelelő gesztusra irányozódtak, amelyek emberileg a gesztusa volt az illető „irányulásnak“. Főleg ott, ahol egy bizonyos gondolati forma nemcsak az illető nyelvközösség közkincsévé válhatott, de — irodalmi úton — esetleg más kulturáknak is pótolhatatlanul szilárd alkatrészévé; amint ez különösen az u. n. népköltészetnek, ill. bizonyos öntudatos irodalmi közhely-átvételeknek esetében konstatálható.

Világos t. i., hogy függetlenül a hamis elméletektől, a népköltészet csak a (mindig egynek maradó) költészet azon esete,³³⁾ amikor a költő *tudta* minden mozzanatnak a maga motorikus-internacionális gesztusához legközelebb álló és „fiziologiailag“ legvisszhangkeltőbb szóbeli kifejezését, tudta az életigenlésnek mindig relatíve legtökéletesebb hordozóját megadni. Vagy ha készen volt már, közvetlen természetességgel kapni tudott és akart az ilyen megformáltságon.³⁴⁾ Aminthogy egy-egy kínálkozó „tökéletes“ kifejezés

³³⁾ V. ö. bővebben (kolozsvári) Napkelet 1920. 222. kk. II. Egyébként a „műköltészet“ népiessé válásának folyamatát jól segít elképzeelnünk G. Keller, Der grüne Heinrich II. k., 14. feje. (Der Tell) is, ahol a hallgatóság tetszésének és elfogadó hajlandóságának hőmérője az ismételtetés; az elfogadás feltétele a szöveg szabad és önkényes kezelése; stb.

³⁴⁾ A népköltészet sokszor félreismert „kollektivitása“ csupán annak a következménye, hogy (1) egy-egy ilyen „legbiztosabb“ felidézést a dolog természete szerint egymástól függetlenül többen is megtalálhatnak. Hisz hogy úgy mondjam, a költészetben mindnyájan csak emberségünket keressük s így egy-egy általánosabb és szimplább gesztus esetében, az emberi *nyelvre* való fordítások akár szövszerint is megegyezhetnek. De (2) az ilyen költészet terjedésének utja biztosítottabb is annyiban, hogy mindenki mint a lelkéből vett szót, mint a szót tudja fogadni.

(ha ez földrajzilag, történelmileg, irodalmilag stb. lehető lett,) minden olyan, akár idegen nyelvterületre is átvivődhet, ahol csak az emberi járatok meg a kifejezendő tárgyiséga valahogyan már valami hasonló eredőre tudtak előkészíteni.³⁵⁾

Igy fogják tehát számunkra az u. n. népköltészetnek egyes népeken belül maradó és pl. Homerosnak internacionalisan is (Vergiliustól Vörösmartyig) tovább- ill. újra élő „stereotyp“ kifejezései, egyaránt csak az igazi költészetnek az egyetlen és általános gesztusra való irányulását, helyesebben ettől való függését bizonyítani. Ez a körülmény viszont, magától érthetően fogja csak ama „lényeg-költészet“ bevezetését megkövetelni, melynek éppen ezen „internacionalizmus“ egyik legfőbb vonása.

A közönséges költészet tehát igazoltan csak ama lényegileg belülről növvő, egyénileg kiszámíthatatlan kellék, t. i. a lényegköltészet által determinálódik, amely benne elengedhetetlenül él és élte (habár eleve már szociális formába veszve); s amely aztán, persze külső („technikai“) fejlődés erejéig. — „evolválhat“ is.

2. Záradékkul végre csak egy szóval utaljunk még, mint az élmény- és gondolatelemek speciális egymásbafonódásának példájára, általánosságban: O. Wilde, *A House of Pomegranates* c. meseciklusára, amely iskolás mintája szinte, hogyan kell a jó költőnek egyenesen népköltészeti velleitásokkal *egyszerre* teremteni meg a legszebb, lényegelevenítő élményfordításokat és mindent egy up-to-date kifejezéstechnika legraffináltabb és legmagasabb fejlettségébe is beöltöztetni. (V. ö. pl. a „The Fisherman and his soul“ c. részt az árnyéklevágás schlemihli motivumával, stb.)

Másodszor aztán a „költői“ hibák egyik igen közönséges, de a költészeti racionalizmus körén belül mégis egészében „menthetetlen“ esete szemléltesse — megfélelésül az istenek „erkölcstelenségnek“ példájához — a lényegköltészet bevezetésének előnyét és így e fogalom igazolását. Egy oly eset a sok közül, minő az pl., hogy Helios (az Odysseia több helye szerint) mindent lát és hall s mégis Lampetiének kell színe előtt (12. é. 374 k. s.) tehenei elpusztítását megjelenteni.

A mai kritikának ugyanis szükségképen le kell már mondania a költői feledékenységet, másodkezek vagy hasonlók szinte nevetséges kibúvójáról. Egyéb, jobb magyarázatokkal pedig tudvalevően nem rendelkezik. Az eset tehát nyilvánvalóan elvesztette a gondolati magyarázat utolsó lehetőségét is. Amint különben a racionalizmusba végkép bele nem lovalt józanság, valamikép érzi is, hogy itten a gondolati igényeket nem lehet száz százalékgig végrehajtani.

³⁵⁾ A népköltészet fenti értelmezése mellett nem kellett persze azt a vonást — mondjuk —, hogy hősök születését vagy halálát csodák jelzik, *egyszer* valakinek pl. Egyiptomban feltalálnia. A „retour du seigneur“ (a „hazatérő férj“) motivumot is függetlenül lehetett a vándorlások és kalandos megkerülések minden korszakában mindig újra, mint a legkifejezőbbet „meglelni“, sőt az sem meg majd csodaszámba, ha pl. a görög eposz és hősmonda, az orosz bylinák, meg a magyar Ilosvai feltűnően egyek Achilles, Herakles, Iliá vagy Toldi főlényének speciális kifejezésében, amikor t. i. e hősök által királyaik: Agamemnon, Eurystheus, Wladimir vagy N. Lajos lekorholtatnak, megszegyenítettnek vagy legalább is háttérbe szorítottatnak stb.

Érzi, hogy itt, mint annyiszor egyébként, nem esnek egybe a költészet és gondolatiság határai s hogy mind a teremtő naiv költőt, mind ennek igazi, utánérző közönségét is, valami a gondolatiságnál szűkegkép fontosabb és erősebb momentum segíti túl a gondolatiság folytonosságai hiányán.

Ez a momentum pedig nyilván az, hogy úgy a mindenlátás és hallás (az isten hatalmának kifejezésére), mint a követjelentés (a tudomásuladás érzékeltetésére) külön-külön, legtökéletesebb és legérzékibb kifejezései egy-egy komplex élethelyzetnek; olyan legvisszhangosabb hivatkozásai az illető őselményeknek, amelyek a kifejezés biológiai nyeresége (a „szépsége“ felett érzett „öröm“) által feledtethetik ill. kárpótolhatják a költészet gondolati igényeinek a megrövidülését; — ami elfogulatlan publikum előtt különben sem észrevehető megrövidülés.

Ez a körülmény azonban természetesen megint csak a lényegköltészet-fogalom, valamit a vele járó fejlődésmód „jövőjét“ illető bizodal munkat hivatott megizmosítani.

3. Nem közömbös igazolása végül a kétféle költészet javasoltuk különtartásának, hogy vele menthetők meg egyedül a közelmúltban oly nagy feltűnést keltett H. Bremond-féle költészetelmélet, nagyrészt kétségkívül értékes és igaz elemei. Még pedig úgy, hogy közben ép az ellenlábás racionalizmusnak is megfelelő elégtételt szolgáltatathatunk.

A felfogás szerint t. i., melyet a tudós abbé 1925-ben mutatott be a francia Akadémián, majd a racionalisták részéről ért támadásokkal szemben a Nouvelles Littérairesben igyekezett megvédelmezni³⁶⁾ a „tisztá költészet“ mentes minden intellektuális képzettől, prózai és tisztátlan elemtől. Mert túl a költemény alapeszméjén, tárgyán és jelentésén, de függetlenül a benne foglalt képektől, hasonlatoktól és gondolatoktól is, minden igaz költeményben kell valami meghatározhatatlan és megnevezhetetlen csodás fluidumnak is foglaltatnia („versszerűség“), ami nem egyenlő a kifejezés zeneiségével; ha ez talán elő is segítheti. „Lélektől“ szól „lélekhez“, hogy ott a költészet varázserejének nevezhető rejtélyes gyönyörűséget előidézze.

Szemben mindámellett e megvesztegető és mélyen látó felfogással jellemzően igaza van a Temps kritikusának is, Paul Soudaynak, hogy egy költeményben lehetetlen ily mereven választani el az intellektuális és a tisztán költői elemeket. Hogy igazi versben az érzelmeknek és tudatalatti ösztönöknek munkája szükségképen kezdet fog az értelem közreműködésével. Amennyire idegen szempont tehát értelmet vagy kivált a találó mondásokat (!) erőszakkal valamely költeménynek a megítélésében, — annyira kétségtelen, hogy a valóságos költészet eleve csak gondolkozás- és beszédalapon (t. i. a latensből aktivvá lett gondolati mechanizmus megindulatótól) képzelhető s ez alaptól soha egészen nem is függetleníthető.

³⁶⁾ Bremond fejtegetéseit e dolgozat írásakor még csak híradásból ismertem. Közben (1926) megjelent La poésie pure és Prière et Poésie c. két munkájára legközelebb visszatérni szándékszm.

Az ellentétet nyilván jól fogja áthidalhatni, ha Bremond abbé „tisztá költészetét“ a mi lényegköltészetünk képmására helyesbítjük, viszont a költészet racionalisztikus felfogása helyett a mi „közönséges“ költészetünk tényezőjét igyekszünk behelyettesíteni. Mert Bremond kitűnően és sok igazat látott meg, de tévedett, ha csakugyan a (közönséges) költészetet akarta a „tisztá“ vagyis a mi felfogásunk nyelvén u. n. „lényeg“-költészetnek adósságát exekváltatni. Tévedett, ha a valóságosat ezen, csak elméletben elvonható lényegköltészet fogalommal azonosította. Souday viszont hibázott, hogy a régi szembehelyezkedés álláspontján egyszerűen csak a közönséges, mondhatni távlatlan felfogást képviselte és semmit sem vett tudomásul abból, ami túl a közönséges költészet formáján de facto hat és — elhanyagolhatatlan.

*

E vázlat — mint sokszor célozunk rá — kiragadott része egy, a szellemi élet kialakulásának egész lelki és történelmi pályáját tárgyaló nagyobb munkának. Nézetét tehát előzmények és folytatás hivatottak kiegészíteni. Most *csak* azon legmélyebb, a jelenségek emberi megszületését előző, „misztikus“ gyökér jelentőségét volt célunk kimutatni, melyhez képest már a vallásos áhítat és a költői ihlet is logikailag differenciált fokozatot alkot. Olyan lelki tényről szóltunk tehát, amely majd csak szociális-történelmi alakjában, mint vallás vagy (ellenkezőleg) mint költészet testet ölt, vagy; úgy, hogy a vallás és költészet szavakat itt mindenestre jogosulatlanul, csak a szóban forgó gyökér sajátos megnevezésének híján és a nagyobb zavart elkerülendő, proleptikusan használtuk. Ez azonban távolról sem kívánja a történelmi életükben mély szakadással elválasztott jelenségeket alaptalanul egymáshoz közelíteni. Ellenkezőleg: a történelmi fokozat tárgyalása alkalmával éppen azon lesz a hangsúly, hogy faji vagy egyéni adottság eredendő határozottsággal választja el egymástól a vallásos, illetve költői gyökérzetű lelkiségeket.

(Budapest—Szeged.)

Marót Károly.

A HALÁL UTOLSÓ ÉNEKE.

Alkonyodik.
Meggyújtom ím a mécset
És az ígét nehéz ábraíval
Megfejttem, hogy megértсед.
Lásd ez volt: Mentél és ők elmaradtak,
És ez lesz: Mennek és te elmaradsz,
Egy óra, amit elmulatnak,
Egy óra, amit elhaladsz.
A nyugovásról elsodort az élet:
Ez volt a születésed
S a halálod:
Hogy a hajnalt holnap lekésed,
S a nyugodalmat megtalálod,

MONOSTORI HUGÓ.

MAGYAR PUSZTÁN.

Uratlan puszták, nagy halottak,
Jaj nagy halottak, temetetlen,
Uratlan puszták, elhagyottak,
A régi tarló bevetetlen,
A régi tarló nem terem,
A régi csonk nem sarjad újra,
Dudván, gazul nő, elvadulva
És bosszút áll az emberen.
Itt-ott falu lapult a sárba
A puszta kastély álmát lesve,
Mint vert paraszt, parancsra várva,
Félőn: Átkozza, vagy szeresse.
A régi szolga felfigyel,
Döbbenve érzi nagy szabadját
És sír, mert mégis élni kell
És sír, mert fél, hogy másnak adják.
Az elbitangult föld felett
Új úrnak ül a gond, az inség
S a régi, fáradt emberek
Mesélik a volt gazda kincsét.
A gond, a vert paraszt keserve
Borzong a dült tetők alatt
S az elhagyott tarlón a szél arat.
Kacagva, sírva, énekelve.

MONOSTORI HUGÓ.

SZÍVEDTŐL SZIVEMIG.

Ó, nézd a végtelen két messze partját:
Zenit, Nadir, közöttük a világ,
Roppant szeráfok szédült messze tartják,
Ölelni csak az Isten éri át.

Mert végtelen, ha végtelenhez indul,
Időtlen út, egy élet rá kevés,
Sorsunk világ, az ég határain túl,
Az útja végtelen: Egy ölelés.

MONOSTORI HUGÓ.

ISTEN GONDJÁN.

Be jó lehet Istennek lenni
Sokat akarni, sokat tenni,
Az égbe új világot vetni,
S ha megfogant, nagyon szeretni.

Be jó lehet Istennek lenni,
Virágnak cífra gúnyát venni
Mezőre zöld subát teríteni
S a gyenge sarjút megsegíteni,

Hogy ami messze ül a mélyen,
Egyszer az is napfényre érjen
És nőjön biztatón alatta:
Legyen szép, mert az Isten adta.

A sorsom szikre vert palánta,
Napfény se kelti, szél se szántja,
Rossz földön, fáradt kéz vetette
Az Isten mégis észrevette.

MONOSTORI HUGÓ.

ÚJ CSODÁÉRT.

Tégy új csodát nekünk Uram:
Vedd vissza tőlünk a csodákat,
Áldd meg halállal, aki vak
És boldoguljon, aki láthat.

Áldd meg a törtetők hitét,
Ne légy a térdeplők hitével,
Hiába zsoltárok, misék:
Magát imádja, aki térdel.

Áldd meg a boldogok hitét,
A kik dalolnak és ölelnek
És így imádnak: Élni szép,
S áldásukból Tiéd a gyermek

Tégy új csodát nekünk Uram;
Vedd vissza tőlünk a csodákat,
Hirdesd, hogy mától búcsu van,
Nincs több bűn, nem kell több bocsánat.

MONOSTORI HUGÓ.

MESSIÁSOK.

Őt nyugózták az ó kövek,
Kincsés oltárok, régi rendek,
S a kis Názáretből jövet
Új, nagy világokat teremtett.

Megátkozták a templomok.
A trónusok, a régi százaú
És ment a nagy megátkozott
Meghalni, győzni, messiásnak.

S örök időkön így marad:
Az új igen a régi átok,
Örökkön harcban állanak
Az ó kövek s a messiások.

(Budapest.)

MONOSTORI HUGÓ.

CSIZIK BORCSA NYULA.

Történt, hogy Vékony Ignác szegény feles bérlő leesett a kazalról és szörnyet halt. Mire gazdátlan lett az árva Berkecz Magda kistanyája a tíz holddal. Csak nagyot néztek az emberek, mikor Márton, a Berkeczek bérese vette ki. Márton ekkor átment a tanyába, hogy a maga kezére dolgozzon. Rendes, törekvő legény volt Márton, volt megtakarított pénze, meg hogy elérte a nagykort, az árvaszék is kifizette az árva részt, ebből rendezkedett. A gazdasághoz szükséges dolgokat: kocsit, lovat, ekét vásárolt, meg még egy tehénre is futotta. Így lett ember Márton.

De azt nem tudta mindenki, hogy a dolog hogy van. Ezért az áspis emberek, akik megennék egymást, soká nem akartak hinni a dolog igaz voltában.

— E mögött valami van? Ki tudja, nem-e lopta a pézt Márton? Soká beszéltek.

Már nyár volt, ért az új élet. Sárgultak a kalászkok, megfodrozódtak a haragos zöld kukorica levelek a szélben. Márton vasárnaponkint, ha jobb dolga nem akadt, kifelé ment a tanyaház mögé és nézte a sárguló búzákat. Néha meg bevette magát a táblába és áhítatos hittal hallgatta a kalászkok ropogását. Egyszerre csak látja valaki (nem fontos, melyik vén asszony); látja Mártont, a magányos embert. Megsajnálja. De menten hozzáfűzi, különben kötél kéne az olyan legénynek, ki egymagában lustálkodik a fűben, mikor a szegény lányok magukba kénytelenek cicázni. Mer' nincs macska. Csóválja a fejét Márton, e bizony igaz! Fölkelt hát a gyepről és nem is feküdt vissza többet. Árvák maradtak a búzák, de a kistársaságon már asszony volt a tanyába. Szép hegyes kontyú menyecske; a Borka lány.

Víg ember lett Márton, nagyon fütyült, danolt (az asszony nőit). Hanem egyszerre megállt a nóta, meg a füttyszó. Szótalan lett Márton és bús, mint akit hideg vízzel nyakon öntenek.

Szegény Borka Márit elvitte a szárazheptika.

Új tavasz jött, de Mártonnak nem hozta el a jó kedvit. A szomszédok már-már sajnálni is kezdték a közéjük való élet-magra kapott Mártont; mit epeszi a bánattal magát? Házasodjék meg újra. Magára hagyva, tönkre megy a kis gazdaság — tanácsolták.

— Várni kell még . . . Várni kell még — dörmögte.

Hanem amint kezd gyűlni hegyibe a munka, magátul belátja, kétfelé csak nem szakadhat. Kint is, bent is. Egy magára sok. Ekkor fogadta föl, nagy hirtelen a Csizik-lányt.

Alighogy megérkezett Borcsa, még aznap kitakarított mindent. Legutoljára, még a cserép pipát is megtörölgette (mi kiváltkép tett szett Mártonnak). Hejre egy asszony! — csóválta a fejét magában. Föl is tette mindjárt, hogy ezért majd ő is kedveskedni fog. Csak tudni kéne mivel? Mit vehetne a Csizik lánynak, hogy meg ne nevéssék érte? Pántlikát, vagy papucsot kéne neki venni! De pántlika

mán kontyba nem kell. Papucsot jó lenne, csak hogy a papucsot Csurkánál kell rendelni. Csurka Mari pedig gúnyt űzne belőle. Igen!... a pántlika már elkésett, a papucs meg még hamar van . . .

Az istállóba indult, hogy vessen a lovaknak. De nincs széna a tartóban. Fogja a pévaskast, kimegyen a szénakazalhoz. Ott lát ug-rándozni egy nyulat. Szép barnahátú eleven kis vadnyulat. Rábo-rítja sebtiben a kosarát.

— Ez a Borcsa nyula! örvendez.

Nagyot sikít Borcsa, amint meglátja a nyulat. Hanem azért csak ölbe fogja.

— Né, milyen kis állat? Hun fogta?

— Kint.

— Hun kint?

— A szénába.

— Maga vót?

— Árván.

— Nekem aggya . . . ? Ha az enyém lehetne? — mondja szemlesütve, (mert szégyelte magát a kérdés miatt) — szépen föl-nevelném.

Márton meg éppen ezt várta.

— Magának adom hát. Ki másnak is adnám?

A lelke beszélt Mártonnak. Olyan szelíden volt mondva, mintha csak ezt mondta volna:

— Jó helyed lesz itt, te Csizik Borcsa.

Mire Borcsának kiperdült a könnye. Alig birta visszatartani. Kötényében az árva jószággal az ablaknak fordult és kinézett rajta. Várta nagyon, hogy Márton menne már ki a házból. Amikor egyedül maradt, könnybe fürdette a kis nyúl hátát. Fölsorakozott a hányt-vetett életsorja; a cselédsor, még a kiskorból, aztán az asszony-élete a két urával, az első, aki mindig ivott és megverte, a másik, akit a tolvajtársai vertek agyon. Csúnya, zavaros, régi múlt volt ez. De most itt van. Négy napja, Istenem négy napja csak, hogy itt van, de úgy érzi, új élete van. Amint benyit Márton, a könnyeit lopva szárítgatja. Hiába, csak észrevette az a sírást:

— Mi leli magát?

Az asszony megremeg. S mert ilyen jó hozzá Márton, majd-nem elfogja a sírás.

— Valami a szemembe ment, oszt kidörzsöltem.

— Olyan, mintha rína!

— Megindított ez a kis árva jószág — palástolta magát Borcsa.

Márton vigasztalni próbálta:

— Olyan a nyúl is, mint a gyerek. Elbócorog. Aztán ríhat utánna az anyja.

Elállt a szavuk. Borcsa fölkel, odament a szublóthoz. Előke-reste a nagy rongycsomót és kiválasztott egy piros pergett darabot. Szalagot font belőle. A nyúl nyakába. Baj lett belőle. Meglátták. Úgy esett, hogy másnap-é, harmadik nap-é öreg Berkecné átjött a kis-tanyába.

— Hallod-é Boriskám! — szólítja a Csizik lányt, — eltört a szénvonóm, oszt sütni szeretnék.

— Ott van, Etel néni, vigye el — mutatott a sarokba Boris.

Lenyúl Berkeczné a földre, mire felugrik a kis nyúl.

— Hát ez mi szerzet? — nézi ijedten.

— Semmi az, csak nyúl . . . Egy kis nyúl.

— Ki hozta?

— Márton, a gazda.

Berkeczné gyanút fogott:

— Ahá! . . . hát ezér' a nagy becs. Piros pántlika a nyakba. Csokorra kötve.

El is ujságolta otthon a lányának:

— Na már Mártont befonta a Csizik lány.

Magda a tükör előtt állt, fésülködött, sütötte a haját, hogy szép legyen és megtetsszen majd valakinek. Lebontott hajába egyszerre megállt a fésű foga.

— Kit? — rikitja.

Az asszony is szomorú, hisz' terve dőlt dugába, azért nehezen szól:

— Mártont.

— A Csizik lány . . . ? a Mártont . . . ? — vijjogta Magda.

— Azt.

A széltől óvott, sápadt kis Berkeczlánynak egyszerre tüzes lett a szeme, megszorult az ökle, melybe egy elfutott élet utolsó jajját szorította:

— Oszt merte . . . ? Hogy merte . . . ? Maga látta . . . ? Igaz ez, édes anyám . . . ?

— Nyulat fogott néki.

— Miféle nyulat?

— Kis vad nyulat.

— Csak ezt látta? — kacagott Magda.

Pillanatra öröm fogta el újra. Badarság volt tőle így megijedni. Van Mártonnak esze, hogy Borcsával nem kezd ki, amikor jól tudja, hogy ő a világon van. Nevetett, pattogón éleset, hogy a nagy parasztház csak úgy rengett bele. De a fájdalom csak ott ült a nevéfés alatt. Neki is volt egyszer nyula. Azt is Márton fogta tavaly kasszáláskor s neki hozta haza. Addig nevelte, ajnározta, hogy nagy nyúl lett belőle s karácsonykor elment. Elfutott a havas télbe . . . Egész nap motoszkált a fejébe.

Estve alkonyattájt átosont a kistanyába.

Az udvaron találta Mártont.

— Márton bácsi igaz a? . . .

— Mi na . . . ? — Magduska!

Magda pirult megmondani.

— Mongya mán.

— Igaz, hogy maga nyulat fogott?

— Két napja.

— Ezt nem adta nekem!

- Me nem is láttam.
- Annak atta, akit látott.
- Maj' nem úgy van, Magduska.
- Oszt, ha most elkérném?
- Aszt mán nem löhet.
- Tán gazdája van?
- A Borcsáé . . .

Magda meghökkent. Hát itt van. Majdnem tálcán kínálkozik, oszt nem kell. A buta paraszt fájának még a kész vagyon se kell! . . . mer' nincs elég esze! Ilyen ez a Márton! Sírás kezdi szorongatni a torkát. De hát csak nem? . . . Büszke gazdalány ő! Berkeczlány? nem sírhat! Fölkapta a fejét s egyszerre megfűlt benne a szánalom. Történjék bármi is, innét most már el nem megyen szépen. Álmatlan éccakái mind-mind elé sorakoztak nagy hirtelen és a fekete árnyak kergetni kezdték egymást, sírtak mint az eltévedt gyermekek. Dehát kit keresnek? Mártont. Hanem most már nem kell. Csak azért se kell! Hanem az a . . . hitvány . . . az a kóbor cafrang most megjárja! . . . annak a vérre vágyott . . .

Otthagytá Mártont. Berohant a házba:

- Borcsa . . . Borcsa . . . — kiáltotta.
- Mi kell Magduska? — jelentkezik félénken Borcsa.
- Ide a nyulat!
- Azt nem lehet.

Kikerülnek az udvarra.

- Marci bácsi, hun fogta a nyulat? — könyörög még egyszer

Magda.

- A szénásba.

Magda előtt fölvillant valami.

- A széna az én földemen van. Azért csak ide! Ide csak, ide!
- Inkább megfujtom, — rikácsolta Borcsa.

Hát nem? . . . — ugrik néki Magda, hogy megüssse. Jól belemarkoljon a hajába. Kikarmolja a két szemét. De Borcsa félre ugrik, fölemelt karokkal védi a támadást. Mire Magda csak nem hagyja békén; szóval támadja. Elmondja mindennek. Annak is, ami nem. Borcsa pedig érzi, hogy ő cseléd, azért szónéklül hallgat. Hallgat mindaddig, míg a fejkendőjét érzi a fején. De amikor megint elkezd piszkálni, erre már kitör belőle.

- Veszi innét a kezét!

— Én?

— Maga.

- Hát nem veszi le? . . .

. . . Összegomolyodnak, marják-püfölik egymást, amint az erejükből telik. Márton meg mindezt csak nézi, de nem szól közbe. Asszony perlekedés pásztos eső! — gondolja. Hanem annak igen-igen örül, hogy ez most érte történik . . . Hanem a nyúl . . . ? Annak aligha lesz jó vége, megsajnálja a szegényt. Befut érte a házba, kikotorja az ágy alól. Magához veszi s a hón' alatt viszi kifelé, hogy lopva-titkon eleressze a bokorba.

Hegyi István.

A JANZENISTA RÁKÓCZI.

II. Rákóczi Ferenc ikonographiája két ellentétes szellemi portraít-ját ismeri a fejedelemnek. Az egyik a *száműzött* Rákóczié: a hajótörött, reményeiben csalódott uralkodó, a történelmi szerepvesztés tragikus alakja. A másik képről politikusok kiáltják, hogy az *igazi* Rákóczit ábrázolja: a kritikátlan illúziók legendás hőse, akit a történelem páthosza és glóriás fényessége szinte látiatlanná tesz. De talán van egy másfajta Rákóczi Ferenc is, akiről nem kell fegyvert és vitézt idézve hangosabb szót ejteni, akit talán már föl kellene fedezni: a *janzenista* remete, az író, a vallásos elmélyülés magánybavonuló szentje, a magyar katolicizmus egyik legérdekesebb egyénisége, a magyar szellemi élet multjában Európát magábavevő és Európának magából adó gondolkozók egyike.

Ez a Rákóczi a magyar szellemiségnek egyik úttörője volt a tizennyolcadik század elején. Ha nem a józan racionalizmus és a fölvilágosodás hatalmasodó korában él, hanem a középkor színes üvegablakainak átsugárzott világában: talán égi korona övezi fejét és szellemült lényre csodákat fakaszt a lelkekben.

Benne valóban a középkor lelki erői éledtek újra — és a XIX. századnak materiális rombolva-haladása után a mai spirituális és romantikus hajlandóságú időknek, az örök értékek, anyagtalan ideák és abszolút valóságok után szomjazó kornak kellett elkövetkeznie, hogy Rákócziban ezt az ég felé forduló arcot fölismerjük. A rebellis-politikus hős, akinek alakja már-már a nagyszerű lázadókkal, a Dózsa Györgyökkel, a forradalmi népvezér-apostollal, a kuruc-negyvennyolcas ideológiával, Martinovics-Petőfi-Kossuth attitude-jével azonosult és a Nyugat ellen fölkelő Kelet egyik szimboluma lett —: ebben az új megvilágításban mint alázatos lelkű remete jelenik meg, Istennel beszélgető magányos, mély vallási kultúrának átélője és kifejezője, udvari eszmekörben kötelességeiről elmélkedő bölcs monarcha. A francia memoárirók, Sain-Simon, Madame de Maintenon, kiemelik pietását, fejedelmi föllépése mellett istenfélő egyszerűségét. A barok kor fejedelme volt, de a Spanyolországból kiinduló életformának nem azt a külső dagályát fejlesztette ki önmagán, amelynek sugaraival XIV. Lajos fényeskedett, hanem a vallásos élmény belső túlfűtöttségét.

Az a nyugtalanság és fölfelé eszményülés jellemzi őt is, ami Szent Teréznek tollat ad kezébe, hogy vízióit megrögzítse, ami Greco-nak ecsetjét olyan irreális alakok kompozícióira vezette. Volt neki is egy nagyvilági korszaka, amikor földi ideáloknak áldozott, de aztán egy nagy megtérésen ment keresztül, mint Szent Ágoston és Pascal. Vallomásaiban, ahol Szent Ágoston nyomdokait követi, a magyar léleknek első introspekcióját, önismeretét hagyta ránk. Ez a lélek hajlékony volt mindama gondolatok végiggondolására, amik a Véges és Végtelen körzetében a reformáció és a katolikus fölújulás korát megmozgatták. Rákóczi is vergődött a megoldhatatlan

problémák hálójában, de a hit szavával tudott felelni a kétségekre; hánykódott az emberi szabadság és az örök elvégezés szirtjei között, mint Jansenius püspök, de megtért hajójával az engedelmesség révébe.

Azok közé tartozott, akiket a vallási kultúra élménye íróvá tett, akik lírai inspirációt merítettek a hit belső harcaiból. Sokkal számszerűbben voltak ilyen magyarok, mint amennyire nyilván tartjuk őket, de most ismét aktuálisak lettek, Rákóczival együtt. Vallomásait és misztikus „áhitásait” az európai neolatin irodalom maradandó művei közé kell számítaniunk; de még mindig vannak filozófiai-theológiai munkái, amik kiadatlanul hevernek fölcsúsztatott kolostorok hagyatékában . . .

Talán most, a fejedelem születésének 250 éves jubileuma alkalmából ezek is napvilágra kerülnek és előttünk lesz Rákóczi alakja a maga teljességében: a lovasszobrok, a fejedelmi korona és kard mellé odaállíthatjuk emlékjelül az ő spirituális munkáit.

*

Ezekkel a sorokkal tartottam szükségesnek jellemezni a Rákóczi-kutatás állását a Fejedelem születésének 250. fordulóján, 1926. márc. 27.-én.¹⁾ Azóta alkalmam nyílt újabb tanulmányutat tenni Franciaországban, azzal a céllal, hogy kiegészítsem Rákóczi olvasmányaira, elmélkedő munkáira és vallásos életére vonatkozó eddigi kutatásaimat.²⁾

Rövid utam nagyobb eredménnyel végződött, mint remélhettem. A Troyes-i városi könyvtárban és a párisi Bibliothèque Nationale-ban Rákóczi két ismeretlen munkájának három kéziratát, eddig ismert munkáinak öt ismeretlen kéziratát és Rákóczinak egy ismeretlen levelét találtam, ezenkívül még négy kéziratot és két nyomtatványt, amik Rákóczival kapcsolatban vannak. E helyen is köszönetet kell mondanom Lucien Morel-Payen úrnak, a troyesi könyvtár igazgatójának és E. G. Léonard úrnak, a Bibl. Nat. őrének, akik kutatásaimban lekötelezőleg támogattak.

A két lelőhely közül a Bibliothèque Nationale kéziratárát már meglehetősen kiaknázták a kutatók. Innen adták ki 1876-ban a *Confessiones* és az *Aspirationes* szövegét, miután az ugyanitt található *Reflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chrétien* c. munka már régebben megjelent a *Testament politique et moral du prince Rakoczi* című gyűjtemény II. kötetében (La Haye, 1751). A kutatás azonban erre a könyvtárra vonatkozólag sem tekinthető lezártnak.

Nagyobb jelentőséggel bír a jövőre nézve Troyes városi könyvtára és múzeuma, ahová a francia forradalom idején a fölcsúsztatott kolostorok gyűjteményeit összehordták. A jelen publikációnak egyik

¹⁾ V. ö. Szegedi Napló 1926. évi. 70. sz.

²⁾ V. ö. *Magyar jansenisták*, Pécs, Minerva, 1924-25; *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*, Budapest, Egyetemi nyomda, 1926; *Rákóczi-emlékek Franciaországban*, különlenyomat a Klebesberg-emlék-könyvből, Bpest, 1925.

célja az volna, hogy fölhívja történészeink figyelmét Troyes gazdag anyagára. A könyvtár régi nyomtatványtárának katalogusa megjelent több kötetben (*Catalogue de la bibliothèque de la ville de Troyes*). A Troyes-i Rákóczi-kéziratok jegyzékét a franciaországi kéziratgyűjtemények hatalmas nyomtatott katalogusa közli.³⁾

Az alábbiakban megkísérlem Rákóczi grosboisi és janzenista kapcsolatainak föltüntetését az új anyag alapján, azután a kiadatlan Rákóczi-művek leírását és ismertetését közlöm, végül pedig Rákóczi munkáinak, kézadatainak és az ezekre vonatkozó XVIII. századi francia irodalomnak és följegyzéseknek bibliografiáját állítom össze.

I. GROSBOIS.

1. A lázongó kamalduliak.

Rákóczi a Kamalduli szerzetesek grosboisi kolostorából kettős inspirációval gazdagodva indult Törökországba. Az asztétikus életmódra Szent Romuald remetái között nevelődött. De vitt magával veszedelmeket rejtő ajándékot is: könyvtárát, amely tele volt kárhozatos janzenista iratokkal és valami predesztinációs szellemet, amely elmélkedő műveire rányomta a bélyeget és pillanatnyira összeütközésbe is hozta őt az Egyházzal.

Hogyan magyarázható, hogy az egyházhű fejedelem eretnekséget tanul a jámbor vezeklők milieujében? A kérdésre könnyű felelni, ha arra gondolunk, hogy a janzenizmus főfészke a Port-Royal-des-Champs kolostor volt, ahol szelíd apácák szegültek ellene a királyi akarat és pápai bulla végrehajtásának. Annyira ellene szegültek, hogy végül is le kellett rombolni az egész települést, hogy megszűnjön a rebellio vára. De még ez sem pusztította ki a janzenizmust . . .

Grosbois-ról, a janzenizmus irodalma alapján⁴⁾ eddig annyit mondhattam, hogy egyike volt azon klastromoknak, amelyek vonakodnak elfogadni a janzenizmust kiátkozó *Unigenitus-bullát*. Most a troyesi könyvtár egyik colligatumában⁵⁾ egy apró nyomtatványt találtam, amelyből kitűnik, hogy a kamalduli atyák nemcsak hogy tényleg tiltakoztak a bulla recepciója ellen, hanem indokaikat nyilvánosan publikálták is, kétségbe vonva a pápa illetékességét ebben az áldatlan harcban és egy egyetemes zsinat összehívását követelve. A kamalduliak tanubizonyossága a legradikálisabb állásfoglalást jelen-

³⁾ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*, II. kötet, Paris, 1855, p. 864-6. Innen írta ki Kont Ignác a troyesi Rákóczi-kéziratok címét (*Bibliographie française de la Hongrie*, Paris, 1913, p. 290).

⁴⁾ A kamalduliákra von. irodalom bibliografiáját közli Helyot lexikona (*Dictionnaire des ordres religieux*, publié p. Migne, t. I. Paris, 1847, p. 82); történetüket ismerteti ugyancsak Helyot: *Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires*, t. V. Paris, 1718. — Mittarelli nagy munkája (*Annales Camaldulenses*, Venetiis 1764, VIII. p. 625.) elítéli a Grosbois-i janzenizmusról.

⁵⁾ „Réserve A 4, 99^a jelz., 31. sz. nyomtatvány.

tette az egyházfő akaratával szemben. Nem csodálhatjuk, hogy Rákóczi — aki még rodostói remeteségébe is Grosbois-ból hozat vezetőt, Mullot abbé-t⁶⁾ — a grosboisi janzenista szellem befolyása alá került.

A kamalduliak röpiratának már a címlapja mindent elárul:

Témoignage des reverends Peres Camaldules de la Congrégation de France, contre la Constitution Unigenitus, et la Signature pure et simple du Formulaire. Où sont contenus divers Actes, par lesquels ces RR. PP. forment Opposition à la Reception de la Constitution Unigenitus, et à la Signature du Fait du Formulaire, et s'unissent en Cause avec Nosseigneurs les Evêques de Senez, de Montpellier, et tous autres qui ont été et seront inquiétés sur ce sujet. 1727.

A tiltakozás (acte d'appel) bevezető sorai a dolog hisztorikumára is fölvilágosítást nyújtanak. BISSY kardinális — aki nemrég értesülhetett a magyar papság pápahűségéről⁷⁾ — levelet intézett J. G. CARBONNIER atyához,⁸⁾ a kamalduli kongregáció főnökéhez, amelyben királyi parancsra hivatkozva felfüggeszti a kamalduli tartománygyűlés jogait, mindaddig, amíg valamennyi kamalduli kolostor el nem fogadja az *Unigenitus*-bullát. Erre az intézkedésre az opponálók azal válaszoltak, hogy kiadták a jelen tiltakozást, amellyel Isten és az egyedül csálhatatlan Egyetemes Egyház oltalma alá helyezik magukat . . . : sous la protection de Dieu et de l'Eglise Universelle. *Seule Infaillible.*⁹⁾

Az appelláció ezután megszövegezi a grosboisi remeték hitvallását a pápai bulla ügyében. Határozatuk lényegi és formai okokból egyképen visszautasítja a pápa beavatkozását az isteni kegyelem mineműsége fölötti vitába:

Nous soussignez Religieux de l'Ordre des Camaldules de France demeurans à present dans l'Hermitage de Saint Jean-Baptiste de Grosbois Diocese de Paris, après avoir lû et étudié en la presence de Dieu avec l'attention dont nous sommes capables, et exempts de toute prevention la Bulle *Unigenitus* de nôtre Saint Pere le Pape Clement XI en datte du 8 Septembre mil sept cens treize, nous avons reconnu que ladite Bulle est entierement insoutenable soit dans le fond, soit dans la forme.

Ezt a hivatalos jellegű formulárét hosszabb magyarázkodás követi. Kitészik belőle, hogy Grosbois érzelmileg is erősen beleélte magát a *gratia efficax* misztériumába . . . A pápa a vallás alapvető tételeit semmisíti meg: az Isten iránt való szeretetet! Korlátokat szab a mindenhatóságnak, midőn tagadja az eleve elrendelő prae-destinatio-t. Fölforgatja a penitenciatartás szentségére vonatkozó hagyományos szabályokat. Megfosztja a keresztényeket a Szentírás olvasásának jogától. Kárhozatra veti a Szentírás és a szenthagyomány számos kitételét és helyükre olyan kifejezéseket substituál,

⁶⁾ V. Ö. Szekfü Gyula, *A száműzött Rákóczi*, 1913: 272.

⁷⁾ V. Ö. Minerva 1925: 42.

⁸⁾ Carbonnier neve már ismeretes volt Rákóczival kapcsolatban. Neki küldte R a *Confessiones* kéziratát, amit ő helyezett el aztán a Saint-Germain-des-Prés könyvtárban, ahonnan a Bibl. Nat.-ba került a kódex (Mss. lat. 13628, a fől. I. bejegyzése szerint).

⁹⁾ Aláhuzva az eredetiben.

amik nyilvánvalóan favorizálnak veszedelmes és újkeletű véleményeket. Exkommunikálja a Szentatyák szószerinti citátumait . . .¹⁰⁾

Súlyos szavak, amik visszahullanak a vádlók fejére is. És még megtévezve azzal a protestáns kijelentéssel, hogy evangéliumi *szabadságot* (saintes libertés) követelnek a maguk számára.

A formális kifogások között legerősebb az, hogy meg sem hallgatták az ő ellenvéleményüket. Persze nem is a pápa vagy a király a hibás. A baj igazi, titkos szerzőit munkájukon lehet fölismerni, mint gyümölcseről a fát . . . Megnevezni azért mégsem merik a Jézus-Társaság tagjait.

Az érvek kimerültével aztán érzelemkeltő húrokat kezdenek pengetni a darócruhas barátok. Előjönnek a remeték — írja a röpirat — tiltakozni, valamint egykor Szent Antal odaállott a császár elé . . . Ez már több volt a puritánság és lelkiismereti szabadság gyakorlásánál: nyilvánvaló, hogy aktív részt kívánnak venni a pápaság-jezsuitizmus és a gall nemzeti egyház közötti kontroverziában; még pedig a szabad akarat korlátozóinak oldalán. Mert ha ők, akik lemondtak a világi hiúságokról, akik nem remélnek semmit a földi javakból és nem félnek semmi rossztól, ha ők is hallgatnak, ki merné akkor szavát fölemelni az isteni mindenhatóság védelmére?¹¹⁾ És ha nem állanak is ki a nyilvános piacokra, legalább a magányosság mélyéből hallassék a szavuk. Onnan nyilatkoztatják ki, hogy semmi szín alatt nem fogadják el a pápai *Constitutio-t*¹²⁾ és csatlakoznak ahhoz az Appellációhoz, amelyben Mirepoix, Senez, Montpellier és Boulogne püspökei az 1717. és 1720. évek folyamán egy egyetemes concilium összehívását követelték . . . Aláírva — a kath. egyház-hűség jegyében — Theodor, Ouvray, Rousseau, Alard, Boucault, Eustache, Pion, Guibour, de la Roque és Boucheret atyák által, jóváhagyva le Maire, Pouillet, Drouard, Gallot és Berrard atyáktól.

Világos és félrenemérthető, kemény beszéd ez: ha Rákóczi ilyen békételenek között élt Grosboisban és CARBONNIER házfőnök, valamint MULLOT abbé ilyen mozgalmakról informálták, akkor nem is csoda, hogy a perai jezsuiták haeresist szimatoltak a rodostói magyar hitközség áhítatos gyülekezései mögött. (Folyt. köv.)

(Szeged)

Zolnai Béla.

¹⁰⁾ . . . elle. [= a Bulla] tend à anéantir les grandes maximes de la Religion, et même le premier et le plus grand des commandemens, qui est celui de l'amour de Dieu; qu' elle nous paroît donner atteinte et mettre des bornes à la Souveraine puissance, ébranler les fondemens du mystere de la predestination, détruire l'efficacité de la grace, anéantir le mystere de Jesus-Christ, donnant le même privilège à la loi ancienne qu' a la nouvelle; qu' elle renverse toutes les règles établies par la Tradition pour l'administration du Sacrement de Penitence, ôte aux Chrétiens le droit qu' ils ont de lire les Saintes Écritures, condamne plusieurs expressions de l' Écriture Sainte et de la Tradition, introduit à leur place un langage qui favorise manifestement des opinions dangeureuses et de nouvelle datte enveloppe dans la condamnation quelques passages tirés mot pour mot des Écrits des Saints Peres . . . [I. m., 3. l., az aláhúzások az eredetiben is megvannak.]

¹¹⁾ . . . si des gens qui font profession particuliere de renoncer au monde, de n'y craindre, ny esperer rien, se taisent, qui osera seulement ouvrir la bouche ? [I. m., 4. l.]

¹²⁾ Si nous n' avons pas le courage de nous faire entendre dans les Places publiques, au moins parlons et faisons entendre notre voye du fond de notre Solitude . . . Nous déclarons . . . que nous n' acceptons en aucune maniere la Constitution . . .

ESZMETÖREDÉKEK.

BEETHOVEN.

Beethoven sorsa a legkegyetlenebb emberi sors, de benne egy új hősi ideál születik: aki legyőzve saját magát, az embert felülemelkedik a testet-lelket marcangoló szenvedéseken és megtisztulva a földi salaktól, mosolyogva tekint magasabb szférákba. Csodálatos tragikum! Minden idők legnagyobb zeneköltője, aki elveszti legdrágább kincsét: a hallását. Ez a tragikum teremti meg azonban, az önmagában való teljes elmélyülést, a mély vallásos érzést, a természet iránti mérhetetlen rajongását, fokozza az önmagában való bizalmat és hatalmas alkotó erőt. Süketsége bár emberkerülővé tette, — amely azonban legtöbbször csak palástolása fogyatékosságának — sohasem szüntette meg nála azt az érzést, hogy az életnek örüljön. Korának lángoló eszméi, amelyek szabadságot hirdetnek az egyén akaratában, életmódjában, hitében, a látszólag egyedül álló Beethovent korának nagyjaihoz: Schillerhez, Goethehez, Kanthoz, Fichtehez, Humboldthoz kapcsolják és ezen eszmék instrumentális, vocalis műveiben zenéjének hatalmas „beszélő” drámaiságában, majd gyöngéd lírájában symbolikusan kifejezésre jutnak. Az arisztokratikus és demokratikus vonás Beethoven egyéniségében, gondolkozásában ritka módon egyesül. Mint igazi művészen, úgy nála is — a kiválasztottságnak, a hívatottnak tudatában — megtaláljuk: a tekintély elismerését, tiszteletét.

Mint szabadgondolkodású rajnavidéki, Bécsben, a legszembeszökőbb módon látja, tapasztalja a régi politikai államélet hibáit, viszont hall a francia nemzet gyors fellendüléséről, a köztársaságról, amelyet utópiának tartott. Elmerül a régi görög kultúra tanulmányozásába, amely részére, mint művész részére, az emberiség aranykorát jelenti. Amint az élettől kap, azt, mint őt megillető „adót” tekint, ezzel szemben ő pazarul ajándékozza munkásságának gyümölcseit, amelyek az emberiségnek minden időkben elmúlhatatlan szellemi kincsei maradnak. A művészet részére a szabadságot, a felszabadulást jelentette. A szabadság azonban nem jelenti nála a korlátlan önkényt. Az eredetileg Napoleonnak ajánlott Eroica-szimfónia dedikációját dühösen széttepi, mikor tudomására jut, hogy Napoleon császárrá koronáztatta magát. Tehát a népek felszabadítója helyett a — tyrannust látta Napoleonban.

Beethoven muzsikája abszolút muzsika, bár művei szoros kapcsolatban vannak életével, mégis helytelen volna muzsikáját, mint életének pusztá „reflexeit” felfogni. Emberi lényének és művészetének gyakran visszatérő komponens elemei: a dacos mindent legyőző akarat, akadályokat nem ismerő energia egyesülve mély-séges búskomorsággal és mérhetetlen vággyal a végtelenség az elysiumi örömek felé.

Fölvetjük a kérdést: milyen kapcsolatai voltak Beethovennek Magyarországgal? Sajnos, e kérdés, részint az akkori magyar sajtó hiányos hírszolgálat, másrészt a jóformán zsenge korát élő zenekulturánk folytán teljes hitelességgel nem tisztázható. A magasabb zenei kultúra fejlesztése, művelése nálunk Beethoven korában majdnem kizárólagosan a főúri családok passiója. Az arisztokrata családok közül főleg az Eszterházy, Apponyi, Brunsvik, Erdődy, Batthyány, Keglevich családok azok, amelyek a zenét szeretettel művelik.

A magyar főúri családok tagjai gyakran fordulnak meg Bécsben és az ottani főúri körökben — ahol Beethoven is gyakori vendég — alkalmuk van megismerni

a fiatal Mestert. Bécs ebben az időben már Európa zenei központja, ahol előzőleg Haydn és Mozart nagyszerű művészete és működése gazdagon megtermékenyíti, mintegy előkészíti a talajt Beethoven részére.

Ezzel szemben Pesten nyilvános zenei előadásokról alig lehet szó. Meghitt barátság fűzi Beethovent a Brunsvik grófi családhoz, akiknek martonvásári és korompai birtokán többször vendégként megfordul. Legmeghittebb a barátság B. Ferenc gróffal, akivel hosszú időn át élénk levelezést folytat és akinek 1807-ben a híres *Apassionata*-szonátát (op. 57) ajánlotta. Megismerkedik Brunsvik Josefin grófnővel, aki Bécsben tanítványa, kitűnő pianista és rajongó híve a Mesternek és Brunsvik Teréz grófnővel, aki fontos szerepet játszik Beethoven életében. Teréz grófnő állítólag a „halhatatlan kedves“, akinek a Mester hagyatékában megtalált, kelet, dátum nélküli, el nem küldött, forró szerelemtől izzó, szenvedélyes hangú levelek szólnak. A Beethoven kutatók a nagy zeneköltő szerelmi életének titkát, hiteles adatok hiányában mai napig sem tudták felderíteni. Brunsvik Teréznek a nagy Mester csak egy opuszát a *Fisz-dur* zongora-szonátát (op. 78) ajánlotta. Ez a két tételből álló, mondhatni kamara-stílusú szonáta, a közönség körében kevésbé ismert és épen intim hatásainál fogva, hangversenyeken is ritkán hallható. A szonáta 1810-ben jelent meg, de már a megelőző évben íródott, még pedig valószínűleg Beethovennek Brunsvikéknál való magyarországi tartózkodása alkalmával.*) A Beethoven kutatók közül többen épen e szonáta gyengéd „halk szavú“ hangulatát is, bizonyítékul akarják felhozni arra, hogy *nem* Brunsvik Teréz a „halhatatlan kedves“. Az érvelés az, hogy Beethoven ezt az egy művét írta B. Teréznek és ebben a műben nyoma sincs a lángoló, szenvedélyes szerelem hangulatának. Ez az érvelés helytelen. Beethoven keresztül élte az érzelmek minden skáláját: e szonátájában nem csendülnek ki forró „erotikus“ érzelmek, de megrögződött benne azoknak az óráknak subtilis hangulata, amiket a Brunsvik kastély egyik szobájában, B. Terézzel való meghitt együttlétben, a boldog jövő halk szavú tervezgetésével töltött el. E szonátával kapcsolatban kitérek egy személyes „megérzésemre“, amely „megérzésnek“ azonban talán van valami jelentősége. Még zeneakadémiai növendék koromban, amikor a fent említett szonátát megismertem és tanulmányozásába elnélyedtem, a víg hangulatú második tétel (*Allegro assai*) játéka közben egyszer csak arra eszmélek: milyen magyaros hangulat csapong itt, milyen „magyarosan“ játszom ezt a tételt. Mikor azután az órán Szendy Árpádnak, első mesteremnek, a szonátát előjátszottam, föltűnt neki a II. tétel magyaros értelmezése és az „ösztonszerű megérzést“ elismerte.

Később zenetörténeti tanulmányaimmal kapcsolatban e szonátára vonatkozó adatok megismerése megerősítették a magyaros értelmezést. Beethovennek e szonáta megkomponálásakor Magyarországon eltöltött ideje alatt a legnagyobb valószínűség szerint alkalmá volt a magyar cigányok muzsikáját hallani. Talán ennek egy reflex-hatása a II. tétel fő témájának magyaros ritmusa, a melléktéma és a fő témához visszavezető rész tizenhatodos figurációi pedig a cigányzenekarból kicsendülő cimbalom hangjaira való visszaemlékezések.

Beethoven Eszterházy Miklós herceg felkérésére megkomponálja a C-dur misét, amely 1807 szept. 13-án Kismartonban kerül első előadásra. Egyik legjelentősebb magyar vonatkozásnak tekinthető Beethoven magyar motívumokon felépülő „István király“ nyitánya, amelyet az új pesti színház megnyitására (1812 feb-

1) W. Nagel: Beethoven und seine Klaviersonaten II. kötet.

ruár 9.) írt. Erre vonatkozólag a Mesternek Breitkopf és Härtel kiadóhoz 1811 október 9-én intézett levelében következő sorokat olvashatjuk: „... Ein anderes Ereignis waren noch die Ungarn für mich. Indem in meinem Wagen steige, nach Teplitz zu reisen, erhalte ich ein Paket von Ofen, mit dem Ersuchen, für die Pester Eröffnung des neuen Theaters etwas zu schreiben; nach dem Verbot meines Arztes hin, um *den Schnurbärten*²⁾ die mir von Herzen gut sind, zu helfen ...“ Később Beethoven egy Attila-operának megkomponálását is tervezte, ez a terv azonban sajnos, kivételre nem került.

Beethoven-relikviákban nagyon szegények vagyunk. A Nemzeti Múzeum kéziratgyűjteményében egy lapot őriznek az „István király“ nyitányának szólamából, amely hiteles Beethoven-kézirat, azonkívül egy zongorát, amelyet Beethoven Londonból a Broadwood cégtől kapott ajándékba. Ezt a hangszerét a Mester halála után Liszt Ferenc szerezte meg és hagyatékából a Nemzeti Múzeumba került.

Beethoven-kutatóink újabb felfedezéséről kell még megemlékeznünk. Eddig semmi hiteles adat nem volt arra, hogy Beethoven Budán is megfordult volna. Erre vonatkozólag Major Ervin a „Zeitschrift für Musikwissenschaft“ 1926. májusi számában és Papp Viktor a Kolozsváron megjelenő „Pásztortűz“ című folyóiratban közöl hiteles adatokat, amelyek szerint Beethoven 1800. május 7-én hangversenyezett Budán a mai Várszínházban. Erről a Magyar Kurír a következőképpen számol be: „... a budai Teatrumban Concert tartatott, amelyben egy Beethoven nevű híres muzsikusa a Forte Pianon való mesterséges járdása által mindeneknek magára vonta figyelmességét“.

Beethoven tehát nemcsak megfordult Budán, hanem hangversenyt is adott a pest-budai közönségnek. Ez a budai hangverseny is egyike azoknak a külső körülményeknek, amik az ő „magyaros“ inspirációira vetnek fényt.

(Szeged.)

Baranyi János.

A FASCIZMUS FILOZÓFIAI ALAPJAI.

Többször felvetődött a kérdés: mi a fascizmus filozófiája; sőt egyenesen így is: *van-e* egyáltalán filozófiája a fascizmusnak? Az így felvetett kérdésre a legkülönbözőbb feleleteket lehetett adni, de nem volt könnyű, sőt egyáltalán nem volt lehetséges az alapelvek egyszerű és sebtiben összeállítható felsorolásával a választ elintézni. Hiszen az, ami *volt*, ami már *meg történt* ami tehát az elme számára kényelmesen elemezhető és taglalható *múlt*, az egyrészt a pontos történeti leírásra, másrészt a hevenyészett és egyszerűsítő szociológiai rendezésre is könnyen alkalmas; viszont, ami fejlődik, változik s ami szemünk előtt szüntelenül új arcokat ölt, azt már nem lehet olyan pontossággal és biztonsággal leírni és elemezni. Olyan ez, mintha egy akaraterőtől és töretlen reményektől duzzadó ifjút az elé a kérdés elé állítanánk: mi lesz belőle? Az egyetlen válasz, amit adhat, csak azt tartalmazhatja, mi akar lenni; mert mála nem annyira a jelen a fontos, mint inkább a jövő, ami felé jelenje is tör. Így van ez magyarában a szellemi életben is: ott is a szellem jelene a jövő záloga s valóságának igazi lényege az, amivé lennie kell.

²⁾ A magyarok tréfás megjelölése.

Ha a fascizmus filozófiája alatt körülírt; alapvető követelményeiben és oldalági következményeiben maradék nélkül rendszerezett programot akarnánk érteni, akkor azt kellene mondanunk, hogy a fascizmusnak nincs filozófiája; ha azonban filozófia alatt nem elvont rendszerezést vagy doktrinér boncolgatást értünk, hanem — ami adott esetben az egyetlen helyes eljárás — az erkölcsi és politikai élet eleven szemléletét (ami egyáltalán nem elvont szemlélet, hanem inkább dinamikus eszme és világnézet) akkor el kell ismernünk, hogy a fascizmusnak ilyen filozófiája *van*. Sőt nemcsak hogy *van* ilyen filozófiája a fascista mozgalomnak, hanem egyenesen *ez* az irányító szelleme, az eszmei gyökere és az erjesztő kovácsa ennek a hatalmas politikai gondolatnak mely éppen napjainkban mélységesen átalakítja az olasz életet és magára vonja az egész világ érdeklődését.

A probléma tehát nem az, hogy egy logikai és történeti zárókövéhez már eljutott eszmei és gyakorlati mozgalmat megvizsgáljunk, hanem az, hogy megragadjuk egy nemrégiben elindult politikai és szociális kísérlet *mozgató eszméjét*, mely annak éltető lényege, azt szükségszerűen jellemzi és céljai felé kalauzolja — túl a napi események epizódjain, melyeknél talán túlságos szívesen megállapodott a szemlélők kényelemszerető kíváncsisága és az elvszerű ellenfelek pártos tagadása. Aki azonban nem akarja beérni az újságírás közhelyeivel s nem hajlandó a fennálló rend minden változását eleve véres ostobaságnak vagy barbár zsarnokságnak tekinteni, annak kötelessége tekintetét egy korszak és egy nép szociális viszonyaiba és eszméi szükségleteibe kissé mélyebbre irányítani. Ez alkalommal mi előjáróban lemondunk ilyen mélybeható vizsgálatról s csak arra szorítkozunk, hogy egy rövid cikk szűk keretei között rámutassunk a fascizmusnak, mint életszemléletnek, szerintünk főbb pontjaira: a fascizmus filozófiájának mozgató elveire.

*

Itt tüstént felmerül a „források“ kérdése, amelynek, helyesen felfogva, megvan a maga fontossága. Mert bár igaz, hogy a szellem műve és működése, éppen azért, mert szellem, nem vezethető vissza kizárólagos okokra, hiszen a szellem világa a szabadságé és nem a kauzalitásé és gépiessége, de az is igaz, hogy a szellem is csak meghatározott *történeti alapon* gyökerezik, melyet minden újabb működése eredeti módon értelmez és újra-eremt ugyan, azonban e nélkül mégsem képzelhető el keletkezése. Hogy csak a legfontosabb és legközelebbi befolyásokra szorítkozunk, mindjárt megemlíthetjük a *Sorel* nevéhez fűződő szindikalizmust s annak a többé-kevésbé rigorozus *idealizmusnak* különböző irányzatait, melyek a század elejétől kezdődőleg felbukkantak, legyűrték a pozitivisták szemléletét s éppen Olaszországban Benedetto *Croce* és Giovanni *Gentile* műveiben találták meg legösszeffüggőbb és legtudatosabb kifejeződésüket.

Mint általánosságban ismeretes, a szocializmus a XIX. sz. végén és a jelen század elején mindinkább eltávolodott a marxista alaptól, hogy szinte teljesen azonosuljon a kispolgári demokratizmus megjelenési formájával s pusztán humanitarisztikus, utilitarisztikus és választási párt-gépezetté süllyedjen. Mint ilyen rámutatható ugyan bizonyos könnyű sikerekre a munkások tömegei között, de végül is elidegenítette követőit minden férfias eszménységtől: a fennálló állami ellenségeivé tette őket anélkül, hogy előkészítette és felbátorította volna őket egy új államrend alkotására. Ismeretes, hogy milyen erőiesen szállt szembe evvel a demokratikus sülyedéssel Georges *Sorel*, a szocializmusnak Marx után a legkiválóbb

személyisége, aki egész életét a demokratikus ideológia és gyakorlat kritikájának szentelte, hogy visszaadhassa, vagy megadhassa a munkásmozgalomnak azt a történeti és eszmei tudatosságot, azt a morális és hősi öntudatot, amik nélkül szocializmusról, a burzsoáziával való szembeszállásról beszélni értelmetlen dolog lenne. Sorel eszméinek, mint ez túlon-túl ismeretes, ha a szűk térre szorított szindikalista mozgalomtól eltekintünk, nem volt érezhető gyakorlati befolyásuk, s általában jóval nagyobb visszhangra találtak Itáliában, — hol Sorel jól ismerték, hol ő nemrégiben bekövetkezett haláláig állandó munkatársa volt a folyóiratoknak és lapoknak, hol gondolatai sok pontban találkoztak Antonio *Labriola* és Benedetto *Croce*¹⁾ felfogásával, — mint a franciáknál, ebben az annyira demokratikus-racionalisztikus szellemű s annyira és mélyen polgári jellegű társadalomban.

Az olasz szindikalizmus, ellentétben a szociálista együttműködéses és választói rendszerrel, mindig Sorel hatása alatt állt s a szociáldemokráciával éles harcokat vívott. Ezek a harcok kevéssel a világháború előtt az anconai kongresszuson hozott, a szabadkőművesek kiűzésére vonatkozó határozatban, majd utána a szocialista párt kettészakadásában kulmináltak. A szindikalisták ugyanis, szemben a szociálistákkal, Mussolini és a hősi halált halt Filippo *Corridoni* vezetése alatt a háborúban való részvételt tartották az olasz politikai és társadalmi élet megújítására az egyetlen lehetőségnek. Sorel-t kell tekintenünk a szindikalizmus atyjának, de egyuttal ő egyik szellemi atya a fascizmusnak is, melynek vezetői eredetileg nagy részben szindikalisták voltak. Ugyancsak ő elsősorban a mestere kifejezett és megismételt vallomásai szerint Benito *Mussolininek* is, kiből Sorel jó néhány évvel ezelőtt előre meglátta azt az embert, aki majd egyszer fontos szerepet fog játszani a szocialista mozgalomban és hazája életében. Könnyű lenne B. Mussolini írtaiból, beszédeiből, cselekvési elveiből Sorel-re emlékeztető reminiscenciák hosszú sorát összeállítani s megmutatni, milyen hatással volt rá a demokratikus „haladás-illúziók“ kritikája, a kettős, szocialista és polgári súlyedés kegyetlen elemzése, a közvetlen cselekvés voluntarisztikus és heroikus morálja. Ez azonban jórészt célját tévesztett fáradozás lenne, amennyiben, mint mondtuk, Mussolini konkrét filozófiája inkább pártvezetői és államférfiúi effektív működésében nyilvánul meg, amint Cavour gróf eredetisége és eleven gondolata sem az individualisztikus liberalizmus ama principiumában rejlik, amiket ő a liberális politikai íróktól s a XVII. és XVIII. század angol nemzetgazdáitól átvett, hanem a töle megindított, vagy befejezésre juttatott nagy politikai kérdéseknek megoldásában.²⁾

Az *idealizmusból* a fascizmus — amellet, hogy azt hitté és cselekvési elvévé emelte — magáévá tette még a liberális, demokratikus, szerződéselvű individualizmusnak kritikáját is: ennek az individualizmusnak különböző formái ugyanis történetellenes, naturalisztikus módon úgy állítják be a dolgot, mintha az egyén előbb lett volna, mint a törvény és az állam. Innen van az agnosztikus, a tisztán jogállam, a korlátokat kitűző állam fogalma, ami kívül áll a személyiségen, melyben viszont a szellem abszolút morális és vallásos értékei érvényesülnek. Azonban, ha elis-

¹⁾ A legtalálhatóbb megjegyzéseket Sorel-ről Croce írta a *Considerazioni sulla violenza* Bari, Laterza 1926 olasz kiadásának előszavában. — Kitűnő könyv a szociáldemokrácia hanyatlásáról egy Sorel-követő olasz író tollából, ki egyuttal Mussolini barátja: A. Lanzillo, *La disfatta del socialismo*. Firenze, La Voce, 1918.

²⁾ V. ö. Gentile megfigyeléseit C. Cavour, *Scritti politici, nuovamente raccolti e pubblicati da G. Gentile*, Roma, Anon. Libreria editoriale 1925., a bevezetésben.

merjük, — mint ahogyan a modern gondolkodás Kant-tól kezdve a kereszténység eredeti intuícióját újra magáévá téve kezdi elismerni, — hogy a törvény nem az akaraton túleső transcendens valami, hanem azonos a maga számára egyetemesse és világossá lett akarata, hogy az igazi egyéniség nem a meghatározatlan, természetes sokaság egyik száma, hanem totalitás és abszolútum, akkor nyilvánvalóan nem lehet többé megállni az államon legalább eszmeileg kívül álló egyéniségek összességének liberális és demokratikus koncepciójánál, mely szerint az állam az egyesek tevékenységét csak kívülről korlátozza s úgy keletkezik, hogy összesíti az öt feltételező érdekeket és akaratokat, amik azonban benne valóban csak összegeződnek, de fel nem oldódnak. Az idealizmus kétségtelenül hozzájárult a fascizmusban ama felfogás elterjesztéséhez, hogy a politika nem oldódik fel csak a gazdasági életben, amint ezt individualista-egoista elvei szerint a demokrácia vallja, hanem lényegében akarat kérdése, egy *etikai és egyetemes akaraté, mely az egyént, mint partikuláris egyént maga alá gyűri ugyan, de viszont felemeli, mint a szellem fényében szemlélt egyént, mint törvényt, mint egy olyan eszményt szolgálóját, ami az életet egyedül igazolhatja.*

A fascizmus tehát *ellenlába a liberalizmusnak és demokráciának*, de értsük meg: a régi, elavult, a XVIII. század Rousseau-jában kulmináló filozófia liberalizmusának és demokráciájának, továbbá az azokból származott intézményeknek s az azokból áramló világnézetnek, mely a nyugati országokban az u. n. *commun sense* világnézete. Azoknak, akik a fascizmust netalán avval vádolnák, hogy hadat indított egy ilyen régi, tiszteletreméltó hagyomány ellen, egészen nyugodtan úgy felelhetne, ha egyáltalán felelni akarna, hogy hivatkoznék arra a másik, sokkal modernebb, magasabb rendű s nem kevésbé nemes hagyományra, mely egy *Vico, Mazzini, Fichte, Hegel, Sorel, Croce és Gentile* neveivel büszkélkedhetik.³⁾ A fascizmus, mint mondtuk, tagadja tehát a liberalizmus és a demokrácia absztrakt és naturalisztikus politika-felfogását, az államot etikailag fogja fel, az egyénnek nemcsak jogait, hanem kötelességeit is érezteti, beláttatja vele, hogy az állam nem valami a fejünk felett lebegő elképzelés, hanem minden ember szívében élő és működő realitás s az egyén, valahányszor elvonatkozik a maga partikuláris érdekeitől, a maga egyéni hajlamaitól és azokat legyőzi, mindannyiszor igenel egy akaratot, mely mint egyetemes akarat azonos a törvénnyel, vagyis lényegében az állammal.

Azonban ha liberalizmus alatt ezt a liberalizmust értjük, mely tagadása a kasztoknak, a privilégiumoknak, az isteni eredetű jogoknak és elismerése a polgárok szabad akaratát kifejezésre juttató, az emberi méltóságot alapul vevő államnak, akkor a *fascizmus is liberalizmus* s nem ez ellen küzd, mert nem is tehet mást, mint követi ennek szellemét és munkáját.

Ellenlába a demokráciának: de csak annak a demokráciának, mely a népet számnak, tömegnek fogja fel, az államot pedig az egyéni érdekek összesített érdekképviselőtének s a gyakorlatban a testületeket, a választói, a személyi és helyi érdekeket az állam objektív szükségletei kárára túléntékeli és pluralisztikus nivellálási kísérletei közben szükségszerűen konzervatív demagógiává süllyed.

³⁾ A fascizmus legelevenebb történeti és eszmei igazolása Gentile munkáiban található, ki egyike a modern világ legmélyebb gondolkodójának. V. ö. többek között a köv. munkákat: *I fondamenti della filosofia del diritto* 2, Roma, De Alberti, 1923; *Guerra e pace* 2, Napoli, Ricciardi, 1919; *Dopo la vittoria*, Roma, La Voce 1920; *Che cosa è il fascismo*, Firenze, Vallecchi, 1925. — Egy részletproblémára vonatkozólag I. C. Licitra értekezését a *Dal liberalismo al fascismo*, Roma, De Alberti, 1925 kötetben 99—125 lk.: *Spunti hegeliani ed esigenze fascista*.

Azonban a fascizmus is kitart a demokrácia mellett, ha demokrácia alatt a jogos ambícióktól fűtött s az önmaga sorsát irányítani akaró népet értjük, mely nem ismer maga fölött más törvényt és akaratot, csak azt, mely belőle, az egész népből, annak minden osztályából alakul, az u. n. vezető osztályoktól kezdve le a legszerényebb munkásokig, különbségtevés nélkül, azonban a szociális étellel és az állammal szemben tanúsított effektív teljesítményeik arányában. S e tekintetben a fascizmus — túlmenőleg a francia forradalom elvein felépülő képviselői rendszeren és kormányzaton — erősen közeledik a szocializmus nagy követelményeihez: elismeri, hogy minden tulajdon és minden jog forrása a munka, vallja, hogy nemcsak jogilag, hanem politikailag is el kell fogadni ama szindikátusok s szervezetek szükségességét, amelyek nem a végtelenségig megosztott és fejekként számon tartott, hanem a munka fegyelmét, védelmét és szabályozását vállaló, természetes szervezetekbe csoportosított népet képviselik. E szervezetekhez csak az tartozhatik, aki a szó legtágabb értelmében termel. „Az osztályöntudat mind nagyobb fejlődésével — mikor szindikalista szervezetek teljes hatalmukkal és prepotenciájukkal léptek fel, pl. a munkások és munkaadók harcában — előfordult, hogy az állam megvédésére képtelen liberalizmus, mely a csatát az államellenes szindikalizmussal szemben mind az elvi, mind a választási, mind a gazdasági harcban elvesztette, kénytelen volt majd az egyik, majd a másik szervezetnek felelőtlen vezetőitől koldulnia mintegy a létét. A modern állam létét fenyegető hasonló anarchia közepe a fascizmus ma végül lerakja az új rend alapját és azt minden csoport és minden osztály egyensúlyára alapozza, melyek csak tevékenységi körük különbségeiben térnek el egymástól, azonban mind egyformán nélkülözhetetlenek a társadalom céljai szempontjából s mind egyformán szentek a haza előtt.“⁴⁾ Így a szindikalista állam alapvetésével együtt jár a végrehajtó hatalom megerősítése, mert a partikuláris érdekek, legyenek azok akár csoportoké, vagy osztályoké, nem kerülhetnek a magasabbrendű állami érdekek fölé.⁵⁾

*

Demokrácia-e a fascizmus, vagy arisztokrácia? A fascizmus egy *arisztokratiko-demokratikus kísérlet*, olyan társadalmi a termelőknek és dolgozóknak, mely az új alkotmány berendezkedésének megfelelően a maga köréből kiválasztja az irányító elitet. Ez, mint minden elit, élénk tudatában van a történelemből számára megszabott kötelességeknek s tevékenységének alapja az alkotó hit.⁶⁾ A mai Európán a nyugati demokratikus társadalmakban mély fáradtság jelei mutatkoznak: a már több, mint évszázados történelmi fejlődés vonala lefele hajlik s nyilvánvaló a demokráciának mindinkább növekedő képtelensége arra, hogy a modern élet szükségletei felett uralkodjék és azoknak megfeleljen. Mint minden régi hitnél, itt sem hiányzanak a hívók s itt is megvan egy gazdag és dicsőséges hagyomány hatal-

⁴⁾ Gino Arias, *Sul problema sindacale e sull' ordinamento corporativo* a köv. kötetben *Relazioni e Proposte della Commissione Presidenziale per lo studio delle Riforme Costituzionali*, Roma, Libreria dello Stato, 1925. 143. l. Mint ismeretes, e híres tizenötös bizottság javaslatai, melynek elnöke maga Gentile volt, lényegükben az új alkotmány törvényeivé lettek. — A fascista szindikalizmus bő irodalmából l. S. Panunzio, *Lo stato fascista*, Bologna, Cappelli, 1925.

⁵⁾ Érdekes e gondolatssal összefüggő Hegel-nak *Die Grundlinien der Philosophie der Rechts* c. művében megnyilvánuló felfogását.

⁶⁾ V. ö. Camillo Pellizzi, *Fascismo-Aristocrazia* Milano, Alpes, 1925. s ugyanezen szerzőtől a köv. korábbi munkát: *Problemi e realtà del fascismo*. Firenze, Vallecchi 1923.

mas alapja, azonban a teremtő lendület elgyengült, szinte már elakadt. A háborús polémiában jelszóként szereplő úgynevezett „demokratikus háború“ némi hatással volt ugyan a részben még feudális viszonyok között élő országokra, azonban teljesen meddőnek bizonyult a nyugati népeknél. S valóban a hit csak akkor gyűjthetja fel az elméket, csak akkor irányíthatja a világ dolgait, ha megvan benne, legalább homályosan, annak az öntudata, hogy némi részben a jövőt jelképezi és értelmezi az emberiség történeti menetének értelmét. Innen van vonzó, magával ragadó ereje, ez önti be követőibe a veszély megvetésének, az önfeláldozásnak szellemét, ez teremti azt a „misztikus“ légkört, amit Mussolini több ízben a fascizmus jellegéhez tartozónak állított. Ez az oka annak, hogy a fascisták néha úgy tűnnek fel, mint egy új hitvallás követői, olyan hité, melynek vannak elvei, van alapvető krédója. Az utóbbit a fascizmus számára Mussolini az *önteláldozás* akarataiban és képességében, továbbá az *új életforma* teremtésére irányuló munkával szemben tanúsított *önmegadásban* látja.⁷⁾ E tekintetben a fascizmust is szinte vallásos jellegű demokráciának mondhatjuk. Örököse ebben Giuseppe Mazzini tanainak, ki az új Itália próféta volt s azt hirdette, hogy az a demokrácia, melynek nincs hite, a partikularizmus karmaiba kerül s megindul a pusztulás felé. Ez a hit különben, mely fascizmust áthatja és összes újító mozgalmait lelkesíti, egyáltalán nem visszafejlődés, mint ahogyan a demokrácia maradi pártfogói hirdetni szeretik, hanem inkább a modern világ gondolata. Ez a gondolat a szocializmus és idealizmus hatása alatt keletkezett, cselekvési akarattá lett, hogy megkísérelje a mai társadalom újjáalkotását, azét a társadalmét, mely berendezkedéseiben s meggyőződéseiben még mindig visszatükrözötteti — Olaszországban, Franciaországban és Angliában — a liberalizmusnak és a XVIII. századi felvilágosodott demokráciának ideben még mindig visszatükrözötteti — főleg Olaszországban, Franciaországban és Angliában — a liberalizmusnak és a XVIII. századi felvilágosodott demokráciának ideológiáját.

(Szeged)

V. Santoli.

KÖZÉPKOR.

Az az érdeklődés, amely a XX. század hajnalán az egyetemes történelemnek méltatlanul elhanyagolt *ezer esztendeje*: az u. n. *középkor* iránt jelentkezett, a háborút követő esztendőben nagy méretekben bontakozott ki. Nem ez a helye, hogy számbavegyük, ami e téren a közelmúltban történt. Értjük be azzal, hogy rámutassunk: Európaszerte s különösen Amerikában megismosodtak a középkori tanulmányok, amelyek nemcsak a szorosan vett politikai történetet, hanem mindezekelőtt e korszak szellemi és művészeti, társadalmi és gazdasági alakulásának problémáit kívánják feltárni. Nagy tudományos kutató-munkák mellett se szeri, se száma azoknak az essay-szerű ismertetéseknek, amelyek főként e századok művelődéstörténetét és társadalmi életét óhajtánák az olvasók szélesebb rétegeivel megismertetni. Ez az újrakezdő középkor-kutatás egyfelől összefonódik egy, nemrégiben önállósult, új diszciplinával: az *ókereszténység* (Christliche-Antike) szellem-történetével, másfelől belétorkollik a *renaissance* és *reformáció* történetének már régebben és nagy részletességgel művelt tudományágába; a „középkor alkonya“ a problémáknak egészen új csoportját nyújtja.

⁷⁾ „Csak akkor teremtünk igazán történelmet és nem krónikát, ha valóban életformát, vagyis az élet új módját alkotjuk meg.“ Mussolini, *Discorsi del 1925*, Milano, Alpes, 104. l.

Ez a világszerte észlelhető érdeklődés a középkor iránt a magyar tudományosságban eddig semminemű visszhangot nem keltett. Politikai és szellemi történelmünk egyaránt az *újkor*, sőt a *legújabb* kor témáinak szenteli figyelmét és ha a mohácsi csata négyszázéves fordulója történetkutatóink érdeklődését nem fordította volna a nemzeti múlt távolabbi eseményei felé és az újabb tudományos produkció alapján kívánnánk ítélni, azt kellene hinnünk, hogy a magyarságnak sem középkora, sem renaissance-a nem volt. Ez a közömbösség a hazai tudományosságnak és általában a szellemi életnek fájdalmas fogyatékossága, amely alighanem szorosan kapcsolatos a magyar jelennek *ahisztórikus* és *anti-humanisztikus* irányzatával. Azzal, hogy középkorától elfordul, nemcsak nemzeti múltjának szemléletétől fosztja meg magát a magyarság (ez könnyűszerrel jövétehető volna), hanem megfosztja magát attól a humanista és historikus „süccrescentiától”, amelynek híján az európai és a magyar középkornak s ezzel egyetemben a világtörténetnek művelése hazánkban hamarosan teljességgel lehetetlenné fog válni.

Kétségtelen, hogy a magyar kulturális élet nemcsak a nyugati szellemi mozgalmaktól: az újrakezdő ókornak és középkornak e merőben újszerű művelésétől és „élménnyé-alakításától” távolodott el, hanem hovatovább képtelen lesz rá, hogy legsajátabb nemzeti kincseit ápolja és a belőlük kibontakozó problémákat egyáltalán felismerje. Míg Európának „gyökértelen”, új népi kulturái, különösen pedig az amerikai Egyesült Államok tudományossága célzatosan ama középkor felé fordulnak, amelyet átélniök még meg nem adatott: addig a magyarság öntudatlanul teszi gyökértelenné önmagát azzal, hogy tulajdon múltjának tudományos művelését elhanyagolja és a jövőre nézve mindjobban megnehezíti.

A legjobban talán a szorosan vett *politikai* történet terén állunk: hivatott toll írja a hazai középkor új, nagyméretű történelmét és nem lehetetlen, hogy ebből az irányból fog a magyar középkor elfelejtett *szellemi története* is impulzust meríteni. Ezen a téren sok minden vár még *első* alkotásra, ami pedig megvan, azt újra kell teremteni. A magyarországi *latin* irodalom emlékei régóta sürgetnek korszerű, kritikai és a hazai tudományossághoz mindenképen méltó új *kiadást*; a régiek nemcsak teljességgel elavultak, de hozzáférhetetlenek is. A tatárjárást követő korszak irodalma és okiratkincse sürgős „állag-megállapításra” vár: tudnunk kell végre, *mink* van, *hol* keressük és *mik* e téren a jövőre bízandó feladatok. A hazai könyvtárak *kódex-katalógusai* részben elavultak, részben teljesen használhatatlanok, részben — egyes vidéki könyvgyűjteményekre gondolok — még meg sem születtek. E hiány gyors pótlása nélkül a hazai történetkutatás nemcsak a külföld elé nem léphet de — ami ennél jóval fontosabb — saját munkájának ellátására is mindinkább alkalmatlanná válik. Szükségünk van a magyarországi *latin-ság irodalomtörténetére* és új *nyelvi* (szótári és jelentéstani) feldolgozására, mindez azonban új, kritikai edíciók nélkül elképzelhetetlen. Csak példakép utalunk rá, hogy a magyarországi szellemi élet két legelső, rendkívül fontos emlékéről: Szent Gellért *Deliberatio*-járól és az u. n. Szent István-féle *Intelmekről* sem tudományos kiadásunk nincsen, sem az elemi kérdésekre megfelelő monografikus irodalmunk. Ami van — igen kiszeletreméltó kezdés —, az elmúlt évtizedeknek munkatöredéke, Szent Gellért esetében még a — XVIII. század!

Amily sivár középkori irodalomtörténetünk, filológiánk, kiadásaink és könyvtárfelvételeink helyzete, ugyanúgy elfeledtük a hazai történelem első századainak módszeres *művészet*-, *művelődés*- és *gazdaságtörténeti* feldolgozását is. E soroknak nem lehet célja, hogy elismeréssel mutassanak reá arra, ami történt és össze-

foglalják a megoldatlan problémákat. Céljuk nem más, mint a *figyelmeztetés*. Esméljünk rá, hogy tudományosságunk nem juttat méltó helyet a múltnak, — annak a *nemzeti* múltnak sem, amelynek talaján a hazai szellemi életet restaurálni véljük, annak a múltnak, amely nyugaton, sőt köröttünk Középeurópában és keleten is mindenfelé a nemzeti öneszméletnek és a tudományos gazdagodásnak forrása. Hivatalos művelődési politikáinknak, egyetemeinknek, tudóstársulatainknak az európai és különösen a *magyar középkor* tervszerű művelésére mihamarabb társulniok kell és keresniök a kapcsolatot mindama szervezetekkel és tudományos munkaalkulatokkal, amelyek éppen a legutóbbi esztendőekben Európában és Amerikában nagy feladatok megoldását vállalták. (Új Du Cange-szótárnű, Paris; Medieval Academy of America, Washington stb.)

A nemzeti „szanalásnak” és a „szellemi külpolitikának” programjához a középkor is hozzátartozik.

(Budapest)

Balogh József.

KEYSERLING.

A beteg, ezer sebtől vérző Európa sorsán ööprengrő, jövőjéért aggódó gondolkodók közt talán egyik sem keltett tanításaival olyan hatalmas visszhangot, mint Keyserling Hermann gróf, a darmstadti „bölcseég iskolája” alapítója. Nemcsak a beavatottak kiválasztott csoportja rőtta le vele szemben a rajongás és lelkesedés vagy a kritika és támadás köteles adóját, hanem az átlagos műveltségű laikust is szinte lelki kényszer alá hajtotta, foglalkozni kellett vele, állást kellett foglalni mellette vagy ellene. Hatásának titkát sokan páratlan közlő művészetében, nemzedékeken át kicsiszolódott és kifinomodott szókulturájában vélik megtalálni. De talán közelebb járunk az igazsághoz, ha elismerve munkáinak formai értékeit, tárgyi, eszmei momentumokban keressük csodálatos publicitásának kulcsát. Keyserling érdeklődésének középpontjában a kultúra s mint ennek gyűjtőpontja, a vallás áll. Nemcsak híres útinaplójának legnagyobb részét, hanem egyéb műveit is — elsősorban a halhatatlanságról írott könyvét — tulajdonképen a vallás problémájának szenteli. A vallás szemszögéből vizsgálva a mai Európa szellemi életét a legsúlyosabb szellemi vértetben hirdeti az indiai lényeg-kultúra s a nyugati technikai kultúra egybeolvasztásának szükségességét, illetve azt, hogy Kelet fénye adjon új életet a fakuló, bomladozó nyugati kulturának. E gondolat csírájában ugyan már Goethe, Schopenhauer és Wagner műveiben is megvan, Nietzsche sem volt hatás nélkül, sőt a modern teozófiai mozgalom is nagyjában ugyanezt hirdeti. — igaz, hogy igénytelenebb népszerűbb jelszavak alakjában — de mint következetesen végigvezetett, programot adó vezérmotívum csak Keyserling műveiből bontakozik ki. S vajjon csodálkozhatunk-e azon, ha a nyugati műveltség mai szellemi sivárságában agyonhajsolt és elgyötört ember nem akarván azonosítani magát Spengler rezignációjával, reménykedő hittel tekint a Keyserling-hirdette keleti fény felé?

*

Keyserling útinaplója a maga nemében egészen egyedülálló munka. Reális úti élményeket hiába keresünk benne. Keyserling az élményeket egyszerűen re-

gisztrálja s azonnal filozófiai reflexiókra tér át. Nem maguk a dolgok érdeklik őt, hanem annak a világnak a *szellemét* igyekszik felfogni, amelyet bejár. Könyvének középpontjában mindig saját énje áll s csak az a fontos, hogy az egyes jelenségek milyen hatással vannak erre. Saját bevallása szerint hosszú útját csak azért tette meg, „hogy a földet megkerülve önmagára eszméljen“.

Tekintsük át azokat a kulturtípusokat, amelyek ebből az útinaplóból élénk tárnak. Már a ceyloni buddhizmusba való elmélyedés érdekes megfigyelésekre ad alkalmat Keyserlingnek. Míg északon a természet szegényes s komoly meg-nüvelést kíván, hogy az ember szükségleteiről gondoskodhassék, addig Ceylonban a pompázó természetet valami magától értetődőnek érezzük. Annyira nyomasztóan hat itt a természet buja gazdagsága, hogy a szellem olyan világba vágyódik, amelyben a természet nem nyomja el az embert. S amint az európai ember a földi lét nyomorúságából a szabadságnak és tiszta létnek örök honába vágyódik, úgy vágyódik a ceyloni buddhista a földi életnek mindent lenyűgöző gazdagságából a szabadság és nemlét örök honába. A nirvána képzetében tehát — melyben az európai ember csak negatívumot lát — erős pozitív elemek rejlenek. Még melegebb érdeklődéssel hatolt bele Keyserling India lelkivilágába. Mesterien rajzolja meg a bensőséges, az emberi problémák mélységeibe hatoló hinduizmus s az imperialista-militarista világias ind-mohamedanizmus között mutatkozó ellentétet. Mondanunk sem kell, hogy Keyserling egész szeretete és lelkesedése az elsőnek, az igazi indkultúrának szól. Az igazi hinduizmus, mely egészen az abszolútumnak szenteli magát s nem akar mást, mint az abszolútum megismerése által megszabadulni a jelenségek világától s ennek kötöttségeitől, Keyserling legfőbb ideálja. S miként az indiai vallásos misztikus szellemért, akként lelkesedik Keyserling a kínai nép emelkedett erkölcsi felfogásáért, a japánok erősen gyakorlati tetterejéért s lelkében mélységes rezignációval Európa vakon túlbecsült nyugati kultúrája iránt hagyja el Ázsiát.

Csupán Amerikában talál Keyserling néhány olyan elemet a nyugati kultúrában, amely a jövő számára is értékesíthető. Csodálattal tölti el az amerikai szellemben megnyilatkozó uralkodási vágy és harci készség, a nagy szükségességek előtt meghajló emberi akarat. Szerinte az amerikai szellem általában még gyermekkorát éli s ezért hatalmas fejlődési lehetőségeket hordoz magában; a mai materializmus egy magasabbrendű spiritualizmus előfeltételének tekinthető.

Keyserling útjának hatalmas élménytömegéből azt a tanulságot szűri le, hogy a jövő kultúrájának életképessége érdekében új szintézisnek kell létrejönnie Európa és Ázsia között. A mély megismerésekkel és megértésekkel telített indiai szellemek, az emberi lét tökéletesítésére törekvő indiai életformának egyesülnie kell a keresztény szellemmel, melynek mozgató erői a haladás és a fejlődés. Ebben a szintézisban látja Keyserling a jövő eszményképét s ennek a szintézisnek reményével lelkében tér vissza balti otthonába.

*

A német szellemi élet válságos évei s az útinapló lelkes olvasóinak ösztönzései szinte önkénytelenül módot és utat mutattak Keyserling eszméinek megvalósítására. Mit jelent az ezen eszmék megvalósítására hivatott intézménynek, a darmstadti „bölcseiség iskolájának“ alapítása, minő felismerések hozták létre és mit várhatunk munkásságától?

Az iskola alapításának legiontosabb előfeltétele az a felismerés volt, hogy a mai viszonyok között egyedül a filozófia képes átsegíteni a jelen szellemi válsá-

gán. A mai szellemi krízis pedig Keyserling szerint abban áll, hogy az európai civilizáció lélektelenné vált, Európa kulturája egyoldalú értelmi kultúra, az ész megölte a lelket. Ennek az európaiságnak következetes képviselője Keyserling szerint az orosz bolsevista. Új szintézist kell teremteni a lélek s a szellem között s ez a világot megmentő és világot átalakító szintézis Keyserling szerint csupán német földön jöhet létre. Ennek a szintézisnek a megteremtését a bölcsesség filozófiájától várja. A filozófus Keyserling értelmezésében a *bölcs*, olyan ember, aki előítéletek nélkül, anélkül, hogy dogmák megkötnék, a gyakorlati élet felé fordul, a felismerés lehetőségeinek teljes birtokában a tények hatalmas tömegét tekinti át s aki arra törekszik, hogy az igazság csíráját a tévedésben is felismerje. A bölcs embernek ezt az új típusát akarja felnevelni a darmstadti bölcsesség iskolája. Keyserling elsősorban az iskola egész életstílusától, arisztokratikus levegőjétől várja tanítványai lelkének ezt az átalakulását. Olyanféle cél áll előtte, mint Steiner Rudolf előtt, aki ugyancsak intuíciónak mélységeiből akarja átalakítani a politikát, iskolázást, vallást és művészetet. De Keyserlingnél hiányzik Steiner gondolatrendszerének misztikus, okkultisztikus alaprétege s így ő nem is helyez súlyt a „tisztánlátás” képességének kifejlesztésére. Az a megismerés, amelyre Keyserling tanítványait neveli, inkább „mélybe-látás”-nak nevezhető.

Ha Keyserling tanításait értékelnünk akarjuk, meg kell ismernünk irodalmi gyökereit. Alapvető szempontjaira félreismerhetetlen s talán túlságosan mélyen-járó hatással volt az amerikai pragmatizmus. Keyserling maga ugyan élesen tiltakozik az ellen, hogy James tanítványának tartsák. Nem vallja magát pragmatistának, azaz olyan gondolkodónak, aki a szellemi élet legbensőbb jelenségeinek értékét is a gyakorlati használhatóság mértékével méri. S mégis: tanításainak gerince, vallásfilozófiai fel fogása arra mutat, hogy James iskolájának atmoszférájától sohasem tudott megszabadulni. Ennek az atmoszférának helyenkint egyoldalú érvényesülése pedig erősen kétségessé teszi Keyserling tanításainak eredményességét. Keyserling eszméit s a „bölcsesség iskoláját” mindenesetre örömmel kell üdvözölnünk, mert az emberi lét lényegére, a belső értékekre irányítja a figyelmet. A mai világban, mely gyakran nagyon hamar megelégszik a civilizációval, a lélek mélységeiből kinövő valódi kultúra szükségességét hirdetni már magában is érték. De mégis kételyeink támadnak, hogy vajjon Keyserling tanításainak meglesz-e az a hatása, amelyet az alkotó, a mester remél. Épen a vallás lényegéről és jelentőségéről való felfogása alkalmas arra, hogy a kritikus felédje az egész gondolatrendszer fogatékosságait.

Keyserling a vallás eredetét és célját az ember „önmaga-megvalósításának” vágyában látja. Az egyes vallásiormákat vagy felekezeteket csupán abban a mértékben értékeli, amennyiben az „önmaga-megvalósításának” e végső célját szolgálják. Ezek után nem hat idegenszerűen, ha Keyserling nem valami mély megértést mutat Krisztussal és a kereszténységgel szemben, bármennyire hangsúlyozza is, hogy nem akar vallásalapítóként fellépni, hanem csupán a kereszténységnek új fejlődési lehetőségeket nyújtani. Sajátságos jelenséggel állunk szemben Keyserling műveiben: bár érdeklődésének középpontjában a vallásos élet áll, igazi, legbensőbb lényegét nem érti meg. A darmstadti iskola épen az egyes vallási formák értelmezését tekinti egyik konkrét feladatának. Kíváncsú lenne, ha ez a munkája egyúttal a vallás lényegének megértéséhez is vezetne. Ehhez azonban mindennek előtt revízió alá kell venni s új tartalommal kell telíteni az iskola legfőbb célját:

az én tökéletesítését. Mert mindaddig, míg ez a cél mai l'art pour l'art, tisztán esztétikai formulázásában áll fenn, az iskola nem lesz egyéb előkelő, arisztokratikus, tudatos spiritualizmusban élő esztétikusok egyesületénél, amelynek tagjainál a filozófiával és vallással való foglalkozás, sőt még a keletázsiai szellemi életbe való elmélyedés is csak a legmagasabb értelemben vett raffinált élvezet lesz. A szellemi élet megújódását pedig csak akkor remélhetjük, ha a szeretetnek szent, tiszta és alázatos szelleme mindenekelőtt az akaratot formálja át; az ilymódon kialakuló embertípusnak főcélja azonban már nem az én esztétikai tökéletesítése lesz.

Keyserling épügy, mint az Európa sorsán töprengő többi mai gondolkodó tipikusan dekadens jelenség. Nemcsak annyiban dekadens, hogy új, eszményi embertípusából jóformán teljesen kiküszöböli az akarati elemeket, hanem annyiban is, hogy az európai kultúra válságát látva, a megújódás lehetőségeit a távol Keleten kénytelen keresni. A Keyserling-hirdette indiai életforma azonban azt a veszélyt rejt magában, hogy az embereket ugyan szellemileg fölényessé, de akaratban gyengékké s belsőleg ernyedtté teszi. Nemcsak az élet intellektuális és esztétikai megújódására van szükség, hanem elsősorban új felelősségérzetre és tetterőre. Ezeket pedig nem a hinduizmus misztikus világa termi: mindenkor eleven forrásuk a kereszténység.

(Budapest.)

Pukánszky Béla.

ÉDES ANNA.

Merész, a lélek misztikus mélységei tájáig gyökeret eresztő pszichológiai probléma, epikus eszközökkel formába öntött tragédia *Édes Anna* szívbemarkoló története, melyben egészen addig nem is történik semmi, míg egy szép napon — látszólag minden előkészület, bevezetés, sejtetés nélkül — a jó, a szorgalmas, engedelmes mintacséléd meg nem öli a méltóságos házaspárt. A váratlan fordulat előkészítése finom, alig észrevehető, csak a beavatottak, a lélek rejtekei felé fordított szeműek számára érzékelhető — ebben van a regénynek a kézzelfoghatóságot, a félreérthetetlen nyíltságot kereső olvasóközönség előtt a hátránya s a rejtett rugók keresői és megsejtői szemében a varázsa. Az előbbieket, kik a lélektani problémával talán értetlenül, éppen ezért hitetlenül állnak szemben, viszont kielégítheti a reális milieu-rajz, abból az időből, mikor lábaink alatt megrendült a föld. Vergilius mondja hajótörött társainak vigasztalásul: olim et haec meminisse iuvabit. Így vagyunk mi is a közelmúlt zord emlékeivel, ha azokat művészi eszközök keltik életre: mint egy rossz álmot, — de annak a kellemes tudatában, hogy ez ma már valóban csak elmúlt álom — újra végigéljük a szörnyű napokat, mikor a házbizalmi elvtárs rettegett hatalmasság volt, mikor az otthonból a bizonytalanság rideg fedelet formált, mely alatt az embernyáj ideig-óráig, a napról-napra élés aggasztó légkörében meghúzódhatott, mikor nem volt kenyér, nem volt szén, nem volt semmi, főleg nem volt emberi méltóság s katasztrófaszámba ment (a tradíciók erejével erre még berendezkedett háztartás számára) egy züllött cseléd távozása is, midőn a hierarchia eresztékei mindenütt megropogtak s fölkerült, ami alul volt és örökre elsüllyedtetnek látszott mindaz, ami az élet értékét adja . . .

Kosztolányi Dezső hammonikus, delelő művészete ma már azon a magaslaton áll, amit nemes értelemben vett akadémizmusnak nevezhetünk.

(Szeged)

H. R. R.

ALFÖLD.

TÖMÖRKÉNY.

Fehér mellényben, fődetlen fővel, hunyorgó tekintettel, amint eltűnődve ballagott a rakparton, sokszor simogattam meg becéző pillantásommal Tömörkény Istvánt, aki most tíz esztendeje, hogy eltűnt földi alakjával a tiszai tájakról. Nagyon szerény és csöndes ember volt világeletében, aki írásain kívül alig-alig hallatott magáról. Jó polgár volt, aki dolgát elvégezte, borát megitta és megadta az Istennek, ami Istené és a császárnak, ami a császáré. (Mert a katonaság éveit is kitöltötte becsülettel az idegen földön.) Tömörkény élete a városi múzeum, a szerkesztőség robotos órái után a szegedi kis kocsmák tarka asztalánál folytatódott. De őt a kocsmába is hivatása vezette: az Onozó rácsos padján üldögélve figyelte alakjait: a különféle célszerű szegény embereket, vízenjárókat, kétkézi munkásokat, fuvarosokat, kubikusokat, barkácsolókat, zsákhordókat, cigányokat és mindenféle népeket. Ez volt az ő világa, ezek voltak az ő emberei, ezeket vitte bele jellemző és maradandó vonásokkal a magyar irodalomba. Nem program volt ez nála, nem eltökélt szándék, úgy jött magától mint ahogy a búza és a móta terem.

Tömörkény nem volt úgynevezett irodalmi ember. Talán egy író volt határozott hatással reá egész pályáján: *Brei Harte*, kaliforniai történeteivel, amelyeket a fiatal Tömörkény különös kedvvel olvasgatott és amelyek őt írásra ösztönözték. Egyébként a szépirodalmat meglehetősen hívságos dolognak tekintette. Kortársait nem igen ismerte, ha egy eleven íróval találkozott, elsősorban családi állapota érdekelte és az, hogy milyen viszonyban van a borral? Büszkén vallotta magát vidékinek és a pesti irodalmi kávéházaknak tájára se ment soha. Nagy és komoly munkás volt, minden héten szorgalmasan szállította a vásárnapi tárcát egy fővárosi napilapba, de a Szegedi Naplót is ellátta állandóan vezércikkekkel is.

Mély és meleg érdeklődése elsősorban a kis emberek felé fordult mindig, akiket töviről-hegyire ismert és kis dolgok felé, amelyeket örökkévaló dolgoknak látott. Tömörkény István szeme a legélesebb és a legáthatóbb tekintetek egyike az egész magyar irodalomban. Ez a szem mindent észrevesz, pontosan és gondosan, ami körülötte a kis magyar életben adódik. De a kéz, amely jegyzi ezeket a megfigyeléseket, tömören, nyugodtan, megfontoltan csak a valóban jellemzőt rögzíti meg. Ez a puritán realizmus a nagy oroszokéval rokon. (A mindenáron hasonlatot keresők Csehov nevével emlegették együtt.) És meleg emberi részvéte, amely a gyöngékkal és elesettekkel tart, nemkülönben. Tömörkény az irodalmi *kleinmalerei* egyik legelső mestere. És éppen az a nagy szeretet alakjai és tárgyai iránt, teszi annyira fogékonnyá a kicsinyesnek tetsző részletekkel szemben. Ha őt olvassuk (sajnos, még mindig kevesen és keveset olvasák), értjük meg igazán Tolsztoj mondását, hogy egy kutya halála van olyan monumentális téma (persze, művész kezében), mint akár Róma égése.

Ahogy Tömörkény elbeszéli, hogy megy Valér a földbe, vagy hogy megy a hajó lefele, hogy kerül Etel a dobba és hogy hever szelet Bábocskai, hogy ijed

meg az ólomkatonától a paraszt és hogy nézik a fecskéket a novibazári bakák: ezek mind a megfigyelő és ábrázoló művészet kis remekelései.

Egy egész könyvtárat írt össze korán elmúlt élete során Tömörkény, de ha csak nyolc-tíz ilyen és ezekhez hasonló elsőrendű dolga maradt volna utána, akkor is a legkülönbek között lenne a helye a magyar szépprózai elbeszélés történetében.

Ő maga ösztönösen alkotott és nem sokat törődött a világi dicsőséggel.

Mikor egyszer Jászai Mari elismerő levelét megmutatták neki barátai, valósággal sírva fakadt. Nagyon szemérmes lélek volt, a sikert éppen úgy nem vadászta, mint az asszonyokat. Tömörkény még Mikszáthnál is kevesebbet, mondhatni semmit sem foglalkozik írásaiban a szerelemmel és amíg Mikszáth tudott pajzán és kikapós lenni némely részletek rajzában, addig Tömörkény maga az illedelmesség és tisztességtudás.

Az ő asszonyai, leányai serény munkában töltik a napot, vagy pedig ártatlan és hangtalan ádozatai a sorsuknak vagy az emberüknek.

És itt érkezünk el Tömörkény irodalmi munkásságának nem kis és nem utolsó szociális ujságához és jelentőségéhez. A népszínművek és anekdoták vasárnapi és kikészített figurái és történeti után ő volt az első, aki bátran és becsületesen, a szó goethei értelmében a teljes emberélethez mert és tudott nyúlni, aki a társadalom kerítésein kívül rekedt földműves és kézimunkás szegénységnek helyet és hangot adott művészetében, aki a nincsetlenség pusztai és külvárosi (mindenesetre vidéki és magyar) költészetét szóltatta meg, néhol bruegheli erejű és finomságú életképeiben.

Mikor 1917 április végén örökre lezárta a szegedi arcokat és tájakat figyelő szemét, a fővárosi irodalom hivatalosai és választottai egyszerre csak hirtelenül fölfigyeltek az elnémult íróra és az elismerés egész koszorúját küldötték el a még tíz év után is jeltelenül maradt szegedi sírra. Egy nagy idegen rokona, *Tolsztoj*, naplójában sorokat áldoz Tömörkénynek, akinek emberségét távolból is megérzi és Karl *Kraus* előadásaiban hódoló szavakat szentel a tiszaparti magányos darvadozónak.

Most bontogatják azt a palánki ódon környéket, amely Tömörkény életének egyhangú kerete volt. Ha majd egy újdun városrész emelkedik az alacsony romok helyén, a kultúra és haladás templomaival és palotáival, egy szentély hadd épüljön Tömörkény számára is, aki a magyar nép örökkévalóságát hirdeti, szelíden, csöndesen, komolyan és nyugodtan, mint az a föld, amely tíz éve magába ölelte őt.

Jegyzet. Tolsztoj egy új, világi breviáriumnak szánt könyvében említett Tömörkény egyik novelláját a nazarénus negyvennyolcas honvédről és idéz belőle, *Für alle Tage, ein Lebensbuch* von Leo Tolstoi. 1904. Az egyik fordító a magyar származású Eugen Heinrich *Schmitt* és írónk neve hibásan Tömörkényinek szerepel.

Karl *Kraus*s, a bécsi *Fackel* szerkesztője egy Tömörkény novellát is fölvevő előadásai programjába s a szegedi elbeszélőt a legnagyobb oroszokkal egyenlőnek tartja.

(Szeged.)

Juhász Gyula.

ALFÖLD-KUTATÁS.

A *Ferencz József-egyetem* rövid néhány éves szegedi főnállása alatt programjába vette és meg is kezdte az Alföld tudományos kutatását. *Alföld-kutatás* címmel folyóiratunk sorozatosan beszámol a szegedi egyetemi intézetek ezirányú működéséről.

Állattani intézet.

Az intézetnek *Apáthy*-tól való hagyatéka: a laboratoriumi munka. Az új igazgató, *Gelei* professzor, a szabad természet ölen való vizsgálódásokat, kutatásokat is bevezette az intézet tudományos életébe. A biológiában ugyanis az új idők általános törekvése oda irányul, hogy a laboratorium mesterséges állapotai helyett az állatokat természetes környezetükben figyeljük meg s ezzel a régimódi, sok tekintetben *Darwin*-ra visszavezethető elméleti megállapítások helyett valós tapasztalatokkal induktíve bizonyítsuk a természet nagy formáló erőinek az élőlényekre mért hatásait. Az Alföld pedig az ő nyílt ábrázatán garmadára teregeti kincseit az ilyen irányban kutató elé. Sokirányú egyformaságai mellett könnyen számontarthatók és biztosan ellenőrizhetők mind azok az eltérések, környezet-különbségek, melyek itt is alakító erőnek minősíthetők.

Az első próbatétel arra, hogy az Alföldön vajon tájkülönbözetek állatok között fejlődnek-e ki, *Rotarides* Mihály Csigatanulmánya volt. *Gelei* professor annak a kérdésnek tanulmányozásával bízta meg az intézet asszistensét, vizsgálja meg, hogy vajon két olyan erdőterületnek, minő a Maros nedves áradványi földjén zöldelő Deszki erdő és a Tiszától nyugatra, az Alföld száraz táján megtelepített kisteleki, Pallavicini-féle erdő, van-e az ott élő csigafajokra, illetőleg valamely fajra, átalakító hatása. E vizsgálatok kiderítették, hogy a két erdőfoltnak, mely egymástól különben csak ötven kilométerre esik, nemcsak általános faunaképe eltérő, hanem ugyanazon csigafajon is — itt az *Örvös csigáról* van szó — olyan különbségek lépnek föl, melyek a megállapított környezet-különbségekkel harmonikus okozati viszonyban vannak.

Ugyanígy irányban végez kutatásokat *Kolosváry* Gábor Európa legnagyobb pókfaján, a *Pokoli cselőpókon*. Neki is sikerült ennek a pókfajnak gazdag egyéni változékonyságát és sajátos szintarkázatát az alföldi száraz talajkörnyezetnek két szélső típusával, a feketefölddel és a fehér szíkesel közelebbi kapcsolatba hozni, illetőleg az állat színszélsőségeiben őstörténelmi nyomokra rámutatni.

Újabb ilyen irányba terelődnek az intézeti igazgatónak, *Gelei* professzornak kutatásai is. A környék szikes vizei, a Tiszapart kubikgödrei és a Balatonra is kiterjesztett kutatásai értékes biológiai problémák megoldásához nyújtottak fontos anyagot: így ezeknek a tapasztalatoknak alapján más szemmel nézzük a vízi lebegés kérdését s az állóvizekben oly testalkat kifejlődését, mely különben a rohanó patakok állatvilágát jellemzi. Érdekes támasztékot nyert e kutatások alapján a sejtek variabilitásának kérdése is. Magától értetődik, hogy ezek a kutatások számos új, a tudomány előtt ismeretlen állat fölfedezésére is vezettek. Egyet már ismertetett is *Gelei* professzor az „Állattani Közlemények”-ben *Új dzalékdállatka Szeged környékéről* címen. E mellett több új véglény és örvényféreg van tudományos feldolgozás alatt. Egy általa felfedezett új rákot *Dudich* Endre magántanár dolgoz fel, több kerekessérget pedig *Varga* Lajos soproni tanár.

Különös jelensége van általános szempontból *Mátyás Jenő* adjunktus vizsgálatainak. Ő az *Apáthy-féle* laboratoriuos munkának a folytatója. Annak idején még Kolozsvárt kezdeményezett *Kenyerer* professzor, a törvény-széki orvostan híres tanára, egy mikroszkópos csontvizsgálati módszert, mely arra volt és van hivatva, hogy az emberi csontdarabkákat az állati csonttöredékektől finom csontsziszolatokon megkülönböztessék. A *Kenyerer-féle* intézet két tudományos ereje, *Demeter György* akkori adjunktus és *Mátyás Jenő* gyakornok együtt nagyjelentőségű, terjedelmes munkát írtak, melyet éppen most ad ki a szegedi egyetem a munka érdemére való tekintettel és egyben boldogult *Demeter György* emlékének is hódolván. Ezt a kolozsvári formájában még morphologiai problémát most *Mátyás Jenő* mechanikai physiologiai témává nevelte ki és az „Acta”-ban megjelent értékes dolgozatában a mikroszkópikus csont-mechanika alapjait rakta le.

A biológiának két szélsőséges alaptörvénye van: az egyik szerint az élő-szervezet csökönnyösen ragaszkodik mindenhez, ami őt a múltjához köti hozzá mind szervezetében, mind pedig e szervezeten alapuló életszokásokban; a másik szerint pedig az élet megmentése érdekében épp oly elevelességgel alkalmazkodik új környezetéhez, mint amily konzervatív a múlt irányában. A szegedi általános állattani intézet is, mint a biológia egyik ágának képviselője, magával hozott és tovább ápol minden kolozsvári múltat, de egyben az új környezett nyújtotta kincseket is törekszik kiaknázni.

Földrajzi Intézet.

Amikor az egyetem 1922-ben menedéket talált Szeged városában, a bölcsészeti karnak ez az intézete is éppen úgy, mint a többi, kénytelen volt az újraépítést teljesen előlrol kezdeni. Egyetlen könyv, térkép, műszer nem állott rendelkezésre, az állam pedig semmi segítséget nem nyújthatott. Öt évi munkásságnak eredménye ma a kar egyik legjobban felszerelt intézete, mely a volt Máv. Le-számoló-palota I. emeletén kapott helyet. A könyvtár körülbelül 2000 kötetből áll. Vásárlás, illetőleg csere útján 82 folyóiratot járát az intézet. A térképtár állománya közel 3000 darab. A szemléltetőkép gyűjtemény legértékesebb része a 3000 darabnál több diapositiv. Az intézet birtokában van továbbá közel 100 értékes mű-szer, több modern vetítógép, egy nagy földrengésjelző inga, modern meteorologiai műszerek, tökéletes rádiófelvevő készülék stb. Az intézettel kapcsolatosan működik 1926. óta egy *meteorologiai obszervatórium* és egy *seizmológiai obszervatórium*. A seizmograf az épület udvarán felállított bódében talált elhelyezést, 6 méter mélységbe leeresztett betontömbön, a meteorológiai műszerkert az épület előtti sporttelepen van, míg a műszerek egy része az épület tetején levő terraszon kapott elhelyezést.

Az intézet helyiségei 557² területet foglalnak el: 1 nagy előadó terem 150 hallgató számára, külön gépházzal a vetítőkészülékek részére, 1 szemináriumi rajz-terem, könyvtár, térképtár, rádióállomás, adjunktusi, obszervatori, tanársegédi és gyakornoki szoba, korszerűen berendezett fotografiai laboratórium, professort fogadó és dolgozó szoba.

A jelenlegi felszerelés értéke mintegy 500 millió korona = 40.000 pengő. Ennek költségeit csak igen kis részben fedezte az állam, $\frac{9}{17}$ része városi és társadalmi adakozás gyümölcse. Mintegy 150 milliót tesz ki az az összeg, mellyel a

meteorológiai szolgálat megszervezése költségeihez az *Alföld törvényhatóságai, városai és községei* járultak hozzá.

Még jó néhány száz millióra van szükség, míg az intézet a tudományos kutatás minden anyagi kellékével fel lesz ruházva.

Amilyen örvendétes az intézet anyagi megerősödése, olyan kedvező a személyi viszonyok javulása is. 1922-ben a professor mellett működött egy magántanár-adjunktus és egy altiszt. Ma van két magántanár, tanársegéd, obszervátor, gyakornok, két rádióátvírász, laborans, altiszt.

A tudományos kutató munka, amely természetesen az Alföld rendszeres tanulmányozására törekszik, már megindult. A területet illetőleg megegyezés történt a debreceni Tisza István Egyetem Földrajzi Intézetével. A szegedi egyetem az *Alföld déli részének* a kutatását vállalná, tehát a *Duna-Tisza közét és a Tiszántúlnak nagyjában a Körös völgyétől délre eső részét*. A munka-programm első pontja ennek a területnek *klimatológiai* kutatása. Szeged sz. kir. város vezetősége 1925-ben 50 milliót áldozott erre a célra. Ez volt az alapja az időközben Szegeden felállított egyetemi meteorológiai obszervatóriumnak. Az obszervatórium közel 50-féle műszerrel 1926 augusztus 1-én megkezdte működését. További anyagi eszközök előteremtése végett a gazdaságszolgálatban indított mozgalmat az Intézet, a mezőgazdasági meteorológiai jelentőségének hangsúlyozásával. A szegedi példa jó hatással volt, *Nagykörös* 20 milliót, *Baja* 10 milliót, a *Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara, Jász-Nagy-Kün-Szolnok vármegye, Békés vármegye, Mezőtúr, Békéscsaba* egyenkint 5—5 milliót, *Szeghalom* közönsége évi 100 pengőt ajánlott föl és még számos kisebb adomány, összesen körülbelül 150 millió érkezett be erre a célra. Ennek következtében most állítja fel az Intézet Nagykörsön az új megfigyelő állomást, legközelebb Szeghalmon és Baján, fokozatosan elsőrendűvé fejlesztendő állomásokat, továbbá ki fogja építeni a királyhalmi, hódmezővásárhelyi, félegyházi, békéscsabai és kiskörösi állomásokat is. A mezőgazdaság céljait a bajor *Landeswetterwarte* mintájára megszervezendő, az alsó 150 cm.-es levegőréteg viszonyainak tanulmányozására felállítandó 4—4 maximum-minimum hőmérőből álló készülékkel ohajtja az Intézet szolgálni. 1927 január 1. óta ez a műszer Szegeden már működik. Ugyancsak megérkeztek Bajorországból a nagykörsői állomás hőmérői. A tavasz kezdetéig pedig felállítja az intézet ezt a készüléket Baján, Királyhalmán, Hódmezővásárhelyen és Szeghalmon is. Minden remény megvan arra, hogy a szegedi obszervatórium munkaköre rövidesen kiterjeszthető lesz a felső levegőrétegek vizsgálatára is, amint a körülbelül 2000 pengőnyi — felsőbb helyről kilátásba helyezett — évi támogatás megérkezik.

A föld kérgére vonatkozó program megvalósításában az első lépés a Szeged sz. kir. város által nagylelkűen átengedett *szeizmográf* 1926. augusztus 1-én történt felállítása volt. A földfelszín tanulmányozására szintén kész programja van az intézetnek. Ennek első pontja *hivatalos térkép-anyagunk hiányos adatainak kiegészítésére* vonatkozik. E végből most folyik az árvízmentesítő területeken található, eddig nem értékesített színező anyag egybegyűjtése, hogy legalább az ártér területéről sűrűbb szintvonalú térképek legyenek szerkeszthetők, továbbá több részletes lap területnek készülne Passarge-módszer szerint morfológiai térképek. Ezzel a munkával párhuzamosan halad a hydrologiai anyag egybegyűjtése, valamint az árvízmentesítés előtti hydrográfiai viszonyok rekonstruálása is. Végül megindult a terület *emberföldrajzi* viszonyainak tanulmányozása is, a szakvizsgálati dolgozatok és a doktori értekezések tárgya kizárólag ebből a téma-

körből vétetnek. Speciális vizsgálatok tárgya *Szeged település-földrajza*, a szegedi paprikatermelés és a makói hagymatermelés emberföldrajzi szempontokból való vizsgálata.

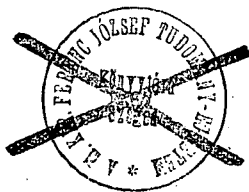
Az intézet által megindított vizsgálatok közlési orgánuma a „*Föld és ember*“, a Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának szemléje, melynek szerkesztősége átljött Szegedre. A folyóirat anyagi alapja biztosítva van, minek folytán — tekintet nélkül az előfizetők számára — évente 4 füzetben 16 ív terjedelemben jelenik meg.

SZÉPHALOM.

Folyóiratunk alapítására a következő újabb adományok folytak be:

21. Poór Ferenc dr.	Szeged	pengő 25—
22. Rényi Árpád dr.	Budapest	„ 80—
23. Révay Mici	Genf	„ 40—
24. Dura-Tiszaközi Mező- gazdasági Kamara	Kecskemét	„ 80—
25. Faludi Jenő dr.	Budapest	„ 80—

Folyóiratunk életében öröndetes tény a szegedi, budapesti és kolozsvári sajtóban keletkezett visszhang, amely a *Széphalom* 1—3. számát fogadta. Erről a *Széphalom* más helyén számolunk be.

ERDÉLY.

TÓTH LAJOS.

1856—1923.

Eltemettük.

Erdély számkivetett Egyeteme siratja a férfiút, aki ezt az Egyetemet Kolozsvárott nagygyá tette, bujdosásában is szerette, megbecsülte. Itt Magyarországon az életét megmenteni segítette.

A kolozsvári Egyetem gyászolja orvostudományi karának egykori professzorát. A szegedi Egyetem nem tudja feledni erős támaszát, — honoris causa doktorát. Elvitte a koporsóra, gyászának jeléül, a kegyelet virágaiból font koszorúját, Kolozsvár színeivel ékesítve azt. A koszorú leveleit a szomorú magyar folyónak, a Tiszának vizével harmatoztuk be. Vittünk egy maroknyi földet is a temetőbe a Tisza partjáról, onnan, ahol, az Ő munkájának eredményeképen az Ő egyeteme emelkedik ki most phönixként poraiból. Egy maroknyi földet az iszaptól, melyet Erdély bérceiről sodortak oda a habok.

A temetés fényes, nagy gyászünnepség keretében folyt le. Méltóképen ahhoz, aki akkor átadatott az örökkévalóságnak.

És amikor kiléptünk a budapesti Egyetem feketével bevont lépcső csarnokából, a halvány fényű gyertyák homályából a verőfényes, a napsugaras, a rohanó emberek százaival ellopott Egyetem térre, a halál csarnokából az élet terére, — lépkedve lassan a szomorú gyászmenetben a koporsó után, eszembe jutott, mennyire igaz: egy rezzenés csupán az élet a mindenség nagy horizontján. A természetnek egy kicsiny atomja, tünete, paránya az ember, felcsillan és letűnik. Derék az, aki helyén, hol felcsillanása történt, méltóan betölti szerepét. Mindenki vég és kezdet. Eredménye mind annak, ami előtte volt. Kezdeté annak, ami lesz. Én annyit, ami belőle, utána kisarjadzani fog.

Akit mi Budapesten december 18.-án temettünk, kivételesen értékes része volt a nemzet egészének. Méltó befejezése Nagy-Magyarország kulturpolitikájának. Szilárd alapja a jobb jövőnek. Európai nivóra emelte a magyar orvostudományt, a magyar orvosképzést. Hatalmas arányokban fejlesztette ki a budapesti Pázmány-Egyetemet. Csodálatosan nagy és csodálatosan szép hajlékot emelt a József-Műegyetemnek. A mi Egyetemünket felépítette kétszer. Egyszer Kolozsvárt. Egyszer Szegeden. Ugyanezt cselekedte az Erzsébet-Egyetemmel. A kálvinisták ősi főiskoláját egyetemi rangra emelni segítette. Felépítette annak orvostudományi karát kint a nagy erdőn, az öreg tölgyek között, olyan művészi formában, olyan monumentális arányokban, olyan tudományos apparattussal felszerelve, hogy dicsekvése legyen az mindenkor nemzeti kulturánknak.

Nagy-Magyarország utolsó nagy államtitkára a Ferencz József-Egyetem meggyújtotta emléked fölött a hála és kegyelet örök mécsesét. Nagy munkádat folytatni fogjuk. Folytatni akarjuk. Folytatni Szegeden. És folytatni — ha majd eljön az időnek teljessége — Kolozsvárott is.

(Szeged)

Tóth Károly.

TRANSYLVANISMUS.

A magyarság szellemi életében új erőre kapott a trianoni béke óta a *transylvanismus*, az erdélyi lelkiség fogalma. Ez a lélek csak most eszmélt igazán önmagára. A csonkaország magyarságának számolnia kell ezzel az új erővel, amely ma egyik főntartója a hagyományoknak és reménysége a két-három-négy-öt magyar haza jövőendő egyesülésének, — de számolnia kell vele azért is, mert ez az erdélyi lélek ma már önálló utakon kezd járni, külön glóbusznak érzi magát és félő, hogy — ha innen nem törődnek vele — annyira eltávolodik tőlünk, mint amennyire különálló szellemi országot jelent a belga irodalom vagy még inkább a svájci franciaság.

Azért kell örömmel üdvözlönnünk minden olyan jelenséget, amely a csonkaország figyelmét Erdély felé, Erdély érdeklődését Nagymagyarország felé irányítja. A kritika — elsősorban a *Napkelet*, *Magyarság* és a *Nemzeti Ujság* gárdájára célok — szerencsésen fölismerte már a kérdés jelentőségét. Kezd kialakulni az a meggyőződés, hogy a magyar irodalom megújítása Erdélyből, a Felvidékről fog kiindulni. Míg „idehaza” egy lezárt irodalmi korszak (Ady) értékéről folynak a meddő viták, a szűk határokon túl egy friss és a maga lábán megálló magyar irodalom támad: ezt a mozgalmat üdvözlí *Németh László*, aki egyenesen kimondja, hogy a magyar génusz Erdélyből fogja meghódítani Európát: „A politika ez egyszer Mózes-vesszőül nyúlt a magyar sziklához. Erdély a legnagyobb magyar csoda földje: a tömegek akarják az irodalmat”.

Az igazi irredentizmust nem a programmszerű szépirodalom csinálja, amely sokszor nem egyéb, mint a tehetségtelenek próbálkozása szentimentális klisékkel és vízenyős frázisokkal. Az igazi irredentizmus nem egyéb, mint a megszállott területek magyarérezsű irodalmának puszta létezése és öntudata.

A magyarnyelvű irodalomnak súlypontja szinte már Erdélybe billent át. *Surányi Miklós* írja erről a szellemi átcsoportosulásról, Ady szavait idézve:

„Itt valahol, ott valahol esett, szép, szomorú fejekkel, négy-öt magyar összehajol s kicsordul gúnyos fájdalomtól egy ifjú-ösi könny: Miért is? — De ez nem Párisban van, ahová a háború előtt sírvavigadozni jártak a magyarok esőtét proféciákat mondtak a Bakonyról és a romlásnak indult hajdan erős magyarokról. Nem. Ezt kis kolozsvári és kassai, temesvári és pozsonyi kávéházakban lehet mostanában látni, ezt rembrandti képet, négy-öt összehajolt magyar fej silhouettejét, borus, ráncos, aggódó arcokat, reszkető ajkakat, amelyek gyötörőde kérde: miért és meddig és megérjük-e mi még, hogy másképp is lesz ez? — És most nem Párisban írják az új, könnyes és zokogó verseket, hanem Erdélyben és a Kárpátok alatt — egy új, erős zengő magyar költészet nőtt a szomorúság és árvaság fáján s ez az új hajtás költőibb és magyarabb mindennél, ami Budapesten terem. Ez a másik Magyarország magyarabb és lelkesebb, művészibb és mélyebb lelekkel van tele s bizonyos, hogy ez egy új, ragyogó renaissance-szal ajándékozza meg nyelvünk történetét”.

Ravasz László püspök esszét írt a *Nagyenyedi Albumba Erdélyi lélek* címmel. Ehhez a tanulmányhoz kapcsolódva mondja *Szász Károly*: „Mi Királyhágón inneni magyarok, kész csodának valljuk azt a szellemi életet, ami néhány kurta —

de nehéz — esztendő óta pezsegetve forr a magyar Erdély bércei között. Milyen igaz a régi latin mondás: Teher alatt nő a pálma! Ennek a szentenciának magyar eredetűnek kellett volna lennie, mert talán sehol sem olyan igaz ez, mint Magyarországon. Mennél nagyobb súllyal nehezednek ránk életnek és viszonylatoknak bajai: annál jobban erősödik nemzeti öntudatunk, s vágyunk és akaratunk szebb és dicsőbb nemzeti lét után. Az elszakítás óta olyan szellemi gárda támadt Erdélynek hagyományokban gazdag földjén s emelkedett egy szárny-csapással európai színvonalra: hogy az, még az ilyen föllendüléseket már látott magyar történetben is ritkítja párját. Ismételve szoltunk már erről az erős sodrú kultúráról, de nem beszélhetünk róla eleget. Mert az erdélyi magyar írók és tudósok nagyszerű őrei a magyar szellem integritásának, s működésük igazán szebb jövőendő biztos záloga — az egész magyar nemzetre nézve“.

Ennek a transylvanizmusnak áldásait és veszedelmeit tisztán látják odaát is, amint *Kristóf* György providenciális szavaiból kitetszik: „Az volna a transylvanizmus veszte és egyúttal az erdélyi magyarság halála, ha bármiképen is *külpne és elkülönülne a magyar szellemi élet egységéből*, az egységes kulturális öntudat köréből. Ez kétféleképp történhet meg. Vagy akkor, ha a transylvanizmus a maga kulturális igényeit minőségileg lejjebb szállítaná . . . ; *a művészetben és irodalomban remek gyanánt élvezné a kontárságot* . . . De elveszhet a transylvanizmus s vele az erdélyi magyarság akkor is, ha elfelejtené valaha azt, hogy ő maga mindig csak rész volt. *Része, alkotó eleme a magyar léleknek, de nem maga a magyar lélek; és nem maga a magyar kultúra*, csak annak egyik sokszor legértékesebb és legkifejezőbb megnyilatkozása. Kovász, mely éleszt; de nem kenyér, amely éltet.“

Ennek az *erdélyi léleknek* sok veszedelem között kell még keresni az önmagához és a föltámadáshoz vezető utat. Függetlenítenie kell magát a „budapesti szellem“ kizárólagos irányításától, de ügyelnie kell, hogy ne sülyedjen partikularizmusba, provinciális önkultuszba. Harcolnia kell minden kulturális abszolutizmus és balkánizmus ellen, de meg kell, hogy alkudjék az együttműködés talaján az erdélyi oláh és német kultúrával. Ez a megalkuvás a legnehezebb. Nem azért, mintha ennek szükségét nem érezné az erdélyi magyarság és mintha az oláhság mérsékelt kulturpolitikusi nem ugyanezt akarnák. A veszedelem éppen abban rejlik, — de ennek fölismerését és elhárítását bízuk az odaát élőkre — hogy az oláh közeledés öleléseiből miképen kerül ki az *erdélyi lélek*, amelyről az oláh Jorga Miklós mondotta, hogy „kedves mindnyájunknak annyira szükséges és drága erdélyi lélek“.

Mi lesz a sorsa a *magyarcélú* transylvanizmusnak?

Az ilyen értelmű transylvanizmusnak egyik irányítója *György Lajos*, aki szerkeszti az *Erdélyi Irodalmi Szemle* és a *Pásztortűz* című folyóiratokat, valamint az *Erdélyi Klasszikus Regények*, *Erdélyi Tudományos Füzetek* és *Pásztortűz Könyvtár* című könyvsorozatokat. Ő ma az erdélyi magyarság egyik legagilisabb irodalmi agitátora, aki azzal a hittel teljesíti Kazinczy korára emlékeztető úttörő munkáját, hogy „a magyar jövő a kisebbségi vergődésen fordul meg“.

Ezt a *vergődést* szorongó szívvel figyeljük a trianoni határokon.

Mert az erdélyi lélekre ideát is szükségünk van. *Imre Sándor* szavait idézem: „Mindnyájunknak szükségünk van az erdélyi szemre, amely látta a veszedelmeket; az erdélyi észre; amely folytonosan kereste az ellenállás, a menekvés, a megerősödés eszközeit; az erdélyi érzületre, amelyben uralkodott a közért, a

magyarság sorsáért való felelősség érzése, piciny részletmunkának nagy célok szolgálatában való folytatása.“

(Budapest.)

Garázda Péter.

Bibliografia. — Németh László: Erdély lelke a legújabb irodalomban (Társadalomtudomány 1926 : 392.). — Surányi Miklós: Hungaria irredenta (Nemzeti Ujság 1927. márc. 130.). — Szász Károly: Erdélyi költők (Budapesti Hírlap 1927. jan. 11.). — Ravasz László: Az erdélyi lélek (Nagynyedi Album 1926.). — Krisztián György: Transilvanizmus (Erdély Irodalmi Szemle 1926 : 277.). — Jorga Miklós: Az erdélyi lélek (Pásztortűz 1927 : 97.). — György Lajos: Az erdélyi magyarság szellemi élete (Budapest, 1926.). — Imre Sándor: Töredékes gondolatok az erdélyi szellemről (Nagynyedi Album 1926.).

VISSZHANG.

A közelmúlt hetek legnagyobb irodalmi eseménye kétségtelenül az a nagyszabású beszéd volt, amelyet Berzeviczy Albert tartott a Kisfaludy-Társaság ünnepi közülésén. A beszéd egy új irodalmi orientáció hajnalát jelenti: Fenyő Miksa durva kirohanása dacára is korszakos jelentőségű. Az Akadémia elnöke a 80 éves Kisfaludy-Társaság elnöki székéből most először mondotta ki ezeket a fölszabadító igéket: „Ady tehetségének és hatásának nagysága és rendkívülisége vita tárgya nem lehet. Tehetségét és hatását sem agyonhallgatással, sem ledorongolással, sem kiátkozó szent haraggal nemlétezővé nem tehetjük . . . Vannak versei, melyek minden érző szívbe belémarkolnak . . . Ady vérszerinti magyar volt . . . törzsköcs magyarsága kitűnő cégérül szolgált leplezni a hazátlan internacionalizmus céljait . . . Nem Ady rontotta el korát, hanem jött, fájdalom, egy kor, amely szomjúhozta s ezért megértette Adyt . . . egy gyászos kor szomorú és sajnálatra méltó költőjeként irodalmunkban mindenestre maradandó helyet fog elfoglalni.”

*

Császár Elemérnek a Petőfi-Társaság elnöki székéből elhangzott beszédéről hosszasan megemlékeztek a napilapok. A Nemzeti Ujság (márc. 15.) kiemeli a beszéd érdekes és meglepő befejezését, amelyben „a konzervatív irodalom békejobbját nyújtja a modern irodalom felé és keresi a módokat, amelyeken a két irodalom egyesíthető volna”.

*

Kóbor Tamás az Ujságban reflektál Császár Elemér beszédére „Jobb- és baloldali irodalom” címmel (márc. 15.). Örömmel üdvözlö a lojális békeajánlatot, de kijelenti, hogy egyáltalán nincs tudomása oly irányról, amely haza, erkölcs és vallás ellen mivoltánál, irodalmi kredójánál fogva vétené.

*

Igen figyelemreméltóak és esztétikai szempontból mély igazságot eredeti módon fejeznek ki azok a szavak, amik József Ferencz királyi herceg ajkáról hangzottak el ugyancsak a Petőfi-Társaságban. „Egy haszna lehetett — mondotta a főherceg — a modern költészetnek: hogy az új formákat kereste és talán megmozgatta ezáltal az erőket, amelyek majdan új gondolatokat fognak teremni. Tehát minden új mozgalomnak nemcsak kára van, hanem haszna is lehet. Kovásznak, erjesztőnek tarthatnám a költészet életében ezeket a megnyilvánulásokat. Az igazi költészet nem szorítja gondolatait abroncsokba, hanem ő maga alkotja az új formákat, miként a tűzhányó kitörése új vidékeket, új hegyeket épít. Ezekből az alakokból lesznek az új akadémiák, amelyek rövidebb vagy hosszabb ideig életképesek, míg az intenció nem fárad ki bennük”. (Budapesti Hírlap márc. 15.)

*

Mialatt a konzervatív oldalról némi közeledést észlelhetünk a „Nyugat” felé, az újonnan megindult fiatal folyóiratok mind élesebben kezdenek szembe he-

lyezkedni a „Nyugat” irányával, amelynek hatása és „zsarnoksága” alól emancipálni akarják magukat. Kassák Lajos, az „éneklő máglyák” és az irodalmi bolsevizmus vezére, ismét kibontja az expresszionizmus zászlaját a szelidebb „Dokumentum” című új folyóiratában. A „Tett” és a „Ma” hiveinek legújabb irodalmi proklamációja — miután régi esztétikai programjuk, az „Ember végtelen derülése” részben derültséget keltett, részben pedig talaját veszítette — a „reakciós” Nyugat ellen fordul és a húszéves irodalmi csoportosuláson az öregség jeleit állapítja meg. Kassák — akiről mindenki úgy beszél, hogy „az egyébként tehetséges Kassák” és aki maga is a nyugatosok orgánumban látta jónak önéletrajzát közölni, — ezeket írja a „baloldal felé makacs” Nyugat-ról: „Elismerjük, húsz éves erőfeszítések és jelentőséges eredmények után még mindig nem halt meg. Él — csak éppen, hogy ez az élet sem tartalmában, sem formájában nem lehet többé mintakép a fiatalság előtt . . . a Nyugat élete ma már gyümölcstelen vegetálás . . . hol volt eddig az életerős fiatalság; amely ezt a saját tradícióiban megmeszesedett félistent kitudta (sic) volna dönteni a tekintélyesség pózából . . . ?”

*

A Nyugat húszéves jubileumához a legnagyobb föltűnést keltő hozzászólást Németh László írta a Társadalomtudomány 1926. évf. 5. számába. A Nyugatról megállapítja, hogy már nem az „irodalmi forradalom szörnyetege”. „A Nyugat utolsó fejezetéhez értünk — írja Németh László. — Az Elsodort falu, amely személyeskedő palotaforradalomnak látszott, a megváltozott idők jele. Művészek, akik a Nyugat iskoláján nőttek fel, nem csatlakoznak hozzá. Az erdélyi irodalommal nincs kapcsolata. Maga a Nyugat sem kívánja . . . A Nyugat utánpótlásai eldugultak. Epigonok és vakmerő dilettánsok, egy-két ügyes ujságíró bűvészkednek a maguk gyökértelen módján. A magyarság életproblémáitól egyre távolabb sodródó sziget, amely már szívesen békülne a tegnapelőttiekkel”.

*

A Magyar Írás, amelyet Raith Tivadar tanár szerkeszt, hetedik évfolyamának elején kijelenti, hogy „új generáció bukkant ki a hallgatás sötétségéből, hogy új énekesei legyenek a magyar fájdalomnak.”

*

Az Új Élet című nemzetpolitikai szemle is (1927. 1. sz.) ennek az új generációnak akcióba lépését jelenti be: „Új drámatatok, új emberek jöttek és mentek. A fejlődés nem áll meg és azt hisszük, hogy nemsokára ugyanolyan ellenkezéssel fogják nyugatos „öregjeink” fogadni a kapukat döngető feltörekvő ifjúság merész csatakiáltását, mint amilyen ösztönszerű és természetes fejcsóválással egykor Petőfiéket, később Adyékát fogadták”.

*

Csak egy új folyóirat ír a Nyugat „fiatalságáról”: a „Láthatár”. Ez a „világpolitikai” revue bevallotta a „Húszadik Század” irodalompolitikai irányához csatlakozik.

*

Annál nagyobb lendülettel támadja a Nyugat irányát a kolozsvári „Korunk”, amelyben Raith Tivadar ezeket írja: „A magyar irodalom rettenetes válságba került. A már meglévő folyóiratok hősiei küzdelem után sorra megszűnnek s maga a Nyugat, a háború előtti kor reprezentánsa s a háborús kor tekintélyes folyóirata is hanyatlásnak indul. Régi írói elhagyják; Ady Endre halott, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes a kenyérgondtól űzve napilapokba dolgoznak. Szabó Dezső pedig nyíltan szembefordul a Nyugattal, amelyben csak nagy ritkán jelenik meg már egy-egy írása a régi reprezentánsoknak. Az ő helyükbe egy új epigongeneráció kerül, amely nagy elődeinek formái és szellemi kincsét váltja aprópénzre. Ady-ét Zsolt Béla, Babits-ét Szabó Lőrinc Petőfiét s a népdalokét Erdélyi József. Sokkal komolyabb jelenség a Babitstól induló és a francia neokatolicizmus által termékenyült Sárközi György . . . A Nyugat e hanyatlásának oka abban a konzervativizmusban keresendő, amellyel a lap szerkesztői a haladó magyar irodalommal szemben állanak. A l'art pour l'art az az utolsó művészeti megnyilvánulás, amelyet ők még appreciálnak s a Ma íróinak formalista jellege az, ami bizonyos fokig még nálunk megértésre talál. A háború utáni generáció azonban a materialista világnézetű s épen ezért formalista generációval szembefordulva spirituális alapon áll s ép ezért a mondanivalóra helyezi a hangsúlyt”.

*

Az új folyóiratokról Oláh György írta a „Magyarság” márc. 13-i vezércikkében ezeket a megszívlelésre méltó sorokat: „Nézzük meg azokat a folyóiratokat, melyek az utolsó hetekben keletkeztek egymásután, azzal a jelszóval, hogy majd a legújabb nemzedék törekvéseit dokumentálják. Mintha nem is lett volna összeomlás, nem történt volna nyolc év óta semmi, hatot is átlapozhatsz ezekből az új folyóiratokból, anélkül, hogy egyetlen szót találnál bennük magyar tájadalomról, új nagy magyar célokról. A szépirodalom meg vagy a bolsevik esztétika határán szédeleg, vagy olyan, mintha egy régi-régi Nyugat lapjairól olvasnánk, tele idegenszerűségre valló törekvéssel, műintellektualizmussal és mesterkedéssel. Csodálatos, mennyire nem tud ez a nemzedék szabadulni a Nyugat és az Ady-epigonok szuggesztiójától. Akármennyire mély és komoly tájdalom élnek is a mai műveltebb fiatal költőkben a nemzet sorsa miatt, ha szépírói tollat vesz a kezébe, mindig egy fordított kánaáni csoda történik, valami furcsa, izetlen világpolgári pacifizmus vize lesz a nemzeti érzés tüzes bordából, sehol egy igazi nagy cél és nagy reformtörekvés. Valahogy kínosan és félszegül tolyton európai igyekszik maradni, nehogy műveletlennek lássék. Mit várhatunk attól a fiatalágtól, mely tükrében, az irodalomban, ilyen arcot mutat? Lehet ugyan, hogy csak a tükrök torz, de csak torz nemzedéknek lehet torz irodalma”.

*

Akiknek szemei vannak az olvasásra, azok olvassák el azt a metsző akribéiával készült nekrológot, amit Förster Aurél írt Hegedűs Istvánról a *Philológiai Közlöny* 1926. évfolyamának 4—6. füzetében, amelyből ezeket az igéket vesszük föl: „Végső pihenőre tért immár tudományunk fáradhatatlan Proteusa . . . pályája nem a szaktudás egyenesvonalú, fegyelmezett fejlődésmenete, hanem sok-

telé kanyargó, ideálok után kapaszkodó ösvény. Őt nem érthette az a szemrehányás, hogy könyvei mellett megelégedezett az életről . . . Elméje nem volt prizma, amely a hellén nap sugarát elemeire bontotta . . . A tanszéken, amelyre őt a körülmények hatalma emelte . . . Maradandó emléket vitt magával mindenki, aki csak egy órájára is betévedt, mert tanuja lehetett a fantázia és lelkesedés olyan gátszakadásának, amely ellenállhatatlanul sodort el minden kétkedést és kritikát . . .“

*

Páris városának érdemes tanácsa elhatározta, hogy a „Guillaume Budé-Társaságot“ évi háromezer frank szubvencióval támogatja, és pedig azzal a megokolással, hogy szükséges segíteni a humanizmus tanulmányozásával és propagálóival foglalkozó tudósokat. A tizenhatodik századi francia humanistáról elnevezett társaság munkája nem a zajos nyilvánosság előtt folyik. De ez a szorgalmas társaság publikálja évről-évre a klasszikus latin-görög írók kétnyelvű kiadásait, ami nemcsak a szaktudomány, hanem a klasszikus kultúra fönnmaradása szempontjából is tiszteletreméltó teljesítmény. Guillaume Budé hívei — akiket nálunk Janus Pannonius, Dudith András vagy Bornemisza Péter követőinek lehetne nevezni — ideális célt tűztek csöndes munkálkodásuk elé és amél nemesebb volt a gesztus Páris városának érdemes tanácsa részéről, mikor elhatározta, hogy a „Guillaume Budé-Társaságot“ évi háromezer frank szubvencióval támogatja.

*

Rainer-Maria Rilke-t kötelességszerűen elparentálta a magyar sajtó is: impresszionista nekrologok, amik a távirat nyomán a szerkesztőségek éjjeli munkája közben készültek. Nem is csoda, hogy hamarjában kiki a magdét találta meg az elhunyt német költő kincsei között . . . A katolikus Nemzeti Ujság szerint a szerzetesi alázatnak és az egyszerűség aszketizmusának megtestesítője volt Rainer-Maria Rilke. Romantikus és misztikus, aki a hit káprázatos templomcsodáit zsúfolta tele szentek és martírok ikonjaival . . . Költményeiben transcendentális fény tobban, olykor ódon kathedrálisok sejtelmes derengése kéklik. Áhítatos megilletődés aranyos tornyú templomok ragyogása stb., stb. Mi sem természetesebb ezek után, hogy a radikális Magyar Hírlap „Ady Endre német bajtársává“, a huszadik század (nomen omen) legnagyobb harcosává teszi meg az áhítatos Rainer-Mariát. Hajótörött ember, nyugtalan ember. Izzóan mély, belülről áthevitett, csillogóan erős színfoltok . . . A modern-konzervatív Magyarság meglepő szükséztűséggel regisztrálja az ügyet. Eredeti gondolata, hogy Rilke ugyanúgy hiánytalan kifejezője a nagy szellemi kultúrával átitatott mai németiségnek, mint Ady lirája a lét nagy kérdéseivel vívódó magyarságnak. A szintelen Pesti Hírlap egy egész kolumnát szentel a szomorú eseménynek, kiérezhetően szakértő kritikus tollából. A József-körúton hiánytalanul „német“ Rilke a Berliń-tér közelében már „nemzetközi“ géniusz lesz, a kozmopolitasság megtestesült példaképe, dekadens művésze a l'art pour l'art-nak (tehát nem tagja többé az Ady-Rilke-féle bajtársi szövetségnek), világtól elvonuló pacifista, a Szépséget bálványozó esztéta, utolsó szelíd mohikánja a költői Elefántcsonttoronynak . . . Mi sem természetesebb, mint hogy a Magyar Írás (1927: 34.) szerint Rilke „bizonyos fokig már az exresszionizmus kezdetét jelentette“. Rilke nem volt próféta a saját hazájában, mert hiszen Prágából jött és szívének minden dobbanásával a francia szellemnek jegyezte el magát. De ná-

lunk — halála után — még próféta lehet belőle: ügylátszik minden izlés és szellemi riány megtalálja benne a maga prófétáját.

*

Baumgarten Ferenc magyarországi születésű német esztétikus meghalt és nagy vagyonát, amelynek évi kamata mintegy ötvenezer pengőre rúg, írók támogatására hagyta. Amennyire a sajtóban megjelent közleményekből kivehető, a nagylelkű alapító intenciója az volt, hogy nem épen az elismert tehetségeket, mint inkább a küzdő és meggyőződésükért üldözött írókat jutalmazza. Az alapítvány övédelme fölött Babits Mihály rendelkezik. Kíváncsú volna, ha az alapítvány jutalmazottjai olyanforma akadémiába szervezkednének, mint a Goncourt-díj nyertesei. Arra is lehetne módot találni, hogy ne csak írókat támogassanak, hanem tegyék lehetővé bizonyos munkák megjelenését is. Mert mi lesz a tehetségtelen, de „bátor” íróból, ha munkája nem is tud napvilágra jutni? Egyébként félő, hogy a Baumgarten-díj hírére nagyon meg fog szaporodni a „bátor” írók száma.

*

A Revue de Genève 1927. évf. februári számában Albert Thibaudet tollából érdekes megjegyzéseket olvasunk az Irodalmi Kritikáról. Az irodalmi alkotás elengedhetetlen feltételét a formai újításban látja Thibaudet: „Valamely műfajt művelni annyit jelent, mint hozzátenni valamit ahhoz a műfajhoz. Hozzáátétel pedig nem annyi, mint alkalmazkodás a műfaj meglevőségeihez, hanem: változtatás, túlfejlődés. A művész akkor alkot, ha a meglevő műfajhoz hozzáfesz valamit. A művészt belső ösztöne nem a hasonulás, hanem az elkülönbözés felé hajtja”.

*

A Jahrbuch der Philologie II. kötetében E. Lorck a nyelv és az értelem viszonyáról közöl érdekes tanulmányt, amely ezekkel a szavakkal végződik: „Az értelem a legkevésbé van hivatva a nyelv lényegének interpretálására . . . Azokat az erőket, amik a nyelvi eszközt teremtették és amik a nyelvben szunnyadnak — képzelet, akarat, érzelem — az értelem nem fedezheti föl és nem ítélheti meg. Az értelem a nyelvvel, mint lelkes jelenséggel, éppenolyan idegenül áll szemben, mint amilyen tanácstalan, ha egy lírai költemény kerül eléje”.

R O S T A.

A SZÉPHALOM TAGLALATJA.

ADALÉK AZ IRODALMI VISSZAVONÁS TÖRTÉNETÉHEZ

Ne csorbítsuk úgyis vajmi szűk mezőre szorított szellemi örömeinket még azáltal is, hogy az érdem elismerését az élőkől megtagadjuk! Hiszen kivált honunkban, vajmi széles az az út, melyen *egymás mellett* kimondhatatlan sok helyest, sok hasznosat, sok dicsőt vihetünk végbe, anélkül, hogy egyiknek a másik fölé kellene emelkedni.

Széchenyi.

Folyóiratunk alig negyedéves létezése alatt szinte meg sem érdemelt mértékben vonta magára az irodalmi és tudományos nyilvánosság figyelmét. Különösen a napisajtó foglalkozott behatóbban az új folyóirattal. A *Pesti Naplót* és a *Pesti Hírlapot* leszámítva, amelyek egyelőre csak néhány sort szentelhettek annak a tagadhatatlan eseménynek, hogy Szegedről egy országos célú folyóirat indult útnak: a többiek hosszabban, de hasonló elismeréssel méltatták a *Széphalom* programját és a program első hírnökét. Különös örömeinkre szolgálhat, hogy az erdélyi sajtó is foglalkozott a *Széphalommal*: a György Lajos szerkesztésében megjelenő *Pásztortűz* és a kolozsvári *Ujság*.

A *Szegedi Napló* megállapította, hogy Szeged életében és az országhoz való viszonyában nagyjelentőségű esemény a *Széphalom* című tudományos és szépirodalmi szemle megindulása. Azután sz. p. tollából hosszabb tárcacikket közölt a folyóiratról. Legyen szabad ebből a kritikából néhány sort — a későbbi gáncsolók megállapításaival szemben — idézni: „... a *szellem*, ami a füzetből kiárad, valóban az, amit ígér: a modern szellemiség és magyar régiség áhítatos szolgálata. Modern és (majdnem azt kell mondanunk: de) magyar. A *múltat nem megváltozhatlan dogmának, de a legnemesebb materiának tekinti*... A versek méltó reprezentánsai írónak, a *megszóltatott költők névsora pedig reprezentálja a folyóirat programját*... Csak az exclusivitás korlátait kell még kísérelésienők, hogy a *Széphalom* találkozóhelye legyen mindenkinek, aki tehetséggel vállalkozik a kitűzött cél szolgálatára“. A *Délmagyarország* kiemeli, hogy „a folyóirat európai szellemet akar belevinni a szegedi és a magyar irodalmi életbe“. A *Szegedi Új Nemzedék* a „rovatok eleven és friss szellemét“ tartja legfontosabbnak és „remekbe készült jellemrajz“-nak mondja Mészöly Gedeonnak Somogyi Szilveszter polgármesterről írott kis cikkét. A *Szegedi Napló* harmadszor is foglalkozott folyóiratunkkal, egy nagyobb cikk keretei között, amelyben Horger Antal megemlítette, hogy a „magas színvonalú“ *Széphalom* megjelenése nagy érdeklődést váltott ki Szeged szellemi életében.

A legnagyobb erkölcsi biztatást és támogatást nyújtotta a kezdet nehézségeivel küzdő *Széphalomnak* az a meleg és megértő cikk, amit a *Nemzeti Ujság*

irodalmi rovatvezetője (Kállay Miklós) írt folyóiratunkról, amelynek szeretne „mennél hosszabb jövőt és mennél nagyobb virágzást jósolni”. Ismét csak a gáncsolókkal szemben való előzetes fegyverkezés céljából: kénytelen vagyok közölni néhány mondatot a *Nemzeti Újság* magasnívójú és elmélyedő interpretációjából. „A folyóirat szerencsés ötlettel megtalált és szimbolikus jelentőségű címe: *Széphalom* . . . A *Széphalom* szerkesztője és alapítói azt szeretnék, ha a folyóirat tényleg egyesítené magában az egyetemes szellemi életet, *összegyűjtő centrumává válnék a legkülönbözőbb magyar irodalmi irányzatoknak* . . . Az ő és új magyarság szintézise, *a régi és az ifjabb generációk egyesítése* a *Széphalom* egyik legszebb törekvése és legnagyobb irodalmi eredménye lesz. Hogy ezt a szándékát sikerrel meg is tudja majd valósítani, arra nézve bőséges biztatást nyújt az első szám gazdag és értékes s a *Széphalom* nagy céljait kifejezőn illusztráló tartalma . . . Zolnai Béla tanulmánya azt igyekszik bizonyítani, hogy *az író értékelése és élvezése nem kötelezi az olvasót arra, hogy azonosítsa magát az író világnézeti állásfoglalásával*”.

Mellénk állott a *Magyarság* szellemi gárdája is, a következő kijelentéssel: „A *Széphalom* a forradalmak esztétikai anarchiája után az ő és új magyarság szintézisére törekszik . . . Az első szám minden sorában ezt a jól átgondolt célkitűzést szolgálja”. Programm és megvalósítás harmóniáját konstatálja a *Magyar Hírlap* is: „. . . a programnak értékes ígérete nyilatkozik meg mindjárt az első számban”. Hálásan kell nyugtáznunk azt a komoly referátumot, amit a *Literatura* tudományos rovatának vezetője (Lambrecht Kálmán) írt folyóiratunkról. Az újabban meginduló vidéki szellemi orgánumok (*Minerva, Symposion, Széphalom*) kulturmisszióját abban jelöli meg, hogy „*az egész ország szellemi tevékenységére, szépirodalmi, filozófiai és tudományos munkásságára vonzást gyakorolnak s ezzel elősegítsek az irodalomnak azt a termékenyítő decentralizálását, amelyet az elszakított részek külön magyar irodalmi már megindítottak*”. A cikk azután rámutat a *Széphalom* „célzatos cím” eredetére. Amint Kazinczy korában „*Széphalom* volt az ébredő magyar irodalom középpontja és csak később adta át a vezetőszerpet Pestnek, úgy szeretné most ez az Új *Széphalom* a Pesten kettészakadt irodalmat *a tradíciók nemes alapján álló és a modern szellemiség progresszív irodalmát egy ideális és művészi békében egyesíteni. Régi és új irodalom, öregek és fiatalok szintézise, ez a célja a Széphalomnak*”.

Az ismertetett kritikák mellett naponként kapja szerkesztőségünk a lelkes leveleket, a tudomány és irodalom kiválóságainak helyeslő nyilatkozatait, fiatal írók csatlakozását. Ezek nem a nyilvánosság számára készülnek, de megőrizzük őket: talán valamikor dokumentumai lehetnek a mai öldöklő századnak, az irodalmi visszavonás korszakának.

Alább híven beszámolunk egy hűvös kritikáról és egy gáncsoló támadásról: a két utóbbi jogosított föl bennünket arra, hogy az elismerő kritikáról is meg-

emlékezzünk, nehogy önmagunk állítsuk egyoldalú megvilágításba a rögös pályán úttörő folyóirat fogadtatását.

*

A hüvös kritikának örülünk, mert a derék, jóindulatú és mindenki előtt rokonszenves Zsinka Ferenc írta, a *Protestáns Szemle* buzgó szerkesztője, aki joggal lehet szkeptikus egy új folyóirat jövőjét illetően, hiszen tapasztalatból ismeri a szerkesztés nehézségeit, amely sok balanszírozó és harcoló munkát jelent még az ő homogénebb írógárdája és olvasóközönsége mellett is. Neki van joga fenntartani az elismerést későbbi időkre, — hisszük, hogy hamarosan fegyverbarátul üdvözl bennünket — van joga: mert rövid szerkesztősége alatt megmutatta, miként lehet egy partikuláris folyóirat érdekelttségét országos jelentőségűvé fölvirágoztatni, miképpen lehet — pusztán a szerkesztéssel és anélkül, hogy a szerkesztő maga is publicista lenne — fórumot teremteni ott, ahol csak helyi célkitűzések voltak. Örülünk annak is, hogy észrevette a *Széphealom* első számában a „gazdag szépirodalmat”: nem rajtunk múlik, hogy ez a szépirodalom első számában még csak a „beérkezett” írókat mutatta be és nem tudott kísérletezni új tehetségekkel.

*

Egészen más a helyzet a *Budapesti Szemlé*hez való viszonyunkban. Míg a *Protestáns Szemle* egy latifundiumok nélküli, de szilárd hitű csoportnak messze útra induló sajkája, a *Budapesti Szemle* nyugodtan horgonyoz az erkölcsi és anyagi gazdagság révében. A kultuskormány támogatja, az Akadémia nevét és tekintélyét hordozza címlapján, kétszázöt kötetnyi múltra tekinthet vissza, a magyar Márciusnak és irodalmunk klasszikus delelőjének összegyűjtögetett kincseit birja, Csengery Antal és Gyulai Pál tradíciói kötelezik és egy nemesszívű irodalmbarát évenként olyan fejedelmi összeget bocsát rendelkezésére, hogy azzal havonta tíz ív terjedelemben jelenhetik meg: övé lehet minden hatalom és az ország irányítása. Mi ehhez a terebélyes nagy fához képest a mi szerény mustármagunk: maximálisan hét ív negyedévenként, az is nagyrészt a munkatársak önkéntes adományaiból előállítva! És mégis úgy fogad bennünket a hatalmas és erős *Budapesti Szemle*, mintha az ő tiszta forrásának vizét megzavartuk volna? Pedig azt várhattuk, hogy Berzeviczy Albert nagystílű zászlóbontásának szellemében örömmel üdvözl a szegedi írók és tudományos emberek „középutas” programját. Berzeviczy Albert szózata, amely a *Budapesti Szemlé*nek ugyanabban a számában jelent meg, ahol a szerkesztő a *Széphealom* ellen síkra száll, úgy látszik pusztában hangzott el. A szerkesztő nem azon az úton jár, amelyen az Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnöke kívánja az elindulást e szavakkal: „A kor, a helyzet az erők egyesítését irodalmi téren is szükségesebbé

teszi, mint valaha. Nemzeti ideáljaink soha el nem hagyható alapján fogjuk az egyesülés módjait keresni mi is . . .“

A *Budapesti Szemle* szerkesztőjének vádjai két csoportra oszthatók. Az egyik csoport tudományos polemia, a másik a *Széphalom* szerkesztésének módját, a folyóirat irányát kárpálja. Nézzük meg előbb a tudományos kifogásokat. Scientia praecedit.

*

Arany lelki életének modern megvilágítása fölött nem vitatkozom a *B. Sz.* szerkesztőjével. Ebben a kérdésben Riedl Frigyeset vallom mesteremül, akinek véleményét a *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány* című tanulmányomban (*Széphalom* 1927: 8—19.) magamévá tettem. De azon mégis bátor vagyok csodálkozni, hogy bünt követtem volna el akkor, amidőn az *Őszikék* költőjéről így nyilatkoztam: „... a töredékek, befejezetlen kompozíciók csüggedt, fáradt, erőtlén, hitlen művésze, beteg, neuraszténias lélek, akinek élete nem derű, hanem egy befelé vérző tragédia“. A *B. Sz.* szerint ezekkel a szavakkal a múltnak ezt az értékét nem úgy „hozom felszínre“, ahogyan kellene. Nyilván azt kifogásolja a *B. Sz.* szerkesztője, hogy Arany lelki szenvedéseire rámutatok. Kérdezzük meg akkor Gyulai Pált, akire a *B. Sz.* minduntalan hivatkozik, mi a véleménye a költészet és egészség viszonyáról. Ime: „... nem egy kritikusunk követeli a költőtől az egészséget. Helyesen, de mit értenek az egészség alatt? Olyasmit, mi a *marha* egészsége. Azt kívánják, hogy a költő ne könnyezze meg kedvese halálát, hűtlenségét — ez beteges érzélgés; hogy ne merjen fájdalmairól beszélni — ez férfiatlan nyavalygás; hogy legyen érzéketlen az élet szomorú és megrázó benyomásai iránt — ez sötét izgatottság. Miért? Mert a költészet feladata megszépíteni az életet és derűltségében mutatni föl. Így pusztán frázisnak megjárja, valamely beteg kedélynek jó recept is lehet, amellet a materialista és hypocrita is szívesen elfogadhatja; de akinek szíve helyén van, költői fogékonysággal bír, meg kell vetnie a *szatócs-széptant*, mely az érzéketlenség józanságát és a képmutatás erkölcstelenségét hirdeti“. (Krit. dolg. 1908 : 195.)

Amit Gyulai és a romantikusok viszonyáról mondtam, azt most szintén nem akarom vita tárgyává tenni. Messze vezetne. De talán valamikor megírhatom a magyar irodalmi eszmék történetét: akkor ez a megpendített kérdés is revízió alá kerül. A *B. Sz.* szerkesztőjének vádjára azonban nyomban megfelek. Gyulai bizonyára többet megértett mindennemű költészetből, — írja a *B. Sz.* — mint az, aki azt hirdeti: „A zenében homályos képzetek uralkodnak: mennél közelebb áll a vers a zenéhez, és mennél kevesebb benne az értelmi, logikai elem, annál ősi, őszibb, őszönösebb, mélyebben fekvő hangulatot tud a költő kifejezni“.

Ezt az állításomat a leghatározottabban föntartom. Mert miről van itten

szó? Arról, hogy ha távol áll a vers a zenétől, akkor világos fogalmakat fog kifejezni; mennél fátyolozottabban fejezi ki magát a költő, annál több lehetősége nyílik a szóval és racionális mondattal ki nem fejezhető *hangulatok* éreztetésére. Mennél homályosabb a kifejezés, annál homályosabb a kifejezett érzelem. A tanköltemény és az indulatszó között hosszú skálája helyezkedik el a költőiségnek: a görög tragédia karénekeinek hosszú jajgatásai az értelmi, logikai elem kiküszöbölésével már csak a primitív fájdalom bűgását szólaltatják meg. Senki sem állíthatja azt a komikus képtelenséget, amint nekem imputál a B. Sz., hogy *csak* az utóbbi elemnek van jogosultsága a költészetben. De hogy költészet és zene ősi kapcsolatban állanak egymással, azt bizonyítani nem kell. Miért beszélnek a költők dalról, a poetikák „lantos” költészeiről, miért verbuváltak valamikor nótával, zenével és tánccal, nem pedig logikailag fegyelmezett tankölteményekkel, miért éneklük a zsoltárokat, miért *Énekek éneke* a Biblia legköltőibb része? Az igaz: költő az elvont gondolatok száraz ágán is *énekel*. Amint Gyulai mondotta: a költészet sem nyelvtan, sem nyelvtani elmefuttatás” (i. m. 183. l.). Ugyancsak ő mondotta, hogy a *Csongor és Tündé*ben „a nyelvnek bűbájos zenéje ringatja lelkünket”.

De a B. Sz. szerkesztője fölkiált az én szavaim idézése után: „Oh, hogy ezt Petőfi, Musset, Heine nem tudták!” Kérdezhetném, hogy a fölsóhajtó „oh”-ban és a gáncsoló mondat végére tett fölkiáltójelben mi az értelmi, logikai elem. De nem akarok ilyen apróságokon fönnakadni. Másrésztől viszont átvehetném a B. Sz.-tól a gúnyos hangot és hasonló modorban válaszolhatnék: „Oh, hogy ezt Petőfi, Musset, Heine nagyon is jól tudták!”

Vegyünk először Heinet, aki még elintézetlen ügye irodalmunk történetének . . . De szóljon maga a költő, aki intuitive „megérti” a csillagok érthetetlen beszédét is:

Es stehen unbeweglich
Die Sterne in der Höh'
Viel tausend Jahr', und schauen
Sich an mit Liebesweh.

Sie sprechen eine Sprache,
Die ist so reich, so schön,
Doch keiner der Philologen
Kann diese Sprache verstehn.

Ich aber hab' sie gelernet,
Und ich vergesse sie nicht;
Mir diene als Grammatik
Der Herzallerliebsten Gesicht.

(*Lyrisches Intermezzo*).

Hát Petőfi? Nem is merem idézni, hogy ő meg az értelem és logika állagát principialiter excludáló silentiumot a legékesebben és legérzelmesebben szóló oratio-nak lenni affirmálja:

Oh természet, oh dicső természet!
Mely nyelv merne versenyezni véled?
Mily nagy vagy te! mentül inkább hallgatsz,
Annál többet, annál szebbet mondasz. —

Et sic porro. A. B. Sz. harmadik tanúja, Musset, szintén mellettem vall:

Les plus désespérés sont les chants les plus beaux,
Et j'en sais d'immortels qui sont de purs sanglots.

(*La Nuit de mai.*)

De álljon elő az a két költő, akiket a B. Sz. kizárólagosan a magáénak vall és nem szívesen lát a *Széphalom* hasábjain. Ők is az „értelmi, logikai elemekkel” ki nem fejezhető érzelmek, hangulatok igaz megértői. Szabolcska pláne a versköteté címétől is azt teszi oda: *Hangulatok*. Ebben a kötetében szól a magyar Alföld hazabúsuló poétája a *Párisi harangokról, amiknek sírdogálását, árva panaszát* egyedül ő „érti meg” a boulevardok zsivajában. *Csak hang:* mondhatnám a B. Sz. szerkesztőjével. És mégis mennyi értelem! — Legyen a koronatanú maga Vargha Gyula, akit más vonatkozásban az én „tudományom” cáfolatára idézget a B. Sz. Sajnos, nincs annyi helyem, hogy in extenso közölhetném Vargha Gyulának *Zilált összhang* és *Utolsó dal* című verseit. Az utóbbit azzal végzi a költő, hogy ajakán „az utolsó dal íélig zokogás, félig sóhaj”. A *Húr ne sirjon* c. versének alapeszméje: az igaz költő akkor írja legmélyebbről jövő verseit, mikor már csak „hangtalanul” zokog.

Úgy bánt a zaj,
Jajszó, szilaj,
Nem kell ma, nem, nem!
Szárnyalni fennen
Dalom se fog.
Suttogva zengem,
Míg hangja elvesz,
Vagy hangja sem lesz,
Csak benn zokog.

Ugyanezt a meggyőződést egy csupa-dal strófának zengzetes, lebegő choriambusaival is elének tárta az igaz költő:

Hát azt se nagyon bánd, ha árva dalod
Csak a lelkedben sír, s ott szunnyad el, ott.
Zene, lágyan zengő, halk, álmodozó,
Az ringat el az, nem a szó, nem a szó.

Így a költők. De velük szemben azt kérdi tőlem a B. Sz.: „Így tanítják vajjon a poétikát és irodalomtörténetet a szegedi egyemen?” A válasz egyszerű: Mészöly Gedeon is, én is, így tanítjuk. És így is fogjuk tanítani. Mert Volkelt esztétikájának szellemében tanítunk, aki ezt írta nagy munkájában (*System der Ästhetik*, 1905, I : 387): „Für Verstand und logisches Begreifenwollen enthält jedes ästhetische Gebilde einen dunklen Überschuss, eine unaussprechbare Tiefe, etwas Rätselhaftes und Unaussprechbares“. A Szép homályos, kusza képzeteken alapul, nem pedig a lapos józanságon: ezt tanítja Volkelt, a legnagyobb modern német esztétikus. Így nyilatkozik Fritz Ma u t h n e r is, a szellemes nyelvfilozófus (*Kritik der Sprache* 1906, I : 91): a szó csupán emlékeztető jel „lebegő, vele nem egyenlő, csak szomszédos“ képzetekre. A költő hangulatokat közöl. Kődfelhő borítja a szavakat . . . Így tanítja Horváth János is Adyról írt tanulmányában (52. l.): „Van nyelvének is valami suggestiv ereje, mely támogatólag kíséri, erősíti symbolumai, sejtelmes látomásai hatását. Oly tulajdonság ez, mely, híven egész költészete lényegéhez, *első sorban nem az értelemezhez szól, nem a tudatossá tevés eszközeivel dolgozik, hanem csak mint egyszerű érzéklet hat s a tudat megkerülésével, közvetlenül önt át bizonyos hangulatot. Ez a nyelv nem mint fogalmi jegyek s kapcsolataik kifejezője vesz részt érezhetően az összbnyomásban, hanem különösen mint hangbnyomás, mint zene*“. Horváth ugyanott Péterfy Jenőre is hivatkozik, aki épen a *Budapesti Szemlében* írta ezeket a sorokat: „Némely utolsó versében a plasztikus Arany pusztán a ritmussal, *a hang és szó édes változásával bizonyos zenei zsi bongást* ébreszt az olvasó lelkében. Így hullámszik a *Tölgyek alatt* című költménye s különösen szép e tekintetben a *Mindvégig*.“ Ime, irodalmunknak ez az értéke a modern tudomány megvilágításában! (Fölkiálthatnék Arannyal: Tillaárom haj! Vagy Adyval: Ihaj, evoé!) De nemcsak az általános irodalomtudomány, hanem a speciális stilsztika és nyelvészttika is ezt a „fura tant“ (így titulálja a B. Sz.) hirdeti. Z l i n s z k y Aladár írta legutóbb a *Minervában* *Érzelem kifejezés a lírában* címmel (1926 : 203): „A nyelv közvetlen érzelemkifejező eszközei csekély számúak és kezdetlegesek. Egyenes úton érzelmét igazában csak az ének, a *zene* fejezhet ki, továbbá a *mimika*: az arcjáték, a taglejtés, a tánc, *nem a nyelv*. A nyelv direkt érzelemkifejező eszközei csupán az *indulatszók*, majdnem *afféle artikulálatlan hangok*, amilyenekkel az állat is kinyilváníthatja a maga érzelmeit. Charles Bally genfi professzor, az esztétikai nyelvtudomány egyik vezető szelleme azt tanítja, hogy a nyelv akkor „kifejező“, ha a beszélő játszik a logika kategóriáival (*Le*

langage et la vie 1926 : 169). Ha fölütjük Gombocz Zoltán *Jelentésünát*. (Pécs 1926, 25. és 39. l.), egész kincses ládája tárul elénk a bizonyítékoknak. Idézi Gombocz Jules Renardnak ezt a kétségkívül már túlzott és paradoxonná erőltetett kijelentését, ami azonban mégis jellemző egy *vérbeli író* részéről: „Nagyon szerettem Lamartine-t, de verseinek zenéjével megelégszem. Nem sokat nyer az ember ha a szavak mögé tekint. De miért akarnók, hogy a zenének értelme legyen?” Verlaine ars poeticájának programját mindenki ismeri:

De la musique avant toute chose . . .
Rien de plus cher que la chanson grise
Où l'Indécis au Précis se joint“.

Idézi Gombocz Ferdinánd Brunetière szavait is, amik így jellemzik a szimbolisták főtörekvését: „A szavak gondolatainknak és érzelmeinknek csak legdúrabb részét fejezik ki, tehát evocativ és suggestiv erejük nagyobb kifejező erejüknél; *próbáljunk olyan emóciókat kelteni, mint a zene.*” Azt hiszem ezek után, hogy a B. Sz. által inkriminált tanulmány szerzőjének volt némi joga csatlakozni Gombocz Zoltán megállapításához, amely szerint „egyes költői irányoknál a *hanganyag* esztétikai hatása nevezetes szerepet játszik.” Joga volt annál inkább, mert a modern irodalomtudomány nevében beszélt és mert épen a modern kritikai irodalomban jutott olyan fontosságra ez a kérdés. Csak alig néhány hónapja, hogy megjelent a francia könyvpiacra Henri Bremond abbénak, a francia Akadémia tagjának, a vallásos érzés nagyszabású történetírójának és az örök romantika harcos védelmezőjének gyönyörű könyve *La poésie pure* címmel (Paris, Grasset, 1926), amely a lapos józanság és a terméketlen racionalizmus híveivel szemben kifejti a legtisztább költőiség elméletét és összefoglalólag bemutatja a kérdés irodalmának századokra visszamenő, imponáló apparátusát. Tartóztatni kell magamat, hogy ne zúdítsam rá ebből a könyvből a fuvalázó-muzsikáló-düböngő dokumentumok szimfónikus áradatát arra a fölfogásra, amely másképp tanítja a poétikát. Bremond egyik kiinduló tétele, amely még csak odavetőleg jelöli meg a lényegget, így hangzik: „Le poète n'est qu'un musicien entre les autres. Poésie, musique c'est même chose”. (23. l.) Mégis idézem még ezt a két mondatot: „Quoi qu'il en soit, pour lire un poème comme il faut je veux dire poétiquement, il ne suffit pas, et, d'ailleurs, *il n'est pas toujours nécessaire d'en saisir le sens.* Une paysanne bien née s'épanouit sans effort à la poésie des psaumes latins, même non chantés, et plus d'un enfant a goûté la première églogue avant de l'avoir comprise”. (18. l.) Könyvét Edgar Poë, Baudelaire, Mallarmé és Paul Valéry nevű jegyverbarátjának, a francia Akadémia tagjának említésével kezdi a tudós abbé, aki az élő Valéry mellett nagy propagandát fejtett ki másutt is. A *poésie pure* álláspontjának egyik legnagyobb erőssége épen Paul Valéry költészete, akinek

„homályos“ följegyzéseiből Bremondtól függetlenül is idézhetek: *La grandiose Musique est l'écriture de l'homme complet*“ (Nouvelle Revue Française 1925: 649).*)

Lehet, hogy mindez nem győzi meg a B. Sz. szerkesztőjét a költészet mágiikus ereje előtt leboruló fölfogásom helyességéről. Lehet, hogy Gyulai Pál, Heine, Petőfi, Musset, Szabolcska, Vargha Gyula, Mészöly Gedeon, Volkelt, Fritz Mauthner, Horváth János, Péterfy Jenő, Zlinszky Aladár, Charles Bally, Gombocz Zoltán, Jules Renard, Verlaine, Henri Bremond és — last not least — a „tisztá költészet“ bajnoka, Paul Valéry véleményével szemben is fönntartja a maga álláspontját.

Tisztelettel meghajlok mindenkinek az álláspontja előtt. De akkor, kinek higgyek, a cikkírónak, mint cikkírónak, aki támadja Paul Valéry és a „tisztá költészet“ irányát, vagy a vele azonos szerkesztőnek, mint szerkesztőnek, aki ugyanabban a folyóirat-számban, néhány lappal elébb (420—431) terjedelmes propagandát indít a kifogásolt irány mellett, egy *Paul Valéry és a „tisztá költészet“* című cikkben, ahol Kállay Miklós, ez a nagyműveltségű és modern kritikus szépen és igaz megértéssel jellemzi a zeneiség költészetét: „az a célja — írja Kállay Paul Valéry-ról a B. Sz.-ben, hogy minden hozzá nem tartozó, idegen elemről megtisztítva, olyan közvetlenül és olyan *elemi erővel hasson, mint a zene*. A költészet tulajdonképpen, mint *belső zene* születik meg a költőben, de a költői kifejezésben végletesen elveszíti születésének ezt a szüzi tisztaságát. Hogy a *belso zene* külsőleg közölhető kifejezést kapjon, tisztátalan, prózai közvetítőkre, segéd-eszközökre van szüksége: ezek az érzések, a gondolatok, a képek, amelyek nélkül költemény a valóságban el sem képzelhető. A tisztá költőnek már most arra kell törekednie, hogy *amennyire csak lehet*, kiküszöböljön ezekből a közvetítőkből minden prózaiaságot, úgy olvassza az eszméket és a képeket harmóniába, hogy *a vers, a lehető legtöbbet megőrizzen abból a kifejezhetetlen tisztá zeneiségből*, abból a sublimis szüzi mivoltából, amellyel a költő lelkében megszületett.“ (421. l.)

Igy ír a *Budapesti Szemle* kitűnő cikkírója. Nekem tulajdonképpen elég lett volna csupán csak öreá hivatkoznom, hogy a szerkesztő vádját saját munkatársának szavaival cáfoljam meg. Önkénytelenül is ajkamra tolul a védekező kérdés, miképpen lehetséges, hogy az engem támadó írói balkéz rem tudta, hogy a *szerkesztő jobbkeze* engem védelmez? Miképpen kerülhetett a tisztá költészetnek előttem oly igen kedves *galamb*-főlkája a szerkesztő önnön kelteményei közé? Ha tanulni akarnék a B. Sz. szerkesztőjének modorából — miután ő kioktat engem a szerkesztés „szellem“-ére — joggal idézhetném a saját szavait: „Kíváncsiák volna tudni, vajjon azzal közöl-e Paul Valéryről cikket és Paul Valérytól verset, hogy például állítsa oda az általa oly igen lenézett irányból? Az is érdekelne, mit szól hozzá a közönség, ha a szerkesztő bort prédikál és a *tisztá költészet* vizét

*) Huszti József fölhivta még figyelmemet Ed. Norden könyvére (Verg. Aeneis, Buch VI., 1916 : 381), ahol a tudós stílustörténész Kallimachos és Theokritos zeneiségéről beszél és hivatkozik Ciceróra (Or. 68), aki egynémely költőről ezt mondja : „vocibus magis quam rebus inservit.“

kinálja: oly verseket közöl, melyeket elmélete elítél." És hozzátehetném ismét az ő szavait idézve: „Ez ellentét szerkesztő és munkatársak (Kállay Miklós, Paul Valéry) közt nem mindennapi látvány.”

De nem kérdezem — és különben is ez már a szerkesztés dolga. Erről alább lesz szó.

*

Három pontban foglalható össze a sok kifogás, amit a *Széphalom* szerkesztése ellen a *Budapesti Szemle* szerkesztője fölhoz:

1. Becsmérlem és ócsárlom a munkatársaimat.
2. Ellentét van köztem és a munkatársaim között.
3. Marcel Proust nem való az Alföldre.

Vegyük sorra mindegyik kifogást.

1.

A *Széphalom* szerkesztője „ócsárolja” és „becsmérli” a saját munkatársait. Vonatkozik ez a *B. Sz.* szerint Vargha Gyulára és Szabolcska Mihályra, nemzeti életünk két köztiszteletben álló férfiára. Ez olyan súlyos vád, amelyért valótlanúság esetén a vádlót ítéli el az előkelő társadalmi morál. A tisztelet, amellyel a *B. Sz.* szerkesztőjének társadalmi pozíciója tudományos és szépirodai múltja, valamint életkora iránt viseltetem, visszatart attól, hogy ennél többet mondjak és tegyek.

Magát a vádat könnyű megcáfolni.

Tanulmányomban Vargha Gyula és Szabolcska Mihály neve csak egyszer fordul elő, ebben a contextusban: „Ennek az „új romantikának” fölismerése tette lehetővé, hogy a kritika letérjen a klasszikus Petőfi-Arany-féle, vagy ha úgy tetszik: Vargha-Szabolcska-Kozma-féle életformák és stílusideál abszolút kultuszáról és elismerje, hogy másfajta stílusnak is van jogosultsága, éppen a „szép” és az ízlés-korhoz-kötöttsége miatt.” Bárki megítélheti, van-e itt ócsárlás vagy becsmélés.

Különben Vargha Gyuláról való fölfogásomat megvilágíthatja az a kritika is, amit a *Magyarság* hasábjain közöltem 1922 május 28-án. A *Ködben* méltatását ezzel a konklúzióval végzem: „Vargha Gyula verskötete szintézise a mai idők magyar lelkivilágának. Tartalmával felöleli a nemzeti összeomlás igaz magyarjainak tragikus érzéseit, formában pedig alkalmas arra, hogy mintegy szankcionálja és hitetlenekkel is elhitesse az új magyar költői stílus romantikáját.” Ez a néhány sor is megmagyarázza, hogy miért éppen Vargha Gyulától hoztam az első számban verset: mert Vargha Gyula költői alakjának jelentősége nagyon megnőtt az utóbbi tíz év alatt és mert benne látom a nemzeti tartalom és modern forma szerencsés szintézisét.

De a *B. Sz.* szerkesztője olyan pontokon is támad engem, ahol a nekem irányított tör. az ő saját munkatársait is megsebzí. Kénytelen vagyok hát a *Buda-pesti Szemle* két munkatársát megvédeni a szerkesztő szúrásai ellen. Ez a két munkatárs: Mészöly Gedeon kedves kollégám és néhai jó Gragger Róbert barátom.

Mészöly Gedeon egy szép cikket írt a *Széphalom* első számába Somogyi Szilveszter szegedi polgármesterről, aki Szeged kulturális föllendülésének legnagyobb alkotója. De *Somogyi Szilveszterről* mindenki tudja, hogy nemcsak eslekedni, hanem a szó hatalmával hatni is tud. Ő mondotta egyik nagyhatású beszédében: „A népek nagy ítélőszéke előtt minden nemzet annyit ér, amennyit az igazság mérlegének serpenyőjén a kulturája nyom.” Erről az emberről írja a *B. Sz.*, hogy aroképének közlése „nem épen kulturális” dolog részünkről, dezuálva Mészöly Gedeon szavait, aki szerint „Somogyi Szilveszter nemcsak befogadta a magyar művelődés bújdosó harcosát [az egyetemet], hanem ellátja új, ékes öltözettel, új, éles fegyverekkel: Szeged legszebb és legalkalmasabb helyén klinikák, laboratóriumok sora épül, európai tudományosság magyar végvára épül.”

Szegény Gragger Róbert „siralom tudatlan” fekszik a dahlemi temetőben: nem tudja, hogy a *B. Sz.* szerkesztője, aki épen a legújabb számban hoz tőle egy posthumus tanulmányt, kiszakít egy levelet az ő sírjának friss babérkoszorújából. Erre a levélre én azt merészeltem írni, hogy „Helsingörstől Rómáig az ő kezén mentek keresztül a külföldi magyar propaganda szálat.” A *B. Sz.* szerint „ilyesmit legfőllebb egy Bismarckról lehetne mondani”. Pedig úgy volt a dolog, ahogy írtam. Kérdezze meg a *B. Sz.* szerkesztője Klebelsberg Kunó grófot és az illetékes külügyi tényezőket: ki volt és mit tett Gragger Róbert, akinek elnöklése alatt kongresszusra gyűltek Berlinbe a külföldi magyar tudományos intézmények képviselői. De tegyük föl, hogy nincs igazam, hogy kissé túlzott, amit leírtam a dahlemi sír friss babérkoszorújának immár kitépett levelére: leírtam egy nekrológban, az elérékenyülés hangján, a legjobb barát és kolléga elvesztése fölötti fájdalomban talán nagyobbnak látva az ország veszteségét, mint amilyenek mások látták. Akkor is: mi szükség ezzel kapcsolatban a „szellem”-et fölhánytorgatni, a *Széphalom* szellemét megróni érte? Miféle rossz szellem van abban, ha megbecsüljük, talán túlzottan is megbecsüljük „a magyar haza legjobb fiait”? Mi szükség volt arra, hogy épen a *Buda-pesti Szemle* tépje ki a friss babérkoszorúnak fölösleges levelét? Hiszen épen a *B. Sz.* küzd Mészöly Gedeon cikkében (470. l.) a „szennyos, romboló áradat” ellen, amely egyebet sem tett, mint a tekintélyek és nemzeti nagyságok babérkoszorúiból kimarta a leveleket. De most már fölöslegesen túrtöztetni magam, hogy le ne dobjam a név-tabut: Vojnovich Géza nem fog szimpáthiára lelni ezért a megrovásért még azoknál sem, akik talán nem tartoztak Gragger Róbert olyan rajongó hívei közé, mint

én: a frissen hantolt sírnál a tudományos ellenfél is meghajtja a kegyelet lobogóját.

2.

Ellentét van köztem és a munkatársaim között. Ezt a vádat az egyetem rektorára és Mészöly Gedeonra érte Voinovich.

a) A rektort három helyen is aposztrófálja Voinovich. Kijelentem, hogy a rektornak, mint rektornak és az egyetemnek, mint intézménynek semmi kapcsolata a Széphalom-mal, amely a Széphalom-Kör kiadásában jelenik meg: amelyről maga Tóth Károly mondotta a végleges alapító gyűlésen: „Ez a folyóirat nem kíván az egyetem hivatalos avagy fél-hivatalos alkotása lenni. Viszont az egyetem tanárai készséggel hajlandók a folyóiratot minden erejükkel támogatni.” Épen ez az egyik különbség közöttünk és a *Budapesti Szemle* között, amelyet egyenesen „a M. T. Akadémia megbízásából” szerkeszt Voinovich Géza. A mi ezidei rektorunk különben is sem tavalý nem volt rektor, sem jövőre nem lesz az, nem lehet tehát az ő személyét a rektorral azonosítani.

b) Ami Mészöly Gedeont illeti, valóban van közöttünk ellentét, bár nem olyan kibékíthetlen, mint Voinovich gondolja. Mészöly rossz költőnek tartja Adyt, én elismerem Adynak világirodalmi nagyságát. Berzeviczy Albert is elismeri Ady tehetségét. A magam részéről őszintén sajnálom, hogy Mészöly Gedeonnak komoly tanulmánya a *Budapesti Szemle*-ben jelent meg és nem a *Széphalom* erkölcsi tőkéjét gazdagítja. Ő igen érdekes elvi és történeti kérdéseket vetett föl. Nem itt válaszolok cikkére, mert itt most nem az én tanulmányomról, hanem a *Széphalom* című folyóirat sorsáról van szó: arról, hogy kicsiny sajkánk meg tud-e állani szellemi és erkölcsi életünk viharzó tengerén.

Ami pedig a szerkesztő és munkatársak közötti ellentétet illeti: szomorú is volna, ha mindnyájan egyet mondanának. Hatalmi szóval nem lehet elnyomni a gondolatot és a szerkesztőnek csak az lehet a föladata, hogy szerkesztményén belül legyen bizonyos összhang és irány.

Hogy az ellentét szerkesztő és munkatárs között nem szüntethető meg véglegesen, arra magát Voinovich Gézát kérem föl koronatanúnak Vizsgáljuk meg szerkesztő és munkatárs viszonyát a következő esetekben:

Voinovich és az orosz írók.

„ és Bourget ellenségei.

„ és Karl Lajos.

„ és a kommunizált *Pester Lloyd* munkatársa.

*

Voinovich és az orosz írók. Hogy ad absurdum vigyem azt az álláspontot, amely szerint a szerkesztő száz százalékig felelős az általa nagyrabecsült

író politikai tettéért és világnézetéért, hivatkozhatom a világirodalom olyan „klasszikusaira“, mint a „modern“ orosz regényírók. Ezekről a nagystílű realistáról írta Voinovich Géza azokat a szép essayket, a huszadik század elején, amikor az ő kritikus hírnevét és írói karrierjét megalapozták. Ezeket az írókat tartotta Voinovich Géza, a szerkesztő, olyan értékes íróknak, akiket föl kell vennie a *Klasszikus Regénytár* sorozatába, Zola, Anatole France és K. F. Meyer mellé. Értékesnek tartotta őket, mert súlyos világnézeti teherrel is nehezettek az ámuló európai lélek mérlegére és mert az élet, egyén, állam, vallás, erkölcs legnagyobb és emberi problémáira keresték a feleletet: nem pusztán a szórakoztatás könnyű olvasmányai voltak, mint például az akkori Courthsmaler-ek és társaik. Ezekről a regényírókról, akik Voinovich Géza karján és ékes ajánlásaival jelentek meg a magyar irodalom szalonjában, utólag kiderült (a mélyrelátók előre tudták), hogy nagy részük volt a lelkek forradalmosításában, hogy alaposan szállították a parazsat ahhoz a tüzhöz, amely elhamvasztotta a cárizmust, kapitalizmust és a bolsevizmust lángra lobbantotta, hogy azután hozánk is átsapjon. A bolsevizmus nem is késett soká, hogy az emberiségnek ezeket a nagy szellemeit a maga részére sajátítsa ki, amint egy akkori kritikus szavaiból kitűnik: „Gondoljunk csak végig Turgenyev nihilizmusától Gorkij szocialista humanizmusáig és egy egész sereg író munkásságának fizikális eredményeképpen az egyéni terroron, a kétségbeesett öngyilkosságokon keresztül meglátjuk forradalomba indulni a fanatikus diákok és az igáját többé nem bíró városi munkást, akiket ezeknek az íróknak világszemléletes írásai vadítottak ki a burzsoá társadalom rendjéből“. A bolsevisták tirádája ellenére is Voinovich szerkesztőnek adok igazat, akinek karján és ékes ajánlásaival ezek a nagy szellemek, de vele ellentétes világnézetű írók megjelentek a magyar irodalmi élet akkor még békés szalonjában.

*

Voinovich és Bourget ellenségei. Bourget-val már baj van. Az ő regényeiből — mi tagadás benne — egy kötetre valót sem adott ki a *Klasszikus Regénytár*, amíg e sorok írója személyesen nem interveniált a Révai-cégnél, hogy adiaturret altera pars: az én szorgalmazásomra került be ez a „reakciós“, katolikus, arisztokrata és nacionalista író a „klasszikusok“ közé. Én — akit Mészöly az „irodalmi agitátor“ névvel tisztel meg — magam fordítottam le 1918-ban a *Tanítványt*, a nacionalizmusnak ezt a finom melódiájú szózatát, amely a materialista filozófiának lélekromboló hatását mutatja be és amely az 1871-es nagy összeomlás után hitet, cselekvés-erőt és bátorságot öntött a lethargiába süllyedt, reményvesztett, lelki vereségben sínylődő francia ifjúságba. Mikor elkészültem a kéziratral, joggal remélhettem, — és reámnézve megszágyenítő is volt, hogy nem úgy történt — hogy a *Klasszikus Regénytár* szerkesztősége velem íratja meg a Bevezetést, hogy Bourget regénye az én karomon és az én ékes ajánlásaim-

mal vonuljon be a magyar élet szalonjába. És mi történt? Előtte iekszik a *Klasszikus Regénytár*nak ez a kötete. Rajta van a belső címlapon: „Szerkesztik Ambrus Zoltán és Voinovich Géza”. A Bevezetés helyén pedig egy kitűnően megírt, okos és nagy irodalmi műveltségre valló, de gunyoros és fölényes cikket olvasok, amely legyint az évi 200.000 frank jövedelemmel bíró regényhősök kigondolója fölött, aki „idealista világfölfogás harcosa akart lenni”. „Mai szemmel nézve — mondja a Bev. — bajos rokonszenvet érezni az iránt a mód iránt, ahogy Bourget céltudatosan és logikusan megformálta a maga új állásfoglalását. Ma túl vagyunk a positivizmus naiv büszkeségén . . . De mindez megtörténhetett anélkül, hogy a tudomány csődjéről beszéljünk; anélkül, hogy a materializmus elől csak az egyházhoz, a dogmákhoz tudnánk menekülni — és főleg anélkül, hogy a materializmustól való elszakadás a faji kizárólagosság, a nacionalizmus, az aristokratikus, konservatív politika felé fordítana vissza bennünket”. Ime a *Klasszikus Regénytár* munkatársa — az ő szellemi képességeit én egyébként nagyra becsülöm — aki infra muros különvéleményt jelent be a szerkesztők nacionalista-aristokratikus-konzervatív irodalompolitikájával szemben! Kell-e ennél nagyobb ellentét szerkesztő és munkatárs között?

De van még nagyobb is.

*

Voinovich és Karl Lajos. Óvakodom attól, hogy a *Budapesti Szemle* munkatársa fölött kritikát gyakoroljak. De annyit ki kell jelentenem, hogy Karl Lajos nem munkatársa a *Széphalom*nak, sem a *Napkelet*nek, sem az *Irodalomtörténeti Közleményeknek*, sem az *Irodalomtörténetnek*, sem a *Philológiai Közleményeknek*.

A *Budapesti Szemle*nek munkatársa a folyóirat 1926. évi. januári számában a 151. lapon megrója Eckhardt Sándort, hogy *A francia forradalom eszméi Magyarországon* című munkájában túlzottan kiemeli a „reactio” szerepét, egyoldalúan csoportosítva a tényeket, ami szerinte „szinte megingatja a szerző elfogultságában való hitet”. A kritika végén kifogásolja Karl Lajos, hogy Eckhardt Taine idealisztikus fölfogását tette magáévá, hogy kissebbíti a francia forradalmat és hogy a nemzeti kurzus szempontjai szerint nézi a múltat: „Az elfogulatlan történetírás feladata nem az, hogy elméletet (Taine) keressen, vagy a napi politikától vezetve egy világtörténeti mozgalom külföldi képviselőit és az intézményekre gyakorolt hatását bizonyos adatok alapján kissebbítse, hanem hogy . . . elfogulatlan ítélet alapján világos képet igyekezzék nyújtani a történelem egy-egy fordulójáról, melyet a legtávolabb fekvő, nyelvben, gondolkodásban elűtő nemzet is idővel megérez, amit legújabbban az orosz bolseviszta forradalom igazolt”.

Mi naiv vidékiek, akik a magyar Parnasszusról és a költői szent hegyről ábrándozunk a tudomány és irodalom berkeiben, várva a *Treuga Dei* eljöveteletét:

Ime ilyen harcias leckéztetésben részesülünk a *Budapesti Szemle* érdemes munkatársa részéről!

Ime az a bizonyos emlegetett disharmonia: a konzervatív szerkesztő, aki folyóiratában helyet ad a nacionalista „napi politika” támadóinak és a francia-orosz forradalom védelmezőinek . . .

Nunc venio ad fortissimum.

*

Voinovich és a kommunizált Pester Lloyd munkatársa. A *Budapesti Szemle*nek az a száma, amelyben Voinovich a *Széphalom*ról írt, hosszabb tanulmányt közöl egyik olyan publicistánktól, akinek kitűnő tolla és műveltsége közismert és akiről az is köztudomású, hogy a kommun alatt a kommunizált *Pester Lloyd* vezér- és tárcacikkírója volt. Csipán azért fordulok hozzá érvekkért, — egyébként őt megnevezni sincs szándékomban — mert Voinovich kifogásolja, hogy a múlt értékeit — programmunktól eltérőleg — nem hozzuk kellőképpen fölszínre. (Itt elfelejti megemlíteni Voinovich a saját munkatársának, Mészöly Gedeonnak kiváló érdemét, aki egy nagybecsű és ismeretlen, tizennyolcadik századi kéziratot publikál az Akadémia levéltárából folyóiratunk első számában. A *Széphalom* mindjárt az első számában 38 lapot szentel a múltból kiásott értékek fölszínre hozatalának: terének 34 százalékát átengedve egy forradalom-ellenes magyar ösünk megszólaltatására.) De ha már mulasztást követtünk el Voinovich szerint, hozzunk fölszínre a közelmúlt esetekből — igaz van Mészöly Gedeonnak (B. Sz. 466. l.): Károlyi-éle és Kun Béla-éle eredményekre célok — egy olyan „értéket”, amely nem más, mint a *Budapesti Szemle* munkatársának, „ékes szavak lángjával megvilágított” és teljes névvel aláírt írása. A kommunizált *Pester Lloyd* 1919 máj. 8-i vezércikkében olvassuk a kapitalista és imperialista Wilsonról:

„ . . . dem grossen Amerikaner fehlt es an dem wahren Sinn für die sozialen Umwälzungen . . . An der Spitze des grössten kapitalistischen Staates stehend, hat er kein Auge für die grossen Massen . . . Jedermann in Europa ist sich im klaren darüber, dass die alte Ordnung der Welt, die das Kataklysmen geboren hat, nicht mehr wiederherzustellen ist. Dass es dem in kapitalistischen Dienste stehenden Imperialismus nicht gelingen kann die Wunden der Welt zu heilen . . . Dieser grundlegende Wechsel der Geister und der Seelen . . . Wir aber, die das Joch des Imperialismus und die Ketten des Kapitalismus von uns abgeschüttelt haben, harren insbesondere der Antwort, die das selbstbewusste Proletariat der siegreichen Länder auf die Provokation von Versailles erteilen wird. „

A *Széphalom* első számában Huszti József azt mutatta ki szellemes tanulmányával, hogy minő csődbe vezették az emberiséget a rosszul értelmezett

platoni eszmék. A *Budapesti Szemle* volt és leendő munkatársa viszont ujjongott, hogy a bolsevizmus végre valóra váltotta a platoni eszményt:

(*Pester Lloyd* 1919 márc.30. Tárca, névaláírással.) „Auch die neue Weltordnung, die mit einer einzigen, gewaltigen, alles Bestehende umstürzenden Tat einsetzt, ist dem lebendigen und belebenden Keim der Platonischen Ideen entsprungen . . . Bis endlich die Zeit gekommen, wo die neue Weltordnung als blanke fertige Tatsache in die Erscheinung trat, wo ihre Geburt nach unsäglichen Leiden der ganzen Menschheit unter dem schrecklichsten Konvulsionen eines Weltkrieges erfolgte . . . Im Anfang war der Gedanke. Nun ist die neue Weltordnung da und wird sich auf allen Gebieten des praktischen Lebens, aber auch der geistlichen Produktion behaupten. Unabsehbar sind die Folgen, die der Umsturz heraufbeschwören wird. Kunst und Wissenschaft, Massenpsychologie und Ethik werden durch ihn nicht weniger in Mitleidenschaft gezogen, als etwa Politik, Gerichtsbarkeit oder Verwaltung. Die Begriffe werden ihren inneren Gehalt umgestalten. Werte werden umgewertet . . . ganz neue Bibliotheken werden die bisher so sorgfältig gesammelten, gesichteten und methodisch eingerichteten Büchersammlungen zu ersetzen haben“.

Szerencse, hogy a *B. Sz.* volt és leendő munkatársának „ékes szavak lángjával megvilágított társadalmi átalakítása“ hamar megbukott és az értéküket vesztő könyvtárak sem szűntek meg, mert különben most Mészöly Gedeon nem közölhette volna a *Széphalom* első számában az *Akadémia* levéltárából azt a nagybecsű és ismeretlen tizenharmadik századi kéziratot, azt a múltból kiásott értéket, amelynek folyóiratunk 38 lapot szentel: terének 34 százalékát átengedve egy forradalom-ellenes magyar ősrünk megszólaltatására . . . Szerencse, — mert különben most maga a kommunizált *Pester Lloyd* cikkírója sem részesülhetne abban a megtiszteltetésben, hogy munkatársa lehessen az általa halálraítélt *Budapesti Szemlének*.

Mialatt a *Budapesti Szemle* halálra ítélve várta a „nagy tűzvész“ elmúltát, volt és leendő munkatársa tort ült az elillant kapitalizmus szőlőhegyén és ajakán pirosan buggyant a proletárének:

(*Pester Lloyd* 1919 ápr. 23. Tagebuchblätter aus der Längstvergangenheit. Tárca, a szerző nevével.) „ . . . Diese Gräber [= orosz testvéreink sirjai] haben eine beredte Zunge. Sie sprechen eine flammende Sprache für die Befreiung der Sklaven, für die Abschüttelung der ererbten Fesseln, für die Abschaffung der Sklavenhalter und ihrer Aufseher, für die Schaffung einer neuen Welt. Die neue Welt wird dem Grab entsteigen . . . wo wir in diesem Lande Russengräber sehen müssen wir ehrfurchtsvoll und ergriffen unser Haupt entblößen. Die Toten sind keine Feinde mehr und die Lebenden sind zu unseren Brüdern geworden. Aber dass sie es geworden

sind, dass sich die grosse Umwandlung vom Zarismus über die Kerenski und Brussilow bis Lenin vollzog, das haben wir den vielen Toten zu verdanken, die da in fremder Erde ihren ewigen Schlaf schlummern“.

Elég, az idézet fáj! Ime egy *dlorca* nélküli írás a múltból, ahol a világnézet nem leplezte magát. Mindenki maga felelős a világnézetéért. Nekem csak az volt a célom, hogy dokumentáljam vele az ellentétet szerkesztő és munkatárs között.

3.

Marcel Proust nem való az Alföldre. E fölött lehet vitatkozni. De remélem, hogy Voinovichot nem Ady Endre inspirálta, aki egyszer elkeseredésében — és szentnek hitt illúzióiban csalódva — ilyen szavakra fakadt ki a *Sziárvány halálát* siratva:

Nem valók az izzadt mezőkre
Eféle bolond és nagyszerű,
Szent, égi komédiák.

(*Szeretném, ha szeretnék*, 1910 : 56.)

Folyóiratunkkal szemben nem helyezkednek a jóindulatú megértés álláspontjára azok, akik mindenáron az „alföld“-et, a „vidék“-et, a „gócpont“-ot hangoztatják, mintha a budapesti folyóiratok privilégiuma volna az ország szellemi behálózása és az úgynevezett vidéken megjelenő komoly és európaián magyar organumoknak nem volna szabad — egy vidéki gócpont szellemi és társadalmi energiáiból friss erőt merítve — jelentkezni a budapesti élet kapujánál. Legyen már vége az úgynevezett vidék lekicsinylésének, mert a vidék ma már nem „vidék“. Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Temesvár, Szabadka ma már nagy magyar szellemi centrumok, amik Budapestről függetlenül, sőt a budapesti „szellem“ ellenére is terjeszkedni mernek. Ilyen centrumná fog rövidesen kifejlődni a három egyetemi város: Szeged, Debrecen és Pécs.

Szeged már egyszer meghódította Budapestet: a magyar katona erkölcsével, fizikai és szellemi erejével. Most a szegedi magyar írók indultak el, hogy a tollnak erejével hódítsanak. De nem ócska fringiákkal, elavult, rozsdás kardokkal indultak ám, hanem a legmodernebb szellemi tankokkal, Proust, Unamuno, Croce és a modern tudomány ismertetésével. Nem vizenyős szépirodalommal, „vidéki“ fűzfapoétákkal, maradi tudománnyal indultak útra, hanem — amennyire erejükből telik és ezt a még gyöngye erőt támogatják már Budapestről is — tartalomban és formában versenyképes irodalommal.

Ó és új magyarság szintézisét akarja a *Széphalom*: a modern élet problémáinak nem megkerülésével, hanem megértésével. Nem fog a *Széphalom*mal megtörténni az az eset, ami a *Budapesti Szemle* szerkesztőségében lejátszódott: va-

laki hoz egy szép tanulmányt Stefan Georgeról, a legnagyobb élő német költőről, akiről könyvek jelentek meg és akiről már a „vidéki” német egyetemeken előadásokat tartanak (Szegeden is tanítják . . .); a tanulmány megméretvén, *túlmodernnek* találtatván, szerzőnek visszaadatván, közöltetett in extenso a Bleyer Jakab szerkesztette *Egyetemes Philologiai Közlönyben* (1918 : 377), amely utóbbi kiváló folyóirat pedig kevésbé van hivatva arra, hogy fölvegye a contactust a jelenkor problémáival.

Ami a Marcel Proustról szóló — Voinovich szerint érthetetlen — *eszmétöredéket* (nem sablonos „ismertetést”, hanem egy-két eszme fölvetését) illeti: egy Szerb Antal nevű fiatal esztétikus írta, aki a *Minervában* és a *Symposionban* megjelent tanulmányaival méltán keltett fölűnést. Az egyetemen Császár Elemér tanítványa volt, aki hoz is tőle az *Irodalomtörténeti Közlemények* legközelebbi számában egy hosszabb dolgozatot Rákosi Jenő és Dóczy Lajos romantikus drámáiról. Szerb Antal nehéz földadat előtt állott. Proust a francia kritikanak is nagy fejtörést okoz. Megérteni a homályt és megmagyarázni: aki vállalkozik rá, fatális módon olyan gondolatok és mondatok hálójába jut, amely a profanum vulgus előtt nem annyira közérthető, mint a már közhellyé vált kritikai igazságok lapos és józan fejtegetése. Proust egy zárt világ, egy homályos-fényes ködölt, amely kialakulóban volt, de még nem sűrűsödött szilárd anyagba: ki mondja magáról kritikus, hogy belelát a lángész kozmogóniájának titkaiba? Ha valaki nem érti Szerb Antal mondatait, annak oka nem csupán csak Szerb Antalban keresendő. Több dolgok vannak földön és irodalomban . . .

* * *

Ezzel egyelőre le is zárom ezt a hosszúra nyúlt választ. Örülök, hogy alkalmam nyílt néhány eszmét fölvetni. De végtelenül elszomorít a látvány, hogy ismét testvérharc dúl szerte a honban, magyar a magyart mondja idegennek . . . Ha csakugyan nem lehetséges a két nemzedék, ő és új magyarság, apák és fiúk egyesítése, akkor igaza lesz Voinovich Gézának, aki ezt a pesszimista megállapítást fűzte Turgenyev *Apák és fiúk* című regényéhez (Regényírók, 1921 : 57.):

„Az egész világirodalomban ő nyúlt először ehhez a témához; ő mutatta meg és indokolta költői és lélektani módon, hogy *mennyire és miért nem értheti meg egymást két szomszédos nemzedék, az apák és a fiúk*. A saját élménye értette meg ezt véle, ott, a vasúti kocsiban, amelyben ő volt a vénhedő törzs s egy fiatal orvos az új sarjadék. Ez a regény nem csak a Turgenyev korának és a rákövetkező nemzedéknek a rajza; *minden régi és új generációnak a könyve ez*”.

(Szeged)

Zolnai Béla.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. (A leg-
régibb időkől 1848-ig.) Budapest 1926, 8° 607 l. — Hatalmas monografia, amely
irodalomfölgazásban is a modern tudomány útjain jár. Sajnos, szakfolyóirataink
eddig még nem részesítették kellő méltatásban.

Szabó Mária: Magamtól másokig. Elbeszélések. Minerva R. T. kiadása.
Cluj-Kolozsvár 1926, 8° 146 l. (= Pásztortűz-Könyvtár 7. sz.)

Gyallai Domonkos: Vaskenyéren. Történeti regény. Minerva R. T. ki-
adása. Cluj-Kolozsvár 1926, 8° 181 l. (= Pásztortűz-Könyvtár 9. sz.)

Harsányi István: A magyar biblia. Budapest 1927, 8° 146 l. (= Bethlen-
Könyvtár 10—11. sz.) — A magyar biblia-fordítások története és hasznos biblio-
grafiája.

Wildner Ödön: Lélekűdítő azaz Szellemi kincstár. Gondolatok és elmés
idézetek gyűjteménye. Budapest 1927, 8° 192 l. — A hasznos összeállítás 2427
idézetet hoz a világirodalom minden ágából, tárgyi csoportokra osztva őket. Az
élő magyar írók közül Apponyi Albert gróf, Herczeg Ferenc, Kozma Andor és
Rákosi Jenő szerepelnek a kötetben.

Balogh József: A keresztény-római irodalomtörténet néhány jellemzőbb
vonása. Pécs 1926, 8° 13 l.

Balogh József: Szent Gellért és a „Symphonia Ungarorum”. Budapest
1926, 8° 16 l. = A M. Nyelvtud. Társ. Kiadványai 24. sz. — A szerző új magya-
rázatát adja a Szent Gellért-legenda sokat vitatott helyéne. Szerinte symphonia
ungarorum = magyarok zenekara (hangversenye) s a „modulatio carminis”-t
„nótá”-nak fordítja.

Bibliofil-Könyvtár, szerk. Sikabonyi Antal. Budapest 1926. —
Zoltán Ferenczi: List of the translations of Jókai's works into foreign languages.
With a foreword by Eugene Rákosi. 8° 43 l.

Csekey István: Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya. Budapest
1926, 8° 96 l.

Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára hetedik kötetéhez. Írta Szilády
Aron. Sajtó alá rendezte és folytatta Dézsi Lajos. Budapest 1926, M. T. Aka-
démia kiadása, 8° 231—426 l.

Bernát István: Elválók és öngyilkosok. Budapest 1927, 8° 28 l.

Karl Marót: Der Eid als Tat. Budapest 1927, 8° 4 l. — A szegedi egyetem
Acta c. sorozatában megjelent könyvnek németnyelvű önismertetése.

Csello, Vidor Marcel versei. Budapest, a szerző kiadása, 1927, 8° 63 l.

Ráith Tivadar: A XX. század magyar irodalma az európai szellem áram-
lataiban. (Különnyomat a „Korunk”-ból.) Kolozsvár, é. n. 8° 8 l.

Id. Imre József: Orvosi ethika. Előadások az orvosi élet helyes foly-
tatásáról. Budapest 1925, 8° 289 l.

Bibó István: A primitív ember világa. = Szegedi Tudományos Könyvtár,
2. sz. Szeged 1927, 8° 62 l.

Imre Sándor: A személyiség kérdése. Budapest 1926, 8° 16 l. — Az er-
kölcsei nevelés ügyében Rómába összehívott IV. nemzetközi kongresszus egyik
témájához, fölszólításra készült hozzászólás.

Revue de Genève, 1927 január: Nagyfalusi Jenő cikke az „alföldi”
Juhász Gyuláról, „Jules Juhász, poète hongrois” címmel.

Lukinich Imre és Rédey Tivadar: Magyar Könyvszemle. 1926. évf.
— A 400. lapon Schmidt Henrik írja a magyarországi német irodalomról: „Ez az
irodalom nem ellensége, hanem kiegészítő része a magyarnak, mellyel olykor
párhuzamosan halad, olykor azonban annyira átszövődik vele, hogy annak szer-
ves elemévé válik”.

Hegyaljai Kiss Géza: Lélek és élet. Egyházi beszédek. I. kötet. H. n.
1926, 8° 174 l.

Égő szívvel. Hegyaljai Kiss Géza versei. Miskolc 1926, 8° 135 l.

Hegyaljai Kiss Géza: Monok története. Sárospatak 1926, 8° 54 l.

Böcs ünnepe. Dr. Hegyaljai Kiss Géza lelkészi beköszönésekor és beikta-

tásakor mondott beszédek. Második ezer. Ára 15.000 K a templomjavítási alap javára. Sárospatak 1926, 8° 76 l.

Hegyaljai Kiss Géza: Császár és lelkipásztor. Elbeszélések. Miskolc 1926, 8° 159 l.

Régi Magyar Könyvtár. 38. sz. Rosnyai Dávid: Horologium turcicum . . . kiadja Dézsi Lajos. Budapest, M. T. Akadémia. 1926, 8° 260 l. — A magyar régiség minden barátja örömmel üdvözölheti Heinrich Gusztáv kitünő vállalatának folytatását, amely Császár Elemér szerkesztésében jelenik meg.

Györffy István: Szeged vidékének és a Nagy Alföld virágtalan növényeinek kutatása. Szeged 1926, 12° 7 l. — „Tudományos célunk: a Nagy Alföld virágtalan növényeinek tanulmányozása“.

Györffy István: Dr. Dégen Árpád . . . megünneplésén a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Növénytani Intézete nevében elmondott Köszöntő beszéd. Szeged 1926, 4° 2 l.

Takáts Lajos: Az apátfalvai nyelvjárás. = Csanádmegyei Könyvtár. 7. sz. Makó 1926, 8° 52 l.

Désiré de Laky: Étude sur le développement de la culture intellectuelle en Hongrie dans les temps récents. Budapest 1926, 8° 60 l. — A külföldi propaganda-célokat kitünően szolgáló füzetből megtudjuk, hogy a magyar főiskolákon az 1924/25. tanévben 1211 volt a „külföldi“ hallgatók száma, aminek oroszlánrészre természetesen a megszállott területekről jövő hallgatóságot illeti.

Zilinszky Aladár: Érzelmkifejezés a lírában. Különny. a Minerva 1926. évf.-ból, 8° 22 l.

Pais Dezső: Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel és térképpel ellátta —. Budapest, 12° 151 l.

Juhász Vilmos: Japán és kínai irodalom. Budapest 1927, 8° 24 l.

Kosztolányi Dezső: Édes Anna. H. n., é. n. 8° 264 l.

A Felsőoktatásügyi Egyesület Közleményei. Budapest 1926, 2. sz. — A folyóirat közli Marton Géza tanulmányát „Az egyetemi jogtanítás Európa főbb államaiban“ címmel.

Palasovszky Béla: Őszi harmat után. Versek. Mindszent 1926, 8° 63 l. — A kötet ajánlása: „Méltóságos Dr. Pintér Jenő királyi tankerületi főigazgató úrnak, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának, régi tanáromnak hálás szeretettel és mély tisztelettel ajánlom“.

Egyetemes Philológiai Közöny. 1926. évf. 7—10. sz. — A füzet tartalmából kiemeljük Koszó János elvi szempontokból figyelemreméltó cikkét: „Újabb könyvek a középkori irodalomról, művészetről, kultúráról“.

Szinnyei József: Utószó a HB. alaktanához. Budapest 1926, 8° 20 l. — Válasz Mészöly Gedeonnak a Szegedi Tudományos Könyvtárban megjelent tanulmányára.

Juhász, Ladislaus, stud. class.-philol.: Mohács. Különnyomat a Juventus 1926. évf.-ból. — Kisfaludy Károly elégiájának latin fordítása.

Lambrecht Kálmán: Az ősemlék. Budapest 1926, 4°. — Sokat írtak mostanság az ősemlékről. Egyik oka ennek a hírhedt amerikai majompör való... A másik oka pedig Dubois-nak, a hollandus professzornak az a tanulmánya volt, mely végleg eldönti, hogy a jávai majomember (Pythecanthropus erectus) fejlettségében a származástani embertípust már határozottan elérte, de még nem tartozott bele abba a formakörbe, melyet a neandervölgyi kezdetleges ősemlék megütött. Ezzel a tudomány végleg megállapította az embertől visszafelé vezető kapcsolatot s így a majompör szégyenén megütköző tudományos világ kapva kapott ezen az erőteljes bizonyítékon, nem engedve vékát borítani arra az ékesiényű mécsesre, melyet az amerikai ítélőhatal előtt ép 60 esztendővel gyűjtött való föl Darwin. Az események ezen válságos állapotából született meg Lambrecht Kálmán könyve, amely nem a tudósoknak szól, hanem a félrevezetett tömegnek, mely megint hajlandó emberi kultúránk egyik legszentebb oltárát feldönteni, szól a Darwinból csalfa szólámokkal kiabrándított embereknek. Természetes, hogy rengeteg tudomány is van összehordva a vaskos műben, s így való igaz, hogy a természettudományos műveltségű ember is megtalálja a könyvben a maga lelki-

szükségére mindazt, amit a tudományos kutatás megállapodott eredményeként akár a származástan, akár pedig az ősrégészet terén eddig földerítettek. Az is igaz, hogy szerzőnk, mint az ősmadarak világának ismert nevű tudósa, szakember a származástani kérdések terén, sőt, mint Hermann Ottónak lelkes tanítványa, az embersorsba a régész szemével is bele tud pillantani. Szerintem azonban az ilyen mű megírásához mégsem az a fontos, hogy a szerző üsse a szakember mértékét, hanem elsőrendű fontossága van annak, vajon az illető mestere-e az írásművészetnek. Ebből a szempontból éppen abban látom Lambrecht Kálmán művének legfőbb értékét, hogy népszerűsítő természetrajzi irodalmunknak ez az eddig méreteiben legnagyobb alkotása derűs képpel, értelmes ábrázattal, könnyed mozgékonyssággal lép közönségünk közé. Jól kiesztelt fejezetcímei, a fejtegetések helyett sokhelyütt alkalmazott elbeszélései és érdekes gondolatfűzései nem a könyvespolcok díszekességeinek, hanem az asztalon kopó és a kezek közt lerongyolódó könyveknek sorsában részesítik az Ősembert.

(Bécs—Szeged)

Gelei József.

Sáfi Elemér: Bordeauxtól Bakuig. Egy lázas magyar álma. Regény. Vác 1927, 8° 92 l. — Naivhangú verses „regény”.

Berczeli Anzelm Károly: Mise. Versek. Szeged 1926, 8° 167 l. — Legközelebbi számunkban írunk róla.

Marót Károly: Néhány szó a népköltészet perében. Különny. a Napkeletből, 8° 4 l. — Érdekes megjegyzések arról, hogy csak egyfajta „igaz” költészet van s népvé lesz az, ami az egyéni költészetből közkinccsé válhatik.

Balaton. A Balatoni Szövetség hivatalos értesítője. 1927 március.

Finta Gerő: Pacsirtaszó. Újabb versek. Cluj-Kolozsvár 1927, 8° 61 l. — Szabadformájú, új melódiájú versek, mintha Reményik hatása éreznék rajtuk. Eszmei tartalmuk: pacifizmus alá rejtőző transzylvanismus.

Szilárd Léo: Szent László a magyar lírában. (Irodalomtörténeti tanulmány.) Pécs 1926, 8° 41 l.

Gesztelyi Nagy László: A magyar tanyarendszer kialakulása. (= A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara kiadványai, 4. sz.) Kecskemét 1926, 8° 36 l.

Gesztelyi Nagy László: Az Alföld. Budapest 1925, 8° 30 l.

Gesztelyi Nagy László: Az Alföld gazdasági jövője. Budapest 1924, 8° 104 l.

Anka János: A fűszál evangéliuma. H. n., é. n., 8° 115 l. — Spirituális, filozófiai költemények prózában.

Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. Budapest 1926, 8° 228 l. — Legközelebbi számunkban ismertetjük.

Imre Sándor: Az egyéni és a társadalmi nevelés viszonya. H. n., é. n., 8° 4 l.

Erdélyi László: Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás? Történeti értekezés. Szeged 1926, 8° 15 l.

Waldapfel János: Balassi költeményeinek kronológiája. Budapest 1927, 8° 43 l. (= Irodalomtörténeti Füzetek, szerk. Császár Elemér, 15. sz.)

Málly Ferenc: Dante eschatológiája. H. n. 1925, 8° 43 l.

A Magyar Tudománypolitika Alapvetése. Szerkesztette Magyar Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Budapest 1927, 8° 628 l. — Legközelebbi számunkban behatóan ismertetjük.

Szabó Mária: Magamtól másokig. Elbeszélések. Kolozsvár 1926, 8° 146 l.

Hegyi István: novelláskönyve: Szegénység. Szeged 1925, 8° 95 l.

Pannonhalmi Szemle. Évnegyedes folyóirat a magyar katolikus kultúra és a bencés szellem szolgálatára. Szerk. Strommer Viktorin és Kühár Flóris. Pannonhalma 1927, 1. szám 8° 95 l.

Csengery János: Euripides elveszett drámáinak töredékei. A maga recenziálta görög szöveg szerint fordította s magyarázatokkal ellátta — (Görög és latin remekírók; kiadja a MTA. classica philologiai bizottsága) Budapest 1926, 8° 356 l. — Kiegészítésül régebben megjelent Euripides-fordításához Csengery

most a legtragikusabb görög tragikus minden számbajövő kisebb és nagyobb töredékét is lefordította s részletesen felvilágosító jegyzetekkel kiadta. Maga a fordítás páratlan fordítói munkásságon csiszolt rátermettség érett gyümölcse; szinte megérzik rajta, hogy szerző (sajnálatos baleset folytán) kétszer csinálta. Pótolhatatlan azonban egy ilyen, kivételesen tudományos jelentőségű fordításnál a párhuzamos görög szöveg hiánya. Nem volna rá módja a MTA.-nak, hogy eme lényegbevágó mulasztás, bár utólag is, valahogyan reparáltassék? *M. K.*

Revue des Études Hongroises. Paris, Champion. Vol. IV. 1926.
— Az *Ungarische Jahrbücher* és ez a Baranyai-Eckhardt szerkesztette *Revue* ismertetik külföldi, közérthető világnyelven, a hazai hungarológiai kutatások eredményeit (a *Corvina* majdnem csakis az olasz-magyar érintkezésekkel foglalkozik). Gragger Róbert folyóirata az idősebb és a tartalomban is változatosabb, terjedelemben gazdagabb. Viszont a párisi *Revue* programja, szerkesztése rendszerebb. Inkább szeme előtt tartja a hazai magyar-kutatások eredményeinek ismertetését, több fordított cikket ed, mint német társa. A *Revue des études hongroises*-t ismernünk és ismertetnünk kell, ha másért nem, legalább azért, hogy ajánlhassuk, terjeszthessük külföldön. De mivel a francia relációban (értve a franciául olvasó országokat), a magyar tudományosság reprezentatív folyóirata akar lenni (és részben az is), a folyóirat ügye: a magyar tudományos élet ügye. Élénk figyelemmel és kritikával kell kísérnünk, meg kell mondanunk (legalább idehaza) kifogásainkat, kívánságainkat. Elsősorban is feltűnő a terjedelemben való soványsága a *Jahrbücher* mögött. Tudjuk, hogy ezért nem mindenben a szerkesztőket lehet felelőssé tenni, de ők meg kell, hogy értessek azokkal, akiktől a folyóirat anyagi sorsa függ, hogy évi 250–300 oldalon nem lehet a magyar szellemi tudományok haladásáról egész képet adni pláne, mikor hosszú évtizedek mulasztásait kell pótolni. A szerkesztők el kell, hogy kissé fedjék filológus-voltukat. Többet kell adni a történelmi kutatások köréből. A borítékon látnuk, hogy a köv. kötetek Melich, Eckhardt Ferenc, Gyalokay, Török Pál dolgozatait közlik. Így hát némileg javul a helyzet. De még mindig számtalan fontos disciplina (antropológia, újkori történelem, tört. segédtudományok, diplomáciai történelem) távol van. Az új kötet akadémiai jubileumi előadásokat ad főként. Ezek az előadások helyükön voltak az Akadémiában, de így, franciául prezentálva, átdolgozás nélkül egész másként hatnak. Miért nincsen az új kötetben több „chronique“, amely beszámolna a magyar tudományos kutatás eredményeiről? Bármilyen helyes is, ha beszámolunk az észti nyelvészet haladásáról, miért nincs még 3–4 krónika az egyes magyar tudományágak haladásáról? Ez bizonyára nem teljesen a szerkesztőkön múlik. A könyvismertetés rovatnak a lehetőségig teljesnek kell lenni. Úgy értjük, hogy minden olyan francia, angol v. olasz könyvről, amely Magyarországot és általában a hungarológia bármely ágát érinti, ismertetést kell hoznia. Mégpedig konstruktív ismertetést, kiegészítést, pótlásokat. Azzal, hogy minden fontosabb külföldi magyar vonatkozású tudományos munkáról megmondja a magyar szempontból való véleményét, nemcsak a magyar tudományosság európai súlyát növeli, hanem rászoktatja a külföldet arra, hogy gondosan fogjon a magyar vonatkozások ismertetéséhez, kutatásához, mivel egy éber ellenőr vigyáz mindenre; azonkívül a nyugodt, komoly kritika megkönnyíti a jószándékú külföldi tudósok munkáját. Mostanában jelent meg Louis Halphen bordeaux-i professzor munkája a népvándorlási időkről: „Les Barbares“ címmel, egy nagy és szépen átgondolt világtörténelmi munka II. köteteként. Milyen hálás szerepe lesz itt annak a történettudosunknak, aki az ismertetést írni fogja. Mert Halphen jól ismeri a *Revue des études hongroises*-t, hivatkozik Zichy István gróf, Hóman Bálint, Németh Gyula, Sauvageot cikkeire, de azért még a nyereg alatt puhított húsról is beszél! . . .

(Cannes)

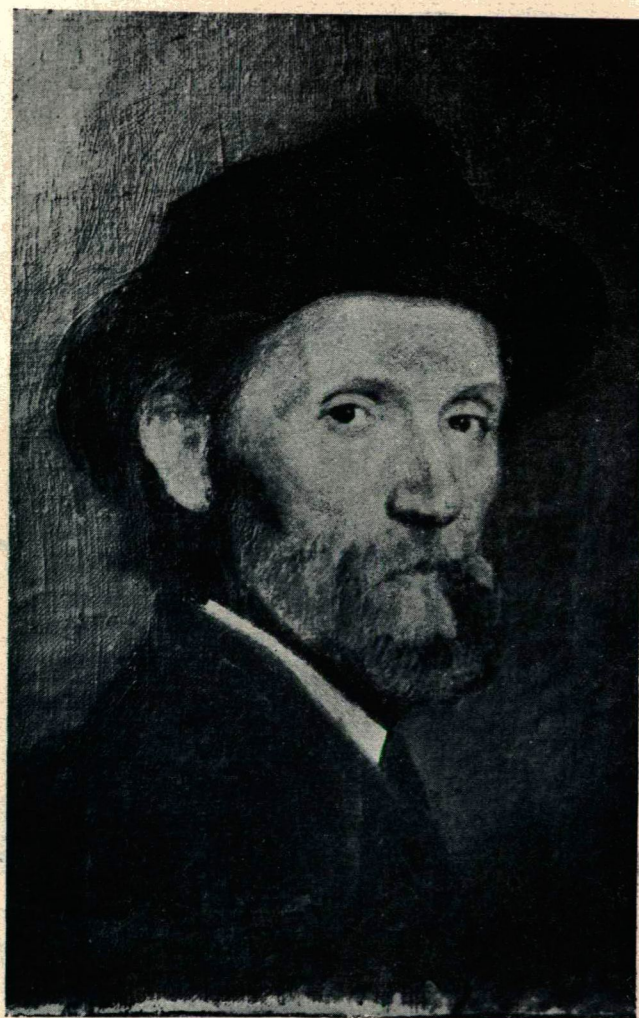
Garázdá Péter.

Bülbó István: A primitív ember világa (Szegedi Tudományos Könyvtár II.) Szeged 1927, 62 l. — Aki ismeri a súlyos harcot, melyet a néprajzi és filozófiai irodalom legkiválóbb képviselői főleg Lévy Bruhl fellépése óta, megfeszített erővel vívnak a primitív mentalitás megfajtéseért, alig hiheti el, hogy szerző a maga ismeretelméleti álláspontjához — láthatólag — mindama kiváló theretikusok segítségével jutott el, akiknek nevét és hatását nem találjuk munkács-

kájában. Nem is mondhatunk tehát nagyobb dicséretet Bibó könyvéről, mint-hogy a legtermészetesebb szinte öntudatlan könnyűséggel kezdi ottan, ameddig egy Preuss és Frobenius, egy Ernst Cassierer és Th. W. Danzel meg a többiek „inrázó erőlködéssel” nagynehezen előre tudták tolni állásaikat. A primitívek lelki világa felett mai ismeretünk legmagasabb csúcspontjairól tartja szemléjét, hogy itt-ott még a legjelesebb turistáktól sem látott távlatokat tudjon megpillantani és megpillantatni. Ilyen különös jelentőséget tulajdonítunk t. i. néhány olyan tévedés határozott megvilágításának, amelyek nyilván abból következnek, hogy az emberi gondolkozó rendszer természetszerűleg könnyen feledkezik meg a maga gondolatos voltáról. Ilyen tévedés pl. az önként vállalt szellemi béklyók által való béklyózottságunknak gyakori felnemismerése; az emberi szellem zárt-ságára és hatásaira vonatkozó, ill. ebből eredő félreértések; stb. Kétségtől tehát szerző a legjobbat és a legjobbban is adta, amit célja és a rendelkezésre álló szűk határok szerint adnia lehetett: ingyenc csemegét a szakembernek, a leg-nívósabb tájékoztatást a nagyközönségnek. Ezért is szeretnők, ha Bibó finom érzéke és nagy körütekintése számára e kis füzet csak kezdet volna a primitív ember megértésére törekvő vizsgálódásaiban s ha az itten elhullatott magok mi-hamar egy rendszeres, eredeti nagykönyv sudarába szökkenhetnének. Ilvesmi t. i. nagyon elkelne a mi szegény tudományos irodalmunkban, amikor külföldön a „primitivológiák” már mindenütt a legkapósabb művek és ismételt kiadásokat ér-nék meg.

M. K.

KÁROLYI LAJOS: ÖNARCKÉP.

TÖMÖRKÉNY.

Kincskereső voltál, bányásza bűvös erőknék,
Tenmagad is nagy kincs, mely a homokra esett
Ritka csodák, titkok, lelkek látója Tömörkény
Tíz esztendeje, hogy tested visszakerült
Kincsnek, akik vannak a pergő szürke homokban
Titkos csillámok, eltemetett nemes érc,
Tenger fényes kincs, kárbunkulus, színarany ékszer
Elkallódva a sík, pusztai parlag alatt . . .
Csöngöle vermeiből, Domaszék, Tárján humuszából
Gyöngy-bazsarózsákat bontogatott a kezed
Szikrázó köveket, a sejlő emberi lélek
Széttördelt s elszórt, drága tükörcserepét
Elsülyedt ugarok, bánathasogatta barázdák
Hántjában heverő, gammaða préda, vagyon . . .
Széksók láposa közt, medrében a szőke Tiszának
Száz meg ezer gyémánt, fölrágyogó diadém.
S kívül, a hajlatokon, mikor omlik éjjel a partszél
Míg a bögőhajók a szeleket heverik
S száll a Kaszás csillag, megindul a Göncöl az éger
Hány ékes sugarat szőtt a szívünkbe szemed ?
Ellested titkon, mit suttog, rebben az ákác
S elmondtad nekünk, mint az anyák a mesét
Tarhonyaszárító csillag sugarát hintetted elébünk,
Mert magad is tudtad, hitted: a Nap fia vagy . . .
Hát idebenn, terek és uccák rekeszébe szalajtott
Városi sűrűben mit kutatott a szemed ?
Embereket, kik mind szeliden, mosolyogva beszéltek
Zsellérek, magyarok, célszerű pórivadék
Elnyűtt népek mind, a hazának szolgálai népe
Életnek, pénzzel, vérrel és sorssal adós,
Őket látta csak, a szegény, elesett tanya népét
Halbúr Fürgeteget, Jójártot, Kakuszt
Tandariak, Vetrók, Bakacsik panaszára figyeltél,
Míg ezalatt égett, omladozott a világ.
Iszonyatos zenekar, pokolbeli tébolyodottság
Örvényébe került, föld, a világ, a haza,
Bús árvák könnye a kiontott vérbe vegyülten
Áradt, nőtt zuhogott . . . végig a gránicokon.
Gyermek a tűzvészben, úgy nézted nagy szemeiddel
Ezt a vitustáncot, ezt a halálaratást.

Elfogy a fény . . . súgtad legutólszor, mint a beteg nap
Elcsordult fénye, messzi mezők peremén
És elhullottál, valamint a madár, aki meghal
Szálldosván a nehéz füst, láng, perje fölött
S imhol támad a fény . . . ulljontan, gazdag erővel
Lelked fölragyogott, mint hajnalhasadás.
Lelked a büszke madár, az ékes mennyei köcsag
Itt csapkod köztünk, házfedelekre leszáll
És a boldog öröm beragyogja, behinti a várost.
Itthon vagy végre, visszarepült a madár!
Híred nőhet még, túl, túl a határokon által
Szíved már a miénk, drága szíved Szegedé
Úgy szeretünk téged, ahogyan te szeretted a várost
Ennek a bús népnek szíve verése te vagy
Árva parasztságunk csodatévő dalnoka, őre
Íróművésze és diadalma maradsz.
Hála legyen Néki, a hatalmas Mennybelakónak
Hogy ide ejtett le, sárba, homokba közénk.
Kincskereső voltál, bányásza bűvös erőknek,
Tenmagad is nagy kincs, tárna, a fölfedezett
Ritka csodák, titkok, lelkek látója Tömörkény
Végre miénk lettél, végre, s örökre miénk!

(Szeged)

TERESCSÉNYI GYÖRGY.

A „SZERELEM BOLONDJAI“.

Mindenki tudja, mi a „Szerelem bolondjai“. Jókai regénye, amelyet a kiegyezés idején írt. Szerzőjét két kitüntetés érte, az egyik, hogy Gyulai Pál úr irgalmatlanul megbírálta s a másik, hogy sajátkezűleg adhatta át az édes-bús szép koronás asszonynak, Erzsébet királynénak. Van azonban egy másik, kevésbbé ismert „Szerelem bolondjai“ is: egy kis szerény vendéglő a budai hegyek rejtett öln, a Farkasvölgyben. Oh, a budai hegyek! Mikor akadnak már hivatott mesemondójukra, aki ezer éves romantikájukat aranyos iniciálékkal ékesítve szép cirádás betűkkel modern kodekszben festegetné a fanyarodott szívű utókornak. A komor ormokat, a kies völgyeket, a jeles fákat, a merész kilátókat, az üdítő csorgókat, a hűvös remétebarlangokat, a szűzek fürdőjét s a szerelmi búvóhelyül szolgáló s a szívekkel együtt rég elporladt vadászlakokat . . . Ma lent villamos zúg, a hegyre kigyózó utakon gépkocsi pöfög s a ránk boruló levegő-égben gépmadár kattog. Az Alföldet Petőfi énekelte meg, a Dunántúli romoknak Kisfaludy Sándor a regőse, a Balatonnak Endrődi Sándor meg Eötvös Károly a poétái, a Felvidék kopásnak induló színeit Mikszáth művészete aranyozta újra, Erdély bércei közül andalító, ma szívünket fájdító történetei fakadtak Jókainak. Pedig a budai hegyek Szent Gellértől kezdve Mátyás királyon át a Kossuth Lajos rejtőzködéséig annyi történetet ontánának, hogy kitelne belőlük a magyar „Ezeregyéjszaka“. Hiszen Mátyás király sem volt ám mindig hadverő és igazságos, hanem szerelmek hőse is, kinek lovagi alakját legkevesbbé sem kisebbiti, ha kemény sisak helyett virággal szegett vadászkalpag szorítja le szőgfürteit.

Néhány éve kábultan a hivatalos ügyektől a budai vár dohos falai közül kimenekültem szellőzködni a Farkasvölgybe. A szeptemberi nap aranya ellenállhatatlan erővel csalt ki a szabad természetbe. A pihenésre áhító lélek szákmányra éhesen repesett a megifjító benyomások meghódítása után. A völgy elején ütött-kopott tábla hirdette, hogy jó sétányira beljebb a „Szerelem bolondjai“ vendéglő várja az elfáradottat. Ketten voltunk csak: a megejtő Természet s ölébe vágyó magam. Virágokkal szegélyezett erdei ösvény bizalmas meghittséggel kalauzolgatott játszi kanyarulataival a cél felé s dalos madarak énekkara egyértelmű lelkesedéssel dicsérte elhatározásomat. „Az ölnyi magasra nőtt csipkerózsa“ s az „elvadultan nyíló orgonabokrok bozótja“ sejtette, hogy jó helyen járok. Ime itt a kicsiny ház, „csak egy szobából és egy konyhából áll; hátul van valami faépület hozzá, ha akarják istálló is lehet. Előle a háznak messze kinyúló eresze, mely ablakát, mint fájós szemet, örzi . . .“. „Magános embernek, ki egy pár könyvvel háborítlanul akar félrevonulni, vagy egy pár szerelmesnek, igen szép hely az ott“. Így írja le Jókai, aki még sem a könyvbarátnak, hanem az egy pár szerelmesnek, a „Szerelem bolondjai“ hőseinek, Angyaldy Emil és Malvina asszony szerelmi idillje színhelyévé avatta a kicsiny házat. Mellette öreges arcú

vendéglő, kertjében némán örködő fenyves és terméstől terhes terebélyes diófák, alattuk asztal az egyszerű ebéd elköltésére. Zene sem hiányzott: incselkedően fütttyögött a rigó s mélán csellózott hozzá a gerlebúgás. A lombokon fürge pikkolóként mókuskok futkostak s rázták a diót a magános vendég csémegéjének. Szinte láttam a kis ház ablakán át, amint Emil és Malvina az egymás száján felezik a számócát s enyhe szellő pergő virágszirmokként ringatta felém az elszuttogott szerelmes szavakat. Könnyű volt elhatároznom, hogy ide megint kijövök.

Évek teltek, amíg az idei május egyik langyos estéje újra kiszalt a Farkasvölgybe. Tele volt a szívem reménnyel, hogy a föléledő benyomások újra fölgyújtják bennem az öröm szelíd tüzét s majd fáradtan hazatérve a pesti téglá- és habarcspaloták közt tovább álmodhatom a Jókái regényt. Megint csak ketten voltunk: a Természet, meg én. Óh a természet soha sem csal meg. A Duna szallagja most is olyan halovány zölddel tompított ezüst szegélyként csillogott arra a Csepel-sziget iránt s a Farkasvölgyön túl a Kakukerdő s a Csillebérc a rég látott kedves ismerős hűségével integettek felém. Csak míg a múltkor a szeptemberi nap pazarolta rám aranyát, most a májusi napáldozat pasztellje hangolt az éghez. Májusi naplemente! Érzés, mit a szó nem fejezhet ki, hang, mire nincsen kotta és szín, mit ecset vissza nem adhat. Szörnyű fájdalmat okozhat a naplementnek az alkony megszülése. Az ég bele kékül, zöldül, sárgul s véres felhő rongyokkal függönyözi vajúadását. Kikergetné a zsűri a tárlatról a festőt, aki ezt az égi színskálát vászonra merné rögzíteni. Szerencse, hogy az Urat hódolat illeti csak s nem bírálát! Fülemlék szerelmi hangversenye zengett a völgyben: a hím követelő stakkatójára, szemérmes ritartandóval felelt a nöcske; újabb, az udvarló szívecske erejét szinte meghaladó vágysikolyok, válaszul: az epedett párnak legátóba fülő beleegyezése. Öklömnyi ebek nagy maguk biztában csaholva-csevegve vigyázták a szenderedni készülő háztájukat. Kakukfű illat biztatón lengett körül: még csak néhány forduló s ott vagy a régi helyen . . .

Földbe gyökerezett a lábam. Vadrózsabokor helyett szigorú drótkerítés szögeződik felém; rajta sváb helyesírással a cédula: Tillos ut! Az öreg vendéglő lerombolva, helyette józan cement-melléképületek. S a kis ház, a „Szerelem bolondjai“-nak meghitt fészke modern villává alakítva. És hol a kis bohém pajtás, a fürge mókus? Helyette a gazdasszony öröme, tojással kamatozó tyúkok tollászkodnak. Csak a fenyők régiek. Hangtalanul gyászolják az elrombolt múltat. A személyes sértés haragjával fordultam vissza. De úgy kell nekem! Ime így jár minden érzékeny lélek, mert akit valamely táj szépsége egyszer megbűvölt, oda többé soha ne térjen vissza. Ennek mindig kijózanodás a vége, mert vagy a táj vagy magunk változtunk meg. Ugyanazt ugyanott többé soha sem találjuk. A legnagyobb német költő és egy ideális asszony valamikor viharzó szenvedéllyel szerették egymást. A világ leggyöngédebb viszonyát egy olaszországi út vágta szét s innen túl a két szív ellenséges mágnes-

ként taszította egymást. Bár később helyreállt köztük a barátság, de az csak abban az érdeklődésben tetőződött Steinné részéről, vajjon Goethét szagatják-e a csúzok s Goethe részéről meg a gasztromiai figyelmességben, hogy Steinnének fogoly pecsenyét s gyümölcsöt küldözgetett. Az elhagyott fészek kihül. A bokorban is, a szívben is. Aki visszatér, ne csudálkozzék, ha a régi meleget nem leli. Azoknak az Isten-bogárkáinak van igazuk, amelyek szeretnek s meghalnak. Elmúlni fájó, de csalódni gyötrelm. Amaz percig tart, cmezt a bánat láncos golyójaként cipeljük magunkkal a sírig.

A gerle vígasztalóan bűgött utánam, de szavát elnyomta a hangár fészkebe hazaröppenő gépmadár kattogása. A csillagok lámpáskáikkal igyekeztek a hangulatomtól elsötétült utat mutatni; de kinyílt a város szűrő szeme s a villanylámpák fénye elűzte elsáppadó sugaraikat. Öreg kecskék bosszúsán mekegtek szakállukba. Pásztor-gyerekek göröngygyel górálták őket. Itt kell hagyni a legelő-vacsora legízesebb falatait. Haza kell térni, mert a mai napra gyűjtögetett tej-adag idejére házhoz szállítandó. Megdöbbentő pontosság és rend az egész vonalon. A rideg valótól belül dideregve szaporáztam lépteimet. Csak ki, ki innen mielőbb! A fordulónál jámbor csacsi legelgette az útszél virágos szegélyét. Egyszer csak rekedt trombitálással s vékonyra hasított vonítással tört bele az elhunyt est csöndjébe. Kordét vonó, hazabaktató párját üdvözölte. Milyen egyoldalúak is vagyunk a szépség megítélésében! Mi szörnyűködve halljuk a fülsértő ordítást, míg ez csacsi viszonylatban a legodaadóbb szerelemtől hangolt édes melódia. Annak kellett lenni, mert a csacsi hölgy gyönyörítástan hegyezgette s legyezgette a fülét. És ez megvigasztalt. A „Szerelem bolondja”-i kijózanodhattak, de a csacsik még mindig szeretnek. Szerencsére ezek vannak többségben a világon.

(Szeged)

Szalay József.

Dezso
1927. máj. 11.

Csak hisz vagyok. Csak csak vagyok
Gyű a fűm Gyű a kezem
De some elment, egy lantom.
Gyűtam, nevettél az utóm
En, emberin emlékezem.

Kosztolányi Dezso

Budapest 1927

PÉRELY IMRE RAJZA: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ.
(Mutatvány a Magyar Írók című könyvsorozat első kötetéből.)

STEFAN GEORGE: JULIUS.

Nyári virágok illata dől ma is:
nyerslehű vetésben pici szulák,
perzselt sövény mentén te hívsz ma,
s a kert büszke szezama idegen.

A feledésből álom kél: a gyerek
kalászos róna szűz rögein pihen,
nyár-izzásban, meztelen aratók és
fényes sarló s apadt korsó között.

Darázs hintázott álmosan a dalos
délben s piruló homlokomat a füvek
gyöngye árny-ernyőjén keresztül
pipacs verte: nagy csöppek, csupa vér.

Ami enyém volt, sohase múlik el.
Szomjun fekszem, mint akkor, a szomju mezőn,
s némán mormolja az ajkam: hogy gyötör
a sok virág, a sok-sok szép virág!

Fordította: SZABÓ LÖRINC.

STEFAN GEORGE: HAJNALI BORZONGÁS.

Ki rögzít meg, lehellet?
S ily bánatot ki? s ennyi fényt?
s hajnalt, amelynek
üdvé idegen tör belénk?

Mintha lelken szaladna
át az ösvény, — és elvonúl.
Lágy illatok dagadnak,
aztán ömlenek gyors-vadúl.

Könnyzavarta homály: ház,
odamegyünk; s úsznak a fák;
fehér ünnep-sugárzás
fölköttünk a cseresznye-ág;

Szétvillogó zsbongás
gyújt s bánt, — lankaszt és égbe hí . . .
Édes-keserű ingás,
dallamtalan dal hangjai . . .

Fordította: SZABÓ LÖRINC.

STEFAN GEORGE: A HALOTTAKHOZ.

Ha a fiatalság gyalázata végén
 ledobja nyakáról kényura bilincset
 s gyomrát nem emésztí csak becsület éhe:
 millió-millió sír szent temploma mélyén
 föllüktet a vérjel . . . és fellegek útján
 hadak dübörögnek a réteken átzúg
 iszonyak iszonya a harmadik orkán:
 jönnek a halottak!

Ha egykor e nép a gyáva tunyaságból
 riadva megérti mi volt s mire küldték:
 megnyílik előtte nagy-szörnyű parancssal
 az isteni intés: fölnyúl millió kéz
 s zengi millió száj dicséreted, Érdem;
 s büszke ragyogással hajlik meg a szélben
 a királylobogó, míg elmennek előtte
 a Hősök, a Szentek!

Fordította: SZABÓ LŐRINC.

A KÖLTŐ A ZÜRZAVAROK IDEJÉN.

Írta: STEFAN GEORGE

A Költő, mondják, csöndesebb korokban
 szárnyas gyermek, ki szelíd álmokat zeng
 és szépséget hoz a nap üzemébe.
 De ha vihart forralnak a bajok
 és sors kalapál a harangokon:
 mint durva érc cseng és senki se hallja . . .
 Ha mindenkit vakság ver, Ő, egyetlen
 látó, hiába int közeli vészt:
 Kasszandraként átüvöltheti a
 házat: egyet lát csak a megveszett
 tömeg: A Ló! s rohan a pusztulásba.
 Hirdetheti a jós isten haragját
 s hogy Asszúr nyargaló hordái a
 kiválasztott népet rabságba hajtják:
 a bölcs Tanácsnak jobb tudása van,
 kacag a jóson és cellába csukja.
 Ha a Szent Várost ostrom övezi
 s egymást tiporja polgár s katona

s vérig birkóznak papok s fejedelmek
 egy seprőnyélért s kint a legerősebb
 bátya ledől már: sóhajt s hallgat ő.
 S mikor aztán a hódító rabolva
 és gyűjtogatva beront és igába
 kényszerít férfit-nőt: saját hibáit
 az egyik rész a másikra keni
 s a nyomortörte másik a ripók
 győztes morzsáiért tülekszik és
 újjongó táncba kábul s nyalja a
 lábat, mely üt s tapos: Ő érzi csak
 a teljes nyomort és gyalázatot.

Menj ismét a hegyre, szellemeidhez,
 és hozz vígasztalóbb ígét, amely
 megvált a rosszból! . . . mondja egy öreg . . .
 Minek ide az égi hang, ha nincs fül
 a leglaposabb élcre sem? minek
 szellem, ha nincs más általános ösztön,
 csak a tekendő? ha a céhek egymást
 szidva lékes csónakukat kínálják
 a siralmas zátony után? negédes
 silányság kell több? s üdvnek? régi bűnből
 regél friss építést az okos is,
 s azt mondja: lapulj féreggé, hogy a
 vihar kíméljen, villám meg ne lásson . . .
 Az élők egész törzse, mely sokáig
 tévelygett, mindig tömjénezi majd
 bálványait, akik, ha hazudott,
 mindig porba s alacsonyságba sujtják:
 elfeledte léte legfőbb parancsát,
 állandósága zálogát: Vezérben
 nem hisz, elveti a Szabadítót
 s balsorsából furianggal vágy kijutni.
 Még erősebb ekék szántsák a földet,
 még sűrűbb köd fenyegetse egünket . . .
 Felhősötétből a leghalaványabb
 kék is csak akkor süt a Maiakra,
 ha minden, ami egy nyelvet beszél,
 kezét fogva védekezik a romlás
 ellen, s lerázva fakult lobogók
 fekete, kék és vörös rongyait,
 éjjel-nappal csak Vecsernyére gondol.

De gyászkorokban a Költő vigyáz,
hogy ne rothadjon csira és velő;
szent tüzet szít, amely keresztülugrik
és formálja a testeket: az ősök
könyveiből biztos ígéretet hoz:
a legfőbb cél választottjainak
sivatagon kell áthaladniok, hogy
a földrészt szíve megválthassa egykor
a világot. S ha a végső remény
kihunyini fenyeget: ő sejtli már
a derüesebb jövőt. Ő tudja, hogy
kéjenc piac, pókhálós képzelődés
s mérges csillogás lázából szűzen
s rossz évek bűvöletében megedzve
felnőtt már egy Új Sarj, amely igaz
mértékkel mér embert s dolgot, komoly
s szép, örül, hogy páratlan, Idegen
előtt büszke, távol a szemtelen gőg
szirtjeitől s pajtáskodás-mocsártól:
kiköpte, ami korhadt, gyáva, langyos,
hogy szent álmot, tett s tűrés megteremtse
az egyetlen Férfit, aki segít . . .
Ez tör le láncot, söpör rendet a
romokra, visszaűzi a futókat
az igazságba, hol a nagy megint nagy,
az úr úr, a fegyelem fegyelem: jó
jelképet tűz a népi lobogóra:
a hajnal szörnyű vészjelein és
viharán át ő vezet el az éber
nap művéhez és Új Hazát terem.

Fordította: SZABÓ LŐRINC.

(Budapest)

A GYÖNGE EMBER.

A Gyöngé Ember mindig rosszul járt. Senkisé szerette, senkisé gyűlölte, félénken, gyámoltalanul ólálkodott a többiek körül. Pedig sok mindent tudott a Gyöngé Ember s számtalanszor próbálta nagyhanggal pótolni testi fogyatékoságát. Azonban ügyet sem vetettek rá. Vékony, görcsös karjai nem sok erőt sejtettek; ki törődik a salakkal? A Gyöngé Ember ezért leginkább csak magányosan bújkált a közeli fák között s szomorúan rettent vissza semmitmondó, igénytelen árnyékától. Fájt neki az az örökös kisemmizés, melyben társai részesítették, akár volt rá ok, akár nem. Fölkuporodott valamelyik hatalmas ágra, olyanra, amely eltakarta őt vigyorgó környezetétől és hosszan, keservesen gondolkozott.

A napok múltak s a Gyöngé Ember helyzete nem változott. Irigykedve nézte a dőzsölöket, akik állatian tréfálkoztak vele s újra elmenekült. Pedig neki is hasznát vehették volna, hiszen azért, mert sorvadtt izmok feszültek csontjaira, azért talán ő is hajthatott volna valami hasznót a közösségnek. De keresztül nézték. Örömből, fájdalomból, riadalomból kirekesztették; valóban ő volt valamennyiök csihése.

A Gyöngé Ember azonban gyáva is volt egyszersem s bosszúra mégcsak gondolni sem mert. Heves szónokok tiltakoztak benne a lekicsinylés ellen, de a tett idegen maradt mindvégig előtte. Érezte, hogy ez nem tarthat így sokáig, de azt is tudta, hogy sosem lehet egyenlő a hetvenkedő óriásokkal. Bánatosan ódöngött a környéken s mikor már egészen bizonyos volt abban, hogy senkisé követi, hogy senkisé hallgatja ki legtitkosabb gondolatait, gyűlölködve, irigyen meresztette szemeit az erősek otthonára. De aztán maga is visszaborzadt ettől a bátorságtól. Félt, kimondhatatlanul félt.

A többiek utóbb már szóba sem álltak a görnyedthátúval. Ha közbük tévedt, dörömgöve lökdösték odébb. Nem használ, nem árt, mit ér az ilyen ember? Ha veszedelmet jeleztek az örök, ő volt az első, aki eliszkölt, aki halálsápadtan, verejtékesen csimpaszkodott a legsudárabb fára. Agyon kell verni az ilyen férget! S a Gyöngé Ember csak búsult, csak irigykedett s mert egyedüliségében kínos, nyomasztó látomások suhantak rajta át, mind gyöngébb lett. Állandóan remegett, sosem tudta, mikor loccsantják szét agyvelejét a berzenkedők.

Néha fölmászott a sziklás hegyre, mely a telep mögött terpeszkedett és félénk könyörgések szakadtak föl lelkéből. Nagyon szomorú volt a sorsa, panaszkodnia kellett. Az égen azonban csak egy néhány karcsú, süket felhő úszkált s a Gyöngé Ember szívesebben folyamodott a frisszöld cserjéhez s a fecsegő patakhöz, mely egyaránt hűsített mindenkit, izomra és hatalomra való tekintet nélkül; ám hiába! Sem a patak, sem a cserje nem könnyítettek terhén. A Gyöngé Ember helyzete csak rosszabbodott.

Nagy elhagyottságában vacogva sandított az Erős Emberre, aki lomhán hentergett a fűben s akit mindenki tisztelt. Az Erős Em-

ber nehézkes volt és szótalán. Nyarakat tétlenkedett át a napon s vagy aludt vagy evett. Hatalmas izmait csak immel-ámmal cipelte. Ó, ha ő is olyan lehetne . . . — sóhajtott föl a Gyöngé Ember. Bezzeg sosem aludna! Bezzeg sosem sütkérezne . . .

Az Erős Embert azonban éppen ez az akaratlanság jellemezte. Keveset beszélt és senkit sem bántott. Sosem iparkodott, unta a mozgást s talán meg is vált volna rengeteg erejétől. A többiek, akik fél akkora sziklát sem tudtak megmozdítani, mint ő, mind buzgóbbak voltak nála. Sűrögtek, forogtak, csak az Erős Ember tartózkodott a fölösleges lelkendezéstől. Néha azonban, mintha szétroppant volna a ráólmosodó páncél, mely tunyaságra kárhoztatta, félistenként bontotta ki egyedüli hatalmát. De csak ritkán, de csak néha.

Az Erős Ember nem szívelte a saját felsőségét s nem is dicsekedett vele. Hagyta, hogy a többiek ugráljanak, táncoljanak, ha muszáj, úgyis elő kell lépnie, ha akar, ha nem. Mi köze neki az egészhez? Marakodjanak!

Mindenki méltányolta az Erős Ember nehézkes, zökkenésszerű gondolkodását, csak a Gyöngé Embernek szűrt szemet ez a megmagyarázhatatlan semmittevés. Ő bizony beszélt volna, ő bizony akart volna, aminthogy így véznán, csúfosan is alig tudja elleplezni indulatait. Ő bizony sűrögne-forogna s megmutatná a többieknek, hogy mi a példás élet. A Gyöngé Ember számtalan csetepatét bonyolított le lelkében s nagyon jól tudta, hogy csak az erő, a bátorság hiányzik belőle terveinek végrehajtásához. Egyébként senkisémi külföld nála. De gyáva volt, recsegőcsontú volt, akkor kötöttek beléje, amikor akartak, amikor éppen kedvük kerekedett.

Egyik napon, mikor az Erős Ember szokásához híven újra aludni készült s lomhán izgett-mozgott fekvőhelyén, különös határozottsággal, de nem minden reszketés nélkül lépett elébe a Gyöngé.

— Hallod-e te, Erős Ember? — gyűrte le félelmét s annak mázsa lábaihoz lapult. — Gondoltam valamit!

Az óriás bután mérte végig a szűkülő, hunyászkodó korcsot, mint aki azt mondja, ugyan mit akarhatsz te tőlem; de mert senkire sem haragudott, még erre a hitványságra sem, fejrázással jelezte, hogy csak beszéljen:

A Gyöngé Ember valamivel nyugodtabban kezdett bele mondókájába:

— Nézd, Erős Ember, én kevés vagyok magamnak. Sem nem osztok, sem nem szorzok. Ha dühös valaki, rajtam tölti ki mérgét, ha jókedve van valamelyiknek, engem püföl örömeiben. Belátom, hogy így egyedül semmi sem vagyok. Mindenből kizárnak, mert gyávának hisznek s talán nem is csalódnak. De nézd, Erős Ember, te változtathatnál az én csihés-sorsomon. Végy a pártfogásodba s fogadom, hogy én is mindenben segítségedre leszek.

Az Erős Ember fölkapagott, de a másik most már nem tágitott.

— Azt hiszed, Erős Ember, hogy én nem lehetek segítségedre? Nem sok az én kívánságom, tőlem sem várhatsz többet. Védj meg engem a támadások ellen, a többiek s a vadállatok ellen, éppen úgy,

mint magadat s ellenszolgáltatásul én elvégzem a te háziügyeidet, rendben tartom a fekhelyed, az odud, egy szóval, minden kicsinyes gondtól megszabadítalak. Ne neved ki, Erős Ember, ha azt mondom, hogy te sem jársz rosszul. Tudom én, hogy neked nincs annyira szükséged rám, mint nekem rád, de itt viszont a te jószágodra hivatkozom, mely bizonyára eddig sem ügyelt csukott szemmel az én mostoha sorsomra. Kössünk szerződést, Erős Ember!

Az aludni készülő ásitozva bólongott:

— Jól van, Gyöngye Ember, ha mindenáron hozzám akarsz szegődni, hát legyen! Mától kezdve megvédelek a többiek s a vadállatok ellen, ahogy kívántad — s szokatlan hiúságtól megmámorosodva, de azért zavartalan lompossággal fordult újra a hasára s nemsokára el is szenderedett. Bánja is ő!

A Gyöngye Ember ujjongva rohant a többiek közé. Óriási bástyafal övezte, minden tettének az a két izmos kar lett eleven fődözete. Nem bújkált és nem szégyenkezett, minden iparkodásával csak az Erős Ember kedvébe akart járni. Most már nem neheztelt a tréfálkozókra sem. Merészen, kihívóan állt elébük s ha félre lökték az útból, ami ellen a Gyöngye Ember ezentúl a leghevesebben tiltakozott, diadalmasan ordította ki a fejedelmi nevet, a másikat. Erre mindenki megszelídült, senkisémierte az Erős Ember haragját magára vonni. Egyesek félrebújtak s titokban tanakodtak az érthetetlen szerződésen, mások nagy lármával verdesték mellüket, így hódolván az Erős Ember bölcsességének. Végeredményben azonban, akár zugolódtak, akár nem, a Gyöngye Embernek valami kis jogot biztosított az Erős tekintélye s ezt valamennyiüknek el kellett fogadniuk. Ha nem méltányosságból, hát félelemből . . .

A Gyöngye Ember, minthogy semmiért sem felelt saját képessége szerint, mert túlerő virrasztott mögötte állandóan, rohamosan szabaddította föl magát előbbi nyomorultsága alól. Minden bizodalját az Erős Emberbe helyezte s ez a bizalom, melyet egy másiknak kellett kielégítenie, határtalan vakmerőségekre ragadta. Nyomorult és gyáva volt továbbra is, de csak az előtt, aki megadta neki a hatalmat, hogy ezentúl ő öltse magára az óriás jelmezét.

Morcoskodott és fenyegetődzött, gorombán zargatta el a mások gyerekeit az Erős Ember viskójától, hencegve, kegyetlenül adta ki az útját azoknak az asszonyoknak, akiket már nem szívelt az Erős.

És mindenki tűrt, mert tűrnie kellett. Az Erős Ember már maga sem bánta, hogy egyezsége lépett a csenevésszel. Szerette a kényelmet, sokat lustálkodott, így legalább volt valakije, aki mindent elintézett helyette is. Azonkívül, s ez is az Erős Ember tulajdonságaihoz tartozott, hízelgett alvó hiúságának az a nagy tisztelet, melyben a többiek részesítették s szemmel láthatólag csak azóta ilyen hatványozottan, mióta a Gyöngye Ember állt szolgálatába. Hiú volt az Erős Ember, de ő maga nem szeretett tekintélyért verekedni. Fene nagy erejét valahogyan rejtegette, tartózkodott a hivalkodástól. De ha már van valaki, aki az ő nevében intézkedik, aki mindenre örkö-

dik, amíg ő alszik s aki rá nézve sosem veszélyes, mert féreg, mert vézna, hát nem bánja! Csak csinálja a Gyöngé Ember!

S ez utóbbi, mint általában a gyöngék, akik a mások által biztosított előnyeiket szemérmetlenül használják ki, nem is bizonyult restnek. Részt vett a zsákmányok szétosztásán, a tervek megbeszélésén s ő volt mindig a legzajosabb. Miért ne, mikor akkor zúzatja szét az ellenkezők koponyáját, mikor akarja? Azonkívül ő nem saját magáért verekszik! Ő mindent az Erős Ember érdekében követ el, aki jó, aki megérdemli buzgalmát. Bizalmában ő sosem ingadozott, mert azt más támasztotta alá, olyan, aki talán sokszor kételkedett erejében s csakis azért, mert minden rajta múlt. A Gyöngé Embernek nem kellett az Erős aggodalmaival törődnie. Ott hadakozott az óriás árnyékában kihívóan, felelőtlenül, mint a gyerek az apja mellett, aki anélkül, hogy fontosnak tartaná amannak tényleges testi fölényét, bárkivel kikezd. A fő, hogy hatalmat érez maga mögött, ő maga ügysem számít.

A Gyöngé Ember most már nem kereste a magányt, látomásai sem voltak, a cserjét nem babusgatta, ott volt mindenütt, ahol a többi s asszonyos tüntetéssel, nagyzolással kedveskedett mások előtt is nagy pártfogójának. Ő nyugodtan kürtölhette ki az Erős Ember markosságát, bivalyizmait, mert az esetleges ígéreteket nem neki kellett valóra váltania. Örült, hogy elnémíthatja, megnyomoríthatja a többieket, s csak azért, mert ő volt a Gyöngé.

Egyik este azonban, amikor legtöbbször már nyugovóra tértek, így szólt megint az Erős Emberhez:

— Hallod-e Erős Ember, mondok én neked valamit. Figyelsz-e rám?

Az Erős Ember most már többre becsülte a kis csuszó-mászót, talán még hálás is volt neki egyetmésért, barátságosan könyökölt elébe:

— Beszélj csak, Gyöngé Ember!

— Sokat köszönhetek neked, — szólalt meg hát amaz, — talán mindent. De tudod-e, hogy ennek nem is lett volna szabad másként történnie. Gondold csak át, Erős Ember! Méltányos dolog lett volna-e téled és töletek, hogy én, aki szerencsétlenségemre csenevész testtel láttam napvilágot, itt pusztuljak el a szemetek láttára? Ugye nem! Mi szerződést kötöttünk, de tulajdonképpen szerződés nélkül is meg kellett volna engem védelmezned. Ide figyelj, Erős Ember! Hős-e az az oroszlán, mely csak nyúllal akar megküzdeni? Nem szégyen-e hát, hogy a többiek mind engem akartak elpusztítani, aki nyúl vagyok hozzájuk képest? Én bizony ammondó vagyok, Erős Ember, hogy szó nélkül is pártfogolnod kellett volna a Gyöngét . . .

A Erős Ember táguult szemekkel tapadt az okoskodóra:

— Hős-e az az oroszlán . . . — ismételte a görnyedthátú szavait. — Bizony, nem hős az! De . . .

— Várj csak, Erős Ember! — gurult eléje rögtön a vézna. — Ugy-e azt már te is belátod, hogy sajnálatos dolog a gyámoltalant bántalmazni s hogy nem válik az ilyen tett senki előnyére. Te hatal-

mas karokat kaptál osztályrészül, a többi is, hát nekem semmi sem jutott volna . . . ?

Amaz a vállait vonogatta, pedig egy pillanatra talán meg is szánta az apró tülekedőt, aki ismeretlen rosszaságból kifolyólag lett rozogább valamennyiüknél.

— Gondoltam én valamit, Erős Ember! — fontoskodott a másik. — Tudod-e, hogy én sem vagyok olyan utolsó pondró? Ha neked az a fölényed, hogy erős vagy, nekem az az erősségem, hogy gyöngé vagyok! Mindenkinél aljasabb és hitványabb, aki engem bántalmaz . . .

Az Erős Ember nehezen fogta föl e szavak értelmét, de a kisebb olyan tüzzel beszélt, hogy akarva sem tagadhatott. Valami különös sajnálat ömlött végig egész lelkén. Miért üldöznék ezt a kis kapkodót, amikor tényleg olyan veszélytelen s amikor tényleg nem erőshöz méltó a gyöngék gyötrése? Ő összetörhetné pillanatok alatt ezt a kis viaskodó életet, de mi értelme lenne ennek? A gyöngéket tényleg nem szabad többé kizárni az őket megillető jogaikból. Az a leggyöngébb, aki őt megüti . . .

— Igazad van, Gyöngé Ember — mordult föl végre amaz. — Ezután téged nem csak azért foglak védelmezni, mert te elvégzed az én házi ügyeimet, hanem azért is, mert méltatlan dolog a védtelent magára hagyni a veszedelemben. Így lesz, Gyöngé Ember! — és megszorongatta a hunyászkodó jobbját. — Igazad van, Gyöngé Ember!

Másnap újra félre bújtak a többiek s vagy helyeselték, vagy elleneztek az Erős véleményét. Először csak félelemből nem emeltek kezét a mindinkább szertelenkedő Gyöngé Emberre, most azonban, amióta a megegyezés értelmében az elnézésnek valami halvány erkölcsi háttere is lett, mindenkit gyöngéd, hiú és vételkedő gondolatok tepertek maguk alá. Az a legutolsó, aki engem bántalmaz . . . zúgott beléjük a kijelentés. Nem volt ebben a mondatban szó sem a hatalomról, sem az izmokról, sem az Erős Emberről, egyszerű megállapítás volt az, amit a Gyöngé eszelt ki sanyargatott óráiban s most mintha mindenkit megejtett volna ez a segítségkiáltás, ez a parancs. Csak annyit tudtak, hogy ezentúl nem az Erős Ember oltalmazza a Gyöngét, hanem a hiúság, hogy senkisé is akar utolsó lenni, az önérték, a tisztaság, az önbecsülés, a részvét, a belátás és minden — csak az ököl nem. És nem is tiltakozhattak ellene. Tényleg, kinek fér a lelkére, hogy megkínózzon egy nyomorékot?

A Gyöngé Ember tehát mind erősebb lett. Bizalmát nem kellett egy valaki jótállásának megfelelően ekkorára vagy amakkorára zsugorítania, ő most már mindenki benn hitt. Levegőben zsongott, egyiktől a másikig ívelt a parancsoló, keserves jajszó. Senkitől sem kellett tartania, annál is inkább, mert a többiek, hiszen elsősorban a saját érdemeikről vagy ocsmányságukról volt szó, jobban figyelték egymás cselekedeteit a Gyöngével szemben, mint ő maga. A parancsot elfogadták, kénytelenek voltak elfogadni s most ennek nevében szigorú őrei is lettek ez új viszonyoknak. Aminthogy mindig így van ez,

mikor sokan akarnak eleget tenni egy óhajnak s túlbuzgón mérlegelve egymás jó vagy rossz szándékait könnyörtelen, esetleg égi ki nyilatkoztatássá acélozzák azt. A belátás, mint valami kedves újszülött, vagy legalább is mint valami különleges jövevény, mindenkit elámított. Jólesően gyakorolták a kegyelmet a Gyöngé Emberrel szemben s talán valami fölemelkedés vagy megtisztulásfélét is éreztek bensejükben. Csak tőlük, isteni akaratuktól függött a könnyörület s ha az Erős Ember jár elő ilyen példával, aki a legderekből, miért haboznának ők? Minden meggondolást fölülmutat valami primitív szégyenérzet. Megküzdeni egy nyúllal? Nem, soha többé! Értéküknek, ha nem is mindenben, ezentúl nem a sziklaemelgetés lett mértéke, a nyers állati hatalmaskodásból kicsírázott az elnézés gyöngédsége s most mintha eszerint akarták volna osztályozni egymást. Az az utolsó, aki őt megüti . . . De miért? Aki nyomorék ahoz, hogy összekaparja mindennapiját, pusztuljon! Minek tartsák ki a herét, a betegesködőt?

Ezek a kérdések számtalanszor zúdultak föl bennük, de hasztalan. A legjelentéktelenebb is örült, hogy van egy valaki közöttük, akit csak azért nem bunkózik agyon, mert az az illető alázatosan borult elébe a kéréssel: Ne bánts engem, a szegény gyöngét! Ettől kezdve mindenki uralkodott az alatta állón s jaj volt annak a hatalmaskodónak, aki több jogot akarván kisajátítani a maga számára a nyavalyással szemben, talán ítélkezni vagy végrehajtani is mert volna. A sok erős, a sok uralkodó egymást zabolázta meg. A Gyöngé lett a legsérthetlenebb.

Az idő múlt s lassan-lassan annyira természetessé vált a kímélet, hogy teljesen megfeledkeztek azokról a nyers napokról, amikor még üvöltözve ostromolták meg a messzi főnnsíkot, durván lökve félre az útból asszonyt, gyereket és tehetetlent. A Gyöngé Embernek fájt a saját gyöngesége és életet akart biztosítani a maga számára. De hőstettekkel nem dicsekedhetett, ahoz nyúlt, amije volt. Le kellett gyöngítenie a többit is, ha nem akart elszáradni a legnaptalanabb barlangban. Bele csempészte, mert mohón ragaszkodott ahoz a kis mozgáshoz is, amit szíve verése biztosított számára, a maga véznaságát az Erős Ember lelkébe, hogy így egyenlítse ki azokat a különbözőségeket, melyek lehetetlenné tették fönmaradását. És az Erős Ember nem tiltakozhatott. Izom-szempontjai a Gyöngé Emberéihez szelídültek, vad ösztönét valami furcsa erőtlenség ülte meg. Már nem csak a Gyöngét mérlegelte e szavak szerint, hogy az a legutolsó, aki engem bánt, hanem sok mindent. Egész lényét valami finom bágyadság igázta le. Nagy hite, mely mázsás karjaihoz fűződött, mindinkább elsenyvedt, asszonyait sem zargatta el, olyan betelten, mint azelőtt, a Gyöngé Ember beléje plántálta a saját erősségét, mely csak neki jelentett páncélt, de nem a többinek. A Gyöngé Embertől hiányzott a legösibb életföltétel: a kíméletlen erő, mely félrerugja a mellékcélokat, hogy maga magát koronázza meg a leggyőzedelmesebben, a Gyöngé Ember leborult a kérlelhetetlen hatalom elé és valami erkölcsöt imádkozott ki magából félszegen, gyámoltalanul, hogy eljátszott tám-

pontját így valahogy helyettesítse s a mohó önzés, mely betöltötte a közösséget éppúgy, mint az egyént, nem utasította vissza azt, ami veszélytelen árnyéka volt csupán jogarának. A Gyöngye Ember keveset kívánt, kicsinységet, semmit s egyetlen sóhajával, mely éppen jelentéktelensége miatt visszhangzott a többiekben, rácsáfolt a hús törvényeire, fölborította a dagadó, vértől illatos bálványt, megkötözte a ropogó öklöket, belefecskendezte mindenbe a maga tanakodó tehetetlenségét: a morált. Pedig csak élni akart . . .

Néha mintha felhőrgött volna egyesekben az elföldelt őszinteség, a brutalitás, mely tehernek érezte a gyöngéd korlátozást s mely lassan-lassan nem csak a Gyöngyére szorítkozott, de szándékát eltaposta a másik, aki ezekután kötelesség-félének érezte s többé-kevésbé saját jól felfogott érdekében, mert legerősebb csak egy volt s így ő is különbözőképen viszonylott a többihez, az előbbi megrendszabályozását. A Gyöngye Ember erőssége észrevétlenül fejlődött s mindenkor a jelentéktelenség látszatával. Senki nem érezte nyíltan, zökkenésesen izmai fölsőségének hanyatlását. Aki érezte, az már vagy beleszületett az új rendbe, vagy beletörődött, de végeredményben egy pillanatig sem gondolt a kútforrásra. Olyan szelíden gyilkolt a Gyöngye Ember, olyan semmitmondóan ásta alá a legvadabb, a legmohóbb állati jogot.

Szabadon sürgött, forgott a többiek között s már az Erős Embert sem tartotta fontosnak. Az ő élete most már nem az alvótól függött, az ő élete ezekután egy új közösségnek, egy ártatlan viszonynak lett záloga. Már a szolgálatait sem ajánlta föl olyan remegve az óriásnak s mulasztásaiért sem kívánt vezekelni. A Gyöngye Ember gyöngye volt s pöffeszkedően élt vissza ezzel az előnyével. Ő volt az, aki nem számított, amikor küzdelemről, életről volt szó, őt csak a jogok illették, a többiek bután elhamarkodott erkölcsi folytán, de a kötelességek kevésbé. Mozgalomban, vetélkedésben ő is ember volt s talán a leghevesebb, a leglelküimeretlenebb, a Gyöngye csak az önző életfönn tartásban bizonyult féregnek. De senkisé is dőbbsent meg . . .

Maga az Erős Ember is, aki hajnali, vértől duzzadó óráiban tán meg is bánta már nagy jóságát, különösen azóta, mióta a Gyöngye már nem volt olyan készséges, s mióta nem tekintette kegynek életbiztosítását, így tünődött: Ha akarnám agyonüthetném! Szánalmas, mert alattam áll, bosszant, mert mellém tolakodik, mi tart vissza mégis? Nem tudok hozzá nyúlai! Egy roppantás és vége! Nem tehetem!

S az Erős Ember, akitől mindenki remegett, mert sziklákat pörgetett tenyerén, életében először érezte, hogy tűr, hogy tűrnie kell. Miért? Indulatait lefokozta, hallgatott. Nem vethetett véget semminek, mert nem ellenféllel állt szemben, csak egy csúszó-mászó kukacsal, aki neki köszönhetette első föllélekzését s most arcátlanul él vissza fene nagy ökleivel. Nem jóságával, csak bivalyerejével! Egy roppantás és vége! Nem teheti! Szégyenletes dolog! És a többiek, akikre az ő tekintélye erőszakolta elsősorban is a belátást . . . Nem teheti!

A Gyöngé Embernek már nem igen voltak rettegő percei. Ha kellett, szembe szállt pártfogójával is. Vakmerően bízott. Talán titokban már nevetgért is amazok türésén, noha mindenkor a saját létezését érezte a jogosabbnak, a fontosabbnak. Igaza csak neki volt, mert neki kellett okoskodásokra támaszkodnia. A többi, legszívesebben egy suhintással szeretne volna elintézni a marakodásokat. De kénytelenek voltak ettől is óvakodni . . .

Egyik este, mikor a férfiak otthon hagyván előzetesen az aszszonyokat, az öregeket, a gyerekeket s a Gyöngé Embert, nem sok zsákmánnyal tértek vissza. Az Erős Ember kelleetlenül baktatott viskójához. Valahogyan húzódozott otthonától. Üres kézzel tér haza! Mintha félt volna a Gyöngé szemrehányásától. Nem félt, hiszen csak egy roppantás . . . De irtózott a számadástól . . . Hogyan? Ó, az Erős Ember nem mer megvívni azzal a semmivel? Maga sem tudta. Ez a Gyöngé Ember nagyon kihívó volt az utóbbi napokban. Félt tőle, mert olyan nyomorultul utolsó az mégis. Meg kellene fojtania az ilyen nyűgöt, le kellene hajítani a legmagasabb szikláról; de lehet-e?

Sosem érezte még magában ilyen elburjánzotttnak ezt a tehetetlenséget. Undorodik a leszámolástól, mert az a másik még sosem nyargalt a vad után és azért volt mindenkinél követelődzőbb. De csak nem törődik azzal a hitvánnyal? Ideje már, hogy véget vessen az egésznek! Mit bánja ő, ha rátámad is a többi. Azt sem bánja, ha agyonverik őt is a bolondok. Ha mind össze áll, igaz, csak elbirnak vele, de mégsem tűri tovább! Ha egy szót szól az a semmi, szétloccsantja a koponyáját. Mi köze neki a görnyedthátúhoz? Pusztuljon! Mikor elébe lépett, a Gyöngé Ember kíméletlenül ripakodott rá:

— Te tőled, Erős Ember, bizony éhen veszhetnék! — és féktelenül, sértően állt elébe. — Szégyeld magad!

Az Erős Embert, aki elé még senkisémet állni így, korholólag megbénította ez a váratlanul nagy vakmerőség. Tudta, hogy túlságosan főnnhéjazó a csenevész, de ez a fellépés, ez a szembekerülés felülmúlta elképzelését. Karjaiban vánnyadni érezte az izmokat. Nem teheti! Némán, óriási erejébe abroncsozva, tuskóként hevert le vakára. Nem teheti, nem teheti! Csak egy lépésébe kerülne s úgy érzi, hogy ez a lépés több az életénél. Úgy érzi, hogy ő is összeomlana a másikkal együtt. Nem teheti! Mi változott meg benne, a kurjongó, bömbölő baromban? Meghátrál a nyúl előtt, mert néhány pillanatig azt hitte, hogy annak élete is ér valamit. S most már nincs visszafelé út. Ásítózva, nyújtózkodva fojtotta meg saját hatalmát, a vad, igaz tülekedés hatalmát egy beteg mérlegelés kedvéért. Nem teheti!

— Szégyeld magad! — recsegett tovább a Gyöngé Ember s ettől kezdve ő parancsolt.

(Szeged)

Berczeli Anzelm Károly.

ELÉGIA

EGY TEMPLOM HALÁLÁRA.

Ez illat-lelkű templom
holnap lélektelen rom:
tömjénnel tölt falából
kövön kő nem marad.

Harangja bizva kondul,
de a vén falakon túl
állványok erdejében
új dóm vert gyökeret.

S az állványok ha tűnnek,
zengő bokrétaünnep
jöttén az ódon egyház
kulcsát veszejtől majd,

kulcsát, mely nemzedékek
hitének menedéket
tárt sugaras rorátén,
borús vigilián.

Sürgés-forgás, sietség.
S a fürgé kőművesnép
művét ha betetőzte:
az agg toronyba vág.

De még e nyári estén
megrozkodott keresztjén
a lák mögé hanyatló
nap fénye hamvadoz.

S ormán egy fáradt fecske,
Jóisten kőművesse,
gazdája mérhetetlen
hatalmát hirdeti.

S leszáll az este végkép
s megtéveszt a sötétség:
a régi templom épet
s az új: romot mutat.

Csákány alá ítélt ház,
hűséged engem példáz!
Mert hűség háza lelkem,
akár e templom itt:

ormán ég madarának,
oltárán ég Urának
szállást ad áhitattal
lerontatásaig.

(Szeged, 1924 augusztus)

RÉDEY TIVADAR

JOSEPHUS SZOBRÁNÁL.

BÉCSI EMLÉK.

Fönségesen, mégis jóságosan
Ül érclován cézár a Burg mögött,
Mint hű Titusz, mint bölcs Mark Aurél.
A déli nap is mosolyog fölötte,
Bár birodalma napja már lement.
Az emberek tolonganak a téren,
A nagy szobor tövéen kis emberek,
De élők és az élet hatalom,
Az ország és a dicsőség az élet.

Egy kapu aljában sáppadt, sovány
Síránkozó koldúsanyóka gunnyaszt,
Köhögő kislányt tart a karjain
És várja fáradtan az alamizsnát,
Mintha a déli nap is elborulna
Egy pillanatra, hogy rájuk tekintek.
— Ó boldogító cézár, Josephus,
Ki népeket váltottál volna meg,
Lám, ércben tündöklő formád előtt
Még mindig ott virraszt a nyomorúság,
Hiába tárja karjait feléd
Hiába intesz néki érckezeddel
Fönségesen, mégis jóságosan,
Már minden tartományod elveszett,
De a szegénység él s uralkodik még!

(Szeged)

JUHÁSZ GYULA.

A RABLÓGYILKOS.

— EMLÉK. —

I.

Csöngettek a lakásom ajtaján.

— Jaj Istenem, — rohant be a következő pillanatban Julis, a szobaleányom, aki nem tudott másképen beszélni, csak lelkendezve, — egy orosz keresi a nagyságos urat.

— Bocsássa be, — szoltam nyugodtan. Engem egyáltalán nem lepett meg orosz vendég látogatása. A forradalmak alatt sokféle orosz megfordult nálam és Wrangel tábornok vállalkozásának szerencsétlen összeomlása után, amikor Konstantinápolyon keresztül valóságos orosz népvándorlás indult meg nyugat felé, szinte egymásnak adták a kilincset az emigránsok, akik között, mint később kiderült — sok ál-emigráns: emigráns bőrbe bújt bolsevik ügynök volt.

Magas, karcsú ember lépett be a dolgozószobám ajtaján. Borostás arca, csapzott, szemébe lógó haja, kétségbeesett tekintete, jól szabott, de kopott és pecsétes ruhája rögtön elárulta, hogy szerencsétlen helyzetben van.

— Bocsásson meg, — kezdte látogatóm, — herceg Padojevszkij Nikolajevics Dmitrij vagyok. Egy könyvkereskedés kirakatában orosz regények címlapján olvastam a nevét. Bementem és megkérdeztem a lakáscímét. Nem fogom soká zavarni . . .

— Kérem, — szoltam óvatosan, — foglaljon helyet. Egyáltalán nem zavar.

Megkínáltam cigarettával. Rágyújtott és tovább mentegetőzött:

— Nem akarom sokáig zavarni. Orosz menekült vagyok. Óh tudom, tudom . . . Sok a megbízhatatlan az emigránsok között. Itt vannak az írásaim . . . Valami foglalkozást szeretnék. Tisztességesen tudok németül, franciául, angolul, tudok zongorázni . . . Értem, értem, — nem okvetlenül ilyen előkelő foglalkozást: követ törni, erdőt irtani, fát vágni, vagy talán be tudna ajánlani valahová kocsinak . . . nagyon jól értek a lóhoz . . .

Gyorsan, hadarva beszélt. Talán nem akart sokáig terhemre lenni, vagy talán gyorsan túl akart esni a megalázkodáson. Látszott rajta, hogy parancsoláshoz van szokva és nehezebbre esik a kérés.

— Szívesen állok rendelkezésére, — feleltem én rövid gondolkodás után. — Majd érdeklődöm ismerőseimnél és egy pár nap múlva legyen szerencsém, vagy talán adja ide a lakása címét.

— Egy pár nap múlva? — kérdezte ijedten. — Egy pár nap múlva már késő lesz. Két nap óta nem ettem és ez idő szerint nincs egyetlen egy fillérem se.

Csöngettem a szobaleánynak.

— Óh, nem azért mondom, — tiltakozott vendégem, — ne értsen félre. Nincs jogom . . .

— Kérem, — feleltem én, — hasonló helyzetben ön se utasított volna el, ez csak viszonyosság, legyen szerencsém . . . Egy csésze teát elfogadhat tőlem . . .

— Óh, nem, nem, — válaszolt a herceg fülig pirulva. — Mit fog gondolni rólam? Munkát szerezzen nekem, örök hála kötelez. Én nem akarok koldulni, nem könyöradományokat gyűjtök. Nincs olyan alávaló munka, amit el ne vállalnék. Szívesen elmegyek trágyát hányni, elmegyek csatornamunkásnak, csak ne kelljen koldulnom és éhezni, mert ez . . . alávaló, utálatos érzés mind a kettő . . .

— Elmenne-e pincérnek? — kérdeztem én, de a következő pillanatban magam is megdöbbentem, hogy ilyen sértő ajánlatot teszek neki.

— Óh, a legnagyobb örömmel!

— Erről esetleg lehet szó. Egy körúti kocsmában ismerem a tulajdonost. Beszélek vele.

— Je vous en prie, — mondta a herceg franciául.

Szobaleányom behozta a teát és a herceg hosszas unszolás után beleegyezett, hogy vendégem legyen.

II.

Pár nap múlva fölkerestem a herceget abban a kocsmában, ahol sikerült foglalkozást szerezni számára borfiúi minőségben.

Későre járt, a vendégek haza mentek, csak az egyik sarokasztal mellett turbékolt még egy szerelmes pár. Talán fiatal házaspár voltak, talán régen nem látták egymást, mert folyton beszéltek, — nem úgy, mint a régi házastársak. Farkasszemet néztek, aztán a leány, — talán fiatal menyecske, a szemébe fújta a férfinak, hogy hunyorítson és mind a ketten nagyot nevettek. Vagy a férfi könyörgő tekintettel csücsörítette előre ajkát, hölgye tagadóan rázta meg fejét, miközben egyik hajfonata incselkedően csúszott ki kalapja alól.

A herceg mellém ült, szép keskeny fejét lehajtotta karcsú, fehér kezére. Nagyon szomorú volt. Oroszországból szörnyű hírek érkeztek: terror, tömeges mészárlások, megölték a herceg rokonait is.

— Úgy érzem, — szólt a herceg halkan, — hamarosan kitombolja magát a terror. Megöltek mindenkit, aki nem tudott rabszolgájukká lenni. Nyugodtan hazamehetnék. De ha tévednék is, akkor is megyek, mert így nem bírom már soká. Egy év alatt összekuporgatok annyit, hogy a Fekete-tengeren át hazamehetek.

— De hiszen ön sem tud rabszolgájuk lenni. Önt egy év múlva sem fogják szívesen fogadni. Tudják, hogy ellenségük és amint fölismerik, rögtön föbe lövik.

— Óh, ön téved, kedves uram, — felelte a herceg. — Ön ezt nem érti. Én, amint haza érkezem, amint Odesszában hazai földre teszem a lábamat, azonnal föbe lövöm magamat.

— Ennek ugyan nem sok értelme van, — jegyeztem meg aggodalmasan.

— Úgy? Nem sok értelme van? Próbálja csak meg, legyen csak távol éveken át a hazájától, — nem, nem is jó szót használtam, — ez nálunk elvont valami, — attól a háztól, amelyben született, attól a kerttől, amelyben mint kis gyermek szaladgált, a faluja templomától, vecsernyére hívogató harangszavától... Oh, nem a hazámba, nem az egész, nagy Orosz Birodalomba vágyom én vissza, hanem a falumba... Tudja, a kertem végében van két magas jegenyefa, nyáron sárgarigó riog rajta, télen szarka csörög, róka ugat esténként a tövében, amely a tyúkólaimból a legszemtelenebbül lopkodja a baromfit... És... ne nevéssen ki... azért kívánczozom haza, hogy... hogy lássam... azt hiszi, örült vagyok? — hogy lássam és megriaszthassam rókakomát... Este, ha lefekszem az ágyamba és haza érzem magamat, róka-ugatást hallok mindig. Ha otthon lehetnék és látnám, hogy viszi sántikálva, nevető, sunyi arccal a legszebb kakasomat, dehogy is lőnék rá... azt mondanám: vidd csak, csintalan ravasz, vidd, de ha holnap megint eljössz, kiporolom az irhádát... Tudja, szeretem a rókáimat is, hozzátartoznak a házamhoz, vendégeim, a házamból élnek, közös kosztón vannak velem, az én tyúkjaimat eszik ők is, én tartom el, én táplálom őket, az én földjeimen laknak...

Új vendégek érkeztek.

— Pincér, egy liter bort!

A herceg fölugrott, megtörölte szemét a hóna alatt tartott szalvétával és kisasszírozott a söntésbe.

III.

Kiszolgálta a vendégeket és pár perc múlva újra mellettem ült.

— ... mondja meg, miért éljek, miért dolgozzam itt? Hogy esetleg egy kis pénzre tegyek szert és tudjak a Café Françaisban pezsgőt inni, meg kiöltöztetett éjszakai némberekkel mulatni? — Megvetően legyintett a kezével. — Én nem látok más célt magam előtt, mint haza menni, főbe lőni magamat és otthon, hazai földben tovább folytatni az életet ott, ahol két évvel ezelőtt abba hagytam: hallani a harangok szavát, melyeket a dédapám vett a falunak, a nagy bimm-bamot, meg a kis kotnyelest, a hazai szél suhogását a hazai jegenye-fák között... óh, maga nem hiszi, mert még nem próbálta: más dalt dúdol az idegen fák között az idegen szél, mint az otthoni fák között az otthoni és más hangon ugat az itteni állatkertben a róka, mint otthon, az én kertem végében, más szaga van a földnek, a mezőnek, a trágyának, és az a szellő, amely itt, a maguk gyönyörű földjén idegessé tesz és vérig bosszant, otthon... csók, az apám, nagyapám, az őseim porát csókolja a számba, meg a fogam közé...

— De ha főbe lövi magát, mihelyt otthon partra lépett, mindezt már úgy sem fogja érezni, — még ha otthon, a kertje végében, a rókák mellett temetik is el.

— Honnan tudja? — kérdezte, különösen, szinte gyűlölettel tekintve rám.

— Valószínű.

A herceg tekintete könyörgőre olvadt.

— Ne bántson, kérem, ne bántson, az Isten szerelmére, legalább a hitemet hagyja meg. Ha még ebben sem hihetek, miben higgyek? Bocsásson meg, talán nem egészen logikus, amit beszélek, de éppen elegendő okom van rá, hogy zavart legyek. Nem születtem pincérnek . . . és az adott körülmények között kötelességem boldognak éreznem magamat, hogy pincér lehetek . . . Egyik percben elszorul a szívem, hogy a következőben valami boldogság-félében túláradjon. Képek tolnak emlékezetembe és fájni kezd tőlük valami a keblemben, pedig egyáltalán nem fájdalmas képek. Egy szín, egy hang, egy felhőfoslány . . . és felújul bennem egy sereg honi emlék s mialatt gyönyörködve nézek magam elé lelki szemeimmel, szívemből csorog a vér, és fáj a seb, mintha tört döftek volna belém . . . Tegnap délután egy nagy, fehér felhőtömböt pillantottam meg a Gellért-hegy fölött. És egyszerre eszembe jutott egy szép nyári délután . . . a folyóparton ültem . . . kék volt az ég, csodálatosan, gyönyörűen kék, olyan kék volt, drága barátom, mint az óceánok a térképeken, mint a búzavirágmező. A hanyatló nap sugarai csodálatosan világították meg a szigeten a kerekerdőt, amely a rezgő nyárfa fehér lombjaival hálásan bólingatva köszönte meg a napsugarak csókjait és egyszerre — az erdő mögött, valahol messze, mélyen az ég kékjében feltűnt egy fehér pont, amely egyre közelebb jött és egyre nagyobb lett, míg végre óriási, hófehér felhőtömb formájában jelent meg a szemem előtt. Nem volt semmi különös ebben a felhőtömbben és mégis . . .

Arca megrándult, két szeme telebuggyant könnyel.

— . . . míg otthon voltam, nem tudtam, micsoda kincs nekem az, ami körülöttem van. De amikor ábrándjaimon, meg éjszakánként, álmaimon keresztül megismertem, óh megszerettem, igazán, forrón és kész vagyok meghalni érte. Gyakran álmodom haza . . . — búbajos, gyönyörű álmok! . . . — és — talán már nem is ismerem a valóságban otthonomat, mindent besugároz álmaim vakító kolo-ritja . . .

— Pincér! Egy pohár sört!

A herceg fölugrott és kiszolgálta a vendégeket.

Amikor újra visszaült mellém, elgondolkozva, némán ült egy pár pillanatig, aztán újra megszólalt:

— Egyébként pedig, hogy mi van *odaát*, bocsásson meg, de azt én sokkal jobban tudom, mint ön. Én már kétszer is jártam ott, — hiába néz rám olyan különösen, — már kétszer tértem vissza onnan. Egyszer, — úgy emlékszem rá, mintha ma történt volna: súlyos beteg voltam, akkoriban még nem hívták spanyol náthának: egészen közönséges, de annál súlyosabb orosz influenzában feküdtem. A lázam hirtelen szökött fel. Anyám meghőmérőzött és betakart: negyven és fél fokos lázam volt. Hirtelen valami furcsa dolog történt ve-

lem: úgy éreztem, hogy zuhanok lefelé, szemem elsötétült, egy pillanatra elvesztettem az eszméletemet és a következő pillanatban megkönnyebbülten, mintha nem volna már testem, valami furcsa sötétbarna mezőn igyekeztem valahová. Az ég olyan volt, mintha rozsdásrostával takarták volna be, a föld fekete, a levegő ólomszürke. Alig láttam pár lépésnyire az ismeretlen, idegen és mégis otthonos vidéken, de jól éreztem magamat, vidám voltam, tudtam, hogy nem törénhetik semmi bajom . . . Egyszerre csak a fejem fölött kétségbeesett sikoltozást hallottam és . . . és kinyitottam a szememet. Tudja, mi történt? Fölsírt az anyám . . . Sokszor nevettem a parasztkbuta hiedelmén, hogy a halottat föl lehet sírni. És ime, a saját esetemben győződhettem meg róla, hogy lehetséges. Mert én már halott voltam, a lelkem már a túlvilágon járt, amikor az anyám rámborulva sikoltozni kezdett . . . és erre tértem magamhoz. Hogy másodszor mit láttam? Ugyanazt! Odaát nincs nagy változatosság. Mindössze egy nagy-nagy, komor, bolthajtásos kaput láttam még, amelyen túl átláthatatlan, sűrű sötétség kezdődött . . .

— Ön igazolni akarja azt, hogy a logikájában zavarok mutatkoznak, — szóltam én. — Gratulálok, mert ez igazán a legteljesebb mértékben sikerült.

Kezet nyújtottam a hercegnek és távoztam.

Különös, gyanakvó, szinte gyűlölködő tekintettel nézett utánam..

IV.

Néhány hónapot vidéken töltöttem, egy kedves földbirtokos családnál és meg is feledkeztem az én orosz hercegemről. Nem írtam neki egy sort sem, a gondtalan falusi élet teljesen ellustított. Csak amikor hazajöttem, jutott eszembe újra és hirtelen aggodalom szállt meg. Úgy éreztem, hogy a herceggel távollétemben valami történt. Szemrehányásokat tettem magamnak és elhatároztam, hogy este fölkeresem a kocsmában.

Bánatos őszi idő volt. Délután három órakor már beesteledett. Kavargó, sűrű fellegek takarták az eget. Az ablaküvegen az esőcseppek csíkokban csurogtak végig. *Híves, borongós őszi nap . . .* Igen, az én lelkemben is benn ült a fájó unalom.

Hallottam, hogy a lakásom ajtaján csöngetnek. Az előszobaajtó kinyílt, valaki belépett az ebédlőbe. Egy darabig csönd volt, aztán egyszerre fájdalmas akkord sírt fel . . . És halkán zokogott el a zongora valami bánatos dallamot, amely nagyszerűen illett az őszi eső szomorú petyegéséhez. Máig sem tudom, mi volt ez a dal: Csajkovszkij, Moszkovszkij, Rubinstein, Chopin, Glinka-e, vagy látogatóm — rögtön kitaláltam, hogy a herceg, — lejátszotta azt a kottát, amit az esős őszi szél csapkodott útközben a fülébe? Egy végső, diszharmonikus sikoly, a basszus-hangokon elhaló, csuklásoktól szagtatott zokogás . . . és a következő pillanatban előttem állott a her-

ceg, a szeme alatt elkanyarodó, fekete karikákban, mint valami esőcsatornában görögtek végig a könnyecseppek.

— Búcsúzni jöttem, — szólt a herceg rekedten.

— Búcsúzni? Hova készül? — kérdeztem meglepődve.

— Haza. Odessza felé . . .

— De hiszen ott rögtön lelövik, amint partra lép!

— Ne féljen, nem lesz idejük rá. Én hamarább elintézem.

— Örült! — tört ki belőlem önkéntelen.

— Meglehet, hogy igaza van. És én mégis indulok. Mostanában hallottam hangokat. *Odaátról*. Mit néz rám olyan különösen? Odaátról szólítottak. Háromszor szólított nevemen az apám. Hiába mereszti a szemét, én nem vagyok kacsa és az apám sem volt az; elhiszem, hogy a kacsának nincs lelke, szelleme és elmúlása után nem marad belőle egyéb, mint a csontja, amelyről lerágták a húst. Az én apámnak a szelleme azonban ma is él, ő szólított, ő látja, hogy jobb lesz nekem odaát és hív és én megyek. A körúton, a legnagyobb zajban egyszerre, mintha az első emeletről kiáltottak volna le hozzám, a nevemet hallottam: Mitya! És most már harmadszor történt ez meg velem. Mennem kell. A pénz együtt van: nem loptam, nem gyilkoltam érte, igaz, megvallom, nem is egyenes úton szereztem: kártyán nyertem . . . Gyanús oroszok kezdtek járni a kocsmába. Sokat ittak, sokat költöttek. Egy este, amikor egyedül maradtak, kártyázni kezdtek, én leültem közéjük és elnyertem a pénzüket. Részegek voltak . . .

Eltátott szájjal néztem rá.

— Mit csodálkozik? — kérdezte. — Miért ne nyertem volna el, amikor ők úgyis elítették volna . . . És aztán kidobtam őket. Utolsó, piszkos nép volt, nem érdemeltek mást . . .

— De miért nem ül le? — kérdeztem, rámutatva az egyik karosszékre.

— Nem tudtam, hogy megengedi ezután a vallomás után.

— Érdekel a sorsa, — válaszoltam óvatosan.

— Kidobtam őket, — folytatta rövid szünet után, — mert alávalóan gondolkoztak. Aljasul nyilatkoztak olyan dolgokról, amelyek előttem szentek. Gyalázták a Mindenhatót, a Hazát, az embert, az emberi érzéseket. Amikor már elnyertem a pénzüket, bölcselkedni kezdtek. Pálinkát ittak és úgy bölcselkedtek. Nem akarom untatni azzal a sok zöltséggel, amit összehordtak . . .

— Mégis, mit mondtak, hogy úgy megharagudott rájuk?

— Hogy mit mondtak? Az egyik az Istent tagadta, a másik megtoldta azzal, hogy nincs erkölcs, a harmadik kijelentette, hogy az ember a leghülyébb és legelebizakodottabb lény a világnak. A hajszálon élősködő mikrobák szerint ugyanannyit tudnak a világról, mint mi és számukra egy másik embernek a hajzata a Mars-csillag. Kétségkívül ők is törnek azon a fejüket, laknak-e vajjon azon a Mars-csillagon hajmikrobák? Sőt megfúrják a koponyabőr epidermisét is

és ez ugyanazt jelenti náluk, amit nálunk a föld kérgének a megfűrése. Borzasztó gyorsan szaporodnak és igen rövid idő alatt elpusztulnak. Számukra a fejmosás az özönvíz, a diluviális kor és aki a fejmosás után, a leghosszabb hajszál végén életben marad, az Noé, akit a késői unokák még ezer perc multán is, — mert náluk pár perc az élet, — emlegetnek. A nagyobb haj-élősdiek náluk a mamutok, az izzadás fölfakadó talajvíz, a brillantine a hét bő esztendő és a megkopaszodás a világ vége. És okosabbak, mint az emberek, mert ők tudják azt, amin a hülye emberek ezer meg ezer esztendő óta hiába törnek a fejüket, hogy van-e világ vége és hogy őket az ő földgömbjük magával hozta a világra, elevenen, az ő világuk teremtese az ő születésük pillanatával összeesik. Náluk is ugyanazok a létviszonyok, mint nálunk: a hajszálon esznek, isznak, betegeskednek és pusztulnak és amikor a szerelmes férfi megcsókolja a nő haját, a csók mennydörgése világokat rombol ott össze. És hogy az Isten annyit törődik velünk, amennyit mi törődünk a fejünkön élő hajmikrobákkal: időnkint lemossuk sóborszesszel, hogy az élősködőket kiirtsuk a hajunkról... Nem birtam tovább ezt a zagyvalékot. Kituszkoltam őket és . . . felmondtam a gazdámnak. Én ember vagyok és nem mikroba, engem a szent emberi érzések tesznek emberré, én az érzéseim, meggyőződéseim rabja vagyok, én megyek haza . . . a falumba . . .

Ijedten, kérdőleg néztem rá. Valami különös zavarodottság fejeződött ki szemében.

— Én ember, erkölcsi lény vagyok . . . Én szükségesnek tartom a földi igazságszolgáltatást . . . Nekem meg kell halnom. Igen, lakolnom kell, mert én bűnös, nagyon bűnös ember vagyok. Nekem meg kell halnom, de otthon . . . az a kegyelem. Maga nem tudja ki vagyok én. De — ha bűnös vagyok is, Isten teremtménye vagyok és nem fejkoszmó. Én csak úgy élhetek, ha nincs rajtam egyetlen egy makula sem, mintahogy a fejemen sincs — erre leteszem a hét főesküit, — egyetlen mikroba sem. A lelkemen, a becsületemen sem lehet makula. És mert van, én itt nem élhetek, vezekelnem kell halállommal, mert szörnyű bűn súlya nyomja a lelkemet. Én — a büszke, vallásos herceg, — rabló, közönséges rablógyilkos vagyok . . . Az Istenért, ne nézzen rám olyan fenyegetően . . . Ne jelentsen föl: a bíróság fölmentene, de a törvényszéki eljárás hosszú időre megakadályozna abban, hogy vezekeljek . . .

Elhallgatott. Az ablak külső, bádognépárkányán egyhangúan, komoran dobolt az őszi eső.

Pár percig némán ültünk. Aztán a herceg nagyot sóhajtott és folytatta:

— Az én esetem annál különösebb, mert amikor a rablógyilkosságot elkövettem, az elrabolt értéket tízezerszeresen meg tudtam volna fizetni. És a körülmények, sőt erkölcsi, becsületbeli kötelességem kényszerített rá, hogy raboljak: a feleségem és pólyás kis fiam élete függött ettől. Az eset olyan borzalmas, hogy szinte komizság tőlem, ha elmondom és megrontom vele a hangulatát, talán tönkre-

teszem az éjszakáját, sőt esetleg megrendítem hitét az erkölcsben. Mert igenis állítom, hogy kötelességem volt megölni azt az embert, aki nem vétett nekem, akit talán éppen olyan irtózatossághoz vezető körülmények között várt haza a felesége, meg a gyermeke, mint az enyéim engem.

— Teljesen megőrült, — gondoltam magamban elborzadva.

Az eset titokzatossága azonban felcsigázta kíváncsiságomat és biztatni kezdtem. Éreztem, hogy ez az ember, akinek alakja, hangja, megjelenése, sorsa, gondolkozása teljesen különleges, egyéni volt, akiben nem volt semmi sablon — bizonyára nem úgy és nem azért gyilkolt, ahogy és amiért az átlaggyilkosok.

A herceg behunyta a szemét, könyökét térdére támasztotta, arcát tenyerébe fektette és remegő hangon folytatta:

— Esküszöm az élő Istenre, a Mindenható Atyára, hogy . . .

Valaki csöngetett. Néhány pillanat múlva három orosz állott a szobám ajtajában. A herceg végignézett rajtuk, fölkelt és szó nélkül távozott.

V.

A három orosz a Nemzetközi Antibolsevista Bizottság magyarországi albizottsága volt. Az egyik — már csak a keresztnévére emlékszem, Fedornak hívták, — előadást is tartott a régi képviselőházban a bolsevizmus borzalmairól.

Megkérdeztem, hogy mivel állhatok rendelkezésükre.

Pénz kellett nekik, sürgősen, azonnal, mert utazniuk kellett és nem volt egy vasuk sem. — Az a hamiskártyás herceg, — mondta Fedor barátom, — kifosztott bennünket az utolsó fillérig.

— De uraim, — válaszoltam én, — mit gondolnak felőlem? Hiszen, ha volna annyi pénzem, amennyivel önök hárman Berlinbe utazhatnak, — én magam utaznék el legelőször. Örülök, hogy egyik napról a másikra megélek.

Eleinte kérlelőre fogták a dolgot, aztán könyörögni kezdtek, végül megfenyegettek, hogy ha nem adok pénzt, nagyon megbánom.

Volt egy pár száz koronám, odaadtam nekik, csak hogy megszabaduljak tőlük. Becsületszavukra fogadták, hogy Prágából megküldik: máig sem küldték meg. De talán nem is volt többé módjuk ilyen hitvány földi dolgokkal foglalkozni. A komitét ugyanis, — amint egy héttel később egyik orosz lapban olvastam, — Berlinben elfogták, mint bolsevik ügynököket és . . . akkoriban könnyen osztogatták a halált.

VI.

A herceget három napig nem láttam és már azt hittem, útra kelt Odessza felé. A harmadik nap estéjén váratlanul betoppant.

— Elutaztak a gazemberek, — mondta fogcsikorgatva. Én, amint öntől elmentem, azonnal a sajtófőnökhöz hajtottam és jelen-

tettem neki, hogy ezek a gazemberek bolsevikai röpiratokat csempészek be az országba és mialatt antibolsevista előadásokat tartottak, azalatt a nép között bolsevista propaganda-iratokat osztottak szét. Tudja mit mondott a sajtófőnök? Benyúlt a fiókjába és megmutatta nekem a detektiv-jelentéseket, amelyek igazoltak engem. De viszont kijelentette, hogy nem léphet föl ellenük, mert az egész sajtó tele van dicséretükkel és a közhangulat javítására hasznos volt az ő nyilvános antibolsevista előadásuk. — Azt hiszem, maga a sajtófőnök is adott nekik pénzt, hogy minél előbb tűnjenek el. Szerencsénk, mert — látja ezt a revolvert? — Én nem sajnáltam volna tőlük három golyót!

— Érdekes emberek önök, oroszok, — feleltem én. — Itt álltak szemtől-szembe egymással, kölcsönösen inni akartak egymás véréből és akkor érik meg teljesen az elhatározásuk, amikor már késő.

A herceg elgondolkozott.

— Látja, önnek igaza van. És ebben különbözünk mi önöktől, magyaroktól. Önök meg mindent elsietnek és akkor gondolják meg, mit csináltak, amikor már késő. Önök temperamentumosabbak, önöknél sokkal gyorsabb az elhatározás. És végeredményében talán nem is bánom, hogy nem lövöldöztem le őket. Újabb gyilkosságokat szedni a nyakamba, bíróság, ítélet, — talán soha sem jutottam volna haza Odesszába. És megterhelni a lelkiismeretemet egy újabb . . .
Óh . . .

A herceg lehajtotta szomorú, szép keskeny fejét.

— Pedig nem lehetett másként. Az én helyemben mindenki így cselekedett volna. Minden becsületes ember elkövette volna ezt a rablógyilkosságot. Mert az volt. Az! . . . Nagy szenvedések árán átvergődtünk a határon és eljutottunk Lembergbe. A feleségem megfázott, magas láza volt, elapadt a teje. A kicsit napok óta nem tudtuk megfürösztetni, kis testét fölette az izzadság, meg a nedvesség. Reggel volt, amikor megérkeztünk. Gondolhatja, hogy az ősi ellenség földjén nem fogadtak bennünket valami szívesen. Egy liter tejért egy dollárt fizettem, lakást azonban egész nap hiába kerestem. A szállodák zsúfolva voltak, magán-lakásban pedig hogy is adtak volna szállást három zuhlott kinézésű oroszoknak, akik közül egy súlyos beteg volt, egy pedig síró csecsemő. Estig szaladgáltam össze-vissza a városban, míg végre egy külvárosi szálloda portásának megesett a szíve rajtam és az udvari folyosó végén, a fürdőszobát ideadta nekünk — egy éjszakára öt dollárért. Nem sajnáltam a pénzt, — majd dolgozni fogok, ha elfogy a pénzem, — gondoltam magamban, — csak hogy egyszer tető alatt vagyunk végre! Feleségem rögtön lefeküdt a fürdőszoba keskeny, kényelmetlen díványára, maga mellé tette a gyereket, én pedig kimentem a portáshoz alkudozni, hogy akármilyen áron kerítsen nekem fát, hogy begyűjthassak. Hiába volt minden könyörgés és ígéret: akármilyen valószínűtlenül hangzik is, arany-súllyal fizetve sem tudtam fát keríteni. Künn harmincfokos hideg volt, szobánkban a fürdőkádban be volt fagyva a víz. A kis fiam

kék volt a hidegtől, meg az egész napos sírástól, a feleségem már eszméletlenül feküdt a díványon. Kétségbeesésemben vad gondolat villant meg agyamban: reggel, amikor megérkeztünk, láttam, hogy a podzamai pályaudvaron fát raktak ki. Nem volt időm a gondolkozásra: kabátom alá dugtam a háti-zsákomat és kisurrantam a szállodából.

— Az utcák sötétek voltak, olyan háború utáni világítás volt: csak minden tizedik lámpa égett, de az is alig adott nagyobb világosságot, mint egy júniusi Szent János-bogár. A revolveremet előkészítettem, hogy ha valaki föl akarna tartóztatni, vagy meg akarna akadályozni munkámban, szó nélkül lelövöm. Lábam alatt ropogott a keményre fagyott hó, fejem körül örült sivítást rendezett az orkán, a szívem dobogott, a halántékomban úgy lüktetett a vér, hogy hallottam. A torkom kiszáradt és a homlokomról csurgott a veríték. Nem tudom, mennyi idő alatt értem oda és hogy jutottam át a kerítésen, csak arra emlékezem, hogy amikor a háti-zsák — fával tele — már a hátamon volt, egyszerre egy mozgó alakot vettem észre a sötétben. Odalapultam a farakáshoz. A sötét alak egyenesen felém tartott. Egyre közelebb, közelebb. Elővettem revolveremet és — elsütöttem. A sötét alak végigvágódott a havon. Gyanús volt a zuhanása s ezért óvatosan felé haladtam, a farakáshoz lapulva s — amikor már csak egy pár lépésnyire voltam tőle, egyszerre fölemelkedett és rám lőtt . . . A következő pillanatban én is újra löttem, aztán egész közélről még egyszer belélöttem. Meghalt. A szél bömbölt, a faágak recsegték, talán azért nem hallották meg az őrszobán a lövést, vagy talán meghallották, de senkinek sem volt kedve és bátorsága kijönni a sötétbe, — elég az hozzá, hogy hazajutottam, hátamon egy rakás fával. Meg vagyunk mentve, meg vagyunk mentve, ujjongott a lelkem, amikor benyitottam a fürdőszobába. Meg vagyunk mentve, — mondtam hangosan, amint bezártam magam mögött az ajtót. Meggyújtottam a gyertyát. Szegény kis fiam már kiszenvedett, a feleségem pedig eszméletlenül feküdt a hideg kőburkolaton. Harmadnapon ő is meghalt . . .

— Tudja, nem tisztán a büntudat, — óh, ha a feleségem, meg a kis Mityám élne, dolgoznék tovább, húznám az igát, — de így? Se hazám, se házam, se családom, se barátom — ott akarok lenni az igazságos, mindenható úr előtt, aki megbocsátott még a keresztre feszített rablógyilkosoknak is . . .

Már az ajtóban állott, amikor hirtelen visszafordult és megszólalt.

— Mielőtt örökre elválnánk, még mondani akarok önnek valamit. Talán nem fontos, de úgy érzem, csak használok önnek azzal, ha elmondom. Ön nagyon rossz politikus. Ön azok közé az emberek közé tartozik, akik csak az ár ellen szeretnek úszni. Soha sem fog elérni semmit, mert mindig az ár ellen fog úszni. Becsülni fogja mindenki, de pozíciója soha sem lesz, mert mindenki tudja, hogy vérebellenzéki: csakazértis magyar. Igen, önök magyarok általában ilyenek. Azért érvényesül önök közt minden sváb, német, tót, lengyel,

mert azok meg az árral úsznak: alázatosak, hízeltgők, engedelmesek, jó politikusok. De én jobban szeretem önöket, a dacos, kemény magyarokat, akik mind egy-egy király méltóságát és akaratát hordozzák magukban, akik — mint ahogy a kőszáli sas a repülőgépet, — különös szeretettel támadják meg azt, ami legyőzhetetlen. No, Isten önnel! Kár, hogy nem hisz a szellemekben, mert úgy megszerettem önt, hogy halálom után is meg fogom látogatni.

Hangosan, erőltetetten föl kacagott.

— Isten önnel!

Kinyitotta az ajtót és a következő pillanatban elnyelte szemem elől az esti sötétség.

Örökre.

Mert soha sem láttam többé.

VII.

Egy hónap múlva véletlenül kezembe került egy odesszai újság. Amint kinyitottam, rögtön a szemembe vágódott Padojevszkij barátom neve.

Karakter volt: nem játszott a szavával.

A zsebében talált levél kívánsága szerint kertje végében temették el, az árokban.

Hallja-e vajjon faluja harangjának szavát, a nagy bimm-bammot, meg a kis kotnyelet? Hallja-e vidám ugatását ravaszul mosolygó rókáinak? Látja-e vajjon, hogy oszladoznak már az ólomfellegek hazája felett?

(Budapest)

Gilárty Zoltán.

HARMONIKASZÓ.

Szelid estéken,
Mikor fáradtan ültök, hullott emberek
S a csillagsugár fázlódva fölremeg,
Valami csüggedt, vén padon
Harmonikázni szeretnék nektek.

Vidám és kedves nótákat húznék én,
Hogy felviduljatok a pesti udvarok
mély gödrelben munkától lihegők,
Mikor a sovány estebéd
Izzadsággyöngyöt ver homlokotokra
S tépetten álltok fel a ma után
S tépetten álltok a holnap előtt,
Amely örök éhséggel nyeli éltetek.

S amikor keserű szájjal, ferdülön, nehezen,
Pipára gyujtanátok:
Robottól görbült derekatok kihúzni
S az izmaitokba öröklött örök fáradtságot
kinyújtóztatni néhány percre csak —
Lám:
Egyszerre szelíd harmonikaszó szállana
valahonnan
S békésen terülne bús szívetekre le.

És szólnék szépen: szívem, szíveim . . .
És megmozdulnának erre a lányok,
Jómellű szeretők és sápadt árvavirágok
S a másnap messze volna, mint a temető,
A szívekben sok édes virág nőne,
A szépség, jószág ide költöznének,
„Ó, kis madárkám . . .“ szállana az ének
S én küldeném a szépet, a jót egyre,
csak egyre,
A kezemmel, a harmonikával, a szívemmel
A szívekre.

(Budapest)

MAJTHÉNYI GYÖRGY.

SZONETT EGY EMLÉKKÖNYV LAPJÁRA.

Emlékkönyvek! Szépszavú temetői
Az írásoknak és a sírásoknak,
Melyek felett a letűnt álmok női
Tünődnek, várnak, hervadnak, zokognak,

Emlékkönyvek, ti örökmécsű sírok,
Szomorúfűzként, im, rátok hajolnak
A szálló évek s új életre hívott
Bus napjai a letűnt bánatoknak.

Emléksorok! Ti maradtok vigasznak,
Az élet merengő, elbágyadt alkonyára,
Melyek felett szűz csillagok virrasztanak . . .

S ti zsongtok fel a késő éjszakákon,
Mikor az árva szív álmokra tárva
Hiába várja, hogy befonja álom.

(Szentés)

PALASOVSKY BÉLA.

A JANZENISTA RÁKÓCZI.*)

XIV. Lajos rendelete, amely engedelmisséget követel (1727), nem félemlíti meg a kamalduliakat. Saint-Gilles priorja, DE BESSÉ, írásban csatlakozik és protestál minden engedékenységgel szemben. A francia kamalduliak tartománygyűlése a tilalom ellenére is összeül 1727. okt. 5.-én, a grsboisi kolostorban. Az itt elhangzott vélemények közül említésre méltók: a királyt, aki mindig protektora volt a vallásnak, ezúttal tévesen informálták; az *Unigenitus*-bullát nem fogadta el az Egyház, nem is fogadja el és nem is fogadhatja el soha stb., stb. A szentéletű atyák külön Óvásban (Remontrances) fejezik ki okaikat, amikkel a *Constitutio*-t elvetni kénytelenek és amikkel az egybehívandó egyetemes conciliumhoz föllebbeznek.

Idézetek párhuzamos szembeállítására következik ezután: baloldalt a janzenizmus kiátkozott tételei, jobboldalt ugyanazok a kitételek szórul-szóra idézve a Szentírásból és a Szentatyákból (pl. AUGUSTINUS-ból), akiket az Egyház kánonjai elismernek. Régi taktikája volt ez JANSENIUS követőinek.

A röpirat konkluziója nem lehet más, mint az, hogy *a pápa tévtanokat hirdet, amiket nem tehet magáévá az Egyház.*¹³⁾ A pápai csallhatatlanság dogmatikus definíciója előtt talán még nem volt eretnecség ez a véghatározat, de az Egyháznak mindenkor veszedelmesebb megbontói voltak azok, akik nyílt schisma helyett belülről szították a meghasonlást. Ilyen útra jutott a kamalduliak francia kongregációja, akiknél a politikában megtört, vallásába megtérő fejedelem lelki erős várat keresett . . .

A konkluzió önigazolása gyanánt néhány olyan esetet föl is sorol a röpirat, amikor egyetemes zsinatok kárhoztattak és visszautasítottak pápai bullákat. A hiteles egyháztörténeti forrás, amelyre a kamalduliak hivatkoznak, FLEURY abbé nagyszabású *Histoire ecclésiastique*-ja: egyike azoknak a szent könyveknek, amiket Rákóczi élettársul vitt magával Rodostóba.¹⁴⁾ Fleury abbéról pedig köztudomású, hogy ezt a munkáját meglehetősen gallikán szellemben írta meg.¹⁵⁾

Harmincnyolc kamalduli közül tizenkilenc nem fogadta el a pápa kiközösítő leiratát. A kibékíthetetlenül ellentétes vélemények egyforma arányban oszlottak meg? Vagy a többség az ellenszegülők részén volt és némelyek csak óvatosságból nem adták oda az aláírásukat? A pápai *Constitutio* mindenképpen vihart támasztott a csöndes magányosság lakói között. Ez a *Constitutio* — mondja végül a röpirat — *eltávoztatja a békét a kamalduli házakból, földülja az egységet és végromlásba taszítja a congregatio-t.*

A viharon nincs mit csodálkoznunk, ha beállítjuk a kamalduliak tiltakozását a XVIII. század tizes és huszas éveinek lelkiállapotába.

*) Második és befejező közlemény.

¹³⁾ L'Église n'a jamais enseigné de telles Doctrines, ce n'est donc pas certainement elle qui parle dans la Bulle Unigenitus. (I. m. 25. l.)

¹⁴⁾ V. ö. II. Rákóczi Fereuc könyvtára, Bp. 1926. 5. I. és Függelék 20. sz.

¹⁵⁾ V. ö. A. Gazier, *Hist. gén. du mouvement janséniste*, I, 1922, 252. l.

Abban a korban,¹⁶⁾ amikor a Sorbonne százötven doktora testületileg tiltakozik az *Unigenitus*-bulla ellen; amikor harminckét francia püspök egy nemzeti zsinat összehívását sürgette ebben az ügyben; amikor a *Témoignages des Camaldules* említette négy püspök közül Montpellier püspöke (De CROISSY) nyíltan a jezsuiták ellen fordul, Senez püspöke (SOANEN) pásztorlevélben siet az „igazság” védelmére, Mirepoix püspöke (De la BROUE) fanatikus augustinismusáról tesz bizonyosságot és a janzenista Quesnel bámulói közé áll, és végül a bolognei püspök (De LANGLE) szintén csatlakozik a gallikán opponálókhoz; amikor a békés kolostorok és apácazárdák százai tiltakoznak és Noailles kardinális pásztorlevelében, a kiátkozott propozíciókat védelmezve, magát a pápai csálhatatlanságot tagadja; amikor egy rövid *tréuga Dei* után ismét megindul a harc a pápaság és francia nemzeti egyház között; amikor egy pápát, a szigorú erkölcsű XIII. Benedeket, tomizmus miatt fél-janzenistának lehet nevezni, mint-hogy bullában kárhoztatta Molina szabadakarat-tanát és Szent Tamás, valamint Szent Ágoston predesztinációs-doktrínáját kanonizálta: — nincs mit csodálkozni rajta, ha ilyen korban a vihar szelleme fölkaparta a jámbor kamalduliak egységét is.

Annyi bizonyos, hogy a lázongó kamalduliak társaságában Rákóczi meg tudta őrizni a bűnbánó lojalitását és az egyházhűség nyugalalmát. De a keserűség itt csöppent a vallásos élmény édességébe. Itt láthatta, hogy az isteni igazság elhomályosul a földi vitákban. Jobb tehát félreállni és szüntelenül csak az égi fényesség után „áhítozni”.

2. Egy kamalduli a „janzenista” Rákócziról.

A troyesi kéziratok között az egyik cartonba¹⁷⁾ téve egy háromoldalra terjedő írást találtam, amelynek címe: *Notes sur la vie du Prince Ragotzi*.

A nyilvánvalóan XVIII. századi följegyzésről mindenekelőtt megállapítható, hogy nem azonos a *Testament* (La Haye 1751) elején megjelent *Abregé de la vie du prince Rakoczi* című, 40 lapra terjedő szöveggel. Mindakét „életrajz” Rákóczi franciaországi népszerűségének bizonyítéka. De míg az *Abregé* egy részletező, politikai vázlat, addig a *Notes* nem egyéb, mint néhány bizalmas megjegyzés Rákócziról, akit az író közelebbről ismerhetett, mert nagy történelmi távlatok helyett személyes anekdotákat mesél róla, meglehetősen pongyola modorban, Rákóczi lelki motivumaiba is bepillantást enged és Rákóczit főleg a kamalduliakkal való vonatkozásaiban állítja elének. Valamelyik grosboisi szerzetes írhatta, kevéssel a fejedelem halála után. A grosboisi eredetet kétségtelenné teszi, hogy Rákóczi egyik művének kéziratához csatolva maradt ránc és ugyanegy ív papíron Rákóczi Grosboisba írt levelének másolatával, amiről alább lesz szó.

¹⁶⁾ V. ö. erről bővebben: Gazier, i. m. I. köt. 14. feje.

¹⁷⁾ Jelzése: Mss. lat. 2146.

A *Notes* igen értékes adalékokat nyújt Rákóczi életéhez és jellemzéséhez. Témánkra legfontosabb az a följegyzése, hogy Rákóczi Grosboisban *szorgalmasan olvasta NICOLE műveit: teológiát tanult belőlük és rajtuk öregbítette a francia nyelvtudását* . . . Fontos ez az adat, mert kiviláglik belőle, hogy Grosboisban csakugyan olvasható volt a heretikus NICOLE. Rákóczinak tényleg a kezében voltak NICOLE művei, amit eddig csak a rodostói könyvlista alapján következtethettünk.

De még ennél is kézzelfoghatóbb érvet hoz a kamalduli kézírata: egyenesen kimondja, hogy Rákóczi janzenista volt. Egykorú nyilatkozat úgy ismeri a fejedelmet, mint janzenistát. Ez is igazolja mindazt, amit Rákóczi janzenizmusáról megállapítani bátor voltam. Elmondja a névtelen krónikás, hogy egyszer FLEURY püspök jött meglátogatni Grosbois-t. Az ebédnél csodálkozva konstatálja a püspök, hogy Rákóczi milyen jól beszél franciául. A házfőnök nem azzal okolja meg ezt, hogy Rákóczi régebben sokat forgolódott udvari társaságokban . . . , hanem azzal, hogy *a fejedelem alaposan olvasta NICOLE munkáit*. És megértette-e bennük a finesse-eket? — kérdezi erre a püspök, aki ebben a pillanatban úgylátszik NICOLE elméjét előbbrevalónak tartotta a heretikus író destruktív hatásánál . . . Hogyne, Monsignore, — magyarázta tovább a prior — hiszen *ő maga is janzenista*. Fréjus püspöke elmosolyodott — bizonyára azzal az udvarias mosollyal, amit csak egy fölényes valláspolitikus és egy megbocsátó egyházfejedelem engedhet meg magának, ha egy asztalnál kénytelen ülni az ördög ártatlan cimborájával

Rákóczi janzenizmusára nézve figyelemre méltó még az életrajznak az a helye, amelyből megtudjuk expressis verbis, hogy a grosboisi vendég-remete *kamalduli maradt Törökországban is* és hogy évről-évre megküldette magának a congregáció officiumait és egyéb előírásait. Hogy levelezett Grosbois-val, mint közéjük tartozó, arra egyéb dokumentumok is vannak.¹⁵⁾

Rákóczi vallásos nagylelkűségét példázza egy kedves történet, amit a jólértesült krónikás szerencsésen megmentett számunkra. Egyik inasa bőjti napon állott vizet szolgál föl neki. A türelmes fejedelem szeliden figyelmezteti őt mulasztására. Ugyanez az apród egyszer Rákóczi füle hallatára illetlen szavakat ejt ki. Rákóczi haragra gerjedve, szigorúan megkorholja a magáról megfélemedezőt. Csodálkozó környezetének aztán így magyarázza meg a kétféle büntetés okát: multkor csupán egy halandót sértett meg, de most Uram és Istenem ellen vétkeznek . . . A történet már szinte azok közé a legendák közé tartozik, amelyeneket a középkori kolostorokban jegyeztek föl rendtársaikról az annaleseket író barátok.

Azt, hogy pontosan megtartotta a kamalduliak szigorú életmódját, hogy naphosszat imádkozott, durva munkát végzett, gyakran kenyéren és vizen élt: tudjuk más oldalról is. Tanu lehet rá maga Nagy Péter cár is, aki meglátogatta őt Grosbois-ban és bámulatát fejezte ki a „nagy ember“ épületes példáján . . .

¹⁵⁾ V. ö. az I. fej. 3. pontját.

A *Hôtel de Transylvanie* ügyét is fölemlíti a kézirat,¹⁹⁾ igen kedvező beállításban mutatva Rákóczit, aki nagy szükségében is lemondott tetemes jövedelméről, mihelyt értesült róla, hogy a nevét viselő palotában bűnös szerencsejáték folyik.

Ezek után rátérhetünk a *Notes sur la vie du Prince Ragotzi* teljes szövegének betűhív közlésére. A pongyolán fogalmazott kézirat — íráshibái után ítélve — másolat lehet.²⁰⁾

Le prince Ragotzi étoit prince souverain de Transilvanie. L'empereur voulant s'emparer de ses états lui declara la guerre. Le prince écrivit en France pour demander du secours on lui promit qu' a tel jour on lui enverroit vingt mille hommes, l'empereur lui livra bataille le prince esperant sur les vingt mille hommes qu'on lui avoit promis se presenta avec sa petite armée. Surpris de ne point voir arriver les vingt mille hommes il ne perdit pas courage il se defendit avec toute la valeur possible, faisant tantôt l'office de capitaine, tantôt celui de soldat, malgré cela il fut vaincu et obligé de prendre la fuite, l'empereur courrouce²¹⁾ contre lui mit sa tête a prix et mit sur pied des émissaires contre lui. le Prince étoit accompagné dans sa fuite de plusieurs de ses officiers,²²⁾ un des principaux (on croit que c'étoit son chancelier) après avoir dîné dit a son prince qu'il le prioit²³⁾ de lui laisser un quart d'heure pour faire quelques affaires, le prince lui répondit que pour peu qu'ils retardassent il y avoit tout a craindre pour eux, attendu qu'ils étoient poursuivis très vivement, l'officier pressa instamment le prince de lui accorder ce quart d'heure ce qu'il fit avec beaucoup de peine, la suite prouva que le prince avoit bien raison de ne vouloir pas retarder, car l'officier fut pris et écartelé à quatre chevaux, le soir le prince se déguisa en palfrenier et se coucha sous ses chevaux, cette innocente ruse lui réussit admirablement bien, car les espions ne reconnurent pas le prince de Transilvanie, il continua sa route en France sous cet habit, arrivé en France il fut très bien reçu on lui donna un honnête revenu le prince se retira chez les R. p. Camaldules de grosbois, ou il édifia tous les solitaires. Dans cette retraite il s'apliqua entierement à la lecture de ouvrages de M. r. nicole et en les lisant il y apprit et sa Religion et la langue française.

Monsieur de Fleuri évêque de Frejus après s'être demis de son évêché vint à la cour, tout le monde scait qu'il fut nommé précepteur du prince régnant. ce fut sans doute quelque temps avant cette nomination qu'il alla visiter les camaldules de grosbois. Ses Domestiques disoient partout que leur maître étoit un saint, et qu'il ne pensoit qu'a se retirer du monde. le prélat en effet ne démentit pas ce que ses gens en disoient de luy car il pria le pere Majeur de lui louer un appartement dans sa maison, celui cy repondit vous ne scavez donc pas, Monseigneur, que tous nos apartemens sont occupés par le prince Ragotzi, le prélat penitent n'insista pas davantage. pendant le dîner il temoigna au pere Majeur sa surprise sur ce que le prince Ragotzi parloit si bien françois, Monseigneur, repartit le pere Majeur c'est qu' il a bien lu M. r. N i c o l e. y entend-il finesse reprit l'évêque,

¹⁹⁾ V. ö. erről: Márki S., *Rákóczi*. III. : 430; Szekfü i. m. 37. és 340. l.

²⁰⁾ A ritkítások tölem vannak. A kurzív szedés a kézirat aláhúzásait jelzi.

²¹⁾ = *courroucé*.

²²⁾ Itt körülbelül véget is ér az „életrajz” politikai része.

²³⁾ = *prie*.

oüi, Monseigneur car il est bien janséniste. Mr. de Irejus se mit a sourire et n'en dit pas davantage.

Le prince Ragotzi menoit pour ainsi dire la même vie des camaldules, il prévenoit toujours dès minuit les matines des Religieux qui se disent à une heure et n'y manquoit jamais, psalmodiant toujours debout avec eux et a leur tete, et cela avec une simplicité si noble et si chretienne qu'on étoit enchanté de la voir; demeroit en sa tribune près l'église, en prieres, lectures et meditations jusqu'a cinq heures en été et six heures en hyver, quoi qu'il soit permis a la communauté d'aller se reposer jusqu'a primes, assistoit a tierces à la Messe conventuelle et a Sextes, ainsi qu'aux autres offices du jour autant que les devoirs de sa maison et l'attention sur ses domestiques pouvoient le permettre, il s'exerçoit de temps en temps aux travaux les plus penibles avec les Religieux dans le plus grand silence, et choisissoit pour cela les plus forts d'entre eux afin de fatiguer davantage, ce qui ne manquoit pas d'arriver les lundis, mercredis, et vendredis du carême il ne prenoit dans toute la journée pour nourriture que du pain et de l'eau, et les vendredis de chaque semaine pareillement sans exception, ny restriction quelconque, en sorte que si par quelque'empêchement indispensable il n'avoit²⁴⁾ s'acquitter de cette abstinence si severe, il la reprenoit un autre jour très exactement il ne voyoit, autant qu'il étoit en lui, que des gens de bien et d'une piété éminente, on l'auroit apprise chez lui, si l'on en avoit été depourvu, témoin le czar qui en lui rendant visite aux camaldules temoigna être extremement édifié de ce qu'il avoit vu et eut lieu d'admirer en ce grand homme.

Tout ce qui offensoit la majesté divine lui étoit extremement sensible, un jour qu'il faisoit une de ces abstinences au pain et a l'eau, un de ses pages d'en fournir de bonne a ce repas si frugal lui en servit par inadvertance, qui avoit plusieurs jours, et c'étoit en été en sorte qu'elle commençoit déjà d'avoir un fort mauvais goust, le prince s'en aperçut très bien et se contenta de lui dire d'être plus attentif sur tout lors qu'il n'auroit que du pain et de l'eau a lui préparer, peu de temps après le même page qui aparament ne croyoit pas le prince aussi près de lui qu'il étoit s'échapa de dire quelques paroles trop libres et peu mesurées, le prince les ayant entendues accourt promptement et d'un ton vif et animé ne manqua pas de faire une forte reprimande à celui qui les avoit prononcées le menaçant de son indignation s'il recidivoit. une personne très qualifiée qui étoit pour lors presente et qui l'avoit été pareillement lors ce que le page avoit servi au prince de l'eau très mauvaise lui demanda confidemment quelles raisons il avoit de parler avec tant de forces et de véhémence actuellement qu'il ne s'agissoit que de quelques paroles legeres et inconsiderées, tandis qu'il avoit fait paroître tant de douceur et de moderation dans une occasion ou la negligence à son devoir avoit été si marquée ah! s'écria le prince, *c'est qu'il n'offensoit qu'un homme mortel, mais ici c'est mon maitre et mon Dieu qu'il offense.*

il témoigna encore l'éloignement qu'il avoit pour tout ce qui est opposé a la loy Divin, lorsqu'il aima mieux perdre vingt cinq ou trente milles livres de rente et davantage que de favoriser ce qui pouvoit être occasion de pechê, ayant renoncé au droit qu'il avoit comme prince d'avoir un hôtel a paris ou sous nom²⁵⁾ il y auroit un jeu public, dès qu'il fut informé du mauvais usage qu'on pouvoit

²⁴⁾ Itt hiányzik egy szó: *pu.*

²⁵⁾ Hôtel de Transylvanie.

|| en faire, quoique certainement il ne fut pas pour lors dans l'opulence, et qu'il vit toujours des aumônes très abondantes, qui ne lui servirent pas de pretexte pour se faire sur cela illusion a soy même. combien de tels sacrifices et autres qu'il seroit trop long de deduire, prouvent ils que c'est Dieu qui est le dominant du coeur!

L'empereur ayant la guerre avec les Turcs, les Transilvaniens voyant qu'il avoit le dessous envoyèrent un ambassadeur a grosbois pour engager le prince a revenir dans ses états. il en parla a la communauté qui lui dit qu'il étoit évident que Dieu la redemandoit dans ses états. ayant donc été obligé de partir pour la Turquie, voyage qu'il n'entreprit qu'après un sérieux examen de sa part et une décision bien formelle de l'ancienne Sorbonne, l'utilité de la Religion catholique se trouvant étroitement unie avec de justes intérêts de famille, d'ailleurs la Sorbonne lui dit qu'il n'étoit pas maître de luy même qu'il apartenoit a son peuple qu'ainsy il ne devoit pas hésiter un seul moment à se rendre au désir de son peuple etant en route il apprit que l'empereur avoit fait la paix avec les Turcs, il se trouva dans une grande perplexité. mais la providence qui n'abandonne jamais les siens permit que le Turc lui écrivit pour lui dire qu'il pouvoit continuer en toute sureté son voyage, qu'il lui donneroit une retraite dans ses états, lui assigneroit un honnête revenu pour vivre et lui laisseroit le libre exercice de sa Religion, en consequence le prince continua son chemin. arrivé en Turquie il ne rabattit rien de tous ses exercices. de piété et de mortifications, jeunes, abstinences etc. Jusqu'au période de sa vie et au milieu même des infideles Camaldule en Turquie comme en France, il conserva toujours une étroite liaison avec ces Religieux qui lui envoyoit l'orbe de l'office pour chaque année et autres usages de cette congrégation. il ne les quitta donc qu'avec un regret extrême, ainsy qu'il le leur temoigna en diverses occasions et surtout en les embrassant tous intimement et leur exprimant par un discours des plus patétiques la vive douleur de quitter sa chere solitude dont il exaltoit tout les avantages avec une conviction et une énergie qui faisoit bien comprendre que son coeur s'énonçoit parfaitement par sa bouche, aussi les en fit-il les dépositaires de ce coeur si chretien lorsque dieu l'appella a luy quelques années après sa sortie de grosbois, ayant chargé quelques seigneurs présens a ses derniers soupirs de leur temoigner de sa part combien il leur demeurait a jamais tendrement uni.

Ime: Rákóczi spirituális pályájának egy újabb bizonyítéka, a kamalduli barát krónikás elbeszélése a janzenista fejedelem életéről.

3. Rákóczi levele a kamalduliakhoz (1726).

Az előbbi kézirat folytatásaként másolatban közli a troyes-i folio-carton 3 levélnyi betétje azt a levelet,²⁶⁾ amit Rákóczi Ferenc irt Rodostóból a kamalduliakhoz, 1726-ban. A levélnek címet is adott a másoló barát: *Lettre du Prince Ragotzi aux R. P. Camaldules à Rodosto* ce 23 juillet 1726.

A levél létezéséről már volt tudomásom, MITTARELLI munkájá-

²⁶⁾ Mss. lat. 2146. A katalógus nem említi a levelet, csak az eléje irt életrajzot (Notes ...).

ból,²⁷⁾ aki idézi Rákóczi végszavait: *Epistola quam idem princeps scripsit cum corde transmittendam, redundat sensibus plane christianis et piissimis hominis, et se subscribit: Cinis et pulvis, appellatus olim Franciscus princeps.* — Annál nagyobb volt örömem, mikor a levél, szövegének egész terjedelmében, eléem került.

Rákóczi a kamalduliakhoz, elsősorban a priorhoz intézi végrendekezés-szerű sorait. Ez a prior valószínűleg nem más, mint Jean-Baptiste CARBONIER atya, aki a „lázongó“ kamalduliak iratában szerepel²⁸⁾ és aki HELYOT²⁹⁾ számára a rendtörténeti adatokat szolgáltatja. De ez nem is fontos: a levél maga elég bizonyítéka annak, hogy Rákóczi még Rodostóban is mennyire egyszelleműnek érezte magát a janzenista-hajlamú kongregációval.

Rákóczi levelét 1726-ban írta, abból a célból, hogy halála után szívével együtt küldjék Grosbois-ba, ami meg is történt. Kilenc évet élt még a végrendelező fejedelem, akinek ezt az írását nem közölte a *Testamen du prince Rakoczi* (1751). Szívét Franciaországban hagyta küldeni: Mikesnek ezt a följegyzését nem a politikai Franciaországra kell érteni, hanem Grosbois-ra, a kamalduliak földjére.

A janzenizmus szempontjából több érdekessége van a levélnek. Ugyanazt a vallásos remetét látjuk belőle, akit már egyéb írásaiból ismerünk. Tekintetét az égi *kegyelem* felé fordítva, keresztjét türelmesen és megnyugvással hordozva a *providentia* kifürkészhetetlen utain: úgy áll előttünk itt is Rákóczi, mint a barok kor érzelmes, szent alakjai. Szinte már krisztusi szerepben él, ami a vallásos exaltatio legmagasabb fokát jelzi: önmagát Istennek fölajánlja, váltság-áldozatul híveinek kicsiny csoportjáért . . . Fölfelé alázatosság, de az emberekkel szemben bizonyos páthosz szól a levélből, az isteni küldetés eloquentiája. Mintha boldog sebeit szeretné mutogatni, amikkel a gondviselés megáldotta. *Olvassátok a vallomásaimat* — mondja a kamalduli testvéreknek, apostoli gesztussal az ő szentté lételüket is előmozdítani akarván és önmagát, élete történetét adva azoknak, akik személy szerint nem láthatják. *Erősítsétek magatokat . . . Harcoljatok . . .* — ilyen igékkel buzdítja őket.

A szíve Grosbois-hoz tartozik, a *szent* kongregációé, amelynek tagjai *az égbe vezető úton járnak*. Vagy talán a herezis útjain tévelyegnek, pápai átokkal sújtva? Erre nem is gondol a jámbor végrendelező. Sőt kitartásra ösztönzi a kedves atyákat, hogy megharcolják a lelki harcukat: jobbra és balra egyképen vagdalkozva, csupán csak a Legfőbb Jót tartva szem előtt. Harc a világ, az ördög, a test ellen, — vagy a meggyőződés védelmében? A kamalduliak úgy érethették, ahogy kinek-kinek vigasztalásul szolgált.

A levelet betűhíven, íráshibáival közlöm, a ritkított szedés tölemre való, a kurzív szöveg az eredetinek aláhúzott szavait jelzi:

²⁷⁾ V. ö. Klebelsberg-album, 416. l.

²⁸⁾ V. ö. fentebb az I. l. fej. elejét.

²⁹⁾ I. m. V. köt. 1718. p. 279.

Mon très R. p. Majeur, Mes Reverends peres et mes très chers confreres en J. C. je vous ai déjà demandé une place dans votre cimetiere per une de mes lettres. j'ai ordonné par mon testament que mon coeur y soit transporté pour y être enterré, si je ne meurs par de maladie contagieuse, et c'est ce chetif morceau de chair que j'accompagne par ma présente, car quelqu'il soit je le regarde comme la plus noble portion de moi même que Dieu exigeoit de moi en sacrifice || pendant qu'il respiroit. il 'avoit touché en France, sa grace l'a amolli dans votre solitude, mais il n'a été pénétré que dans ce pays cy, entant que Dieu ayant amorti la fierté, que la naissance charnelle lui avoit imprimé, et détaché du monde il l'a rendu souple et soumis a sa sainte volonté; j'ose même dire tranquille dans les croix et les adversités. j'ay toujours regardé comme une grace particuliere l'effet de votre charité, en ce que vous m'avez aggregé à votre Sainte Congregation tout indigne que j'en etois; mais ce lien ayant ainsy attaché à vous ce même coeur que je vous envoie, il vous a été du après sa mort même recevez le, mes chers Confreres, sans aucun éclat mondain, comme un monument de l'affection que j'avois pour vous et comme le souvenir d'un grand pecheur conduit par mille detours des adorables voyes de la providence dans votre solitude, pour apprendre le chemin du ciel, dans lequel vous marchez, et vous guidez par vos exemples. j'écris ceci plein de santé de corps et de l'esprit; mais outre les événemens journaliers, auxquels ma mortalité est exposée, étant environné de la peste, je profiterois mal de mes lumieres, et celles que Dieu m'a données, si je differois à l'extremité d'accomplir mes derniers devoirs envers ceux, dont Dieu m'a commis le soin, et si je n'employais la santé dont je jouis actuellement, pour me dégager deplus enplus du soin du temporel, avant que Dieu frappe à ma porte par quelque maladie imprévue au reste comme rien ne m'arrête dans ce monde ni ne me fait souhaiter le delay de sa volonté sur moi, je suis prêt à souffrir encore plus longtemps les humiliations, les croix et les adversitez dont il m'a visité dans cette miserable vie; je suis prêt à les quitter avec elle, s'il lui plaist ainsy. disant avec St. Martin: *Domine si necessarius sum non recuso laborem.* je m'offre en sacrifice a Dieu pour non petit troupeau, je suis prest a satisfaire à sa justice dans l'autre monde même persuadé que votre sainte congrégation m'aidera par ses prieres et ses oeuvres à obtenir quelqu' indulgence de sa misericorde. il ne me reste donc rien qu' a souhaiter jusqu' au dernier moment de ma vie, de me conserver avec vous, Mes très chers peres, et chers confreres dans sa sainte grace, de souhaiter, dis je, qu'il vous fasse sentir de plus en plus la legereté du fardeau, et la douceur du joug qu'il vous a imposé fortifiez vous par son aide dans la guerre spirituelle, combattez a droite et a gauche, envisageant par une ferme³⁰⁾ le souverain bien, qui s'est donné pour prix de vos combats, esperez fermement la couronne de justice par sa misericorde, enfin *gemite, columbae in foraminibus maceriae flete ut rideatis; gaudete et latemini in cruce domini nostri Jesu Christi par quem in quo salus et redemptio nostra.* aimez l'état dans lequel Dieu vous a pellés,³¹⁾ puisqu'il vous a separés du monde, qui est son ennemi et entant que vous êtes separés de ce monde, vous êtes ses amis. croyez mes chers confreres, que si Dieu me laissoit le choix de vivre ou de

³⁰⁾ Itt hiányzik egy szó: *foi*.

³¹⁾ = *a* appelés.

mourir, je ne préférerois la vie à la mort que, si je l'osois dire, à condition qu'il³²⁾ la grace de vivre dans votre sainte religion. lisez mes confessions si on les juge de vos lectures pour que vous voyez combien votre état est heureux en comparaison de ceux qui portent les croix du monde, de la chair et du Diable comme je les avois portées presque toute ma vie, mais a Dieu ne plaise que je voulusse jamais former d'autres desirs, ni faire un autre choix, que sa sainte volonté. ainsy je veux la vie, je veux la peste, je veux la mort si Dieu le veut, et je souhaite qu'il ma fasse être avec vous, mes chers confieres, ou il lui plait, car sa volonté est juste et misericordieuse. Signé ainsy.

Cendre et Poussiere que le Monde appelloit

François Prince m. p.

cette lettre a été copiée sur l'original même.

A kamalduliak gondosan őrizték, másoltatták Rákóczi levelét. Értékes iratnak tekintették a *Confessiones* és más kéziratos mű szerzőjének minden sorát: Rákóczi nemcsak recipiálta korának vallásos eszméit, hanem maga is részt vett azoknak kialakításában. Ez a levél is Rákóczi európaiságának újabb bizonyítéka.

4. Jezsuita cenzúra.

A törökországi jezsuiták joggal vádolták janzenizmussal az emlékiratain dolgozó fejedelmet.³³⁾ Ismeretes, hogy Rákóczi a konstantinápolyi érsek cenzurája alá bocsátotta művét, amelyet Gallani vicarius még két olasz szerzetessel is átnézetett. Ezt a két hivatalos és jezsuita-szellemű bírálatot, amikra Rákóczi is utal Vallomásaiban, megtaláltam a troyei-i kéziratok között.³⁴⁾ Fölkérésemre KELÉNYI B. Ottó barátom szíves volt lemásolni a latin kéziratot és vállalta teljes theologiai apparátussal való publikációjukat. E helyen most csak röviden utalok a bírálatok tartalmára, azon szöveg alapján, amelyet Kelényi dr. rendelkezésemre bocsátott.

Két bírálati szöveg maradt ránk. Az A-kézirat csonka, csak a megbírált mű 19. lapjáig jut el kommentárjaival. Rákóczit meg sem nevezi: talán nem is volt szabad tudnia, kinek a tévelygéseit igazítja helyre. Nem említi a bírált munka címét sem, de nincs semmi kétség aziránt, hogy Rákóczi *Vallomásairól* szól.

Megjegyzéseiben rámutat azokra a helyekre, amik ellenkezőnek a Sancta Theologia igazságaival: ahol a *gratia sufficiens* tanát elhomályosítja, manicheus elveket propagál stb. a megbírált mű szövege. Kikeresi az ellenmondásokat: egy helyütt azt mondja például a szerző, hogy az isteni *praedestinatio* érdemeinktől függetlenül határoz, másutt viszont azt állítja, hogy az előre elvégezés a mi *cooperationunk* előremeglátásával és érdemeinkhez szabva történik . . .

³²⁾ Hiányzik: *me donnât*?

³³⁾ V. ö. Szekfü Gyula i. m. 230. és Minerva 1925: 13.

³⁴⁾ A „Mss. lat. 2145^a” borítékába téve.

Jobban a részletekbe megy a B-jelzésű kritika. Ez meg is nevezi a munkát: *Soliloquia in Forma meditationum aduentus Domini diebus*. Ebből a címből is kiviláglik, hogy Rákóczi *Confessio*-iról, illetőleg annak egy hosszabb, elmélkedő betétjéről³⁵⁾ van szó. A bíráló itt is a theológiától, Szentatyáktól való eltéréseket veszi sorra, az előtte fekvő szöveget követve, amellyel szemben hivatkozik a tridenti zsinat határozataira, az *Unigenitus*-bullára, mint legfőbb tekintélyre, VIII. Sándor pápa, XI. Kelemen kiátkozó végzéseire. Ime BAIUS, JANSENIUS kárhozatos propositio-ja, — mondja több helyütt Rákóczi ártatlan fogalmazványaira. *Contra sensum Theologorum* . . . Egy ilyen rosszul megfogalmazott passzusa Rákóczinak az is, amikor az emberiség nyomorúságairól (*miseria*) beszél, a janzenista pesszimizmus szellemében. Az óvatos cenzor „*miseria*” helyett *conditio*-t ajánl. Az aláírásból és dátumból kitűnik, hogy az eretnek-vizsgáló irat Perában készült 1719 márc. 20.-án, és pedig FRANCISCUS de TAURINO ferencrendi praefectus által.

A publikáció és kommentár föladata lesz egybevetni Rákóczi szövegével és verifikálni a két bírálat idézeteit. Ez a troyei-i lelet mindenestre növeli azoknak a dokumentumoknak a számát, amik nyilvánvalóvá teszik, hogy Rákóczit hivatalos formában is janzenistának bélyegezték. A Fejedelemlnek kedvét is szegte a kedvezőtlen ítélet. Kiadatlan meditációiban³⁶⁾ reflektál a cenzurára és akaratlanul is fölpanaszolja, hogy ez az incidens volt az oka, amiért több mint egy éven át pihentette a tollát . . .

5. Rákóczi relief-je.

Kutatásaim közben, nyomról-nyomra haladva, de ma már nem tudnám megmondani, milyen összefüggés alapján, a *Magasin Encyclopédique* 1811. évfolyamában (tome IV, pp. 241—267, Paris) egy Rákóczira vonatkozó cikket találtam.

A tanulmány címe: *Dissertation sur une ancienne Sculpture grecque; explication de son sujet et des inscriptions qui l'accompagnent*. Szerzője nem más, mint CHAMPOLLION, a hieroglifek megfejtője.

Champollion egy domborműről értekezik, amit a grenoblei könyvtár őriz. A relief, következtetései szerint, Rákóczi hagyatékával került a grosboisi kamalduliakhoz és onnan Grenoble-ba. A rodostói fejedelem számára készítette egy görög művész, amint a hátlapján olvasható görög fölírásból kitűnik, amely Champollion fordításában így hangzik: Gerasimus d'Héraclée, humble ouvrier des

³⁵⁾ R. vallomásainak és elmélkedéseinek pontos címe: *Confessio peccatoris ad praesepe in corde suo nati Salvatoris vitam suam desilentis . . . per formam soliloquiorum, diebus Nativitatis Christi . . . ; Meditationes in forma soliloquiorum de mysterio reparationis naturae humanae per Adam [corruptae] és In nocte nativitatis Domini meditatio in forma soliloquiorum super Evangelium Luc. secundum. (Akad. kiad. 1876. 3., 78. és 92. l.)*

³⁶⁾ V. ö. alább a II. rész 5. feje.

douze fêtes, les présente avec empressement au sérémissime prince de Hongrie.

A kérdés archeologiai részéhez nem tudok hozzászólni, de témánkra nézve annyiban bir érdekléssel e kuriózumszerű adat, amennyiben megtudjuk belőle, hogy Rákóczi ilyen ajándékokkal is kedveskedett a kamalduliaknak. Grosbois bizonyára kegyelettel őrizte az ereklyetárgyat, egészen addig, amíg a forradalom szét nem szórta az ancien régime kincseit . . .

De hasznosítható más irányban is ez a szerény adat: az „udvari ember“ portrait-ját gazdagíthatjuk vele.³⁷⁾ Az udvari embernek nemcsak könyvei voltak, hanem a művészet is hozzátartozott komplikált és előkelően dilettáns lényéhez. Rákócziról tudjuk, hogy üres óráiban festészettel is foglalkozott, kis palotát tervezett, parkot rajzolt. Az élet artisztikumai iránt való érzék hozzátartozott a barokk udvariság kellékeihez.³⁸⁾ Rákóczi bizonyára támogatta a relief-készítő görög mestert és örömet lelte a műtárgyak gyűjtésében. Ezüst óráját a hú Mikes Kelemenre hagyta . . . A leltár,³⁹⁾ amit ingóságairól halála után fölvettek, határozottan műérzékről tanuskodik. Díszes bútorai voltak, gobelinjei, porcellánjai, ezüst szelencéi, drága ékszerei, sokféle pecsétgyűrűje, Krisztus képével díszített tárcája, korall-olvasója, rengeteg evő-készlete, színes szalagja, bársony takarója, aranyozott feszülete, ládászámra való selyme, skarlát kelméje, sok tucat aranygombja, arannyal átszőtt török szőnyegje, díványa, pulpitusa, menyezetes ágya, vánkosa, kövekkel kirakott kardja: — ha nem Rákóczi hagyatékáról volna szó, azt hinné az ember, hogy valóságos régiség-kereskedés, bric-à-brac-gyűjtemény összevisszasága, amilyeneket a buvárkodó Anatole France szeret nagy áhítattal leírni, vagy amilyent a kaméákat gyűjtő Théophile Gautier kápráztat elének a múmia lábáról írt artisztikus novellájában . . .

Gerasimus görög mester faragványa méltó környezetre talált Rákóczi házában.

II.

RÁKÓCZI ISMERETLEN MUNKÁI.

A troyesi és párisi dokumentumok közül kétségkívül a legérdekesebbek azok a kéziratok, amik Rákóczinak eddig ismeretlen munkáit, vagy az ismerteknek új variánsait tartalmazzák. Az előkerült adatok alapján ma már meg lehet kísérelni Rákóczi francia bibliografiájának összeállítását.

³⁷⁾ V. ö. a Rákóczi könyvtáráról írt munkámnak II. feje: Az udvari ember könyvei.

³⁸⁾ V. ö. Szerb Antal nagy művészettel és sok új szemponttal megírt tanulmányát: *Az Udvari Ember*, Minerva 1926: 261.

³⁹⁾ Thaly Kálmán: *Saussure levelei*, Bp. 1909. Függelék.

1. A Vallomások franciául.

A *Confessio* szövegét 1876-ban adta ki az Akadémia, a Bibliothèque Nationale kézírata alapján (Mss. lat. 13628). A munkát, valószínűleg maguk a kamalduliak, még a XVIII. században lefordították franciára.

1. A troyesi könyvtár egy teljes fordítást őriz.⁴⁰⁾ A kéziratot a nyomtatott katalogus⁴¹⁾ így írja le:

No. 2144. Deux volumes in-quarto sur papier. — *Confession d'un pecheur* qui, prosterné devant la crèche du Sauveur nouvellement né, deplore, dans l'amertume de son coeur, sa vie passée et se rapelle les graces qu'il a reçues et la conduite, en forme de soliloque, a été commencée quelques jours avant la solennité de la naissance de J. C. l'an MDCCXVI.

Du collège de l'Oratoire de Troyes. Le premier volume est de 175 feuillets, et le deuxième de 331. Ce pécheur est le prince Ragotsi, souverain de Transylvanie, qui, ayant été dépouillé de ses états par l'empereur, se retira en France chez les Camaldules de Gros-Bois. Il composa dans cette retraite la première partie de cette confession. L'année suivante, l'empereur ayant la guerre avec les Turcs, les Transylvaniens voyant qu'il avoit le dessous, envoyèrent un ambassadeur à Gros-bois pour engager le Prince à revenir dans ses États. Il se rendit à leur désir; mais ayant appris en chemin que l'empereur avait fait la paix avec les Turcs, il se retira chez ces derniers qui lui offrirent un asile, et c'est à Adrinople qu'il compose la seconde partie de cet ouvrage, en 1717. Le manuscrit original était à la bibliothèque de Saint-Germain-des-Prés, coté 1486.⁴²⁾ Celui-ci n'est qu'une traduction faite par le P. Chrysostome Jourdain, majeur des Camaldules de Gros-Bois.

Chr. JOURDAIN-ről közelebbit nem tudtam megállapítani. Az a tény, hogy Grosbois házfőnöke maga végezte el a *Confessiones* fordítását, mindenesetre arra vall, hogy a kamalduliak fontos irodalmi műnek tartották Rákóczi vallomásait. Kár, hogy a francia szöveg nem jelent meg: bizonyára méltó helyet kapott volna a XVIII. század katolikus irodalmában. Kiadása ma is aktuális lenne: a francia irodalomtörténet számára adalékokat szolgáltatna a Rousseau-előtti szubjektivizmus szellemtörténetéhez, politikai szempontból pedig fontos dokumentuma lenne a magyar-francia érintkezéseknek.

Az első kötet zárószavai fölemlítésre érdemesek: „François II. Prince Rakoczi . . . qui la déposé comme un signe de reconnaissance et un gage de charité entre les mains des Ermites Camaldules de S. Jean de Grosbois . . .” A félbörkötésű kódexen ez a fölírás olvasható: *Confession de Ragotsi*. (A latin eredeti címe: *Confessio peccatoris*.) A második kötet első lapjának bejegyzése: „Commencée

⁴⁰⁾ Mss. lat. 2144. ; 2 kötet, 172 + 272 folio, 27 × 22 cm.

⁴¹⁾ *Catalogne général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*, II. Paris 1835, p. 864.

⁴²⁾ A kézirat címlapjának bejegyzése: „Se trouve parmi les manss. n° 1486.”

à Adrinople le 21 fev.^{er}. 1717e. (Mikes első levele ugyanazon év okt. 10.-éről kelt.) Ebben a kötetben van még az *Aspirations d'un Prince chrétien* francia szövege is, amely már megjelent az Akadémia kiadásában (1876), a Bibliothèque Nationale párhuzamos-szövegű, latin-francia kézírata alapján.⁴³⁾

2. A *Confessio* kivonatos francia fordítása megtalálható Dom J.-B. BONNAUD iratai között.⁴⁴⁾

Jean-Baptiste BONNAUD⁴⁵⁾ (1684—1758) Marseilleben született és az oratorianusok kongregációjának tagja volt. Történelmi tanulmányokkal foglalkozott és a Saint-Germain-des-Prés kolostorban halt meg. Bizonyára kamalduli, vagy talán egyenesen janzenista összeköttetései révén jutott hozzá Rákóczi *Vallomásaihoz*, amelyből kivonatokat készített magának. Iratai között maradt fenn⁴⁶⁾ Rákóczi egy másik munkájának⁴⁷⁾ kiadatlan tárgymutatója is.⁴⁸⁾ BONNAUD kivonatának címe: *Sentimens de Pieté De François Ragosci Prince de Transilvanie ou Extrait de ses confessions Traduits sur l'original latin* [áthúzva: écrit de sa propre main]. A szöveg balsarkán ugyanattól a kéztől: „Rakosci Il écrit ainsi lui même son nom“ [!].

Bonnaud részben átírja harmadik személybe Rákóczi szavait, részben pedig összevonja az elbeszélést, sűrűn tarkítva szószerinti idézetekkel. Ime mutatványképen az *Extrait* bevezető sorai:

Confession d'un pecheur qui devant la chrêche du sauveur né dans son coeur, pleure sa vie passée et qui rappelle dans son souvenir les graces et la conduite de la Providence sur lui, en forme de soliloques commenees en 1716.

La lecture des confessions de St. Augustin lui fit naître l'idée de composer cet ouvrage. quelques mois avant qu'il se retira chez les Camaldules de Gros bois. Cette pensée le frappa et il crut qu'elle venait de Dieu. Pour mieux connoître sa volonté et implorer le secours de sa grace, il s'approcha des ss. Myteres et il rapporta a la même fin tous les exercices de pieté dont il avoit déjà la louable coutume de remplir la journée destinée a une si grande action. Il lui parut alors que dieu vouloit qu'il differat l'execution de son pieux dessin, jusqu' a ce qu'il se fut retiré dans la solitude dont nous venons de parler. A peine commencé de s'y établir vers la fin de l'an 1716, qu'il se sentit pleinement déterminé à prendre la plume pour laisser a la posterité un monument d'une humilité et d'une penitence dont St. Augustin seul lui avoit donné l'exemple. „Puis donc, o mon Dieu s'ecrieff il en parlant de ce moment, qui le décida, puisque vous ma rappelez dans mon souvenir cette pensée et que vous augmentez dans mon coeur la confiance et l'esperance que j'ai en votre secours . . .“ . . .

A kézirat nem teljes: a 245 folio hátlapjának alján félbeszakad a mondat.

⁴³⁾ Mos. lat. 13628, fol. 673. A két francia szöveg egybevetését nem volt módunkban elvégezni.

⁴⁴⁾ Bibl. Nat. Mss. fr. 17693, fol. 236.

⁴⁵⁾ V. ö. róla: Michand, Biogr. univ.

⁴⁶⁾ Bibl. Nat. Mos. fr. 17690, fol. 247.

⁴⁷⁾ *Reflexions sur les principes de la vie civile* . . . Megj.: La Haye 1761, *Testament d'un prince Rakoczi* c. kötetben (pp. 257—509.)

⁴⁸⁾ V. ö. alább a II. rész, 3. fejez., 2. pontját.

BONNAUD kivonata is azt bizonyítja, hogy Rákóczi maga is visszahatott arra a körre, amelyből vallásos gondolataihoz inspirációkat kapott.

2. A „*Traité de la puissance*” latin eredetije.

A *hatalomról* szóló elmélkedésnek eddig csak az a nyomtatott francia szövege volt ismeretes, amit a *Testament du prince Rakoczi* (La Haye 1751, pp. 73—132) közölt. A troyesi könyvtár ennek a munkának eredeti latin szövegét őrzi, a francia fordítással együtt. A „Mss. lat. 2146” jelzésű kéziratköteg⁴⁹⁾ f) és g) füzete tartalmazza a kétféle változatot: *Tractatus de Potestate auctore Principe Francisco Rakotzi* és *Traité de la Puissance traduit du latin de Prince Ragotki* címmel.

Az eredeti latin fogalmazvány, a kézíratos francia fordítás, valamint a nyomtatott francia szöveg még összehasonlításra vár.

A *Traité* függeléke gyanánt a *Testament* Szent István *Intelmeinek* francia fordítását közölte. Ennek a kézírata és latin eredetije szintén megvan a fönt említett kódex g), illetőleg f) füzeteiben.

3. A „*Reflexions*” hosszabb szövege.

Rákóczi másik állambölcseleti munkájának kéziratát — amelyet *Reflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chretien* címmel közölt a *Testament* (La Haye 1751, pp. 257—509) — a Bibliothèque Nationale ismert kódexe őrzi.⁵⁰⁾

1. A *Testament*-közölte szövegre vonatkozólag azonban a kódex egyik bejegyzése (a 909. levélen) azt állítja, hogy nem teljes: „Ces 9e Cahiers sont imprimés dans le 2e tome du *Test. polit. et moral du Prince Rakoczy*. Mais il y dans cet original des morceaux qui ne sont point dans l'imprimé.”⁵¹⁾

Érdemes volna összevetni a nyomtatott szöveget ezzel a hosszabb eredetivel. Talán volt oka a kiadónak, amiért elhagyott egyes részleteket, amiknek kinyomatása most már föltétlen szükséges lenne, hogy teljes egészében előttünk álljon Rákóczi szellemi hagyatéka.

A Bibl. Nat. kézírata kétségtelenül a hitelesebbik szöveg: minden lapján rajta van Rákóczi kézjegye, a 914. levélen tisztán olvasható a fejedelem aláírása: 1722, *François Prince mp.*

2. A Bibliothèque Nationale egyik kéziratköteté⁵²⁾ megőrizte számunkra a *Reflexions* kiadatlan tárgymutatóját. Ez a néhány lapra

⁴⁹⁾ A kódex leírását olv. a II. rész 4. fejezetben.

⁵⁰⁾ Mss. lat. 13628, fol. 915-1112. Ebben van a *Confessio peccatoris* és az *Aspirationes* szövege is.

⁵¹⁾ Kont Ignác (Bibliographie, 1913: 271) ezt a megjegyzést tévesen az *Aspirationes* szövegére érti.

⁵²⁾ Mss. fr. 17690. Fol. 247. V. ő. főntebb a II. rész 1. fej. 2 pontját.

terjedő „Table de matieres“ nem fődí pontosan a hágai kiadás fejezet-címeit. Az áthúzott lapszám-megjelölések (1—284) sem a hágai kiadáshoz, sem a Bibl. Nat. eredeti francia szövegéhez⁵³⁾ nem illenek.

A tárgymutató írása — amennyire palaeografiai ismeretek híján állíthatom — föltűnően hasonlít a troyes-i „Mss. lat. 2147“ kézirat-hoz.⁵⁴⁾ Minthogy a „Table“ J.-B. BONNAUD (megh. 1758) iratai között maradt fenn, talán az oratorianus történettudósnak is volt része benne, hogy Rákóczi *Testament*-ja 1751-ben megjelenhetett Hágában. Erre vall az a körülmény is, hogy Rákóczi alább ismertetett *Meditationes* c. munkája az oratorianusok birtokában volt . . .

4. Meditationes anni 1723.

A troyesi könyvtár „Mss. lat. 2145“ jelzésű kézírata⁵⁵⁾ Rákóczi-nak teljes egészében ismeretlen munkáját tartalmazza. A kódexről a katalogus a következő leírást adja:⁵⁶⁾

Un volume in-quarto sur papier. — Meditationes de anno spirituali, auctore principe [supradicto] Ragotzi. — 1723.

De la bibliotheque des Camaldules de Gros-Bois et en dernier lieu du collège de l'Oratoire de Troyes. (154 feuillets.) — Incipit: „Disposuisti, Domine, in creatione machinae universi signa et luminaria in firmamento, in illis immensis spatiis quoque, quae coelos vocamus . . .“

A kézirat igazi címe:

Meditationes

(du Prince Rakoczy. Cet exemplaire vient de la bibliotheque de Grosbois.)

Anni 1723.

A katalogus készítője az első meditatio címéből — *De anno spirituali* — vette a kiegészítést. A munkát, sajnos, nem volt módomban lemásolni. A kiadó föladata lenne számot adni gazdag érzelmi tartalmáról, theologiai nézeteiről, Rákóczi életpasztyalataihoz, egyéb munkáihoz való viszonyáról. Itt most csak néhány témájára mutathatok rá.

A misztikus Rákóczi teljes kifejezésre jut ebben az elmélkedések könyvében. Az élet legfőbb java: a meditáció, legnagyobb boldogsága: a magányosság. Fölolvadás az isteni akaratban: ez az attitude határozza meg a Rajongónak minden gondolatát. Az ember saját akarata nem egyéb, mint gyöngeség, sőt halála a léleknek:

⁵³⁾ Mss. lat. 13628, fol. 915-1112.

⁵⁴⁾ V. ö. erről alább a II. rész 5. fej.

⁵⁵⁾ Fűzött kötet, 153 folio, 17 × 22 cm. Ebben a kartonban őrzik a R.-ról szóló két anti-janzenista bírálatot is.

⁵⁶⁾ I. m., p. 865.

morbus animae. Ez a janzenisták álláspontja, akik mindent fölülről, az önmagában hatékony malaszttól vártak. Ez a lélek annyira megsemmisülve érzi magát, hogy a halált áhitozza . . .

Rákóczi spiritualizmusának megértéséhez elengedhetlenül szükséges volna, hogy a *Meditationes anni 1723* in extenso és megfelelő kommentárral publikáltassék.

5. Meditationes super scripturam sacram.

Rákóczinak másik ismeretlen műve a Szentírás fölött való elmélkedések hatalmas gyűjteménye, amelyet latin és francia szövegben a troyesi könyvtár két kódexe őriz.⁵⁷⁾ A katalógus⁵⁸⁾ a következő leírást adja róluk:

2146. — Carton in-folio contenant sept cahiers. (Recueil.) — 1°. Principis Ragotzi Meditationes super Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium. — 2° Ejusdem tractatus de Potestate.⁵⁹⁾ — 3° Traduction du traité précédent.⁶⁰⁾ — XVIIIe siècle.

Des Camaldules de Gros-Bois. (En tout 306 feuillets.)⁶¹⁾ — 1° Préambule des Méditations: „O Deus infinitae misericordiae, qui me continuatis erga me miserationibus tuis in tantis temporalibus, et spiritualibus persecutionibus peregrinantem conservare, protegere et alere dignaris; . . .” Première méditation: „O sapientia aeterna, te manifestante agnovi, alias este in Scripturis tui Veteris Testamenti veritatum futurarum, alias eventuum figuras . . .” — 2° — Incipit prologus: „Audite, principes et populi terrae; vocavit me Deus de utero matris meae, non ut statueret in prophetem, doctorem aut reformatorem, sed in exemplum justitiae suae, in depressione . . .” A la suite de ce traité on a ajouté: „S. Stephani, primi regis Hungariae, Decretorum liber primus . . .” En tête du premier cahier se trouvent quelques pages de notes sur la vie de l’auteur.⁶²⁾

A karton 7 füzetet tartalmaz,⁶³⁾ a következő sorrendben:

a) füzet címe: *Meditationes in forma soliloquiorum super scripturam sacram* — ami az egész munkának összefoglaló megjelölése.

A füzet közelebbi tartalma: *Meditationes super Genesim.* (132 lap.)

b) füzet külső címlapján: *Super Exodum.* A belső cím részletesebb: *Meditationum, Deo adjuvante, inchoatarum in Rodosto, die 14. Martii, an. 1721. Continuatio, per formam Soliloquiorum, super Exodum.* (89 lap.)

c) füzet csak külső címmel: *Super Leviticum.* (131 lap.)

⁵⁷⁾ Mss. lat. 2146 és Mss. lat. 2147.

⁵⁸⁾ I. m., p. 865.

⁵⁹⁾ V. ö. fentebb a II. rész 2. feje.

⁶⁰⁾ Megjelent a *Testament*-ban (La Haye 1751.)

⁶¹⁾ Mindkét oldalon teleírva, tehát összesen 612 lap.

⁶²⁾ V. ö. erről dolgozatom I. rész 2. feje. A katalógus-készítő nem vette észre, hogy az életrajznak folytatása is van: Rákóczi levele a Kamalduliakhoz. (V. ö. e. dolgoz. I. rész 3. feje.)

⁶³⁾ Dimenziójuk: 21 × 33 cm.

e) füzet: *Continuatio Meditationum ppis Ragotzi super librum Deuteronomii*. (93 lap.)

f) füzet tartalmazza a *Tractatus de Potestate* szövegét.⁶⁴⁾ (35 folio.)

g) füzet az előbbinek francia redakcióját *Traité de la Puissance* címmel. (66 folio.)

2. A meditációk francia szövegét a troyesi „Mss. lat. 2147“ jelzésű kódex őrzi. A kéziratcsomón még rajta lógnak selyemszalagon Rákóczi pecsétjei. A nyomtatott katalogus ezeket mondja róla:

Carton in-folio contenant quatre cahiers. — (Traduction française de la première partie du numéro précédent,⁶⁵⁾ faite par l'auteur lui-même, qui la commença à Rodosto, la 14 mars 1721.)

Manuscrit original de 486 feuillets. Le cachet ou sceau du prince pend encore aux rubans qui attachent les cahiers. Il commence ainsi: „O Dieu d'une miséricorde infinie, qui daignez me conserver, me protéger, et me nourrir, par un effet singulier et continuél de cette même miséricorde dans mes différents pèlerinages, et vicissitudes de mon état, . . .“ Les deux premières parties, la Genèse et l'Exode, furent faites en l'année 1721; le Lévitique et les Nombres, dix ans plus tard, en 1731. — Le Deutéronome manque.

Rákóczinak ez a kiadatlan nagy munkája, amely kétnyelvű szövegben áll előttünk, megérdemelne egy külön tanulmányt. Sajnos, szövegkiadás és részletes kommentár helyett, csak rövid beszámolót adhatok róla.

Rákóczi itt is azt a műformát választja, amit *Confessio*jában és az *Aspirationes*-ben alkalmazott a szentágostoni hagyomány alapján: az Istennel való magánbeszélgetés közvetlen szerepét. Ez a beállítottság irodalmi tendenciát valósít meg, anélkül, hogy a vallásos cselekedet köréből kilépne és a világi gyönyörködtetés számára alkotna. A puritán forma adva van a lélek gyermeki áhítatában és nem igényel mesterségbeli, író-technikai előtanulmányt. Ahogy a „naturalista“ Mikes a megnyilatkozás természetes ösztönét követve a beszélgető levelekben találja meg a maga „irodalmi“ műfaját, úgy választja Rákóczi is a retorizmus, theologiai disszertáció és mondaine-vallásos elmélkedés útvesztőjében a legegyszerűbb utat: azt, amely nem publikumhoz, hanem egyenesen Istenhez vezet. Más kérdés aztán, hogy épen az ilyen igény nélküli művek állanak legközelebb az olvasó lelkéhez, tehát irodalmilag is a leghatásosabbak . . .

Ki volt közelebbi irodalmi mintája Rákóczinak? Ezt még nem lehet eldönteni, a munka publikálása előtt. BOSSUET hasonló koncepciójú műveit későbbi megjelenésük miatt a *Meditationes super scripturam sacram* szerzője nem ismerhette. De annyi kétségtelen, hogy a kétféle lehetőség közül Rákóczi nem az *Elévations à Dieu sur tous les Mystères de la Religion chrétienne* (1727) komplikált épületét,

⁶⁴⁾ V. ö. erről fentebb a II. rész 2. feje.

⁶⁵⁾ = Mss. lat. 2146. V. ö. az előbbi pontját dolgozatunknak (II. 5:1.)

dogmákra, elvont hittételekre fűzött szerkezetét előzte meg, hanem azt a szöveghez-kötött, a Szentírás igéin nyomról-nyomra haladó, szövegidézetekkel jobbról-balról megtámasztott elmélkedés-formát, amit BOSSUET a *Méditations sur l'Évangile* (1730) című könyvében emel klasszikus nivóra. Rákóczi számára mindenesetre ez volt a könnyebb irodalmi forma, a Biblia kalauzolója mellett jutni el a misztériumok megértéséhez és megértetéséhez.

A Textus fölé hajolva átadhatta magát Rákóczi a lírai ellágyulások és föllekesülések hullámozásának. A hang ugyanaz, mint a *Confessio* vagy az *Aspirations* fohászkodása. De hiányzik innen, természetesen, a politikus-ember narrációja és az imádságnak hagyományos formája.

A *Preambulum*-ban torlódik föl a legtöbb érzelmi elem. A „spiritualis és temporális üldözéseknek közepette“ — talán a janzenizmus vádjára gondol? — isteni táplálék után szomjazik és a Providentia jóságához menekül a száműzött Fejedelem. Egy évi szünet után fog ismét munkához: akkor tette le a tollat, mikor a perai inquisitio (1719) kimondván a herezist Istennel folytatott magánbeszélgetéseire,⁶⁶⁾ csupán megkezdett munkáit akarta végihez juttatni . . . Életének erről a szomorú incidenséről engedelmes hangon, de mégis határozott főtartással nyilatkozik: Soliloquiáinak néhány cenzora hibáztatta, hogy tehetségén fölüli dolgokra vállalkozik, — még ismételni sem akarja Rákóczi az eretnesség vádját — azért hát befejezte azokat az Elmélkedéseit, amiket a bírálatok ideje alatt kezdett papírra vetni és tollát nyugtatva csupán a spirituális könyvek olvasásában kereste lelki táplálékát:

Quelques censeurs de mes soliloques pour tous les jours de l'advent écrits il y a plus de deux ans me reprochoient de ce que je m'élevois au dessus de ma portée, ce qui fut cause qu'ayant achevé mes meditations pour le Carême que j'écrivois pendant le temps de la critique, je quittai la plume me bornant à ne chercher que dans la lecture de livres spirituels la nourriture spirituelle.⁶⁷⁾

A gallikán szellemű kamalduliak sors-társa ennél szerényebben nem emlékeztethetett volna meg az üldözésről, amelyből neki is rész jutott.

És most jön aztán az író Rákóczinak egy meghatározó és az ő belső inspirációját dokumentáló vallomása: nem bírta sokáig a tétlenséget, éhezik az isteni ígére, ismét fölveszi a sztrájkoló tollat . . . Ebből a kielégületlen lelkiállapotból született meg a hosszú elmélkedéssorozat, amely bevallottan szubjektív öncélt szolgál: eszköze az élménykeresésnek, lehetősége érzelmeik kiélésének, gondolatok edző tornájának. Mintha csak egy modern romantikus író állana elénk, aki önmagát mutogatja, a gondolatait és érzelmeit kitergetve, amikben elsősorban ő maga lelte kedvét. Nem a profán emberekhez, avatatlan

⁶⁶⁾ V. ö. fentebb az I. rész 4. feje.

⁶⁷⁾ Mss. lat. 2147, p. 1.

publikumhoz szól az író, hanem önmagában Istenéhez:⁶³⁾ őszinte líraság ez, még akkor is, ha az effajta elfordulásban érzünk is némi írói fogást.

A perai cenzura erősen megrendíthette Rákóczit, mert ebben az újabb elmélkedő iratában őszintén protestál minden harcigyanuval szemben, az Egyház tanaihoz való hűséges csatlakozását jelenti be és eleve visszavonja esetleges tévedéseit. A tiltakozást, mely Rákóczi janzenizmusát a lehetőség elismerésével bizonyítja, érdemesnek tartom szószerint közölni. Istenhez szól:

... tout le plan donc et le tissu de cet ouvrage sera bon et conforme à la Sainte Doctrine de l'Eglise, s'il est composé de vos paroles ... votre Eglise militante et triomphante à laquelle je desire être uni et je reconnais que je suis soumis; que partout ce que j'ay jamais écrit, ou pourrais écrire à l'avenir; je n'ay jamais prétendu ni ne prétends nullement m'éloigner de sa doctrine déjà reçue ou qui pourroit l'être à l'avenir ni des écrits des Saint Peres, ou des décisions des conciles reçus; que par avance je retacte et revoque, et que j'aneantis comme s'il n'avoit jamais été dit tout ce qui pourroit s'y trouver contraire, en conciliant mon sens par ce qui precede et ce qui suit; et apres cette protestation sincere, voila, o Dieu mon createur que je presente mes tenebres devant votre lumiere. ... Faites donc, Seigneur que je ne me laisse pas surprendre par l'esprit d'erreur et de mensonge ...⁶⁴⁾

A tévelygésektől való félelem is egyik oka volt, hogy Rákóczi czentúl szigorúan a Szentírás szavaihoz akarja fűzni elmélkedéseit. De minthogy az ember nem egyéb, mint hitvány por: az *égi befo-lyástól* (celeste influence) várja Rákóczi az igazság megjelését, — hozzátehetjük: amikép a középkori asztologusok is a csillagok influentia-ját óhajtvá vizsgálták. Itt megint a tétlen kegyelemvárás és a predestináció janzenista szentje áll előttünk: „... je vous prie à ce qui me convient et autant qu'il me convient *selon la mesure des graces que vôtre Misericorde m'a destinées* ...”

Az első elmélkedés a *Genezis*hez kapcsolódik, olyan belemerüléssel, misztikus értelmek kutatásával, amire csak egy középkori theologus volt képes.

A bűnbeesés pesszimista aláfestése természetesen janzenista tudatalattiságra mutat. Minő siralmas esés! — kiált föl a monológ — minő setétség borítja el az emberi elmét! minő mélységes szakadék! és így tovább. Mindenütt lírai színezés és skolasztikus szimbolumok keresése: a kietlen és pusztá föld az emberi szívet jelképezi, amelyből a bűn következtében eltávozott a Szentlélek; az Úr lelke lebeg a vizek fölött: a víz a bűnbánat és fájdalom könnyeit jelenti; az éjszaka pedig nem más, mint a zsinagóga, amelyből az Egyház vilá-gossága elválasztódott; a nagy vízi állatok a keresztény császárok előképei stb.

⁶³⁾ „... ce n'est qu' a vous seul que je veux parler et non aux hommes ...”, i. m., fol. 2, verso.

⁶⁴⁾ I. m., fol. 2, verso. Az aláhúzások tőlem valók.

A *praedestinatio* rejtélyétől nem tud itt sem szabadulni Rákóczi. Újra meg újra visszatér a problémához, mint valami félelmes, fixa ideához, amit hiába akar végleges definícióval elhessegetni. Ime egyik fogalmazása: „... cet *abyrne impenetrable de vos jugements*, parceque sans vouloir le peché, mais apres l'avoir preveu vous avez arrangez tous ces evenements pour qu'il arrivassent ainsy“.⁷⁰⁾

Janzenista „neveltetését“ másutt is elárulja a tiszta szándékú elmélkedő. Mindig az Egyház és sohasem a pápa csalhatatlanságáról beszél. Amellett rámutat, hogy az Egyház mennyi kísértéseknek volt kitéve a heretikusok részéről — akárcsak az első asszony, akit a kígyó csábított —: ezek a szakadások folyton pusztítani, fölfalni akarták az Evangélium igaz doktrínáját, megátalkodva az ő tévedéseiknek dogmáiban... Mennyi féltudós Írás-magyarázó volt ezek között, mennyi ál-doktor és *kazuista*, akik tágitották az Evangélium ősi szűk értelmét!⁷¹⁾ Vajon a jezsuitákra gondol-e Rákóczi, mikor casuisticát, bűn-mentegető, erkölcs-lazító okoskodást említ? A két név már a XVII. században összekapcsolódik és a kazuistákat nemcsak Montesquieu⁷²⁾ és Voltaire,⁷³⁾ hanem a janzenista Pascal⁷⁴⁾ is egyértelműleg ostromozta, és a magyarországi contro-versiákban is fölmerült a régi vád...⁷⁵⁾

A bibliai fejezetek elé külön elmélkedő imákat szerkeszt Rákóczi: látható gonddal terebélyesíti a munkáját, keresve a keneteljes variációkat. A misztikára hajlamos lélek hol elérzékenyül, hol meg pathetikus lendülésbe csap át:

Je retourne, o mon Dieu, qui êtes la douceur de mon coeur a contempler vos merveilles dans toute la simplicité, et avec toute la joye, et la suavité que vous daignez repandre dans mon ame: parceque je ressens que ma foy est nourrie, et excitée au désir de l'amour: car il ma manque beaucoup, puisque je ne puis assez vous aimer...⁷⁶⁾

... je vous adore faites que ce ne soit pas d'une adoration stérile, mais que je vous adore en vous aimant. Qui suis-je donc, Seigneur, pour que vous daignez m'enrichir de la revelation de si grand thresors, et qui m'y faites prendre plus de plaisir que si je trouvois des thresors mondains et visibles. mon ame tressaillit de joye...

Ime: néhány szóban ismertette a hatalmas munka, amely több mint kétszáz év óta várja a napvilágra jövetelt. Rákóczi imponáló theologiai műveltsége itt bontakozik ki a maga szerteágazó teljességében. Kiadását nemcsak az indokolná, hogy a magyar történelem egyik legnagyobb alakjának legterjedelmesebb írói megnyilatkozása,

⁷⁰⁾ Fol. 10, verso.

⁷¹⁾ Fol. 12 verso és 13 recto.

⁷²⁾ Lettres Persanes, CXXXIV.

⁷³⁾ Siecle de Louis XIV., ch. XXXVIII.; v. ö. még a forradalmár Michelet könyvét: *Le Prêtre*, I. ch. 3.

⁷⁴⁾ Lettres Prov.; Pensées.

⁷⁵⁾ V. ö. a Magyar janzenistákról írt dolgozatomat: *Minerva* 1925: 48.

⁷⁶⁾ Fol. 17 verso.

hanem az is, hogy a XVIII. századi magyar gondolkozónak ez a munkája az európai szellemi élet történetébe is beilleszthető dokumentumokkal bővelkedik. A modern irodalomtudomány mai fölkészültsége mellett bizonyára gazdag interpretációs anyag fogja inspirálni benne a szellemtörténeti kutatást.

*

A troyesi és párisi Rákóczi-reliquiák főntebb ismertetett anyaga és a belőle nyert megállapítások följogosítanak bizonyos konkluzióra.

Mikor a rodostói könyvtár hiányos listája és Rákóczinak eddig kiadott művei alapján a bűjdöső fejedelmet igyekeztem beállítani a janzenizmus európai milieujébe: sokszor csak következtetésekre, a hézagos anyag rekonstrukciójára kellett támaszkodnom. Talán olyanok, akik távolabb állanak ettől a témakörtől, kívülről nézve túlzottnak is látták azt a képet, amit a *janzenista Rákócziról* fölvázoltam. Akkori meggyőződésemet most igazolják az előkerült dokumentumok. Sőt — megvallom — sejtéseimen fölül is bebizonyítva látom, hogy a janzenizmus szellemi mozgalmának egyik európai jelentőségű alakja volt Rákóczi.

Janzenista-gallikán környezetben szerezte vallásos és theologiai műveltségét a vezeklő Fejedelem, könyvtárát ilyen szellemben állította össze, buzgón elmélyedt a kiátkozott könyvek olvasásába, kortársai janzenistának ismerték, Rodostóból is fönttartotta a kapcsolatot szellemi testvéreivel, műveit a hivatalos egyházi cenzúra alapos rostálás után kárhozatra ítélte, de ő továbbra is egyházhűségét hangoztatta az egyéni igazságkeresés extatikus útján és halála után munkái másolatokban, kivonatokban terjedtek: francia író lett, mielőtt hazája megismerhette volna spirituális lényének nagyságát.

Azok közé a kevésszámú magyar szellemek közé tartozik, akik előtt föltárult a francia irodalmi élet kapuja.

III.

RÁKÓCZI-BIBLIOGRAFIA.

Az eddigi kutatások alapján meg lehetne már kísérelni egy francia Rákóczi-bibliografia összeállítását, amely nem annyira a politikus, hanem mint inkább a *janzenista* Rákóczinak XVIII. századi irodalmi szereplését állítja össze. Az alábbi kísérlet nem tekinthető végleges bibliografiának.

1. Irodalmi művek.

1. *Manifeste du prince Rakoczy, avec sa Lettre à l'Empereur . . .* a) Megjelent: Basle 1708. — Bibliografiai leírását olv.: Kont, *Bibliographie française de la Hongrie*, 1913, p. 37. — b) Kézirata: Archives du ministère des Aff. Étr., t. 18, fol. 228. V. ö. Kont i. m. p. 239.

2. *Confessio peccatoris*. — a) Nyomtatásban: Budapest, Akadémia, 1876. — b) Kéziratban: α.) Bibliothèque Nationale „Mss. lat. 13628“; β.) ennek francia fordítása: Troyes, „Mss. lat. 2144“ [V. ö. dolgozatunk II. rész 1. feje.; γ.) kivonatos francia fordítása: Bibl. Nat. „Mss. fr. 17690“. [V. ö. dolgozatunk II. r. 1. f.]

3. *Aspirationes principis christiani* és *Aspirations d'un prince chrétien*. — a) Nyomtatásban: Bpest, Akadémia, 1876. — b) Kéziratban: α.) Bibl. Nat. „Mss. lat. 13628“; β.) a francia szöveg: Troyes, „Mss. lat. 2144“. [V. ö. dolg. II. r. 1. f.]

4. *Réflexions sur les principes de la vie civile, et de la politesse d'un Chrétien*. — a) Nyomtatásban: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 257—509. — b) Kéziratban: α.) Bibl. Nat. „Mss. lat. 13628“ [V. ö. dolg. II. r. 3. f.]; β.) ennek tárgymutatója: Bibl. Nat. „Mss. fr. 17690“. [V. ö. dolg. II. r. 3. f.]

5. *Traité de la puissance*. — a) Nyomtatásban: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 1—255. — b) Kéziratban: α.) Latinul, Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 2. f.]; β.) ennek francia fordítása: Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 2. f.]; γ.) valószínűleg ugyanezt a munkát tartalmazza a *De potestate* c. varsói Rákóczi-kézirat. V. ö. Márki S., II. Rákóczi F., 1910, p. 644. és Rómer Flóris: Századok, 1874 : 591.

6. *Meditationes anni 1723*. — a) Kiadatlan. — b) Kézirat: „Mss. lat. 2145“. [V. ö. dolg. II. r. 4. f.]

7. *Meditationes super Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros et Deuteronomium*. — a) Kiadatlan. — b) Kézirat: α.) Troyes, „Mss. lat. 2146“ [V. ö. dolg. II. r. 5. f.]; β.) ennek francia fordítása (*Meditations en forme de soliloques sur l'Ecriture Sainte*): Troyes, „Mss. lat. 2147“. [V. ö. dolg. II. r. 5. f.]

8. *Memoires du Prince François Rakoczy sur la guerre de Hongrie* . . . — a) Megjelent a *Histoire des Révolutions de Hongrie* . . . c. kötetben, La Haye 1739. Bibliografiai leírását olv.: Kont, Bibliographie, p. 42. Saussure szerint R. műve. V. ö. még Márki S.: II. Rákóczi F., 1910, p. 634. és 644. és Szinnyei: Magyar Írók 11 : 473. Szekfü szerint Brenner apát írta R. parancsára (A száműzött Rákóczi, 1913, p. 272. és 383.). — b) Kézirata: Archives du ministère des aff. Étr., Fonds Hongrie, t. 16, fol. 236—315. (V. ö. Kont, i. m. p. 235.) Érdemes volna ezt a kéziratot közelebbről megvizsgálni.

2. Egyéb írások.

9. *Lettre au Grand-Vizir*. — a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 43—48. β.) Magyarul: Thaly, R. emlékiratai, 319—21. — b) Kézirata : ? ?

10. *Testament* . . . fait à Rodosto le 27 oct. 1732. — a) Kiadva: α.) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 48—67.; β.) Márki S. szerint (II. Rákóczi F., 1910 : 653.) közli a *Hist des Révolutions de Hongrie* (1739) is; γ.) magyarul: Thaly, Rákóczi emlékiratai, 305—319. — b) Kézirata másolatban fennmaradt Saussure iratai között (v. ö. Thaly Soussure-kiadása, 1909, p. 20. és 182.).

11. *Lettre écrite . . . aux quatre Princes Exécuteurs Testamentaires*, le vingt-six Juin 1735. — a) Kiadva: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 67—69. — b) Kézirata : ? ?

12. *Lettre à Monseigneur le Comte de Toulouse.* — Kiadva: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 69—70. — b) Kézirata: ? ?
13. *Lettre à Monsieur l'Ambassadeur de France à Constantinople.* — a) Kiadva: a) Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 70—72.; β.) magyarul: Thaly, R. emlékiratai 321—3. — b) Kézirata: ? ?
14. *Lettre aux R. P. Camaldules* (1726). — a) Kiadva: dolgozatunk I. r. 3. f. — b) Kézirata: Troyes, „Mss. lat. 2146“.
15. *Des Decrets de S. Etienne premier Roi de Hongrie, au Due saint Emeric* (Rodosto, 1725). — a) Megjelent: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751, pp. 233—55. — b) Kézirata α.) latinul, Troyes, „Mss. 2146“, fol. 32, a Tractatus de potestate végén; β.) ennek francia ford. ugyanott, fol. 62, a Traité de la puissance végén.
15. *Des Decrets de S. Etienne premier Roi de Hongrie, au Duc saint Emeric* a) Kiadva: Századok 1912. — b) Kézirata: Archives du ministère des Aff. Étr. t. 18., fol. 392. V. ö. Kont, i. m., p. 240.
17. Rákóczi egyéb levelei, jegyzékei stb. francia levéltárakban, részben megjelent dokumentumok. Ezekről olv. részletesen: Kont Ignác i. m.

3. Rákócziról szóló irodalom.

18. [Le Noble?] *Histoire du prince Ragotzi* . . . Paris 1707. V. ö. Kont, Bibliographie 1913 : 37.
19. Saint-Simon *Mémoires*. V. ö. Kont, i. m.: 1715. év.
20. *Journal du Marquis de Dangeau*. V. ö. Kont, i. m.: 1715. év.
21. Latinnyelvű egyházi bírálóat Rákóczi Vallomásairól. — Kiadatlan kézirat: Troyes, „Mss. lat. 2145“. [V. ö. dolg. I. r. 4. f.]
22. Franciscus de Taurino ferences latinnyelvű hivatalos bírálata Rákóczi Soliloqua-járól, 1719-ből. — Kiadatlan kézirat: Troyes, „Mss. lat. 2145“. [V. ö. dolg. I. r. 4. f.]
23. Bonnac iratai. — Archives Nationales, „K. 1343—1346“. Részben kiadva Angyal Dávidtól: Történelmi Tár 1905.
24. César de Saussure: *Lettres et voyages* (1730—39) és *Lettre d'un gentilhomme* . . . (1740). — Kiadva Thaly Kálmántól, 1909.
25. *Mémoires du Comte de Bonneval*, Londres 1737. — V. ö. Zolnai Béla: Mikes Törökországi Leveleinek keletkezéséhez, Bp. 1915. 17. l.
26. *Notes sur la vie du Prince Ragotzi.* — a) Kiadva: dolgozatunk I. r. 2. f. — b) Kézirata: Troyes, „Mss. lat. 2146“.
27. *Abregé de la vie du prince Rakoczi.* — Megjelent: Testament du prince Rakoczi, La Haye 1751. pp. 3—42.
28. J.-B. Mittarelli, *Annales Camaldulenses ordinis Sancti Benedicti* . . . Venetiis, Vol. VIII. 1755. és vol. IX. 1773. V. ö. Klebelsberg-emlékkönyv 415. l.
29. *Histoire intéressante ou Relation des guerres . . . de Hongrie . . .* Hambourg, 1756. — Kiadásairól és kéziratairól olv. Kont i. m. p. 46. és 244.
30. Egyéb Rákóczira vonatkozó XVIII. századi francia irodalom: Kont Ignác, Márki Sándor és Szekfü Gyula id. műveiben.

(Szeged)

Zolnai Béla.

PINDAROS

1. ISTHMOSI ÓDÁJA

A THÉBAI HÉRODOTOSNAK, A KOCSIVERSENY GYŐZTESÉNEK.

Pindarost megbízták volt a keosiak, hogy írjon himnust a délosi Apollonra. Mielőtt e megbízásnak eleget tehetett volna, közbe jött a thébai Hérodotosnak az isthmosi versenyeken nyert kocsi-győzelme (Kr. e. 458.), melynek dicsőítésére szintén őt kérték fel a Hérodotoshoz tartozók. A thébai költő hazája iránti kötelességének tekinti, hogy a keosi megbízásnak eléje tegye Hérodotos ügyét, aki saját kezével hajtotta s vitte győzelemre fogatát, mert nem volt rá pénze, hogy e célból külön kocsihajtót szerződtessen. Úgy látszik, a jómódú thébaiak erre gúnyos megjegyzéseket tettek; ezért veszi őt védelmébe a költő, érdemül tudva be, hogy a mythikus kor híres lóhajtóinak, Kastornak és Jolaosnak példáját követte. Megemlékezik Hérodotos atyjáról, Asópodórosról is, aki a plataiai ütközet után beállott zavarokban sok viszontagság után Thébából Orchomenosba vonult.

Thébe, arany-paizsos szülőanyám te!
Nincs nekem a te ügyednél fontosabb,
Bérces Délos, melynek időm' oda szántam,
Rossz neven ezt ne vegye!

5 Drágább a jónak, mint a szülő, lehet-e?
Phoibos földje,¹⁾ bocsáss meg! Az Ég ha segít,
Ezt is, amazt is teljesítem szívesen,

A víz-ölelte Keosban járva táncát
Fürtös Apollon-uramnak a hajós
Néppel, s Isthmoszt zengve a tengeri ár közt,
Amely az ünnepein
Kadmos-fiaknak²⁾ hat koszorút ada már
Díszeül honomnak, ahol született
Hős fia Alkménának, a félni nem tudó;³⁾

Az, akitől egykor remegett Geryón bős ebhada,⁴⁾
Ámde a quadriga-győztes Hérodotos akarom ma zengení,
Aki sajátkezűleg kormányzá a gyeplüket: őt
Kastórral együtt vágyom azért
Vagy Joláossal dicsérni.⁵⁾
Nem volt ezeknél Lakedaimón s Thébe szülőtti közt
Külömb a lóhajtásba' senki.

1) Délos szigete.

2) A thébaiaknak.

3) Héraklész.

4) Geryon hármastestű óriás, kinek marháit Héraklész — Eurysthus parancsára — elhajtotta.

5) Kastor Zeus fia Lédától, a mythikus kor híres lóhajtója. Joláos a thébai Amphitryon és Alkmene fia, Herakles féltestvére.

Sok diadalt is arattak a versenyekben,
 S ékesíték tripusokkal házukat
 És arany vázákkal, arany poharakkal.
 25 Illatozó koszorút
 Sokat nyerének. Fényesek érdemeik
 Meztelen futásban a pályateren
 Vagy ha nehéz fegyverben futnak pajzsosan.

Hát a kezükből a dárda hogy' röpüle!
 S messze hajítva süvölte a kökorong!
 Nem volt pentathlon;⁶⁾ valahány viadal volt,
 Annyi a pályadíj is.
 Hányszor jelentek meg, felüket sűrű lomb
 Diszítván, Dirkének az árjainál,
 35 Hányszor az Eurótásnak⁷⁾ árnyas partjain!

Joláos, a sárkánytul eredt ivadéknak⁸⁾ földije,
 S Kástor, az achai nép közt, aki Therapna⁹⁾ magas várát lakod,
 Légyetek üdvöz! Im' én Poseidónt, Isthmos szent ligetét
 Veszem lantomnak húrjaira
 S Onchéstosnak¹⁰⁾ partvidékét,
 S e férfi ünnepén fennen dícsérem a boldog apát,
 Az irigylendő Asópodórost,

S Orchomenos¹¹⁾ honi földjét, amely egykor
 Őt befogadta a szörnyű vész idején,
 45 Mérhetetlen tengeri árban amint már
 Süllyedezett a hajó.
 De im' e törzsnek hajdani csillaga most
 Régi fényében ragyog újra reá,
 Aki megállta a bajt, az óvatosb leszén.

50 Teljes erőből erényre aki tör
 S munka se, költekezés se sok neki,
 Illik irigység nélküli szívvel adózunk
 Néki dicséreteket.
 Könnyű ajándék nagyszerű küzdelemért
 A költőnek jó szava, mely a dicső
 Tettet emelve a közüdvnek áldoz.

Minden munkáért jól csik a jutalomdíj
 Pásztoroknak, madarásznak, földművelők s halászok népének.

⁶⁾ *Pentathlon*: ötös küzdelem (futás, ugrás, birkozás, diskosvetés, öklözés). Csak az a pott jutalmat, aki mind az ötben győzött.

⁷⁾ *Dirke*: Theba folyója, *Eurótas* Spártáé.

⁸⁾ A thébaiak a Kadmostól elvetett sárkányfogakból eredtek.

⁹⁾ *Therapnai* lakón város nem messze Spártától.

¹⁰⁾ *Onchéstos* boiotini város a Kopais-tó partján, ahol szintén tartottak versenyjátékokat.

¹¹⁾ *Orchomenos* ősrégi boiotiai város, melynek romjai ma is láthatók.

A kínos éhségtől szabadulni törekszik mind, aki él,
 S ki versenyekben, háboruban
 Szerze hírnevet magának,
 Legszebb jutalmul kapja polgár s idegen ajkairól
 Dicséretük kedves virágát.

Ám bizony illik a földrázó Poseidónt,
 A röpülő fogatok védőurát,
 Szomszédunkat, áldani hálaszavunkkal,
 Fiaid', Amphitryón,¹²⁾
 Tisztelni és a minyasok mezejét,¹³⁾
 Démétér eleusisi szent illetét
 És Euboiá sokszor béliutott terét,

S Prótesilás¹⁴⁾ phylakéi templomáról,
 Mellyet Achája emelt, zeng még dalom.
 Hány remek sikert ada Hérodotosnak
 Hermes a versenyein!¹⁵⁾
 Mind dalba szőnöm szűkre szabott az idő;
 És gyakran ép' az, szó amiről nem esik,
 Szébb gyönyörűségben füröszti a szívet.

Hát érje meg, hogy a szépszavu Pieridáknak¹⁶⁾
 Szállva magasra a szárnyán, Delphi s Olympia lombkoszorúval
 Megrakodottan emelje még dicsőbbre Théba hírét,
 Ám aki otthon kincselni ül
 És a mások fáradalmait
 Gúnyolja, nem gondolja meg, mily dicsietlen' adja oda
 Leikét Hadésnek tartozásul!

CSENGERY JÁNOS.

¹²⁾ Heraklest és Joláost.

¹³⁾ A minyasok Orchomenos ősi lakói.

¹⁴⁾ Prótesilás vagy Prótesiláos a thesszaliai Phylake királya elszántan elsőnek ugrott ki a partra a Trója ellen hadat vivő görögök közül, bár tudta a jóslatot, mely szerint az először partra lépő lesz a harc első áldozata is. Csakugyan ő esett el először. Ifju felesége, Laodameia addig könyörgött az istenekhez, míg azok három órai időre visszaengedték hozzá elesett férjét Mikor ismét el kellett válniok felesége is megvált az élettől.

¹⁵⁾ Hermes isten (Mercurius) a versenyek fővédője és a győzelem adója.

¹⁶⁾ A muzsáknak.

ESZMETÖREDÉKEK.

PROHÁSZKA OTTOKÁR.

Negyedszázaddal ezelőtt mindenki ismerte Esztergomban azt a rugalmas-járású, klasszikus arcélű, mély tekintetű egyházi férfiút, aki úgy járt-kelt az emberek között s oly mágikus erővel vonta magára az érzékenyebb lelkek érdeklődését, hogy egyéniségéből mindenki valami erőszakos, hódító hatalmat érzett ki-sugározni. A gimnazista diákok is tudták, hogy nemcsak prédikációiban nyilvánul meg egy arisztokratikus és bensőséges fensőbbiség, hanem hogy ugyanaz a lélek hatja őt át akkor is, mikor a szépséges esztergomi tájak hegyein-völgyein vándorol, mikor e tájak geológiai titkait bújja, mikor a Szent-Tamás hegyének proletár városrészébe visz kenyeret és lelki vigaszt, vagy amikor ajtáját és szívét kitárja gyerek-ifjak éretlen szellemi problémáinak és lelki vergődéseinek.

Mert nekünk is, mint a serdülés korán áteső mindenkori örök ifjúságnak, megvoltak a magunk nagy problémái, nagy fausti hangulatai és naivan-ifjú lelki konfliktusai. S ezt a kaotikus forrongó tavaszt, melyben ott örvénylett Rousseau-tól Flammariónig minden megemésztetlen filozófiai gondolat, hová vittük volna, hol teregettük volna ki, ha nem ezelőtt a rendkívüli ember előtt, aki oly komoly-szívességgel s oly bátorítóan szikrázó tekintettel nézett a szemünkbe s oly komolyan vette minden problémánkat? Igen, a gimnáziumi tanulmányok csendes folyása, Vergilius és Homeros, Platon és a matematika. történelem és önképző-kör gyakorlatainak nevelői folyamába láthatatlanul s a felszín alatt belefonódott már egy új elem is, épen a világnézeti és filozófiai érdeklődésünknek tarka-barka szála, mely Goethe Faustjából és Sakespeareből épűgy táplálkozott, mint Büchnerből, Darwinból s más titokban olvasott századeleji írásművekből. Ebbe a forrongó kaoszbba lelki világosságot gyűjtött s az ingadozásban sokszor erős kezét nyújtott a századeleji magyar ifjúságnak Prohászka Ottokár.

Mily komolyan vette problémáinkat! E sorok írója jól emlékszik rá, mikor egy félig nevető, félig viharos áprilisi délután Radványi Kálmánnal először nyomta le az esztergomi theologiai tanár ajtájának kilincsét. A szoba, mely élénk tárult valóban apostoli egyszerűségű volt; könyvek és könyvek voltak benne felhalmozva, némi tudós rendetlenségben, pár kopott bútor, melyen a kis diákok is helyet foglalhattak, a sarokban kifeszítve Prohászka esőernyője, a két nagy ablakon keresztül felséges kilátás nyílt a Dunára s a szemközti partokra. És ebben a tavaszi feszültségben, mintha a levegő is telve lett volna villamossággal, lelkünk csordultig megtelt azokkal a nagy érzésekkel, melyek talán minden ifjűban ugyanazok s melyeknek áldott kitörési pillanata örökké felejtethetlen marad, mert csak egyszer bűvös és egyszer termékeny.

Hogy mik voltak a mi ifjúkori problémáink, melyeket az iskola meg nem oldott s melyek kezdetleges gondolatvilágunkat szinte a pattanásig feszítették, az nem fontos. Fontos az, még pedig az életben egyedül fontos, a mi a nagy egyéniségek hatásának titka: hogyan emelte mély lélekvezeő művészet, hogyan rázta és tisztította lelkünket az az apostoli ember. A természet, művészet és tudás mellett és fölött az ifjúkor lelkületére mindenkor a nagy egyéniségek voltak legdöntőbb hatással. Nem tudjuk miben áll az a titokzatos erő, mely érzésből érzést, lelkesülségből lelkesedést fakaszt, mely varázsos-

átvitellel teremt egyszerre felfogásmódot, intellektust és világnézetet. Ennek az erőnek a nyitjára sohasem jövünk rá, de ott, akkor, talán ihletes percekben, talán a nagy ember szószékéről alááramló mámorban, talán testi megjelenésének pompás harmóniájában egyszerre öntudatlanul átéljük azt a varázst, melynek életünk egész tartamán rabjaivá lettünk.

Úgy emlékezem, leggyakrabban ezt a szót emlegette sajátos szláv akcentusával s mélytűző szemének fanatikus felvillanásaival: „harmónia“. Úgy emlékezem, hogy minden éretlen kérdésre és kezdetleges problémára ezt a mélyértelmű megoldást alkalmazta: „harmónia“. Az élet értelme és szépsége Prohászka szerint ebben a „harmóniában“ állt. Az érc, amely alakatlanul és természet-adta durvaságában pihen a hegy gyomrában, az „természet“ ugyan és előbb van, mint az emberi mesterkedés és művészet, mely belőle aranyat olvaszt s műremeket, kelyhet formál: de mennyivel több s mennyivel nagyobb az a természetellenes és a természetet legyőző emberi mesterkedés, mely az alakatlan ércből a művészet harmonikus alakjait hozza létre! A naturalizmus, Rousseau, s az emberi művelődés mesterkéltségének ellentéte, Nietzsche és hasonlóak voltak akkor a bennünket homályosan ingerlő kérdések. Váltuk, hogy az ösztönös természetnek van igazsága az önuralom erkölcsével, a dogmák kristályrendszerével, a művelődés mesterkelt világával szemben; és Prohászka minden kételyt megoldó szava és mély lélekvezető páthosza arra tanított, hogy a kultúra több, mint a vadság és természet, mert erőszakos ugyan és mesterkelt, de *harmóniát és szépséget sugároz*.

S ez a két mozzanat: a harmonia és a diadalmas szépség lett Prohászka egész szellemi világának két tengelye, ezt fedeztük fel szellemének minden tervszerű megnyilvánulásában, a század első évtizede során megjelent irodalmi publikációiban is. A „diadalmas világnézet“, a „harmónikus ember“, egyszóval: a szépség és diadal vagy még rövidebben: a szépség diadala: ez a vezető eszme tette Prohászka lényének és tevékenységének rövid összegét a mi szemünkben. Hogy jártunk, sokszor lopakodva nyomában s lestünk minden ígét, mely ajkáról fakadt! Ma már mérlegre tesszük a fiatal kor lelkesedését, és talán romantikának mondunk sok gondolatot és érzést, mely Prohászka és művei körül rajzott belőlünk; talán azt fogjuk mondani, hogy szellemének legmélyén bizonyos *augusztinizmus* volt uralkodó, rokon a hippói püspök intuiciós-voluntarista gondolatvilágával, szemben az arisztotelizmus intellektualizmusával. Mindegy; — most, hogy elment közülünk, még egyszer átéljük teljes erejűnkben azokat a gyújtó és inámmoros percekét, melyekkel egy nagy szellem érintkezése fiatalságunkban megáldott.

Élete „harmónia“ volt és „diadal“. Ezeket a vezérmotívumokat végig lehetne magyarázni életének minden jelentős és titkos mozzanatán és halálán is. És állhat-e másban emberi nagyság, mint a harmonikus életben és a diadalmas világnézetben? Tudományok, kultúrák, filozófiák szenvedő és szenvedélyes vívódásainak nem az ad-e értelmet, ami az egyes ember életének is: a harmonia és a diadal?

Prohászka Ottokárnak ezt az emlékét és hagyományát híven őrzik mindazok, kik térben és időben talán távolabb álltak tőle, de szellemben és igazságban vele éltek s belőle élnek.

(Pécs)

Várkonyi Hildebrand.

TUDOMÁNPOLITIKA.

Fontos eszme ölt testet Magyary Zoltánnak nemrég megjelent nagy könyvében (*A magyar tudománypolitika alapvetése*, 1927): az államhatalom által racionálisan szervezett tudomány eszméje. Két körülmény ad ez eszmének jelentőséget szövevényes modern életünkben: először ama társas feltételeknek meg-növekedése, melyekből manapság a tudományművelés és ennek eredménye függ; másodsor az állami feladatoknak radikálisan megváltozott feljogása. Az első körülmény egyrészt azon intézmények és intézkedések szerepét emelte, melyek a *kollektív* tudományos együttműködést teszik lehetővé, másrészt magát ezt a kollektív munkásságot hozta az előtérbe; a második körülmény meg az egész állami apparátust hozta mozgásba, hogy a tudomány, a kultúrának legmagasabb ága se nélkülözze a középponti hatalomnak „tervszerűen átfogó” támogatását, sőt bizonyos módú és fokú irányítását.

Elmondották már mások és bizonyára még igen sokan fogják elmondani azt, hogy mennyi érdem illeti meg Magyary könyvét, mely hazánkban elsőnek és alapvető módon vetette fel állami feladat formájában a tudományszervezés és — adminisztrálás nagy kérdéseit. A könyvhöz Klebelsberg gróf írt előszót; mint a hogy a munka nem is jöhetett volna létre közoktatásügyi miniszterünk nagy koncepciójú politikája nélkül, melynek ép magyarázatát és rendszerezését nyújtja a könyv szerkesztője. De itt is másoknak engedem át, hogy azt az áttekintést és tervszerűséget dicsérik, mely a miniszteri tudománypolitikájában vezeti. Magam részéről mindenekelőtt bizonyos *társadalmi és iskolai bajokra* szeretnék rámutatni, melyek hivatalos tudománypolitikánk szép igyekezetének útjában állanak; azután általános jellegű *aggályokat* kifejezni a középponti tudományszervezéssel és — adminisztrálással szemben. A leghelyesebb elvnek is vannak veszélyei, amelyek már magában az elvben lappanganak; eleve gyaníthatjuk, hogy a tudományt sem lehet majd a kormányzatnak és közigazgatásnak gondjává megtennünk anélkül, hogy ebből magára a tudományra esetleges bajok ne háruljanak.

A tudomány mindenkor a *tudósokon* múlik. Megvannak-e a mai Magyarországon a társadalmi feltételek arra, hogy kellő számban találkozzanak olyanok, akik a tudomány önzetlen művelését választják hivatásuknak? Bizonyos tudományágakra nézve még nem régiben a *középiskolai tanárság* volt a szükséges szelekciós alap; ők — a középiskolai tanárok — tartották fenn — anyagiilag ép úgy, mint szellemileg — a tudományos társaságokat és folyóiratokat, és főleg belőlök került elő a tudós szükreszcencia. Ezt az újabb gazdasági viszonyok teljesen megváltoztatták. A tanárság ifjabb nemzedéke nem jár a tudományos összefüggésekre, nem ír a folyóiratokba, tudomány iránt egyáltalán nem érdeklődik, mert igyekezetét kizárólagosan a létfenntartás gondjai veszik igénybe. A bajon a most készülő ösztöndíj-törvényünk csak palliatív módon fog segíteni; a kivételes helyzet vagy bánásmód, amely egyeseket érint, nem fogja majd tudni pótolni a kiválasztódásnak szélesebb és közvetlenebb bázisát. Itt a baj annyira nagy és mélyenfekvő, hogy Magyarynak külön fejezetet kellett volna könyvében írnia vagy íratnia a „tudós-termelés” e nehézségeiről. Súlyosbítja az amúgy is nagy bajt az a körülmény, hogy akik a mostoha anyagi viszonyok és kilátások ellenére is erőt és tehetséget éreznek magukban arra, hogy tudós pályára menjenek, manapság *gyengébb készséggel* kerülnek ki a középiskolákból és egyetemekről, mint

ahogy ez még a közelmúltban történt. A szerencsétlen középiskolai reform ennek az oka, az 1924-ben hozott XI. törvénycikk, amely a maga reálgimnáziumával és egyenlő jogosításával első sorban a görög és latin nyelvi ismereteket gyengítette; de azután minőségi rosszabbodást és nivó-süllyesztést fog jelenteni minden oly studiumban is, ahol az úgynevezett klasszikus ismereteknek fontosságuk van. Ez alkalommal nem kívánok a kérdéses törvény következményeivel bővebben foglalkozni (melyekre nézve v. ö. könyvünkben Huszti József találó szavait a 103. l.); de félős, hogy a Klebelsberg-féle tudománypolitikának egyik legszebb és legfrissebb hajtása szenved majd erősen miattok: a *külföldi* taníttatásnak akciója. Mert rosszul készült ifjainkat hiába küldjük majd a nagy költséggel létesített és fenntartott külföldi kollégiumokba; ők majd nem bírják a versenyt idegen társaikkal és nem fognak becsületet szerezni a magyar tudománynak. A görög és latin nyelv által képviselt kultúra érdekében a Humanisztikus Gimnázium Híveinek Egyesülete energikus mozgalmat indított legújabbán. Ha tán rögtöni teljes siker nem is fogja jutalmazni törekvéseit, legyen szabad reménylenünk, hogy az a mozgalom a szóban forgó törvénynek egynémely káros hatását el tudja majd távolítani Klebelsberg tudománypolitikájának az útjából.

*

Ha *tudományszervezésről* van szó, soha se felejtjük, hogy a szervezésnek, mint egyebütt nincsen, itten sincsen önálló értéke; mert absolute csak az értékes vagy értéktelen, *amit* szervezünk. A mi esetünkben a tudományos eredmények az értékesek, amelyeket viszont csak a tudós *egyéniiség* tud kellőképp garantálni. Bármennyire fontos, sőt életbevágó legyen is az a munka, melyet kormányzás és közigazgatás a tudományszervezésnek területén végez: a kutatást és nevelést biztosító intézmények létesítése, az izolált erőknak bölcs összefogása és tömörítése stb. stb. magának a tudománynak azt a jelzett *személyes* jellegét sohasem szabad szemünk elől tévesztetni. A tudomány tartamára kiható közvetlenséggel még szervezni is maga a tudós tud majd a legsikeresebb módon; a tudomány szempontjából nem az az iskola leglényegesebb, melyet az állam állít fel, hanem az az iskola, melyet csak átvitt értelemben nevezünk „iskolá“-nak, mert azt a kapcsolatot értjük a szón, amely a tanítványokat a mester módszeréhez, személyéhez, szelleméhez köti. Ha a kormányzás célkitűzéseiről, a közigazgatás feladatairól vagy a szervezés szükségleteiről beszélünk, sohase felejtjük el a háttérbe odagondolni a tudós perszonalitást; hiszen végső eredetben majd csak tőle várhatjuk el a tudomány objektív gyarapítását is. A tudománnyal összefüggésben ne használjuk sűrűn és gondtalanul az „üzem“ vagy „nagyüzem“ kifejezéseit; tudjuk, itt csak átvitt értelmű szavak ezek; de mintha a mögöttük rejlő személytelen és mechanizáló szellemből akarva-nemakarva is kerülne valami gondolataink közé, ha e kifejezéseket sűrűn és a reflexió helyesbítése nélkül használjuk. Bevezető soraimban utaltam rá, hogy a mai tudományos életben mintha magok a személyeket nem ismerő problémák állanának az előtérben és határoznák meg a tudományművelés kereteit. De ez sok tekintetben csak látszat. Mert még az örök problémák kutatásának is csak egy-egy kiváló ingenium tud időközönként lendületet adni, s a laboratoriumoknak és szemináriumoknak gyakran mechanikus módon végzett munkássága közben csak egy-egy tehetségtől várhatjuk az új problémák felvetését. Mindenesetre elevenen kell protestálnunk olyféle kísérlet ellen, amely

a szervezés szükségéből és valamely kormányzati program végrehajtására egy „*kataszter*” rubrikái közé akarná a tudós egyéniségét besorozítani. És mindezt természetesen nem azért mondom el, mintha Magyary Zoltánt akarnám vele kitanítani; ő erre nem szorult rá, mert ő is világosan látja, hogy a tudományos eredmény „főleg a tehetségek kiválasztásán és kifejlesztésén múlik” (617. l.). De fejtegetései — tárgyától meghatározottan — olyan eszmekörben mozognak, amely a félreértésekre könnyen adhat alkalmat, olykor tán inkább a kifejezések, mintsem az ezekben megnyilatkozó szellem által.

Szervezni nemcsak helyesen lehet, a mindenáron való szervezés által kisebb-nagyobb bajokat is lehet okozni. Kisebb a baj akkor, ha egészen heterogén természetű intézményeket kötök egymáshoz, mert ilyenkor — a külszerű közönségen túl — mindegyik intézmény mégis csak a jellegétől követelt különélelet fogja leélni. De már nagyobb a veszedelem, ha olyan homogén jellegű szervezetek kerülnek egy talap alá, amelyek az erőszakolt közösség előtt a maguk jól kialakult külön autonómiájukkal rendelkeztek, s most már csak ez autonómiájuk elvesztése árán léphetnek frigyre más rokon-intézményekkel. Arra az „országos központi egyetem feletti szerv”-re gondolok, melyet Magyary „*suprauniversitas*” néven hoz szóba munkájában (612. l.). Kellő módon még ki nem alakult eszmével van itten dolgunk, mellyel szemben így nehéz állást foglalni. De hogyha ez a szépen-vü suprauniversitasz konkrét formájában csak némileg is hasonlít ahhoz a „bizottsághoz”, melyet Nagy József, a pécsi filozófus, a tanszéketöltéseknél előforduló „fogyatkozásoknak kiküszöbölése” végett maga elé képzel (Minerva 1926 6—10. sz., különlenyomat 7. s. k. l.), akkor nem lehet az egyetemet és első sorban a budapesti Pázmány Péter tudományegyetemet elég korán felhívni a védekezésre.

Elmondottuk kritikai megjegyzéseinket és aggályainkat Magyary könyvének kapcsán, de nem a könyv bírálataként. Ezek az észrevételek — már a bevezetésben jeleztem — nem fogják érinteni sem az alapvető és elvi jelentőségű könyvnek érdemét, sem azt a gyakorlati politikát, melyet az mintául vesz és rendszerbe foglal. Aki közoktatásügyi miniszterünk politikáját kicsinyes piszkálódás tárgyává teszi meg, az előbb vesse össze a nemtörődést a mindent akarással, hogy ekképen mértéket szerezzen a komoly bírálatra.

(Budapest)

Hornyánszky Gyula.

WERFEL.

A legismertebb név a német expresszionisták között. A fiatalabb német ifrogárda tagjai közül sokan őt tekintik szellemi vezérüknek, érzelmeik exponensének abban a harcban, amelyet egy új testvériségért vívnak. Ami a „testvériség” ideális célkitűzését illeti, talán igazuk is van; de mint művész, Werfel magányosan áll, nem ismer el közös célokat, a legszemélyesebb mythikus régiókba emelkedik. Első műveiben még csak homályosan, khaotikusan érzi az élet diszharmóniáját, később már új gondolatok fényét vetíti ebbe a diszharmóniába: a mindent feláldozó odaadás szükségességét hirdeti felebarátainkkal, sőt minden élő lényvel szemben. Csakis ez az odaadás teszi nemessé a természettől szükségképpen ráncmért szenvedéseket, csakis ez ad értelmet létünknek. Egy új, modern

pantheizmus hirdetője Werfel, mint szűkebb honfitársa Rilke, de bármennyire az expresszionizmus romantikus-szентimentális irányát juttatja is kifejezésre, kevesebb költészetében az irracionális vonás, a nőies ellágyulás és tisztán receptív, hangulati elem, több benne az akarás és prófétai ihlet.

Találón nevezte legjobb magyar tolmácsolóját, Kosztolányi Dezső a „jóság költőjé”-nek. Az emberi részvét, a jótett szülőanyja, mint vezérmotívum vonul végig költészetén, a jótett látása, a jótett gyakorlása mámoros örömmujongásra fakasztja: „Jóság, óh jó, nagy, tiszta jóság!” Emberideálja a „jó ember”:

Hogy hódoljak tenéked ?
 Ó jó ember! Ó gyönyörű szó!
 Vidám vagyok és meghatott!
 Ó drága szó, amely ma engem
 Acéloz és felvillanyoz!
 Ó jó ember!¹⁾

Minden, ami szegény, alacsony, megvetett és megtiport, a halott dolgok világa, a lelki szegények vívódása: alkalmat ad neki arra, hogy pantheisztikusan szerteömlő jóságát kinyilatkoztassa. Végső vágya az „unio mystica”, egyesülés Istennel a jóságban.

Werfel eddig öt lírai kötetet adott ki: *Der Weltfreund* (1912), *Wir sind* (1914), *Einander* (1915), *Gerichtstag* (1919) és *Beschwörungen* (1923). Ezek a címek jellemzők az expresszionista kifejező művészet fejlődésére is. Az expresszionista költő extatikus; az egyes szót mágikus erővel ruházza föl, mert mély összefüggéseket, meglátásokat sűrít össze benne. Míg a naturalista hosszasan analizál, az újromantikus szimbolumokba rejtőzik, az expresszionista egyszerűen felkiált, egyetlen szóval, amely minden érzelmet egyesít magában. Természetes, hogy ennek az extatikus szónak jelentésbeli gazdagságát felfogni csak úgy lehet, ha szinte áhítatos elmélyedéssel közeledünk felé, nem elégszünk meg külső, érzéki burkával, hanem behatolunk lényegébe. Így aztán megértjük az expresszionisták sajátos nyelvi barbárságát, a mondatfűzésben mutatkozó önkényességeket, azt a szakadékot, amely az ő kifejező művészetüket a stílus klasszicitásától elválasztja. Az expresszionistákkal szemben legtöbbször hangoztatott vád, hogy nem képesek egyszerűen írni, igen gyakran nem helytálló; ezt éppen Werfel költészete bizonyítja legjobban. Nem az egyszerűségtől fordulnak el, hanem az élmény új intenzitását akarják kifejezni s éppen ez az intenzitás robbantja szét a klasszikus hagyományban gyökerező nyelvi kötöttségeket. Az expresszionista költő élményei egyetlen sóhajban vagy kiáltásban törnek ki, egyetlen szónak kell rezgésbe hoznia az összes emberi érzelmeket. Ilyen extatikus irányban való fejlődést mutat Werfel kifejező művészete lírai köteteinek címében is: a *Der Weltfreund* még hagyományosan fejezi ki a kötet programját; a *Wir sind* már az új stílus hangja; az *Einander*, *Gerichtstag*, *Beschwörungen* pedig egyre több elmélkedést és elmélyedést kívánnak az olvasótól, ha a programot jelző szavak titkába bele akar hatolni.

Gyermekkori emlékek táplálják első verseit. Egy lány, tisztaszívű gyermekifjú koldul bennük szemérmes szerénységgel szeretetet és jóságot. Már ezekben

¹⁾ Kosztolányi Dezső fordítása. *Modern költők* II. kiad. II. köt. 185. l.

a megnyilatkozásokban más síkon áll Werfel, mint a körülötte tajtékzó, rang- és érdekkülönbségek által meghatározott, korlátoktól elhatárolt világ. Ezekből az első versekből bontakozik ki pantheisztikus világszemlélete. A mindenséggel való azonosulás vágya szólal meg melódikus könnyed szerelmi költeményeiben is. Énje teljesen felolvad egy-egy természeti képben:

Mind zápor-vert hűs városparc
A ház előtt — olyan vagyok.
A szél kiadta lelkét,
De fa és ág még rámragyog
Szépséges eső-harmatot
S nedvesen lógnak cserjék.

Belsőm is harmatos még, s nedves
Zölddel s esőgyönyörrel teljes
Mert láttalak ma Téged!
S ezért ím hosszan, csendben,
Fölázott parkot, rétet
Bejárni volna kedvem.²⁾

Mihelyt megtalálta saját birodalmát, megéli saját kifejező-eszközeit is. Kezdetben gyakran kísért Walt Whirman és Rilke, később az egyéni érzésvilág megteremti az egyéni formavilágot. A mindenséget szeretettel átfőlő ember ujjongása és bánata szólal meg Werfel érett lírájában. Az „ezerarcú szeretet“ fenséges himnuszát zengi, amely mindeneket, jelentéktelent és átkozottat egyaránt megszentel. Majd a lángoló gyűlölettel fogadott nagy világégés, a háború rémei nehezednek Werfel lelkére s lantján meg-megújuló, harcos fájdalmak s csendes, gyakran tovatűnő reménykedések hangjai szólalnak meg. Az Istentől elfordult emberiség önmaga ellen vívott harcának katasztrófális kimenetele még költői hivatásába vetett hitét is megrendíti: a költészet megváltó ereje az élet totalitásával szemben eltölpül, mert „a szavak ködös homályba burkolják a dolgokat“. A kétség gyötrődései közepette csak a vallás ad neki új reménysugárt. Áhitatból fakadt pantheizmusa mindinkább a vallásos költészet felé vezet, s ma már mint egy új vallásosság hirdetője ragadja meg a tömegeket, amelyekben egy új közösség után való vágy erősebb, mint valaha.

Kifejező eszközeiben egyszerű, szinte primitív; gazdag, túlfeszített érzelmi skálája olykor rút, kínos, utálatos képzeteket és képeket támaszt benne, olykor barokk kéjelgéssel vájkál genyesedő, rothadó sebekben s kifejezései is erőltetettek és dagályosak, de ezekkel a kilengésekkel szemben áll kristályos átlátszósággal felépített strófáinak csodálatos gazdagsága, mágikus szavainak hatalmas távlatokat nyitó ereje, szabad ritmusainak méltóságteljes hullámozása.

Werfel igit-végig lírikus. A drámát nem bírja lélekzettel, még akkor sem, ha lírai szempontból kiaknázható kozmikus tárgyakhoz nyúl (*Spiegelmensch*, *Bocksgesang*). Nemcsak a cselekvény menetébe kerülnek bántóan közönséges, bábjáték- és filmszerű elemek, sőt cirkuszi mutatványok, hanem kifejezője művészetének fenséges primitívsege is cserbenhagyja itt, kengőzi, csillogó talmi-ékessé-

²⁾ Csöndes Pál fordítása *Koszorú, Goethe és más német költők verseiből* Bp. 1923. 38. l.

gekkel aggatja tele mondanivalóját. Elbeszélő prózája is csak olyankor közelíti meg lírájának értékét, amikor belső vívódásokat, a lelki élet mélységéből fakadó problémákat tár fel (*Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig, Verdi, Roman der Oper*). De még erősebb, nagyobb alkotók is, akik talán elvetik Werfel bizarrságait, fordulatainak, verselésének olykor elötűnő pongyolaságait, kénytelenek elismerni kritikai tehetetlenségüket új, szent emberiségének mindent lenyűgöző hatalmával szemben. Túl a költőn, az ember ragad meg bennünket Werfel alkotásaiban, az az ember, akiben emberi látások és érzések új tüze lobog fel.

Érthető, hogy a legifjabb írói nemzedék miért tekinti Werfelt egy új korigehirdetőjének. Benne igazán él a felebaráti szeretet s felebarátját a messzeségben, országhatárokon túl is megtalálja emberben, állatban és élettelen dolgokban.

(Budapest)

Pukánszky Béla.

ACTION FRANÇAISE.

A jelen pillanatban, amikor a francia szellemi körökben a romanticizmus javára a figyelem és szimpátia újraéledni látszik, bizonyára nem lesz érdektelen néhány szót szólni az anti-romantikus és neo-klasszikus ellenhatásról, amely az utóbbi 30 vagy 40 évben bizonyos irodalmi köröket befolyásolt.

Ezt a mozgalmat két név személyesíti meg: egy kritikúse, — Pierre L a s s e r r e — és egy íróé (ki egyike legjobb íróimknak): Charles M a u r r a s. Az utóbbit különben inkább úgy ismerik, mint politikai agitátort és gondolkodót. A francia és külföldi nagyközönség leginkább az *Action française* nacionalista és monarchista mozgalmának vezérét látja benne. És valóban úgy látszik, hogy Maurras maga legalább annyi, ha nem több fontosságot tulajdonít politikai tevékenységének, mint írói munkásságának, szívesen mondogatva, hogy „Taine szerint, az ember az állattól és a görög a barbártól legfőképpen a filozófia tanulmánya és a közügyek gondjai által különbözik”.¹⁾

Nem egyszerű véletlenről van itt szó: a neo-klasszikus mozgalom az irodalomban és a művészetben és az a politikai mozgalom, amelynek az *Action française* a fő kiijezője, Maurras és barátai gondolkozásában párhuzamos mozgalmak. Két különböző területen ugyanazt a filozófiát, a mindenségnek ugyanazt a felfogását, s ugyanazt a gondolkodásformát fejezik ki. Irodalmi nézet és politikai nézet kapcsolatban vannak egymással, nem lesz tehát fölösleges talán néhány szót mondani az utóbbiról, hogy az elsőt jobban megérthessük.

Az *Action française* a nacionalista intellektueller egy csoportja, mely 1896-ban, a Dreyfus-üggyel egykorú, nacionalista és antiszemita mozgalom idején alakult. A vezérek — előbb Henri Vaugois, azután Charles Maurras — igyekeztek az addig anarchikus mozgalomnak pontos politikai célokat kijelölni: a francia intézmények radikális átalakítására tervet is dolgoztak ki. Politikai bölcséletüket Taine és Auguste Comte pozitívizmusa sugalmazta, amely szerint van egy politikai tudomány, társadalomtudomány, melynek a tapasztalat megengedi, hogy a törvényeket pontosan határozza meg. Adva lévén egy nép, nem azt kell tudni,

¹⁾ Ch. Maurras: *L'Etang de Berre*, Előszó XI. l.

hogy milyen kormányformát szeret jobban, hanem, hogy milyen kormányforma felel meg neki a legjobban; és ezt a kormányformát ennek a népnek életkörülményei, történelme és jelleme határozzák meg. Csak arra van szükség, hogy azokat tárgyilagos tanulmányozással felfedezzék. Az *Action française* doktrínereji szerint, a francia népnek legjobban megfelelő kormányforma az öröklődő monarchia. Vissza kell tehát állítani a monarchiát, de nem azért, mert Isten kegyelméből való, (ez olyan misztikus felfogás, melynek elvetésében az *Action française* neo-royalistái, szabadgondolkodók és pozitivisták megegyeznek) hanem azért, mert a történelmi tapasztalat bebizonyította ennek az államformának az előnyeit. A többi pártoktól különbözően, melyek nem merik magukat reakciósnak vallani, az *Action française* igyekszik a politikából minden misztikus és szentimentális elemet eltávolítani és tanait egyedül a tapasztalat által támogatott értelemre alapítani. De eltérő úton ugyanarra a következtetésre jutnak, mint a többiek: a nemzeti hagyományhoz való visszatérés szükségességéhez. Az *Action française* politikai tanának lényeges elvei tehát az *intellektualizmus*, *tradicionalizmus* és *nacionalizmus*. Irodalmi tanainak is ezek a lényeges elvei.

Ezek két alakban nyilvánulnak meg előttünk: polemikus alakban (a romantikus irányzatok elleni küzdelem) és alkotó alakban (a klasszikus ideál megvalósítása). Képviselői: egyrészt Pierre Lasserre, másrészt Charles Maurras.

Pierre Lasserre valójában nem tagja az *Action française*-nek. De politikai eszméi egészükben egyeznek ennek a pártnak az eszméivel, melynek tradicionalista és anti-demokratikus irányzatát osztja; általános filozófiája és esztétikája majdnem ugyanaz, mint Maurras-é. Pierre Lasserre 1907-ben kezdte meg a harcot a romanticizmus ellen, emlékezetes doktori értekezésével *A francia romanticizmus-ról*. Csak arra szorítkozom, hogy emlékezetesek a Lasserre által kifejtett fő tételre: a *romanticizmus a szellem betegsége*. A romanticizmus: „az ész és értelem hegemoniájának bitorlása az érzelgösség és a képzelet által”. Ugyanez a meghatározás megfelelhetne a forradalmi szellemnek is, amely rendkívül misztikus és irracionális. A romanticizmus és a Forradalom között mély hasonlóságok vannak. Jean Jacques Rousseau a francia Forradalom atyja és a modern szocialisták őse, egyszersmind a romanticizmus atyja is. A romanticizmus veszélyt jelent az egyének belső egyensúlyára nézve, mint a Forradalom a társadalmak egyensúlyára. Egyik is, másik is az egyén és szenvedélyeinek mértéktelen exaltációja által anarchiához vezetnek: egyik részről erkölcsi, másik részről társadalmi anarchiához.

Az így meghatározott romanticizmussal Charles Maurras ellentétbe állítja műveiben (melyek P. Lasserre könyvéből újabbak vagy régebbiek) a rend és értelem ideálját, mely a klasszicizmus alapja. Ezt az ideált a hellén ókortól örökölte. Provence-i származású lévén — amely vidék sok tekintetben hasonlít Görögországhoz — s büszke lévén származására, Ch. Maurras úgy véli, hogy minden civilizáció és minden igazi szépség a Földközi tenger medencéjéből eredt. Renan-al egyetértelműen azt hiszi, hogy az „egyszerű és igazi szépség” az ókori görögöknek nyilatkozott meg. De tőle eltérően nem hiszi, hogy másfajta szépség is létezzék. Mindaz, ami eltér a hellén tökéletességtől, már ezáltal eltér az ideális szépségtől is. A művész feladata, hogy hű maradjon a hellén hagyományhoz, melyet Róma közvetített a latin népeknek s melynek Franciaország a főörököse: ezt a hagyományt Homeros, Sophokles, Vergilius, Racine és La Fontaine nevei személyesítik meg. „Minden művészet eb-

ben áll, míg csak az emberek emberek lesznek“.²⁾ A klasszikus művészet egyetemes és maradandó értékű, mert forrása az értelemben van. Az értelem volt az antik Athén megkülönböztető jellege. Ezért az athéni épület „a természet és történelem változásainak fölötté álló emberi gondolat tökéletes kifejezése“.³⁾

Féljünk és meneküljünk tehát az „Északi barbárok“, germánok és angolszászok romboló beolyásától! Ez az a beolyás, mely a romantikusokat megrontotta, mely náluk és követőiknél „az egyszerű és igaz szépség“ ízlését a bizarr, a különös és a komplikált ízlésével helyettesítette. A francia írók számára az üdv a nemzeti hagyományhoz való visszatérésben van.⁴⁾ Itt láthatjuk Maurras esztétikájának nacionalista politikájával való kapcsolatát.

Anthinéa c. munkájában, mely egy athéni utazás elbeszélése és a klasszikus görög művészetről szóló reflexiók gyűjteménye, adta Maurras ezeknek a gondolatoknak egyszersmind a legszebb, de a legboszantóbb alakot. A Földközi-tengernek, az athéni Akropolisznak, a görög szobrászat egyes mesterműveinek leírásai a legtökéletesebbek közé tartoznak, melyekkel a jelenkori francia irodalom büszkélkedhetik. De az ember nem nyomhat el bizonyos boszankodást a szerző előítélete miatt, hogy szigorúan csak az V-ik századi görög művészetet csodálja minden más kizárásával. A megvetést, mellyel a „mykénei barbarizmus“-ról és némely archaikus műről beszél, határozottan igazságtalannak kell tartanunk. És nem állhatjuk meg mosoly nélkül, mikor egy londoni utazásról szólva így ír: „Meglátogattam a Britisch múzeumban — a nélkül, hogy bármi mással törődtem volna, ami Londonban van, — a görög művészet emlékeinek fenntartott kilenc termet“.⁵⁾

Van a megvetésnek ebben a kissé gyermekes fitogtatásában valami — félig természetes, félig készakart — szellemi korlátozottság, mely véleményem szerint a maurrasi neo-klasszicizmus legfontosabb hibájának látszik.

A Maurras iskolájában kialakult szellemek előítéletből visszautasítják mindannak a csodálatát, amit nem klasszikus formában öntöttek (legalább is nem abban, amilyenek ők elképzelik); és ha véletlenül érzelmeik odáig tévelyítik őket, hogy csodálatukat valamely „barbár“ műre fordítsák, értelmük gyorsan rendreutasítja a megtévedt érzelmeiket. Tilos élvezetet találni másban, mint az örök értelem szabályai szerint alkotott művekben! Minden esztétikai élvezet, mely ettől az elvtől eltér, kárhozzátandó élvezet; és a neo-klasszicizmus pontifexel arra tanítanak bennünket, hogy kerüljük az ilyen élvezeteket, mint ahogy a papok a bűn kerülésére tanítanak.

Egy nagyon szép lapján, mely a *l'Etang de Berre* előszavául szolgál, Ch. Maurras leír egy provençal tájat: egy naplementét. Megvallja, hogy a táj szemlélete fölébreszti benne Baudelaire *Invitation au voyage* című költeményét, nosztalgikus verssorok emlékéit. De majdnem pirul e vallomása miatt, szemrehányást tesz magának, amiért engedett a „gonosz varázsló“ kísérleteinek: így nevezi a nagy költőt.

Itt tűnik szemünkbe a neo-klasszicizmus egyik nagy gyengesége: a líraiság nem fér be a doktrina esztétikai keretei közé. Csodálkozhatunk-e ezen? A lírai-

²⁾ Ch. Maurras: *Anthinéa*, bevezetés, V. 1.

³⁾ *Anthinéa*, 56. l.

⁴⁾ Lásd e gondolat kifejtését a *l'Etang de Berre* befejezésében.

⁵⁾ *Anthinéa*, Bevezetés I. l.

ság különösképpen szentimentális, intuitív, azt mondhatnánk misztikus dolog. Hiszen épen nemrég jogosan hasonlította Bremond abbé⁶⁾ a költő ihletét a hívő extázisához, sőt csaknem odáig ment, hogy a költészetet az imával azonosítsa. A művészi forma, mely már lényegét tekintve tiszta intuíció, hogyan volna összeegyeztethető egy tisztán intellektualista esztétikai tanítással?

Ez magyarázza meg Maurras-nak némely kissé meglepő ítéletét a költészetéről. Nem szabad csodálkoznunk, ha látjuk mint emeli az égig a neo-klasszikus és Földközi-tenger-vidéki költőt, Jean Moréas-t, aki minden bizonnyal nemes és tiszta művész, de az ihlet mélységét tekintve mélyen alatta marad Baudelaire-nek, Verlaine-nek, Rimbaud-nak, Mallarmé-nak és Sain-ének, akik mind olyan költők, akiket Maurras szívesen tekintene „barbároknak“. Ne csodálkozzunk azon se, ha látjuk, mint illeti túlzó dicsérettel Anatole France költői munkásságát, mely bájos ugyan, de másodrendű: Anatole France klasszikus, görög, — csak az a hibája volt, hogy nem tartozott az *Action française* politikai irányához, de Maurras igen szellemesen bebizonyítja, hogy ez az ő részéről tisztára következetlenség volt és hogy A. France akkor is, mikor a leg-túlzóbb forradalmi elveket vallotta: jobboldali volt — csak nem tudta magáról.

Végül kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy Maurras, ez a kitűnő prózai íróművész, mikor maga is a költészetre adta magát, a legprózaibb és minden líraságot nélkülöző verseket követte el, melyeket valaha Franciaországban Boileau *Art poétique*-ja óta írtak.

Ime a türelmetlen és szürke szabott doktrína hátránya, mely rendszeresen eltávolított mindent a művészet területéről, ami beleütközik előre megszabott eszméibe és dogma gyanánt felállított mintáiba. Mindarra, ami a Maurras és barátai által megszabott klasszikus ideáltól eltér, kimondják az exkommunikációt. Így látjuk, hogy Maurras politikai és irodalmi barátja, Léon Daudet anathémával sújtja a klasszikus értelem nevében „az ostoba XIX. századot“⁷⁾ A legmulatságosabb azonban az, hogy Léon Daudet maga a legkevésbé klasszikus ember, hanem valódi szellemi fia annak a romantikus XIX. századnak, amelyet ostoroz és érdekes volna kikutatni, hogy (egyébként igen eredeti) tehetsége mit köszönhet Victor Hugo hatásának, akiről nem tud elég szarkazmussal beszélni. De hiszen nem ma látunk először, mint La Bruyère mondja: „jó tejtől élénk és erős gyermekeket, akik verik dajkáikat“. Inkább lehet nevetni ezen, mintsem méltatlankodni miatta.

De lehet, sőt kötelesség az is, ha nem követjük a kritikus-írókat, akik azt állítják magukról, hogy a nemzeti hagyomány fenntartói s mégis ki akarják abból zárni irodalmunk leggazdagabb periódusát. Pallas Athéné kizárólagos imádóit emlékeztetni kell arra Renan-nal, hogy „van költészet a jeges Strymonban és a thrák mánorban is“ és a jövő azoké, kiknek feje elég széles, hogy „különböző fajta szépségeket befogadjon“.

(Paris—Budapest)

Jean Carrère.

⁶⁾ Bremond: *La poésie pure*.

⁷⁾ Léon Daudet: *Le stupide 19e siècle*.

PÁNEURÓPA. *)

A nemzeti eszme szempontjából súlyos bírálat tárgya lehet a mostanában oly divatos „páneurópai“ mozgalom, melynek vezére Coudenhove-Calergi Richard osztrák gróf.

Európa karakteréhez hozzátartozik, hogy földrészlünkön a nemzeti eszme érvényesülni akar. Az európai kontinens egészséges fejlődése, a fejlődés színes-sége és értéke megköveteli a történelmi szereppel bírt értékes nemzetek külön életének fenntartását és nemzetközi biztosítását.

Coudenhove maga is elismeri a nemzeti eszmének nagy horderejét és fontosságát az európai kultúra szempontjából. *Páneurópá*-jában egy helyen (142 l.) így ír: „Minden nemzet szentség: úgy is, mint a kultúrának istápolója és mint az erkölcs és haladás kikristályosítója. A nemzeti eszme elleni küzdés a kultúra elleni küzdés volna“. A hiba azonban az, hogy Coudenhove azt hiszi: a nemzeti kultúrát olyan módon magánüggé lehet visszafejlesztetni, mint amilyené idővel a vallás lehet és hogy a nemzeti gondolat háttérbe szorításával meg lehet alkotni Európában az egységes „európai nemzet“ fogalmát. (143. l.)

A nemzeti eszmét, bármennyire is a szellem birodalmába tartozik, olyanformán, mint a vallást, magánüggé tenni nem lehet. A vallás, a hit: az ember kontemplatív belső életmegnyilvánulása, amelynek tárgya túlesik a reális élet körén. A nemzeti eszme azonban egészen más. A nemzeti eszme maga az élet, az ember élete a társadalomban, az államban, a természetben, a gazdaságban. Nem más, mint az egymással faji, nyelvi, történelmi, gazdasági és kulturális kapcsolatokkal összefűzött embereknek külsőleg el sem tűntethető összekapcsolódása, amelyet ép azért, mert a reális emberi életre, az emberi szellem földi és nem földöntúli, közösségi és nem belső, egyéni szükségleteire, vágyaira és ideáljaira vonatkozik, az ember kontemplatív életére visszaszorítani, azt belső egyéni üggé tenni Európában ma már nem lehet. Ez a visszaszorítás az európai kultúra szempontjából visszafejlődést, nem pedig haladást jelentene. Nem a színtelen összeurópai gondolat, hanem a külön nemzeti sajátosságok teremtik meg Európában a legnagyobbyszerű emberi értéket, amelyeket az általános emberi fejlődés érdekében nem tompítani, hanem csak fejleszteni és ki-mélyíteni szabad. Ezek az értékek azonban csak külön egységes állami életben, az egész nemzetet átfogó állami keretek között tudnak igazán virulni és megerősödni.

Erre pedig a Coudenhove-féle tervezet nem nyújt biztosítékot.

Igaz, hogy a nemzeti törekvések biztosítására hatályos és általános kisebbségi védelmet sürget és ezt az óhaját a bécsi „páneurópai“ kongresszus kisebbségi bizottságának határozata még precízebb formák között a magáévá tette. Ez azonban az európai népek békés és őszinte összefogásának lehetővé tételére még nem elég.

Coudenhove *Páneurópá*-jában rámutatott arra, hogy a párizsi békék terem-tette állapot politikai és nemzeti szempontból — szerinte — haladást jelent a múlthoz képest, mert sok eddig elnyomott nemzet (lengyel, finn, észt) aspirációt megvalósulásra segítette. Maga is beismeri azonban, hogy ez a rendezés

*) Részlet a szerzőnek egy nagyobb tanulmányából.

más oldalról, különösen Közép-Európában olyan nagy keserőségeket fakasztott, amelyek a gazdasági felépüléshez szükséges béke és összefogás megteremtése helyett állandó izgalomban tartják a kedélyeket.

Ezek a hibák pedig nemcsak Közép-Európában, hanem másutt is fennállanak. Lozinsky, prágai ukrán egyetemi professzor pl. a bécsi kongresszus kisebbségi bizottságában rámutatott arra, hogy a párizsi békék három részre vágták az ukránokat és ha a páneurópai alakulás a Coudenhove-féle tervszerben valóra válnék, úgy az oroszországi ukránok végleg elszakadnának „páneurópai“ testvéreiktől, az egyesülésnek legcsekélyebb reményétől is megfosztva.

Az ilyen igazságtalanságok kiküszöbölésére Wilson a világháború végén a népek önrendelkezési jogát sürgette és az *igazi* önrendelkezésnek ezt a jogát sürgette az ukránok képviselője is a bécsi kongresszuson.

Ép ezért nemzeti szempontból kielégítő megoldást az európai államok egyesülése, illetve egy államszövetségbe tömörülése csak akkor jelenthetne, ha ez az egyesülés számolna a fejlődő és érvényesülésre törekvő európai nemzetek együttélési és önállósulási igényeivel és ezek lehetővé tétele végett elismerné és valóra váltaná az *önrendelkezési jognak* azt a gondolatát, amely eredetileg épen a „győzők“ körében vetődött fel, de amelyet a győzők azonnal sutba dobtak, mielőtt látták, hogy önző érdekeikkel ellenkezik . . .

(Pécs)

Faluhelyi Ferenc.

A L F Ö L D.

KÁROLYI LAJOS.

Az életünk rövid, de a művészet
Örökebb, mint a földek és egek,
Mi elmegyünk, de a jövő ködébe
Lelkünk világa fényeket vetett.
A mi országunk nem való közéték,
Ti balga dúsak, kontár emberek,
És mégis mi vagyunk az igaz élet,
Az ősi és új s bár a szép ma vétek,
Bennünk van csak bocsánat bűnötökre:
Mi múltó üdvöt váltottunk örökre!

(Károlyi Lajoshoz, 1926)

A század elején egy fiatal magyar művész gyalogszerrel indul el Jasznaja Poljanába, hogy vigasztalást és bátorítást merítsen Tolsztojtól, akinek evangéliumi tanításait olvasta és akinek életét is meg akarta ismerni. A fiatal magyar művész a személyes találkozás alkalmával csalódott Mesterében, de nem ábrándult ki az igazság kereséséből, amely egyetlen és állandó szenvedélye maradt mindhalálig.

Károlyi Lajos volt ez az ifjú, a szegedi festő, aki 1927 tavaszán halt meg és akinek művészete megérdemli, hogy a hálás utókor fölfedezze és méltányolja.

Különös magyar sors és különös művészsors az, amely neki osztályrésze volt. Nagybányán együtt indult a legnagyobbakkal és leghíresebbekkel, akik mindig becsülték őt, aki mindig magányos távolságban maradt mindenkitől. Külföldi vándorlások után élete legjavát Szegeden töltötte, ahol a külvárosban élt, a szegények között, egyedül, mint valami tiszaparti Rembrandt. Magas alakja, hosszú szakállja, sovány aszkétaarca, szelíd tekintete és jóságos szava kedves ismerőse lett az egyszerű embereknek, a munkásoknak, akik között otthon érezte magát. Kis kamrájában vagy kertjében dolgozott vázlatain és képein, végtelen áhítattal és odaadással. Mert szerinte dolgozni kell a művésznak és munka az alkotás és a munka megbecsülése az, amiért küzdeni kell, hogy új világ támadjon a régi helyén.

Károlyi Lajos nem tartozott soha semmiféle művészi irányzathoz vagy iskolához. Ő kezdettől fogva arra törekedett, hogy a természet örök törvényeit megértse és ezeket fejezze ki alkotásain. Míg a nagy világban egymást váltották föl a legkülönbözőbb festői divatok, a naturalizmus, az impresszionizmus, a post-impresszionizmus, a kubizmus és a többi, Károlyi Lajos nyugodtan és zavartalanul kereste az igazságot és nem törődött semmi mással. Sokszor mondogatta, hogy a régi művészet a szépet akarta, az új művészetnek az igazat kell hirdetnie. A karakter kifejezése a fő és mivel a mi korunk a munkán alapszik, elsősorban a dolgozó ember karaktere foglalkoztatta. Mégis, volt valami nietzschei „korszerűtlen” benne, többször hangoztatta, hogy az egyéniség túlságos kultusza a művészet megrontója, mert az örök törvények az első és nem az egyéniség. Velaquez azért volt legkedvesebb festője, mert ez a nagy spanyol művész a legtisztább egyszerűséggel és hűséggel ábrázolta a dolgok és emberek karakterét és senkinek sem hízelt és soha sem hazudott.

Károlyi Lajos valóságosan tudományos kísérleteket és tanulmányokat végzett az irányban, hogyan kell a fényerősséget lefokozni a vásznon, hogy az a nap-

fény illúzióját adja. Ahogy Goethe, a tudós költő megalkotta a maga Farbenlehrejét, úgy Károlyi, a tudós festő megteremtette a maga fényelméletét.

Károlyi Lajos képei imádságok, amelyekben egy tiszta és igaz lélek öröme és hálája nyilatkozik meg, alázatosan és áldozatosan. Az újszegedi és rókauccai őszi alkonyatok és tavaszi reggelek, a téli Tiszapart, a firenzei és velencei ver sacrum, a külvárosi kis házak és emberek, a maga arcása számtalan hangulatban és változatban, mind egy nagy harmónikus egységbe olvadnak, mind egy szellem világát tárják föl: Károlyi Lajos lelke lebeg e vizek és földek, ez arcok és virágok fölött. A virágokat különösen nagyon szerette ez a viráglelkű ember, őszi rózsái csupa búcsúzó élet és beszédes szomorúság, a csendéletnek ő valósággal vallásosan mély értelmet és jelentőséget adott, vagy, mint ahogy egyik tisztelője szokta mondani: ő mindig *szent képeket* festett.

Filozófus volt Károlyi Lajos, valami volt lényében, ami több a művésznél és ami sokszor akadály volt az alkotásban. Rendkívüli érdeklődés élt benne a szellem és tudás mindenféle megnyilatkozásai iránt. A buddhizmus egész irodalmát alaposan tanulmányozta, a kereszténység állandóan foglalkoztatta, a biblia mindennapi olvasmánya volt. Asszisi és Szalézi Szent Ferenc, Szent Terézia, de a Szent Atyák műveit is behatóan ismerte. Költői érzéke páratlanul finom és ítélete találó volt. Baudelaire lelkeségére ő hívta föl először figyelmemet és Ady istenkereső és tisztaságvágyó érzéseit rendkívüli megértéssel magyarázta még akkor, amikor a farizeusok erkölcstelenséget szimatoltak Adyban.

Ez a vegetárius és antialkoholista szegedi apostol a goethei *nil humani* elvének alapján állott, mert elsősorban mégis csak művész volt, még pedig bölcselkedő művész. Valódi orvosa volt a beteg lelkeknek, aki igen sokszor hozott első segélyt e sorok írójának is, élete nagy válságaiban. Akik Károlyi Lajost személyében ismerték és megismerték, azok az emberi nagyság és szépség egyik ritka példáját őrzik emlékezetében.

És ez a nagyság és szépség csöndesen, minden feltűnés nélkül, de bensősegesen és maradandóan ragyog és mosolyog alkotásain, mint szelíd és boldog visszfénye egy napnak, amely leáldozott.

(Szeged)

Juhász Gyula.

JUHÁSZ GYULA.*)

Juhász Gyula nem szorul kommentárra. Minden glosszátornál ékeesebben szól önmagában is az ő művészete: az önmagát analizáló poeta doctus jobban megmagyarázza, kitereteti magát a verseiben, mint bármely kritikus próza tehetné. De azt már másnak kell megállapítania róla, hogy ma, 1926-ban, aktuális-e a magyar költők között, elénekezett-e az ő ideje, amikor a szűkebb Magyarország érdeklődése feléje fordul.

Minden nagyobb költő életében van egy pillanat, amit Lessing műszava nyomán *termékeny pillanat*nak lehetne nevezni: az a pillanat, mely magában foglalja az előzményeket és következményeket, — amikor az író igazi jelentősége kiteljesedik, amikor „költő és nemzet” egymásra talál. A magyar irodalmi fejlődésben a negyvenes évek számára alig jelentős

*) Részlet a szegedi Juhász-matinén (1926 ápr. 19.) tartott előadásból.

Tompa Mihály föllépte. Az előtérben Petőfi áll, mint valami új, szokatlan, merész, hangos, rikító jelenség; benne fejlődik tovább irodalmunk témaköre és stílusa, ő a nemzet vezére és diadalmas hőse. Arany a *Toldival* ekkor még második helyre kerül és Tompa csak a jó harmadik helyet kapja népmondáinak, virágregéinek szerepében. De aztán, 49 után, az élnyomatás éveiben Tompa veszi át a primhegedűt a nemzeti élet koncertjében és egy kevés ideig az ő solo-ját halljuk: nem olyan viharos melódiákat játszik, mint Petőfi, de a nemzet közfigyelme feléje fordul, az ő allegóriáiban él és lüktet tovább a magyar gondolat, az ő tompított, szordinós hangszere jelenti a magyar költészet hangját.

Juhász Gyulának volt már félig-meddig ilyen termékeny pillanata, de ezt majd csak az irodalomtörténet fogja méltányolni. A háború vége felé, amikor Ady Endre már kiejtette kezéből az előrehaladás vezető fáklyáját és Babits Mihálynak békét követelő *Fortissimo*-ja is elhangzott, néhány versével Juhász Gyula hívta magára a figyelmet. Új hangot pendített meg: a *hazañas allegória* hangját, azt a műfajt, amit a mi generációnk csak a történelemből ismert. Akkor, amikor a cenzúra még nem engedhette kifejezésre juttatni azt a véleményt, hogy a magyarság elvérzik egy imperialista nagyhatalom, a diadalmas némettség érdekében harcolva: Juhász Gyula képes beszédbe rejtette ezt az érzését és a római korba transponálta magát, — a tiszamenti szittyák, őslakók világába, akiket meghódít a gögös nyugati imperátor és akik csak arra jók, hogy élelmet és harcosokat szállítsanak a Caesar seregébe. Juhász Gyula az első és egyetlen magyar költő, aki evokálni tudta a magyar föld római hagyományait, aki lírai élménnyé fogadta magába a magyarországi római provinciák életét és bevitte a római korba is, — a honfoglalás előtti duna-tiszai tájba — a magyarság kettős arcát, az idegen-nyugati kultúra és a keleti őslakosság tragikus ellentétét, a szittya-pogányság és a nyugati civilizáció örök harcát, Kelet és Nyugat érzelmi összeapását visszavetítve a hanyatló provinciák idejébe. Új „érzelmi provinciákat” hódított meg Juhász Gyula ezekkel az allegóriáival a magyarság számára.

De ez a termékeny pillanat csak rövid ideig tartott: a forradalmi események elsodorták és új problémák, hangosabb versek kerültek a nemzet érdeklődése elé.

Most, mintha ismét aktuális lenne Juhász Gyula, mintha ismét ő kerülne erősebb megvilágításba . . . Ady Endre forradalma, stílusújítása lezajlott, az irodalom csatakiáltását csönd váltotta föl. A forradalmak esztétikai chaoszán, világnézeti és formai kísérletezésein, szintén túl vagyunk már. Szabó Dezső tüzetrikoltó romantikája is elviharzott és az irodalom légsúlymérője tartós, csöndes, derülő-boruló, vésztelen időt jelez, legföljebb egy-egy mágneses zivattal, amit azonban csak a finomabb lelki műszerek fognak föl. Elkövetkezett ismét a tiszta művészet kora, — nem a tétlen és öncélú, dekadens l'art pour l'art kora, hanem egy lehiggadt művészet áhítása, a stílusforradalom élményeinek és formagazdagodásának békés, munkás földolgozása, kiteljesedése. Nem keresés többé, hanem harmónia a chaosz után, egy új klasszicizmus, a szónak fejlődéstörténeti értelmében. Ennek az eljövendő klasszicizmusnak, tökéletes, harmónikus művészetnek hőse Juhász Gyula, akinek költészetében — a mai pillanatban — nemzeti élet és művészi törekvés szerencsésen egymásra találhatnak.

Juhász Gyula ma az egyetlen lírikus, — a „beérkezett” modernnek között és a megmaradt országban — akitől még fejlődést, elmélyülést várhatunk, akinek sorsához a magyar líra kátyúba jutott szekere hozzá van fogva. Juhász Gyula, mint művész, kizárólagosan és csak lírikus és épen ebben van az ő ereje. Egyet-

len életforma számára és el nem apadó forrás a lírai megnyilatkozás. Ebben Adyval rokon és Adynak egyetlen halkszavú utóda. Ebben a líraiságban gazdagabb, mint a túlságosan okos és kulturált Babits Mihály, akinek sokféle hangszere van, — novellát, regényt, drámai játékot komponál — nagy virtuóz, de egyik hangszere sem játszik olyan naiv érzelmességgel, mint Juhász Gyula; Kosztolányi is könnyen elhűtlenedik a lírától: egyforma bravúrral ír verset, novellát, regényt.

Juhász Gyula aktualitásának, „nemzeti költővé” emelkedésének kulcsa abban is van, hogy neki költői élménye, gyöttrő problémája, borongó ihletője a magyarság: a magyar múlt kudarcai és tragédiái, a jelennek sejtelmes csöndje, amelyben a legemberibben megszólaló hang az övé, a jövőnek kétségei és reményei. Neki *fáj* a magyarsága — és ebben egyenes utóda Ady Endrének és így lesz olyan értelemben vett pesszimista-nemzeti költő, mint Kölcsey, Vörösmarty, Tompa, Lévy.

Klasszikussá teszi Juhász Gyula művészetét elsősorban a forma, a verseinek belső szerkezete és külső harmóniája. Legotthonosabban a szonettnek — egy disciplinált műfornának — börtönében érzi magát, a nyugodt, antik-szabályosságú formák zárt gyűrűjében: ötvözt, ékes kizengő forma neki a művészet. Van benne egy jongleur-művész, aki csak játszik egy bűvös hangszere, aki csak gyönyörködik a hangok csilingelésében, a szavak kaleidoszkópiájában. Tud ő is rokkó-játékot űzni a verssel: de az ihlete mégis mélyebbről jön és az ihlet is klasszikus nála. Szentimentális költő: a kultúra terméke, nem a romantikus, eruptív ösztönisége, mint Ady. Állandó ihlete nem a cselekvés, hanem a cselekvéstelenség; nem a romantikus elindulás a kék virág, a kék madár után, hanem a klasszikus lemondás, az egyhelyben-maradás. Talán Kölcseyvel rokon: örökös, erőtlén vágyódás vonzza a végtelen, az örök szépségek, a földöntúli ideálok felé, örökké a „ködlő távolokba” néz. Ha összeszámolná valaki, hogy ez a szó: *örök* — hányszor fordul elő a verseiben: bizonyára ki lehetne mutatni, hogy ez a leggyakrabban használt szava. Nála minden örök: örök hajó, örök némaság, örök a zene, amely kíséri a levelek hullását, örök a versek végtelen sora is, még a változás is örök, minden változik, mint a görög filozófus mondja és az állandóság magában az örökös változásban van. „Minden egy marad a változásban”. Az örök és a végtelenség állandóan vissza-visszatérő látomása Juhász Gyulának: végtelen sírok a könyvek, végtelen napok az élete, az ember „por és végtelen fia”. Talán a meg nem fogható, el nem érhető végtelenség az egyetlen fix pont, amibe bele tud kapaszkodni . . .

Annyi tény, hogy Juhász Gyula nem az élet gazdagságát, eseményességét, a beteljesülés élményét éli a művészetében: mint az ópiumszívó, egyhelyben ül és vágyainak, emlékeinek, fantáziájának képeiben gyönyörködik. Meglepő ez a költészet: mily gazdagon merít önmagából élményeket. A legtöbb író — Petőfi, Ady, Szabó Dezső, vagy Chateaubriand, Lamartine, Tharaud — nyugtalanul bolyong, vándorol, valami ösztöntől űzve, mintegy elébe megy az élményeknek, folyton új tájakat, új embereket keres — Erdélyt, a Felvidéket, Párist, Itáliát, a Rivierát, az amerikai őserdőket, a Libanon cédrusait bejárja — mintha csak utazással tudná gazdagítani a lelkét: a Juhász Gyula változó életstációit nem lehet élménykeresésnek nevezni, ezek sorsadta, időtlén és tértelen helyek, Juhász Gyula folyton *egy helyben* marad. És mégis: mintha az egész világ beletükröződnék a lelkébe, a verseiben egy egész kultúr világ verődik vissza. Nem járja körül

a földet: a Föld fordul meg az ő pontja körül, mint valami örökké mozgó és mégis állandó, végtelen kaleidoszkop. Miltoni vaksága színgazdag világokat, kozmikus távlatokat láttat vele.

Juhász Gyulának van *egyéni hangja* a magyar költők szimfóniájában: az elégia hangja. Ennek az ovidiusi műfajnak új tartalmat és formát szerzett. Az élet száműzöttje, aki nemes és tiszta hangokon panaszkodik. „A nagy keleti pusztaságnak melázó lelke lelkemben ég”. Ez a melázó busongás, lázongó szomorúság és megbékélés: az ő igazi hangja, amit maga is juhászkolompnak nevez. A „búsuló juhász” — Izsó Miklós szobra — rokon a *búsuló Juhász* lelki portréjával. Búsuló és a magyar pusztá sarjadéka mindkettő.

Véletlen, hogy Juhász Gyulának a keresztnéve pogány szimbólum: gyula, varázsló, táltos, pap, költő. De nem véletlen, hogy Juhász Gyula szegedi születésű és Szegeden maradt végérvényesen. A Tisza és Maros szöge az ő igazi hazája: a hunok síksága, a pogány magyarok tanyája. Írók földrajzi lokalizálásával kísérletezik újabban az irodalomtudomány: Juhász Gyula tájkép-hátttere nem a mindig nyugati és modern Dunántúl, nem a lázadó-romantikus, történelmi Erdély, hanem az örökös egyformaság, a síkság, amely olyan, mint egy nagy temető, ahol emlékekbe sem kapaszkodhatik a képzelet. A múlt itt maga a *föld*, amelybe egymásután temetkeznek a századok, a hún lovas és Ajtony óta, ahol romok helyett a befogadó föld rejtje az ősi kincseket és lent a folyó mélyében vannak a láthatatlan királysírok. Az ősi rög itt igazán rög, itt nem kövek között élnek emberek: ennek a vidéknek tetszhalotti csöndjét, ködös tájait festi Juhász Gyula, erről az álmódó síkságról vágyakozik az *Életbe*, amit költői motívumnak nem ismer, itt ő „a magányos puszták fiának” stilizálhatja magát.

Beöthy Zsoltnak szabad volt a magyar irodalomtörténet elejére odarajzolni a szemlélődő volgamenti lovasnak képét, akiben ő a magyar faj első szimbólumát látta. Riedl Frigyes a magyar költészet kezdeteire a Gellért-legenda paraszt szolgáját állítja, akinek munkadala az első magyar népdal. A költészet tetőpontján — ismét Riedl képét idézve — ott áll egy parasztfiú: Petőfi Sándor. Ezek az alakok szimbólikus jelentőségű megtestesítői volnának a magyarságnak. Talán odatehetjük melléjük, mint a mai napok és a szűkebb magyarság kifejezőjét: a „búsuló” Juhász Gyula alakját.

(Szeged)

Zolnai Béla.

EGYETEMKÖZI ÖSSZEJÖVETEL.

A magyar egyetemek és főiskolák tanárai máj. 25—28. napjain baráti összejövetelt tartottak Szegeden. Az együttlét alkalmával több tudományos előadás is elhangzott. Magyary Zoltán *Tudományos életünk virágzásának feltételeiről* adott elő, Dékány István *A kapitalizmus „csődje”*-ről értekezett, Huszti József pedig az *Olasz-magyar kulturkapcsolatok és az olasz egyetemi reform* problémáit fejtegette.

*

A kongresszus megnyitó összejövetelén Tóth Károly, a szegedi egyetem Rektora, a következő beszédet mondotta:

Az egyetemek mindenkor és mindenütt a nemzeti génusz legfőbb letéteményesei. Ezért az egyetemek együttműködése mindig fontos volt egy nem-

zet életében, de különösen fontos *most* nekünk, amikor a nemzet létét megmen-
teni, a magyar jövőt biztosítani csak úgy lehetséges, ha minden meglevő erő
összefog és egybeforr a végső nagy cél megvalósítása érdekében, ha az *in in-
tegrum restitutio* gondolatában egyesülnek mindazok, akik a mai helyzetben meg-
nyugodni nem tudnak. Ezt az egybeforrást, minden erőnek és értéknek a nagy
cél szolgálatába állítását, csak a magas kultúra ellenállhatatlan hatalmával lehet
biztosítani. Csak ha kialakul egy kollektív egyetemi lélek, ez tudja azt a lökést
megadni, azt az erőt kifejezni, amely szükséges ahhoz, hogy a háború és forra-
dalmak által szétválasztott lelkek ismét eggyé váljanak.

De nem kisebb jelentőséggel bír az a körülmény, hogy éppen *itt*, Szegeden,
a Magyar-Alföld metropolisában sikerült a magyarországi egyetemek tanárainak
ezt az összejövetelt biztosítani, olyan helyen, amely a *magyar földművelő nép-
nek*, a lakosság számát tekintve is, a legnagyobb otthona, annak a földművelő
népnek, amely a magyar társadalomnak egyik legértékesebb eleme és amely —
merem állítani — minden más társadalom földműves népénél nagyobb értékeket
rejteget lelkében: az okos, a haladó konzervatizmus érzetét, a munka szeretetét,
a munka bírást, más társadalmi osztályokkal szemben a megbecsülés és türelem
érezetét, okos és tiszta logikát, az erős vallásos hitet, a tisztességtudást. A nemzet
föltámadásának és fennmaradásának másik előfeltétele ugyanis az, amire Tisza
István, az újabb idők legnagyobb magyar államférfia, annyiszor rámutatott: hogy
a magyar földművelő nép lelkében, bensejében meglevő nagy értékek fokozott mér-
tékben felszínre hozassanak, a kultúra erejével fölvértve fokozottan a közélet
szolgálatába állíttassanak, amit ugyancsak a magas kultúra ereje által lehet el-
érni és megvalósítani. Csak így lehet biztosítani azt, hogy a régi magyar közép-
osztály, amely sajnos, az idők folyamán nemcsak számban, de ellenálló erőben is
megfogyatkozott, új és méltó elemekkel frissíttessék föl.

Ha a meglevő társadalmi erők egy nagy egységben egybeforrnak és ha
ez a megteremtett egység a magyar földműves nép köréből kiemelkedő, a magas
kultúra erejével kiemelt új értékekkel megnemésítve lesz, csak akkor fog be-
következni az, hogy a nagy cél szolgálatában egy nagy egybeforrott, speciálisan
magyar nemzeti sajátosságokkal átitatott, az erkölcs és vallás erejével alátámasz-
tott, kulturált olyan erőösszeség áll a nemzet rendelkezésére, amely minden aka-
dályt letipró hatalmával a végső célt nézve, biztosan halad előre a gondolat meg-
valósítására, amely mindannyiunk lelkét betölti.

ALFÖLDKUTATÁS.

Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara.

A Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara, amely az Alföld 7 és egy-
negyed millió holdjából 3 millió holdat ölel fel, adottságából kifolyólag érzi azt
a kötelességét, amely e téren reá várakozik.

Az Alföldnek — mint önálló gazdasági egységnek — problémája azóta
szerepel a közvéleményben, mióta azt a Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Ka-
mara felvetette. A Kamara addig, amíg nem volt Mezőgazdasági Talajtani Inté-

zete, a Szegeden levő Alföldi Mezőgazdasági Intézetet jelentős anyagi összeggel támogatta szikes kísérletek beállításában. A vadvizek levezetése érdekében arra törekszik a Kamara, hogy megfelelő érdekeltség jöjjön össze, amellyel e kérdés megoldható. Az Alföld homokos területeinek megjavítása érdekében április hó 24.-én rendezett Kecskeméten országos nagygyűlést a kamara, az ország legkiválóbb szakembereinek nyílt alkalma megvitatni a homoki gazdálkodás problémáit. Az alföldi növénytermelés fellendítése érdekében évenként kb. ezer műtrágyázási és vetőmag-kísérletet állít be a kamara, részint azért, hogy kipróbálja, melyek azok a gabonafajták és egyéb növények, amelyek itt a legnagyobb haszonnal termelhetők, másrészt azért, hogy a műtrágyaféléket és a nemesített vetőmagvakat népszerűsítse. Az alföldi gyümölcsstermelés fejlesztése érdekében 50 kat. holdon mintagyümölcsöst és gyümölcsstermelési kísérleti telepet létesített, amelyen gyümölcsösök ápolására szakemberek kapnak kiképzést, 1927 tavaszán 80 gyümölcsfavédelmi kísérletet állított be a Kamara. Indítványára került bele az alföldi erdősítésről szóló törvény végrehajtási utasításába, hogy az alföldön fásítani gyümölcsfákkal is lehet. A növénytermelési és gyümölcscsészeti munkát a kamara növénytermelési és gyümölcscsészeti szakosztálya támogatja. A homoki növénytermelés érdekében Kecskemét város Bugac pusztáján 30 holdas növénytermelési kísérleti telepet létesített a Kamara, ezenkívül Alpáron az O. F. B. révén szerzett 50 hold földet, amelyen homoki mintagazdaságot kíván létesíteni.

Az állattenyésztés terén az alföldi baromfi nemesítését, annak vérifelfrissítését fajbaromfiak kiosztásával segíti elő a kamara. Az alföldi lakosság kulturális emelése érdekében előadásokat, tanfolyamokat, gazdanapokat rendez és 5 téli gazdasági iskolát tart fenn. A gazdasági élet minden ágára kiterjedő értékes statisztikai adatot gyűjtött össze az alföldi birtokelosztásról, munkásviszonyokról, gazdatársadalmi alakulásokról, a magyar marháról, a juhászatról, a népmívelési munkákról, a gyümölcstermelési viszonyokról stb.

A kamara, illetve annak igazgatója, dr. Gesztelyi Nagy László indított meg nagyarányú munkát a tanyavilág érdekében is. 1924-ben jelent meg *Az Alföld gazdasági jövője* című munkája, majd 1925-ben *Az Alföld* című munkája, melyet a Kamara több ezer példányban küldött szét az illetékesekhez. Megalkotta a kamara tanyai szakosztályát. Az igazgató 1925-ben a Magyar Közgazdasági Társaságban tartott előadást *Az Alföld gazdasági jelentősége* címen, 1926-ban pedig a *Magyar Tanyarendszer kialakulása* címmel. Ez utóbbi is megjelent füzet alakban mint a kamara kiadványa. Ugyancsak a Kamara igazgatójától jelent meg a *Magyar Tanya* című munka, mely szintén az alföldi probléma legfontosabb kérdésével foglalkozik. A Kamara kezdte meg a tanyalátogatásokat is, amelynek ma már nagy jelentősége és eredménye van az alföldi nép életében. Most van sajtó alatt a kamara kiadásában Westsik Vilmosnak — az alföldi futóhomok legkiválóbb ismerőjének — e kérdéssel szóló nagy munkája. Ugyancsak a Duna—Tiszaközi Kamara vetette fel azt a gondolatot is, hogy *Alföldért Dolgozó Szövetség* név alatt össze kellene hozni mindazokat az intézményeket és szerveket, amelyek az Alföld érdekében működnek. A Kamara indította meg azt a mozgalmat is, hogy az alföldi városok az alföldi és tanyai tájakról fényképfelvételeket készíttessenek. Az alföldi tájak megörökítése azt a célt is szolgálja, hogy a külföld előtt ne csak városainkat, hanem a magyar életnek igazi otthonát, fészket, az Alföldet, a falut, a pusztát, a legelő méneseket, a Tiszaparti füzeseket, szőlőket, a népviseleteket és mezőgazdasági munkákat is meg-

ismertessük. Már kínálkozott is alkalom ezekkel propagandát csinálni, egy angol tudósnak a magyar Alföldről írandó művéhez szép és jelentős fényképsorozatot küldött a Kamara.

A szegedi egyetem archaeologiai intézete.

Az egyetem *archaeologiai intézete* működését csak 1924. szeptemberében kezdette meg. A *Pósta* Béla halálával megüresedett tanszékre Dr. Buday Árpád neveztetett ki, aki a gazdag kolozsvári múzeumból csak az intézet 25 éves tradícióját hozta magával. Ennek a tradíciónak a szellemében kezdte meg az intézet, változott viszonyok közt, működését. Az intézet vezetője előtt csak egy olyan gyűjtemény berendezése lebeg, amely a tanításhoz szükséges anyagot jól megfigyelt, rendszeres ásatásból akarja megszerezni; az ásatásokat egyúttal a hallgatóság gyakorlati kiképzésére is fel akarja használni. Nem törekszik olyan múzeum létesítésére, amely a nagyközönség igényeit van hivatva kielégíteni.

Ennek a kettős célnak érdekében folytatta az intézet eddigi ásatásait s azoknak eredményét a kolozsvári mintára megindított bőséges német vagy francia nyelvű kivonatokkal ellátott *Dolgozatok — Arbeiten — Travaux* című folyóiratában publikálta. Az ásatások és a folyóirat költségeit minden állami támogatás nélkül teremtette elő, de az intézetnek juttatja azokat a folyóiratokat, amelyeket a külföldről cserébe kap. Ezidőszent mintegy hatvan folyóirat jár az intézetnek.

Ásatásokat végzett az intézet a csanádmegyei Bökényben és Magyar-csanádon, az aradmegyei Nagykamaráson és Bánkuton, továbbá a torontálmegyei Ószentivánon. Az ásatások eredményét a folyóirat eddig megjelent két évfolyamában tette közzé. Az elmúlt nyáron végzett ásatások egyrészéről a folyóiratnak már nyomdában lévő harmadik évfolyama fog beszámolni.

SZÉPHALOM.

Folyóiratunk életének újabb mozzanatairól őszi számunkban számolunk be.

ERDÉLY.

AZ UTOLSÓ AVATÁS.*)

Doctor Urak! Eszembe jut az utolsó avatás. Az utolsó doctoravatás, — ott lent, Kolozsvárott. Nyolc esztendővel ezelőtt történt. Cluj prefektusa értesítette az Egyetem Rectorát: a nagyszebeni kormánytanács elrendelte az Egyetem átadását. A Rector, az Egyetem Tanácsa, egész tanári kara tiltakozott. Egy szálig megtagadták a hűségeskü letételét. Egy hónapig tartott a kálváriajárás. A kínos bizonytalanság. És 1919. május 12.-én végbement Erdély ősi Egyetemének erőszakos elvétele. Az Egyetemet román katonaság zárta körül. A csapatok parancsnoka karhatalmat alkalmazott a Rectorral szemben és átvette az Egyetem fölött az imperiumot. De az utolsó avatást a Tanács mégis megtartotta. Ekkor mondotta a Rector, az ősz Schneller István, az egyetem utolsó magyar doctorainak az emlékezetes szavakat: „A mi fölszabadítónk az Igazság leszen“. Könnyek borították el a szemeket. Ökölbesorultak a kezek és mi némán hagytuk el a magyar tudományosság templomát.

Doctor Urak! Erdély főiskolái mindig osztoztak a nemzet sorsában. Megszokták a sorsnak csapásait. A Báthory-Egyetem a földporáig lerontatott, — és újból fölemeltetett. A nagyenyedi főiskolát a románok kétszer égették föl és hanyatták széjjel, — és a Bethlen-Collegium él ma is.

Minket nyolc évvel ezelőtt az erőszak kikergetett Erdélyből. Emelt fővel jöttünk ki. Mi nem hódoltunk be ott senkinek. Mi nem alázkodtunk meg senki előtt. Nem kértünk és nem fogadtunk el a megszálló hatalomtól semmit. Mi otthagytuk mindenünket. Az Egyetem hatalmas épületét, világhíres könyvtárát, a szép klinikákat, az európai nivón álló laboratóriumokat. Mégis. — elhoztunk egyet. Elhoztuk magunkkal ide a Magyar-Alföldre az Egyetem lelkét, Erdélynek a lelkét. Elhoztuk egy darabját annak a léleknek, amelyet évszázadok megpróbáltatásai, vérzivatarai, szenvedései kovácsoltak acéllá. Amely más, mint az itteni lélek. Talán több benne az idealizmus, a meg nem alkuvás. Több benne a hagyományokhoz, a múlt megszentelt eszményeihez való ragaszkodás. Több benne a jövőbe vetett hit, az élni akarás kioltathatlan lángja és ereje.

És ez az erdélyi lélek itt, a Nagy-Magyar Alföld televényében most építi föl második egyetemét, hogy majd amikor visszamegyünk a mi igazi otthonunkba, maradjon itt utánunk egy örökkévaló emlék, betöltve Erdély szellemével, lelkével, a megacélozott törhetlen erdélyi hazafisággal.

Mi, szegedi Egyetem, — a kolozsvári Egyetemnek egyenes leszármazója, — most ebből a lélekből adunk át a diplomával együtt Önöknek Doctor Urak egyenként egy-egy szilánkot. Vigyék magukkal ki az életbe és hirdessék mindenütt, hirdessék büszkén, hogy Önök Erdély Egyetemének doctorai, akiknek kötelességük leszen — nem csak az, amire most itt a Tanács színe előtt az esküt letették, hanem az is, hogy ezt a kimentett erdélyi lelket ömlesszék át, plántálják bele ennek a léleknek erejét az itteni magyar lelkekbe, hogy tudjanak azok is a nemzet jövőjéért tűrni, áldozatokat hozni, a jövőben hinni, akarni és cselekedni.

Ezzel a kéréssel bocsátom el Önöket Doctor Urak és kívánom, hogy adjon az Isten Önöknek erőt, hogy megvalósíthassák ezt a szent és nagy földadatot.

(Szeged)

Tóth Károly.

*) Elmondott 1927 május 14.-én. Mutatvány a szerzőnek sajtó alatt levő kőtetéből.

MAGYAR FA SORSA.

Mutatvány az erdélyi ref. püspökök sokat vitatott könyvének befejező lapjairól.

Igaz és nem is titkolom el, sőt mindenütt kimutattam, hogy Ady a magyar-költő és a magyar faj sorsának felpanaszolásában sokszor és sokban vad, túlzott, keserű és igaztalan volt, hogy szociális felfogásában tévedett, de viszont kétségtelen, hogy Széchenyi óta és mellett leginkább tőle lehet tanulni *kritikai* hazaszeretetet, mely a nemzet sorsának és bajainak *belső* okait látja, fájtalja, mely a régi bűnök ellen öntudatos harcra készítet és önámítás nélkül, világosan hirdeti, hogy a nemzetnek, ha élni akar, a *maga* életét kell élnie, hogy egyetemes értékű emberi életet kell a maga módján termelnie s hogy saját vezetését csak saját legértékesebb szellemű és jellemű fiaira szabad bízni. És én rendületlenül meg vagyok győződve afelől, hogy erre a kritikai szeretetre nemzetét iránt soha nagyobb szüksége nem volt a magyarságnak, mint ma és jaj neki, ha frázisokért és görög-tűzért feláldozza ezt a megmentő és megtartó szeretetet. Én volnék a legboldogabb, ha a magyar ifjúság Ady tragikus látását „az eltévedt lovasról” megcáfolná és bebizonyítaná, hogy a magyarságnak meg van az elvitathatatlan, mert pótolhatatlan polgárjoga Európa művelt népei között és az emberiség nagy közösségében. De ehhez az első lépés épen az Ady által hirdetett tragikum ismerete, öntudatos feldolgozása a lelkekben és az így megedzett életakarat diadalravivése.

És egyéni szempontból, bár kétségtelenül rá kellett mutatnom Ady költészetében az önmagát romboló, beteg lázadozásra és démoni kitörésekre, melyek mellett ott vannak az örök emberi szépségek is, kétségtelen, hogy e diszharmonikus lélek küzdelmei rendkívül tanulságos képét adják saját lelkünk rejtett mélységeinek és *kritikai* állásfoglalásra ösztönöznek saját bűneink ellen. A kórkép, amely kórkép is, annyi vádat foglal magában társadalmunk ellen, hogy egy öntudatos ifjúság életharcára a legnagyobb ösztönzésekkel teljes. Az pedig vitathatatlan, hogy az a költő, aki a nemzetet és az egyént a halál tükrében láttatta meg: a legnagyobb ösztönző az életre.

És végre, Ady bűnbánata és Isténelménye, amely a maga nemében egyetlen egész irodalmunkban, nagyon komoly intelem arra, hogy bűnbánatunk ne legyen püszta templomi frázis, Istenszerelmünk ne legyen illúzió és keresztyénségünk ne legyen élettelen dogma.

Azt hiszem, hogy ennyi tanulság kevés magyar költő művéből sugárzik és ez természetes is, mert Ady a humánus mindenirányú átélésében az összes magyar költők közül a legelső. Tisztán esztétikai szempontból pedig nem szabad elfelejteni, hogy Ady költészete a teremtmény fantázia és a magyar költői nyelv kifejezőereje szempontjából olyan értékekkel gazdagította irodalmunkat, melyre akármelyik nagy európai irodalom büszke lehetne.

(Kolozsvár)

Makkai Sándor.

VISSZHANG.

Prohászka Ottokár halála mélyebb akkordokat váltott ki a magyar sajtóból. Az irodalomtörténetírás megörökítésére méltók azok a szavak, amikkel Brisits Frigyes jelölte ki Prohászka helyét a magyar esztétikum fejlődésében: „Prohászka Ottokár legnagyobb költői alkotása a nyelve. Ezt a nyelvet a Diadalmas világnézet köiete hozta meg a magyar irodalomnak. A modern magyar nyelv tulajdonképpen ezzel a munkával kezdődik. Ady ekkor még teljesen ismeretlen, Prohászka Ottokár az első, aki új költői nyelven szólal meg. Nála találkozunk először a mondat-hangulat, a friss asszociációk, a hangpompá, az önálló képhatások, a mérész jelentésátvittelek s a szimbolizmus egészen új elemeivel. Szerkezet szempontjából talán nem mindig kifogástalan ez a nyelv, sok benne a lírai szaggatottság. De mint alakítás és kifejezés egészen új és páratlanul gazdag. Éppen olyan misztikus hevület megnyilatkozása, mint egész szónoklata. Szinte titok, hogyan alakult ki Prohászka Ottokárban a nyelv-genie. Ha eleinte idegen hatások alatt áll is, később már a maga ura lesz s újjá frissíti nemcsak a theologiai, hanem az irodalmi nyelvet is. A költőnek is lett iskolája. Modern magyar vallásos líránk az ő ihletéből született. Az életigenlésnek, a keresztény életérzés diadalmos hevületének programját ő adta meg az új katolikus lírának“. (Új Nemzedék 1927. ápr. 5.)

*

A legtöbb napilap fölhasználta az alkalmat, hogy Prohászkaiban kiemelje az egyéni utakon járó filozófust. A Magyar Hirlapban (ápr. 3.) Kun Andor párhuzamot vont Prohászka Ottokár és Ady Endre között: „Első művei, az Isten és világ, a Harc a félszepségek ellen és a Keresztény bűnbánat és bűnbocsánat valósággal lázba hozták az akkori katolikus teológia embereit. Voltak, akik éppen úgy rajongtak érte, mint ahogy rajongott az irodalom Adyért. És voltak éppen olyan makacs ellenfelei, mint a poeta-forradalmárnak, Adynak. A hittudományi lapok ekkortájt talán semmivel sem törődtek annyit, mint hogy helyes-e vagy helytelen az az új teológiai módszer, amellyel Prohászka ezt a tudományt modernizálta. Rajongói azt várták tőle, hogy új lendületet fog adni a katolikus hitéletnek, kimélyíti azt és új alapokra helyezi, mások pedig felvették élesen és keményen a harcot az ő irányával, amely a tudomány módszereivel természettudományi alapon, a geológiától egészen az asztronómiáig terjedő skálájával a tudásnak, magyarázta az isten igazságait és a hit tételeit. Később, amikor megjelent a Föld és ég, a Diadalmas világnézet és főként a Modern katolicizmus című műve, oly erővel támadtak az ortodoxok Prohászkaiban csodálatosan szép, mély és újszerű módszere ellen, hogy visszhangot keltettek a római Vatikánban is és indexre helyezték a fiatal paptudós munkáit. Ekkortájt a reform-katolicizmus hívei, a felvilágosodottságra törekvők, de a katolikus vallásos gondolatától jóval távolabb állók, sőt a szabadgondolkodók is magukénak vallották Prohászkaiban, védték, harcoltak érte és úgy látszott, hogy Prohászka is az ortodox felfogás ellen való küzdelmében a moderneknek, a bátran haladóknak lesz a vezére. Mintha ekkortájt neki is tetszett volna ez a szerep: előszeretettel kereste fel a felvilágosodottabb és nemcsak szabadelvű, hanem szabadgondolkodó lapokat is, barátságot tartott modernekkel és haladókkal“.

*

Egy szegedi hetilap (Rendkívüli Ujság ápr. 4.) vezércikkében Prohászka Ottokárt így jellemezte: „A galileisták és a szentimrések egyaránt rajongással hallgatták. Nagybőlti konferenciái az egyetemi templomba vonzották Budapest szellemi arisztokratáit. Mikor ő a nagy Dosztojevszkijről és a nagy Nietzsche-ről beszélt, a templom mintha fényesebb és tágasabb lett volna. Ragyogó szellem volt, tele pünkösdi tűzzel, aki, mint az egyház új vasmadara szárnyalt a modern gondolatok és érzések mélységei és örvényei felett. Egyszer meg is szédült ebben a szárnyalásban, — de alávetette magát a többségnek”.

*

A ravatal fölött Glattfelder Gyula csanádi püspök válaszolt a nekrológok kilengéseire: „Némuljanak el, akik sem a katolikus egyház fenséges szervezetét, sem a szellemi élet mélységeit nem ismerve, a nagy lélek gondolatainak egyes foszlányait értetlenül, saját kishitőségük igazolására próbálják felhasználni. A veretek azt hiszik, hogy problémát fejtenek meg, amikor az elhagyott sásfészek avult hulladéka között kotorásznak és csipognak, mikor az levegő királya a magasban úszik s az Úr teremő erejét és nagyságát példázza szédítő lendülettel. S ha a magasságok művésze egyszer hibásan lendíti szárnyait, a törpék ne örvendezzenek, hanem okuljanak, látva, hogy a gondolat királya nemcsak az ellenséges áramlatok, hanem saját gyöngesége fölé is emelkedik”.

*

A Protestáns Szemle a belső reformáció emberét emelte ki Prohászka Ottokárban: „Neki fájt az legjobban, hogy idehaza olyan szűk horizontú a kath. kereszténység. De Prohászka látta és járta azokat a magaslatokat és hegyormokat, melyeken Augustinus, Luther és Kálvin jártak, s a modern protestantizmusnak az igazság megismeréséért és bírádért végzett teljesítményei feltornyosodtak szemében a Szent Péter bazilikája mellé . . . Mert Prohászka hatására gyakorolt a protestantizmus, neki is megvolt hatása a magyar protestantizmusra. Ahogy a magyar katolicizmus önmagára eszmélt Prohászka-ban s ablakai kezdtek kivilágosodni, az onnan átszűrődő világosság, ébredés, mozgalom, élet a szomszédos alvó egyház ablakán is beszűrődött. A kath. egyházban nagy ébredés ment végbe . . . az önmagát hamarabb megtaláló katolicizmus egy évtizeddel előtte jár a protestáns ébredésnek”.

*

Vajda János születésének százéves fordulója alkalmából a Magyar Hírlap vezércikke (máj. 7.) a milléniumi évek kritikai életéről emlékezett: „Gyulai Pál volt akkor a magyar irodalom kúriájának elnöke, és Gyulai Pál két ellenséget tartott magának. Az egyik Jókai Mór volt és Gyulai éles kritikákkal sújtott le Jókai könyveire, mialatt a Budapesti Szemle ívein nagy regényíróvá avatta Pálffy Albertet . . . És az az új hang, amelyet a ma százéves Vajda János ült meg lírájában, szintén nem talált irgalomra Gyulai Pál színe előtt. Így azután a hivatalos elismerést csak elkésve, félig kapta meg Vajda János és igazi népszerűség soha nem fordult feléje a közönség részéről”.

*

Otto Grautoff írja a *Die Literatur*-ban (1927 : 291.) Bremond abbé legújabb könyveiről („*Prière et poésie*” és „*La Poésie pure*”): „... Az a körülmény, hogy egy előkelő katolikus tudós, az Akadémia tagja, mélyen átért kulturája alapján szenvedélyes vallomást tesz az északi-romantikus szellem mellett — és ehhez a vallomáshoz tanukul idézi országának modern szellemei közül a vele rokon véleményűeket — csálhatatlan jele annak, hogy Franciaország lelke mélyén gyökeres átalakulás megy végbe, amely megnyitja a határokat a germán termékenyítés befogadására ... Bremond könyvei korszakalkotó jelentőségűek a német-francia közeledés szempontjából”.

*

Amióta az Ady-körtől vitában Ady ellenzői — látva a másik párt számbeli fölényét — egy váratlan és diplomáciai okosságú béke ajándékkal lepték meg az irodalmi világot: a pro és contra elhangzott vélemények olyan özöne árasztja el a közvéleményt, hogy nehéz megítélni azokat a szilárd területeket, ahol még közös talajra állhatnak a két tábor tagjai ... Babits Mihály védekezik az ellen, hogy a békeszerződésbe belekerüljön egy olyan mondat, amelyben Ady hívei beismerik bűnösségüket. A Nyugat mai szellemi vezére a „Kettészakadt irodalom” címmel válaszol Berzeviczy Albertnek: „Mi, a Nyugat első generációja, voltunk azok, akik a kilencvenes évek elfakult lanyhaságából régebbi magyar múltak frisebb forrásaihoz áhítoztunk vissza: Ady a kurucokhoz, Csokonaihoz; mások Vörösmarty vagy Berzsenyi felé ... Mit számítanak pártok és ellenpártok az örökkévaló Szépség és Szent Magyarság csodálatos lehelletéhez képest, mely Ady lapjaiból mindenütt megcsap bennünket?”

*

A Nyolcórás Újság Quintus nevű irodalmi szakértője Ady-émlékek címmel egy cikket írt, amelyben többek között Baudelaire és Verlaine „rothasztó poézisáról”, az új írók „nemzetiellen és erkölcstelen bölénycsordájáról” és az „erdélyi adyskodó ifjakról” szól, végül pedig szörnyűködve állapítja meg, hogy „a magyar könyvkiadásban ma mégis csak két írónak a művei jelennek meg legnagyobb példányszámban, messze fölül még Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc vagy Gárdonyi Géza művein is. Ez a kettő pedig Ady Endre és Erdős René”.

*

Schöptlin Aladár nyilatkozata a Nyolcórás Újság körkérdésére: „Ady és társai nemcsak idegenül nem álltak szemben a nemzeti karakterrel, hanem igen jellegzetesen fejezték ki a magyar karakter bizonyos tendenciáit ... Ady a Koppany-típus kifejezője, szemben Tisza Istvánnal, aki a Szent István-típust fejezte ki igen pregnánsan a maga egyéniségében. Az ő harcuk a kétféle ősi magyar típus harca”.

*

Konzervatív részről a legtöbb igazsággal Pintér Jenő szólott hozzá a Berzeviczy Albert beszéde nyomán támadt Adyvitához: „Berzeviczy Albert beszédét az

arra hivatott irodalmi tekintélyeknek nem most, hanem tizenöt-húsz esztendővel ezelőtt kellett volna elmondani, bátran és ismételtten".

*

A Petőfi-Társaság a Nyugati-pályaudvar vendéglőjében társas összejövetelt tartott, amelyen „Pintér Jenő a mai magyar nyelvről beszélt, olvasta a most megjelent első kötetét egy munkának, melyből semmit sem értett meg”. (Budapesti Hírlap 1927 ápr. 17.)

*

Az Ady-vita egyik mellék-kavargását Hegedüs Lóránt idézte föl Makkai Sándor erdélyi püspök Ady-könyvéről írt cikkével, amely a Pesti Hírlap hasábjain (ápr. 1.) többek között a következőket mondja: „Magyar-e Ady? A püspök felel: Abszolút ősmagyar, ki épen ezért ostromozza szeretett fáját. Erotikus-e Ady? Koronkint, ritkán az, de sohasem dicsőíti azt, ami megbotránkoztató. Vallásos-e Ady? A püspök így válaszol: Adyban szólalt meg eddig igazán és egyedül az a magyar lélek, melyet saját nemzeti költészete ezen a téren soha nem táplált és nem ihletett, a bűneitől szabadulni akaró, a bűnben az Istent szerető és kereső, a megújulásért síró magyar Advent lelke. Ady az első igazán vallásos magyar költő — ez a püspök ítélete”.

*

Hegedüs Lóránt cikkére Négyesy László levelet írt a volt pénzügyminiszterhez. Adyt nem támadja ez a levél, csupán irodalmunk régebbi értékeit védi. „Carlyle csak nagyon másodrangú helyet jelöl ki a hazafias ihletnek a költészet ihletforrásai között. A politikai értelemben vett hazafias költészetre nézve ez igaz is. De egy boldog nemzet fia nem is igen érti meg az ir melódiákat, nem érti meg, hogy van olyan hazafias ihlet is, mely sugalló erejére és jellemére nézve rokon a vallásos ihlettel, azzal sokszor össze is olvad, aminthogy az ótestamentumi zsidó költészet ihlette a magyar hazafias lírát”.

*

Négyesy második levelében (Budapesti Hírlap, húsvéti szám) föltűnő hitvallást tesz Ady Endre tehetsége mellett: „Lehet Adyért rajongani, lehet őt nagy költőnek is tartani, ez ellen semmi szavam. Én is tudom, hogy nem közönséges költői temperamentum”. A levélváltás nem is végződhetett másképen, minf ezzel a békélő ígérel: „magyar ember és magyar ember megtalálta egymást”.

*

Pap Károly Debrecenből imígyen visszhangozta Négyesy Lászlónak az Ady-kultuszról szóló húsvéti cikkét: „Elég volt a magyar izlés és érzés tudatos rombolásból! . . . Az erdélyi magyar református püspök [Makkai Sándor] Ady-könyve megbotránkoztat. A pompás cikket a szemináriumban is felolvastuk”.

*

A Hegedüs Lóránttal való levélváltás érzelmi hurokat mozgatótt meg Juhász Gyulában, aki nyílt levelet intézett Négyesy Lászlóhoz. A levélből, amely a Dél-

magyarország (ápr. 24.) vezércikke gyanánt jelent meg, kitűnik, hogy irodalmunk modern generációja első „szárnypróbálgatásait” Négyesy László védelme alatt kezdte: „A század elején az egyetem egyik tantermének padjaiban hallgatott és vitázott az ön óráin egy tudásra szomjas és eszméktől lázas nemzedék, amelynek soraiban ott foglalt helyet Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Oláh Gábor, valamint e soroknak akkor nem is olyan túlságosan szerény írója is. Az új magyar költészet vonult föl akkor és a seregszemle Négyesy László magyar stílusgyakorlati óráin ment végbe, harciasan és bizakodón”.

*

Szinnyei Ferenc írja a *Sammlung Götschen* magyar irodalomtörténetének most megjelenő második kiadásában: „Ma már alig akad valaki, aki tagadni akarná, hogy Ady, emberi és költői árnyoldalai mellett is, imponáló és erős tehetség volt, aki líráinknak sok tekintetben új utakat mutatott”.

*

Megszívlelésre méltó a *Die Literatur* (1927: 273.) kritikája a modern magyar képzőművészetről: „A nagy európai drámatatok világosan tükröződnek benne, de tipikusan mutatja a határszéli államok jellegét: a szélsőséges irányok radikális túlzását. Attól tartva, hogy hátramarad a korszellem mögött — és a kisebb erejű hagyománytól fogva is —: ez a művészet hajlik a ríktő megoldások felé . . . Föltűnő a népi elemek háttérbe szorulása . . .”

*

A Magyarság napihírei közül: „— Az érzéki könyvek ellen. Rómából jelentik: A Sancti Officii Congregatio köriratot intézett a világ püspökeihez, amelyben utasítja őket, hogy egyházmegyéjükben tartsák számon az érzéki és misztikusan érzéki könyveket és az ilyen könyvek elterjedéséről, valamint az utasítás értelmében elrendelt intézkedésekről tegyenek a Congregationnak jelentést”.

*

Alszegey Zsolt írja Surányi Miklós huszonöt éves írói jubileuma alkalmából az *Irodalomtörténetben* (1927: 38—40.): Surányi eddigi pályájában „a komoly, a felelősség súlyát is érző munkát, ezt a világ igazi nagy eszméit megértő élni akarást nem látjuk”. „A szerző nagyon hajlik a pornografiához . . . A közönség izléséhez való alkalmazkodás letörölt munkáiról minden magyar jelleget és a kozmopolita izlésnek ahhoz a típusához tette őket hasonlóvá, amelyben a *La Garçonne* írója alkotja sikereit”.

*

Surányi Miklós *contra* Fenyő Miksa: „Ady Endre mögött egy csút és gonosz kórus áll, amely undok szerelmével benyúlazva, végre is visszataszítóvá teszi őt, ha még soká ünnepli . . . Kezdjük megenni, hogy valahányszor irodalmi és esztétikai kérdésekről van szó, vágyainkba és bánatainkba, reménykedéseinkbe és panaszainkba, örömeinkbe és haragvásainkba, bús magyar lelkünk siránkozásai és ujjongásaiba minduntalan belerikácsol egy durva és bohóckodó hang . . . Egy-

szer már véget kellene vetni ennek a perverz orgiának, amelyet piszkos és sóvárgó fantáziájú dilettánsok rendeznek Ady Endre körül". (Nemzeti Ujság 1927 febr. 23.)

*

Robert de Traz, a kitűnő genfi író, a Revue de Genève szerkesztője, egyik nyilatkozatában (Les Nouvelles Littéraires, Paris, 1927 ápr. 30.) kijelenti, hogy a francia közönséggel az ő folyóirata ismertette meg először Ady Endrét, a „nagy magyar költőt”. „A Revue de Genève — mondotta Robert de Traz — a pszichológiai relativizmust propagálja, ami nem más, mint elismerése a népek különbözőségeinek; csak így lehetséges a megegyezés . . .”

**

Az Irodalomtörténetnek (1927 : 171.) — Pintér Jenő folyóiratának — szózata a magyar Maecenasokhoz: „Kazinczy Ferenc korában voltak magyar mecénások, áldozatrakész hazafiak, pedig kevesen voltak gazdagok s az áldozatért csak kósorúttan feledés lett osztályrészük. Ma pedig, mikor az ezerszemű sajtó mindent észrevesz és följegyez, a nemzet és az állam a legkisebb kulturáldozatot is hálaátt fogadja, — a mecénások nevét megörökíti és — a milliárdosok száma ezernyi: ma alig akad egy-két Széchenyi-lelkű magyar, ki egy tudományos és szépirodalmi folyóirat fennmaradását nemes adománnyal biztosítaná”.

*

Szabó László egyetemi magántanár, a Pesti Napló publicistája érdekes nyilatkozatot tett a magyar dráma-exportról: „Az, hogy egyes magyar drámai művek nagy sikert arattak amerikai színpadokon, nem bizonyít semmit. A külföldre kerülő magyar drámákat annál jobban átdolgozzák, minél messzebbre kerülnek ezek a darabok nyugatra. Nem művészek, hanem mesteremberek végzik ezt az „átalakítást” (adaptation), öreg kisasszonyok, akik a darabból a művészi tartalom kilencztedrészét kigyilkolják, mert nem értik, s megtöltik a darabot angol vagy amerikai „szellemességekkel”. A szegény magyar szerző sirna, ha tudná, hogy mit csináltak a darabjával”. (Magyar hibák, magyar gondok, 1927 : 184.)

*

A barokk művészet fölfedezése ma már a laikusok előtt sem titok. Mihályi Ernő írja a Pannonhalmi Szemlében (1927 : 105.): „Nagy átértékelések korát éljük a művészettörténelemben. Azok a klasszikus német munkák, melyek az utolsó évtizedekben megjelentek, a részletekig menő kutatás és elfogulatlan elmélyedés tárgyává tették a barokkot s arra a megállapodásra jutottak, hogy a barokk a művészeti fejlődésnek éppen olyan értékes állomása, mint akár a renaissance, vagy bármely más stílus. Burckhardt kora lejárt, aki egész emberöltő nevében tört pácát a római barokkművészet fölött. De míg a barokk kutatás a külföldön, a szomszédos Ausztriában is, már igen szép eredményeket mutat föl, addig mi valahogyan úgy vagyunk a magyar barokkvilág művészetével, mint a térképek fehér jelzésű helyeivel: földterítetlen még mindakettő. Van már néhány kiváló monografiánk Pignertől, Kapossytól, Ybltől, Schöniőtől, Ébertől, Pasteinertől, Némethytől, de milyen messze vagyunk még a kor egyetememes földolgozástól!”

*

Prohászka Ottokár püspök utolsó himnusza az a fönséges gondolatokkal megterhelt essay volt, amit a Budapesti Szemle április száma közölt „A Pilis hegyén” címmel. Csak néhány mondatfoszlányt adhatunk itt a gyönyörű elmélkedésből: „... van itt valami, ami megmaradt s ami el nem pusztult, s aminek a csend ellenére is, sőt éppen azért, szava van: a *genius loci*, az szoba áll velünk s kigyűjtja a Pilisen s a Pilist környező halmokon a nagy emlékek tüzeit, az megéreztetni velünk annak az első európai renaissance-nak itt járt fényeit... A Pilisnek történeti levegője van, mert telepe volt annak az antidialektikus szellemnek, mely ütközött az aristotelesi előnyomulással s ugyanakkor szent berke volt a XII. századbeli misztikának, mely a szeretet fölényét hirdette ész és tudás fölött. Ez a testvérpár, vagyis a még meg nem bolygatott realizmusnak s a misztikának szelleme járta itt karanfogva a hegyet s völgyeit s beszélt franciául s latínul a bükkfákkal s tölgyekkel; vonzotta a hegy barlangjaiba a remete pálosokat s valamiféle fehér mágiával riasztotta vissza a még pogány erdők haramidit s pásztorait”.

*

Nem lehet abbahagyni az idézést... : „Az erdő fel-felzúgó nyögéseiben régi szellemi csaták ide vefődött zaját hallok... Szent Bernátnak nem kellett a dialektikus kereszténység, bár ő is tisztelte a teológiában a fogalmi garnitúrát, de ő az élet súlypontját a misztériumba, az intuícióba s kontemplációba, a psziché erkölcsi s kedélyi igényeibe s az Istenségnek megtapasztalásaiba helyezte. Neki a szent, tiszta, a diadalmas élet kellett... Ő veszélyt látott abban a teológiai üzemben, mely mindent szétszedni, napnál világosabban bizonyítani s értelmileg fölfoghatóvá akart tenni; sajnálta az óriási erőlködéseket; mert szerinte az Istent nem fölfogni, hanem megérinteni s megérezni kell...”

*

„De fájnak Pilisről hideg, metsző szelek is, ezek az egyházi reformtörökrekvések. Megérzem itt azt a reformszellemet az egyház elvilágiasodása, a nagy s gazdag monostorok jó élete s a feudális grófok, püspökök s apáfok világias kénye s uraskodása ellen. Clairvaux ezekkel meg akarta éreztetni az Evangeliumot...”

R O S T A.

TÓTÁGAS ADY KÖRÜL. VALLOMÁSOK ÉS FELELETEK.

A megértő és költő
Mészöly Gedeonnak
ajánlom barátsággal.

Régóta nem dúlt olyan harc az irodalom berkeiben, mint amióta elhangzott a *békülés* jelszava.

A *Széphalom* szerénytelenség nélkül megállapíthatja, hogy elsőnek tűzte ki a békülés olajágát, azzal a fölhívással, amelyet 1926 június havában küldtünk szét: *ő és új magyarság* szintézisére és egy új folyóirat alapítására szólítva föl a modern, de hagyománykereső magyarság híveit.

Programmunk első megvalósulását — a *Széphalom* 1—3. számát — gáncsolás és megnemértés fogadta. épen az ókonzervatív oldalról, ahonnan a béke megteremtését várhatnók. A *Széphalom* állja a támadásokat és az agyonhalgatás dacára is megy tovább a maga útján. De tiltkozik az ellen, hogy újra és mindig: hagyományok becsméréssel és ócsárlásával vádolják a modern magyar stílus híveit.

Akik pedig krokodilkönnyeket sírnak a béke távolmaradásán, azok gondolják meg: ha áll a hajsza Ady Endre körül és vége-hossza nincs a vetélygő türelmetlenségnek, — ebben az átkos visszavonásban csak a tizenhatodik század hagyományai élednek újra. Akkor katolikus és protestáns mondotta egymásnak: jobb szeretném, ha vadak laknának Magyarországot, mintsem más vallás hívei. Ma azok marják egymást, akik különb-különbféle Költőben gyönyörködnek: egyik párt a persecutio réme ellen szítja az örök rebelliót, a másik békejobbot nyújt, hogy annál közelebbről döfhesse a tört.

De hátha mégis úgy lehetne, hogy dereng valami a lelkekben. Talán 1927 meghozza az irodalmi Locarno-t, amely annyit fog érni, mint minden Locarno; de azért jelentheti az erők új csoportosulását is: ellenségek közös-íron-egyesülését, régi barátok szétkülönülését.

Berzeviczy Albert kimondotta a megváltó jelszót: *egyesíteni az erőket*. Ha a béke uralomra jut az irodalomban, uralkodni fog a politikában is. De tagadhatatlan, hogy ezt a békét épen az Akadémia elnökének szűkebb körében akadályozzák némelyek, akik inkább bárd alá hajtják fejüket, semhogy egy coenaculumot alkossanak a tisztátalan neologusokkal... Velük szemben joggal kérdezi Babits Mihály: miért akartok kezét fogni velünk, ha mi hazaárulók vagyunk? És kérdezhetnők még: a fegyverszüneti tárgyalások idején miért szervezik tovább is a csapatösszevonást, újoncok és népfölkelők kiküldését az irodalmi frontra? Miért dobják a neveltség biztos halálába a még kiképzetlen fiatalokat, hogy az új magyar irodalom problémáinak árkait megrohamozzák? Miért állítják elő az irodalmi kritika becsületes, de faragatlan Márkusait, hogy kaszával-kapával provokálják a rabulisztika guerilla-harcát? Miért mennek ki a konzervatív frontra olyan elpuhultak akik tíz év óta nem láttak fegyvert: azóta, amióta az ellenség táborából átpártoltak? Miért szólaltatják meg a magát modernnek nevező utcai lap félművelt harsonáit is, azt remélve, hogy ettől az ebédutáni lármától leomlanak a haladó tudomány és a modern irodalom falai?

A legszomorúbb pedig az, hogy a testvérharcban nem a kombattáns elemek pusztulnak el, — ők learatják a maguk harci dicsőségét — hanem az otthonmaradtak, akik nem csatlakozva egyik párthoz sem: mindkét pártnál gyanúsak és akik őrizni akarván az irodalom szent tűzét: gyújtogató hírébe keverednek.

*
*
*

Három kérdést óhajtok az alábbiakban fölvetni, a *kettészakított irodalom* vitájával kapcsolatban.

1. „Világnézet” vagy „csinosság”: melyik elv legyen az igazi irodalom alapja?
2. Milyen képzelhető el a béke Ady körül?
3. Minő tanulságok vonhatók le a Petőfi-Ady-párhuzamból?

I. „Világnézet” vagy „csinosság”?

A *l'art pour l'art* erkölcstelen, ki kell irtani az öncélúság művészetét — mondják az ókonzervatív oldalon. De akik a jobboldalon hadat üzennek a *l'art pour l'art*-nak, azok vegyék észre, hogy nem hoznak új törvényt, csak a régit teljesítik be: az expresszionista-agitációs kor szellemét.

Emlékezzünk a háborúelőtti új iskolák manifesztumaira: Európaszerte az *akció*, a *tett* harsonáival handabandáztak; az impresszionizmus, esztétizmus halálát követelték; az irodalmi játékosdít, a „*l'art pour l'art* boci-boci tarkáját” pokolba kívánták.¹⁾ A háború alatt írta az örökké forradalmas Szabó Dezső, hogy „a jövőt alakító, forrongó, nagyszerű humanumoknak új, izzó kaoszában minden *splendid isolation*, *tour d'ivoire*, énekeskedés hiábavaló mókává szegényül: a művész, az író *megint* munkás lesz”. Nem új a kétféle principium harca: a francia romantika a költő prófétai szerepében hitt, hogy aztán a parnassienek ismét a művészet autonómiájába zárkozzanak... De Ady Endre — aki például Zolában az emberiség haladáskerekének küllőjét látta és Petőfi ben a megnemalkuvást értékelte²⁾ — maga is egyik harcos üldözője volt a *l'art pour l'art*-nak. Adyval egy fronton harcolt aki úgy támadja az Ady-kultuszt, hogy a *l'art pour l'art* ellen szállít municiót...

Míg a szélső jobboldal egyrésze — Kassák és Ady csapásain előnyomulva — az öncélú irodalomnak kitarult kapuit döngeti, addig a csavarosabb eszűek a „baloldaliság”, „pártpolitikai agitáció” és külföldieskedés burkolt vádját koholják azok ellen, akiknek írásaiból szerencsések megtanulni, hogy Ady Endre forradalmár volt és lenézte a *l'art pour l'art* művészetet. A csavaros okoskodás ellen nincs appelláta:

1. Ady-költészetének hívei maguk állapítják meg Ady-ról, hogy parazsatszállított a forradalom tűzéhez.
2. Ady-költészetének hívei — természetesen — nagy költőnek tartják Ady-t és szeretik is a verseit...
3. Tehát: Ady hívei — enyhén szólva — „baloldaliak” és „pártpolitikai agitációt” folytatnak a „nemzetiellen” költő védelmében.

¹⁾ V. B. Irodalomtörténet 1917: 373.

²⁾ V. B. Irodalom és forradalom c. cikkemet (Irodalomtörténet 1920).

Ez körülbelül olyan logikai *tótágas*, mintha azt mondanám: Mészöly Gedeon megállapítja Zrinyi Miklósról, hogy gyűlölte a törököt. Amde Mészöly Gedeon nagyon szereti Zrinyi Miklós verseit, sőt imitt-amott csiszolgat is rajtuk, hogy megmentse számunkra a múltnak ezt az értékét. Tehátlan: Mészöly Gedeon ellensége a turánizmusnak, támogatja a török fajtestvéreinket üldöző irodalmat, „irodalmi agitátora” a törökgyűlöletnek és a bűnös Nyugat, nem pedig a szűztiszta Kelet felé orientálódik . . .

De nem akarok logikai csapdákat fölállítani azok részére, akik a kritikust teszik felelőssé az író világnézetéért, politikai tetteiért és Gyulai Pált akarnák tetemre hívni a király fölött, akibe Petőfi a nyilát lőtte . . .

*

Igenis hiszem és vallom, hogy nem a csínosságra törekvő költői játék, hanem a *világnézetes* irodalom jelenti az emberiség és a nemzet igazi nagy értékeit. Akit nem hevit korának érzeménye és aki nem az élet, haza, vallás legnagyobb kérdéseire keres feleletet — *művészi*, nem pedig *morális* feleletet — az irodalomban: az olyan kritikus sürgősen cserélje föl a kathedráját a jobban jövedelmező bankdirektorsággal, a puritán szerkesztői szobát a földbirtokos lakályosabb kastélyával. Csak a középszerű lelkek ijednek meg a lángész titáni szózatától és menekülnek a dübörgő — előttük „értelmetlen” — hangok elől a megszokott és halkabb, tetszetős, „harmóniás” melódiákhoz.

De a világnézetes irodalomból ne csináljanak *politikát*. Minden világnézetnek joga van a művészi megnyilatkozáshoz, ha tehetség nyilatkoztatja meg. A művészet iránt érzékkel bíró laikus vagy kritikus pedig gyönyörködni tud mindenfajta világnézet művészi megnyilatkozásában, még akkor is, ha az övével homlokegyenest ellenkező világnézet nyilatkozik meg előtte.

Aki nem tudja élvezni az övével ellentétes világnézetű irodalmat, annak sejtelve sincs a művészetéről, mert egynek veszi az ábrázoló művészetet az ábrázolt valósággal. Ez a körülbelül olyan naiv álláspont, mint az emlékezetes kisvárosi publikumé, amely színház után megverte az intrikus-színészt és cukorkákkal jutalmazta meg az üldözött ártatlanság megszemélyesítőjét.

Modern irodalmunk és az irodalomtudomány című dolgozatomnak (*Széphalom* 1927: 8) épen az az egyik tétele, hogy „az író értékelése, élvezése nem követeli az olvasótól, hogy azonosítsa magát az író világnézeti állásiglalásával”. Teljesen egyetértek Mészöly Gedeonnal, aki különben is magáévá tette az értételemet, de megtoldotta azzal, hogy az u. n. „konzervatív” (szerinte helyesebben „nemzeti”) költészet szintén „súlyos politikai teher” volt a nemzeten. Hát persze, hogy az volt! Soha senki sem tagadta. A dy épen azért lázongott ellene, mert a költészetben is megérezte a világnézetek összecsapását. De az már ráfogás, hogy én a Vargha-Szabolcska-Kozma-féle költészettől megtagadtam a világnézetes jelleget (v. ö. *Széphalom* 1927: 11). Én ebben a vonatkozásban még csak a nevüket sem említettem és csupán a milléniumi évek irodalomfőlfogásáról, uralkodó irányáról beszéltem: erre valóban áll az, hogy hiányzik belőle a nagyobbszabású politikum, hogy nem szomjuhozta a világnézetes irodalmat, hogy nem kutatta az íróban lappangó tendenciát.

Nem is volt világnézet harc az akkori szélcsendes időkben. Ezt maga a *Buda-pesti Szemle* is dokumentálja abban a cikkében, amely a *Széphalom* irodalom-

fölfogásával polemizál. Hiába készül föl, hogy bebizonyítsa az ellenkezőt: Szabolcskát már eleve elejti (tévesen, amint látni fogjuk); Kozma Andorból csak Koboz krónikáit idézi (ezek a riportszerűen napi kommentárok már kívül esnek a költészet határain, de említhetett volna a *B. Sz.* súlyosabb világnézeti terheket is...); Vargha Gyula verseiből meg éppen csak egyetlenegy tud idézni (a másik kettő, 1918—19-ből, nem tartozik ehhez a kérdéshez). Egy fecske nem csinál tavaszt és Vargha Gyulának ez a nemes szelídségű, borongó-sötétenlátó költeménye (*Országháza*) nem állítható párhuzamba az én „politikai” példáimmal, Zrinyi törökgyűlöletével, Petőfi forradalmiságával, a szabadságharcot előkészítő „baloldali” patriotizmussal, az elnyomatás éveinek lírájával, Ady csatakiáltásával, Clairvaux-i Szent Bernát országokat megmozgató agitátorságával: példák, amik nem politizálnak, csupán csak az irodalomnak életmozdító erejét bizonyítják. Ma is állom, hogy a millénium nemzedéke az irodalommal nem épített, nem rombolt: élvezte az ezerév örökre szóló dicsőségét, tetőn-széttekintő nyugalomát... Anélkül, hogy politizálni akarnék, hivatkozhatom Székfi Gyulára, aki a „harmadik nemzedék” idejéről a konzervatív erők pangását konstatálja, ezekkel a szavakkal (*Három nemzedék* 1920 : 307) jellemezve a „jobboldali törekvéseket”: „Gyöngé kezdetek, tapogatózó kísérletek, melyeknek hatását a katasztrófa bekövetkezéséig alig lehetett érezni. Nagyobb sikereket értek el a baloldalon jelentkező ellenzéki törekvések, melyeknek nálunk a szabadságot tagadó, de forradalmi szociáldemokrácia és a forradalmi változást és szabadságot egyképp követelő polgári radikalizmus formáiban jelennek meg”. A konzervatív kritikának éppen az volt az eredendő bűne, hogy elmulasztotta az értékes erők jobboldali megszervezését: „a konzervativizmus elvi politikája néhány egyszerű ember öntudatlan óhajta maradt”. Annál kitűnőbben értették — a XX. század elején — a tehetségek elüldözését, baloldalra-taszítását, amint azt Milyen István hetilapja, az *Uj Nemzedék* (1918 : 34. sz.) megállapította egy fájó tanulmányában...

Am fogadjuk szívesen a *B. Sz.* egyetlenegy adatát: meghajlok a nemes szelídségű, borongó-sötétenlátó költemény szépsége és értéke előtt, de nem tudom elnyomni magamban az ellenvetést: más magyar dal mennyköve villogott, midőn Berzsenyi szállott szembe a nemzeti romlással. Ha látja közelgenni a vészt, zengő zivatartól tanuljon dalt a költő...

De ha már a konzervatív világnézetért harcolunk, megtoldhatjuk a *B. Sz.* kardját egy lépéssel: Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Kozma Andor nemcsak kiszakított idézetekkel dokumentálják ezt a világnézetet, hanem egész lényük sugárzásával, minden mozdulatuk rezzenésével.

Ennek kimutatása azonban eltérítne céloktól és fölösleges is volna.

*

És mégis, mégis: a Költő nem egyhúrú hangszer, hanem sokmelódiájú szimfónia. Legyen szabad idéznem azokat a szavakat, amiket 1919 február másodikán írtam Ady Endre forradalmiságáról a *Hét* című folyóiratba: „Adynak egész mentalitása, gögösen egyéni érzései és finom lelki remegései olyan megszire húzódtak a *forradalom* megvalósulásának percétől, hogy a politikus és szociológus irodalmárok nem mertek betörni az ő szentélyébe, hanem előráncigálták a Petőfi silány és ízléstelen köztársasági tákolmányait és

azokkal ordítozták tele a falakat. Hamis képet festenek Adyról, akik — fegyvertárs után nézve — csak a vén vármegyeház főlgújtóját akarják látni benne. Ady lelke sok-h úrú zongora: mindenki leütheti a maga billentyűjét rajta, de melódiákat csak az esztétáknak és művészetrajongóknak játszik“.

A „lázongás“ billentyűje Szabolcska Mihály, Vargha Gyula és Kozma Andor zongoráján is leüthető . . .³⁾

(Szeged)

Zolnai Béla.

A FIATALABB TÖRTÉNETÍRÓK TALÁN LEGKIVÁLÓBBIKA.

A *Századunk* c. folyóirat ennek nevez engemet egy tanulmányában, ahol egyúttal megrajzolja az én írói portrémat is. Sem a dicsérő szavak, sem a képellen nincs kifogásom, nem is lehet: alios jam vidimus ventos. De mindenképen érdekes ez a portré arra, miként képzei el a tanult emberek egy csoportja a mai magyar történetírók típusát. Bizony ez a mai magyar történetíró eléggé alantas lény, utolsó fajta ember. Éveken át lelkikényszer alatt élt az ilyen féreg, s amikor sikerült magát valami iránynál elhelyeznie, még mindég nem érzi magát biztosnak, s bár senki se fogja rá a balpártiság vádját, s nem is lehet ráfogni, annyira megszokta a mentegetőzést, hogy akkor is ezt teszi, mikor „már rég nem akar, amikor igazán régen nincs is szüksége a mentegetőzésre“. A fiatalabbak legkiválóbbika azt írja ma is, amit Szende Pál, oktoberista miniszter állapított meg a 16. századról, ezt „Bécsben nem is szegényli, csak Pesten tesz úgy, mintha röstellené“, s ezért mit tesz a mai Tacitus? belerúg abba a *Huszadik Század*-ba, mely egykor pártfogásával kompromittálta őt és cikkeiben mindegyre hajánál fogva rántja elő az egykori progresszív, radikális irányt, csak azért, hogy lecsepiülésével a ma konzervatívjai előtt tisztázza magát. Így lesz a mai magyar történetíró, aki itt benn van, az országban, fogárrá, mely száraz ágnak akar mindenáron látszani; a mai magyar történetíró a mimikri kedves, behízelt példája tehát, s egészen véve nem Tacitus-fiók, hanem a hazai erkölcsi fertőnek tenyésztett tipikus egyede.

A cikkíró keserűségét megérthetjük, ha tudjuk, hogy ilyennek látja a mai országot és szegénynek ilyen országban kell élnie. De erkölcsi felháborodásában is megtehetné volna, hogy némely kis dolgoknak, ha már ír róluk, utána nézzen. Így megtanulhatná, hogy Tomorit, a „büszke vezért“ nem Vörösmarty írta. Megtanulhatná, hogy Szende Pál volt pénzügyminiszter és szocialista bankáron kívül Verbőczire egyéb írók is felhasználhatók. Fraknói kívül Tagányi, sajátmagam, sőt akták is. Nem kevésbé egyoldalú dolog azt hinni, hogy a Rákóczi-ügy hajszájában a *Huszadik Század* volt az egyetlen komoly hang melletttem és hogy a nem-radikálisok voltak ellenem. Addig is, míg e kortörténetileg nevezetes hajsza története megíródnék, megjegyzem, hogy azt Károlyi Mihály, hírlapja rendezte és az oktoberista vezér adott a hajszáért köszönőiratot egy oly írónak, aki most is egyik kedvence a radikális köröknek. A hónapokon át tartó, s éveken át megújuló emberhajszában a *Huszadik Század* egyetlen cikket ho-

³⁾ A polémia folytatását a — remélhetőleg — nyugalmasabb őszi időkre hagyjuk. Szerk.

zott, de ez sem egyezett meg befolyásos radikális körök véleményével, amint hogy a folyóirat egyik főembere, Braun Róbert utóbb (1918, II. köt. 21. l.) különvéleményt is jelentett be. Braun Róbertnek ez a régi cikke különben némi tehetségtelenség mellett ugyanoly mimikri-vonásokat állapít meg korábbi könyveiben, minőket a *Századunk* cikke legújabb értekezéseimben; érdekes találkozás.

Végül bármennyire sajnálom is, hogy az októbrista-progresszív történetfelfogást itt-ott jellemezvén, ezen a *Századunk* cikkírója felindul és minden ilyen érintést felháborodásában alacsony szándékúnak, mimikri-tünetnek nevez el: az októbrista történetfelfogás egy tényleg létezett felfogás, mely nem tarthat igényt arra, hogy amikor érdekében volna, hallgatással mellőzzék. Ez egy lezárt dolog; kész történeti kép, új vonásokat Szende Pál és a *Századunk* írói sem fognak többé hozzá adni. Ha tehát néha kritikával, néha — tekintve e felfogás tudománytalan voltát — némi szatírával nyúl hozzá egyik vagy másik történész, ezt szabad ugyan alacsony okokra visszavezetni a magát sértve érző októbristamaradékknak, de megakadályozni sem ereje, sem joga nincsen.

(Budapest)

Szekfü Gyula.

RÉGIEK ÉS UJAK NÉPVÁNDORLÁSI KÉRDÉSEKRŐL.

A tudományok közti határvonalak nem állandók. Élesen tűnik ki ez manapság a keletkutatásból és természetesen a mi szempontunkból legfontosabb magyarérdekű keletkutatásból is. A múlt század első felének keletkutatója, amennyiben a szó akadémikus értelmében tudós volt, a földrajzot vagy nyelvészetet művelte. E két tudomány mellett polgárjogot nyert azután lassankint a módszeres néprajz, a régészet, sőt művészettörténet is. E tudományok eredményes művelése egyre fokozódó mértékben követelte meg kezdetben a szakok szerinti elkülönülést. Ma már más a helyzet. A nyelvésznek pl. nem szabad (nem volna szabad) többé mondjuk egy népviseleti, fegyvertani, díszítőművészeti vagy egyéb művelődéstörténeti kérdésben az illetéketlenségre való hivatkozás egyszerű és kényelmes álláspontjára helyezkedni. Stein Aurél, Pelliot, Grünwedel, von Lecoq, Andersson, Torii és mások nem hozhatták volna létre korszakalkotó műveiket, ha mereven egyetlen tudományág művelésére szorítkoztak volna.

Most, mikor ezeket írom, különösen arra gondolok, hogy mennyi kára van a magyarcélú keletkutatásnak abból, hogy az elválaszthatatlanul egymásba kapcsolódó régészeti és művészettörténeti kérdéseket nem tartja nyilván jelentőségük szerint. Nem titok ugyanis már Hampel és Nagy Géza óta, hogy azok a díszítőművészeti formák, melyek hazánk területén a hunnok és a honfoglaló ősök korában honosodtak meg, nagyrészt keleti származásúak. Ma már ki tudjuk mutatni közelebről is, hogy honnan erednek. A honfoglalási kor díszítőművészetének kérdése oldódott meg először. A legújabb keletkutatás eredményei azután megadják a határozott felvilágosítást a hunnkorszakinak, vagyis az u. n. „Keszthelykultúra“ művészeti formáinak eredetére vonatkozólag is.

Stein Aurél közölt már keletturkesztáni leleteket, „Ancient Chotan“ (1907) és „Ruins of Desert Cathay“ (1912) című műveiben, melyeken világosan felismer-

hetők azoknak a hellenisztikus származású növényi indáknak az ősei, melyek a mi „keszthelysti”usunkat“ leginkább jellemző bronzszíjvereteket díszítik. E növényi formák Nagy Sándor hódításai következtében terjedtek el Iránban és a vele szomszédos baktriai és Gandhara (északnyugat-indiai és afghanisztáni) területre, honnan azután átjutottak keleti Turkesztánba, sőt Kínába és Japánba is. Grünwedel Albert egyik igen fontos munkájában — „Bericht über archaeologische Arbeiten in Idykutschari und Umgebungen im Winter 1902—03“ — a díszítő elemeknek már egész sorára találunk, mely a mi hunnkorszaki emlékeinken szintén felismerhető. E formák falfestményeken fordulnak elő, melyeket a porosz Turfán-expedíciók Keleti Turkesztán, vagyis a Tarim-medence északi oázisaiban fedeztek fel. Von Lecoq Albert a lehető legtökéletesebb színes sokszorosításban közölte e falfestmények nagy részét két hatalmas munkában. Az egyik — „Chotscho“ — 1913-ban jelent meg. A másik „Die buddhistische Spätantike in Mittelasien“ legújabbban (1922—25) hagyta el a sajtót. Ugyancsak huszonötben ajándékozta még Lecoq az orientalisztikát egy izgatón érdekes és tanulságos művel — „Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittelasiens“, melyben többek közt a következőket is olvashatjuk: „Az antik műveltség hanyatlásával és az Európát pusztító népvándorlással azután egy keletről nyugat felé ható mozgalom indult meg. (T. i., a megelőző nyugatkeleti irányú terjeszkedéssel szemben.) A hunnok és iráni szövetségeseik, az alánok (mai utódaik az osszéték), sok keleti holmit, különösen fegyvereket és ruházatokat hozhattak Európába. Eredményes közvetítők lehettek különösen az alánok, kik a szvévekkel együtt Portugalliát hódították meg, a vandálokkal Északafrikába keltek át és Franciaországban Valence környékén telepedtek le“.

Az alánok legközelebbi rokonai és keleti szomszédai voltak a szoghdiaiak, kik viszont a tőlük keletre lakó tochárokkal voltak szomszédok és ugyancsak fajrokonok. A turfáni iráni hellenisztikus falfestmények alkotói pedig ezek a tochárok voltak. Műveiket azzal is különböztetik meg a néhány évszázaddal későbbi kínai jellegű, uigur-török keletturkesztáni falfestményektől, hogy a tocháristilus emlékeinek nevezik.

Nem kételkedhetünk tehát egy pillanatig sem. Ugyanazok az indás, gyöngyfüzéses, rozettás, fürtös, palmettás és griffes ékítmények egyrésről az iráni hellenisztikus, másrésről a magyarországi hunn területen. Az utóbbin pedig, mint kormegállapítók, 4., 3., sőt 2. századi római uralkodók pénzei. A „Keszthelystílus“ emlékei tehát csak olyan néptől származhatnak, mely az iráni hellenisztikus művelődési körhöz tartozott és a hunnok idejében már itt volt hazánk területén. Kínai és nyugati írók világosan közlik az utókorral, hogy a hunnok az alánokat győzték le, mielőtt a távol Keletről jövet Európába törtek volna. Velük tódult hát nyugatra az az iráni nép, melyről Ammianus Marcellinus határozottan megírja, hogy öltözete és fegyverzete olyan, mint a hunnoké. Hogy egyebet ne említsek, a Lecoq-féle atlasz egyik (124. sz.) képén ott látható egy iráni harcos, kezében azzal a különös, kalapácsához hasonló fokossal, melyhez hasonlót gyakran találtak nálunk a hunnkorszaki sírokban.

A nevezetes atlasz megjelenését megelőzőleg hosszas levelezést folytattam a szerzővel a hunn és alán kérdésre vonatkozólag s néhány hónappal az ő művének megjelenése előtt napvilágot látott a „Jahrbuch der asiatischen Kunst“-ban az én dolgozatom is „Mittelasiatische Spätantike und Keszthelykultur“ cím alatt, melyben a középpázsiai hellenisztikus és a magyarországi hunnkorszaki mű-

vészeti formák nyilvánvaló egyezésének tényét megállapítom és a kapcsolatot alán közvetítésből magyarázom. Különben meg kell jegyezni azt is, hogy Nagy Géza, kinek helyes ösztönét e kérdésben nem lehet eléggé csodálni, már a millennium idején említette, a Magyar Nemzet Történelmében a szármatai mellett az alánokat is, mint a „Keszthelystílus“ feltételezhető hordozóit. E gondolatból csak azért nem lehetett annak idején tudományos elmélet, mert Nagy Gézáéknak még nem lehetett tudomásuk arról, hogy mit rejtget a Taklamakan sivatagból szétáradó homok a régi kínai selyemkereskedés útvonalán.

Régészeti irodalmunkban ezek után mint késedelmes vendég jelenik meg ezerkilencszázhuszonhatban (!) Alföldi András könyve: „Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien“. Véleményem szerint a munkának az a része, mely a népvándorlás korának emlékeit tárgyalja, alaptételében, rendszerében és eredményeiben téves. Az u. n. „Keszthelykultura“ hordozói Alföldi szerint az avarok. Ez emlékcsoport anyagát több ezer sír szolgáltatta. Avarokból való pénz egyikből sem került elő. Viszont ott van egy másik, kétségtelenül későbbi csoport, melyből hiányzik az inda, hiányzik a griff és minden egyéb iráni hellenisztikus forma és amelynek korát 7. századi bizánci pénzek állapítják meg, szóval amely nem helyezhető más korba, mint az avarokéba és amelyet Hampel József „Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn“ című alapvető művében (1905) csakugyan avar csoportnak is nevez. Igen, csakugyan avar emlékek ezek is, mondja rájuk Alföldi, de avar a másik csoport is. Az avarok ugyanis, mondja ő, időközben megváltoztatták a stílusukat. — Miért? — Bizonyára azért, mert különben nem jön ki az elmélet. Alföldi ugyan bőven dolgozik az u. n. „történelmi valószínűségekké“, de ennek az elméletnek igazolására még e „valószínűsések“ közül is csak annyit említ, hogy „a Bizánccal való kereskedelmi forgalom az avarokat főképen csak a magyar területen érte el“. Vajjon honnan képzei ezt Alföldi? — Nyomban utána megjegyzi még azt is, hogy az avarok „megelőzőleg a bizánci kereskedelem szférájától messze, a távoli Ázsiában lakhattak“. Igaz ugyan, hogy mikor az avarok, 558-ban még Magyarországtól távol, a Volga alsó folyásánál tanyáznak, már követet küldenek Kandik személyében a bizánci császárhoz. Úgy látszik azonban, hogy ez az adat csak a Hampel József és Nagy Géza korában volt fontos; ma már nem az.

Hogy Alföldi nem vesz tudomást a művészettörténelmi formaelemzés módszeréről, ami nélkül pedig ma már senki sem lehet régész, az kitűnik abból, hogy a legtipikusabb növényi ékítmények egyikét, az indát, a szkitha állatormamentikából származtatja. Hasonló szerencsével dolgozik egy másik esetben is, mikor oroszlánfejnek minősít egy négy keselyűfejből összeállított ékítményt. (III. tábla, 4. kép.)

Alföldi szerencsétlenül választott, mikor a művészettörténet egyes keleti kérdéseit részben Strzygowski, részben pedig a neki homlokegyenest ellentmondó Rostowtzev segítségével igyekezett megoldani. Rosszul választotta meg a mestereit már azért is, mert mind a két szélsőséges és nagyon is sok helyreigazításra szorul. Ebből kifolyólag azután, de ettől függetlenül is, ellentmondásokra találunk a könyvben. Hogy egyebet ne említsek, a 22. lapon a „Keszthelystílus“ különösen jellemző állatviaskodás-ábrázolásokról szólva megjegyzi a következőket: „Ez a megfigyelés mutatja, hogy a magyarországi avar művészi iparnak ez a főmotívuma a szkitha stílusnak egyik, a szibériai aranytárgyakat megelőző fejlődési fokából származik. A magyarországi motívum tehát sokkal közelebb áll a

pontuszi emlékekhez . . .“ Viszont a 30. lapon egy jegyzet alatt a következők olvashatók: „Magyarország legrégibb avar sírmezői azt bizonyítják, hogy e nép megérkezése előtt nem élt a bizanci kivitel körletében, tehát nem élhetett a Fekete-tenger északi partvidékén“. Alföldi természetesen kimagyarázza magát: Az avarok úgy jutottak a pontuszi stílushoz, hogy ez eléjük vándorolt valahova Ázsia távoli részeibe. Közben pedig ezt a hatást feltételezi, „másodlagos jelenséggé“ fokozza le az iráni hellenizmust, melynek hatását a keleti népek művészetére a legnagyobb kutatók által felfedezett emlékek beláthatatlan sokasága biztosítja.

Ezek után nem csodálkozhatunk azon sem, hogy az Alánokról, mint a „Keszthelystílus“ hordozóiról hallani sem akar és sem azt nem veszi figyelembe, amit Ammianus Marcellinus mond róluk, hogy t. i. a hunnokkal együtt jöttek, sem pedig azt, amit a „Wei Shu“ c. kínai történelmi munkából tudunk, hogy a hunnok már Ázsiában hódítottak alá területen. Arról szinte nem is szükséges beszélni, hogy fent idézett megállapításomról hallgat s azt állítja, hogy ő az első, ki az ázsiai hellenizmust a magyarországi emlékekkel némi kapcsolatba hozza.

Ugyancsak a 30. lapon igazat ad Pray Györgynek, ki 1761-ben azt állította, hogy Baján avar népe két uigur törzs egyesüléséből származott. Pedig amit ma a legújabb és igazán szerencsés uigurkutatás eredményeként lesűrhetünk, az abban áll, hogy e nép a 8. században Keletturkesztán keleti részét és körülbelül két évszázad múlva az egész Keleti Turkesztánt hódította meg s emellett, amint igen-igen sok emlék bizonyítja, a legműveltebb volt az összes török népek közt. Hogyan lehet hát egy kalap alá hozni őket, bármi néven nevezendő bizonyíték nélkül, az avarokkal, kiket legjobban az a középkori orosz közmondás jellemez, hogy „eltűntek, mint az avarok, kiknek míncsenek sem utódaik, sem emlékeik“. Ezt az avarok által annak idején keltett sívár benyomást pedig megerősítik a hazánkban kiásott leletek is, melyek arról tanuskodnak, hogy egykori gazdáik stílusérzéke a hunnoké alatt volt, ami kitűnik abból is, hogy úgy szerették az aranyat, mint a szarkák. Ezért is lesz az avarokországi emlékek száma mindig kevesebb a hunnokorszákiakénál. Az aranyak természeté, hogy eltűnik még a sírból is.

Egyik sarkalatos állítása Alföldinek az, hogy az u. n. „Keszthelykultura“ emlékei, melyeket Hampel említett nagy művében mint III. csoportot tárgyal és Nagy Gézával együtt szármatának vagy hunn-szármatának nevez, gyakran fordul elő a III., vagyis avarnak elismert csoport tárgyaival együtt. Ez az állítás annyira nem fedi a valóságot, hogy egy helyen még Alföldi maga is kénytelen akaratán kívül az ellenkezőjét elismerni, mondván: „Ha a Keszthelykultura egyes sírjaiban és temetőiben többnyire kizárólag öntött, vagy kizárólag préselt felfestéseket találunk, úgy ez csak annyit jelent, hogy itt elég ízlés volt az emberekben ahhoz, hogy a szíjazatot egységesen csak az ósrégi divat vagy a bizanci ízlés szerint díszítsék“.

Mutatványul talán elég ennyi is annak bizonyítására, hogy kár volt Alföldinek Hampel és Nagy Géza hatalmas művéhez hozzányúlni. Mikor ők szármatákban és irániakban keresték a hunnokorszak stílusának alkotóit, nagyon helyes irányban indultak. A mi feladatunk az, hogy kiegészítsük az ő művüket, de nem az, hogy felborítsuk.

(Budapest)

Felvinczi Takács Zoltán.

AURÓRA-KÖR.

A Nyolcórai Ujság föltűnést keltő riportot hozott máj. 25.-én egyik irodalmi társaságunkról. „Az *Auróra-Kör* lemondatta alelnökét“, „A Társaság tagjainak tüntető állásfoglalása Császár Elemér mellett“ — ilyen címetek olvashattunk a tudósítás élén.

Az Auróra-Kör neve valamikor az irodalom megújítását, a „nemzeti romantizmus“ hajnalát jelentette. Kisfaludy Károly diadalra jutó új iránya állott akkor az „általános emberi“ Kazinczyjával szemben. Minden irodalmi irány sorsa egy: a fiatalok elfoglalják az öregek helyét. Ez a diadalmas szerep vár-e vajjon a nemrég alakult Auróra-Kör számára is, amely most odajutott, hogy legagilisabb tagját és alelnökét lemondatta?

1925-ben alakult az Auróra-Kör, amelynek eddig három életnyilvánulása áll a magyar közvélemény előtt:

1. Az *Auróra-Kör Magyar Irodalmi Társaság Értesítője az 1925. évről*. Budapest, 1926.

2. Zulawski Andor hadjárata Ady Endre ellen.

3. Szőke Sándor versköte.

Erről a három életnyilvánulásról szóljunk néhány szót.

1. Az Értesítő javarészt Zulawski Andor elnöki beszédei töltik ki. Ezek a naiv beszédek kétségbeejtő, zagyalékai a bizantinizmusnak, üres puffogtatásnak és önképzőköri önértetnek. Ilyen halmaz tehetségtelenséggel nem lehet az országot megváltani — pedig Zulawski Andor ezt a szerénytelen célt tűzte ki maga elé. Ennyi stilustalansággal nem lesz soha a — sajnos — vénnek született ifjúsági mozgalomból „a magyar irodalom taván bimbózó tavirózsa“. Az Auróra-Kör pedig válasszon Zulawski Andor helyébe olyan elnököt, aki írni tud. Egy példa elég annak illusztrálására, hogy ez az „auróras szív“ milyen stilussal akarja magyarabbá tenni a magyar irodalmat: „Szász Károly képviseli ma az erkölcsileg zsákutcába került irodalomnak a legtisztább esztétikához s leginkább a legtisztább etikához való visszatérésének a szükségességét a kritikában“. *Nak, nek!* Két nak-nek egy nyakatekert és nyekergő mondatban! Aki ilyen balkézzel ír, az ne akarjon a Szász Károlyok örökébe lépni. És ne kompromittálja mozgalmával Császár Elemért, aki jóhiszeműen odaadta a nevét ehhez a vállalkozáshoz.

2. Zulawsky azonban nemcsak beszél, hanem cselekszik is. Amint ő mondja: „a vallás-erkölcs jegyében akar haladni“. Erről az útról kissé lekanyarodott, mikor Ady Endre és a modern magyar irodalom ellen kirohant: a plágium kényelmes mezőire tévedt és egy kicsit adysta modorban hadakozott, amint ezt már Kéký Lajos megírta róla a *Budapesti Szemlében*.

A plágium úgy esett, hogy Zulawsky Andor alelnök-rendestag *Az új magyar irodalom problémái* című könyvében hasábokat ollózott ki Zoltány Irénnek *Erotika és irodalom* c. munkájából. Az *Új Élet* című kitűnő folyóirat mutatta ki a „bimbózó tavirózsa“ lovagjáról, hogy összenyírt pávatoll-ruhában jelenik meg a nyilvánosság előtt. Mi lesz ebből az ártatlan bimbóból, mire gyümölcse érik? — kérdezhetnők. Azt, hogy plagizál, ne csodáljuk. Aki nem tud különbséget tenni hang és „bötű“ között (v. ö. *Írás Adyról* 78. l.) és aki olyan értelmetlenül áll szemben a művészeti megnyilatkozásokkal, mint ő, amidőn megrója Ady nak gyönyörűen mélyértelmű versét a *Száz hűségű hűs-*

get: — annak nincs is mit merítenie önmagából. Tanuljon és iperedjék, amíg úgy kritizálhat, mint egy felnőtt.

3. Az Auróra-Kör másik sarkalatos programjára egyik fiatal költőjük, Szőke Sándor cáfolt rá. Szőke Sándor versei — *Percsek hegyén* (1927) — az Auróra-Kör kiadásában jelentek meg. Lázongó lélek, nem tehetségtelen, de erőtlén pesszimizmusban tesped, sokszor Ady-utánzó — ezt a *Protestáns Szemle* is konstatálja (1927 : 339) — és egészben véve dekadensül hitetlen költő. Verseiből épen az „aurórák” program: az eszményiség és a nemzeti gondolat hiányzik. Az utóbbi hiányt nem én állapítom meg, hanem az *Uj Nemzedék* irodalmi rovata, amelynek vezetője Császár Elemér. Az Auróra-Kör tiszteletbeli elnöke maga is kénytelen ilyen kritikát hozni az „aurórák” poétáról: „Skálájából egészen hiányzik a nemzeti érzés, mintha a magyarság sorsának nagy kérdései egyáltalán nem érdekelnék. Sajnos, ez a közömbösség ma már nem ritka fiatal költőinknél”.

A bölcsnek ennyi is elég. Az Auróra-Körnek pedig jobb magaviseletet, tehetség híján nagyobb szorgalmat ajánlunk: akkor talán az előmenetelük is jobb lesz és diplomájukat megszerezve a Múza csókja nélkül is hasznos tagjai lehetnek a trianoni magyarságnak.

(Budapest)

Gárdza Péter.

LEVELESTÁR.

Bokréta-ünnep az Akadémián. Kitünően megírt tanulmányát, sajnos, nem közölhetjük, mert magáncég anyagi érdekeinek támogatása nem lehet föladatunk. Több ízlésünk van, semhogy az Akadémia tekintélyét ilyen dolgokba belekeverjük. — *Baloldali erotika.* Kár a rosszul megírt, unalmasan vergődő cikkekre szót vesztegetni. Abban igaza lehet, hogy nemcsak az irodalom, hanem az erotika is „kettészakadt” szellemi életünkben. A baloldali erotikát megtalálhatja a Fidi-busz hasábjain és a Budapesti Szemle ezévi májusi számában. Ami pedig a „jobboldali” erotikát illeti: ebben sincs hiány. Olvassa el a Régi Magyar Költők Tárában Aeneas Sylvius-Balassi Bálint Euryalusát, vagy Mészöly Gedeon pompás Joannes Secundus-fordításait. Janus Pannoniusról se feledkezzünk meg... Ökonervatív csemegézőink között fölhívhatjuk még figyelmét Réthy Lászlóra, a Nemzeti Múzeum néhai tudós archaeologusára, aki szintén áldozott a szemérmetlenebb műzsáknak. — *Nem közölhető versek:* Képek között. Diagnózis. Önéletrajzféle. Magyar Golgothák. Álom. Szilveszter. Az úr és a ha'ász. Nyári vihar. Katóka. Szép Kis-Kúnság. Hozzád a lelkem... A szabadszállási papné. — *Anarchia és nacionalizmus.* Erről a témáról és általában az államfelforgatás apostolairól alaposabb tájékozást nyújt a Révai-Lexikon, mint az ön cikke. Batthiányi Ervin gróf valóban legkiválóbb képviselője irodalmunkban az ideális anarchizmusnak, de az nem tartozik ide, hogy Voinovich Géza övele társulva fordította le Máx Halbe naturalista drámáját, a „Földanyánk”-at (Olcsó Könyvtár 1899.). — *Raggamby András.* Novellája technikai okokból maradt az őszi számra.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. Budapest (A M. Filozófiai Társ. kiadása.) 1926, 8° 228 l.

Erősen egyéni nézőpontból írt, színes, eleven stílusú könyv, melynek különösen második része szélesebb körök érdeklődésére is számot tarthat. — Szerző bírálat tárgyává téve a Comte-téle, a biológiai, a fizikai és lélektani szociológiákat, arra a megállapításra jut, hogy a természettudományok kategóriái és módszerei alkalmatlanok a társadalomtan céljaira. A társadalom a szellem világához tartozik, tehát szellemtudományi alapvetésre van szüksége. A szociológia tehát szellemtudomány: a szellemi hatalom érvényesülésének feltételeit és módozatait tárgyalja. A társadalom interszubjektíve közösen elismert hatalmak tekintélyén alapuló, fegyvelmezett összetartozás, mely kooperációban nyilvánul. A társadalmi kapcsolat annál erősebb, minél inkább fűzi össze tagjait ama közös meggyőződés, hogy bizonyos normákat követni kell. A továbbiakban a társadalomtan „materialis idealtípus”-át keresve, a könyv első részében nyert formális társadalomfogalom tapasztalati kitöltésére törekszik, a társadalomtan fogalmi szerkezetének alaprajzát mutatva be, itt foglalkozik az állam, a nemzet, a nemzetközi viszonylatok, a civilizáció és kultúra, a fejlődés és hanyatlás stb. problémáival. S végül a záró fejezetekben a társadalomtan helyét jelöli meg a tudományok rendszerében. — E gazdag tartalmú, sokszor mértéken túl polemikus mű fogvatkozásaira a szakkritika hivatott rámutatni. Annyi kétségtelen, hogy íróiának filozófiai és szociológiai képzettsége, művészi gondolat-formáló készsége előkelő helyet biztosít a háború utáni fiatal tudósgeneráció tagjai között. Ottlik-től joggal vár, különösen könyve második részében érvényesítő képességei tudatos kifejtése esetén, az államszociológiai és politikai irodalom terén értékes munkákat a magyar tudományos világ.

i. y.

Kárpáti Aurél: A nyolcadik pohár. Regény. Budapest é. n. 8° 192 l. — Az ízlésesen kiállított kötethez a kiadó — régi szokás szerint — néhány sornyi ismertetést is mellékel. Kritika helyett álljon itt ez az önismertetés: „Kárpáti Aurél már nem egy sikert aratott finom, meleg, mindig valami új problémát fölcillantó regényeivel. Új regénye „A nyolcadik pohár” is e líraiág átfűtött, kulturált megdolgozású munkák közül való s problémája, bármilyen egyszerűnek látszik, mégis az emberi sors egyik legtitkosabb, legmélyebben fekvő mozgatójára mutat rá. A véletlen regénye ez a könyv, azé a véletlené, mely tulajdonképpen végzet. Egy pohár sörrel többet iszik a szokottnál az öreg Spilák Fausztin s ez a nyolcadik pohár forgatja egy család sorsát évtizedeken keresztül, a teljes szétszűllésig. Kárpáti Aurél nemes finomságú művészete csaknem észrevétlenül mélyíti el e véletlen pohár szerepét a család jellemének erkölcsének lassú átalakításában s a kicsiny magból a regény folyamán megrázó, hatalmas végzet-dramát növeszt. A régi Pest különös embereinek rajza, a pompásan vezetett mese és a finoman cizellált stylus érdekes és vonzó olvasmánnyá teszi Kárpáti Aurél új munkáját”.

Négyesy László: Irodalmi valutarontás. (Reális és túlcspangó Adv-kultusz.) Levélváltás Hegedűs Loránttal. Budapest 1927, 8° 16 l. Ára 1 pengő. — „Ha Adv-kultuszt akartok csinálni: csináljatok reális Adv-kultuszt. Mutassátok ki Advnak igazi esztétikai értékeit: ezzel hasznos és szükséges dolgot végeztek”.

Cselötei Lajos: A stravitza pohár. Dráma négy felvonásban. A szerző tulajdona. Budapest 1927, 8° 51 l. — A sületlen és bosszantóan naiv drámának negyedik felvonása a harcias szerző utasítása értelmében, a következő eseményeket hozza elénk: „A rigómezei csatatéren heves éjeli harc, a törökök és Lázár balszárnyának magyar-bosnyák-bolgár csapatai között. Lázár jobbszárnyának szerb csapatai Bramkovic árulása folytán a törököknek megadják magukat. Lázár középserege jobbról oldalról és hátból török támadást kap: szétszóródik. Lázár halálos sebbel török fogságba kerül. A Lázár-balszárny Gara Miklóssal és Vlatkovics Vlatkával a török túlerő elől visszavonul . . . Amíg ezek a háttérben történnek, az előtérben Murad sátorában Murad és Olivera isszák az estebéd utáni kávéjukat”. A felvonásvég még nagyobb szenzációkkal szolgál. „Olivera és Kobi-

Iovics néhányszor felbukkannak a Sitnica-hullámokban, azután íúlnak és meghalnak". A janicsárok három fölkiáltóíellel iaigatnak. Az orvosok „elmentükben Muradra lemondóan intenek". Lemondóan iníthetnek a szerzőre is, akinek írni-akarása gyógyíthatatlan betegség.

Protestáns Tanügyi Szemle. Szerk. Borsos Károly és Szelényi Ödön. 1927 ápr.—mái. (Mezőtúr).

Angyali üdvözet címen Keleti Arthur verseinek újabb gyűjteményes kiadása jelenik meg ez év május havában a legtökéletesebb tipographiai kiállításban merített papíroson 500 számozott példányban régi olasz fametszetű díszekkel az Amicus kiadásában. Budapest é. n. 2° 4 l. — Az előfizetési fölhívás közli a Keleti Arthur verseiről megjelent kritikák rövid kivonatát. „A legtisztább érzések, az igazi jószág forrása fakad e versekben. Köszönjük: jól esik merítenünk s innunk belőle". (Prohászka Ottokár leveléből. 1916. máj. 31.)

Kovács Mária Olga: Hugo von Hofmannsthal drámai művészete. Szeged. 1927. 8° 32 l. — Doktori értekezés.

Csokán Pál: *Türi Zsuzsi 3 kalapja és egyéb históriák.* Hódmezővásárhely. 1927. 12° 125 l. — Életmegfigyelésen alapuló raiz-novellák, abban a modorban, amit Tömörkényi óta joggal nevezhetni „szegedi stílus"-nak.

Dénes Gizella: *Csodálatos fazekas.* Regény. Pécs. Dunántúl kiadása é. n. 8° 176 l.

Magyar Irodalmi Lexikon. Főris Miklós és Tóth András közreműködésével szerk. Ványi Ferenc, átnézték Dézsi Lajos és Pintér Jenő. Budapest. é. n. [1926] 8° 880 l. — Művelt magyar embernek nélkülözhetlen segédeszköze a Studium lexikona, amely pontosság, megbízhatóság és tudományos apparátus szempontjából jóval fölülmúlja a Voinovich Géza védelme alatt álló, de fölületesen készült Révai-féle lexikont. Adv Endréről többek között a következőket írja a kifűnő irodalmi lexikon, amely méltó párja Vapereau vagy Krüger szótárainak: „Bizonyos, hogy a nyelvűltás óta alig volt irodalmi kérdés, mely a művelt magyarságot szenvedélyesebben foglalkoztatta volna mint az Adv-probléma. Ennek oka az Adv immár elismert költői tehetsége s az eddigi magyar irodalom kipróbált hagományaival való harcosszembelvezkedése mellett két mellékes körülményben keresendő. Az egyik az, hogy mindiárt első fellépésétől kezdve egy kisszámú írócsoporthoz, az „Adv-hívek", rajongó magasztalásaikkal a szemben állókat valóssággal provokálták az újabb, meg újabb támadásokra; a másik pedig az, hogy, bár Adv aktív politikával sohasem foglalkozott, első fellépése óta a magyar radikális politikai törekvések irodalmi képviselőiül és zászlóvivőjének tekintették. Erre a hiedelemre okot és alapot adott, hogy Adv versben és prózában ismételt állást foglalt hazája demokratikus átalakulása mellett s ez átalakulás érdekében néhány olyan politikai kérdés mellett exponálta magát, amelyek nálunk eminenter a radikális párt követeléseivel voltak a világháború előtt".

Kovács Sándor: *Vigasztaló földi útra.* Kecskemét. 1927. 8° 52 l. — Itt-ott Adv hangján szóló, de nem jelentéktelen versek. Az előszóból: „Amikor parfüm és kultusz lett a hullaszag, éltető igazságot keresek a hazug városban".

Kisléghy Kálmán: *Hódolat.* Versek. Budapest 1927. 8° 48 l. — Vággyal, szerelemmel sikoltozó versek, formában sokféle, szavakat bőven öntő, feminin lélek megnyilatkozásai. Lesz-e hangja másra is, mint a „vagy-öröktűz" és az: „életreszketés" megszólaltatására?

Az igaz Irodalom Megtsűfoltatása s az silány és hivságos Komédiáknak Megbetsűltetése vagyis: A Szépreményű Goethe Úr befogatása az Könyű Múzsra Kocsijába. Tragikus Bábszínházi Komédia Egy Felvonásban Mellvet Szerzett: Keleti Arthur Költő s fába metszett raizokkal tsinosított Fáy Dezső Mester. Buda-Pest, Az Amicus Költsegin MCMXXVII. 12° 21 l. — A bibliofil könyvecskének címlapja minden kritikát fölöslegessé tesz.

Zolnai Sándor dr.: *Recurrents benuást okozó gümös beszűrődés.* Budapest 1927. 8° 4 l.

Czimer Károly: *Kitől eredt Mátyás király fekete seregének elnevezése?* (Szeged és Halas szerepe a fekete sereg felosztatásában.) Szeged. 1926. 8° 30 l. — Polémia Tóth Zoltán akadémiai pályanvertes munkáival.

Dormándy László: *Sólyommadár.* Balassa Bálint regénye. Budapest. 1927. 8° 432 l.

Balla Antal: *A liberalizmus történelme, gazdasági és politikai tanításai*. Budapest, 1926. 8° 364 l. — Legközelebbi számunkban ismertetiük.

Szülők könyvtára. Gyakorlati tudnivalók a gyermekek neveléséről. Szerk. Imre Sándor. Budapest. é. n., 8°. — 1—3. sz. Imre Sándor: A családi nevelés főkérdései. Bevezetés a szülői gondolkodásba. 154 l. — 4. sz. Heim Pál: A gyermekek táplálkozása. 55 l. — 5. sz. M. Imre József: A gyermekek szemének gondozása. Wein Zoltán: A fül, orr, torok bajai és gondozása. Poór Ferenc: A gyermek bőrének gondozása. 54 l.

Zolnai Sándor dr.: *A tüdőgümőkórnak kanyonnal való kezeléséről*. Budapest, 1926. 8° 4 l.

Magyar Írás, szerk. Raith Tivadar. 1927. évf. 4. sz. — „Terjedelemben és súlyban egyaránt imponáló verskötettel új költő lépett a közönség elé: Berczeli Anzelm Károly”.

Napsugár, szerk. Szépvízi Balás Béla. 1927. évf. ápr. — A „turáni” szépirodalmat ápoló naiv füzet, botránvosan infantilis stílusban megírva. Hely sületlenségek olvashatók benne: „A kinyilatkoztatott nemzeti vallás, mit őseink magukkal hoztak Európába, egy nagy nemzetközi tömegsírban nyugszik”. „A magyar Égben magyar Istencsalád ül”. Egy női munkatárs írja: „Szégyelnünk kell magunkat, mert minden férfi, aki házasság előtt áll, félve gondol rá”. Megtudjuk azt is, hogy „ma nem a szent tradíciók vezetik az országokat, hanem a nagyvárosok olyan hölgyei, akik mindenben túl vannak”. Kikre gondol a cikkíró, de ősmagyarnevéű Emese asszony? Ez a nyeregalatti irodalom még arra is vetemedik, hogy Pekár Gyulának — „ar excellence nyugati kulturájú frónknak” — összes műveit hirdeti a turáni könyvek között.

Szalay József: *Széchenyi emlékezete*. Szeged, 1927. 8° 15 l. — „Raita is beteljesedett az ültök, a forradalmárok sorsa; Pálmák vasárnapijával kezdődik a Feszítsd meg!-gel végződik”.

Szunyogh Farkas: *Tanyai emberek*. (Raizok a magyar tanyavilágból.) Előszót írta: Gesztelyi Nagy László. Kecskemét, 1927. 8° 78 l.

A Látatár, szerk. Rubim László. 1927. évf. épr. — Az új folyóirat nyíltan a „nemzeti eszme” ellen harcol és a pacifizmus nevében tiltakozik az ellen, hogy a Zrinyászt és a Zalán futását iskolai olvasmányul használják föl.

Hid, szerk. Csánády György. 1927. évf. 1. sz. — „Ez a folyóirat, melynek munkájához az elszakított magyarság irodalmi, művészeti és társadalmi életének kiválóságai is és új fiatal tehetségei adják a munkaerőt, a magyar szellemi integritás harcosa akar lenni”.

Katona-Szinnyei: *Geschichte der ungarischen Literatur*. Sammlung Götschen, 1927. 12° 166 l.

Hans Jensen: *Geschichte der Schrift*. Mit 303 abbildungen. Hannover, 1925. 4° VIII. + 231 l. — Hatalmas monográfia az írás keletkezéséről, melyre talán fölösleges is fölhívni orientálistáink és ókori történészeink figyelmét. Ez a gyönyörű és valóban az „igazi tudományt” élénk táró (v. ö. Széphalom 1927: 108) alapvető munka, amit a külföldi szakemberek nagy lelkesedéssel üdvözöltek, mindent feldolgoz, ami a világ írástörténetének fontos dokumentuma. Megkönnyíti az utána jövő kutató helyzetét, aki szinte táltalt asztalhoz ülhet a szerző palotájában.

z. b.

Dr. Ladislaus Tóth: *Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776*. Veröffentlichungen des ungarischen historischen Institutes in Rom. Budapest, 1926. — A füzet tulajdonképpen különlenyomat a Römische Quartalschrift 1926. évfolyamából a szerzőtől. Ki két év óta római levéltárakban és könyvtárakban dolgozik, alapos bibliografiai jártasságról és tudományos készségéről tanuskodik. Magyar szempontból különösen érdekes a második dokumentum, mely a magyar egyházi viszonyokat vázolja a XVIII. sz. második felében.

i. f.

Dézsai Lajos: *Magyar történeti tárgyú szépirodalom*. (= A M. Tört.-Tud. Kézírókönyve, szerk. Hóman Bálint.) Budapest, 1927. 8° 162 l. — Nagy erudíció jellemzi ezt az alapvető forrásmunkát.

Pikler Blanka és dr. Braun Róbert: *Általános magyar könyvtárgyűjék*. Budapest, 1927. 8° 806 l.

Filharmonia. A bajai Liszt Ferenc-kör értesítője. Szerk. Karig Emil. 1927. 4. sz.

Raith Tivadar: *Keleteurópa. Ismeretlen föld.* Budapest. A Magyar Írás-kiadása. 1927. 8° 32 l.

Corvina, Rivista di Scienze, lettere ed arti della Società Ungherese-Italiana. Matteo Corvino diretta del presidente Alberto Berzeviczy e dal segretario Tiberio Gerevich e Luigi Zambra. Budapest. 1926. 8° 200 l.

Magyar Katholikus Almanach, szerk. Zsemberv István. Budapest. 1927. 8° 818 l.

Erdélyi Szemle, szerk. György Lajos. 1927. 1. sz. (Cluj-Kolozsvár.)

Zenei Szemle, szerk. Jánosy Dezső és Major Ervin. 1927. jan. (Budapest.)

Móra Ferenc: *A Dugonics-Társaság jelentései az 1918—1923. évekről.* Szeged. 1924. 12° 85 l.

A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem bölcsészeti karán az 1920/21—1925/26. tanévben előadott *Doktori Értekezések* kivonatai és jegyzéke. Összeállította a dékán. Szeged. 1926. 8° 135 l.

Protestáns Tanügyi Szemle, szerk. Borsos Károly és Szelényi Ödön. 1927. jan.—márc. (Mezőtúr.)

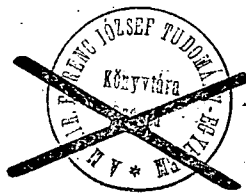
Közgazdasági Szemle, szerk. Heller Farkas. 1927. 1—2. sz. (Budapest.)

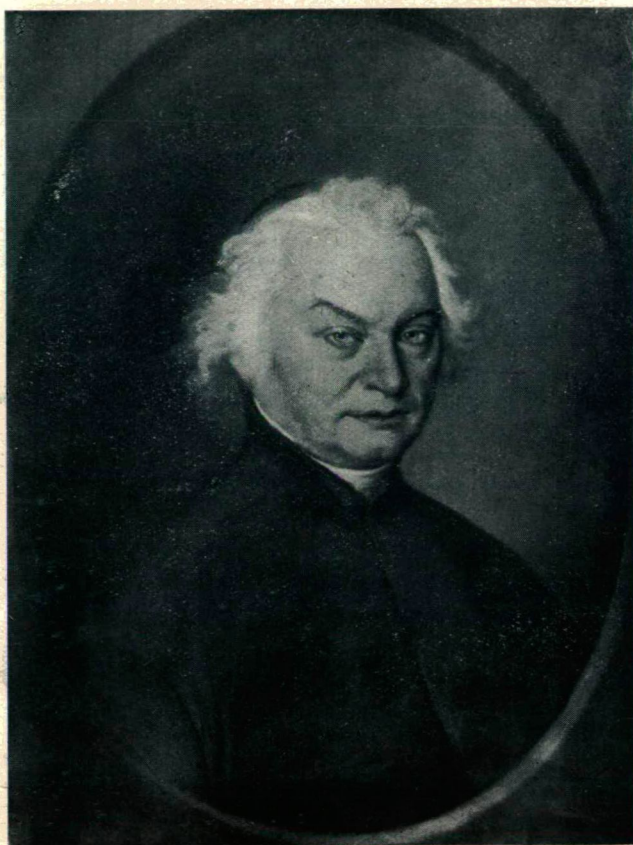
Homerosi békaegérharc. Eredeti versmértékben. Görögből ford. Juhász László. Budai György Pál raizaival. Szeged 1927. 16° 20 l.

Szudv Elemér: *Trianon után Páris felé.* H. n., é. n. (Genius-kiadás) 8° 195 l. — A Párist éneklő költőkről ezt olvassuk a könyvben: "... És az a harmadik, aki nem volt francia, mert izzig-vérig magyar volt és sohasem lehetett más, csak magyar: Ady Endre. Ő talán méltatlanabb, szárazabb ihletű lantosa Párisnak, mint amazok? Az ő lelkének aeol hárfáján mélyebben bűgő, emberileg tisztább hangokat ütött meg a Város, amelynek szíve azonban nem ismeri, nem visszhangozza őket, mert idegen nyelven szólnak hozzá. A magyar lángész örök tragikumja. Ha Ady véletlenül franciának születik, ma már szobra áll Párisban s egy új költői iskola feje gyanánt ünneplik".

André de Hevesy: *Cristophe Colomb ou l'Heureux Génois.* Paris. 1927. 8° 210 l. — A szerencsés génuai — ezt az alcímet adta Columbusról írt új könyvének Hevesy Andor, a Párisban élő magyar történetíró. Talán inkább azt a címet lehetett volna adni: a középkor Lindberghje. Csodálatos megegyezések észlelhetők a középkor és újkor két nagy akaratakróbatáinak életkörülményei között. Columbus útja éppen olyan világszenzáció volt mint Lindberghé, s az emberi érdeklődés egyformán bókolt mindkettőnek tündöklő dicsősége előtt. Columbus életét tragikus összeroppanások keserítették el. Azok az újonnan megtalált adatok, melyeket a szerző egy nemes és érdekes könyvvé foglalt össze, megrázó fájdalommal tárták föl a szerencse ama boldogtalan fiának, ki egy új világrésszel ajándékozta meg az emberiséget. A szerző pompásan érzékeltető erővel írja meg, hogyan eítették a gyermekkor meséi a kalandok rabiává Columbust s a gyermekkor meséiből hogyan izmosodott meg lelkében a szívós és haitthatatlan akarat. Amerika fölfedezőjének legendás alakja mögött megmutatja az embert is, akit az akarat perpetuum mobiléje vonzott, a hiúság gyötört s a nyereségvágy vezett s aki a világhír terhe alatt nem ért rá boldog lenni.

Sz. v.

DUGONICS ANDRÁS ARCKÉPE (1796).

A pasztell-képet Wagner festette Pozsonyban, ahol az 56 éves Dugonics mint szegedi követ a diétán tartózkodott. A kép öröklés útján került jelenlegi birtokosához, raggambi Fluck Dezső miniszteri tanácsoshoz, aki Dugonics András fivérének, Dugonics Antal szegedi polgármesternek egyenes leszármazottja. (Fluck Dezső közlése.)

AZ ÖRÖK LOBOGÁS APOTHEOZISA.

A Nagyasszony halálos betegen feküdt a szanatóriumban. Halálos betegen, hetvenhatévesen, csontvázzá fogyva, mozdulatlanul.

Csak az arcát nem érintette a halál közelsége. Ez az arc nem volt öreg és nem volt fiatal. Természeti csoda volt: a kiharcolt nyugalom márvánnyá simította és a várt beteljesülés fölmagasztosította. Kor-talan és nem-telen volt ez az arc: az emberi lélek szépséges tükré, amelyben a fájdalom és az öröm misztikus ölelkezése fénylett.

A nyitott ablakon a kert májusi illata áradt be. A Nagyasszony mélyen lélezett. És megszólalt hangjának harangja, a legszebb harang, amely valaha emberi torokban csengett. Bús volt most a hangja, bús és végtelenül megnyugtató.

— Most, hogy mindentől el kell búcsúznom, legjobban fáj a búcsú a levegőtől. Itt kell hagynom a levegőt is, a drága jó levegőt. Milyen édes, milyen illatos! Ó, mennyire sajnálom itthagyni. De még érzem arcomon a símogatását. Ez az utolsó, amit az életből érzek.

Rigófüty szökkent a szobába. Édes mosoly csillant föl a Nagyasszony szája szélén.

— Drága kis rigóim! Hallja, István, milyen eszeveszetten énekl ez is az életet! Hogy cifrázza!

Önfeledt elragadtatás lepte el az arcát

— És belőlem kibuggyant a kérdés:

— Mária, édes Mária, nem bírom tovább, meg kell kérdezni: boldog volt-e az élete?

Az emberi arc elsötétült és az emberi harang fenyegetően kondult:

— István, hogy kérdezhet ilyen ostobaságot? Ki boldog? Mi a boldogság? Szavak, amelyeknek semmi értelmük nincs. Azok az emberek találták ki, akik nem élnek, csak szeretnének élni. Az önámítás szavai. Én nem voltam sem boldog, sem boldogtalan. Szerettem az életet. Megveszekedett szerelemmel szerettem. És az élet is szeretett engem. Elhalmozott jóval, rosszal, egy pillanatra sem hagyott nyugodni. A nyugtalanság, István, ez az élet. És mindig, vagy legalább is nagyon gyakran, azt tettem, ami jól esett. Öleltem, ha ölelnem kellett, rugtam, ha rugnom kellett. Ez volt az életem. Ezer ember életét éltem, ezer szerep életét, a színpadon és az életben. Görcsösen kerestem önmagam, a magam szerepét. Nem találtam meg. De hányszor hittem, hogy megtaláltam! Ilyenkor talán még a boldogságban is hit-

tem. De ez mindig hamar elmúlt. És újra kezdtem a küzdelmet. Milyen gyönyörűség volt küzdeni! De csak egy küzdelem van, István, amely éltet: ha saját magunkat akarjuk valahová felküzdeni. Valahová, ahol az illúzió csalogat bennünket.

— Az illúzió? Csak az illúzió? sohasem kínlódott azzal a kérdéssel, hogy érdemes-e élni, hogy van-e az életnek célja?

— Soha, István, soha! Maga fiatal és egészséges, hogy ronthatja meg az életét ilyen hiábavaló kérdésekkel? Ha már mindenáron az élet célját és értékét akarja tudni, mért nem nyugszik meg abban, amiben Goethe is megnyugodott: Az élet célja maga az élet. Der Zweck des Lebens ist das Leben selbst... Élni, minél erősebben, minél teljesebben élni, ez az élet célja. És akinek sikerül a maga saját, külön életet élni, ez a legtöbb, amit ember elérhet. Csak hinni kell a saját maga életében, István. Hinni kell, hogy ezt meg azt meg kell tennie, s akkor betöltötte a hivatását: a saját maga életét. A rigó fütyül, — és milyen tökéletesen fütyül! — a virág illatozik — és milyen tökéletesen illatozik! — és én a színpadon á g á l t a m. Az életben is. Ez volt az, amit meg kellett tennem. De nem tökéletesen tettem. Csak az állat és a növény tud valamit tökéletesen tenni. Az ember csak törekedhet a tökéletességre. Talán ez a törekvés az élet célja. Ki tudja? — És most már vége. Nem á g á l h a t o k tovább és nem hihetem tovább, hogy az igazságért ágálok. De ha itt a vég, mért nem végez gyorsabban velem az élet? Mért kínoz ilyen oktanul?

— Mert még nem akar magával végezni, édes Mária. Mert még el kell játszania Volumniát az új Coriolanussal.

A Nagyasszony szemében lobot vet az élet tüze. És a harang az életet csengi:

— Igen, igen. Új Coriolanus van. Az igazgató azt mondja, hogy megtalálta végre a h ő s t a Nemzeti Színház számára. Ó, bár csak úgy lenne. Sohasem volt méltó társam a színpadon. Az életben sem. Én mindig szárnyalni akartam, és a hősöm mindig a föld felé húzott. Az egyetlen ember, akit irigyeltem: Ellen Terry. Ő Irvinggel játszhatott!... És mégsem csüggedtem. Kétszázszor játszottam Elektrát a vidéken, kétszáz Orestessel! Volt köztük országos híri színész és gyámoltalan dilettáns. És én mind a kétszázszor nekigyürköztem, hogy magammal ragadjam a szepegő kollégát. Teljesen sohasem sikerült, de egy kicsit mindig... Tehát ezért a „kicsiért“ éltem. Az volt a hivatásom, hogy magammal ragadjam az embereket ebből a hazug világból egy még hazugabb világba, amely azonban legalább

szebb, ó, sokkal szebb. Ezerszer sikerült, ezerszer nem. Kvittek vagyunk: én és az emberek.

A Nagyasszony egyszerre elnémult. A teste megvonaglott a nyilaló fájdalomtól. Kezét, a legbeszédebb kezet, az arcára tette. Panasz helyett eltakarta a fájdalmát.

És így, eltakart arccal, behunyt szemmel, ismét megszólalt. A harang édes szomorúsággal és bágyadt vágyakozással susogott:

— Most beszéljen maga, István. Mit hallott? Mit olvasott? De előbb egyék abból a gyönyörű körtéből. Én már csak szagolni tudom, enni nem. Az emberben a szaglóérzék él legtovább... Mily nemes gyümölcs a körte. A legnemesebb. Mert a gyümölcs rangja: az illata. A körte a gyümölcsök fejedelme.

*

Pár nap múlva meghalt az á g á l á s mestere, a nemes pózok mártirja.*)

(Budapest.)

Lehel István.

SZENT PÉTER TEMPLOMÁBAN.*)

Itt állok Péter híres templomában
És szent örömmel nézek szeriesztét,
Mebámulom titáni Angelónak
S nagy Rafaelnek fenséges művét,
A szentélyt, hol minden napos derűben,
A déli tájak fényében ragyog,
És azt hiszem, hogy álmaim honában,
A Szép honában, Hellasban vagyok.

Hellén templomra vall itt minden oszlop.
Mint Aegeus vizének partjain,
S nem hellén istennők pihennek ottan
A pontifexek márványsírgjain?
S a felhőn angyalkák csoportja mintha
Kis Ámoroknak vidám serge vón:
Itthon vagyok e klasszikus falak közt,
E pompás szentély egy új Parthenón.

De mégsem az, mert látom a keresztet
És függni rajt az ácsmester fiát.
Nagy szenvedő! hát a tiéd e szentély,
Hol az Olimp derűje süt reád?
Te, aki a szamár vemhének hátán
Láttad meg ősd, Dávid, városát,
Hogy illik, mondd, e büszke környezetbe
Fájdalmas arcod s töviskoronád?

De mintha most a másik arcod látnám,
Az istenit s a diadalmasat,
Ha a kinfelkő, mely fejed borítja,
A dicső sűgarától széthasad.
De hát nem így szállt az apoteózis
A hellén héroszok fejére is?
Belátom már, megillet ez a templom,
Mert, Istenember! hellén vagy te is.

Igaz bár, hogy zsidó földön születettél,
Ott állt a bölcsőd, barmok jászola,
De kiemelt rab néped szűk köréből
Pál, a pogányok bölcs apostola,
S a hellén vont nemes keblére téged,
Népek kertjében a legszebb virág,
És nem kötött Mózes törvénye sem már:
Júdóa helyt hazád lett a világ.

*) Mutatvány *Az ész tragédiája* című verskötetem legközelebb megjelenendő második bővített kiadásából. Megértéséhez tudnunk kell, hogy a *London News* című képes angol hetilap 1926. évi folyamában közölte a legújabb palesztinai ásatások leletei közt egy antik Krisztus-szobor fejének a képét: és vele szembeállítva a Phidiasztól származó Zeus-fejet. A hasonlóság meglepő s ez indított engem e költemény írására, melyben azt a nagy hatást kívántam feltüntetni, amit a hellénizmus tett a kereszténységre a Krisztus utáni első három században a nicaei zsinatig.

De a nyelved sem volt többé a héber,
Homeros nyelven szóltak könyveid,
Pallérozott világnak ékes nyelven
Vitték világgá szent érzelmeid,
Görög nyelven szól hozzánk a beszéd is,
Mit elmondál a népnek a hegyen,
Hogy a szelíd erkölcs örök szabálya
S minden tettünkben törvényünk legyen.

E drága nyelv, nagy eszmék hordozója,
Az igazat s jót régen hirdető,
Lett szózatod legjobb tolmácsolója,
Az új ígét bájjal kedveltető,
Hellén nyelv, mely tanodra rálehelte
A gondolat hellasi szellemét,
És Sokrates, martíromsági társad,
Kezét nyújtotta irigyesül feléd.

Igy lett vallásod égi tudománya
Magas röptű hellén bölcselkedés,
Amely körüléd addig fonta láncát,
Míg jött az eszmévé emelkedés:
Hogy erkölcsöd győzhessen e világon,
A Csarnoknak kellett helyt állnia,
S ki adta istenséged ideáját?
Nagy Plato és az Akadémia.

Mert hellén bölcsek tettek Nicaeában
Istenszeméllyé egykor tégedet
S hellén logosz lettél a nagy triászban,
Az Ige, kit szent János emleget:
Igy lett tiéd a homousios név,
A féged mennybe ragadó betű,
És ülsz a jobbján Plato istenének,
Mint véle egyrangú s egylényegű.

Ekkor, mint hajdan a Tábor-hegy ormán,
Dicsőülésben színed változott
S testedről eltűnt mind a rémítő jel,
Mit rá a Golgotán a kín nyomott:
Az aureóla tündöklése közben
Lefoszlott rólad a lázári kép
És, mintha Hellas mesterműve volnál
Lett arcod mindenik vonása szép.

Ily szobrot állítottak ők tenéked,
Kialtja ez: „Győztél, galileus!”
Győzelmes isten képe e dicső más,

Mint Phidias faragta nagy Zeus:
E dús szakáll, égrendítő szemöldök,
E szem s e göndörség borzolta haj,
Oly ismerős mind nekem a görögnek:
Hellasra és nem Júdeára vall.

Göröggé váltál; Betlehem szülötte!
Mióta egyesült a szent triász,
S a nagy Homér versétől ihletetten
Véselt ki téged egy új Phidias,
Oh mert ez arc, ez hellén isten arca,
Mit egykoron csodált Olímpia:
Ezzel hódítottad meg a világot,
Galileának szenvedő fia!

Ezért van hát, hogy egy új Parthenónban
Helyezte el nagy Róma képedet,
Mert jött a kor, midőn a holt leányzó,
Örökszép Hellas, újra éledett
S új Phidiasok bámuló szemekkel
Látták meg a Szépség szülőhonát
S Hellason lelkesülve építették
A hellén Krisztus méltó templomát.

(Budapest)

NÉMETHY GÉZA.

FILOZÓFIAI MOZAIK.

Embernek lenni, úgy gondoljuk, annyit jelent, mint gondolkozó lénynek lenni. Emberi mivoltunk jelenti egyszersmind azt is, hogy gondolkozó lények vagyunk. De azért az ember nemcsak gondolkozó lény, — sőt manapság általában azt is vitatják, hogy a gondolkozás maga a legjelentékenyebb tulajdonsága lenne az embernek, — mégis minden időben rendkívüli fontosságot tulajdonítottak a gondolkozásnak s bizony-bizony sokak szemében az emberi élet legjelentékenyebb része éppen az, amit az emberiség a gondolatokban élt.

Éppen ezért csak természetesnek kell tartanunk, ha különösképpen azok, akik egész életüket a gondolkozásnak szentelik, a gondolkozásnak — az értékskálában — ilyen valóban mindenek fölé való helyezését kívánják és követelik is. Mivel legtöbbre tartják a gondolkozást, azért a legnagyobb jelentőséget tulajdonítanak annak az értékelésében is, mind az emberi dolgokat, mind pedig a világ dolgait illetően is. A gondolkozásnak ez a magas értékelése kihatással van a gondolkodás metafizikai jelentőségére is. Aki ugyanis igazán szellemi életet él, akinél életének nagy eseményei összeesnek szellemi életének nagy étapejaival, az a metafizikának arra az alapvető nagy kérdésére is, hogy mi a világ lényege s hogy a világ lényegének szempontjából milyen szerepe és jelentősége van a szellemnek, a gondolkozásnak, — egészen más feleletet fog adni, mint az az ember, aki a gondolkozást mire sem értékeli, akinél életének nagy eseményei összeesnek fizikai léte eseményeivel. Az ilyen embernél valóban érthetetlen volna olyan világfelfogás kialakulása, amely világfelfogás nem merülne el tökéletesen az anyagba. — Lehetetlen, hogy az anyag imádata egyebet, mint éppen az anyagot nagyra nézze ezen a világon.

De azért bár a szellemek, illetőleg az anyagnak értékelése igen nagy befolyással van az ember legbelsejében gyökerező metafizikai meggyőződése kialakulására, azért e meggyőződés kialakulására nemcsak ez az értékelés van döntő befolyással. Valóban nemcsak gyakorlati, hanem súlyosan gondolkodóba ejtő elméleti érvek is támogatják a szellemiség nagy metafizikai jelentőségét.

*

Ha a világ összes dolgai felett szemlét tartunk s ha ezeket a dolgokat bizonyos nagyjelentőségű ismérvek alapján csoportosítani akarjuk, ha komolyan számbaveendő elvek alapján akarunk eljárni, helyesen cselekszünk, ha megkülönböztetjük az *élőnek* s az *élettelennek* világát. Olyan szembeötlő nagy különbségek jelentkeznek e szemle alkalmával, hogy ez a csoportosítás első pillanatra is szembeszökőnek és a lényegét érintőnek tűnik fel. Ugy látjuk azonban, hogy az élőnek világában további ilyen nagyfontosságú megkülönböztetés is jogosult. A *lelki élet* ugyanis olyasvalaminek tetszik nekünk, amely *magában véve zárt világot látszik alkotni*, amely világ toto genere különbözik mind az élettelennek, mind pedig az élőnek világtól.

*

Ha az élettelennek világából indulunk ki s az élettelennek világából akarnók leszármaztatni az élőnek világát s magát a gondolkozást, az egész lelki és szellemi életet is, — akkor voltaképpen az élettelen és az ész nélkül valót tesszük meg végső valóságnak. Ha meg ezt tesszük, akkor a nehézségeket mindjárt kiindulásunk legkezdetén nemcsak összehalmoztuk, de minden megoldási kísérletet is voltaképpen már eleve lehetetlenné tettünk. Nem lehet elégszer ismételnünk azt az igazságot, hogy az élettelen anyagból semmiképpen sem lehet leszármaztatni az életet s hogy a szellem életét, a szellemet magát, sem az élettelen, sem az élő anyagból nem lehet leszármaztatni. A tudat pedig, amely egész világunknak valóban nagyhatalmú, a sötétben világító világosságot alkotja, olyasmi, ami mindazzal, ami benne foglaltatik, tehát egész tudattartalmával együtt, nemcsak egészen más, mint az objective létezőnek tartott anyag, hanem egyszersmind olyasvalami, ami maga mellett meg sem tűri a tudatnak meg nem jelenő, attól minden vonatkozásban függetlennek képzelt létet. Lehetséges, hogy nem sokra megyünk annak az igazságnak elfogadásával, hogy minden lét voltaképpen csak tudatbeli lét — és másmilyen lét elképzelhetetlen logikai nonsens, de viszont ez olyan igazság, ami előtt nem hunyhadtunk szemet, ha igazán az igazságot kutatjuk.

*

Jól tudjuk, hogy ennek a felfogásnak majdnem éppen egyenes ellentétét alkotja a közönséges, a józannak nevezett felfogás, sőt még, amint mondani szokás: a filozófiától, helyesebben a filozófiai gondolkozástól nem inficiált tudományos gondolkozás is. E szerint a felfogás szerint a tér és idő végtelensége élettelen és természetesen gondolkozás nélkül való anyagot zárna magában, amely anyagot bizonyos erők állandó mozgásban tartanak, aminek következtében az anyag egy csekély része élővé válik s az élőlények közül pedig az ember gondolkozó lényvé fejlődik. A gondolkozás tehát csakis az ismert világ csúcsán jelentkeznék, mint olyan jelenség, ami semmiképpen sem arrogálhatja magának *az anyaggal szemben, amely szülte*, az elsőbbséget; — de még egyenrangú valóságnak sem tekinthető ez a — bár sötétségben fénylő — szikra a mindeneket jelentő, úgy látszik tér és idő végtelenségében mindenütt és mindenkor jelenlevő anyaggal, ezzel a valóságosan létező igazi valósággal szemben. És mégis, legalább annyit minden gondolkodásnak, még a derengő fényű kezdetleges gondolkodásnak is el kell ismernie, hogy ha mindabból, ami létezik s mindabból, ami vagyok, — tehát valóban a létezőnek egész világából — valamiképpen a végső gyököt megvonnók, két ilyen végső gyökre jutnánk: az én-re és mindarra, ami nem vagyok én: a nem én-re.

*

Az énnel és a nem-énnel állandó együttlése teszi a világot. Ez már eléggé filozófikus álláspont, különösen akkor, ha a nem-ént ál-

landó kapcsolatban levőnek tartjuk az énnel. Ha azonban jobban szemügyre vesszük a közvetlen tapasztalatot, illetőleg a tapasztalatnak közvetlen adottságát, úgy mihamar meg kell értenünk azt is, hogy voltaképpen mind az én, mind pedig a nem-én csak abstractio, amit a gondolkozás létesít, mert a tapasztalati valóságban e két elem: az én és a nem-én mindig együttesen fordul elő. Ugy gondolom, nem szükséges külön kiemelni, hogy a nem-énnel voltaképpen az én kivételével éppen mindeneket kell értenünk: a hegyet és a völgyet, a tengert, az eget és a csillagokat s mindazokat a dolgokat, amelyeknek a közönséges felfogás objectív, a subjectumtól nem függő s attól fel nem tételezett létet tulajdonít. Viszont az én jelenti magát a tudatot annak minden tartalmával együtt.

*

Amilyen egyenesnek látszik ez az egész okoskodás, annyira megtévesztő is egyszersmind, hiszen jól tudjuk, hogy a tudattartalom bizonyos, filozófiailag nem, vagy alig kifogásolható felfogás szerint, éppen magát a mindenséget is jelenti, tehát megint: a hegyet és völgyet, a tengert, az eget és a csillagokat s mindazokat a dolgokat, amik valamiképpen a tudatban vannak, tehát megint az egész világot, ami valójában nem is lehet másmilyen, mint a tudatbeli realitás. De azért ilyen meggondolások után is tovább makacskodunk, helyesebben: az úgynevezett józan ész tovább makacskodik s azt hiszi, hogy — legalább a Locke-féle elsődleges és másodlagos tulajdonságok értelmében joggal beszélhetünk, csak helyesen kell értenünk, az én-ről és a nem-én-ről.

*

Nem kell megemlítenem azt sem, hogy az én közelebb van az én-hez, mint a nem-én. Ezt körülbelül mindenki tudja is, ha talán ennek nagy jelentőségét nem is érti át azonnal. Hogy az én közelebb van az én-hez, mint a nem-én, mindenki azonnal megérti, ha ezt a gondolatot úgy fejezzük ki, hogy az én közelebb van önmagához, mint a külvilág az énhez. És mégis csodálatosképpen minden gondolkozás eredetileg a külvilágból indul ki, csodálatosképpen ez az, amit legelőször észrevesz az ember s még a külvilágban is a szellemet (az értelmet) aránylag csak későn látja meg a gondolkozás.

A szellem magamagát csak későbbben veszi észre, de minél inkább megragadja magamagát, annál inkább megérti azt a nagy, kezdetben nehezen is megérthető igazságot, hogy az emberi szellem voltaképpen csakis ezt a szellemet ismerheti meg és értheti is meg és hogy voltaképpen az egész világból csak annyit és csak úgy érthet meg, amennyire és ahogyan azt az emberi szellem átjárni, áthatni képes. Ezt megértvén az ember, olthatatlan vágytól hajtva, az egész mindenséget szellemi valóságból törekszik megkonstruálni és megérteni.

*

Egészen bizonyos az, hogy a gondolatnak és a létnek egymáshoz való viszonylatában is joggal beszélhetünk, a csillagászatból vett műkifejezést használva: perihéliumról és aphéliumról. A gondolatnak és létnek az azonosságban való összeeső, közvetlen közelségét fejezi ki az én; és a gondolatnak a léttől a végtelenségbe elvesző távolságát fejezi ki az alanynak meg nem jelenő objectív lét, aminek egyik jelentéktelen része lenne az én. Ha az egész világot, a brutális anyagi világot is, tökéletesen elsüllyesztem a szellembe, úgy, ahogy ezt, ha egészen végiggondoljuk, minden idealizmus és minden szubjektivizmus tényleg meg is teszi, akkor voltaképpen a gondolatnak és létnek perihéliumában tartózkodunk. Mig ellenben, ha a szellemet elsüllyesztjük az anyagba s a szellemenben nem tudunk egyebet látni, mint az anyag foszforeszkálását, ami valami érthetetlen módon világosságot gyűjt a létnek egyébként rettenetes, szörnyű sötétségében, akkor voltaképpen oly messzire távolodik el a gondolat a léttől, hogy már-már teljesen elmosódni látszik a szellemnek minden homályos körvonala is, hogy a fényesség helyet adjon a sötétségnek, hogy a szellem helyet adjon az anyagnak. És mégis: bár jól tudjuk, hogy mindkét felfogás hatalmas multa tekinthet vissza és erőteljes argumentumokat hozhat fel mindkét felfogás a maga igaza mellett, azért mégis azt hisszük, az egész igazságot fejezzük ki, állítván azt, hogy az a világ, amit ismerünk, amit annyira amennyire megismerhetek és megérthetek, de még az a világ is, amit elgondolok avagy elképzelek, voltaképpen az én világa. *A világ ura az én világom.* Ebből még éppen nem következik az az állítás, hogy más világ, mint az én világom nincs is, de mindenestre egészen közeli szomszédságába jutunk ennek az állításnak is.

*

Kezdetben az ember önmagát is csak annyiban veszi észre és csak annyiban érti is meg, amennyiben mintegy a külvilág alkatrészének tekinti önmagát is. Az emberi elmének kozmocentrikus vonására és felfogási módjára mindenesetre igen találó az a gyakran használt szemléltető, majdnem éppen érzékeltető hasonlat, amely szerint az emberi elme hasonlatos a szemhez, ami mindent lát, csak éppen magamagát nem; de ennek a kozmocentrikus megismerési módnak legmélyebb oka nemcsak az emberi elme alkatában rejlik, hanem ez egyszersmind egy ősrégi metafizikai elméletnek következménye is, amely metafizikai elmélet elemeivel voltaképpen minden időben és minden gondolkozásban találkozunk. Ez az az elmélet, amiről már az eddigiekben is említést tettünk, amit a közönséges gondolkodás is minden aggályoskodás nélkül magáévá tesz, amely elmélet és felfogás szerint a dolgok objektíve, függetlenül minden subjectumtól, léteznek, úgy hogy a subjectumnak a létre éppen semminemű befolyása nincsen; csupán csak a megismerésben, a dolgoknak — a subjectumtól függetlenül létező dolgoknak — a subjectumban valami módon

való tükröződésére lehet befolyása a subjectumnak, a végtelen objectív lét bár foszforeszkáló, egyébként azonban jelentéktelen részének.

*

Nyilvánvalóan az antik gondolkodás által megfogalmazott igazság elméletével állunk szemben, ha a világ dolgainak valaminő meg egyezését ismeretünkkel, a világ dolgainak tudatunkban való valaminő visszatükröződését tanítjuk.

Mi messze eltávolodtunk az igazságnak ettől a fogalmától, a melyet szemelláthatóan az önmagában feltétlenül bízó fiatalos gondolkodásának semmi nehézséget nem ismerő és el nem ismerő naivsága alkotott meg. Minden téren és minden vonatkozásában gyönyörűnek tartjuk a fiatalságot. A fiatalság jelenti a bizalmat, a fiatalság jelenti a bátorságot s jelenti mindenféle értelmében azt is, hogy *elmúlik és soha többé vissza nem tér*. De szép és gyönyörűsége a fiatalságnak gyakran vissza-visszatérő emléke is. A gondolkodás fiatalsága is szép és gyönyörűsége dolog és vissza-visszatértét örömmel üdvözljük mindenkor, bárha jól tudjuk, hogy mily messzire eltávolodtunk ettől az alapjában naiv felfogástól.

*

Az emberi gondolkodás, fiatalos magabizásában — mindjárt a magára ébredt gondolkodás legelején — valóban gyermekek módjára, a legnehezebb problémának, a lét lényege problémájának — ennek a különösképpen metafizikai problémának — meglatásával s megoldási kísérleteivel kezdette, bizton remélvén, hogy az emberi értelem valami módon képes hű képét adni a valóságosan létezőnek. Hogy ez a valóságosan létező teljesen transcendens s nekünk embereknek teljességgel hozzáférhetetlen és hogy az, amit valami módon a valóságból megismerhetünk, az többé-kevésbé az emberi elme alkotása, — legalább is a Bacon mondásának értelmében, amely közismert és sokszor idézett mondás azt tanítja, hogy „az emberi értelem hasonlít az egyenetlen tükörhöz, a tárgyak sugarai felfogásában saját természetét összekeveri a tárgyak természetével, ezt elferdíti és megrontja“*) — azt csak az a gondolkodás tudja és érti meg, amely már túlérett a gondolkodás fiatalos naivságán, ami bármilyen szép és kíváncsú legyen is, épp annyira visszahozhatatlan, mint maga az eltűnt fiatalság. A mi gondolkodásunkat a szkepsis nevelte naggyá, amely a Descartes nagy tételében: „cogito ergo sum“-ban felfedezi az universumnak azt az egyetlenegy pontját, ahol a gondolat és a lét tudatosan összeesik, amely egyetlenegy pontban a gondolat mintegy megragadja a létet. De a gondolkodásnak ebből a nagyszerű bravúrából nem tudjuk a valóságot hűen, adaequat módon visszatükröző

*) Bacon : Novum Organum, Balogh Ármin fordítása.

metafizikát felépíteni. A kanti gondolkozás által pedig magas ívelésű röptében végleg lehült a gondolkozásnak magában bizakodó heve és megértettük azt a nagy, de egyben lehangoló igazságot is, hogy az emberi szellem, bármilyen mélyen hatoljon be a lét titkaiba, a legmélyebb mélységekben is — a lét lényege helyett — saját magának alkotásaival fogja magát szemben találni.

*

A naiv felfogás örökre eltűnt, hogy helyet adjon egy másik felfogásnak, amely felfogás központjába soha többé nem kerülhet a *kosmos*, hanem csakis a *szellem*. A gondolkozásnak abban a fázisában, amikor mára derengés megszűnt a homályt elűzte a világosság, az egész mindenség a szellem nyelvén szól az önmagát hovatovább mind inkább és inkább és mind tisztábban és világosabban megértő szellemhez. Az, ami közönségesen anyagnak tekintetik s amit a közönséges, a kezdetleges és a derengő gondolkozás is azonosít az objectív léttel, felbomlik minden ízében, minden maradék nélkül, subjectiv elemekre s ezután a processus után mindaz, ami eddig objectiv, anyagi létnek ismertetett el, a szellem keretévé, helyesebben a szellem symbolumává válik. A gondolkozásnak ezen a magaslatán valóban *mysteriummá válik az egész világ* s benne az ember, a lét általában, az élet és a gondolkozás is. Ezzel a felemelő, fennkölt mysteriummal éles és bántó, fájdalomosan bántó ellentétet alkot (a tapasztalatban: állandóan, azt lehet mondani: szünet nélkül megjelenő) pusztulása minden életnek, minden gondolkozásnak s mindannak, amit szellemnek ismerünk meg — és a szellem minden alkotásának is. Ugy, hogy végső elemzésben voltaképpen *az egész léte tragikus mysteriumnak kell tartanunk*.

*

A világnak, a létnek naiv, általában magától értetődőnek látszó, majdnem azt mondhatni: természetes felfogását, a derengő gondolkozás felfogási módjának akarjuk nevezni. A derengő gondolkozással szembe állítjuk azt a gondolkozási módot, amely, hogy magunkat képletesen fejezzük ki: fényárban játszódik le.

A derengő gondolkozás az egész világot ilyen derengésben levőnek látja. Amikor aztán fényárban jelenik meg a világ, olyan fényárban, aminek vakító fényességét már alig is bírjuk ki, úgy, hogy kezdetben nem is merünk ennek a nagy fényességnek szemébe tekinteni, — akkor, ha gondolkozásunkat, amely eddig *kifelé*, a világ, a külvilág dolgai felé volt irányítva, most *befelé*, a magunk világa, a belvilág, a szellem-erkölcsi világ felé irányítjuk: megértjük és át is érezzük azt a nagy igazságot, hogy a világ és pedig éppen az egész világ, ha a dolgok velejét tekintjük, nem fizikai, hanem *szellemi valóság*. Mi magunk is lényegileg ilyen szellemi valóság vagyunk

— és minden fizikai valóság voltaképpen csak leszámaztatott, nem elsőrendű, nem igazi őseredeti valóság. A külvilág realitását nem akarjuk kétségbe vonni, jóllehet azt is jól tudjuk, hogy az egész külvilágot helyesen és joggal tekinthetjük Schopenhauerrel az én képzetének — és jól tudjuk azt is, hogy a legbiztosabbnak jelentkező elpusztíthatatlan, áthatolhatatlan anyag maga is tekinthető — főképpen, ha a Locke-féle elsődleges tulajdonságokat tartjuk szem előtt — az érzéklés, különösen pedig a tapintás-érzéklés hiposztázisának.

De igenis állítjuk azt, hogy a külvilág, kívülről tekintve és kívülről megközelítve, mindenkor subjectiv jelenség, tudatbeli valóság marad s épp ezért a lét lényegébe kívülről lehetetlen behatolnunk. A lét lényegébe, ha valahol egyáltalában lehetséges, csakis önmagunkon keresztül hatolhatunk be.

*

Az emberi szellemnek, a szellemnek általában, egyik legnagyobb jelentőségű tisztánlátása az volt, amikor a külvilágban észrevette az értelmet, amikor a mindenséget nem értelmetlen s értelem nélkül szükkölködő összevisszaságában, rend és rendszer nélkül való zürzavarban levő khaosznak, hanem értelmet eláruló, rendet és harmóniát kifejező *kosmosnak* tekintette és ismerte fel. És nem véletlen az sem, hogy pythagoraeusok azok, akik először látják ilyen ékességnek, ilyen rendnek a mindenségét, akik nemcsak számot és mértéket láttak mindenben, hanem mintegy megsejtették a modern természettudományi és matematikai gondolkozásnak sokkal önérzetesebb tanítását, ami Galilei egész precíz módon fejezett ki, azt mondván, hogy „a természet könyve a matematika nyelvén van írva“ (scritta in lingua matematica).

És mégis joggal kérdezhetjük: vajjon a matematika az eredeti szöveget adja-e, vagy pedig csak fordítást ad?

*

Pythagorasról mondják, hogy ő a mindenség harmoniáját nemcsak megértette, de ezt a harmoniát érzékelt is, amennyiben hallotta és élvezte a sphaerák zenéjét.

A kosmost a görög gondolkozás, amelyet át- meg áthatott az esztétikai gondolkozás, műremeknek tekinti. A kosmosnak ilyen felfogása aztán általánossá válik az emberi gondolkozásban, bárha a keresztény gondolkozás — a szellemnek mindenek fölé emelésével — azon iparkodott, hogy a kosmos nagyszerűségét háttérbe szorítsa.

*

Eleve lehetetlennek kell tartanunk azt a felfogást, mintha mi a létből kiszakítva, attól teljesen különböznénk; ellenkezőleg: minél mélyebb pillantást vetünk önmagunkba s minél mélyebben hatolunk

be a lét lényegébe, annál inkább kell önmagunk s az egyetemes lét között *lényegazonosságot* látnunk és föltételeznünk. Magunkat — lényünk lényegét, értelmét és irányító elveit tekintve — szellem-erkölcsi valóságnak ismerjük meg s épp azért a mindenségben is — lényegét, értelmét és irányító elveit tekintve — ilyen szellem-erkölcsi valóságot kell feltételeznünk.

Azt a „páratlan biztosságot“, amit a halálraitelt Sokrates bíráin keresztül minden időközön át mindenkinek kinyilatkoztatott — „vegyétek fontolóra azt az egy bizonyos igazságot, hogy jó emberen baj nem történhetik sem életében, sem halálában, s nem hagyja el az isten semmiféle ügyében“*) — intuitív módon, minden tapasztalatnyújtotta cáfolat ellenére is olyan igazságnak ismerjük el, amely vakító fényt vet a létre általában: és e vakító fényesség mellett valóban megpillantani véljük a lét legmélyebb alapját, lényegét, értelmét és célját.

*

A mindenséget, mint említettük, műremeknek tartja az antik gondolkozás. Épp ezért csak megtisztelő lehet az emberre nézve, ha őt magát is a gondolkozás — a mindenséggel szemben, amit *makrokosmosnak* nevezett — *kisvilágnak*, *mikrokosmosnak* nevezi. Ez az elnevezés mindenesetre a lényegazonosság megsejtésének alapján áll, de azonkívül megtisztelő is akar lenni az emberre nézve. De a lényegazonosság mélyebb megértésének és átérzésének alapján nemcsak az embert lehet a nagy világgal, a makrokosmos-sal szemben *kisvilágnak*, *mikrokosmosnak* tekinteni, hanem a világot, a mindenséget magát is lehet az emberrel, az *anthropos*-szal szemben *makranthropos*-nak tekinteni. Ilyen kísérletekben sincs hiány. Schopenhauer filozófiájának egyik főtémája éppen a világnak makranthropos módjára való felfogása.

A lényegazonosság kérdését két ellentétes oldalról világítja meg ez a két rendkívüli nagyjelentőségű felfogás. A lényegazonosság kérdése pedig egyképpen nagyjelentőségű majdnem minden világfelfogásban, különösen nagyjelentőségű egészen ellentétes világfelfogásokban is, mondjuk például a materializmusban és a spiritualizmusban, amelyek közül az első mindent anyagi valóságnak, az utóbbi pedig mindent szellemi valóságnak tart.

*

Azzal az állítással kezdtük elmélkedésünket, hogy embernek lenni, úgy gondoljuk, annyit jelent, mint gondolkozó lénynek lenni. Ez az állítás igaz ugyan, de felette egyoldalú. Az antik gondolkozás a legtökéletesebb ember ideálját tényleg a gondolkozásban látta. Ezt a szemlélési módot Aristoteles például annyira a végletekig vitte, hogy magát az istenséget egyenesen „a gondolkozás gondolkozásának“

*) Platon: Sokrates védekezése, Gyomlay Gyula fordítása.

(νόησις νοήσεως) mondotta, aminthogy Aristoteles tanítása szerint az Isten a világtól bizonyos hűvös elszigeteltségben állandóan önmagát gondolja.

*

Embernek lenni, egészen helyes meggondolás alapján, nem jelentheti csak azt, hogy az ember gondolkozó lény, hanem talán még inkább jelentheti azt, hogy az ember cselekvő lény, aki tudatosan és szándékosan benyúl a világ mechanizmusába s abban a végtelenbe kirezgő és a végtelenbe elvesző változásokat idéz elő. Rendkívüli nagy hatalom az, hogy az ember tudatos és szándékos cselekedeteket vihet végbe s épp ezért rendkívüli felelősség is terheli az embert cselekedeteiért. A lét működéséért, minden dolgok működéséért, cselekvése következtében az emberre is hárul felelősség és pedig akkor is, ha semminemű szabadsága sem volna az embernek. Az *egyetemes felelősség* gondolata okvetlenül felmerül minden olyan emberben, aki megérti azt az igazságot, hogy a lét maga az emberben vált tudatossá, a lét maga az emberben ébredt önmagára, — az a lét, amelyből gyökerestől semmi körülmények között sem tudjuk kiszakítani magunkat, mert hiszen lényünk legmélyebb gyökerei éppen abba az egyetemes létbe nyúlnak le, ahonnan már az egyéniség kialakulása is mintegy erőszakos módon, az egyetemes léttől való elpártolással történt. A világ dolgaiért és a világ történéséért, egészen magas eszméleti fokon, amolyan egyetemes felelősséget érzünk, még akkor is, ha egyébként átértjük és átérezzük azt az igazságot, hogy mi az intelligenciánkkal — akkor is, amikor szabadon vélünk cselekedni, — csak megvilágítjuk a világnak cselekvésünkkel kitöltött végtelen causalis nexusát. A lényegazonosságon alapuló e felfogásból folyik az egyetemes felelősség és ez az egyetemes felelősség inkább megmagyarázza pl. a szájalmat, mint a Bergson szintén nagy mélységeket megvilágító felfogása. „Az igazi szájalom, — úgymond Bergson — nem annyira a szenvedés féelme, mint kívánása. Enyhe kívánság, melynek megvalósulását alig óhajtanók s mely akaratunk ellenére mégis megszületik bennük, mintha a természet nagy igazságtalanságot követne el és a vele való bűnrészesség minden gyanúját el kellene magunkról hárítanunk.“*) A lényegazonosság és az egyetemes felelősség alapján természetesen vállalnunk kell a természet minden igazságtalanságáért a bűnrészességet.

*

Hogy az intellektualizmus túlhajtása egyoldali felfogási mód, az nemcsak az Aristoteles különös istenfogalmában jut kifejezésre, hanem kifejezésre jut a görög gondolkozásban általában, ahol egyúttal correctióra is szorul ez a felfogási mód. Ezt a correctiót végre is hajtot-

*) Bergson: Idő és szabadság, Dienes Veléria fordítása.

ta maga a görög gondolkozás akkor, amikor a bölcs fogalmában nemcsak a theoretikus megismerésre törekedő, mindent megértő „*objectiv szem*”-et látta, hanem a bölcsben olyan erkölcsi ideált alkotott magának, *aki a bölcseséget egyszersmind életté*, a teoriát egyszersmind praxissá is tette.

Igaz állítás, hogy az ember gondolkozó lény, de nem kevésbé igaz az is, hogy az ember cselekvő lény. Mindkettő: a gondolkozás és a cselekvés egyképpen lényege az embernek. Ha meg azt a kérdést vetjük fel, hogy hát a kettő közül melyik a fontosabb, akkor némi habozás után azt kell mondanunk: a *cselekvés*, már azért is, mert hiszen maga a gondolkozás is ezt a célt szolgálja. Ha a dolog mélyére tekintünk, azt fogjuk látni, hogy még az Aristoteles istenfogalma is — „a gondolkozás gondolkozása” — cselekvést is vált ki, lévén Aristotelesnél maga az. Isten a mozdulatlan első mozgató, aki nem kívülről, hanem igazán belülről mozgatja a mindenséget olyan szerűen, amint „a szeretett lényt mozgatja, az, akit szeret”, a vágykeltés által, ami voltaképpen az a motorikus erő, amely minden ideálnak igazi lényege is.

*

Ha az embereket mint cselekvő lényeket tekintjük, könnyen megfeledezünk arról, hogy cselekvésünket gondolkozás is kíséri, sőt: hogy gondolkozásuk nagyban befolyásolja is cselekvésünket. Ha az emberiség történetére egészen felületes pillantást vetünk, első pillanatra a történetet is hajlandók vagyunk a cselekvések történetének tekinteni s a *telkét* a történetnek, a *gondolatot*, amely a cselekvést megindítja, csak később vesszük észre — és csak később tudjuk a maga teljes nagyságában értékelni.

Ilyenformán, úgylátszik, joggal mondhatjuk azt is, hogy az ember lényegében cselekvő lény, hogy az ember leglényegesebb jellemvonása a *tudatos cselekvés*. Tényleg helyesen járunk el, ha minden egyes embert, ha magát az egész emberiséget is: éppen a cselekvés hordozójának, a cselekvés alanyának tekintjük, úgy fogván fel mind az egyes embert, mind pedig az emberiséget is, hogy lényegének kifejlése a cselekvésben jut kifejezésre. Ezt a felfogást csak egy lépés választja el attól a felfogástól, amely azt mondja: nem is az a fontos, hogy mi az ember és mi az emberiség, hanem egyedül csak az a fontos, hogy mit cselekszik az ember és az emberiség. Az a felfogás például, amelyik csakis a *munkának tulajdonít értéket* az ember világában, szintén ezt a felfogási módot tükrözi vissza.

*

Ha megfigyelésünk és gondolkozásunk tárgyává az emberi cselekedeteket és általában az emberi életet tesszük — amibe beletartozik mind az egyéni élet, mind pedig a közösségnek, tehát az államnak és társadalomnak élete is — és ha a természetet közönséges értelem-

ben vesszük (amely értelmezés szerint a természettel szemben állana a szellem): akkor ezt az életet semmiképpen sem tekinthetjük a természet egyszerű meghosszabbításának, a természet egyszerű kiterjesztésének.

Jól tudjuk azt is, hogy az élő természet sem tekinthető az élettelen természet egyszerű meghosszabbításának avagy kiterjesztésének, de az embervilág élete nemcsak az élettelen, hanem az élő természet meghosszabbításának, kiterjesztésének sem tekinthető. Mind az egyes ember, mind az emberi közösségeknek élete kiemelkedik a fizikai lét köréből, kiemelkedik, azaz a fizikai lét fölé helyezkedik s a szellem-erkölcsi világban találja meg igazi hazáját s itt keresi irányító elveit. Itt találja meg emberhez méltó céljait, itt érti meg a világ nagy titkát is, hogy az voltaképpen minden ízében a szellem alkotása, sőt talán lényegében nem is egyéb a lét *mysterium magnum*-a, mint éppen a szellem *mysteriuma* és a szellem tragédiája; — ha egész lényünk tudatosan beolvad a szellem életébe, amelyben „élünk, mozgunk és vagyunk“; akkor talán a minden élőnek elkerülhetetlen halála s a szellem minden alkotásának biztos pusztulása is valaminő megnyugtató megoldást nyerhet. Ez az az út, amely egészen biztosan az Absolutumnak az útja, ahova az esendő, gyenge ember is eljuthat. Ide törekszik is minden ember a létnek minden könnyeket fakasztó mélységeiből. Ha ide eljut az ember, akkor oly fényesség fogadja az embert, amely fényességről emberi nyelven alig is lehet számot adni, — e nagy fényességről mystikusok is csak dadogva tudtak beszélni.

*

Pedig ennek a nagy fényességnek, a szellem világosságnak megragadáshoz nem is feltétlenül szükséges, hogy csak a kiváltságok részére járható úton, az „*unio mystica*“ útján haladjunk; elegendő az is, ha nyitott szemmel tesszük meg életútunkat — és ha nem szegezzük tekintetünket állandóan a földre, hanem ha felfelé, a magasba s a magasságok felé is irányítjuk tekintetünket.

*

Nem kérdéses, — tudjuk is ezt mindnyájan — hogy az egész emberi élet igazában, lényegében, emberhez méltó értelmében *szellem-erkölcsi élet* — és pedig mind a gondolkozást, mint pedig a cselekvést illetően. Jól tudjuk, hogy van a közönséges életnek több olyan frázisa, amit — mint végső emberi bölcseséget — igen sokan elismételnek s aminek igazát, hogy úgy mondjuk: senki sem vonja kétségbe, senki sem cáfolja meg és ami még sem fejez ki sem bölcseséget, sem igazságot. Nem igaz, nincs is semmi mélyebb bölcsesség abban az unosuntalan hangoztatott s általában igaznak tartott értéktételben sem, amely szerint a földolog az „egészség.“ A mi álláspontunkról, — s álláspontunk helyességét mindenkinek be kell látnia, aki az emberi

életet, annak lényegét és célját tekintve, szellem-erkölcsi életnek és nem fizikainak tartja, — lehetetlen az „egészség“-nek, a fizikai jóllétnek (vagy éppen az anyagi jóllétnek) ilyen mindenk fölé emelkedő értéket tulajdonítani. Nagy érték az „egészség“ tagadhatatlanul, de mivel teljesen a fizikai lét körébe esik, nem lehet a szellem-erkölcsi értékekkel összemérni, legfeljebb csak — minthogy a fizikai létén épül fel a szellem-erkölcsi élet — közvetve lehet ennek ilyen rendkívüli jelentőséget tulajdonítani . . . De akkor jól kell érteni ezt a mondatot, azaz úgy, ahogy azt a közönséges gondolkozás nem teszi, hogy t. i. az egészség nagy értékét éppen a szellem-erkölcsi létből nyeri.

*

Ha nyitott szemmel éljük le életünket, akkor közönséges, trivialis igazságnak kell elismernünk azt az állításunkat, hogy az emberi élet szellem-erkölcsi élet.

Minden erőinknek kifejtése, különösen pedig szellemi (és erkölcsi) erőinknek minél tökéletesebb kifejlesztése, kiművelése olyan természet-szabta rendeltetésünknek látszik, amire mintegy maga a természet is útmutatást ad. De az ember minden fizikai erőinek és képességeinek legtökéletesebb kifejlesztésével is messze mögötte marad a nyilvánvalóan alatta levő természeti erőnek; — gondolkozásával (s erkölcsiségével) azonban ezzel az igazán humánummal — egyszerre a természet, az élettelen és élő természetnek minden dolgai fölé emelkedik s e felülemelkedésével megragadja egyszersmind a lét legmélyebb lényegét és betölti természetes rendeltetését. Rövidesen, ismert, közismert formulákat használva, helyesen fejezzük ki magunkat, ha azt mondjuk: *cultura animi ratio vitae*. A lélek kulturája az élet értelme.

*

A felfelé való emelkedés valóban szemmel látható: a minden idegszálával fizikai léthez kapcsolt emberi élet a lehetőség határain belül messze eltávolodik a fizikai lét világából s feladatát és célját a fizikai világtól toto coelo különböző világban keresi. Mintha csak valóban a fizikai világ felett léteznék egy másik, minden tekintetben magasabbrendű, tökéletes világ, mondjuk olyanszerű világ, mint amilyennek Platon az eszmék világát képzelte, amely világ egyszersmind minden nemesebb emberi törekvésnek is célja. Ha a világot meg akarjuk ismerni, amit a tudományok s a filozófia különösképpen célul tűz ki magának, de amely célt bizonyos vonatkozásokban a művészetek s a vallások is megvalósítani törekszenek; — — ha a helyes cselekvésre törekszünk mind magánéletünkben, mind pedig az állam és a társadalom életében (amely helyes cselekvés szabályai — a jognak parancsoló és tiltó törvényeitől, a minden emberi cselekvésre, de még szándéokra is, még pro foro interno is, kiterjedő ethika normáin keresztül — egészen a társadalmi érintkezés formáit megállapító ud-

variassági szabályokig terjednek); — ha alkotásainkban bizonyos tökéletes mintaképet akarunk megvalósítani; — általában, ha ideálokat akarunk megvalósítani gondolkozásunkkal, cselekvéseinkkel, vagy alkotásainkkal; — akkor nyilvánvaló és szembeötlő módon kiemelkedtünk a fizikai lét köréből és bevonultunk a szellem-erkölcsi világba. Ez a világ végtelen távolságban van az anyagi világtól, annyira, hogy ebből a nézőpontból tekintve megértjük a szellemiség lényegét mélyen átérző felfogást, amely a világ lényegének a szellemet ismerte el. Megértjük, hogy a platonikus és az újplatonikus felfogás miként mondhatta és miként tekinthette az anyagot egyenesen nemlétezőnek.

*

Ha az ember-világ felett szemlét tartunk, azt látjuk, hogy az emberek általában mint derék emberek, mint családjuknak derék tagjai, mint államuknak derék polgárai, mint a társadalomnak hasznos tagjai akarják vagy legalább is óhajtanák és szeretnék leélni életüket. Emellett olthatatlan vágytól hajtva szomszúhozzák az igazságot, a szépséget és a jóságot. Létesítik a tudományokat s a filozófiát, amiket immár valóban demokratikus módon művelnek; a művészet legkülönbözőbb térein hatalmas, kiirthatatlannak látszó és semmi nehézségtől vissza nem riadva, fáradságot s egészséget sem kímélve munkálkodik nagy tömege az embereknek; az emberek általában helyesen akarnának, óhajtanának vagy legalább is szeretnének cselekedni s legnemesebbjeik éppen minden cselekedeteiknél aggodalmasan ügyelnek arra, hogy helyesen cselekedjenek, a hírnév, dicsőség s talán ennél még nemesebb vágyak egyenesen halálmegvetővé teszik az embert; — s amikor mindezt teszik az emberek, akkor úgy is tekinthetjük őket, — s tényleg az egész emberi életet lehet is ilyennek tekinteni — mintha a közönséges valóság felett levő igazi valóságba vágyódnának és törekednének az emberek, mintha az eszmék világa vonzaná őket, ahová elmenekülnek a tökéletlentől a tökéleteshez, a sötétségből a fényességre. Erre a magaslatra érve, valóban vakító fényesség fogadja az embert. Ezen a magaslaton ismételten megérti, hogy nemcsak ideáljai vannak a szellem-erkölcsi világban, de megérti azt is, hogy voltaképpen minden létnek létalapja, értelme és célja ideális, szellem-erkölcsi. Ezen a magaslaton a végtelen lét mint szellem jelentkezik, ami mindeneket áthat és mindeneket magához vonz. *Quidquid est in Deo est et nihil sine Deo esse, neque concipi potest.* Minden, ami van, Istenben van s Isten nélkül semmi sem lehet s nem gondolható,*) — mondja az „istenittas“ Spinoza. Ezen a magaslaton megértjük Spinozának rendkívüli mélységeket fényárban fürösztő, a mysticismus lényegét tömören kifejező s egyben pedig a lét értelmét is, célját is felfedő tanítását. *Deus se ipsum amore intellectuali infinito amat.* Isten önmagát végtelen értelmi szeretettel szereti.

*) Spinoza Ethikája, Balogh Ármin és Alexander Bernát fordítása.

Az emberiség kulturtevékenységét — amely kulturtevékenységet az ember és az ember szíve irányít ugyan, de amelynek végső alapja mégis csak a lét legmélyebb lényegében van — tanúságtételül hozhatni fel Spinoza tanításának igazsága mellett.

„Isten önmagát végtelen intellectualis szeretettel szereti.“ Ez magyarázza meg minden létező önkifejlési tendenciáját, ez magyarázza meg a világosság, a melegség, a jóság szeretetét — s általában a tudatos létnek a legmagasabb ideálokra való törekvését.

*

Hogy ez a törekvés küzdelemmel jár s hogy a küzdelem nyomában szenvedés fakad, ezt mindnyájan jól tudjuk s azt is tudjuk, hogy mit kell felelnünk az Írás ama rendkívül komoly és komor kérdésére: „mit tudhat az, aki nem szenvedett?“ De erős hit él az emberben, amely hit egyedül képes támaszt adni neki s erőt nyújtani ahhoz, hogy felemelt fővel tegye meg életeútját, mint az ismert mindenségnek legelőkelőbb része, akiben legnagyobb világossággal ébredt ugyan önmagára a mindenség s aki épp ezért a legnagyobb világossággal belátja és megérti, hogy az egész lét és élet — és pedig maga a szellem élete is — valójában tragikus mysterium.

*

Erős hit él az emberben, amely nem engedi elcsüggedni még akkor sem, ha mind az egyén életében, mind az emberiség életében állandóan lábbal tiporják is az ember legnemesebb ideáljait. Erős hittel, kiolthatatlan hittel tekint az ember a minden irányban végtelennek tetsző világba s bárha a fizikai világ az erkölcsi világtól teljesen függetlennek is tűnik fel az emberi gondolkozás előtt, nem tud bele nyugodni az ember abba a feltevésbe, hogy a fizikai világnak semmi köze nem volna az erkölcsi világhoz... Ellenkezőleg, mintegy intuitív módon megragadja azt az igazságot, aminek megismerése és elismerése teszi voltaképpen magát az embert is emberré, hogy t. i. a fizikai világ igenis kapcsolatos az erkölcsi világgal s hogy a lét legmélyebb és legfőbb törvényei erkölcsi törvények s hogy Platon joggal taníthatta, — s lényegében tanítása az igazságot fejezi ki, — hogy „a világ maga az irígység nélkül való jóság isteni alkotása.“ Ez igazság szerint a világban tényleg jelentkező mindennemű disszonanciának — az ethikai disszonanciának is — végső elemzésben magasabbrendű isteni harmóniába kell olvadnia. Éppen ezért érvényben marad Platonnak bizodalmat kifejező gyönyörű szava, amitől egyébként valójában az ember és az emberiség minden nemes törekvésében az egész világ visszhangzik: „*Kalὸν γὰρ τὸ ἀθλόν καὶ ἡ ἐλπίς μεγάλη*“ (Mert szép a küzdelem és a remény nagy.)

Ezt fejezi ki minden olyan törekvésünk, amely a földről fel-emeli az embert. És csak ez a hit teszi elviselhetővé az életet, amitől elválaszthatatlan a szenvedés és a küzdelem.

*

Embernek lenni annyit jelent, mint gondolkozó lénynek lenni; embernek lenni annyit jelent, mint tudatosan cselekvő lénynek lenni; embernek lenni annyit jelent, mint tudni azt, hogy az egyetemes léttel lényegazonosak vagyunk s hinniünk azt, hogy a világ és saját lényegünk velejében szellem-erkölcsi valóság s hinniünk az erkölcsi ideálok mindenek felett való uralmában, hinniünk az istenségben, amiről az írás szavai szerint elismételhetjük: „Ἐγὼ τὸ ἀλφά καὶ τὸ ὦ, πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος.” Én vagyok az alfa és az omega, a kezdet és a vég, az ok és a cél.

Ezen a magaslaton, ebben a fényözönben, valóban az egész mindenség, a szellem nyelvén szól az önmagát hovatovább mindinkább és inkább és mind tisztábban és világosabban megértő szellemhez.

Az az érzés vesz rajtunk erőt, mintha a napba tekinthettünk volna.

(Budapest.)

Bárány Gerő.

ESZTERGOM.

Sötét az éj. A Duna hajlatánál
a híg sötétnél sötétebb a néma
Bazilika, mely mint valami vár áll:
legendás mennyeek büszke omladéka.

Esztergom alszik. Barna kupolákon
a szél se zizzen. Sűrű csillagokban
ragyog minden világ. A földön álom.
Nyáréjli csend. És csak a Duna csobban.

Örök folyam csobban. S vajjon mit érez
a főpap ki halálos végzetéhez
száll a teremből, melynek ablakába

halkan hallatszik ma a folyam-ének?
Vajjon figyel-e, mint makacs vezérek
a meg nem torpanó folyam dalára?

Budapest, 1927 július.

MARCONNAY TIBOR.

Paul Valéry : INTÉRIEUR.

Rabnő, a szeme tágra nyílt s bágyadt gyűrűkkel ékes,
Megöntözni virágaim viszi a tó vizéhez;
Rejtelmes ágyamon keze fátyol-lepelt terít el,
Aztán e bús falak közé egy nőt vezet szelíden,
Ki tétován lépkedve itt, betéved álmaimba,
S amíg merengve nézem őt, ellejt előttem, mint a
Szép napsugár közén egy színes üvegdarab;
S a hideg öntudatban fájó emlék marad.

(Makó.)

UNGVÁRI ELEMÉR.

TUDOMÁNYOS ÉLETÜNK VIRÁGZÁSÁNAK FELTÉTELEIRŐL.*)

Tudományos életünk virágzásáról beszélni optimizmust, bizalmat jelent. Ez az optimizmus tudományos köreinkben az utóbbi években kétségtelenül meg van. A mai összejövetel, amely először gyűjtötte össze az összes magyar egyetemek és főiskolák professzorait, szintén a jövőre való további készülődés örvendetes jele. És optimizmusról beszélni különösen lehet ebben a városban, amely a hazafiiságában megedzett erdélyi magyarság kiűzött egyetemének új otthonát adott és így nemcsak annak biztosította új felvirágzását, hanem ezáltal maga is a nagy kultúrvárosok sorába emelkedett.

De — az optimizmus még nem virágzás. A természetben virágzásról nem akkor beszélünk, ha egy-egy virág nyílik, hanem akkor, amikor az egész növényzetet egy láthatatlan erő új életre kelti és valamennyit egy irányba hajtja. A szellemi élet virágzásáról is csak akkor szólhatunk, ha annak összes tényezői megfeszített munkában közös eszme, cél megvalósítására törekcsenek. A kérdés tehát az, mi az az eszme, vagy cél, amelynek a magyar tudományos életet be kell töltenie, hogy annak virágzásáról beszélhessünk. A cél kettős: relatív és abszolút.

A tudományos kutatás nem egyes nemzetek privilégiuma, hanem abban minden nemzet egyaránt résztvesz. Valamennyi egy közös célon dolgozik, változó erővel és változó munkamegosztással. Ami nem változik azonban, az a kölcsönös összefüggése erő kifejtésüknek, aminek tudata már a háború előtt is számos kísérletre vezetett a tudományos kutatás nemzetközi szervezésének irányában. Nemzetközi tudományos uniók, kongresszusok és irodák jöttek létre, de csak szórványosan és ötletszerűen és ezek nagyrészt is megszűntette a háború. A háború után azonban e kapcsolatoknak újra-élesztése újra megkezdődött, sőt azt a *Nemzetek Szövetsége* is egyik feladatává tűzte ki. Az általa felállított *Commission Internationale de Coopération Intellectuelle*, s az annak szerveként Párisban létesített *Institut International de Coopération Intellectuelle* e nemzetközi tudományos kapcsolatok szervezésébe azt a tervszerűséget és céltudatosságot akarja bevinni, ami a háború előtti mozgalmakból hiányzott. Céltkitűzésük, amit mindig hangoztatnak, hogy ne érintsék aktiv szervezetek és intézmények munkáját, hanem kezdeményezzenek, támogassanak, hozzák összhangba egyesülések, intézmények és államok működését ott, ahol erre a közbelépésre szükség van, hégzagnótás, energiakimélés, vagy a szervezett munka területének kiterjesztése érdekében.

A Nemzetközi Értelmi Együttműködés Bizottságának és intéze-

*) Előadás a szegedi egyetem aulájában 1927. évi május hó 26-án.

tőnek jelentőségéről és munkájáról megoszlanak a vélemények. Kifogásolják azt, hogy feladatát nem látja tisztán, munkája óvatos, csak azoknak a kérdéseknek tárgyalására szorítkozik, amelyek egyhangúlag elintézhetők, eddigi eredményei inkább csak statisztikák és jelentések közléséből állanak stb. Mégis mindig több nemzet csatlakozik munkájához és ami többet jelent, anyagi hozzájárulást vállal az Institut de Coopération Intellectuelle fenntartásának költségeihez. A vélemények megosztásának egyik oka az is, hogy az Institut de Coopération Intellectuelle Párisban állíttatott fel és ezáltal a francia hatalmi politika egyik eszközének látszik. Németország egyike azoknak az államoknak, amelyek ezzel a legkevésbé vannak megelégedve, mégis német részről hallottam azt a véleményt, hogy ha az Institut felállításának és székhelye kiválasztásának időpontjában Németország részt vett volna, a tanácskozásokban, az Institut talán nem került volna Párisba, amit az angolszászok és több kis nemzet is erősen ellenzett. Ebből következik a *jelentlet politikájának* a helyessége. Kulturájára tartó nemzet ma nem hiányozhatik ebből a nemzetközi együttműködésből anélkül, hogy ebből ránézve hátrányok ne származnának.

Az Értelmi Együttműködés Bizottságának és főleg intézetének módszere az, hogy részben maga, részben szakértők bevonásával alakított albizottságai útján, melyeknek száma egyre növekszik, a legkülönbébb kérdésekre vonatkozólag adatokat gyűjt és összefoglaló jelentéseket dolgoz fel, amelyben objektíve az illető ország által szolgáltatott adatok felhasználásával világítja meg a kitűzött kérdés állását. Ha tehát a jelentésnél tovább az ügy nem jut is el, s ez legkedvezőtlenebb eset, akkor is *ez a munka jelenti a tudományos munka nemzetközi nyilvánosságának megszervezését*, ami eddig ilyen mértékben hiányzott. Ez az egyik adottság, amellyel számolnunk kell, hogy a magyar tudományos munkásságot is állandóan figyelik s ha nem hallanak rólunk, az is feltűnik s ezért tudományos munkásságunknak mindig arra kell törekednie, hogy ennek a nemzetközi nyilvánosságnak fényében kedvező színben tűnjék fel.

A másik, az abszolút cél: a kultúra előbbrevitele. Ez az, aminek megvalósítására az összes nemzetközi tudományos szervezkedések s az értelmi együttműködés nemzetközi szervezete is szolgál. Minden tudósna és minden nemzetnek arra kell törekednie, hogy előbbre vigye a tudományt, hogy pluszt jelentsen működése az emberiség szempontjából, s hogy fordítva hiánya veszteség legyen és hézagot hagyjon. Hogy ezt elérje, annak objektív mértéke *a tudományos teljesítmény*. Minden nemzet tudománypolitikájának tehát az kell, hogy a végső célja legyen, hogy ezeknek a haladást jelentő tudományos teljesítményeknek feltételeit minél jobban biztosítsa; a tudomány művelőinek pedig az, hogy ezeket a teljesítményeket minél nagyobb számban és jelentőségben tényleg szolgáltatassák. Ezeknek az eléréséhez van ma a tudomány művelőinek egy-

más kölcsönös támogatására szüksége, ez az, aminek érdekében a tudományos munka nemzetközi organizációjának szükségét is általánosan érzik.

Ez a nemzetközi tudományos együttműködés legegyszerűbb és legközvetlenebb formáját a középkorban, a XII. és XIII. században fejlesztette ki, amikor a közös nyelv használata nagyon megkönnyítette a tudomány egységének felismerését. Ezeknek a századoknak termése az univerzitás kialakítása is, amely szervezet a tudomány művelésének azóta is nélkülözhetetlen, elismert formája. A nemzetközi együttműködés később is, nevezetesen a renaissance alatt, igen szoros volt, különösen a tudomány művelőinek aránylag nagy számú utazása és személyes érintkezése révén. Még a XVIII. században is, a kozmopolitizmusnak és az enciklopedikus műveltségű eszménynek korában, megvan ez a nemzetközi együttműködés ténye. A változás a XIX. században következett be, amikor a nemzeti államok kialakulása után azok kormányai a politikai és gazdasági érdekekből való versengés eszközéül a kulturát is felhasználták és ezáltal a nemzetközi tudományos munkásság egységét is szétépték. Ez a nemzetközi tudományos versengés ma is megvan. A német tudománypolitika egyik modern és nagyjelentőségű szervének, a *Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft* nagyérdemű elnökének, Schmidt-Ottnak a Notgemeinschaft első 5 évi működéséről írt összefoglaló jelentésében olvassuk például a fiziológiáról szóló részben — a hol a belső kiválasztást tárgyalja, és felemlíti, hogy Eugen Baumann (Freiburg), tehát német ember volt az, aki 30 év előtt a paizsmirigy jód-tartalmát felfedezte — a következőt: *Dadurch, also durch deutsche Initiative, ist eine exakt-wissenschaftliche Durchforschung hier überhaupt erst möglich geworden. Leider haben uns aber gerade hier die Amerikaner (Kendall 1916) und Engländer (Harrington 1926) geschlagen, sie haben die wirksame Substanz der Schilddrüse in reiner Form jetzt isoliert und damit das Ziel erreicht, um das sich Baumann und seine Schüler vergeblich bemüht haben. Es genügt eben für ein Land wie Deutschland nicht nur einige ganz wenige Lehr- und Forschungsstätten für physiologische Chemie zu besitzen. Das ganze übrige Ausland ist hier rascher und grosszügiger vorgegangen als wir.* Ez mutatja, hogy *a tudomány előbbrevitele terén a nemzetek vetélkedése ma is fennáll*, s ez a másik adottság, amit tudomásul vennünk és ahhoz alkalmazkodnunk kell. S ebben az összefüggésben értjük meg négy egyetemünk sokat vitatott problémáját. A nemzetközi verseny e téren adva van. Abból Magyarország ki nem maradhat, ha csak magát elgázoltatni nem akarja.

*

A közös cél tehát, amelynek felismerése és követése a magyar tudományosság felvirágzására fog vezetni, *a tudománynak nemzetközi versenyben való előbbre vitele*. Mik ennek a feltételei?

Jó koponyák, tehetségek és anyagi eszközök: könyvtárak, laboratóriumok, klinikák, kutató intézetek stb. Ez régi igazság, ami további bizonyításra nem szorul. A novum azonban, aminek felismerése még korántsem általános, az organizációnak, mint harmadik egyenrangú feltételnek fellépése az utolsó évtizedekben. Ma világszerte a tudományos nagyüzem kialakulásának korát éljük. A tudományos munka annyira differenciálódott, hogy a különféle tudományágak művelői a szomszédos tudományterületekkel való szoros együttműködés nélkül haladni nem tudnak. A technikai haladás a kísérletezési művészet terén a műszerbeli és anyagbeli segédeszközök tekintetében korábban nem ismert pénzbeli követelményekkel lép fel. A tudományos irodalom olyan méreteket ölt, hogy annak áttekintése a szakembereknek a bibliográfiák kellő szervezése nélkül nem lehetséges. S végül a különféle szakmák művelésének szukreszcenciáját is tervszerűen kell biztosítani, hogy egyeseknek hiánya a többiek megbénulását ne okozza és hogy a tudomány minden terén állandóan rendelkezésre álljanak nemzetközi mérték szerint is elsőrendűen képzett szakemberek. Mindez csak szervezés által érhető el, mert az egyes szakemberek saját tudományos munkájukkal lévén elfoglalva, a különféle tudományok közti összefüggések ápolására és a tudományos munka lehetőségének biztosítására magukat hivatottnak nem érezhetik. Csak kivételesen s részterületeken érdeklődnek, pedig ez a munka a véletlenre nem bízható. Ez a szervező munka volt és marad mindig a kormánynak speciális feladata, a kormányzás különös területe. A kérdés tehát az, hogy e tekintetben mi a helyzet?

Az állami közigazgatás terén általában bizonyos krízis van a következő okból:

A közigazgatással való elméleti foglalkozás a közigazgatástan és a közigazgatási jog műveléséből áll. A közigazgatási jog az utolsó félszázad alatt nemcsak nálunk, hanem a külföldön is beható művelés tárgya, s e téren a német és a francia közigazgatási jog szolgált útmutatóul. A közigazgatástan művelése azonban Stein Lőrinc óta, aki a múlt század hatvanas éveiben adta ki korszakalkotó nagy munkáját, meglehetősen ellankadt. S ez azért baj, mert az állam tulajdonképpen ennek az utolsó 50 évnek a folyamán lett technikai értelemben nagyüzemmé. A közigazgatás ez alatt rendkívül sokat fejlődött és nagyon kiterjedt. A változott méretek, az új feladatok, a közigazgatás gyakorlati embereit arra kényszerítették, hogy valamilyen módon cselekedjenek. De e téren nem nyervén támogatást a tudomány által, eljárásuk merő empiria maradt. Az empiria azonban mindig nagy fogyatékokban szenved, amelyek közt az ingadozás, a sokféleség és a lendület hiánya a legkárosabbak közé tartozik. Az ipar és általában a gazdasági élet a méretek megnövekedésének, a nagyüzem ki-fejlődésének hasonló problémáival került szembe, az empiria tökéletlenségeire azonban anyagilag ráfizetett, amit az eredménymérleg

nyomban ki is mutatott, s ez vezetett az üzemtan tudományos megalapítására, ami által a kapitalizmus megkapta az elméleti támaszt a gyakorlat új problémáinak megoldására. Az állami közigazgatásban a közigazgatásban e megoldásokkal jórészt még mindig adós.

A tudományos nagyüzem folyamatban lévő kialakulása szintén eddig világszerte megoldatlan feladatokat vetett fel, amelyeknek megoldását a nemzetközi Értelmi Együttműködés Bizottsága is hivatva lesz előmozdítani. A probléma a fent érintett nagy és sokoldalú szervezési szükségleteknek akként való kielégítése, hogy az a tudományos munka intenzitását szellemi erők és anyagi eszközök tekintetében egyaránt minél inkább előmozdítsa.

A jelenlegi magyar közoktatásügyi miniszter, akinek tudományos életünk mai általánosan elismert lendülete annyit köszönhet, e téren is úttörő lépést tett, amelynek elméleti indokait is részletesen kifejtette. Ezáltal tanúságot tett arról, hogy vállalja a minisztériumra háruló azt a feladatot, hogy a tudományos élet szervezését is a haladás által kívánt újabb igényeknek megfelelően megoldja, megoldja akkor is, ha ebben a külföld és az elmélet támaszt nem nyújt is, ezáltal maga vivén elő az elméletet és példát szolgáltatva a külföldnek.

Ez a lépés az Országos Magyar Gyűjteményegyetem megalakítása volt, amelynek szellemében készült az Országos Ösztöndíjtanács és az Országos Természettudományi Tanács törvényjavaslata, amelyek közül az előbbi már a felsőház előtt van és az utóbbi is legközelebb újból be fog alkotmányos tárgyalás végett nyújtatni. Mindhárom tanács összeállításának alapgondolata az, hogy abban a tudományos élet számos kiváló tagja, egyetemi tanárok, az országos közgyűjtemények vezető tisztviselői és más szakemberek a különféle tudományos intézeteket és tudományos célokat közösen érdeklő ügyek összefoglaló magasabb szempontok szerint való intézésére hatáskört kapjanak. Az országos közgyűjtemények — amelyek erőteljes fejlődésének feltételei azonosak — az országos gyűjteményegyetemi tanács vezetése alá kerülnek, amelyben maguk a közgyűjtemények vezető tisztviselői is a tudományágakat képviselő egyetemi tanárokkal együtt foglalnak helyet. Az Ösztöndíj-Tanács és a Természettudományi Tanács az egyetemeket és más tudományos főiskolákat s a Gyűjteményegyetemet is közösen érdeklő kérdéseknek — valamennyi tudományos intézmény és lehetőleg minden tudományszak képviselőjének részvételével alakított tanácsban — összefoglaló szempont szerint való intézését kívánja biztosítani s mindezeknek a tanácsoknak a hatásköre akként van a törvényjavaslatban megállapítva, hogy az érdemleges határozat a Tanács hatáskörébe tartozik s azzal szemben a miniszternek csak vétő joga van. Ez a legnagyobb hatáskör, amit például az Ösztöndíjtanácsnak a személyi kiválasztásban, vagy a Természettudományi Tanácsnak a kutatási célokra szolgáló összegek felosztása tekintetében a miniszter adhat. E hatáskörnek fontos ügyek-

ben való teljes átengedése abból a magasabb megfontolásból ered, hogy a szaktudományok szempontjai minél teljesebben érvényesülhessenek azok közt a korlátok között, amiket a nemzeti nagy célok biztosítása végett magának a tanácsok szervezetének megállapításával felállítani kellett. Ez tehát úttörő és messzenéző megoldás a tudományos élet organizációja terén, amely számolva a mai fejlettségéből származó nehezebb áttekinthetőséggel, mégis a tudományos kutatás minél nagyobb szabadságának az autonomia útján való biztosítására törekszik, úgy azonban, hogy a nemzeti tudománypolitikai és nemzetközi helyzethez mért mindenkori célkitűzések biztos megoldásához vezessen.

*

Ebben az összefüggésben nem látszik feleslegesnek, hogy megemlékezzem egy további organizációs gondolatról, az *egyetem feletti tanácsnak*, a *suprauniversitásnak* gondolatától, amelyet az ösztöndíjtanács törvényjavaslatának indokolásában Klebelsberg Kunó gróf vallás- és közoktatásiügyi miniszter már felvetett és megvitatás tárgyává tett. E tervvel szemben, amelynek részletei még nem ismertek, mert a törvényjavaslatnak tervezete sem készült el, több aggodalom hangzik el, amely mind az egyetemek autonomiáját védi és annak érdekében tiltakozik mindenféle organizáció ellen, mondván, hogy az egyetemek lezárt egészek, amelyek semmiféle más szervezetnek részei nem akarnak lenni. Ezzel szemben utalnom kell az imént mondottakra. Az a tény, hogy Csonkamagyarország területén négy egyetem, egy műegyetem és más tudományos főiskola és tudományos intézet van, szintén egy adottság, amelyet tudomásul nem venni nem lehet. Az egyetemek már pusztán létezésükkel érintik a többit és vannak ügyek nagyszámban, amelyeket a miniszternek valamennyire vonatkozó hatállyal nem az egyes egyetemeknek szempontjai, hanem az összefoglaló országos szempontok szerint kell intéznie. Ilyenek az ösztöndíjügyek is, ha azt akarjuk, hogy azokat mindig a legtehetségesebb emberek kapják, akik pedig nincsenek mindig ugyanabban az arányban elosztva a különböző fakultások között. Vagy a Természettudományi Tanács javadalmának a különböző természettudományi célokra való felhasználása és így tovább. Ha ezekre nézve a miniszter meghallgatja is valamennyi egyetemet, azoknak szétágazó javaslatait egységbe foglalni elkerülhetetlenül szükséges, s e közben valamennyi egyetem javaslatát módosítani kénytelen, amely módosításban teljes szabadsága van, és igen messzeszemenő módosítás is indokolható az országos összefoglaló szempont által. Ha most a miniszter azt teszi, mint tette Klebelsberg gróf, hogy ezt az összefoglalást, tehát az országos rezultáns megállapítását, akként akarja megkapni, hogy azt is az egyetemnek és a közgyűjtemények által választott képviselők, tehát magának a tudománynak képviselői, autonóm hatáskörben állapítsák meg, ezáltal a miniszter önmaga korlátozza eddigi szabadságát az egyetemek

javára. Az egyetemeknek beleszólást ad abba a kérdésbe, amit eddig nélkülük intézett el, sőt átengedi számos esetben az ügy eldöntését nekik, a maga számára csak a vétőjogot tartván meg. Az Ösztöndíj-tanács és a Természettudományi Tanács távolról sem meríti ki az összes egyetemeket és tudományos intézeteket közösen érdeklő és összefoglaló szempontok szerint intézendő ügyeket. Ez a magyarázata annak a szükségérzetnek a miniszter részéről, hogy ezekben a kérdésekben az egyetemeknek és a különféle tudományos szakmák képviselőinek az egyetem felettinek nevezett tanács útján beleszólást adjon, és ezáltal biztosítsa intézkedésének nemcsak adminisztratív, hanem tudományos szakszerűségét is minden esetben. Tehát nem az autonomia veszélyeztetése van szóban, hanem csak a legújabb kor fejlődésének következtében felmerült szervezési problémáknak a nemzeti és tudományos érdekek minél tökéletesebb összeegyeztetésével való megoldása. Lehet, hogy ezek a szervezési megoldások újságuknál fogva a gyanakvókat még ebben a megvilágításban is aggasztják. Ezekkel szemben azonban arra hivatkozom, hogy a Gyűjteményegyetem törvénye már működik, az Ösztöndíjtanács törvénye is már hamarosan életbelép és így az ezekkel szerzendő tapasztalatok már rendelkezésre fognak állani, mire a további törvényjavaslatok készítésére kerül a sor. Így az az ellenvetés sem állhat meg, hogy az új gondolatok nem kellő óvatossággal és széles területeken egyszerre lépnek életbe.

Az organizáció volt és marad a tudományos munkamegosztásban a kormány feladata. A miniszter új gondolatait a tudományos élet fejlődésének megfigyeléséből és a tudomány nemzetközi összefüggéseinek merlegeléséből meríti. Aki az új megoldások és indokolások által meggyőzve nincs, az tartozik a fejlődés által felvetett szükségletek létezését kétségbevonni, vagy a javasolt megoldások káros voltát bizonyítani.

Az Ösztöndíjtanács törvényjavaslatának elfogadása és a Természettudományi Tanács törvényjavaslatának fogadtatása, valamint a külföldnek e megoldások iránt való érdeklődése egyaránt azt mutatják, hogy a miniszter érvei hatnak. Érthető, az életből vannak merítve, a megfontolt haladást és azt kívánják biztosítani, hogy a külfölddel tudományos téren lépést tartsunk. Ahhoz azonban, hogy tudományos életünk virágzását elérjük, az kell, hogy ezek az új keretek megteljenek élettel. Az ösztöndíjakkció révén nagy igényeknek megfelelő szukreszcenciát tudjunk biztosítani. A Természettudományi és a tervezett Szellemtudományi Tanács útján a tudomány előbbreviteléhez szükséges anyagi eszközöket minél jobban kihasználni tudjuk és egész tudományos életünkön uralkodják az összes nemzeti erőknek kifejtésére és egybefoglalására irányuló törekvés. Ha ez meglesz, ez erőt fog adni a minisztériumnak az alkotmányos tényezőkkel és az ország közvéleményével, valamint a külfölddel szemben is arra, hogy megteremtse és állandóan biztosítsa azokat a feltétele-

ket, amelyek lehetővé teszik, hogy a kulturnemzetek első sorában haladjunk.

Ebben a munkában tehát a tudományos élet és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium teljesen egymásra vannak utalva. Ugyanannak a munkának különböző részeit végzik tervszerű munkamegosztás alapján. A lépéstartás mindkét fél közös feladata. Ez nagy követelményeket támaszt elsősorban a minisztériummal szemben. Ezt örömmel vesszük tudomásul és igyekszünk nekik megfelelni, de a minisztériumnak is meg vannak a követelményei a tudományos élettel szemben s ennek egyik legfontosabbika a bizalom. Ha a kölcsönös megbecsülés és a kölcsönös bizalom tölti el egymás iránt a két felet: a minisztériumot és a tudomány munkásait, akkor vállvetett munkájukkal rövidesen meg kell érniök tudományos életünk felvirágzását. Ez egyúttal az az út, amelyen kis nemzet újból naggyá lehet, ami mindannyiunk legfőbb óhaja.

(Budapest.)

Magyary Zoltán.

Walt Whitman : CSILLAGOS LOBOGÓ.

Csillagos lobogó! sávval tarka vászon!
Utad még hosszú, sorsterhes lobogó — utad hosszú és halál-
tól pettyes!
De jutalmad végül, már látom, a világ!
Látom annak minden hajóját, minden partját átszöve fonalad-
dal, falánk lobogó!
— Tán újraéled a királyok lobogóinak álma, fenségben szület-
ve, lobogni utólérhetetlenül?
Oh siess, EMBERI LOBOGÓ! Biztos és állhatatos emelkedés-
sel túlszárnyalva a királyok legmagasabb lobogóit.
Lengj magasan a kikötők felett, hatalmas jelvény — szárnyald
túl valamennyit,
Csillagos lobogó! Sávval tarka vászon!

(Budapest.)

Angolból fordította:

ZOLTÁN VILMOS.

Walt Whitman : A SIRFELIRAT.

Fáradtan róva Virginia rengetegjét,
Hangjánál zörgő harasztnak, mit feldúlt a lábam (mert ősz-
idő volt),
Vén fa lábánál egy harcos sírja ötlött szemembe,
Holtra sebzetten, menekülve itt temették el (könnyen fel tud-
tam fogni mindent),
Rövid déli pihenő, azán tova! Szorított az idő,
De kicsiny táblára írva s felszegezve a fára, megmaradt a sír-
nál e felirat:
„Bátor volt, óvatos és hű s az én drága bajtársam.“

Soká, soká töprengtem, aztán tovább mentem a magam útján,
Idők változása torlódott s az élet jelenetei,
Am gyakran idő és tér változása közben, magányomban, vagy
a város tömkelegében hirtelen
Felbukkan előttem az ismeretlen harcos sírja — felbukkan a
művészetlen felirat Virginia rengetegjében:
„Bátor volt, óvatos és hű s az én drága bajtársam.“

(Budapest.)

Angolból fordította:

ZOLTÁN VILMOS.

AZ ARCKÉP ÉS A JOG.^{*)}

Régi nagymesterek remekművei tanúskodnak világszerte híres gyűjteményekben arról, hogy azok, akiknek módja volt rája, arcvonásaiknak, külső alakjuknak megörökítéséről — akár hiúságból, akár az utódok számára szánt kegyeletes emlékezetül — mindenkor előszeretettel gondoskodtak.

Kinek jutott volna eszébe a festészeti vagy szobrászati úton való képmáskészítésnek abban a korában, melyből a képzőművészetnek annyi tiszteletre, sőt sokszor bámulatraméltó emléke maradt reánk — arra gondolni, hogy a festő ecsetje, illetőleg a szobrász vésője megett, mikor alkotó geniejének a lefestett archan, vagy kifaragott szoborban érzékelhető alakot ad: igen kényes jogi vonatkozások is lappanghatnak, melyek az egyetemes emberi haladás rendjén szükségessé tehetik a jogrend hathatós közbelépését és szigorú sanctiókkal ellátott szabályok felállítását.

A XVIII. század második és a XIX. század első felének silhouette-faragói, a maguk ollóból és fekete papirosból álló felkészültségével már sejthetővé tették, hogy az arcvonások és a mindenkire nézve egyéni körvonalak megrögzítése, sokszorosítása és esetleges profanizálása is: nem teszi okvetlenül szükségessé a közvetlenül érdekelteknek beleegyezését és közreműködését azzal, hogy a sokszorosító művész elé önkéntes modellként odaüljenek. A silhouettek divatja azonban forradalmat nem csinálhatott; eszközei felette korlátoztak lévén — a fekete profilokból — bármily ügyesek voltak is — hiányzott az igazi, meleg élet. *Konewka* remekbekészült híres silhouettjei, Shakespeare „Szentivánéji álmá”-hoz, a kimetszett alakokba belevitték ugyan az eleven mozgást, de a lelket nem és jogi problémákat ez a fekete síkábrázolás — így — nem termelhetett.

Valami másnak kellett tehát jönnie, hogy azt a tiszta és nemes lelki élményt, amit az emberi arcnak és aláknak márványba vésott vagy vászonra festett mássa a műélvezet üdítő és felemelő szellemi gyönyöröként felkeltett: az idealizmus világából a realitások porába húzza le s az arcképet gyakran önző anyagi érdekektől is át-megszótt jogviták központjába állítsa oda. Ez a más valami a fényképirás felfedezése volt s ható ereje az a csodálatos fejlődés, melyen keresztül az emberi tudásnak és technikának ez az aránylag fiatal hajtása — azt mondhatnók, — szinte a képzőművészetek színvonaláig emelkedett.

Napjainkban a helyzet az, hogy hirtelen, pillanatnyi gyorsasággal elpattan valahol egy Kodak, — és az érzékeny lemezen ott van, amit a gép lencséje lopva megrögzített; ott van valaki, tudta és akarat nélkül, a maga szolgálai hűséggel lemásolt valóságában és a negatívról tetszés szerinti számban készíthető levonatok a fényképész

^{*)} Felolvastatta a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem tanácsának 1927 május 29-én tartott évzáró ülésén.

zsákmányát teszik. Hogy az ilyen képeknek igen változatos lehet a sorsa: ezt ép oly könnyű elgondolni, mint amennyire bizonyos az, hogy ez a sors a lefényképezettre nem feltétlenül kellemes. Egyébként a nem így, hanem egyenesen megrendelésre készült fényképészeti arcképeknél a helyzet hasonlóan alakulhat, sőt a titokban való készítés, sokszorosítás és terjesztés lehetősége a festészet vagy szobrászat útján előállított képmásnál is fenforog.

Flosszú ideig sem a tudomány, sem a jogalkotás nem törődött a mindinkább előtérbe nyomuló problémával és nem vizsgálta azt, hogy nincs-e valamelyes és védelemre szoruló jogi érdek a képmás feletti rendelkezés biztosításában, s hogy az a védelem, amit különlegesen alakult helyzetekben a büntetőjog — esetleg becsületsértés címén — adhat, nem szorul-e más vonatkozásokban is kiegészítésre?

A tudomány szompontjából ugyan a probléma elvi megoldása ma már körülbelül tisztázottnak tekinthető, s csak a gyakorlati kivitel-mikéntje, a kérdés technikai constructiója az, ami vitás és eldöntve nincs. A jogalkotás is megtette az első, bár félelges lépést előre, mikor a szerzői jogok védelmének kiépítésével a képmás kérdését is érintkezésbe hozta. Sőt a mindennapi igazságszolgáltatás sem maradt egészen hátra ott és akkor, ahol és amikor a szokásjog kikristályosodásának számára egy-egy adott esetben utat tört és a fejlődés előtt a távolabbi perspektivákat feltárta. — Egészen véve azonban a kérdés még forrongóban van s ez legyen magyarázó indoka annak, ha egy rövidre szabott jogi elmefuttatás számára a t. hallgatóság szíves figyelmét igénybe venni bátorodom.

Mielőtt azonban a szorosán vett jogászai szempontokat az arckép körül összefoglalóan leszögezhetnők: előbb anyagot kell adnunk hozzájuk; az élethől vett és megtörtént valóságokat, melyek százszor inkább, mint minden okoskodás, rámutathatnak arra, hogy az emberi képmás körül a visszaélések és az érdeksérelmek egész sorozata követhető el s jogérzésünk azoknak előzetes elhárítását és utólagos megtorlását, valamint az érettük járó elégtételnek minden irányú vonatkozását méltán postulálhatja.

Esetek a hazai judicaturából: Egy fűszerkereskedőnek új csomagoló papirosra, papirzsákocskákra volt szüksége s hogy azokat minél tetszetősebben állíttassa ki, valamelyik divatos fényképésznél egy costümös felvételt vásárolt, mely a helyi társadalom egyik közismert nőtagjáról készült. A kép ezer és ezer sokszorosításban, a fűszerüzletek szokásos jelvényeivel felcícomázva odakerül a csomagoló papirokra. Pakkoltak bele mindenfélét, amit ilyen üzletekben árústitani szoktak és az elhasznált, elrongyolódott és összegyűrött papirok, szétszórva, szétlől kergetve az ünnevelt szépség arcképének hűséges másával osztották a többi hulladékpapirok közös sorsát.

Tovább: A férjnek, ki felesége ellen házassági bontó pert indított, bizonyítékra van szüksége, hogy tanúival annak a férfinak személyazonosságát igazolhassa, aki állítása szerint családi életét meg-

zavarta. A tanúk az illető fényképéről ráismernének. A felperes férfi tehát a szükséges képeket a fényképésztől szerzi be, s az, részére a kérdéses férfiről három különböző nála készült felvételt minden scrupulus nélkül és persze nem ingyen, kiszolgáltat. A per sorsára a bizonyítás megkönnyítésére szolgáló képek döntő hatást gyakorolnak.

Más eset: Egy klasszikus arcélű fiatal leány, szülei beleegyezésével, megengedi, hogy a fényképész felvételt készíthessen róla, hogy a kép majd a fényképkiallításán is kiállítható s valamely amateur lapban leközzölhető legyen. Rövid idő múlva a kép porcellán készítményekre égetve (tányérokra, csészékre) 100 és 100 példányban, áruháztárakban és kirakatokban mindenütt látható, mindenütt megszerzhető bizonyságául annak, hogy a fényképész a felvétel sikerének erkölcsi részével nem elégedett meg, hanem azt anyagilag is gyümölcsozttette.

Egy előkelő, vezető állást betöltött tisztviselő nyugdíjba vonulása után valamely közüzem igazgatóságában helyezkedik el, mire valamelyik napilap egész közéleti működését élesen és bántóan támadó közleményt hoz s annak élére a megtámadottnak arcképét helyezi. Továbbá:

A völegény eljegyzése felbontása után volt menyasszonyának meleg ajánlással ellátott arcképet egy fényképgyűjtő barátjának ajándékozza el kinek kezéből a kép egy közismert roué albumjába kerül. Avagy:

a Margitszigeti romok egyik idillikus pontján időző ifiú párt a művész amateur, a magányt keresők tudta nélkül a romokkal együtt gépében felveszi s a jól sikerült kép a képeslapok valamelyikének legközelebbi számában a romok szépségei mellett a nyilvánosság előtt leleplez egy titkot is, melyet senki sem bízott reá; — hát még ha a felvétel képeslevelezőlapra kerül!

Mindezen megtörtént, gyakorlati eseteken kívül százat és százat lehetne még felsorolnunk, hiszen a fényképek, és festmények egyszerű kirakatelhelyezése, vagy a rossz májú karrikatúrák készítése és élclapokban való kiadása; kifüggesztése egy visszaütasított arcképnek túlprofán helyeken; elhalt hozzánk tartozó képmásának engedély nélkül a nyilvánosság elé hurcolása; kifogástalan hölgyekről a fürdőstrandon fényképfelvételek készítése s ezek esetleges közléte stb. és hasonló cselekmények és eljárások azt akit a kép, a felvétel ábrázol — ki tagadhatná el — igen közről érintik.

De vissza lehet ám élni azokkal a különben tisztán művészi célokat szolgáló szokványos felvételekkel is, melyeket a művész az ő modeljéről készít. A model keresete az, hogy alakját a festő, vagy a szobrász tanulmányainak tárgyává tegye. Ezért fizetik. De az ily célból készült felvételek, rajzok, vázlatok terjesztése, elajándékozgatása a műterem falain túl már nem búrkolódzhatik a művészetnek különben annyi mindent védő és oltalmazó palástjába.

A külföld rendkívül érdekes és a mienknél jóval gazdagabb ju-

dicaturájából további illustratióképpen, megemlíthetjük Bismarck 1879. évi sokat emlegetett perét a „Kladderadatsch“ szerkesztője és rajzolója ellen azért a jól ismert három hajszálas karrikatúráért, melyet a nagy államférfi túrt-túrt egy ideig, míg végre megsokalta. Fel-
említjük Dumas-fils és Jaquet festő perét, melynek tárgya az volt, hogy a festő a híres író, mint egy bazar oriental tulajdonosát festette le hosszú kaftánban s alájegyezve a magyarázatot, hogy „marchand juif“ a képet a Salonban kiállította. Avagy a Cour de Paris egyik 1900-ban kelt ítéletével eldöntött azt a pert, melyben X. hercegnő a „Le siècle“ folyóiratot perelte be azért, mert valamely és egy csoportképpel illusztrált cikkében a felperesnőt egy úrral — a képen — oly beállításban ábrázolta, mely a kép alá helyezett kétértelmű aláírás folytán alkalmas volt — „à porter atteinte à l'honneur et à la considération de la personne représentée.“

S végül álljon itt még egy magyar (kolozsvári) eset. A büntető törvénykönyv XXII. fejezete alatt felsorolt egyik büntetendő cselekmény miatt (319. 320. §§.) bűnvádi eljárás indult valaki ellen, akinek szomorú foglalkozásához hozzátartozott az is, hogy félreeső lakását, találkahelyül, jó pénzért bárkinek rendelkezésére bocsássa. A jól elrejtett lakás bejárata csak egyetlen pontról volt szemmel tartható. A szomszédház egyik manzard lakásának ablakából, ahová egy amatőr fényképész vetett a sorsa. Ez a társadalmilag jobbadán elesett egyéniség sportot csinált abból, hogy a kérdéses lakásban megfordulókról pontos felvételeket készítsen. Az eljáró büntető bíróság elnöke egy napon több, mint 30 pompás fényképet kapott a bűnügy irataihoz leendő csatolás végett s ezek a fényképek, az ügy természete szerint, súlyosan és végzetes következményekre alkalmat adóan compromittáltak — okkal vagy ok nélkül, ez mellékes — a közvetlenül érdekeltnek egész hosszú sorát.

Az anyagból ennyi: bizonyára elég.

Igen messze vezetne már most, ha a felvetett problema legalsó és a jogfejlődés legmélyebb rétegeiből kiinduló gyökerére akarnánk visszamenni és azt fejtegetnők, hogy miként jelentkezik és érvényesül a primitív állami életben már a jogvédelem gondolata és hogy lassanként megintézményesedve hogyan ágazódik, sokszorozódik és differentiálódik lépést tartva mindig a védelemre szoruló jogi érdekek ezerféle vonatkozásban megvalósuló kibontakozásával. Ezt a hosszú levezetést mellőzhetjük, mert ma már — a mi kérdésünk peripheriáin — nemcsak az elméletben, hanem az élő, tételezett, illetőleg szokásos jogban is ott állunk, hogy az új nev. „személyiségi jogok“ elismert és védett jogi érdekeknek a kifejezői, s az, ami még forrongóban van, — miként fentebb az arcképre utalva említettük is — az, csak a védelem formájára és fokozatára vonatkozik, értve a „fokozat“ kitétel alatt a védelem minőségi és mennyiségi érvényesülési módját.

Ezek a személyiségi jogok pedig azt jelentik, hogy az ember, az ő egyéniségét, mely testi és szellemi, illetőleg erkölcsi tulajdon-

ságainak értékelésétől, és értékelhetésétől nyeri az ő determinansait: azok között a tág keretek között, melyeket a jogilag szervezett társadalom felállított, minden vonatkozásban szabadon érvényesíthesse és ebben senki által ne gátoltassék. Az egyéni és a materialis javak közti kapcsolatok a személyiségi jogok eszmeköréből itt kiesnek. Ezekről t. i. a jogrend, magánjogi, büntetőjogi, sőt közigazgatási jogi intézményeivel is már régóta és bőven és igen intenzíven gondoskodott. A személyiségi jogok ezzel szemben eszmei javak kizárólagos élvezetét és biztosítását szolgálják; eszmei javakét, melyeket aprópénzzel felváltani ugyan nem lehet, de azok mégis a gazdagnak minden anyagi javaival felérő — szegénynek pedig egyetlen értékét, egyetlen kincsét képezik. Ezeknek az eszmei javaknak egyrésze olyan, melyeket külső jelenségekben megtárgyasítani nem tudunk. Ilyen a becsület, a jó hírnév, az élet és testi épség. Más részük ellenben alkalmas arra, hogy megfogható módon objectivizáltassék; — ilyen a név, a levéltitok és ilyen a *képmás*.

Ezzel eljutottunk ahhoz, hogy a képmáshoz való jogot, *mint személyjogot*, közelebről tartalma, terjedelme és védelme szempontjából elemezhessük.

A képmáshoz való jog két kérdésre ad, illetőleg két kérdésre vár feleletet. Először, a) szabad-e valakiről festészeti, szobrászati, fotografiai úton, vagy bármely más technikai eljárás segélyével képmást készíteni és másodsor: b) az elkészített képmás felett kit illet és meddig a határig a rendelkezési jog? A rendelkezési jog alatt közelebbről a képmás közzétételét, sokszorosítását, mindennemű applicatióját, vetítését, forgalombahelyezését értjük.

a) Az első kérdésre szinte önként túlul az ajkunkra az ösztönnösen érzett egyedül helyes felelet, hogy *nem*. A képmás, vagyis az arcnak, az egész alaknak vonalakban, árnyékban és világosságban, színben és térben érzékelhető megjelenési formája az egyéniségnek névnel és egyéb megjelöléseknél sokszorosan biztosabb, sőt egyedül biztos meghatározója. A képmás az *én*-t jeleníti meg és sokszor a belső lelki tulajdonságokat is visszatudja tükröztetni. A francia gyakorlatban különösen is élesen formálódott ki a tétel, hogy a képmáshoz való jog: „une propriété exclusive des traits du visage dans ce sens, qu'il soit défendu à tout le monde de les reproduire”. Alapja a „liberté individuelle” s ebből az egyéni szabadságból folyik „que l'homme soit maître de soi même, c'est un droit sacré et inaliénable, que nous avons sur nous mêmes”.¹⁾

Aki tehát másnak képmását az ő engedélye nélkül lefesti, emlékezetből lerajzolja, kifaragja vagy lefényképezi: sérelmet követ el a képmáshoz való jog ellen s a jogrendnek gondoskodnia kell arról, hogy az ilyen jogsérelmek megfelelő elégtételben részesüljenek; súlyos esetekben ezenfelül büntetőjogi sanctiók által is megtoroltassanak, praeventive pedig közigazgatási úton lehetőleg megelőztessék.

¹⁾ Olshausen Th. Das Recht am eigenen Bilde. (Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts. 46 Jahrg. Berlin, 1892.)

nek. A jogosulatlan képmáskészítés ellen ezenkívül teljes mértékben szabad folyást kell engedni az önhatalmú védekezésnek, mely nem egyszer minden utólagos hatósági védelemnél eredményesebb lehet. A magánjogi sanctiók egyébként az elkobzás, s a körülmények szerint igazolható erkölcsi, esetleg anyagi kárnak megtérítése; — a büntetőjogi megtorlás pedig — és itt gondoljunk pld. a legutóbb említett gyakorlati esetre — oly kérdés, mely legtöbbször a becsület-sértés körében lesz megoldásra viheto.

Mindez oly önmagától értődőnek és természetesnek látszik, — különösen azoknak a jogrendeknek szempontjából, melyek. — mint a mieink is — a *nevet* annyira hathatós védelemben részesítik. Pedig a név távolról sem olvad annyira az egyéniséggel össze, mint a képmás, mert hiszen miként azt *Keyszner*, egyik idevágó művében kiemeli²⁾, ember van elég olyan, kinek neve nincs, de alak és képmás-nélküli semmiesetre sem akad. Miért volna tehát a személyiség az ő neve vonatkozásában érzékenyebb és sérthetőbb, mint képmását illetőleg?

Mégis abból, hogy a mindennapi élet tanúsága szerint ezer és ezer olyan képmás forog közkézen, melyek a bennük és rajtuk ábrázoltak megkérdéze nélkül készültek és hozattak nyilvánosságra: arra kellene következtetnünk, hogy a képmáshoz való jognak a fentiekben történt merev, egyenesen tulajdonszerű beállítása vagy nem helyes, vagy túl sok vagy legalább is lényeges korlátozások alá volna vetendő. Gondoljunk csak a képes lapokra; melyek kisebb-nagyobb események registrálásánál száz-számra közlik a szereplők képmásait, akár külön, akár csoportfelvételekben. Gondoljunk a magas állású személyek, uralkodók arcképeire, a közéletben tevékenykedők élelapokban, sőt a napi sajtóban is nap-nap után leadott karikaturáira stb. S itt aztán akaratlanul is olyan conclusiók felé érünk magunkban hajlamosságot, mint amilyenekre *Kohler* jutott³⁾ — s utánna egészben véve a német tudományosság is — s mely szerint az oly személyek arcképeinek elkészítését, akik közszereplésük okán a történelemhez tartoznak, vagy oda fognak tartozni s hivatásuknál fogva állandóan a nyilvánosság színpadán mozognak: mindenkire nézve szabadnak és megengedhetőnek kellene tekinteni.

Ez a *Kohler*-féle nézet különben nem új. Mindegyre ott kísértett az a francia judicaturában is, mely bár a kérdést, az imént mondottak szerint igen szigorú álláspontból szemlélte, mégis nagy súlyt fektetett arra, hogy a tudta és akarata ellen lefényképezett vagy lefestett, lerajzolt egyén „une personne publique” vagy „une personne privée” volt-e? Az idevonatkozó ítéletek indokolásában elég sűrűn előfordul, hogy az, aki a nyilvánosság előtt él, túrni tartozik, ha képe ugyanott szerepel, mert „— son rôle dans la société le soumet aux regards de tous”. Egy amerikai — bostoni — ítélet pláne kimondja, hogy a nyilvánosságnak egyenesen joga van általánosan ünnepe

²⁾ *Keyszner*, Das Recht am eigenen Bilde. Berlin, 1896; 23. l.

³⁾ *Archiv für bürg. Recht* Bd. V. S. 88.

személyiségek képmásának ismerésére és birhatására. (Lásd az esetet *Olshausen*-nál, i. m.)

Az itt és ilyen módon persifláltak volnának az úgynevezett híres emberek, kik kiválóságukat egyebek közt azzal is fizetni volnának kénytelenek, hogy képmásuk közprédára van bocsátva...

Ebben az okoskodásban azonban valami kétségtelenül sántít. Egyszer semmi logika sincs abban, hogy az embertársaik közül megszokimagasló egyéniségek személyi jogait az éppen nem kiváló, közönséges halandók személyi jogaival szemben lefokozzuk; másodszor: ki fogja megvonni a biztos határt, hogy hol kezdődik a lefokozott személyiségű kiválóságoknak kategóriája? és végül annak, hogy képmásuk ezek és ezek bámulatának és elismerő hódolatának tárgya — hiszen mérő tiszteletből a legegyszerűbb *reproductio* akár valamely u. nev. „jó szoba” falára is felkerülhet — döntő jelentősége nincs, mert ez a türelem nem végnélküli. (Bismarck-féle eset.) Aki magát kiváló egyéniségnek tartja, arról vélelmezni lehet, hogy képmásának elkészítését, a *principio*, bárkinek megengedni hajlandó, de ezt a vélelmet a legelső alkalommal, mikor a *subjectiv* sérelem érzete feltámad benne: azonnal megdöntheti s a jog tőle a védelmet ilyenkor meg nem tagadhatja.

De igenis helye van a képmáshoz való jog korlátozásának ott, ahol az ábrázolás nem egyénies jellegű, mint pld. valamely tömegfelvételnél, hol merő véletlen, hogy valaki a képben felismerhetően benne ül. Helye van nézetem szerint az élclapok rendszeresen hozott karrikaturái esetében is, mert az élclapok tulajdonképpen nem az egyént karrikírozzák, hanem a közélet eseményeit vázolják arról az oldalról, mely a jókedvet s a legszárazabb tényekben is bennrejlő humort aknázza ki és domborítja elő s mulattat nem az egyes rováására, hanem az egyeseken keresztül és azok által valamely társadalmi vagy politikai félszogséget támad és ostoroz. Persze itt is „*sunt denique certi fines*”. S ha az élclapból és karrikaturáiból kifogy a szellem, elapad az élc és nem marad más hátra, mint bárdoltalan durvaság és goromba szemérmetlenség: a képmáshoz való jog sérelmét éppen úgy meg kell állapítanunk, mint azoknál a karrikaturáknál, melyek az élclapok egyénietlenítő közleményei közül kiragadva, önállóan és tisztán („*dans une pensée dénigrante de nature*”) készültek s hoztattak nyilvánosságra. (Dumas fils-Jaquet-féle eset.)

Végül lényeges korlátozás alá esik a képmáshoz való jog azoknál a gonosztevőknél és rendőri felügyelet alatt álló egyéneknél, kiknek hű képmásait az erre illetékes hatóságok a közrend és közbiztonság érdekében szerzik be, gyűjtik és őrzik — az itt érdekeltnek minden beleegyezése és hozzájárulása nélkül.

b) A képmáshoz való jog második vonatkozása az, hogy egy már elkészült, létrejött képmás felett ki rendelkezik és hogy ennek a rendelkezési jognak hol van a határa?

A képmás lehet festészeti-szobrászati alkotás vagy fénykép-felvétel, metszetektől és egyéb *reproductióktól* eltekintve. Két jog ta-

lálkozik felette. A képmás eredetijének *képmáshoz való joga és a festő-szobrász, illetőleg fényképész szerzői joga*. A szerzői jog a magyar szerzői jogi törvény — az 1921 : LIV. t.-c. 10. §-a szerint a többszörözés, közzététel, forgalombahelyezés, mechanikai vagy optikai készülékek segélyével való üzletszerű bemutatás jogát foglalja magában. Ekként, mindezeket a cselekményeket, a szerzői jog bitorlásának terhe alatt, a szerző engedélye nélkül nemcsak idegen, de a képmás eredetije sem veheti foganatba, — kivéve, ha pusztán saját tanulmányai kedvéért önmaga által előállított másolatokról volna szó. Viszont, maga a szerző az ő szerzői jogának elősorolt tartalmát, az archép vagy szoborműi, illetőleg fénykép megrendelőjének beleegyezése nélkül szintén nem gyakorolhatja (64. §.), amiből világos, hogy a törvényhozó ezzel az intézkedésével a képmáshoz való jogvédelmét kívánta szolgálni.

Ez az a félelmes lépés, melyet a már mondottak szerint a képmás-védelem érdekében a jogalkotás is már megtett. Megjegyzendő, hogy jogunk állásfoglalása a legmodernebbek közé tartozik s a német jogét pld. messze meghaladja. Hogy ez a törvényes szabályozás azonban éppen nem kielégítő, s valóban nem több, mint egy félelmes és csak közvetetten ható rendelkezés: ezt könnyű megállapítani. A törvény mindenekelőtt csak mellékesen érinti a képmáshoz való jogot; főcélja a szerzői jognak hathatós védelme; előírja ugyan a képmás megrendelőjének a beleegyezését, de a beleegyezés kikérésének elmulasztását semmivel sem sanccionálja. Tilt, de jogkövetkezmények nélkül; — s ha jogkövetkezmények állanak is be, azok nem a képmáshoz való jog sérelme alapján, hanem a szerzői jog védelme címen nyugszanak; — *lex imperfecta* tehát, mely alig több, mint pusztá intelem. Annyit ér, mint házassági jogunknak az a híres parancsa, hogy a férj feleségének okos és bölcs tanácsait meghallgatni és követni köteles.

S bár legtöbbször a képmás megrendelője ugyanaz szokott lenni, akit a képmás ábrázol: ez az összetetalákozás éppen nem szükségképpen, s a kép eredetijének, ha nem ő egyúttal a megrendelő is, a félrendszabállyal tiltott visszaélések ellen tiltakoznia módjában nem áll.

Mindazáltal a szerzői jogról szóló törvény rendelkezéseiből bizonyos legalább annyi, hogy a festőnél, szobrásznál és fényképésznél *megrendelt* képmást engedély nélkül a szerző művész sem állíthatja ki — sem képzőművészeti tárlaton, sem az utcasarki fényképírkakóban — nem többszörözheti azt, nem hozhatja forgalomba, optikai vagy mechanikai úton be nem mutathatja, — ha azonban mindezt mégis megteszi, nem ugyan a törvény alapján, mely a képmásjogot csak közvetve érinti, hanem a közig. hatóságok discretionarius hatalmához folyamodva az engedély nélküli kifüggesztésnél *közigazgatási úton*, — a sérelem többi vonatkozásaiban pedig az ingadozó gyakorlathoz támaszkodva, *bírói úton* kell valamelyes orvoslást keresnünk. A képmás védelmének tátongó hézagai ekként nem is annyira itt, mint inkább ott mutatkoznak, hogy a szerzői jogi törvény az ő fél-

rendszabályaival is csak *a megrendelt* arcképekkel való visszaéléseket érinti.

Vagyis, ahol a képmást *rendelés nélkül*, pld. egy pillanat felvétel útján amatőrök készítették: a jogvédelemnek a szerzői jogi törvényben lefektetett gyöngé támasztékai is teljesen hiányzanak. Az ilyen képmás-reproductiók kifüggesztésénél, többszörözésénél, közléseinél szintén előtérbe tolikodik az a mozzanat, amely már a képmás-készítés jogosultsága tekintetében is sok zavart okozott, t. i. a híres és köznapí emberek közötti különbség. Itt is érvényesülni látjuk azt a tendenciát, hogy a híres embereknek, amint a róluk szóló képmás elkészítését úgy tűnőik kell annak kifüggesztését, lekölzlését is. De ha nem nyilvánvalóan „híres“ egyéniségekről volna szó, akkor az elv így hangzik: „tout particulier a le droit d'interdire l'exhibition de son portrait sous une forme quelconque“.

A megkülönböztetés azonban a képmás feletti rendelkezés különböző vonatkozásaiban logikailag éppen olyan gyenge alapon nyugszik, mint azt a képmás készítés kérdésénél láttuk.

Akár megrendelt, akár megrendelés nélkül az érdekelt tudta és beleegyezésével, vagy akarata ellen készített képmásról beszélünk azonban, — az eddigieken felüli súlyos sérelmekkel járhat a felettük való rendelkezésnek az a módja, amit a forgalombahelyezés alatt értünk. A forgalombahelyezés pedig nemcsak a többszörösített példányoknak árúbabocsátását, szétoosztogatását, egyes példányok továbbadását, elajándékozását, hanem, az örökléstől eltekintve — mindazt a tulajdonosváltozást is jelenti, mely valamely arckép festmény, szobor vagy fénykép tekintetében elgondolható. A képmás eredetije, — aki arról, hogy valaki képmást készített róla merő véletlenségből és utólag értesül: mindezen esetekben ma még a pragmatikus alapon nyugvó jogvédelemnek teljes hiánya mellett kénytelen nézni képbén megrögzített énjének ezt a kézről-kézre való vándorlását.

És itt akaratlanul is egy konkrét esetnek illusztratív erejéhez kell ismét folyamodnom. Egy neves festőművésznél X előkelő úrhölgynek életnagyságú arcképe, megrendelés folytán munka alatt állott. A kép nem volt még teljesen kész, mikor a festő hitelezője, más ingóságokkal együtt a képet is végrehajtási úton lefoglaltatta. A festmény árverésre került s vevője, egy fodrász mester, üzletében a falra kifüggesztette. Minden jogszerűen történt, ami történt. A kép még a végrehajtást szenvedett festő tulajdona volt. a megrendelő még át nem vette, jogszerű és jóhiszemű az árverési vevő cselekedete is. A kifüggesztésben nincs becsületsértés — és mégis a kép, X úrhölgy képe, hű másónmása; — hogy jut tehát hozzá, hogy estélyi öltözékben egy külvárosi borbély műhelyének falán díszelgjen?

És folytathatnók így még tovább, refránszerűen ismételve egyre azt a megállapítást, hogy a képmáshoz való személyiségi jognak elvi elismerése dacára az elképzelhető sérelmek valamennyi esetében hiányzik a kellő, a jogérzetet kielégítő jogvédelem. Ezt a gyakorlatban felmerült esetek tapogatózó, ingadozó és nagyon is „esetszerű“ eldöntései igazolják.

A csomagoló papírokon reproducált arckép esetében bíróságunk a polg. törv. könyv I. tervezete-90. §-ának hatása alatt elismerésméltóan megállapította, hogy ott nem szerzői jogi bitorlásról, hanem arckép feletti rendelkezés, mint személyiségi jog megsértéséről volt szó; marasztaló ítéletében tehát alpereseket a sértő cselekménytől eltiltotta, a kérdéses papírok elkobzását elrendelte és pénzbüntetést is rótt ki. — A házassági per tanuinak bizonyítási könnyebbségére történt kiszolgáltatását az állítólagos csábító arcképeinek — ezzel szemben a Curia már szerzői jogi bitorlásnak minősítette s ezzel a képmásvédelem gondolatát ismét teljesen elejtette. — A porcellánkészítményekre engedély nélkül átvitt női arcképnél a Curia még mindig a szerzői jog bitorlásának eszmekörében mozgott, de a törvénynek a megrendelő engedélye megszerzésére vonatkozó intézkedését mégis, mint a személyiségi jog folyományát tüntette fel. Ahol pedig akár a jogosulatlanul közzétett, kifüggesztett vagy sokszorosított arcképek körül a tettes sértő tendenciáinak legkisebb jele mutatkozik: gyakorlatunk előszeretettel megragadja az alkalmat, hogy a kérdést merőben a büntetőjog szempontjain át kezelhesse és a magánjogi elégtételadás következményei elől kitérhessen.

A jövő zenéje nyilatkozik meg ekként abban a néhány napja elbírált esetben, hol a közüzem vezetésénél elhelyezkedett magasállású nyugdíjas közhivatalnok részére 240 pengő *erkölcsi kárt* ítélt meg a budapesti kir. törvényszék, mert egy délutáni lap támadó cikkét az illető volt tisztviselő arcképének leközlésével vezette be. Az ítélet az áll. magánjogra hivatkozik, amely nem engedi meg, hogy a fénykép beleegyezés nélkül reprodukáltassék oly cikkel kapcsolatban, mely a fénykép eredetijét élesen támadja és őt a közvélemény előtt rossz színben igyekszik feltüntetni.

Mindezekután még egy pillantást szeretnénk vetni arra a jövőre, melyet a gyakorlat félénk kezdeményezései mellett a magánjog kodifikációjára vonatkozó munkálatok élénk rajzainak.

A polg. törv. könyv tervezete I. szövegének 90. §-a azt mondja, hogy „— aki jogos érdekében sérelmet szenved azáltal, hogy képmásával más visszaél, a visszaélés megbüntetését követelheti és kérheti az újabb visszaéléstől való eltiltást“. A II-ik tervezet szövege már takarodót fúj és — mintha előzőjének álláspontját túlmodernnek találná — a német ptkv.-höz simul és egész általánosságban 21. §-ában csak arról beszél, hogy akit személyiségében valaki jogtalanul megsért, az, a háborításnak megszüntetését követelheti és ha ismétléstől lehetne tartani a jövőre nézve, a bírói eltiltás iránt is igényt emelhet. — A tervezetek alapján készült törvényjavaslat ismét visszatér az I. szöveg álláspontjára és kifejezetten megállapítja a személyiség jogának megsértését azzal, ha valaki másnak képmásával visszaél és az érdekeltnak jogos érdekét ezzel megsérti.

Ha ez az elaboratum valaha törvény erejére emelkednék: a mi kérdésünk szempontjából nem jelentene egyebet és többet, mint puszta keretet, melyet élő tartalommal a bíróság gyakorlata lesz hi-

vatott betölteni. S valóban, talán helyesebb is, ha a törvényhozó ott, ahol még nyilván sok időnek kell letelnie, míg az alkotandó jogszabályok hátterét megadó egységes és általános jogi meggyőződés kialakulhat: a tüzetes szabályozástól tartózkodik és nem köti meg a bíró kezét olyan téren, melyen a fejlődés, különösen a technikai vívmányok rohamos egymásrahalmozódása miatt, beláthatatlan.

A mozgófényképészet és a képmáshoz való jog érintkezését pld. nem is említettem. A képeknek, ábrázolatoknak nagy távolságra és mechanikai úton való közvetítését, mely pedig szintén a megoldás jegyében áll: mégkevésbé. — Mennyire fontos tehát, hogy ne csak a szorosan vett jogász közvéleményt, hanem a laikus közönség minél szélesebb rétegeit is áthassa a *merőben erkölcsi értékű jogok* tudatos átérzése s védelmük fokozásának szükségessége legalább addig a határig, ahol az anyagi érdekek jogi oltalma áll. Minden jogrend megnevesülésének igazi fokmérője az eszmei, az erkölcsi értékek védelmének intenzivitása. 1848-ban egycsapásra lerombolt régi jogunk egy ezeréves nemzet jogalkotó geniusának számos drága kincsét látta elpusztulni. Jogéletünk szervezete azóta gyorsiramban sajátította el a nyugati, főleg a germán szellem jellegzetességeit. Elejtette az ingatlanjog szabályozásában is az erkölcsi alapokat; a bírósági bántalmak intézményének megszüntetésével pedig a magánügyének etikai érdekvédelmének gondosan kiépített rendszerét és belesülyedt egészen a materialismus ideológiájába. Minden ismét előre tett lépés tehát egy-egy gyöngé fonál csupán, de egvrészt visszakapcsol a múlthoz és másrészt a jövő körvonalait symbolizálja és ezek nélkül a gyöngé fonalak nélkül az igazság istennőjének bizony sokszor megtépett palástját az „ars boni et aequi” arany rózsáival nem fogja befonni, beszőni tudni senki.

(Szeged).

Kolosváry Bálint.

SZEGEDI NAPRAFORGÓ.

Vén kertnek mélyén láttam őt,
Tikkasztó nyár fülledt delén,
A vén kert mindig naptalan
S ő csendesen csak várt szegény.

Várta az Istent, a napot,
Felé fordulni úgy akart,
De hasztalan. Magányosan
És mindig naptalan maradt.

Úgy néztem rá, testvérien,
Fájdalmasan, vén kert előtt,
Vén kert előtt, fájdalmasan,
Magányosan, úgy néztem őt.

1927.

JUHÁSZ GYULA.

IMÁDSÁG.

Isten,
Szelíd pásztora mindeneknek,
Akitől lett, hogy szépek és jók,
Bolondok, bölcssek, mind szeretnek.
Akitől lett a drága kedves:
Mert a világok, s gyermekük,
A fák gyümölcse, mind Neked lesz,
A Te örömeid a fák,
Mégis, hiába rontja léreg,
Te élteted, Te kelteted,
S amit Neked hágy, azzal éred.
Tiéd, amit nevelt a nap,
Tiéd, amit leversz a jéggel,
S amit magunknak ültetünk,
Te megtetézed a Tiédde.
Isten,
Erős parancsolója az erőknek,
Aki világok magvait vetetted,
Akit imádnak a nagyok,
Mert még az égbolt sincs felettéd,
Csak enmagad vagy
Szép homlokán a korlátlan Zenitnek,
Te mondhatod csak: Én Isten vagyok,
S minden világok istenítnek.
Isten,
Bölcsöm, napom
Szerelmes ajkam áldott szomszósága,
Bölcs biztatóm
Ne nyugózz nagy törvénnyel engem,
Csak mondd így: Menj békén fiam
És gyönyörködj az életben.

MONOSTORI HUGÓ.

A SELYEMKENDŐ.

Hűvösödésbe hajló, őszei éjszaka volt.

A teli hold kövér, ezüstös pofája gögösen básméskodott a mélykék égen, míg el nem fátyolozták a feketélő felhőrongyok, melyeket alacsony pászmákban hajtott maga előtt a napnyugat felől borzadózó szél.

A szétszórt kis tanyaházak összehúzott nyakkal lapultak a letarolt, sötétlő földeken, — a lombjukvesztett akácfák kusza gallyai sóhajtozva feketültek az ég felé. Csend volt. Egymásnak felelgetve, csak néha-néha üvöltöttek fel rekedten a kutyák a téres messzeségeken.

A széles tarlók haldokló avarán négy lovasember kocogott az éjszakában. Kettejük mellett egy-egy vezetéklő igyekezett. Néma csendben haladtak, csak a lovak prüszköltek vagy röhögtek fel olykor-olykor, mikor véletlenül túlközel nyomultak egymáshoz.

A lovasemberek fején kis pörgekalap ült, széles törzsüket panyókára vetett fekete szűr takarta, mely alól, a jobb váll felett, dupla-puska csöve villant a fel-feltünedező holdsugarban.

Szegénylegények...

A felhőrongyok erőre kaptak. Az előörsöt sűrűsödő derékhad követte és a holdtányér fénye már csak derengve szűrődött át a vas-tag égi függönyön. Lesötétedett.

A jobbszéli lovas csendes szóval mondta:

— Ügyeközzünk, legényök...

Egy-egy kemény szorítás a csizmaszárral, egy-egy halk csetentés a vezetéklóknak és a hat paripa gyors ügetésbe csapott.

Jó darabot lovagoltak be hangtalanul, mikor az egyik szegénylegény megszólalt:

— Tünedőzik mán a magányos nyárfa...

Odaértek. A nyárfa alatt lecsendesítettek, megálltak. A jobbszéli lovas a jó hajításnyira sötétlő tanya felé nézett és halk, kemény szóval intézkedett.

— Té, Imre, a Mihájjal lémész balfelé, megkerülöd a szőlőt. Én a Janival léhaladok a sömjék szélén, osztán a hátsó kapunál találkozunk.

A csoport szétvált. Csendes lépésben nyomultak előre a néma, fekete éjszakában. A kezek sűrűn szántottak végig a lovak sörényén, — az okos betyárló már tudta erről, hogy csöndben illik maradni. Szusszanás sem hallatszott, még a paták is óvatosabban surrantak a száradt fűvön.

A tanya örök-éber kuvaszai mégis felneszeltek. Mire a két csoport a hátsó kapunál találkozott, már ugatástól zengett a környék s a kutyák tájékozva marták a deszkakerítést meg a kapu bálványfáit.

A hat ló állt mozdulatlanul s a négy lovas felmeredve, kutató szemmel figyelte az alvó tanyát.

Az udvar mélyéből egyszerre mély férfihang zúgott át a fekete éjszakán, túlharsogva az éktelen ugatást:

— Héj! Ki jár itt héj?!

A vezérlovas felállt a kengyelben és visszahujjántott:

— Héj! Ferenc bácsi, kend az? Én vagyok: Sándor!

A neszező vén paraszt, a béresgazda erre a szóra megindult a kapu felé. Elhurrogta a kutyákat, az egyik akadékoskodót jól oldalba 'suhintotta a vasvella-nyéllel, aztán lebillentette a fakilincset. Ott állt a betyárok előtt:

— Adj Isten. No mi járatba'?

A vezér, aki Sándornak nevezte magát, most leszállt a nyeregből és felparolázott.

— Adj Isten. Életért gyöttünk. Köccse föl kend az árendást.

Az öreg szó nélkül megfordult, megkerülte a házat, felment az ámbitusra. A betyár követte. Ott az öreg bezörgetett az egyik ablakon:

— Téns úr...!

Remegő fojtott hang válaszolt:

— Mi az?

— Itt vannak a Sándorék. Gyüttek a kommencióért.

Bent a szobában felvilágolt a gyertyafény, kisvártatva zörgött a keresztvas és megnyílt az ajtó. Tél-túl felöltözve, gyertyával a kezben megjelent az ajtókeretben egy őszeshajú, keleties vonású férfi. Az árendás.

Sándor tisztességtudóan megemelte a kalapot:

— Jó estét adjon Isten.

— Jó estét, Sándor fiam. Már azt hittem, valami rosszféle kapcabetyárok ólálkodnak a tanya körül. No, kerüljön beljebb. A feleségem is megnyugszik, ha hallja a maga hangját. Nagyon megijedt szegény...

A betyár belépett a szobába. Odajárult a kissé megnyitott szomszédajtóhoz és suttogva beszólt:

— Csak tesszen nyugodtan aludni, ifiasszony, az ifiúrral majd eligazítjuk a sort. No, jócskát kívánok. — Azzal csendesén behuzta az ajtót: — Hogy a gyerekek föl né érözzenek a járás-kelésre, — mondta mosolyogva az árendás felé.

Az őszhajú ifiúr (mert ebben az időben ez volt a titulusa minden jobbfejta zsidóembernek, még ha aggastyán volt is) a vállára kerített egy köpönyeget és leakasztotta a szemöldökfáról a kulscsomót:

— Mehetünk...

Kint a magtárban, meg a kamrában elintéződött a kommenció sora. A zsákok megteltek liszttel, kásával, a zacskók mákkal, babbal, tarhonyával, — egy-két sonka, oldalszalonna is leakasztódott. Ferencbácsi még tünődött, hogy nem felejtődött-e el valami, aztán ki-mondta a szenteniciát:

— Kész vagyunk.

A két fiatalabb betyár kihordta és felmálházta a vezetékllovakra az életet. Indulhattak.

Sándor most az árendáshoz lépett:

— Egy kérésöm lönne még az ifiúrhoz, ha mög nem sértöm. Az Annus röttentő mód mögkévánt egy virágos sejömkendőt, nézze, né sajnáljon túllem húsz forintot, vönnék néki mellé még egy pár takaros kis csizmát is a halasi vásáron...

Az ifiúr szíve megremegett. Még hogy pénzt is? Nem. Azt aztán már nem. Panaszkodóra fogta a dolgot:

— Húsz forintot? Te jóságos Isten az égben! Honnan vegyek én annyi temérdek pénzt, édes jó Sándor fiam. A komenció, rendben van, akármilyen nehezemre is esik, de az jár. De hogy húsz forintot?! Lehetetlen, Sándor fiam, lehetetlen...

A betyár összevonta a szemöldökeit és a hangja igen komoly zengésre váltott:

— Nézze, ifiúr, né huzalkodjon velem. Maradjunk mink csak jóba' ezutánra is. Mönnyön, hozza elő a pézt, né kívánja, hogy magam keressenm mög a rejtőkhelyit.

Az árendás érezte, hogy a további ellenkezés csakugyan nem vezetne jóra, megfordult hát, visszament a házba és kis vártatva hozta a húsz forintokat.

Sándor átvette a két bankót, illetudóan megköszönte, gondosan összehajtotta, betette a lajbizsebbe, felparolázott és a kapu előtt lóra szállt. A lovak megugrottak. Pár lélekzetvételnnyire már elnyelte őket a sötétség...

... Már hasadt a hajnal, mikor egy keresztúthoz értek, amely mellett egy rozszant gémeskút szomorkodott. Sándor meghúzta a kantárt:

— No, — fordult a cimborákhoz — tük csak haladjatok hazafelé, én lénézök Alsótanya felé. Mögigértém a sejömkendőt az Annusnak...

A jobbkezek mutatóújjai a kalapszélekhez emelkedtek s a lovasok szétváltak. Sándor Dorozsma felé, Alsótanyának, a többiek a Tisza irányába...

... Világosodó reggel volt, mikor a betyár vércseszeme meszszirol különös tömeget vett észre egy üres kocsi mellett az árokszálen. Lépésbe ejtette a lovat és kezét ellenzőül a homloka elé emelte: Mi az istencsudája lehet az...? Lónyúzó cigány...?

Most már nyugodtan, érdeklődéssel léptetett az üres kocsi felé. Ott megállt. Tévedett. Nem cigány volt. Egy vén barázdásarcú, őszhajú, harcsabajúsú magyar. A kezében bicska és odatérdelve az útszélre egy döglött lovat nyúzott elmerülve, komor tekintettel. Mint egy ezeresztendő előtről itt felejtett tiszteletreméltó ágastyán: mindentudó táltos, aki titokfejtő, pogány szertartásra készül, mielőtt a feltámadó Napisten aranyrózsaszínre festgetné a jegenyék ormát...

A vén magyar bicskája nyomán ropogva hasadozott a bőr és

úgy nekifeledkezett a gyászos munkának, hogy észre sem vette a melléje faroltató betyárt. Az meg csak nézte az öregot szótlanul, lenyügözött tekintettel. Nem volt iskolázott ember, de valami tudatalatti, homályos, ködös, ősidőkbe vesző emlékezéssel pusztajáró lelke fenekén; úgy érezte, hogy az őszbajúszú magyar olyan dolgot művel, aminek láttára valami ismeretlen elfogódás fogódzik meg bent, a lajbi mögött:

— Nagysokára megszólalt:

— Adjon Isten...

A vén paraszt felemelte a tekintetét, ránézett a szegénylegényre, egyet-kettőt himbált a fejével és mélyről szakadó sóhajjal felelte:

— Mán mögadta...

— Mögdöglött?

— Láthatod, ha van szömöd...

A betyárban felágaskodott az önérzet. Nem igen szoktak neki ilyen félvállas feleletet adni. Keményen recsent a hangja:

— Tisztösségösen válaszójjon kend, hallja-é? Vagy tán nem tudja kend, kivel beszél? — És az öreg paraszt közönyös vállrándítására tompa hangsúllyal folytatta:

— Én Rózsa Sándor vagyok! ..

A vén táltos, összeszorítva fogait, előbb elnyiszálta a döglött ló csánkját és csak aztán válaszolta:

— Hát én bizon, öcsém, arrúl sé töhetök...

Rózsa Sándor nagyot nézett. Elkeseredett ember az nagyon, aki ilyen hangon beszél ilyen nevezetes találkozásnál. Megenyhülve kérdezte tovább:

— No, mire véli kend?

Az öreg felnézett ráncba szedett homokkal. Igen fátyolos volt a két vén szeme.

— Mire-é? Arra, hogy mögötte a fene mán az én korhadt életömet. Hetvennégy esztendőös vagyok. Sé fiam, sé lányom, a rajtamvalón kívül sé üngöm, sé gatyám, — csak ez a rossz kocsim, rossz lovam, Ezzel fuharoztam. Ezzel kerestem a kinyeret. Most aztán kész.

— Hát oszt' most mi lössz?

— Mögnyzom. A bürit eladom. Az árát mögiszom még utójára, aztán a kötőfékre fölakasztom magamat. Szerbusz világ...

Vidám akart lenni a vén ember hangja, de a szíve keserves terhe mégis kinyomott két öreg könnycseppet a szeme szélére. A két könnycsepp kigördült a két vén szemből és végigfutott a ráncszántotta, barázdás arcon, bele a bozontos harcsabajúsz lelógó két szárnyába. Ott elveszett. A bicska kiesett a kézből. A vén fej lehervadva lehatnyatlott...

A betyár állt a végtelen tragédia felett mozdulatlanul, gondolatokba merülve. A szívében valami nagy-nagy megindulást érzett és gyors mozdulattal, önkéntelenül odanyúlt a jobb lajbizsebbhez, amiben a két bankó lapult. Odanyúlt, — de visszacsúszott a keze. Egy gyö-

nyörűszép, rojtos, virágos selyemkendő jutott az eszébe, amely símogatva öleli majd körül az Annus két kis nyári alma-keblét, meg egy pár rámás, harmonikás, sarkas kis csizma, amelyik zenélve tud nyikorogni harmatos, hófehér bokákra símulva...

Erre gondolt. De csak egy pillanatig. Amíg fogai közé harapta a szája szélét. Aztán vetett egyet a vastag rövid nyakán, belenyúlt a lajbizsebbe, kirántotta a két bankót és a vén ember felé nyújtotta. Valami jó megilletődés simogatta már a szívét, amikor csendes szóval megpótolta a mozdulatot:

— No, öregapám, kár úgy nekikeserődni. Messzire van még a kend fejfája. No, nézze, éhun-é húsz forint, jó szívvel adom. Vehet kend rajta különb lovat, mint ez vót. Hanem, hallja-é, amit a bűrért kap, azt csakugyan igya mög kend. De az én egészségömre! Istennek ajánlom.

És választ sem várva, odaejtette a két bankót az elrévedt vén ember elé az út porába. Aztán megkapta a szárat, megszorította a lova vékonyát és az ágaskodó állatot szinte a levegőben megfordítva, madársebesen elvágatott visszafelé, a többi cimbora után... Piros virágszirmos, fekete szűre csak úgy úszott mögötte...

Utólérte őket.

Azok nagy szemet meresztettek, mikor a vezér újra közéjük robbant. Veszélka Imrében nem is állt meg a szó:

— Hát a sejömkendő, Sándor?

— Elmönt az ára, — válaszolta csendesen a vezér — mögfótoztam vele égy szögény embör életit...

Szótlanul ügettek tovább. Nagysokára szólalt meg újra Rózsa Sándor:

— Hanem hogy most mán így esött, készüljetök... A sejömkendő szigorúan be lött ígérve... Éccaka majd átlépünk Földeákra, möglátogatjuk a Návay tekintetös urat...

(Szeged.)

Raggamby András.

ÓH MESSZE, FURCSA MAGYARSÁGOK...

A magyar vers üteme, ríme,
Elkísér minden idegenbe.

Hány elsuhanó, bús mosoly,
Berzsenyinek, Adynak szól.

— — — — —
Hiába gép, rádió, Einstein, —
A vágy a régi.
A fűzfa keskeny, bogas ága,
Ráhull a gyermek-látta vizsugárra
És szél ha rezgeti
A fehér nyárfa
Álló levelét:
Nemzettelen, kóbor szívemben
Otthoni élet álma lebben, —
Múlt és jövő,
Én és a nagyvilág —
A harc a régi.
Ki bírja tovább?

— — — — —
Óh messze, furcsa magyarságok,
Veletek járom a világot.

(Páris.)

SZEKULA ÁGNES.

FINIS.

Ódon lány karszékedben
sötét alkonyok gyönyör-tüze
nem talál régi helyemen,
Fáradt alakod nem kíséri
riadtan rebbenő szemem;
lelkem sátorzó csöndjét
nem feszítem ki többé föléd,
nem glóriázlak Isteni fénnel,
nem szórom rád enyhe kézzel
a hűs, permetes magányt.
Nem leszek többé balga,
szívemmel védő,
anyásan szerető,
síríg kísérő szeretőd.

(Kecskemét.)

MOLLI ERZSÉBET.

MINDENKIÉRT.

E ste lett mire az uccára kerültem. Unalmas, sorvasztó napi munkám felőrölte egyébként is megrongált idegrendszerem s ilyenkor fáradtan, halálsápadtan szellőztettem ki azokat az utált gondokat, melyek újságírói foglalkozásomnak örömtelen kellékei maradtak mindvégig. Akarva, nem akarva is heves parlamenti disputák zakatoltak a fejemben s noha igazán parányi érzéket tanúsítottam a politika fondorlatai és kiszámíthatatlan bonyolódásai iránt, a foglalkozás, a kötelesség előbb-utóbb nagyobb figyelésre, komolyabb érdeklődésre kényszerített. Ó mennyire utáltam is én azokat a törvényszéki üléseket s milyen kedvetlenül futkostam a rendőrségre, hogy valami kis írni valót csikarjak ki az aktákból s az akták révén szegény, félreismert szellememből. Nyakamon ültek az öregek s dalos ambícióim nem igen vették figyelembe. Hányszor panaszkodtam megelégedett kollégáimnak, hogy előbb-utóbb meghibbanok, nem bírom a riportereskedés alárendeltségét, tele vagyok mondanivalóval, juttassanak szóhoz, mert szétfeszülök, mert keserves összeroppanással fogom befejezni szépen induló, fiatal életemet. Derék kollégáim bizony a szokott biztatgatáson kívül még csak határozottabb reménysugarat sem lobbantottak föl előttem, hiszen ők is vesződtek, küzködtek ezért a kis szabadakaratért s valljuk be őszintén, ők sem igen hajlandók a maguk rovására másokat előtérbe helyezni. Kenyéririgység, kenyéririgység! Megértettem a torzonborz szakállúakat, hiszen hasonló helyzetben talán én sem tudnám megkülönböztetni az értéket az értéktelentől, legyen az bár ifjú vagy öreg, én is csak féltékenykednék s bizony-bizony a világért sem mondanék le esetleges fáklyatartói tisztemről egy szétrobanni készülő titán kedvéért. Igyen okoskodva aztán jajnékül türtem vezetőim szipolyozó politikáját; megértettem őket, tökéletesen megértettem őket.

Egykedvűen, beletörődötten keresgéltem a kispolgároknak való témákat s hogy egészen őszinte legyek, néha egy kis borzalom, egy kis szenzáció kedvéért, bizony sokszor gyújtottam ki valamelyik nem létező ucca palotáját a lap hasábjain. Hazug volt a foglalkozásom s bocsássanak meg érte hivatásukért rajongó kollégáim, én a hangos elv-háborúmban csak a saját vérem szagát éreztem, azét, mely száműzetve önmagától idegen hitek oltárán sistergett el.

Szomorú elfoglaltságomban minden vigasztalásom egy fiatal színésznő maradt, aki csak a múlt évben szerződött jeles színházunkhoz s aki máris olyan komoly ígérekkel kecsegtette városunk művésztömeget. Sokat várt tőle a publikum s én, aki több voltam a csendes hallgatónál, aki közelebbi tanúja lehettem a fiatal tehetség kibontakozásának, végtelenül hittem és végtelenül szerettem. Nem akarok saját érdemeimre hivatkozni, hiszen a talentum útját vajmi kevéssé befolyásolják idegen kormányzások, de annyi azért mégis

bizonyos, hogy a szeretett fiatal művésznő köszönhetett valamit az én fáradozásaimnak s talán többet mint oktatóiénak.

Számtalan délutánt és estét töltöttünk el együtt s ilyenkor, mint aki előtt végre lelkének megfelelőbb távlatok nyílnak meg, hosszan és nem minden érzelmesség nélkül boncolgattam a drámák szerkezetét, nem feledkezve meg azokról a történelmi adatokról sem, melyeket részint szorgalmam, másrészt pedig professzoraim buzgólkodása révén sajátítottam el. Szerettem a fiatal művésznőt félreismert lelkem minden lappangó tűzével s úgy éreztem, ami velem talán még soha meg nem történt, hogy ha valaki, úgy ő lehetne az az egyedüli, ki mellett hosszú éveken keresztül idegsorvadás nélkül élhetném le hátalélvő időm. Ezt ő is tudta s mámoros órákon ő sem igen takarékoskodott a vallomásokkal, hiszen annyira egyek voltunk, hiszen annyira egymásra találtunk.

Ebben az időben, s e kijelentés mai állásfoglalásom rovására történik, szerényebb voltam s népeket meghódítani készülő álmaim az ő közelében tökéletesen beteljesültek. Ő volt az én hallgatóm, az én olvasóm, rajongó s talán handabandázó terméseimnek ő volt egyetlen továbbérzője. Kerülöm és mindig is kerültem az agyonkínzott és agyonérzelgett szavak használatát, de hogy jobban megközelítem azt az örömet, mely az ő közelében rám sugárzott, leírom ilyen formában is e vallomást: mellette boldognak éreztem magam.

Estefelé rendszerint a kis színésznő társaságában sétálgattam s ha volt valami, amiért irigyelhetett volna farkas-mohó baráti köröm, úgy e nő volt az. Kisikló villamosok, lezuhan repülőgépek, fölrobbant autók és gajdoló pártok kakofóniájából, mely lelketlen alkalmatosságok napi riporterkedésem alatt egész lényem betöltötték, estefelé az ő szokott kedves hangja kristályosodott ki:

— Éhes vagy-e?

Szerettük egymást s ha megéheztem, pirongás nélkül vallottam be neki. Örömmel osztotta meg mindenét, aminthogy én is habozás nélkül táltam volna elébe saját magam lelkestől, hitestől.

Az utóbbi napok ködként neheztedek agyamra. Nem értettem a dolgokat s olyan kérdések foglalkoztattak, melyeken már vagy nagyon régen túl voltam, vagy amelyeket sohasem fogunk megoldani tudni. Valami furcsa görcs szaggatta a fejem, rendszertelenül táncoltattam képzeletem a fákról a házakra, egyszer az anyámra gondoltam, egyszer a kollégákra, — eszeveszett gomoly volt napok óta egész lelkevilágom, ködös, fájó és nyugtalan.

Az esti ucca, mely a nappali kánikulás hőség után, mint valami színig töltött borissza, részegen okáda vissza a forróságot, még jobban megkompolyított. Hiába menekültem az árnyas fák alá, az árnyas oldalon is épp oly tikkasztó volt a hőség, mint a nyílt kocsúton. Kóválygott a fejem s ezenfelül még izzadtam is, szakadt rólam a verejték. Egy ideig heves kitörésekkel tiltakoztam az égiek bő gondosko-

dása ellen, de aztán, amint mondtam, táncoló gondolataim feledtették velem a kellemetlen áldást. Ugy éreztem, mintha a fejem méteres nyakon himbálózott volna, mintha karjaim a földig nyúltak volna, tudja Isten, ilyen könnyű, ilyen pehelysúlyú és elkora forróságban, még sosem voltam. Nem túlzok, ha azt mondom, hoy valósággal repültem az utakon. Édes barátnőmet, ma is, mint rendesen a szokott sarkon vártam találkára, a Közjóléti Bank előtt, ahol is a redőnyök megkímélhettek a nap bomlasztó sugaraitól.

Nem tudom mi történt, ma a város is sokkal kuszáltabb volt, az emberek különös szájalommal, vigyorral suhantak tova mellettem, pedig én — s ez az a túlhaladott álláspont — éppen azon töprengtem, hogy én vagyok-e mindenkiért vagy én értem van-e minden. Hogy miért szakadt rám éppen ma ez a nevetségesen nagyképi dilemma, arról sejtelnem se volt.

Nagy tömegek tolongtak előttem a levegőben, mintha virágzapot éreztem volna, néha egy aranyos koporsó úszkált a házak között, aztán mintha ordítoztam volna... Eh! ez a hőség még tényleg meghibbant! Olyan csodálatos ez a fa, zöld lombjai atyáskodóan hajlongnak fölém! Bolond, aki azt hiszi, hogy nem az én kedvemért árnyas most ez a kicsinyke kis kör ebben az izzó sivatagban. Elvégre — s ezt a legrágcsálóbb bölcs sem vonhatja kétségbe, — nem én vagyok a házakért, hanem mint illik is, ők vannak értem, az emberért. Nézd csak azt a részeg kéményseprőt, milyen peckesen lépdel azzal a fekete lajtoriával, ma alighanem nagy szerencse ér. Nem vagyok babonás, de néha jól esik egy kis karosszék, egy kis kényelmes elnyújtózás, történjék az bár templompadon vagy egyetemi tanteremben; ma szerencsés leszek. Ha nem nevetne ki ez az ostoba tömeg, most igazán megszorogatnám a kéménypiszkáló maszatos kezét. Dehogy is halálmadár ő, dehogy is fekete holló ő. Tehát szögezzük le habozás nélkül, minden ezen gyönyörű, napsúgarban túltengő világon az én csillogó zöld szemeimért van, vagy hogy megkülönböztetett erényeimmel is hivatkoznak, az én örömben, kínban egyaránt üde alkotó szellememért.

Katonásan vagdaltam lábaim az olvadozó aszfalthoz. De igaz, mintha engem ma légyottra várna valaki. Ki is az? Persze, persze, az a kis színésznő. Nézd csak, hogy megfelelkezik az ilyen szerelmet uzsonnázó ember a kínálkozó alkalmakról. Nem tudom már, de ha úgy akarják, megesküszöm rá, lelkiismeretfurdalás nélkül, hogy a viszonyt ő kezdte s hogy aratásra készen ő omlott elében először. Nem nyeltem ez, nincs itt kivétel. A bájos kis színésznő épp úgy az én kedvem bábja, mint az a megbokrosodott, akiről tegnap vagy mikor azt a ragyogó cikket írtam s aki volt olyan alázatos és tisztelettudó, hogy veszettségében nem engem taposott el, a fő-főriportersegédet, hanem azt a boldogtalan fiúcskát, aki már átszenvedett négy elemi. Igazán sajnálom, hogy nem értesíthettem hamarabb a balesetről a szerencsétlent, legalább azoktól a nádpálcás tanítóbácsiktól mentesíthet-

tem volna aranyifjúságát. Szegény, szegény! De a földolog mégis csak az, hogy nem rám taposott. Sokszor, sokszor, higgye el rendőrtanácsos úr, az ember elveit még a természeti túlemények is méltányolják. Másként igazán nem tudnám megmagyarázni azt az érdekes esetet, ami nem is olyan régen történt velem, tegnap vagy egy hónappal ezelőtt, tudja az ördög, az idővel most egyáltalában nem vagyok tisztában, mindenesetre s ez a fő, velem történt. Szóval az égi csetepaté, mely ilyenkor nyáron szokta a hitet ébresztgetni a pogány lelkekben, engem szemelt ki áldozatul. Szorgalmasan csapkodta ehhez a megrongált s ma már igazán minden szempontból renoválásra szorult földgolyóhoz a menyköveket. Higgye el polgármester úr, csakis vakon követett hitemnek és világnézetemnek köszönhetem, hogy nem engem vágott agyon az a velőtrázó istennyila, mely ha vissza tud emlékezni kedves szerkesztő úr, úgy hajnaltájban dörögte fel a várost, — hanem azt a pajkos, izmos fegyverkovácsot, aki éppen kalapáccsal a hátán folytatni akarta öldöklésre szánt munkáját. Miért kovácsolt fegyvert s miért nem lett inkább szanitéc! Az éj bizonyára kegyesebben tekint le az olyan emberekre, mint amilyen én is vagyok, aki társai és felebarátai érdekében hámozza le magáról a kegyetlenkedés és gonoszság kérgeit. Bizony feketék vagytok ti, megbőrösödtetek fene nagy arcátlanságtokban!

Ilyen tobzódó gondolatok hatása alatt, nincs kizárva, hogy egyébként nem túlságosan kellemetlen benyomású arcom elvicsorult, mert a járókelők nevetgélve kerültek ki s ahogy azt valamelyik tükröző kirakatból észre vettem, mutogattak utánam. Nem sokat törődtem az okvetetlenkedőkkel, a bölcs horatiusi elv értelmében én is távol tartottam magamtól a csöcseléket, mely nem tud különbséget tenni gondolkodó ember és bolond között. A fönt oly fényesen beigazolt hitvallásomon se esett nagy csorba, kifinomult, minden cselvetésre és kimagyarázásra alkalmas eszem, néhány villanással csak annyit változtatott a dogmán: minden értem van, hi-hi-hi, csak mi nem vagyunk egymásért. Ennél logikusabb s a nagy hőséghez képest ennél csillogóbb, elevenebb módosítást más sem eszközölhetett volna akkor, amikor élete gerincéről van szó. Tehát, kedves hölgyem, te, te nagykalapos, hiába vigyorogsz, te egyszerűen más valaki kedvéért élsz, esetleg s megsúghatom neked bizalmasan, ez sem utolsó állásfoglalás, a magad kedvéért illegeted olyan szépen selymes cipőidet. Bocsáss meg, hogy ilyen ízetlen dolgokról diskurálok, de tudhatnád te is, hiszen csak a puder fakítja nedves homlokod, az ilyen izzadságos hőségben az ember nem gondolhat például a forrált borra. Brr! forrált bor!

A kis színésznő, — hogyis hívják? — igen, igen, Évike, ma ugyancsak próbára teszi türelmemet. Pedig, ha jól emlékszem, máskor ő várákozott rám. Ej, ej, hát ő is beleesett a pontatlanságnak nevezett csúfságba. Édes kis angyal, eljátszod a szerencséd, jó lesz, ha ildomosabban viselkedel velem szemben.

Ujra heves lüktetést éreztem a halántékomban, megint mintha nagy fekete tömeg búsongott volna a levegőben vagy a házak tetején, mintha gyászfátylas asszonyok bégették volna el szomorúságukat, a nagy tömeg elején, mintha bóbitás lovak cammogtak volna a temetkezési vállalatok ezüstsújtásos halálmadaraival. Édes Istenem, milyen bolondságokat gondol össze az ember, ha belefáradt a ráerőszakolt munkába. Mert az én munkám komisz kényszerszermunka volt s egy csöppet sem túloznék, ha darócruhát vagy olyan nyakiggombolós rabzubbonyt kérnék a kegyes szerkesztőségtől. No nem ingyen, csak úgy, a fizetésem fejében. Jóért jót ne várj, fegyencnek lenni sem utolsó dolog, hiszen ennél még a sintérség is lealázóbb valami, nem beszélvén azokról az undorító foglalkozásokról, melyek például párolgó trágyadombok közelébe kényszerítik szerencsétlen szolgálkat. Tehát a fegyencség is pénzbe kerül. Könyörüljön rajtam, polgármester úr és ne törölje ki a szemem holmi gyorssegéllyel. Igazán kár a fáradtságért.

De olyan különös az a koporsó. Nem is fekete! Hopp meg van! Szárnyai vannak s úgy úszik fölöttem, mint valami félig megsántított léghajó. Fölséges ötlet. Holnap telekürtölöm a várost a legújabb találmánnyal. Ez nagyobb szenzáció lesz, mint az a legutóbbi napfénykonzerváló masina. Ki az ördög ért ezekhez az ezerkarú és kétezerlábú gépekhez? Nem azért tanultam én latinul, hogy motorokon törjem a fejem. Minden értem van, kedves halandó, csak mi nem vagyunk egymásért. Aláoszolgája!

A várás türelmetlenné tett. Elvégre nincs nekem időm az ilyen ácsorgásra. A doktor úr is azt mondta, hogy jól kell táplálkoznom s úgyszólván minden percemet szabad levegőn, tehát nem házak között kell eltöltenem. Jó fiú vagy te, doktor bácsi. Ugye, kedves uram, a dohányzás nem árt a tüdőmnek? Irni sem szabad? No de azért néha egy olyan macskafarka verset... Szórakozásból, hiszen igazán nem nagy fáradságomba kerül. Persze, persze! Tehát akkor rágyújthatok. Ó be édes is a füst, be jó is az a kábultság. Megkinálnám, méltóságos úr, de higgye el, csak ez az egyetlen darab maradt a zsebemben, hiszen, amint láthatja, még tüzem sincsen. Ejnye, mindég gyufa nélkül jövök el hazulról, pedig a szerkesztőségben is elemelehettem volna egy pár szálat, valószínűleg nem vonták volna le a fizetésemből azt a néhány garast. Ugye kegyelmességem, minden értem van? Az a ferdén nőtt ág éppen úgy, mint az a szivarozó úriember, aki idegeskedve mér végig s akitől én tüzet fogok kérni.

— Jó napot! Szabad kérnem egy kis tüzet?

A türelmetlen úriember bosszankodva tartotta orrom alá a parázsló szivart. Kelletlenül hunyorgatta szemét, aztán, mikor már egy jó percnyi erőlködés után sem tudtam életet szipákolni átizzadt cigarettámba, csipősen duruzsolta a mellette állónak:

— Alkalmasabb embert is választhatott volna magának ez a bolond.

— Ez bolond? — bámult rám a másik.

— Hát nem látja? Ő az, aki megőrült a szeretője temetésén. Hát nem ismeri meg?

Nyöszörögve köszöntem meg a szívességét, pedig ha jól emlékszem még a cigarettám sem égett. Valami szívszaggató világosság támadt föl fejemben, — Éva, Éva! — Megdermedt arccal rohantam előre s e percben csak annyit éreztem, hogy többé semmi sincs értem, hanem én vagyok mindenkiért, akár részeg, akár őrült, vagy épeszű vagyok.

(Szeged.)

Berczeli Anzelm Károly.

ESZMETÖREDÉKEK.

A GARE DE L'EST-EN.

A költő, aki rohammal foglalta el Párist, az ő Bakonyát, kozmopolita és turáni magyarok számára, a rue de Constantinople-ban lakott, Páris legsemmitmondóbb negyedében, kispénzü angolok, gyanús keleti üzletemberek és olcsó éjszakai nők között. Hotelszobáit prózai zűrzavar, érdektelen titok és páthosz nélküli bűn vette körül. A költő utálta ezt a környezetet, de magyarországi szokás szerint nem tudott megválni az utálattától. Néhány reménytelen kísérlet után felhagyott azzal a szándékkal, hogy átadja magát Párisnak és magába fogadja Párist; azzal áltatta magát, hogy ehhez nem elég jók az idegei. Az óriási városban kis gödröt vájt, amelyből nem mozdult ki és amelyet sikerült budapesti izlés szerint berendeznie, mint a katonának a lövészárkot. Párisi élete olyan volt mint egy lázalom: hiányzott belőle a képzelet játéka és a legcsekélyebb meglepetés. Szörnyű robot volt, ugyanannak a műveletnek eszelősen pontos megismétlése s a költő úgy rakta egymásra az eszindő mindig egyforma veretű napjait, mintha valami keserves adósságot törlesztene. A gyűlölt munkát előbb-utóbb bevégezi az ember s közben előre örül a szabadság egyre közeledő időpontjának: De a költőnek végtelen, idegsorvasztó vakáción kellett átvergődnie s a küzdelem előről kezdődött minden délben, mikor felébredt. Nem munkában telt el az élete, hanem az élet volt számára fárasztó és örömtelen munka. Minden délben az estéjére gondolt, amelyet agyon kell ütnie és minden este a másnap estéjére. Irtózott az egyedüllétől és különböző elővigyázatossági rendszabályokkal élt, hogy magára ne maradjon, Caesurákkal szakította meg kétégbeesően homogén idejét: egyik kávéházból a másikba költözött, a napnak mindig ugyanabban az órájában, csaknem menetrendszerű pontossággal. Görccsösen ragaszkodott azokhoz a helyekhez, ahol egyszer sikerült túlrhetően éreznie magát s életmódjában remegett minden újítástól. Nem volt magánélete: reggeli álmából látogató ébresztette fel és tanúk jelenlétében mosakodott. Délután a kávéházban olyan mohó örömmel fogadott minden jövevényt, mint valami váratlan fordulatot, amely elodázza a halálos ítéletet. Élete híven jelképezte az akkori magyar kultúrát: tárva-nyitva volt mind a négy világtáj felé és mégis egy helyben állott. Háromnapig ott tartózkodás után rájött, hogy nincs keresnivalója Párisban, de még sokáig nem mozdult; megvárta, amíg lesüllyed a zsibbadtságnak valami tengerfenékszerű mélységébe s ekkor hirtelen csomagolt és hazautazott. Azzal a tapasztalattal tért haza, hogy az élet csak Magyarországon elviselhető.

Párisi kudarca diadallá alakult át a költészet titokzatos gépezeteiben. A költő megírta a magyar lélek párisi kalauzát. A francia hagyományok untatták, de a Baedekertől függetlenül magyar hagyományá avatott néhány párisi utcát, ligetet és középületet, melyeknek grafikus jelei varázsbetűként nyitották ki a magyar nosztalgia zárait. Amióta Párisban járt, Magyarország a Gare de l'Est-nél kezdődik. A németeket Goethe megajándékozta Rómával, a franciákat Maurras megajándékozta Athénal, bennünket magyarokat a költő megajándékozott egy párisi pályaudvarral.

★

Bár a társaságot nem kedvelte, a szerelmet csak készen fogadta el és több-

nyire olyan nőkkel érintkezett, akik csak a magányát illusztrálták; bár saját bizzar természetével elszigetelte a világtól s nem ő kereste fel az embereket, hanem az emberek gyűltek köréje, hogy megnézzék, mint valami szörnyeteget a kávéház üvegburája alatt, — verseiből különös sugarak szálltak ki, szociális sugarak, melyek az ország minden táján, de kivált Budapesten megszámlálhatatlan rokonlelket varázsoltak elő. Az emberek szinte máról-holnapra közlékenyekké váltak, ömlött belőlük a szó s átadták magukat a meghittség és kölcsönös megértés langyos, omlatag és tetszés szerint nyújtható élvezetének. E kissé kocsonyás társas összejövetelek még csak paródiái sem voltak a nagyvilági életnek, amely csupa feszültség és szinte aszkétikus fegyelem és amelyben a gondolat láthatatlanul kering, mint a légfűtés csöveiben a meleg. De volt bennük valami lefegyverező naivitás, az intellektuális szőzönök mélyén, valami esetlenül szenvedett rajongás a nyugati kultúráért s tévedésük sem volt ellenszenves, mellyel magukat tartották a nyugati kultúra zászlóvivőinek, holott féktelen és méltóság nélküli megalázkodásuk a nyugat előtt sokkal inkább keletre utalta őket, mint a legmerevebb hungarizmus. Ahány kilométerrel nyugatabbra sorozták magukat, ugyanannyival keletebbre képzeltek Magyarországot a való állapothoz. Lelki életük e két túlzás között pergett le, mint valami amerikai hullámvasúton. Szimbolikus cselekedet, bonyolult lelki háttérű szertartás volt számukra minden francia könyv felvágása s míg régi korok költői, mint Petőfi és Arany, közvetlen érdeklődéssel a kollegának szóló tisztelettel vagy elragadtatással olvasták a külföldi szerzőket, a költő tanítványai különös meghatottsággal és kissé szórákosztan lapozták az idegen nyelvű könyvet. Nem értek rá a szövegre figyelni, mert folyton a szemüket töröltették. Ha valaki történetesen eredetiben olvasta Verlainet, azt hitte, csoda történt vele, édes és fájó csoda, mely örökre elszakította a magyarság óriási többségétől. Nyugati embernek hitte magát, pedig csak néger volt, aki megrészegeedett az igeragozás gyönyöreitől. A nyugati vizek merész hajója néha horgonyt vetett e kis országban, melynek fonák lakosait azzal az elnéző, kissé ironikus gyöngédséggel szemlélte, amely nem érintette kellemetlenül a saját hatalmi tudatát. Nem mintha lenézte volna a magyar faj természetes képességeit, sőt: csaknem túlbecsülte, annyi valódi kincset, annyi végtelen lehetőséget álmódott belé. De tudta, hogy ezek a kincsek sohasem kerülnek napfényre, ezek a lehetőségek sohasem valósulnak meg. Zokogva temette el Magyarországot, azt a Magyarországot, amely még meg sem született. A halott hirtelen feltámadása és tiltakozása a temetés ellen nem lett volna fair játék és bizonyára bosszantotta volna a vérző szívű hazafit. A nyugati magyar a költőben felváltva a „fajából kinőtt magyart” és az ősmagyart, évezredek kincsek tragikus tékozlóját és új remegések finom lemezét imádta. Csak egy dolog iránt nem volt érzéke, amely csakugyan Európába vezette volna az eltévedt utast: a történelmi magyarság iránt.

Mindezért vitán kívül a költő felelős, ez a csodálatos barbár lángelme. A tanítványok nem hamisították meg a gondolatát, csak minden szavát elhítték, ami a tanítványok indiszkréciója. Amit a költő megírt, ők megvalósították, illetve megjátszották. Egész karavánok indultak el Párisba, nagyjából tanárjelöltek, a költő verses kalauzával a zsebükben. Utközben a költő verseit szavalgatták, a vállalkozóbb szellemek fújtatt szívenedélyes hangon, egy fiatal lány fülebe. Eszükbe se jutott, hogy nem látták a svájci hegyeket. Mikor másodszor is éjszaka lett, megérkeztek a szajnaparti városba.

Szemere Bertalan reggel hatkor kelt, vívott, célhalott és könyvet írt, Pulszky Ferenc konspirált és az antikvárius boltokat bújta, Gyulai Pál unatkozott, a költő boldogtalan tanítványai „ámultak“ Párisban. Sokat ácsorogtak a Szajnaparton, a bouquiniste-ek poros ládái előtt és megilletődötten forgatták az ócska német, angol és spanyol nyelvtanokat, a középiskolai latin auctorokat és a selyempapírral lera-gasztott könyveket, melyeknek színes címlapján egy dekoltált hölgy korbáccsal veri a lába előtt fetregő gavallért. A Louvre-ban keveset láttak, mert náluknál atlétikusabb amerikaiak elpenderítették őket a kötelező képek mellől. Kissé meg-törve tértek be a boulevard Saint Michel-i diákvendéglőbe, ahol előételnek egy fél szardiniát kaptak s a tésztát öt szem mandula jelképezte. Közben apró kellemet-lenségek is érték őket. A Montmartre-on a társaság egyik férfitagjának egy apacs-ruhás fiatalember tréfából leütötte a kalapját, a társaság egyik nőtagja pedig nyom-talanul eltűnt és csak három nap múlva került elő. Elszontyolodva ültek fel a vo-natra a Gare de l'Est-en, de azért rendületlenül elszavalták a költő versét. A ki-rándulás nem hagyott mélyebb nyomot a lelkükben, továbbra is olyan módon ra-jongtak Párisért, mint azelőtt s a város megmaradt számukra poétikus, vagyis értelem nélküli szimbolumnak. Egy nyári napon minden zárandokot hazakergettek vagy lecsuktak.

Ezután öt évi szünet következett.

Öt év múlva megindult az érintkezés a két város között. Lassan indult meg: eleinte csak egy-egy bankdirektor merészkedett Párisba. Bonbonokkal kedveske-dett az ottani bankvezérek titkárnőinek, nagy borralalókat adott az ajtónállóknak, érvelt, gesztikulált, bizonyított és többnyire kapott is pénzt. Kézításkájában haza-hozta a Moulin Rouge programját és egy ananászt a gyerekeinek.

De később megélnékvült a forgalom. A régi, félszeg rajongók helyett határo-zott fellépésű, jazz-muzsikán edzett világfiak és tartózkodó, hűvös connaisseur-ök szálltak ki a Gare de l'Est-en. Az előkelő hírlapíró és nagyvilági esztétikus egy konzervgyáros társaságában utazott Párisba. A konzervgyáros bohém ember volt: nem voltak előítéletei és nem bánta, ha az esztétikus fizette ki a vacsoráját. Az esztétikus boldogan fizetett: önzetlenül tisztelte a pénzt és minden áldozatot megho-zott, hogy a pénz közelségét érezhessé. Délelőttönként képkiallításokra szeretett volna járni; ehelyett elkísérte barátját üzleti útjaira, hogy francia nyelvtudásával szolgálhassa. Minden este megvitatták a nap eredményeit s az esztétikus csillogó szemekkel hallgatta a konzervgyáros üzleti trükkjeinek részletes elbeszélését. Néha szorongva tapogatta meg ijeszten laposodó tárcáját és könyörgő pillantást vetett a gyárosra. De hiába: éjszaka újabb ötszázfrankost váltott a Café de Paris-ban. Budapestre érkezése után egy órával íróasztalához ült, hogy ledolgozza párisi útjára felvett előlegeit.

*

Az esztétikus nem állott egyedül: Budapesten nagy sereg értelmes és jóeszű ember szorgalmasan gyakorolta magát a szellemi eltompulásban, nem épen Pascal receptje szerint, de hasonló eredménnyel. Egy elegáns szögletességgel mozgó, nyurga, szmokingos és teljesen bárgyú fiatalember lett a város férfiideáljává. A legtöbb embernek cocktailra, Wallstreetre, Hispanora és Mary Pickfordra szorít-

koztak a költői ábrándozásra hívó, álmokba zsongító képzei. Am voltak még finom lelkek, akikben nem aludt ki a szellemi érdeklődés tüze. Ezek Romain Rolland-ot olvasták, e nagy és fájó szívet, aki annyiszor és oly keservesen csalódott. Csalódott Franciaországban, csalódott Európában, és ma már csak a fehér faj ki-rcskeszésével hajlandó boldogítani az emberiséget. H. G. Wellset olvasták és megtanulták belőle minden arisztokratikus kultúra megvetését. Keyserling grófit olvasták és sajnálkozó mosollyal beszéltek a spekulatív nyugati szellemről. Bernard Shaw-t olvasták és megértették, hogy az ember oktalán, felelőtlen, beszámíthatatlan kis csacsi, amíg nem él legalább ezer esztendeig. Amerikai kutatótörténeteket olvastak és kiábrándultak az emberi nemből.

Az egyetemi hallgatók, akik valamikor legszenvedélyesebben rajongtak Párisért, a szemlélődő Ázsia helyett egy elképzelt militarista Ázsia felé fordultak és csuvas-ki-giz-magyar hármias szövetségről álmodoztak. Valamikor a politikai és művészi haladás hívei a maguk kissé ellenszenves zsargonján „européer”-eknek nevezték magukat. Az idő elröpült felettük. A nyugati kultúra nyugaton támadás és védelem tárgya. Magyarországon, hogy úgy mondjam, lekerült a napirendről. A pénz snobjai szövetkeztek a gondolat snobjaival és a honszeretet kalandoraival, a mozi Amerikája szövetkezett a népszerű filozófusok és a napilapok Ázsiájával Európá ellen, amelynek egyetlen hiteles és pontos jelképe Páris.

De azért este kilenckor és reggel hétkor továbbra is megteltek a baseli vaggonok párisi utasokkal. Ünneplésesen megkövetem az olvasót, amiért az imént enyhe, de érezhető iróniával beszéltem a húsz év előtti ámulókról. Hogy visszacsírtam őket a mogorva tömegek láttára, melyek az utóbbi években ellepték a boulevardokat! Csak elvéve találtam egy-egy szentimentális kedélyre, aki azt képzelte, hogy Páris, mint a Hegel-i Weltgeist, a város minden pontján és minden pillanatban megnyilvánul és egészen ötletszerűen imádta Párist a montparnassei kávéház örmény pincérében vagy az Empire portugál énekesnőjében. Lelkendezése nem volt kifogástalan ízlésű, sem túlságosan tájékozott. Mégis, akármilyen gyámolatlanul, legalább megpróbált közeledni Párishoz. De a megsemmisítő többség csak végigsétáltatta magát Párison, mint egy bernáthegyi ebet.

*

Bizonyára voltak magyarok, akik nem ilyen tétován érkeztek meg Párisba és nem ilyen csüggedten tértek haza. De én csak jellemző képet óhajtottam festeni róluk, nem igazságot. Páris ma semmit sem jelent a magyarság számára, csak egy mesterségesen hevített illúziót és egy gondosan titkolt kudarcot.

Talán nem volt mindig így és nem lesz mindig így. Az a nemzedék, amelynek összefoglaló jele a *Költő*, kulturára éhezett és azt hitte, jól lehet lakni kultúrával. De a kulturát nem adják ingyen; csak cserébe adják egy másik kultúráért. Az angol ember magával viszi Párisba Angliát és addig kísérletezik, addig tapogatózik, amíg be tudja illeszteni Angliát Párisba. Állandó résenlevése, folytonos adaptációja csodálatosan mély gyönyörűséggel tölti el és tapasztalásaiban és megfigyeléseiben azok a súrlódások és összeütközések ébrednek tudatra, amelyek útközben érték. A költő is elvitte Párisba Magyarországot, de az ő Magyarországa olyan elmosódott és irreális volt, mint egy ossiáni dal. Nem volt közös mérték közte és Páris közt; nem voltak törvényei, amelyeket szembeállíthatott volna Páris idegen

törvényeivel. A költő nemzedékét Párisban nem akadályozta semmi, nem vonzotta semmi, nem kellett kitérnie semminek, nem tudott símulni semmihez. Egyetlen érzése valami fásult kétségbeesés volt, amely ennyi *létező dolog* láttára elfogta. A költő magyar volt vér szerint és nálánál irtózatossabb erővel senki sem élte át a magyarságot. De a magyarság nem csak vér, nem csak ösztön, nem csak tudat alatt való kavargó mélység, nem csak egy magányos ember zokogása, nem csak diszlet vagy megkapó háttér egy nagy költő életéhez, hanem rend, amely a költő nélkül is fennáll. Alkít a magyar rend küld majd Párisba, nem a magyar bánat vagy a magyar unalom, az talán nem fog üres kézzel hazatérni.

A magyar ember pedig Ázsiából és Amerikából hazatér Európába, amelytől nem választja el tragikus szakadék, ahová nem kell szentimentálisan vágyódnia, hiszen kilencszáz év óta benne él és ha Párisba megy, az út végén önmagával találkozik.

(Budapest.)

Hevesi András.

A HETVENÉVES SZINNYEI JÓZSEF.

Szinnyei Józsefet sokáig *ifjabb* Sz. J.-nek hittuk és írtuk, mert már édesapja, az 1913-ban elhunyt *idősb* Sz. J. is a tudósok sorába tartozott. Valóban érdekes példája a Szinnyei-család a szellemi munka iránt való hajlandóság öröklékenysége: idősb Szinnyei József, a hangyaszorgalmú tudósak valóságos mintaképe, nagyérdemű bibliografus volt, a Magyar Írók Élete és Munkái c. 14 kötetes standard work megalkotója; három fia közül az aránylag fiatalon meghalt Otmár szép-író volt, József, a budapesti Pázmány-egyetem nyilvános tanára, a magyar nyelvtudománynak napjainkban legkiválóbb művelője, és Ferenc, a Pázmány-egyetem c. rk. tanára, érdemes irodalomtörténész; a mi Józsefünk fia pedig, a mai ifj. Szinnyei József, igen jónevű belgyógyász, az orvosi irodalom szorgalmas munkása, és már szintén c. rk. egyetemi tanár. Ez a becses családi örökség igen korán jelentkezett a mi Szinnyei Józsefünkben, mert első tudományos munkácskája (*Egy olasz krónika a hunokról*) már 17 éves korában jelent meg. Pályája elején néhány esztendeig inkább történelmi, irodalomtörténeti és publicisztikai tanulmányokkal foglalkozott, de csakhamar rátalált arra a munkatérre, amely leginkább megfelelt az ő lélekalkatának: a 70-es évek vége óta, tehát már szinte 50 esztendő óta, tudományos munkásságának középpontja és leggyümölcsözőbb tere a magyar és finnugor nyelvtudomány.

Köztudomású, hogy a legelső magyar tudós, aki a magyar nyelvnek a finnugor nyelvek egyikével való rokonságát hirdette, Sajnovics János volt (*Demonstratio idiomae Ungarorum et Lapponum idem esse, 1770*). Köztudomású az is, hogy az akkori magyarság vezető osztálya általában igen nagy ellenérzéssel fogadta ezt a tanítást. Csak néhány nyelvtudós helyeselte, főleg Gyarmathi és a nagy Révai Miklós, de ők sem tudták e tanítást népszerűvé tenni. Még körülbelül száz évig tartott, míg a magyarság, amely mindenkor olyan büszke volt az ő dicsőségben és fájdalomban gazdag múltjára, bosszankodás nélkül volt képes tudomásul venni a különféle kis finnugor népekkel való rokonságának tényét, s csak a legutóbbi 50 esztendő folyamán változott e nagy nehezen elért közönbösség folkoza-

tosan előbb érdeklődéssé, majd szeretetté. Ma hála Istennek már annyira vagyunk, hogy minden művelt magyar ember, ha szóba kerülnek előtte a finnek, de akár a nálunknál kisebb számú és csekélyebb műveltségű rokonaink is — egy kis meleg bizsergést érez a szíve táján. És ez a nagy és kedvező változás elsősorban Szinnyei Józsefnek köszönhető. Ő ugyanis, miután tudományos érdeklődése a fennebb említett ifjúkori ingadozás után végleg a magyar és finnugor nyelvtudomány felé fordult, először is jól meg akart tanulni finnül. Ezért 1879-ben egy évi tartózkodásra Finnországba ment, s ez a tanulmányútja rendkívül gyümölcsözővé vált mind a magyar és finnugor nyelvtudomány, mind pedig a finn-magyar közeledés szempontjából. Tudományos téren legfontosabb eredménye volt 1884-ben megjelent finn-magyar szótára, és a finn Jalava Antallal együtt a magyarul tanuló finnek számára finn nyelven írt magyar nyelvtana (Helsinki, 1880). De ezenkívül a nyolcvanas évek folyamán a hazai folyóiratokban és hírlapokban nagyszámú kisebb-nagyobb tanulmányt írt Finnországról, s a finn népről, és különféle viszonyairól, s a művelt magyar közönség számára egy nagyobb összefoglaló munkát *Az ezer tő országa* címén (1882). Éppen így ismertette ugyanakkor Finnországban is finn nyelven a magyar népet, történelmet és irodalmat. Ismétlem, hogy nézetem szerint elsősorban Szinnyei ezen nemes népszerűsítő munkájának köszönhető az, hogy a Finnország és a finnek iránt 1880 körül nálunk még meglehetősen hideg hangulatot a magyarság műveltebb köreiben előbb egyre fokozódó érdeklődés, majd meleg szeretet váltotta fel.

Finn tanulmányaival párhuzamosan már a nyolcvanas évek eleje óta egyre behatódóan kezdett foglalkozni egyfelől speciális magyar nyelvtörténeti, másfelől finnugor összehasonlító nyelvészeti tanulmányokkal. Ennek elsősorban természetesen az volt a következménye, hogy e két téren való ismeretei egyre gazdagodtak: évről-évre több és több tudományos ténynek jutott a birtokába. De sokat tudni: legfeljebb dicsérendő szorgalom jele és még nem tudományos érdem. Ahhoz, hogy valakit tudósnak tekintsünk, mindenestre az is szükséges, hogy aránylag sok tudományos ténynek ismerete álljon a rendelkezésére, de maga a tudományos érdem csak ott kezdődik, ahol valaki akár saját maga által felfedezett, akár mások előtt is ismeretes tények között új, másoktól még eddig észre nem vett összefüggéseket ismer fel, és ezek alapján új, a jelenségek nagyobb körét megmagyarázó hypothesiseket tud felállítani. Tudományos érdemek szerzéséhez tehát megfelelő szorgalmon, munkakedven, kitartáson kívül főleg kombináló és következtető képesség kell. A szorgalmat hangyaszigalmú apjától örökölte Szinnyei, de ezenfelül az Uristen mindnyájunk irigylésére méltó kombináló és következtető tehetséggel is megajándékozta. E három lelki ajándék birtokában aztán nem csoda, hogy már a 80-as évek eleje óta egyre több olyan tudományos észlelettel lepte meg a nyelvészek köztársaságát, melyek eddig elkerülték a kutatók figyelmét, s egyre több olyan nyelvtörténeti tényről sikerült megmagyaráznia, melyek előtt addig értetlenül állottunk. Egyik bibliografusunk, Gulyás Pál, a Szinnyei 70. születésnapja alkalmából kiadott *Szinnyei-Emlék*-ben összeállította 1926 végéig nyomtatásban megjelent teljes irodalmi munkásságát, s ebben a lajstromban néhány könyvön kívül közel 300-ra rúg a kisebb-nagyobb cikkek, értekezések, tanulmányok sora. Ez bámulatos eredmény, különösen, ha meggondoljuk, hogy mindegyikük, még a legkisebb is, valamicskével mindig előbbre vitte a tudományt.

Mindebből nem következik, hogy amit ő körülbelül 50 esztendő folyamán a kisebb-nagyobb munkáiban hirdetett, azt még ma is kivétel nélkül mind helyesnek tartjuk. Bizony nem egyről azóta kiderült (s ezek közül is nem egyről ő maga derítette ki), hogy nem úgy van a dolog, mintahogy ő annak idején gondolta. De ez egyáltalán nem kisebbítheti egy tudós érdemét. A tudomány az igazságot keresi. S ha én meggyőződöm róla, vagy ha más valaki meggyőző engem róla, hogy ebben vagy abban a kérdésben nem az az igazság, amit én eddig annak hittem, hanem más, akkor legcsekélyebb szégyenkezés nélkül elismerhetem, hogy — tévedtem. Tudósnak még a tévedései is hasznosak lehetnek a tudományra nézve, mert ösztönöznek más tudósokat a szóban lévő kérdésnek még alaposabban, vagy más szempontból, vagy más tényekkel kapcsolatosan való vizsgálatára, s így a vélt igazság megdöntése kapcsán esetleg sikerül az igazi igazságot kideríteni. Tudománytörténeti szempontból is tanulságos pl. — azért említem itt — az az eset, hogy 1896-ban, a millénium évében, megjelent Szinnyeinek egy *Hogyan hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában?* c. nagyobb tanulmánya, amelynek nagy része azóta tévesnek bizonyult ugyan, de nincsen senki a magyar nyelvészek között, aki ne sajnálná, ha Szinnyei ezt annak idején meg nem írta volna, mert egyes állításai helyességének kritikai megvizsgálása és megdöntése közben rendkívüli módon tisztultak és gazdagodtak a magyar nyelv Árpádkori hangtörténetéről való ismereteink.

Laikus olvasó talán csodálkozik azon, hogy mi magyar nyelvészek olyan nagyra tartjuk Szinnyeit, holott nagyjából csak kisebb-nagyobb cikkeket, értekezéseket, tanulmányokat írt, könyvet pedig alig egy néhányat. Tudnunk kell azonban, hogy a régi időkben ugyan általában könyvek vitték előbbre a tudományt, de a legutóbbi 50—80 esztendő óta a tudományos haladás technikája tekintetében a könyv rovására egyre inkább előtérbe nyomul a tudományos értekezés fontossága. Van ma akárhány tudós, akinek egyáltalán nem ambíciója, hogy könyveket írjon. Dolgozószobájában, vagy laboratóriumában, vagy klinikáján heteken és hónapokon, néha éveken át gyűjti és megfigyeli az egy bizonyos kérdésre vonatkozó tényeket, összehasonlítja őket más tényekkel, az összehasonlítás eredményéből következtet, s ily módon való kutatásainak kisebb-nagyobb fontosságú eredményeit aztán szépen megírja egy — talán csak néhány lapra terjedő — értekezés alakjában s teljesen meg van elégedve, ha ezzel bárcsak egy kis területen és bárcsak egy lépéssel is előbbre vihette a tudományt; a sok-sok ilyenfajta részletkutatás eredményeinek kézikönyvszerű összefoglalását pedig, ami szintén szükséges és érdemes munka, szívesen átengedi másoknak. Már ez is megmagyarázhatná tehát, hogy miért becsüljük ilyen nagyra Szinnyeit: sok száz ponton kisebb-nagyobb mértékben, néhány esetben igen nagy mértékben, előbbre vitte a magyar nyelv történetére és a rokon finnugor nyelvekhez való viszonyára vonatkozó ismereteinket. De mesternek bizonyult ő azért az összefoglalás feladatának megoldásában is. Nagy szolgálatot tett pl. a magyar nyelvtudománynak a *Magyar Tájszótár* szerkesztésével, mikor évtizedes, végtelen türelmet és soha nem lankadó figyelmet kívánó munkával talán ezer helyről összegyűjtötte és célszerű rendbe szedte, a legutóbbi, körülbelül 100 év folyamán megjelent tájszóközléseket. Velünk együtt a finn nyelvészeket is nagy hálaár kötelezte az immár 7. kiadásban előttünk levő (folyton javított és tökéletesített) *Magyar Nyelvhasznítás* c. munkájának megírásával. Ebben valóban mesteri módon foglalta össze mindazt, amit a magyar és finn nyelvtudósok 150 esztendőös vállvetett kutatása a magyar nyelvnek a többi finnugor nyelv-

hez való viszonyáról kiderített. Körülbelül ugyanezt a tárgykört foglalta össze egy német nyelven, a híres lipcsei *Sammlung Göschchenben Finnischugrische Sprachwissenschaft* címmel megjelent kisebb munkájában. Azért írta ezt németül, mert nem magyaroknak s a magyarul is tudó finn nyelvészeknek írta, hanem az indogermanisztikával, turkológiával, vagy másfajta nyelvészeti tanulmányokkal foglalkozó külföldi nyelvtudósoknak, hogy lehetővé tegye számukra a finnugor nyelvészet terén való tájékozódást, ami az ő speciális tanulmányaikra nézve sem fölösleges. Ez a kis könyvecske, amely rövid idő alatt már két kiadást ért, az egész világ nyelvtudósai előtt ismertté tette Szinnyi nevét, és — aminek ő bizonyára még jobban örvend — a mi 150 esztendőös összehasonlító nyelvészeti kutatásaink eredményeit.

És még legalább egy könyvet bizton várunk Szinnyeitől. Tudjuk ugyanis, hogy már évek óta dolgozik egy *Magyar Alaktanon*, amelyben összefoglalni szándékozik mindazt, amit saját és mások részletkutatásai alapján ma a magyar képzők és ragok eredetéről és történetéről tudunk. Türelmetlenül várjuk ezt a munkát, mert e kérdéskomplexumnak eddig egyetlen feldolgozása (Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtanában) ma már teljesen elavult, és a legjobb reményekkel várjuk, mert ennek a nyelvtudomány mai színvonalán való kidolgozására valamennyiünk közül kétségtelenül ő a leghivatottabb. És biztosan reméljük azt, is hogy magas kora nem fogja ebben megakadályozni, mert hála Istennek, 70 éves kora ellenére is testileg és lelkileg annyira friss, hogy öröm őt látnunk, s még nagyobb öröm őt hallanunk vagy munkáit olvasnunk.

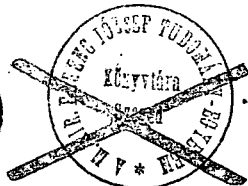
(Szeged.)

Horger Antal.

SÁRON RÓZSÁJA.

Itt él közöttünk, de tegnap még nem volt itt: hirtelen bukkant fel az utcán. Még nem tud magyarul, de egy év múlva már csodálatosan beszél a nyelvünkön; tegnap, mikor Galiciából megjött, még rongyos volt és folkhagymaszagú, de egy, két, három, öt, tíz év múlva már elegáns úr, ki saját autóján jár, ha ugyan nem vándorol tovább Bécsbe, Párisba és New-Yorkba, ahol levegőből szerzett vagyonát megsokszorozza... Ez a zsidó csoda, amin sokan bosszankodnak nálunk, de amit kevesen igyekeznek komolyan tanulmányozni és megérteni.

És ezért kellett francia írónak jönni Magyarországra (én is egynek veszem a két Tharaud-testvért, ahogy ők szeretnek a külvilág előtt mutatkozni), hogy francia írót jellemző éles, hideg szemmel észrevegye ezt az egész világot illető csodát és hogy valóságos epikai ciklussá írja át riportszerű jegyzeteit. Csakhogy ebben az eposzban nem a görög hősök nyugalmas fensége terjed: a csoda éppen az, hogy a zsidó eposzban a piszokból nő ki a teremtmény önbizalom s ez az ellentét, a gettó mocsokja és nyomorúsága és a holnapba, az Istenbe, a csodába vetett vakmerő bizalom rejtje magában azt az iróniát, ami Tharaudék zsidó könyveinek állandó hangneme. Antiszemita-e Tharaud, vagy barátja a választott népnek? Az *A l'Ombre de la Croix* idején a zsidók filozofitának tartották, mások ellenkezőleg... A *Quand Israel est Roi*-t zsidóellenes pamfletnek vélték és a *La Rose de Saron* megjelenése után valóságos koncertben írták a lapok, hogy a tékozló fiú, ime újra

megtért... Ők maguk pedig nyilatkoztak, hogy sosem voltak antiszemiták. Vájjon honnan ez az ingadozó megítélés? A dolgokból fakadó ironia magyarázza: Tharaud túlságosan művész ahhoz, hogy elejtse azt a nagyszerű kontraszthatást, ami a gettó rajza és a zsidó nagyratörés közt megvan. Politikus szemmel nézve pedig ez az ironia mindig kétélű, ha akarom vemhes... Az író szempontjai különböznek a napi politika érdekeitől.

Elég az hozzá, hogy Tharaudnak újabb nagy könyvsikere van, mert a *Sáron rózsája* már valahol az 50-ik kiadásnál tart, mint korábbi testvérei. Ezúttal a francia író eljutott a zsidó evolúció legérdekesebb pontjához: hogyan lesz az elmaradt, középkori észjárású ortodox gettózsidóból szkeptikus modern világi, ez a könyv tárgya és a Sáron rózsája nem valami gyönyörű keleti szépség, mint azt a be nem avatott hinné, — hol ér rá a gettóember a szépséggel törődni! — hanem egy modernista zsidó újság, amelyet a kis Jakob Lipschütz egy új-ócska káftán zsebében talál és amely végleg elszakítja elméjét a gettó vallásos lelkétől. Aki nem látja be, hogy Tharaud egy hatalmas problémára bukkan itt, az megérdemli, hogy vak maradjon. Van-e izgatóbb látvány, mint az emberiség kovásának nevezett elme erjedése? Jakob Lipschütz, mióta a magyar Felvidék valamely kis kocsmájában meglátta a napvilágot, a gettó csodálatos, szűkkörű rutinjában nevelkedett, mely skolasztikusabb a leghirhettebb középkori pedantériánál, de amely csak tárgyában szűk látókörű. A valóságban egy hatalmas éjjel-nappal tartó szellemi torna, mely oly rugalmassá teszi az elmét, hogy új környezetben, új viszonyok között a leghatalmasabb fegyver lesz a *struggle for life* gyilkos versenyében.

Jakob Lipschütz a surányi és homonnai jesivában (afféle talmudista iskola) élte ki elméjét a legfurcsább tárgyakon, úgy, hogy mikor először életében véletlenül szóba elegyedik egy Péterfi nevű tanárral és az Goethe Erkönygiét próbálta neki magyarázni, így szakítja félbe a patetikus olvasmányt: „Pardon, a szerző azt kérdezi, ki lovagol oly későn az éjben és szélben. Ha tudja, miért kérdi? Ha nem tudja, meg tudom én azt neki mondani?” De lassan felfedezi az új világot és ott hagyja a jesivát, honnan különben is szörnyű bűne miatt, — német grammatikát tanul társaival titokban, — távoznia kell. Egy modern zsidó családhoz kerül nevelőnek, ahol a magyar társadalommal ismerkedik meg, míg végre a tiszta-eszlári pör ráébreszti teljes zsidó öntudatára. Párisba vágyódik, ahová meg is érkezik egy garas nélkül, de mikor az éhségtől már-már összedől, a Notre-Dame mellett jiddisch kocsmára bukkan, ahol felsegitik és felszerelik utcai árusnak. Ezzel végződik Jakob Lipschütz karrierje, de mindenki érezheti, hogy csak ebben a könyvben. Mert az utolsó kötet még hátra van; a kucséber Lipschützből még milliomos lesz, de csak New-Yorkban, Ezzel a new-yorki győzelemmel zárul majd a nagy ciklus, mondotta Tharaud e jegyzet írójának, mert New-York az igazi Jeruzsálem, melyről a kárpáti gettóban álmodnak, nem pedig a palesztinai, ahol a *L'an prochain à Jérusalem!* ... riportjai szerint csak csalódás érte az örök bolyongót. Nagy érdeklődéssel várjuk a nagy stílusművészek utolsó zsidó tárgyú kötetét. Ezzel ugyan már elhagyják a magyar földet, mely immár három kötetüknek adott levegőt, színt és életet.

A magyar íróknak pedig kitünő tanulság a Tharaudék esete. El lehet ugyanis töprengeni azon, hogy miért nem magyar író írta meg ezeket a kétségtelenül magyar témákat? És miért hagyták például a lengyel Raymondnak, hogy a parasztság nagy eposzát megírja és a Nobel-díj révén világhírűvé tegye a len-

gyel földet, holott a magyar paraszt, a magyar föld is van olyan érdekes, mint a lengyel? De persze a modern magyar regény-paraszt még mindig Zola-recept szerinti erotomániakus állapot és ami a Tharaudék dolgát illeti, talán kissé restek vagyunk a rendszeres munkára, tünnyak a megfigyelésre?

(Budapest.)

Eckhardt Sándor.

A MAGYAR MŰVELŐDÉS ESZMÉNYEI.

Vannak tudományos alkotások, amik előtt a más esetekben talán szükséges és jogosult aprólékoskodó bírálóat leteszi a tollat s önkéntelen hódolattal megtorpan. A rátermettségnek, elmélyedésnek, akaraterőnek olyan imponáló művei szoktak ezek lenni, amilyeneket még a gazdag kulturális termésű nagy nyugati nemzetek tudományos könyvözönében is csak ünnepnapokon találunk, nálunk pedig, kis nemzetnél, szerencse, ha egy-egy évtized néhány ilyen alkotással valóban megajándékoz bennünket. Kornis Gyulának nemrégiben megjelent két monumentális kötete — *a magyar művelődés eszményeiről* — abban a sorsdöntő korszakban, amit történelmünkben 1777 és 1848 ölel át, ilyen jellegű alapvető munka. Okulást és gyönyörűséget találhat e műben mindenki, akit általában a magyar múlt érdekel, de főleg annak kell az itt felhalmozott problémák tömegét okvetlenül átdolgoznia, aki a magyar múltat elsősorban azért tanulmányozza, hogy annak segítségével jelenünket felfogja s kulturpolitikánk jövő útjait megtalálja. A munka frissességét, sok tekintetben alkalmosságát éppen az biztosítja, hogy keletkezésének causa movens-e nem *csak* a személytelen történelmi érdeklődés. Ismeretes Kornis hatalmas tevékenysége a Közoktatási Tanácsban: nyílt titok, hogy az utóbbi évek tanügyi reformjaiban az ő gondolatainak nagy és fontos szerep jutott. Mély filozófia van abban, hogy a jelenért és jövőért dolgozó tanügyi reformátor, az absztrakt eszméket vizsgáló filozófus tudományos érdeklődésével a múlthoz kanyarodik vissza s „a konkrét történelmi tények hullámaiba veti magát“, mert érzi, hogy jövőt formálni csak annak van joga, aki a nemzet sajátos erőinek régebbi megnyilvánulásait önmaga számára rekonstruálta s termést a magyar földön csak az arathat, aki annak titkos erőit a történelem foyamán való megnyilvánulásaiban előzőleg kifürkészte. Nem üres szó tehát, hanem szinte vallomás-számba megy, midőn Kornis munkája előszavában a múlt-jelen-jövő titokzatos összefonódottságára utal: „A jövő számára szerkesztett eszmények... egyelőre csak üres keretek, halvány elvont skémák: igazi átértelt tartalmat csak a múltnak, a nemzet idevágó küzdelmeinek s történelmi fejlődésének ismerete tud kölcsönözni nekik. Azokat az irányelveket, amelyek értelmében kell a jövőben formálnunk a magyar művelődés intézményeit, csak úgy tudjuk alaposan megszerkeszteni s életképesen megvalósítható tartalommal kitölteni, ha pontosan tudjuk, hogy a nemzet e téren eddig milyen utat járt be. Ha valahol, akkor a kulturpolitikában csakis a múlt intézményeinek s a jelen szükségleteinek kellő konvergenciájából születhetik meg a termékeny jövő.“ S az sem véletlen, hogy a német filozófusok közül is éppen az iskolai reformtörékvésekkel sokat foglalkozó Paulsen Frigyes, kinek szellemi arculata különben is sok rokon vonást mutat Korniséval, ugyancsak foglalkozott pedagógia-történelmi feladatok megoldásával is (*Geschichte des gelehrten Unterrichts, Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung*).

Kornis körülbelül ott veszi fel a tollat, ahol Fináczy Ernő (*A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*) annak idején azt letette. Kutatásainak középpontjában a középiskola áll, mert ennek „szellemi tartalma és munkája tükrözi vissza leghívebben a nemzet magasabbrendű művelődés-eszményét, annak az embertípusnak képét, amilyenné a kor szelleme s a nemzet életigénye a jövő művelt nemzedék lelkét formálni szeretné.” E központi problémából azonban fény sugárzik minden irányban s így megvilágítva látjuk az elemi oktatástól kezdve az egyetemig a művelődési törekvések legkülönbözőbb színtereit: látjuk a régi diákokat, tanárokat, az iskola belső életét, a realisztikus törekvések kapcsán a reáliskoláért, a műegyetemért, a szakoktatásért való küzdelmeket, a magyar nemzeti nevelés fejlődését stb. Közben a dolgok belső összefüggésénél, ezeknek meglátásánál fogva a művelődési eszmények története észrevétlenül kiszélesül és elmélyül a magyar nemzeti állam kialakulásának belső történetévé: a török pusztítás és a hosszú függetlenségi harcok véreszettségétől halálos lethargiába merült, Mária Terézia jóindulatú, de a nemzeti élet céljaitól idegen abszolutizmusától még inkább elernyesztett, Herder jóslatával már a világból is kiiktatott, a nemzetiségek tengerében szigetre összeszorított, felső kulturájában a holt latin nyelv uralmától fojtogatott maroknyi magyarság szemünk előtt fejlődik ömtudatos, magabizó *nemzetté*, aminek a világ 1948/49-ben a magyar becsület védelmében megismerte, amilyenként 1867-ben a maga jogát az élethez egyidőre ki is vívta s amilyenként ma szörnyű elesettségében volt ellenségeink figyelmét és megbecsülését is felkeltve újra dörömböl a trianoni börtönnek egyelőre zárt kapuján. Ehhez a gigászi teljesítményhez az erőt dédapáink, amint ezt Kornis könyve világosan bizonyítja, magasra tűzött művelődési eszményeikből merítették. Aligha lesz tehát frázis az a ma már több oldalról gúnyosan emlegetett „kulturfőlény!” Nemcsak iskolatörténet, nemcsak pedagógiai elméletek egymásutánja és egymásközzé harca az, amit kapunk, hanem nemzeti államunk kialakulásának, a magyar életakarat e csodájának dicsőséges-tragikus, leverő-felemelő története.

A gazdag tartalomból alig lehet ízelítőt adni éppen gazdagságánál fogva. A vérmes reformerek, kik a tanügyi újításokat egyik napról a másikra szeretnék begyökereztetni, olvassák el pl. az 1777-iki és főleg az 1806-iki tantervek keletkezéséről, további sorsáról szóló fejezeteket s látni fogják, milyen messze esik a jószándéktól a megvalósulás, a szótól a tett, a rendeletről a végrehajtás, milyen kényes művelet a művelődés addigi folytonosságával akár csak részben is szakítani, milyen nehéz az újat a régiből kisarjadztatni, vagy éppen a régi helyébe állítani. Az, ami van, különösen a szellemi világban, a legmakacsabb dolgok egyike, aminek akadályain az, ami lenni készül, — akár az őserdő sűrűjén — csak lassú, nehéz vergődéssel tud áthatolni. Rendkívül érdekes, legnagyobb részt ismeretlen, sokszor meglepő adatokat tartalmaz a magyar neo-humanizmus kezdetéről írt rész: Kölcsey, Széchenyi, Kossuth gondolatvilágának ismeretéhez kapunk itt eddig alig sejtett adalékokat. A legfontosabb mégis a latin-magyar nyelvtusáról s az ehhez kapcsolódó nemzetiségi problémákról szóló hatalmas rész. Aki mélyében meg akarja érteni nemzeti tragédiánkat, az tanulmányozza át e fejezeteket. Minden európai kulturnép, mikor annak az ideje elérkezett, símán, zökkenéstelenül, halálos problémák nélkül tért át közeletében és művelődésében a holt latin nyelvről a nemzeti nyelvre. Nálunk ez is, akármilyen elkésetten történt, tragikus lépés volt, tele akadályokkal, súlyos következményekkel. A régiek tehetetlenségi nyomatéka mellett

nagy akadály volt a bécsi udvar folytonos gáncsvetése, nemzetiségeink aknamunkája, sőt nyílt szembeszállása. A magyarság nem engedett, mert nem engedhetett: kivívta nemzeti nyelvének uralmát az iskolában, közéletben, irodalomban s ezzel az újjászületés korszakának felejthetetlen lendületű, ha nem is mindig szerencsés taktikájú nemzedéke megteremtette a modern magyar művelődésnek, elsősorban irodalmunk klasszikus korának előfeltételeit. E diadal nélkül nincs Vörösmarty, nincs Petőfi, nincs Arany, nincs Kossuth, nincs Deák, nem olvashatnánk ma Jókai-bübbajos meséit, nem ismerhetnénk sem Kemény zord nemeseit, sem Mikszáth agyafűrt palócait. De az eszményei után száguldó lovas mögött ott ül a sötét gond: a nemzetiségi kérdés. Ahogyan mi újjá születtünk, felébredtünk; velünk együtt újjászülettek és felébredtek a nemzetiségek is; ahogyan mi biztosítottuk nyelvünk jogait, úgy kívánták ők is az övéket elismertetni. Azok az érvek, amikkel a nyelvtusában külső és belső ellenségeink az u. n. „magyarismus“ ellen küzdöttek, már egy évszázaddal előbb készre kovácsolták a trianoni bilincseket, amiket elernyedésünk fatális pillanatában azután a sors valóban kezünkre-lábunkra húzott. A kétségbeesítő dilemmát nem tudtuk megoldani; vagy megmaradunk továbbra is a latin mellett, ami egyrészt anachronisztikus lehetetlenség lett volna, másrészt eleve csírájában öli meg a nemzeti nyelvhez kötött magasabbrendű művelődés minden lehetőségét, vagy diadalra visszük a magyar nyelvet s akkor friss nemzeti államunk szervezetébe mindjárt bele is oltjuk a kérlelhetetlen mérget, mely a gyengeség egy előre ki nem számítható pillanatában azután okvetlenül hatni, talán még ölni is fog. A történelem azonban azt bizonyítja, hogy mi nem tartozunk a gyenge szervezetű népek közé: ehhez kissé sokat kiálltunk már. S az még egyáltalán nincs kipróbálva, hogy az a kérlelhetetlen mérég mennyire időálló. Kornis könyvéből erőt és bizalmat kaptam, hogy töretlenül higgyek annak a népnek jövőjében, mely a felújulás korának művelődési eszményeit a maga számára megformálta és azoknak megvalósításáért olyan nemes hévvel s akkora szívóssággal küzdeni tudott.

(Szeged.)

Husztli József.

RAMUZ.

Lalou a *Jelenkori irodalom története* c. művében bizonyára nem ok nélkül kísérelte meg Ramuz, Péguy és Claudel között a párhuzam megvonását. Természetesen nehéz itt közvetlen hatást bebizonyítani, főleg ami Péguy-nek Ramuzra való hatását illeti. De az egyenes leszármazás hiánya még nem zár ki bizonyos kedvezően szerencsés hasonlatosságokat, melyek főleg a stílusban ütköznek ki. Kétégyikről Ramuz és annyira távol áll P. Claudel sújtásos és hivatkozó ünnepélyességétől, mint Péguy fecsegő bonhomijától. De az elsőtől nyerte biblikus és néha apokaliptikus inspirációját, a miszticizmust, a titokzatos és természetfölötti iránt való hajlamát és érzékét, a művészet konkrét és kézzelfogható kezelését, ép azért, mert szimbolikus; a másiknak köszönheti nyelvének áttetsző tisztaságát, a súlyos elöretörést és végül: megreszkettető és diadalmas boldogságát az ítéleteinek és biztonságának. Ha Ramuz helyét keressük író kortársai között, még Jammeshoz lehetne hasonlítani, kinek az egyszerűséget, a készakart ügyetlenséget és a föld szeretetét köszönheti; Maeterlinck-hez a sors és a halál iránti ér-

zéke miatt, az ismeretlen erőiben való hite és ama fenyegetések miatt, melyek az emberekre súlyosodnak (rokon vonásuk az örökös várás is); de Jules Romains-hez és l'Abbaye-hoz is, mert egészségesen képes meglátni a realitást és némi ér-zéki profétaiság is van benne, — de főleg epikus jellegénél fogva hasonlít hozzá-juk, unanimista és mozgóképszerű utolsó műveiben, ami valóban meglepő.

De e néhány hasonlósággal alapvető különbségek állanak szemben. Még Claudel-től is különbözik, aki téziseket illusztrál, holott Ramuz a leírásra szorít-kozik; — aki dalol, holott Ramuz elbeszél; — aki főpapiasan szertartásszerű, Ra-muz ellenben ingújjra vetkőzött; — az előbbin súlyos teher a kultúrája és a theo-logia, az utóbbi önként vetkőz le magáról minden intellektualizmust és soha sem dagasztja emfatikussá a hangját.

Sőt, mi több: Ramuz az autodidakta és az elszigetelt szerepét játssza; azt is színleli, hogy nem ismeri az irodalmi életet, de nem vesz tudomást hazája politikai életéről sem. Az ember érdekli, nem a polgár; vele kapcsolatban a regionaliz-mus szó használata is helytelen és nem is eléggé kifejező. Ramuz nem svájci író, sem romand író, még csak nem is „vaudois“ író. Svájci irodalom nincs, mert Vaud kanton felosztását Ramuz tovább folytatja: Délre, a Tó vidékére és Rhône vidékére és úgy véli, hogy a vízválasztón, a Rajnán túl már más faj él. Meg kell állapítani, hogy ő a francia irodalomba nem valamilyen regionalizmust, nem valamilyen cou-leur locale-t hoz, hanem hozza a föld szellemét és általában a falú szellemét, rövi-den: a vidékiességet (regionalizmust).

Az ember. A tárgyak, a dolgok keblén fekvő ember, akinek mindennapi pen-zumát tanítja. Az élettelen dolgokkal küszködő ember és nem — mint a klasz-szikusoknál — az önmagával küzdő ember. A természetbe veszett ember, a vele egytestté lett ember, az élettellel immár egy tömböt képező ember, mintha a domborzat és mozgás egyszerre eltűnt volna s mintha minden csak egy síkban volna már. A kívülről látott, stilizált és immobilizált embert leírja, de nem elemzi; képek sorozata jelenik meg, amely sorozatban a folyó idő árnyalatát a mozdulat-lanságok sorozata helyettesíti: az elbeszélést a leírás meg nem szakadó párhuz-mossággal kíséri; csökevényes pszichológia ez egyszersmind, mindabban, amit kimond, de mély ott is és abban, amit elhallgat: mindenki láthatja, hogy Ramuz nem regényíró, hanem talán inkább festő... Egész filozófiája festői (a festőé), egybeolvad a térrel, széles ecsetvonásokat ken hatalmas vásznanakra, erős, élénk, tömör festéket; konturjuk mintha élesen vágott, mélyen vájt lenne. Szorgosan ha-tol a realistáig; *ráhajol* a földre s elnyomja, lefojtja az élet minden hangját, azért, hogy füle csak a rögökét hallhassa s elmondhassa nekünk teljes-tökéletesen; azért, hogy megkérdezze tőlük minden titkukat. Ilyenkor énekli meg a biztos, éles ho-rizontokat és méla fényüket.

Érzései és a csönd éltetik művészetét. Nem határoz meg soha semmit, sem a helyet, sem a kort s megelégszik azzal, ha meséit legendák sugárkoronájával fonhatja körül. Miután megpróbálta erejét a realizmusban (*Aline*), az apokalypsis útvesztőjébe veti magát (*Terre du Ciel, Guérison des malades*) és legújabbán víz-szatér a térbelihez, a földrajzilag határolthoz és a mozihoz (*Salutation paysanne, Séparation des Races, Passage du Poète, l'Amour du Monde*). Mégis talán azok a mesterművei, melyekben mindhárom írói módját segítségül hívta az alkotáshoz: a *Signés parmi nous*, a *Règne de l'Esprit Malin*, *Adieu à beaucoup de person-nages*.

De neki csak esztétikai gondjai vannak. És amikor csak két dimenzióban látja az embert: erre redukálja, mint egy primitív festő — ezt azért teszi, mert az ő szemében mi valóban csak az élettelen dolgok játékszerei vagyunk, a természeti erőké, vagy a tömegeké, amelyeknek egyedül van valóban életük. Mi csak ezeknek a tömegeknek „gondolkodó csápjai” vagyunk. A dolgok elemi módon való szemléletére kényszerít bennünket; valami alázatos anthropocentrizmusra, a létező világ létezésének folyamatában, amely lát és amely, minthogy lát, megteremt a világot. Mert a realitás, a valóban létező, csak a mi víziónk. Így van az, hogy Ramuz kívülről látja az embereket, s ezek az emberek a világot önmagukban, ben-sejükben látják. Egyszerű lelkek ezek, mítsem tudnak a hajdani nagy konfliktusokról. Falusi életüket élik s hiányódnak-vetődnek az ég ítélete s a véletlenek szeszélye között. Leigázottan hajolnak a kényszerek jármái alá. De Ramuz dicsőíti munkájukat. Ő kormányozza az eseményeket. A „költő” ő, bár néha úgy érzi, hogy más volna a szerepe; ilyenkor eltűnik messzire az *ünnep orgiditól*, elvonul távolra a szerelmektől, amik akkor születnek, mikor a munka megszűnik. És az ünnepből már csak egy fölcsapó tűzijáték emelkedik a domb fölé, üdvözölve a költőt örök búcsúzásul.

(Genève.)

Aldo Dami.

VAJDA JÁNOS.

Arany János szerint, vagyis a magyar lélek értékelése szerint: „... kis-fajban... Költő az legyen, mi népe...” Ez a nép és Vajda János azonban alig értette egymást. Az ő világa más: az egyéni mikrokozmosz világa, egyszersmind új magyar költői világnézetnek: az individualizmus irányának kezdete. És mégis, hozzánk Vajda áll közelebb. Vajdát lelki ösünknek érezzük, annak, aki ezen a földön először faragott bálványt az egyéniségből, abból az egyéniségből, amely minékünk olyan fájdalmas örömünk és olyan kétséges dicsőségünk.

Ebben az ihletésben fogantatott költeményei tele vannak valami lehangoló sejtelmességgel, romantikus disszonanciával, bizarr képzelődéssel. Olyanok, mint a böcklini kompozíciók.

Diákkora jórészt Pesten, a nagy idők, nagy emberek mágikus közelségében telik el. Különös dolgoknak a szemtanuja, részvevője. Valami, a magyar életben eddig soha nem tapasztalt ösztönös izgalom, hatalmas alkotó kedv, általános lelkesedés forr ebben a nemzedékben, amelyiknél különbet a magyar hümusz sem előtte, sem azóta nem termett. És ezek a feszülő energiák egy célban találkoznak: szolgálni valami módon a hazának, kinek-kinek az ő talentomai szerint. Majd elérkezett az idők teljessége: kitört a szabadságharc, a magyar idealizmusnak ez a legelszántabb tiltakozása az örök magyar balszerencse ellen. És — most is alulmaradtunk!

Vajda János érzékeny kedélyét is áttüzesítette az új magyar időknek ez az új szelleme. Alakításában neki is van valami kis része: vándorszínműs. kezdő költő, márciusi ifjú, honvédhadnagy, „flamingó”, majd császári közlegény. Jókai Mór ezekből az időkből — igen találóan — ilyennek jellemzi őt: „Vajda János valódi eszménye a fiatal óriásnak: erős, de még kamaszévekben növekedő termet. Tud.

gyöngéd lenni, tud lángolni, majd meg epés, maró, mintha két különböző ember volna benne egyesülve. Egyik vonásában dölyös bojár, másokban felgyürkőzött sansculotte, harmadikban igazi költő. Keverve a gyöngy a mákkal. És amellet szilaj“.

Ezt a húszéves talentumot azonban a magyar romanticizmus élő hagyományai és Petőfi új iránya egyelőre tökéletesen meghatározzák. Költészetének konvencionális ihletanyaga 48 előtt: a „honárulók“ vétkei, csodavárás, a jobb jövő romantikus hite, a szabadságharc idejében pedig a bízó Petőfinék szenvedélyes optimizmusa, irányzatossága elől talán nem is akar egyéni utakra térni.

Költészete csak később, akkor válik egyénivé, amikor az ötvenes évek halottvirrasztását, letargikus közhangulatát, saját magyar fájdalomát mindenképpen méltó erővel, a hivatottak tehetségével fejezi ki. Ennek a költészetnek — amelyik különben nem is Vajda János érzelme, hanem a Zrinyiben és Széchenyiben, Kotonában és Arany Jánosban, a kurucköltészetben és Ady Endrében is megnyilatkozó örök magyarságé — ennek a költészetnek textusa mindig ugyanaz: siratás, zokogó csúfolódás, reménytelen lázadozás, a „miért is“ eksztatikus gyötrődése. Vajda János vétkezhetett bár életével, későbbi költészetével önmaga és a magyar poétarend kényes méltósága ellen, ezzel a szolgálattal azonban a maga idejében teljesítette a magyar költő örök kötelességét, amely pedig csak a választottáknak juthat drága osztályrészül.

Eddigi költészetével azonban mégis nehezen nőtt volna ki korából, a magyar XIX. századból, aligha lenne manapság hatásában egyik legelőbb régi költőnk. Hogy költészete mégis új irodalmi iránynak, a magyar dekadenciának lett egyik őse, abban *Ginának*, illetőleg: a Vajda előtt Ginában mutatkozó örök nőnek van eldöntő része, aki ettől fogva egyetlen ihletője, költészetének leghatalmasabb alakítója lett.

Valószínű, ha Vajda meghallgattatásra talál Ginánál: jó férj, boldog ember lett volna belőle, de közönséges versfaragóvá züllött volna, mert szenvedés nélkül aligha van igazi költészet. De Gina másé — mint Vajda mondja — „egy hitvány grófi majomé“ lett. „Óh tudás, megátkozott fa! Elveszett paradicsom! . . .“

Egyik modern kritikusa — Pásztor Árpád — így jellemzi Ginához való viszonyát: Nem bír Gina nélkül élni, de azt is tudja, hogy ez után a pillanat után, melyhez „a lét . . . hasonlót többé már nem ad“, soha nem fogja csókolni, még ha Gina akarná, akkor sem. A megsértett vadkan visszahúzódik, magába zárkózik, de nem felejt. Dacosan lemond róla, de perverz, önkínzó szenvedéllyel idézi a szeretett fantómot, a visszahozhatatlan múltat a *Sirámok*, *Szerelem átka* és a *Gina emléke* ciklusában. Ez a „bukott angyal“ egész életére megalázta Vajdában a férfit, de a költőnek így lett önmagára találása, örök inspirációja.

E szerelmi lírának uralkodó érzelme a gyűlölet, a gyűlöletnek ezer változata. Gyűlöli, azaz: fokozott szenvedéllyel szereti Ginát, mert az *ő férfitértékeit* nem vette észre. A kényszerű és reménytelen aszkézisban elcsigázott költő ezért látja kényszerképzetes lelkével, exaltált képzeletének minden érzéki látomásával, nyelvének dekadens stílusával a bálványt a legkülönbnek, egyetlennek minden nők között.

Vajda, illetőleg a modern költőálcás sátán szerint a nőnek lelke nincs, a nő nem lehet elrendelt párja, kiegészülése *neki*, az Übermenschnak, csak örök, soha le nem győzhető ellenfele. Szerelme nem a Dantenak éteri érzése, sem a

kereszténynek oltárhoz vezető szerelme, hanem a női testnek, a formai szépségnek telhetetlen kívánsága, újpogány kultusza.

Ginán túl kiesik költői érdeklődésének köréből minden, illetőleg minden más: a hamleti-lelkű Vajda örök tünődései Istenről, életről, halálról, természetéről csak arra szolgálnak, hogy az ő végtelen szerelmének, vesztességének kozmikus nagyságát hozzájuk mérje, föléjük helyezze. Vajda János nem azért volt dekadens költő, hogy a lét e gyötrő titkainál ne találja elébbvalónak, misztikusabbnak a maga fájalmát.

Vajda János differenciált költői egyéniségében sajátosan találkozok össze múlt és jövő. Szinte csak az ő költészete biztosítja a magyar líra előkelő folytonosságát irodalmunk klasszikus kora és a XX. század törekvései között. Költészete a maga ihletén kívül egyrészt Vörösmarty és Petőfi stílushagyományaiban, másrészt a nyugati irodalmak új perspektíváiban (impresszionizmus, szimbolizmus), dekadens világnézetében gyökerezik. És ezeknek összefoglalásáért lett Vajda János költészete, költői stílusa a modern magyar líra új, édesbús stílusának halhatatlan úttörése.

Kortársai, a kiegyezés Magyarországnak többé-kevésbé megelégedett polgárai nem igen értették meg Vajdát. Vajda az irodalommal törődő régebbi nemzedéknek érhetetlen külön, szertelen forradalmár, a legifjábbnak elmaradt öreg. A hivatalos irodalmi közvélemény csak a fin de siècle fáradt, eseménytelen újságíróját, az összeférhetetlen természetű férfiút, azt a költőt látta benne, aki el mérésztelt térni irodalmunk egyedülinek hit irányától: klasszikus hagyományaitól. De azt már nem volt kedve észrevenni, hogy Vajda János dekadens poézisa a hanyatlani kezdő magyarságnak volt párhuzamos költői kifejezése.

A legifjabb kortársak, a *Hét* köré csoportosult fiatal újságírók törekvései pedig sokkal inkább a hagyománytalan, idegenlelkű budapesti talajból sarjadztak, semhogy Vajda János között, aki mégiscsak a szabadságharc honvédje és az önkényuralmi magyarság virrasztója volt és ezek között a kozmopolita intellektuellek között az ugyanegy roboton: az újságíráson túl is valami összetartozásbeli közösség keletkezhetett volna.

Amikor azonban a XX. század nagy költői forradalma, Ady Endréék mozgalma, a modern magyar lelkiség a jóhiszemű kételkedők előtt igazolni akarja magát, amikor az új magyar költészet előzményeket, magához hasonló törekvéseket keres irodalmi múltunkban, akkor a nyugatos magyarok egyszerre ráismernek Vajdában az új idők új dalainak előre küldött hirdetőjére. Vajda és ez az új költészet egymásra ismerhetett egyebek között a hivatalos elnemismertetésben „az örök egyedültség bús magyar titkában” is. Maga Ady Endre „Montblankembernek”, szent elődjének, nagy rokonának nevezi.

Megtalálták és jól látták, meg benne ősibb magukat, azt, hogy Vajda Jánosban már végletes erővel, a megérés reménye nélkül kezd egymással küzdeni magyar lélek és idegen modernség, szilaj öröm és fáradt kultúra, hagyományos morál és nietzschei átértékelés, az akarat végtelen aspirációi és a tehetetlenség peszsimizmusa: Ady Endrének, az új magyar irodalomnak, a mi nemzedékünknek ez a merő esztétikumnál megmérhetetlenül több és komolyabb: tragikussá érett, kilátástalan vergődése.

Vajda János az első között volt, akik a modern magyar léleknek ezt a szépséges szomorú Janusarcát áldhatták és átkozhatták magukon.

(Szeged)

Bálint Sándor.

NYELVÉBEN ÉL A NEMZET.

E szálló ige eredetét Tóth Béla (Szájraól szájra, 1895, 184. l.) II. József németesítő törekvése által keltett ellenhatásban keresi, „hogy azonban ki adta először a gondolatnak ezt a tökéletes alakot: eddig — úgymond — nem sikerült kiderítenem“. Említi Bessenyei és Kölcsey ily értelmű kifejezéseit s Széchenyiről a *Hitelből* (1830) idézi ezt a mondatot: „Az egészséges nemzetiségnek pedig egy főkísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fennmarad, a nemzet is él“.

Széchenyi e szavainak és számos hasonló nyilatkozatának nyilván hatása volt e gondolat későbbi fogalmazására és feltehetően éppen e tekintetben is, mint egyébként, Széchenyi hatása alatt állott Joó János könyve (Nézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában; Budán, a m. kir. egyetem betűivel, 1841). Ennek az 1839-ben írt munkának 32. lapján olvasható ez a mondat: „Sokszor és sokak által kifejtett már azon legtisztább igazság, hogy *minden nemzet csak nyelvében él* . . .“ A szálló ige mai alakjától ez nem különbözik jobban, mint a „Magyarország nem volt, hanem lesz“ az eredeti fogalmazásától.

(Szeged)

I. S.

ALFÖLD.

A „VIDÉK” SZOCIOLOGIÁJA. *)

Mint a Magyar Társadalomtudományi Társulat elnöke elsősorban köszönetet mondok a szegedi egyetemnek, hogy meghívásával módot nyújtott nékem — ha mindjárt egy-két napról van is szó — a hazatérésre. Mert az ember ott van otthon, ahol azokkal van együtt, kikkel életének legjelentősebb részét töltötte el. Én pedig — a család szűkebb körétől eltekintve — a kolozsvári, majd szegedi tanárokat tekinthetem legiőbb életemlékeim osztályrészeseinek. Az ő társaságukban kezdtem meg — még Magyarország boldog korában — egyetemi tanárságomat; vesztett csata után velük együtt sirattam meg azt a zászlót, amely magyar kultúránk erdélyi jelvénye volt, s melyet a kulturátlan, de szerencsés ellenségnek voltunk kénytelenek átengedni; az ő körükben ettem a kivertség kenyerét, s helyezkedtem el utóbb Szegeden, az új otthonban, melynek derék vezetői kezdettől fogva annyira értettek ahhoz, hogy a „jövevények”-ben a múlt szenvedések sajnó-fájdalmát a szíves fogadtatás örömeivel enyhítsék.

De a szubjektív mozzanatoktól eltekintve mai összejövetelünknek örvendestek tárgyi okai is vannak. Nem véletlennek dolga az, hogy midőn a Magyar Társadalomtudományi Társulat a maga elé tűzött eszmék ismertetése és terjesztése céljából a vidékre gondolt, mindenek előtt Szeged jutott az eszébe. Szeged bizonyára nem a legrégibb múlttal rendelkező vidéki kultúrhelyünk; itt az Alföldön Debreczen egy ősbib, kialakultabb, bár zártabbkörű műveltségnek a letéteményese; de viszont az új egyetemek által képviselt szellemnek befogadására mintha Szeged mutatná a legnagyobb készséget és így mintha joggal e helyhez fűzhetnénk a jövő fejlődés tekintetében a legnagyobb reményeket. És ennek a fejlődési lehetőségnek horderejét különösen akkor fogjuk kellő módon értékelni, ha világosan látjuk, hogy a középpontnak, a fővárosnak és a vidéknek kölcsönös viszonya a csonkává tett Magyarországból műveltségi szempontból is teljesen megváltozott.

Nagymagyarország szükségkép, földrajzi helyzetétől meghatározottan centralizáló politikát folytatott. Erre utalta már a nemzetiségi kérdés is. Arról volt szó: az idegen fajú és nyelvű perifériákat a nagy távolság ellenére is szorosabb kapcsolatba hozni a középponttal az egységes közigazgatást alátámasztó anyagi és kulturális érdekelttség által. A kívánt eredmény nem is maradt el: a mindenkor renitens oláh nemzetiségtől eltekintve, Budapest az egész ország erőforrásaiból mindent magába szítt, ami egy állami nagyterület fővárosát anyagi és szellemi javakban gazdaggá, népessé, forgalmassá teheti.

Azóta a politikai ténkép — sajnos — megváltozott, s vele együtt változtak meg a bennünket most érdeklő viszonyok és feladatok is. Megszűnt a fővárosnak külön rendeltetése a nemzetiségek békés asszimilációjára, s ezzel egyúttal azon jogigényei is megszűntek, amelyeket ez alapon a maga kivételes prosperációja végett támasztott. Viszont előtérbe lépett — már csak mint e negatívum következménye is — az a sürgős feladat, hogy az addig túlon túl elhanyagolt és immár tisztára magyar vidéket fokozott figyelmünkre méltassuk. Mint ahogy még a legnagyobb baj is ritkán jelentkezik némi előny nélkül: most végre rácszméltünk saját fajunk gondozására. Helyenkint és vidékenkint módosuló célkitűzéseket és eszközöket kíván ez a faji politika, mert maga a fajta is helyenkint és vidékenkint:

*) Előadás a szegedi egyetem aulájában 1927. évi május 26.-án.

módosul. De végső célként immár az a magyar glóbusz lebeg szemeink előtt, amely a külön ápolt és kiművelt magyar fajtársrészeket oly módon foglalja össze egységbe, amiként földgömbünk különböző népeit az egész emberiség.

A mi tudományunkat, a szociológiát, kettős szempontból érdekli a vidék. Először azon elkülönülések szempontjából, amelyek az egyes helyi társas állapotokat jellemzik és a többtől megkülönböztetik. Imént hoztam szóba a magyar faj variációit. Nos, a magyar szociográfiának azt az alapvető segédtudományát, mely ezekkel foglalkozik, a magyar antropológiát, csak oly módon lehet majd megteremteni, ha előbb a szükséges testméréseket vidékek szerint elvégezték, s az így nyert adatokat a történeti: a településre és a keveredésre vonatkozó ismeretekkel kapcsolatba hozták. Már közvetlenül a szociológus figyelmét hívja fel — itt Szegeden a legnagyobb fontosságú realitás erejével — az alföldi tanyai élet. Szociális politikánk — közigazgatási ágazatában ép úgy, mint a tanügyében — ép most kezd e kérdéssel behatóbban foglalkozni. De azért — tudtommal — még mindig nem áll egy olyan összegű monografia a rendelkezésünkre, amely a magyar településnek e rendkívül érdekes módját összes történeti feltételeiben és társas következményeiben elméleti módra tárná elénk.

Ami a vidéket a szociológia szemében másodsorban teszi tanulságossá, az az a körülmény, hogy a vidék kisebb méretek között, egyszerűbb formában, de ép ezért sokszor jobban megfigyelhető módon tünteti fel ugyanazt a társas jelenséget, melyet a nagyváros feltüntet. Az élet alapjellegében mindenütt egy, mert — akárcsak mint Leibniz monasza — legegyszerűbb megnyilatkozásaiban is az egészet fejezi ki. De a közös alapformák és — sajátságok mégis változtatásan minősülni és komplikálódni fognak a helyi tényezők és a kulturális fejlődésnek fokozatai szerint. A legszövevényesebb formákat mindenkor a nagyváros fogja bemutatni; mert az adott életviszonyok legmagasabb teljesítményét képviseli és mert kondenzált emberiforgatagában a legfelsőbb mértékig meríti ki a társas kapcsolatok és érintkezések lehetőségeit. Ezzel szemben a vidék egyszerűbb, kevésbé szövevényes, de mindez okból alapindítékaiban jobban megérthető állapotokkal szolgál a társadalom kutatójának. A statisztikai módszert szűkebb körben, de finomabb részletezésig és motívumkeresésig lehet alkalmazni a vidéki, mintsem a nagyvárosi élet magyarázatára, legyen bár szó a foglalkozások eltolódásairól, a családi élet erkölcséről vagy a mozi hatásáról. A vidék mintegy az experimentum területe a szociológus számára; itt is — de szándék nélküli közvetlenséggel — ki vannak zárva olyan tényezők, melyek zavarólag befolyásolnák az alaptünemény vizsgálatát.

Csak nagy vonásokban mutathattam rá a vidéknek szociológiai feladataira, amivel egyúttal a vidéki szociológusnak hivatására is rámutattam. Egy általános társadalomban bizonyára nem az összes képzelhető szociográfiák eredményeként alakul ki; de viszont a hely és idő módosulásaival beszámoló ilyen szociográfiákra a legáltalánosabb társadalomban is rászorul, ha nem akar az emberi elme önkényes játéka maradni. Amennyire társulatunk szegedi tagjait ismerem, biztosan számítok arra, hogy részükről a társadalom-bölcsészet nagy kérdésein kívül a szegedi társadalom speciális kérdései sem maradnak majd beható tanulmányozás és feldolgozás híján; hogy a magyar szociográfia irodalmában mindenkor kiváló hely fogja majd a szegedi szociográfiát megilletni. E várakozás reményében nyitom meg a Magyar Társadalomtudományi Társulat szegedi vándorülését.

(Szeged 1927 máj. 26.)

Horváth Gyula.

A DUGONICS-TÁRSASÁG JUBILEUMA.

Házak százai, a benne lakók ezrei még nem város. Azzá a közgazdaság s különösen a közművelődés avatja. Amazt gazdasági körülmények szerencsés találkozására, emezt a lakosok növekedő lelki szükséglete eredményezi. Ha a gazdaság fejlődésképes, a lelki szükséglet törvényszerűen jelentkezik. Ha a magasabbrendűség vágyának csöppjeit közöny nem szikkasztja, hanem fogékony lelkektől összegyűjtöttek medret ás, vígan csörgedezik s vitorlát bonthat rajta a kultúra hajója. Ez a hajó csudálatos módon annál bátrabban halad, minél nagyobb a terhe. Az összegyűjtés alakja a közművelődési, irodalmi, tudományos, művészi stb. társaságok.

Szegeden több mint félszázados az ilyen irányú törekvés. Kísérletek bukdácsoltak, míg harmincöt év előtt megalakult a tudományok művelőiből s a szépírókból a Dugonics-Társaság. A névadó Dugonics András korát megelőzően Szegeden kultúra csak nyomokban vegyelemezhető. Ő és Vedres István, a zseniális mérnök az első korszak, Mikszáth-Gárdonyi-Tömörkény a második, Móra-Juhász a jelen s bizonyára jó hosszú ideig a jövő. A felejtetetlen és nemes emlékü első elnök, Lázár György, agitációja a második korszakban hívta életre a *Dugonics-Társaságot*. Abban az időben, amikor az árvíz utáni város nagy magabizóan szárnyal a felvirágozás régiói felé. Bár időközben az országot is, a várost is vészek szaggatták, a Társaság szüntelenül működik. Felolvasásokkal, országos nevek szerepeltetésével, emlékünnepekkel, pályadíjak kitűzésével, könyvek megjelentetésével tölti be programját. Boldog időkben Délmagyarország szellemi fókusa volt, ma a végvár Szegedről árasztja a közművelődés fényét és melegét. Bölcső korától kezdve a város erkölcsi és anyagi támogatását s a társadalom szeretetét élvezi. Tagjainak szellemi erejét ma az egyetemi tagtársak közremunkálása is gazdagítja. Ezek a tényezők képessé tették, hogy nemcsak a városban lakókat, hanem helyükbe szállva, a tanyavilágot, sőt a szomszéd városokat is megnyerte előadásai meghallgatására. A város szellemi fejlődésének belterjességét igazolja, hogy rajta kívül már más irodalmi, tudományos, közművelődési, művészeti, egyetemet és városi múzeumot is pártoló társaságok alakultak és sikerrel működnek. Ez ad reményt, hogy a Dugonics-Társaság a tisztességgel végzett munka dicsőséges múltja után további eredményekkel biztató jövőnek nézhet elé. Annál is inkább, mert már csak a szegedi zurnalisztika révén is dúsan sarjad körülötte az ifjú író nemzedék.

Nem akar ez a néhány sor a Társaság története lenni, csak a nap feljöttét megelőző hajnali kakasszó, mert a harmincöt év történetét a *Széphalom* jövő számában a legavatottabb toll, a Móra Ferencé fogja megörökíteni.

Ez a szám még csupán a Társaság vezérlő csillagának, Dugonics Andrásnak az arcképét tűzte ki szellemi égboltjára. Azét a férfiút, akinek tüzes magyarságát, nemes haladásvágyát, nemzetének öröklétében, virágzásában való törhetetlen hitét magára nézve egyaránt törvényül vallja a *Széphalom* is, a Dugonics-Társaság is.

(Szeged.)

Szalay József.

SZÉPHALOM

Folyóiratunk a második évfolyam előtt áll. Ha visszapillantunk a kezdet nehézségeinek esztendejére, örömmel állapíthatjuk meg, hogy a *Széphalom* támasztott némi visszhangot a magyar sajtóban. Az első szám kedvező fogadtatásáról már beszámoltunk *A Széphalom taglalatja* címmel (*Széphalom* 1927:210). Az a polémia, amelybe a *Budapesti Szemle* támadása kényszerített, csak növelte folyóiratunk visszhangját és erősítette az alapítók kitartását. Kitűnő reklámot kaptunk az *Uj Nemzedék* részéről, amely — nevét meghazudtolva — Voinovich Géza segítségére sietett. A régi nemzedék vétőjét persze átvette a *Szegedi Uj Nemzedék* is és a cáfolatok és nyilatkozatok központjába ismét belekerült a *Széphalom* . . . Mondanunk sem kell, hogy a *Szegedi Napló* és a *Délmagyarország* ezúttal is mellettünk állott. J u h á s z Gyula vezércikkben emelt szót „az irodalom egyessége”-ért (*Délmagyarország* ápr. 10.): „. . . a Budapesti Szemlének fáj a látvány, hogy Vargha Gyula és Juhász Gyula, Szabolcska Mihály és Oláh Gábor egy kalap alá kerültek a Széphalom hasábjain, amely egyszerre igyekszik megvalósítani a kettészakadt magyar irodalom egyesítését és a kozmopoliszi ködbe vesző magyar irodalom decentralizációját. Mindakettő olyan törekvés, amely csak elismerést érdemel, nem gáncsokat.” Humoros epizódja a polémiaának, hogy maga a *Budapesti Szemle* is kénytelen volt M é s z ö l y Gedeonnak egy helyreigazító nyilatkozatát közölni.

A 4—6. szám megjelenése alkalmából már nyert ügye volt a *Széphalom*-nak, mely a *Szegedi Napló* kritikája szerint „dokumentuma a modern szellemiségnek s az új fogalmazású és felfrissült tartalmú magyar konzervatívizmusnak.” A *Magyar-ság* és A *Mai Nap* híradásai mellett jól esett olvasnunk azokat a meleg sorokat, amiket a testvéregyetem városának közlönye, a *Debreceni Szemle* szentelt vállalkozásunknak: „Uj és talán sok más próbálkozásnál frissebb, szívósabb hajtás zsendült a magyar irodalmi élet fáján . . . A *Széphalom* sikere a magyar vidék sikere lesz . . .” (Hankiss János cikke, 77. l.). Raith Tivadar, a *Magyar Írás* fáradhatatlan szerkesztője, a legfiatalabbak revüjének köszöntését hozta: „Különös jelentőséget kölcsönöz a *Széphalom*-nak az a körülmény, hogy hosszú idő óta ez az első kísérllet a különféle generációk szellemi kooperációjára.” (1927, 3. sz. 17. l.)

*

Két kritikát különösen ki kell emelnünk a *Széphalom*-mal foglalkozó irodalomból. Az egyiket a nemrég váratlanul elhunyt regényíró, V á r y Rezső közölte P i n t é r Jenő folyóiratában, az *Irodalomtörténet*-ben. A jóindulatú kritika elismeri „azt a konunkban páratlan bátorságot és önzetlen lelkeséget, mely egy ilyen folyóirat tervének megvalósításához kellett” és üdvözlí „Szegeci városának literáry gentlemanjeit, Kazinczy-lelkü tudósait, íróit és szellemi kincsekben gazdag mecénásait . . .” (1927:17. l.). A másikat S z o m b a t f á l v y György írta, a *Társadalomtudomány* kitűnő szerkesztője, aki a nemzeti célkitűzések elvi magaslatáról bírálta folyóiratunkat és cikkében egyúttal a magyarság súlyos problémáit is érinti. A magyar és egyetemes folyóirat kérdése vetődik föl S z o m b a t f á l v y szavaiban: „Csonkká szabdalt ország és porba hullott nép számára irodalmat, művészetet, magasabb szellemi kulturát termelni . . . nem vétkes fényűzés, nem haszon-talan erőlködés? A szegedi írók és egyetemi tanárok azt mondják, hogy nem. A

Széphalom első két száma e tizenöt ívnyi vers, novella, elmélkedés, esztétikai és filozófiai tanulmány, művészeti és irodalmi polémia is mind amellet tanúskodik, hogy az életre született, hogy nem a csillogás vágya, hanem a hatni akarás ösztöne hozta napfényre. Erő van bennük s életakarát, amely szerves része a nemzetének, annak, amely más-más helyen, más-más formában jelentkezik: Kecskeméten mint a faj tisztaságát kereső népakarat, Sopronban, mint a nemzetiség áldozatossága... Új szellemi gócek keletkeznek s hogy a legerősebb éppen Szegeden támadt, ez nem lehet véletlen jelenség. A magyar lelkimatériának e dúsgazdag medencéje, ez a beoltatlan, de egészséges, friss alany magába fogadta a tapasztalt magyarságú, történelmet látott és csinált Erdély legmagasabb szellemi szintjét jelentő intézményét, a kolozsvári egyetemet s e nemes oltóág máris érleli nemes gyűrűleseit. Bizonyos, hogy Szeged már régebben és több jelét adta szellemi, főleg szépirodalmi termelőképességének, de semmi kétség, hogy a mostani nagy kilendülést annak a nagy szellemi súrlódásnak heve szülte, amely az alföldi magyar szűkszemű, de magabizó életszemlélete és a messzetekintő erdélyi lélek finom, szépséget kereső lelkisége érintkezéséből származott."

Sajnos, nem idézhetjük egész terjedelmében a szép cikket. Pedig nemcsak hozzánk szól az intelm: „Lesz-e ereje és bátorsága a *Széphalom*-nak, hogy távol-tartsa sajkáját a *Nyugat* ingoványaitól s azoktól a lanyha haboktól, melyeken a *Napkelet* hajója ring és kimerészkedve a sík tengerre súlyosabb terhet is vállalni a szabadsodró ár felett?” A bátorság nem fog hiányozni, de hogy erőnk lesz-e hozzá, az részben a bátorság kérdése is, részben pedig nem pusztán tőlünk függ. A *Társadalomtudomány* szavaiból mindenestre — harcainkra is — sok biztatást méríthetünk: „Nem véletlen, hogy a modern szellemiséget és a hagyománykeresést összehétközíteni akaró *Széphalom* az első negyedévében heves irodalmi harcot provokált s az is természetes, hogy az *Ady-kérdés* van-e harc középpontjában. Jó jel, hogy a szerkesztő első mozdulattal az irodalmi kérdés gyökeréhez nyúlt. Kétségtelen, hogy ma, nyolc évvel a költő halála után, az Ady-recepció ügye csaknem kizárólagos irodalmi kérdésként nyugtalanítja a lelkeket... Az Ady-kérdést tisztázó harcból csak egy elv kerülhet ki győztesen, az, amely a magyar kincsek egész skálájának megbecsülését kívánja, amelyet szerencsére a *Széphalom* is homlokára írt.” Ennyi bizalom után jól esik egy kis bátorító kételkedés: „Hogy ez fog-e sikerülni, teljesen a szerkesztőtől függ. Profán hasonlattal élve: vámvizsgálat dolga az egész. A szellemi termékek körül nagy divat a csempészet és a hamisítás. Ha Zolnai jó áruismerő s az igazán magyar értéket akkor is bebocsátja, ha vignettája nem is kifogástalan, de a dugárút a legnemzetibb csomagolásban is visszadobja, akkor a *Széphalom*-ra nem csak Szegednek van szüksége, hanem Budapestnek is és az egész, öt országba tépett magyarságnak.”

Szombathalvy György kritikája talán a legnagyobb esemény eddig a *Széphalom* terjeszkedésében. De hálátlanok volnánk, ha nem emlékeznénk meg még két referátumról. Az egyiket a sajnós azóta megszűnt — velünk egyidőben indult és hasonló célok felé törekvő — *Új Élet* írta. A fiatalok elismerése van akkora megtiszteltetés, mint az öregek gáncsa: „A sok új folyóirat között végre egy, mely nemcsak, hogy újat akar, de tényleg újat is ad. Szinte forradalmi-szerűen új hangja, nagy gonddal összeállított tartalma eddig minden számával csak elismerést aratott. Thiene mann Tivadar pécsi *Minerváját* méltóan egészíti ki, mint

a nagy tiszaparti egyetemi város kulturpolitikai és irodalomkritikai organuma.“ (Cz a kó István, *Uj Élet* 1927:222.)

Nem maradt észrevétlenül folyóiratunk az e r d ő k - ö n túli fölvirágzó irodalom berkeiben sem. Mennél több hivatást verünk a hosszú útra, annál rövidebb lesz a szellemi távolság. A kölcsönös megértés pedig legjobb építőanyaga a jövőnek: „A magyarországi vidéki folyóiratok között kétségtelenül a *Széphalom* a legkömolyabb... Hogy a *Széphalom* nem zárkózik el a modern irodalom fölkarolásától, annak bizonyossága, hogy már első számában Ady Endre mellett foglal állást és így kihívja a *Budapesti Szemlé*-nek haragját. A *Széphalom* szerkesztője harcos lendülettel megy neki (!) V o i n o v i c h Gézának és — a legújabb generáció szempontjából bármennyire is vieux jeu az Ady Endre jelentősége fölötti vita — az általános irodalmi kibontakozás szemszögéből megítélve kétségtelenül örvendetes, hogy egy magyar egyetemi folyóirat már nem tekinti csalhatatlannak a *Budapesti Szemle* elavult fölfogását.“ (*Keleti Ujság* 1927, 173:4).

*

Végül meg kell emlékeznünk egy házi eseményünkről is, arról az összejövetelről, amelyen — 1927 január havában, a *Széphalom* „bölcsojénél“ — Tóth Károly Kazinczy Ferenc emlékét idézte folyóiratunk megindulásával kapcsolatban. A beszéd azóta megjelent Tóth Károly *Beszédei* között. Ebből a kötetből (Szeged 1927:25) idézzük a következő részletet:

Az új folyóirat címe: program és egyben szimbólum. Szimbolizálása a gondolatnak, amely nemzetünk európai létét, itteni életét lehetővé tette és amely a jövő biztosításának is alap-principiuma: a nyugat kulturájának beoltása az ősi magyar fába. A magyar fának sorsa attól függ, hogyan sikerül, milyen hajtásokat hoz, milyen gyümölcsöket terem ez az oltás. Széphalom öreg lakója oltogatta, szemezgette először a nemzeti kultúrának akkor még csenevész fáját. Kazinczy képes volt egymaga megcsinálni a nyelvújítást, megkezdeni az irodalmi ízlés csinosítását, a stílus hajlékonyabbá tételét. Célja volt az európai nivóra emelni a magyar irodalmat. *Széphalom* irodalmi központ. Polémiai, levelezése irányító hatásúak. Leveléi pótolták az akkor még hiányzó hírlapokat. Kazinczy alapfölfogásában klasszicista. Híve az eszmeiségnek, megveti a realitást. E mellett erős magyar nemzeti érzés vezet minden lépését. Munkássága hatott Vörösmartyra, Aranyra, Petőfire is. Politikai vonatkozásban Széchenyre. Mint minden nagy ember élete, az övé is tele van ellentétekkel, tele van küzdelemmel, szenvedéssel, félreismeréssel, üdöztetéssel.

Bécs halálra ítélte, majd kegyelmet adván neki, bebörtönözteti. Végigszenvedte Buda, Spielberg, Kufstein és Munkács börtöneit. A nemzeti föllángolás 1790-ben Zemplén vármegye házában udvarán elégette iratait annak az írónak, akinek egyik fia 49-ben, mint honvédezzredes, vértanú halált halt, és aki „félszázadig tartotta vállán — mint Atlas az eget — a nemzetiség szent ügyét.“ És mégis 1790-ben elégették iratait, mert II. József császár alatt elemi iskolai kerületi felügyelőiséget vállalt.

Öreg korában tekintetes Zemplén vármegye napibérese. A vármegye levelesládáit bújta 17 esztendeig. Kutatta, rendezte a régi írásokat. Tíz garras volt a napi bére. Ebből tartotta kilenc gyermekét. Sátoraljaújhyre 73

éves korában isgyalog járt be a hatkilométerre fekvő Bányácskáról—Széphalomról. Hivatalos szobájában a kályhán melegítette föl magával hozott ételét, sokszor íélig főzött burgonyát csupán.

A hálás utókortól 1907-ben kapott szülővárosában, Érsemjénben, egy kicsiny mellszobrot. A szobor leleplezésén ott volt a debreceni ősi kollégium is. Ekkor láttam Kazinczy Ferenc ősi kúriáját, a szobát, ahol a nagy agitátor született, elhanyagoltan, piszokban, idegen kézen.

Emlékét hirdesse ez a folyóirat is, amelyet a Tisza partján, a magyar rónaságon, Erdély menekült egyetemének professzorai és Szeged szabad királyi város írói és irodalombarátai hívtak életre, hogy ápolja a múlt értékeit és szolgálja a jövőt. Legyen folyóirata az apáknak és a fiaknak egyképen. Legyen egyik eszköze a vidék megerősítésének. Nagy nemzeti céljaink megvalósításának.

*

A *Széphalom* egy esztendő küzdelmeiből edzetten indul a második évfolyam elé.

BUDAPEST VAGY SZEGED?

Klebelberg Kunó gróf vezércikket írt a *Pesti Naplóba* (1927 szept. 25.) „Budapest vagy Szeged legyen-e a szellemi főváros?” címmel. A cikkből néhány részletet alább közlünk.

„...A budapesti hibák vidéki városainkban még nagyobb mértékben vannak meg, ezeknek a városoknak, egyes kivételektől eltekintve, kimondhatatlanul sívár a képe. Én azt hiszem, hogy a Budapestre sóvárgásnak részben az is az oka, hogy vidéki városainknak képe, ami csak belső bajoknak tükre, nem elégti ki az embereket. Tévedés az, hogy a bajok oka a szegénység. Hiszen nem egy vidéki városunkban aránylag a legköltségesebb épületek azok, amelyek leginkább bántják az ember szemét. A szakértelem és az ízlés hiánya a baj. A kultuszminisztériumnak egyik fontos feladata lenne, hogy esztétikai szempontokat vigyen bele vidéki városaink szabályozási tervébe és építkezési szabályrendeletébe.

Tiszteletreméltó kivétel Szeged, ahol a város főispánja, nagystílusú polgármestere, Somogyi Szilveszter, kitűnő mérnöki hivatala, eszményi harmóniában működnek a kultuszminisztériummal össze, hogy Tisza Lajos nagy művét, Szeged pompás szabályozását kiépítsük és így legalább Szegedből olyan várost csináljunk, amelyet Budapest mellett bátran meg lehet mutatni a Nyugat embereinek. Mennyi támadással kellett küzdenie Tisza Lajosnak, midőn az árvíz után Szeged szabályozásához hozzálátott. Ő ismerte Hausmann nagyszerű városrendezését Párisban, az újonnan hasított sokkilométeres avenueket, sugárútakat és ismerte Bécs bástyáinak helyén vezetett ringstrassekat, körútakat. Tisza Lajos mindezeket a városrendezési gondolatokat Szeged újjáépítésénél hihetetlen leleményességgel felhasználta és százestendőre előre vonta meg a kereteket. Nem elimérés, csak gáncs, csak gúny volt osztályrésze. Műveletlen emberek az arcába kacagtak ...

Budapesten a lágymányosi pocsolya az utolsó nagy szabad tér, tehát vagy lesz ott egyetemi város, vagy külföldi példák után indulva számolnunk kell azzal a veszteséggel, hogy tudományos életünk súlypontját Szegedre és Debrecenbe kell áthelyeznünk. Ez a két nagy alföldi város nemcsak telket adott az egyetemi építkezésekhez, hanem ötven százalékkal járult hozzá magukhoz az építési költségekhez is.

Budapest megkaphatja egyetemi városát, de áldoznia kell éppen úgy, mint ahogy kezdve Szegeden és Debrecenen, az ország második és harmadik városán, le egészen a dunántúli kis faluig, minden közösség becsülettel kiveszi a maga részét az ország szellemi újjáépítésének nagy munkájából...”

ERDÉLY.

DIPLOMÁCIAI NIHILIZMUS.*)

Sokan vannak, akik azt hiszik, hogy már útban van a magyar igazság. Egyesek szerint már az ajtón kopogtat. S miután ezt saját maguk elhiszik, most már másokkal is igyekeznek elhitetni. Persze a legtöbb ember a fejét csóválja. Nem tudja, nem akarja elhinni, hogy mindez lehetséges volna. Már tényleg derengeni kezdene a magyar világosság?

Naiv emberekben minálunk sohasem volt hiány. Mindig akadtak szép számmal olyanok, akiket a hangos dikciók és üres ígéretek elkábítottak és akiket egy-egy jól elhelyezett udvariassági gesztussal, vagy émelgyősen hizelgő bókkal meg lehetett vásárolni. Mindnyáján azt reméltük azonban, hogy a nagy világégés alaposan megtizedelte e fanatikus ábrándozók sorait s hogy végre Trianon hatodik évfordulója után a mindig kísértő naiv lidércálmok végleg a nagy magyar lomtárba kerültek.

A magyar társadalom azonban úgylátszik valódi bourboni fajta, amely nem akar tanulni a holnap számára a tegnapi bűneiből. Oly bűnökből, amelyek bár nem az ő bűnei, de amelyek miatt már nyolcadik esztendeje vérzik igazságtalanul. Pedig ezekre a vérző sebekre indokolatlan hiszékenységgel és gyermekes naivitással sohasem fog gyógyító irt találni.

Tény igaz viszont, hogy a mi szegény magyar társadalmunk, élet-standardjában és kultur-igényeiben lezüllesztett középosztályunk és mindenéből kiforgatott menekült véreink — sokkal súlyosabb helyzetben vannak, semhogy elvárhassuk tőlük a helyes külpolitikai érzék s a reális ítélőképesség észszerű, rideg alkalmazását. Mert honnan is örökölte volna mindezt a mi társadalmunk? Hiszen alkalmas volt, hogy külpolitikailag önálló életet éljen; évszázadokon át oda volt láncolva egy föle testileg-lelkileg idegen diplomácia jármához, amely a „rölk-nélkülünk“ elve alapján intézményesen körülbástyázta a magyar tömegek külpolitikai rövidlátását. Mindez azonban legfeljebb csak enyhítheti, de nem igazolhatja társadalmunk egyrésznének indokolatlanul optimista magatartását, amely mindenképpen revízióra szorúl.

Mindig híresek voltunk arról, hogy az alkalmi orientációk nálunk termékeny talajra találnak. Ez által persze csak még inkább elhomályosult a nagy magyar tömegek tisztánlátása, amely — külpolitikai kiskorúsággal párosulva — gyakran hozzá nem értő dilettánsoknak vagy hangulatkeltő epigonoknak vált játékszerévé. Éppen ezért saját érdekünk, hogy egyszer végre már nyers színekkel kíméletlenül átfessük ennek a nagy és naiv reménykedésnek kártyavár alapzatát.

Volt idő, amidőn a nagy török barátságtól alig fértünk a bőrünkbe. Jött azután a bolgár hullám. Mire az elmúlt, fellángolt a talán legindokolatlanabb: a lengyel orientáció. Alig akadt valamirevalóbb vidéki városka, ahol e műbarátság patentírozott lovagjai ne gyújtották volna meg saját magukra nézve oly jótékony örömtüzeiket. Már-már komikus volt, hogy ez az egyoldalú szerelem még akkor is tartott, amikor a hivatalos Lengyelország régen a Quai d'Orsay és a kis-

*) Közzeljük ezt a harcos cikket, mert vita-anyagot és problémát találunk benne és mert elvünk mindig az marad, hogy a problémák elől kitérni: bűn, de szembenézni velük: tévedéseken keresztül is nemzeti kötelesség.

entente füttýére táncolt, miközben — ahol csak tehetette, mint például legutóbb is Genfben — Magyarország ellenségeivel Magyarország ellen foglalt állást. És a lengyel-barátságnak még ma is vannak fanatikusai. Ezek a jóemberek észre sem veszik, hogy száználmas. erőlködésük közben a gyermekes együgyűségnek s már-már bosszantó naivitásnak valóságos klinikai példáit szolgáltatják. Pedig ha megkérdeznők őket, hogy miért ápolgatják Benesék fegyvertársainak barátságát ily buzgón és hogy mily észszerű garantíák indokolják e nagy szerelmet, — bizonyára adósok maradnának a felelettel.

De semmivel sem indokoltabb a Népszövetség vagy a Vatikán iránti orientáció sem. A Vatikánnal szemben nincs helye az általánosításnak, sem a világi nagyhatalmakkal szemben felsorakoztatott opportunistái érveknek. Itt nem reális garanciákról van szó, nem is kompromisszumokról. Itt egyes-egyedül egy nagy illúzióval állunk szemben. Azzal a hamis állítással, hogy a katolikus egyház nemzetek-fölöttisége velünk, Magyarországgal szemben sohasem érvényesül és hogy a Vatikán a trianoni irredentának egyik hathatós pártfogója. Sajnos a tények mást bizonyítanak, hiszen nem is lehet föladata a Vatikánnak, hogy — lelki szupremáciáját veszélyeztetve — belenyúljon a népek vitás kérdéseibe. S itt is szembe találjuk magunkat a nagy magyar naivitással. Könnyen hívő magyarjaink tízezrei nem képesek elválasztani a katolikus hitélettől a katolikus hierarchia békés világpolitikáját, amely a megszállt részeken — akár tudatosan, akár kényszerülve — lassanként az új államkeretekbe illeszti intézményeit, hűséges magyarjaink lelki kincseit, ősi javait. A közözsvári Minoriták templomának átengedése után most 700.000 hitű erdélyi katolikus magyar lelki kormányzását adta oda az alig 200.000-nyí regátsbeli katolikus kisebbség zsákmányául a bukaresti metropolita fennhatósága alá...

Az most másodrangú, bár épp ily fájdalmas kérdés, hogy mindennek politikai okai voltak, — a lényeg és a hangsúly a ténynek balkáni jellegén van s azon, hogy bizonyos kérdésekben Róma feláldozza — olykor még egy történelmi katolikus csoporttal szemben is — évszázados tényleges barátságát, ha azt a világi szempontokon túlemelkedő spirituális érdek úgy kívánja. Pedig francia példák is bizonyítják, hogy a nemzeti szempontokat negligáló intézkedései nem mindig jártak a kívánt eredménnyel s hogy a Szentszék olykor-olykor maga is belátta diszharmoniót keltő politikájának korai voltát. Mert képzeljünk el például egy derék erdélyi katolikus magyart, aki emberemlékezet óta a magyar püspöki palota lakóját tisztelte lelki főpásztorául és akitől az úgynevezett oláh földbirtok-politika most mindenét elrabolta, — vajjon mit érezhet lelkében Róma és Genf iránt? Vajjon oly könnyen bele tud-e nyugodni a res iudicataba, amely szerint — azért, hogy Majláth gróf helyett a bukaresti metropolita kerülhessen be az oláh szenátusba — most az egész erdélyi katolikus magyarsággal együtt egy töle idegen és gyűlölt oláh katolikus kisebbség lelki terrorját legyen kénytelen eltűnni.

Éppen olyan hiú ábrándok itt is, mint abban, hogy a genfi aeropag iránt eddig tanúsított türelmi politika meghozza a maga gyümölcsseit. Mert igazán nem az a legfontosabb, hogy mindezt a Vatikán akarta-e így, vagy, hogy a vatikáni magyar külképviselet vesztette-e el a játszmát a szentszéki oláh követtel szemben. Tény és fájdalmas valóság, hogy pillanatnyilag ez az orientáció is csődöt mondott és most 700.000 híven katolikus magyar vesszőfutását ismét annak köszönhetjük, hogy az egyik diplomáciai hatalmasság nem a mi javunkra döntött.

De nunc venio ad fortissimum. Genf. Elvették szegény erdélyi magyarunknak mindenét. Kirabolták, meglópták, megrugdosták, csak éppen, hogy a csupasz életet hagyták meg. Most még a jus murmurandi-t is elvették tőle. Hiába fut napról napra nagyobb igazsága után immár harmadik esztendeje, végül is be kell látnia, hogy a harc szelmalom-harc és hogy a genfi csoda összes döntőbírósaival együtt a legnagyobb emberi hazugság, amelyet valaha is egy professzori agyvelő kiterjesztett.

Savány vigasztalás, hogy a magyar álláspont méltóságteljes fenntartását közéletünk legnagyobb büszkesége oly dicsőségteljes formák között tudta érvényre juttatni. A támadás itt is sokkal erősebb volt, mint a védelem s a sátáni arcok, amelyek még a mi nagy bölcsünk gránit-érveit is fagyosan fogadták, elárulták, hogy a nemzetközi politika elérkezett a diplomáciai lelkiismeretlenségnek ahhoz a meggyéjéhez, ahol az etikai elvéket már a nihilizmus determinálja. Mert lehet-e vajjon másnak nevezni a genfi Chamberlain-Titulescu ciklust, mint a nagy politikai kokain-rágcsálók gyülekezetének, amely a maga diplomáciáját szívesen leegyszerűsíti a balkáni keretekhez, ha a saját úri kényelme, vagy a kérdés kényes volta azt éppen úgy kívánja. Mind erre felteszi a koronát a fagyos arcú, külső megjelenésében is Wilsonra emlékeztető angol külügyminiszter, aki a szovjet legnagyobb örömeire megengedhetőnek tartja, ha egy győztes állam az idegen állampolgárok javait minden kártérítés nélkül kisajátítja. És mindezt a mi legújabb angol orientációnk leghatalmasabb diplomatája mondja, miközben a másik legújabb orientációnk, olasz barátunk kényszerű semlegességgel kénytelen asszisztálni a diplomáciai nihilisták összejövételének.

Rothermere-akciótól és olasz barátságtól hangos ma a magyar glóbusz. Az olasz, hivatalos barátság becikelyezett szerződésen nyugszik. Scialoja genfi olasz kiküldött még sem támogathatott nyíltan bennünket, mert az oláhokkal szemben Besszarábia tekintetében szintén szerződés köti. Rothermer lord nem hivatalos személy. Az ő akciója természetesen nyíltabb, őszintébb és nagyobb szabású. Csakhogy itt sem szabad túlzásba esni. Naivitás volna azt hinni, hogy az ő becsületes munkája holnap vagy holnapután megindítja a nagy magyar lavinát. Saját érdeklünk, hogy ne csak a nemes lord működését kísérjük figyelemmel, hanem észre vegyük a hivatalos Anglia megnyilatkozásait is. Az angol delegáció egyik magasrangú diplomatája szerint Chamberlain Genfben nem Magyarországgal és nem Apponyi gróffal szemben foglalt állást, hanem mint bizottsági előadó csupán a magyar álláspontot helytelenítette. A diplomáciai rabulisztika, azt hiszem, aligha produkált még ennél sikerültebb keresztretjvényt. A prágai angol követ szerint „a kisentente államok nyugodtan napirendre térhetnek azon tájékoztalan kritika felett, melyet a Rothermere-politika kivált.”

Igy fest tehát a valóságban a genfi társasjáték. Cannes, Locarno és Thoiry hiába igyekeztek új világpolitikai atmoszférát teremteni, a diplomáciai nagy hazugságokon kívül nem tudnak új eredményeket, emberibb közszellemet teremteni. És miközben egymásnak ajánlgatják évek óta a békét s a lefegyverzést és bombasztikus szónoklatokkal egymást a világbéke hétpróbás bajnokaivá ütlik, szinte öntudatlanul hajlékot emelnek egy nihilista szentszövetségnek, amelynek a multja nem őszinte, a jelene nem biztató — jövője pedig egyáltalában nincs.

(Budapest.)

Csakó István.

VÁLASZ SZÁSZ KÁROLYNAK.

Szász Károly cikksorozatban támadta meg Makkai Sándor erdélyi ref. püspök Ady-könyvét (*Magyar fa sorsa*), amelyből a Széphalom mult száma is közölt egy kisebb részletet. Szász Károly vádjai: „destrukció”, „szellemi mételey”, „veszedelmes könyv”, „tisztátalan erkölcsi felfogás”, „bomlasztó radikalizmus” stb., stb. Szász Károly egyenesen az erdélyi magyarságot aposztrofálta, hogy tagadja meg magától azt a szellemet, amit Ady Endre és védője, Makkai Sándor, képviselnek. Úgy hisszük, hogy erre a kérdésre egyedül az erdélyi magyarság hivatott válaszolni. Azért a többi válaszok mellőzésével alább két erdélyi író nyilatkozatát közöljük.

Hegedüs Loránthoz, a Pesti Hirlap főmunkatársához, Erdély legkiválóbb élő lírikusa, Végváry (Reményik) Sándor, a Kisfaludy-Társaság és az erdélyi Helikon tagja, az Ady-pörre vonatkozólag a következő levelet intézte:

„Kegyelmes Uram! Kérem, engedje meg, hogy ezuton mondjak őszinte, hálás köszönetet azért, hogy Nagyméltóságod és a Pesti Hirlap az Ady-t védő cikkeknek helyt adni sziveskedtek. Engedje, hogy ehhez az egyéni köszönethez csatoljam azt a másikat, amelyet legbensőbb meggyőződéseim szerint az én szívemen keresztül Erdély küld most Nagyméltóságodnak. Köszönjük, hogy sikra szállott abban a kérdésben, amely legmélyebb alapjaiban és végső következményeiben már nem az Ady Endre poézisének kérdése, hanem sokkal egyetemesebb világkérdés. E világ-kérdés miként alakulásától függ azonban a magyarság szellemi sorsa, s — erdélyi hitünk szerint — egyesegyedül szellemi sorsától — jövőndője. Köszönjük Nagyméltóságodnak, hogy tudásának gazdag fegyvertárát az egyetlen igazi szabadság, a szellemi és lelkiismereti szabadság szolgálatába állította. Köszönjük, hogy segítségünkre jött a nagy perben, amely inimár több mint Ady pere: Erdély ősi pere ez az emberség s méltányosság érvényesüléséért. Antigone örök pere ez, aki az elbizakodott földi igazságszolgáltatásnak szemébe mondja a nagy figyelmeztetést:

„Ki tudja, ott fenn ily mértékkel mérnek-e?” Magamat, s magunkat Kegyelmes Uram további szíves jóindulatába ajánlva, maradok mélyen tisztelő igaz hívé:

Reményik Sándor”.

(Pesti Hirlap, 1927 júl. 5.)

.*

Az Ady-revizió elkészett. A magyar irodalom sebe már össze van forrva az Ady vére által. Magyar irodalom ma csak egy van és mindaz az „irodalom”, amely távol érzi magát az Ady által megtermékenyített irodalomtól, amely szakadékot lát a magyar irodalomban, mindaz az irodalom ma már hervadt lomb, nem irodalom vagy nem magyar.

Az Ady-revizió elkészett. *Felnőtt egy magyar ifjúság, amely magáénak, jóra tanítójának, jövőre való útmutatójának méri vallani Adyt*, anélkül, hogy az ő szomorú testiétét például kívánná, anélkül, hogy a destruktivitás, az ellenséggel

való cimborálás, az istentelenség, hazafiatalanság és erkölcstelenség gyanújának árnyéka is hullhatna rá, anélkül, hogy nemzeti hagyományait megtagadná, hogy Petőfit, Vörösmartyt, Aranyt becsülni és szeretni ne tudná. Felőtt egy magyar ifjúság, amely tudva tudja a múlt hibáit és azokon segíteni akar, amely apái el-kártyázott örökségét munka árán akarja visszaváltani, amely igenis megtagadja múltjában azt, amire csak orcapirulással lehet emlékezni, amely nem a bajok és bűnök szégyenlése és eltakarása, hanem azok teljes és elfogulatlan ismerete révén akar egészséges lenni.

Felőtt egy magyar ifjúság, amelynek hivatása, hogy ne hagyja nemzetét ismét azon az úton, ismét a vallási türelmetlenség és a tehetetlenség útján, de most aztán teljesen és jóvátehetetlenül a megsemmisülésbe zuhanni alá.

Minden mondottakban Erdélyre hivatkozom. Erdélyre, melynek irodalma a múltéhoz képest nem láttat szakadást, amelynek irodalma egyenes folytatása. Adynak és mégis csupa egészség, építés. Mert Makkai s az egész Erdély nem is tudta soha, hogy Ady destrukció. Mert ő maga örökké egészség volt.

Erdélyre hivatkozom. Amelynek cseppnyi Székelyudvarhely városkájában egy Szabó Dezső már 1910-ben tanította az Ady-irodalmat, ahol tehát már ezelőtt tengernyi hosszú tizenhét esztendővel elintéződött az Ady-revizió, s ahol ma egy püspök maga szól a kiközösített költő mellett.

Erdélyre hivatkozom, a vallás- és gondolatszabadság, jobbágyfelszabadítás és nemzetiségi béke földjére, melynek hagyományt és fajtisztaságot minden másnál jobban megőrző rögeiből mégis mindenkor könnyen és dúsan nyílt ki a haladás virága, melynek népe és társadalma a sovinizmus legmélyebb pontján is állandóan látta a humánus teljes horizontját, melynek népét a legvéresebb időkben s örökké véres életében is gyermeki erkölcsök bölcsője rengethette, melynek népe határtalan természeti életében, természetlátásában és értésében, természettel való együttlélekzésben Istenhez pogányul is közelebb volt, mint Mózes az égő csipkebokorhoz.

Erdélyre hivatkozom, mikor azt mondom: nem véletlen, hogy az Ady-per egész folyamán, tegnap és ma még eddig csak két ember volt illetékes az Ady-kérdéshez nyúlni: Szabó Dezső és Makkai Sándor és erdélyi volt mind a kettő. Még eddig csak nekik volt joguk Adyhoz nyúlni, mert művész, pap, tanító, sokat szenvedett és magyar legyen az egy személyben, aki ebben a percben bíró lenni mer . . .

(Hid, 1927. évf. 77—78. l.)

Csanády György.

*

Nem erdélyi ember nyilatkozata, de mégis ide kell iktatnunk Szekfi Gyula sorait:

„ . . . Nem ártana szerény nézetem szerint, ha a könyvnek legalább szigorú kritikusai gondolnának a trianoni határookra és azokon túl élő magyar tömegekre, akik a szerző (Makkai Sándor) vállaira súlyos nemzeti feldatokat róttak és azok teljesítésében őt egyöntetűen támogatják. A leszakadt magyarság egyik vezető egyéniségének ily korlátlan hevű, végtelen megtámadása nem szolgál magyar célt. . . Mindenütt elkövethetünk hibákat, de itt a legkisebb hiba is: nemzetgyilkosság kísérlete. (Magyar Szemle. 1927:101.)

VISSZHANG.

Egy párisi folyóirat — *Le Monde Nouveau* — azt az eszmét hirdeti, hogy az európai népek „együtműködése” nemcsak Európa, hanem az egész emberiség érdekében is szükséges. A *Monde Nouveau* egyik legújabb számában a matematikus Emile Borel nyilatkozik az európai kooperáció kérdéséről: „A nagy háború folytán Európára szakadt bajok még nem multak el és joggal állíthatjuk, hogy kontinensünk csak akkor találja meg az egyensúlyát és csak akkor foglalhatja el ismét azt a helyet, ami sokáig az övé volt, ha megszünteti hagyományos civódásait és rászánja magát az egyesülés és egyesség politikájára. Ha ez nem történik meg, Európa a szellemi világban hamarosan arra a sorsra jut, amire a lehanyatló antik Görögország jutott. Európa letűnése pedig — bármiként gondolkozzék is róla a fiatalos büszkeségű Amerika és a régi kultúrájára gögös Japán — katasztrófa lenne az egész világnak. Mert valóban az a helyzet, hogy sem az amerikai, sem az ázsiai kontinens nincs még fölkészülve rá (és még sokáig nem is lesz), hogy betöltse azt a szellemi vezető szerepet, amit Európa századokon át birtokolt és ami még mindig Európé.”

*

Borel tanulmányának végső akkordja a nemzeti különbségeket hangsúlyozza minden egységesítő tervvel szemben: „Nem szabad elfelejtenünk, hogy Európa mai állapotában, amikor a nemzeti hagyományok olyan mélyen benngyökereznek minden nép lelkében, csak úgy lehet valami maradandót alkotni a nemzetközi vagy európai újítások terén, ha a szilárd alapokon nyugvó nemzeti szervezetekből indulunk ki. Képtelenség elképzelni is, hogy az európai nemzetek egy fölöttük álló és öncélú tekintélynek alá vessék magukat...”

*

Hajós Lajos írja — „Vallásos psychotherapia” című tanulmányában — a Kiss János-szerkesztette *Religio*-ban (1927: 86): „Évek óta foglalkozom a kuruzslás tanulmányozásával és a történelmi vallások reaktiválását sürgetem, úgys mint gyógyítványozót és mint a betegségek egész sorának, főként az idegbetegségek prophylaticumát. Ezek a történelmi vallások keletkezésük, vagy első terjeszkedésük idejében ép oly tevékeny tényezői voltak az emberéletnek, — úgy berendezéseiben, mint szokásaiban és bajai gyógyításában, — mint a ma lábrakapó secták. Az amerikai Egyesült Államokban egy *Scientific sect* vagy *Christian sect* nevű sectárius vallás a hypnotismus, a telepathicus suggestio, a betegségtől védő amulettek, a ráimádkozással gyógyítás, az *apage medicos* elveivel százezreket boldogít, véd betegségektől és gyógyít a maga módja szerint. Ugyanezt teszik napjainkban a spirítismus és a theosofia.”

*

Horizont címmel két fiatal író — Dedk Zoltán és Lengyel Miklós — irodalmi, kritikai és képzőművészeti folyóiratot indított Ujpesten. A rokonszenvesnek ígérkező folyóirat vezető cikkében olvassuk: „Hány iskolai könyvtárban van meg legalább egy Juhász Gyula- vagy Tömörkény-kötet? Nem, a konzervativizmus miazmái tompultá ölik a füleket és hasztalan zuhog az élet új ritmusokban...”

*

Egy amerikai városban máglyán elhamvasztották H. G. Wells műveit. A tömegítélet cenzurájához egy francia folyóirat a következő megjegyzést fűzi: A reklámnak ez az újfajta módja eszünkbe juttatja azt a kardinálist, akitől egy merészebb utakon járó vallástörténész először kért a könyvéhez. A jóindulatú kardinális szellemesen háritotta el a kényes együttműködést. Legföljebb annyit tehetek az ön érdekében, — mondotta a szerzőnek — hogy indexre helyezem a munkáját.

*

Kocsis Lénárd a Pannonhalmi Szemlében elítéli Makkai Sándor Ady-könyvét: „Makkai könyve nyomán újra föllángolt a harc Ady körül. Kétségtelen, hogy Ady tábora súlyos legyvertársra lett az erdélyi reformátusok fejében. Egyéniségében — erős tévedéseinek dacára is — nagy kiválóságok nyilvánulnak. Elfogultságán is átlátszik végső céljainak tisztasága, ami nem egy embert megteveszthet. Hozzá széleskörű tájékozottsága, nagy intelligenciája ragyogó írásművészettel párosul...”

*

Egy akadémiai székfoglalóból: „A tradíció — az újdonságok mostani kavardásában — már csak mesterkedéssel tartható fenn. A mai kor — amely mindenütt türkész; amelynek élete abból áll, hogy mindent megkísérel, hogy mindent tökéletesíthetőnek (tehát ideiglenesnek) lát; amely mindent csupán csak kísérlet gyanánt és átmeneti értéknek fog föl: az ilyen kor nem lehet a nyugalom kora sem az irodalomban, sem a művészetekben.” A székfoglaló beszédét Paul Valéry mondta a francia Akadémiában.

*

A beszéd további folyamán a zseni kártékony barátairól és csahosairól nyilatkozott Valéry: „Nem ritka dolog, hogy egy kiváló halott ki van szolgáltatva a veszedelmes barátok és anekdotázó rossz-szellemek csapatának, amely mindenről fölvilágosít bennünket, ami a nagy emberben mulandó volt. Ezért van aztán, hogy a szerencsétlen nagy embereket kétszeresen halandóvá teszi a dicsőségük: először meghalnak, mint minden ember, másodszor meghalnak, mint nagy emberek.”

*

Ha ebben lehet magyar analógiát találni, a következő francia példa — sajnos — kevésbé illik a mi viszonyainkra: „A mi nagy íróink mi nálunk nem mondhatók nagy magányosoknak, mint ahogy ez előfordul más országokban; van valami légkör Franciaországban, ami kedvező az irodalomra és ami nem található másutt...”

*

„A magyar közvélemény egyhangú tiltakozása nem volt elég morális vétő arra, hogy a nagy magyar irodalmi végrendelet megtámadásától visszariassza a nemes emlékeztető Baumgarten Ferenc két dúsgazdag fivérét, Baumgarten Sándort és Baumgarten Ignácot. A fivérek elszántan megindították a pert a végrendelet ellen, amely hivatva lett volna az ő nevükre is dísz és elismerést drasztani. — Am a Baumgarten-fivérek szemét úgy látszik elvakította a magyar írókra testált milliárdok fénye és olyan fegyverekkel szálltak sikra Baumgarten Ferenc vagyonaért, a

melyeknek használatá miatt nekik, a testvéreknek kellene mindenkivel szemben a halottgyalázás vádját emelni: őrlítettnek kiáltják ki a halott fivért és egyéb rágal-makat is dobnak rá, aki egy nemes élet után gyönyörű elhatározással a magyar írók számára hagyta vagyonát. — A harc, melyet a két Baumgarten fivér az alapítványi vagyonért és az elhunyt testvér tiszta emléke ellen megindított, Magyarország határain túl is nagy megdöbbenést, kínos visszatetszést és nagy felháborodást keltett. — Önként sorompóba álltak a legkiválóbb német írók, akik közvetlen ismerték Baumgarten Ferenc egyéniségét, csodálták éles és tiszta elméjének tényét és a Berliner Tageblatt, valamint több német világlap hasábjain ünnepélyes tiltakozást jelentenek be Baumgarten Ferenc emlékének súlyos és elítélendő megbántása ellen.” (Az Est, 1927. szept. 21.) A nyilatkozatot többek között Heinrich és Thomas Mann és Jacob Wassermann írták alá.

*

A Vox Academica első számában írja Hekler Antal a modern spiritualizmusról: „A művészet új igazodásával párhuzamosan az irodalomban és filozófiában is egymás után gyűlnak ki egy új, spiritualisztikus világnézet jelző lámpásai. Nem véletlen, hogy ugyanerre az időre esik a szellemtörténeti tudományok nagy föllendülése. Az egész vonalon megindult a múltnak a mai ember lelkiéletében gyökeröző átértékelése. A pozitívizmus és naturalizmus századának értéktétele természetesen a világmegismerés tudományos szenvedélyétől átitatott renaissance-művészetnek adta a pálmát. — A valósággal szembehelyezkedő vizionárius művész-termeszetek: Tintoretto, Grünewald és Greco, a régibb középkor s a gotika forrongó telkiséggel tele absztrakt vonalfantáziái és a barokk művészet végtelenbe áradó drámai feszültsége ellenben csak a XX. század emberében találtak megértő visszhangra.”

*

Gabriel Hanotaux írja — Paul Valéry költészetével kapcsolatban —: „Nem kísértem meg, hogy mindent megmagyarázzak, nem akarok mindent megérteni. De miért üzemek el magamtól a ritmus édességét, miért ne adjam át magamat annak az elringató harmóniának, amelyben a nyelv minden zenéje muzsikál; hogyan is szabadulhatnék abból a titokzatos elbűvölésből, amely leigézve tart?”

*

Vitéz Zsilinszky Endre vezércikke — amely „A magyar Ady” címmel a Magyarság június 26-iki számában jelent meg — Makkay könyve után a legtermékenyebb hozzászólás volt az Ady-problémához. A törhetetlenül nacionalista politikus és a sovinizmusban előljáró napilap állásfoglalása úgy hatott, mint a kardvágás: „A mi nemzedékünk és az utánunk nyomuló még fiatalabbak írói, költői, publicistái, induló politikusai között aligha akad egy is, aki Szász Károly ítélkezését akár Adyról, akár Makkay Sándor könyvéről osztani tudná. Pedig hát mi is magyarok volnánk. És a szakadék köztünk és Fenyő Miksáké között nagyobb és át-hidalhatatlanabb, mint Szász Károlyék és a radikálisok között...”

*

Sajnos, nem idézhetjük elejétől végéig a cikket: „Egy percig sem kételkedünk — írja Zsilinszky — a Szász Károlyok tiszta, nemes hazafiságában, jóhiszeműsé-

gében, magyarságában; ne kételkedjenek ők sem a miénkben. De lássak be mindkét oldalon, hogy nem a nemzeti érzésünk, a magyarságunk, vagy az erkölcsi mértékünk más, mint az övék, hanem a szemünk, a látásunk, az idegeinkbe lera-kódott tapasztalatok és mindenekfölött az ösztöneink. Ezért nem értjük egymást. Ők Adynak csak szörnyű káromkodásait hallják, de amögött a magyar lélek halálos kétségbeesését már nem. Fennakadnak a költő tévedésein, erkölcsi és politikai tévelygésein; de azt már nem veszik észre, hányszor és milyen végzetesen volt igaza aggodalmaiban, jóslásaiban, faja, nemzete ostromozásában. Elfelejtik, hogy egy hanyatló kornak ez a szegény, beteg gyermeke versei egyharmadában fájának, nemzetének sorsán, előre látott vesztén tépelődik, sir, dühöng és átkozódik. Nem akarják meglátni hogy a meg-megzavarodó nagy lélekben éppen a mély, igaz, halálos szerelme fájához és nemzetéhez veri félre legtöbbször, alkoholtól fűtötten, szörnyű betegségtől ziláltan, a harangokat. Nem látják benne sem a magyart, sem a tilánt, sem a halálos beteget."

*

A védőbeszéd végül is vádbeszéddé lelkesül át: "... Ahhoz, hogy mindezt lássák és megértsék, az kellene, hogy a radikálisok és szocialisták-kommunisták bűnei mellett meglássák az egész háború előtt való két emberöltő egyetemes magyar bűneit is, a mélységes rothadásnak ama lépjét, melynek tetején az idegenlelkű forradalmak undok nyúlós növényvilága termett; az kellene, hogy meglássák a nemzeti színekkel kendőzött hazugságok, önáltatások, a szép szavak, az öncéli retorika, a kérdőzött gondolatok, a tartalmukat vesztett formák, a fényes káprázatok, a nagy pipák és kevés dohányok pusztuló Magyarországot is; ahol az atomjaira hulló társadalom beteg egyéni önzése és a jól szervezett idegen rablás üzte orgiát, a kivándorolt derék, dolgos magyar milliók és a bevándorolt idegen szemétszázvezrek, a kivágott erdők nyomán elkarsztosodott hegyek, a tovább szikesedő Alföld, az iskola nélkül szűkölködő zsidó fosztogatónak kiszolgáltatott színmagyar falvak, a vasútatlan Székelyföld, a gyümölcstelenül lehullott lángelmék és tehetségek szomorú Magyarországot, melyet már korunk két nagy hőse: Tisza István és a Magyar Baka közös erőfeszítéssel sem tudott megmenteni. Dehát éppen ez az, amit nem látnak és nem tudnak meglátni. Ők gyűlölik Adyt, mert lápvirág volt; mi a lápot gyűlöljük. De boldogok vagyunk, hogy a hanyatlásában is nagyszerű magyar faj még e förtelmes lápon is olyan mesébeillő gyönyörű virágnak adott életet, amilyen Ady Endre volt."

*

„Csernoch János egész egyéniségével kifejezett ellentéte volt a romantikus karakternek. Szívét nem feszítették tüzelő érzések, lelkének nem voltak ábrándjai és álmai, ajkáról nem ömlött a lelkesült és elragadó szó. Itt van alkalmasint a titka annak, hogy a szó magyar értelmében nem volt népszerű, nem kapott fáklyásmeneteket, kocsijából nem fogták ki a lovakat. Lényének született lehiggadtsága, párosulva népi származásával, amit soha véka alá nem rejtett, mentesítették őt a magyar urat oly gyakran jellemző gögtől és dactól. Ezért nem szeretett, nem is tudott hatalmasan és büszkén szembe állani neki nem tetsző ábrándokkal, felfogásokkal, nézetekkel és egyénnel... Csodásan lucidus elméjének uralma alatt tartotta egész életét, evvel kormányozta minden cselekedetét... Akik munkásságát

közvetlen közletről szemlélték, a kivételesen nagy észnek kijáró hódolattal bámulták. A nagy tömeg pedig látta, hogy a magyar hercegprimás az egyház és a haza minden hánykódtatása, ezer megpróbáltatása közben biztosan áll, a Gondviselés által kezébe adott kormányrudat keményen és bölcsen tartja..." (Baranyay Jusztin nekrológja, Magyar Szemle, 1927:66.).

*

Makkai mellé állott a Magyar Szemle is: „Az a virágzás, amely a magyar klasszicizmust termelte, nem ismétlődhetik meg soha többé. Klasszicizmusunk a magyar léleknek és az európai gondolatnak páratlan szintézise, s mint ilyen, minden későbbi magyar kultúrának elérhetetlenül magas mintája, de soha nem utánozható és senkitől le nem másolható. Mert az európai gondolat folytonos változásaival az idedobott magyarság is kénytelen újra és újra megalkotni a maga szintézisét, újra meg újra összegyeztetvén a magyar és európai gondolatot. Történetünkben ezek a szintézisek jelzik a csomópontokat, mindegyikre pillanatnyilag csend, és, hullámvölgy következik, mert az emberek csak lassan látják be a nagy élmény után, hogy a szintézis nem örökölhető, mint szekrény, ház vagy birtok, hanem azt mindegyik nemzedéknek magának kell megpróbálnia, keresés, kutatás, tévelygés véres verejték árán. Szintézist nem minden nemzedék tud magának alkotni, de kell, hogy mindegyik dolgozzék rajta, s amelyik ezt nem teszi, az lesz a valódi epigon, az utánczó, az elődnek dicsőségéből élő..." (Szekfü Gyula cikke, 1927:100.)

*

Jules Romains a Délmagyarország párisi tudósítója előtt a következő nyilatkozatot tette (okt. 6.): „... Elhatároztam, hogy a tél folyamán megint Magyarországra utazom. Budapestet már jól ismerem, most a vidék nagy városait szeretném meglátogatni, elsősorban Szegedet... Erre a városra nagyon kíváncsi vagyok. Meg akarom ismerni a vidék népét, a magyar parasztot s az alföldi metropolisz szellemi munkásait. Meg kell vallanom, hogy két név keltette föl érdeklődésemet Szeged iránt. Az egyik Monsieur Juhász, akinek költeményeit most olvastam és akit már ezek után is Európa egyik legnagyobb költőjének tartok. A másik Monsieur Móra, akiről hallottam, hogy szintén kiváló író és publicista s akinek kiadott leleteire és múzeumára vagyok kíváncsi. Érdekel az új egyetem és a színház is... Azt hiszi, sikra szállottam volna a magyar érdekekért, ha nem ismerném ezt a szégyenségében is csudálatos országot alaposan?"

ROSTA

TÓTÁGAS ADY KÖRÜL.)

1.

Beszéljünk először másról. Volt egyszer egy spanyol forradalmár, úgy hívták, hogy Ferrer... Nehogy a tények tendenciózus beállításával vádoljanak meg, idézem azt az ékes szavak lángjával megvilágított jellemzést, amit a Révai-Lexikon ad hősről. Ime.

„Spanyol forradalmár, kivégezték 1909 okt. 13. Részt vett Villacampa tábornok felkelésében s annak kudarca után Párisba menekült. Itt előbb Ruiz Zorilla volt spanyol köztársasági elnök titkára volt... Barcelonában megalapította modern iskoláját, mellyel a papi iskolákat akarta ellensúlyozni. 1901-ben nyílt meg ez a *forradalmi intézmény, mely a vallás mellőzésével* akarta a nevelés problémáját megoldani. F. iskolája emellett *a spanyol anarchisták egyik központja* volt; könyvtárosa, Mateo Morals követte el 1906-ban a spanyol királyi pár ellen borzalmas bombamerényletét s F., mint e merénylet értelmi szerzője, csak nehezen kerülte el a büntetést. 1909 nyarán Barcelonában véres forradalom tört ki, F. a felkelés leverése után elmenekült, de elfogták és mint *a lázadás egyik szítóját*, hadi törvényszék elé állították. Miután számos tanu igazolta a *felkelésben való részességét és anarchikus elvei* csak megerősítették bűnösségének bizonyosságát, halálra ítélték és főbeölték. *Kivégeztetése egész Európában nagy felháborodást keltett a radikális körökben* s mindenütt voltak F. mellett tüntetések. A konzervatív Maura-kormány meg is bukott az ellene intézett támadások következtében. Nemsokára az új spanyol kormány közzétette a pör aktáit, melyekből kiderült, hogy a haditörvényszék ítélete bebizonyított tényeken alapult“.

Hol vagyon a kritikus vagy „irodalompolitikus“, aki merész ajakát Ferrer dicsőítésének eresztene? *Nemzet* ellen lázadt, mert hisz az anarchizmus nemcsak a kormányformát, hanem magát az államot is robbantja. *Vallás* ellen harcolt, mert a vallásnélküliség iskoláját propagálta. *Erkölcstelen* is volt, mert aki királyba lövi a nyílát, akarom mondani, király ellen szervez gyilkos merényletet, az Káin ivadéka és vét az ötödik parancsolat ellen. Mindhárom momentum olyan bűn, amelyet nemcsak a modern magyar irodalom ellenzői, a konzervatív kritika hívei, hanem minden igaz magyar is megbélyegezne a kottészakadt irodalom egyesülésének békeszerződésében. Megbélyegeznék és kizárnák az irodalom köztársaságából, mert hiszen az olyan irodalom, amely egynek vallja magát a Ferrer államfőlforgató eszméivel, a legszélsebb ókonzervatív kritika szerint is „parazsat szállítana“ egy bekövetkezendő forradalomhoz.

De a Költőt nem kötik a békepontok. Ő úgy dalol, ahogy a perc isteni ihlete diktálja. Szabolcska Mihálynak, az igaz magyar költőnek, joga volt ezzel a szép verssel siratni meg Ferrer halálát:

*) Folytatás, v. 6. Széphalom 1927: 322

Nagy lelke, — míg élt, — be volt zárva;
 Földi, gyarló porsátorába.
 Most, hogy megölték: most él csak valóban,
 Tűz gyanánt árad el-szét milliókban.
 S mit életében árván, egymagán
 Nem vívhatott volna ki soha tán:
 Eszményei gyűjtani, győzni fognak,
 Zsarnok sortűzek hasztalan ropognak!
 — Vértengeren át, s ezernyi halálon,
 A cél felé így száll át a világon
 Az igazság, az eszme . . .
Hóhérai segítik győzelemre!

(Válogatott versek, 247.)

Nehogy eszébe jusson valakinek: újólág a régebbi költészeti stílus „becsmérlésével“, „ócsárlásával“ megvádolni e sorok defenzívában harcoló íróját. Én magam mutatom ki, hogy Szabolcska igenis világnézetes író, nem csupán a l'art pour l'art, a „csinosság“ költője, amint némelyek szeretnék elhitetni róla.¹⁾ A Ferrer-ről szóló vers nagy értéknövelője Szabolcska Mihály költészetének. Mutatja, hogy a szelídlelkű poétának lelke mélyén forrongások vannak, amik csak inspirációra várnak, hogy kitörjenek a fölszínre. Ilyen inspiráció a Ferrer agyonfővetésének európai visszhangja, amely a nacionalista és vallásos világnézetű költőt is magával ragadhatja.

2.

De beszéljünk Dózsa Györgyről, a XVI. század nagy lázadójáról, a parasztforradalmárról: akinek utódául Ady Endre önmagát nevezte. Meg is rótták érte, hogy folyton Dózsa Györgyre gondol . . . Ifjú Zula wski Andor, az Auróra-kör rendes tagja róttá meg, az a Zula wski Andor, aki tanárát, Horváth Jánost is megróttá, mert „helyet foglalt az Ady-tisztelők táborában.“²⁾ Dózsa trónjától várta a megváltást Ady Endre (*Dózsa György lakomáján*), róla írta azt a tragikus vízióját, amelyben véres képet fest a parasztság elnyomói elé:

Hé, nagyurak: sok rossz, fehér ököl,
 Mi lesz, hogyha Dózsa György kósza népe
 Rettenetes nagy dühvel özönöl.

(Dózsa György unokája.)

Pedig a Dózsa György miatt üldözött Ady Endre irodalmunk legszentebb hagyományainak nyomdokain járt, midőn a magyarság egyik szimbolikus-tragikus alakját látta az örök Dózsa Györgyben. Szelídebb hangon írt róla, mint a lázító Petőfi, akinek versét iskolai ünnepélyeken szavalják:

¹⁾ V. 8. Budapesti Szemle 1927, 205: 457.

²⁾ *Írás Adyról*, 9. és 107. l.; v. 8. Közegi László: *Estétikát megítélésünk*, 1924: 74–76.

Még kér a nép, most adjatok neki;
 Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
 Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
 Nem hallottátok Dózsa György hírét?
 Izzó vas trónon őt elégetétek,
 De szellemét a tűz nem égeté meg,
 Mert az maga tűz... úgy vigyázzatok:
 Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

(A nép nevében.)

Az igaz költő nem is mehet el közömbösen Dózsa György mementója mellett. A liberális-demokrata Eötvös József bárót hatalmas regényre inspirálta Dózsa György kora és alakja: valóban kevés nemzet története nyújt ilyen gazdag élmény-lehetőséget a költőinek. Az igaz költő mindig a szenvedő hős, a mártír pártján áll, még akkor is, ha vár ura: a főrangú lírikus siratja a kunyhó fiát. Az igaz költő visszaborzad a zsarnok Báthory István bosszújától, fölszakad kebléből egy „óh jaj“, mikor az izzó trónt maga elé idézi:

Tűzes koronát is nyomnak a fejére,
 Cigányhóhérok fogókkal tépik,
 Félőrrült porok ott nézik végig,
 S húsából, *óh jaj*, csillapítják éhük.

Az igaz költő lázong, hogy nem hősi halál, hanem csúf máglyahalál lett a paraszt-rebellis „kuruc-király“ végzete. És a véres példából az önnön fiait marcangoló, kettészakadt, pártos magyarság tragédiáját érzi ki:

..... Rémeket látok.
 Jaj, szegény nemzet, megfog az átok,
 Ten-bűnöd átka, gyűlölet átka,
 Romlás szakad le édes hazánkra,
 Magyarországra.

(Mohács előtt, 1915.)

Ki ez az igaz költő, akit Dózsa György példája és a nemzet bukásának víziója már 1915-ben ilyen gyászos sejtelmekkel nyugtalanított? — —

Vargha Gyulát minden hű magyar szív a mai magyarság egyik legnagyobb értékének tartja. Hihető-e, hogy e strófiákat Vargha Gyula csak kellemes szórakozásul írta? Magyar fájdalomának akart vele kifejezést adni: Dózsa kivégzésének intő példáját a nemzet elé állítani.

A fölszínes hazafiság eltaszítja magától Dózsa Györgyöt, de a mély hazafiság — Eötvös, Petőfi, Vargha, Ady — ihletett lelkébe fogadja a XVI. századi paraszt-forradalmárt.

3.

Azt írja a *Budapesti Szemle* (205: 467.), — a *Széphalom* programjával polemizálva — hogy Kozma Andor „költészete értékes és komoly céljának tartja

bizonyos politikai és társadalmi irányzat szolgálatát". Ebben egyetérttek a *B. Sz.*-vel, sőt örülök, hogy *Kozma Andor*ról ő jelenti ki ezt előttem és így jogot ad reá nekem is, hogy ezt a tételt néhány idézettel bizonyítsam.

Minő lehetett az a „bizonyos” politikai és társadalmi irányzat, amit a mil-leniumi nemzedék kiváló tagja, *Kozma Andor* szolgált, aki valamikor — saját bevallása szerint — a szabadság igaz harcosa volt? Azért a szabadságért harcolt, amit az akkori tósztózó és bankettező „ősz hazaffyak” — így írta *Kozma Andor* — veszélyesnek tartottak (*Márczius idusa*, 1886). Föl is emelte szavát az elnyo-mottak érdekében:

A nép nyomorg; — adófillére sincs,
Néhány garas már néki szörnyű kincs.
Tart parlamentet, *katonát, papot*,
S koplal, amíg ez mind, mind jóllakott.
A fiskusért lesz kérges tenyere,
S minden finánc csak packázik vele.
Herék hadáért verejtéke hull —
S azok lenézik mondhatatlanul.
Pénzét od' adja, — ez még nem elég,
Hát vért is ad — lesz *úgyúttételék*.
Parancs szerint tesz jámborat, vakon;
Ha moccanik, verik szegényt nyakon.
Tud becsülettel, bőven ontni vért
Nagy célokért, mikből kukkot sem ért.
Haza! Szabadság! — néki hang csupán,
S megy a halálba csak a hang után.

(*Egy hang a népért*, 1885.)

Haza, szabadság: „csak hang és semmi értelem”, — mondhatnám *Voino-vich* szavait idézve (*B. Sz.* 205 : 473.). De a lázongó költeményt nem azért köz-löm, mintha bátor hangja miatt a Baumgarten-jutalomra ajánlanám. Csak *Kozma Andor* költészetének l'art pour l'art-volta, „csinos“-sága ellen akarok vele tiltá-kozni. Igaz költőnek, még ha a „konzervatív” kritika magáénak követeli is, sza-bad lázongani. Szabad *Petőfiről* ezt írnia:

Mikor a szenvedélyed elragadt,
Te akkor is királyvért szomjazál:
„Akasszátok föl a királyokat!” . . .
Ha téved is, nagy a költő-király . . .

(*Petőfi szobra*, 1882.)

De az igaz költő lantján akár húr a népek testvériségére, a pacifizmusra is:

Mért legyenek a népek milliói
Véres kezekkel egymás gyilkolói?!

Kik pusztulásba hajtják a világot:
A békétől reszkessenek a cárok!

(*Verescsagin*, 1883.)

A „konzervatív“ költő monarchista államban is írhatja *Gambettáról*: „A köztársaságot fölépítette a honszeretet“ (1883). A „konzervatív“ költő már 1886-ban szívének melegével megsejtette az éhes milliók uralmát, azt a „társadalom-átalakulást“, amit a B. Sz. szerint (205 : 468.) csupáncsak „Ignotusék társadalom-átalakító irodalmi mozgolódása“ előzött meg:

Halljátok-e, mi zúg a mélyben?
Mikor elül a szóbeszéd
A csöndes, titkos, néma éjben —
Halljátok a tömeg nesztét?
Még a vihar csak messze-messze,
Enyhül szava távolba veszve;
De, bár a távolban dörög,
Azt mondja már: jövök, jövök!

S miről beszél a nép salakja,
Kit a nyomor pokolra lök,
Míg üszköt vet az úri lakra,
S a felcsapó lángon röhög?
Egyháznak híven hajt-e térdet,
Szent-é neki az államérdek,
Vagy *hitre, fajra, nyelvre néz* ? . . .
„Jobblét!“ — „Kenyér!“ — ez az egész.

Ó, parlamenti hősök, pártok!
Ó, híres államférfiak!
S ti mind, akik politizáltok,
S szavatokra „helyes“ riad;
Kik *ócska jelszavakra* lestek,
„Hatalmi egyensúlyt“ kerestek, —
Nem ti! *A mob, a megvetett,*
Csinál világtörténetet.

Csinálja durva szívvel, ésszel,
Vérszennyes kézzel s félre vet
Útjából, mely „*nihil*“-be vész el,
Ma nagyra vélt kérdéseket.
A zöld asztalra, mely körül
Állambölcsek tanácsa ül,
Leccsap millió kérges tenyér:
Csak egy kérdés van: munka és kenyér!

(A kérdés, 1886.)

Kérdezhetném a B. Sz. szavaival, hogy ez az „ékes szavak lángjával megvilágított társadalmi átalakítás“ a „csinosság“ esztétikájának melyik fejezetébe tartozik. De inkább emlékeztetek Kozma Andornak arra a mélyen humánus bal-

ladájára, amely — Ady Endre proletárverseit megelőzve — a „magyar szimfóniák” között egy gyári munkásról szól és amelynek korbácsoló refrénje:

Fűt a János, zúg a gyár.

Mert bizony Kozma Andor lantján a „földönfutó földmunkás” igaza is megszólal. Szatirájának haragja már a millénium idején azok ellen fordul, akiket — a földéhes parasztsággal szemben — reakciósnak nevez:

S a legnagyobb urak szerint
Mind a bajoknak mélye:
Szabadság, szabadelvűség,
Reform és több e féle.

Nekik rossz minden, ami új
S jó minden, ami ócska.
Hazát s hitet megmentene
Egy kis — *reakciócska!*

(*Szatirák*, 1898 : 68.)

A valóban „világnézetes” Kozma Andor már a millénium idején — tízhúsz évvel megelőzve korát — a tele gyomor hazafiságáról írt vezércikkhangú verset:

Kis birtokos — az jól eszik
És potrohot eresztvén,
Káromkodik s elégedett,
Jó honfi, jó keresztyén.

Ebben az ideológiában a költő az elégedetlen földnélküliség pártjára áll:

Az ilyen *nem szeret hazát*
És nem jár szentegyházat,
Hanem, ha meg nem fékezik,
Vagyonna, rendre lázad.

És így esik, hogy épen ott,
Hol sok cipót dagasztanak,
Golyóbis jut, de nem cipó,
A földtelen parasztnak.

Valóban, proletár-szimpatáival megelőzte korát Kozma Andor, a „gentry” első kiméretlen ostromozója irodalmunkban, — akiről egy konzervatív irodalmi lexikonunk csak annyit tud, hogy „felvigasztalásában, *érzésvilágban* Arany János hagyományainak továbbélítője, a legújabb irodalom egyik legkiválóbb *hazafias* és *satirikus* költője”. Hazafias volt, talán épen azért, mert üldözte a frázis-hazafiságot (v. ö. *Szatirák* 1898 : 31.) és a „legnagyobb urak” szociális politikáját:

Ők azt beszélnek: nem baj az,
Ha nem eszik a zsellér,
Csak gyónjon s csókoljon kezét —
S nem kell föld néki, sem bér.

S ha mégis lázong, löni kell,
Van katona, van zsandár!
A nép baja nem nagy dolog —
Im, ellenszere van már.

Az igaz költő mindig a szenvedők pártján áll, még akkor is, ha bankvezér:
a betétek ura siratja a betevő falat nélkülözőit.

Ő igen, az igaz költő sokhúrú zongora. Megzendül rajta az eszményi anarchizmus disszonanciája, a parasztlázadó halálkínja és beléje vág a nihilista, világtörténelmet csináló csöcselék ökle, — a „közelmúlt esetek“-ből és a bolsevizmus plakátjairól olyan jól ismert vörös ököl — hogy zúgassa a maga vad melódiáit. Az igaz költő szimfóniájában föl-fölbúg a valláskáromló tagadás és a fájó antinacionalizmus merészebb sikongása is, lágyabb melódiák után lázongó fortissimo:³⁾

Gyermekded imában szállva föl az égbe,
Hű vezércsillagként borús éjben égve,
Tört szivekre hullva balzsamként, mely gyógyít —
Mily szép mily magasztos, mily dicső vagy, ó *Hit!*

Millióknak szívét szeretetre készítve,
Börtönt romba döntve, bilincset emésztve,
Egy dalba foglalva, mit sok mill'jó érzett —
Mily szép, mily dicső vagy, *Nemzeti Érzet!*

S mért lobognak máglyák, hadak mért tolongnak,
Mért ég az egész föld, harangok mért kongnak,
A halál mért tombol, mért lesz szörny az ember,
Mért lesz a piros vér s a gyűlölség tenger?

Mért? Mert sérthetetlen sziklatalpon állván
Ura a világnak egy torz, bamba bálvány.
Végnélküli emberáldozat kell néki, —
Neve „*Hit*“. Hazugság! — Csak a neve égi.

És cimboraságban romlással, halállal,
Fönnállott a bálvány századokon által,
S mikor ledől végre s mikor porrá válik,
Az ember helyébe újabb szörnyet állít.

Béke és boldogság ismét odaveszve,
Immár érted ölnek torz *Nemzeti Eszme!*⁴⁾

³⁾ Az aláhúzott részek az eredetiben is alá vannak húzva, sőt nagyobb betűkkel nyomtatva. A költeményt kihagyás nélkül, in extenso közlöm.

⁴⁾ A B. Sz. módszerét követve újra elolvasom — csakugyan az van ott: „nemzeti eszme“!

Most a gyarló ember általad van verve,
Végtelen nyomorba, végtelen keservbe!

Rabod a tömeg még, de a nemesb szellem,
A költő — vétőt dörg vad uralmad ellen,
Elhett ajka jósol: alapod elvásik
S egykor porba hullasz, úgy — mint az a másik!

(*Két bálvány*, 1885.)

Így énekeltek a máglyák 1885-ben, amikor egy madáchi Lucifer a költő-vates lelkében kirajzolta a Jövőt és amikor még alig hegedtek be azok a sebek, amikor a magyar *nemzeti eszme* az osztrák abszolutizmustól kapott . . . Nem akarok hozzányúlni Kozma Andor szövegéhez, de kénytelen vagyok lapos prózában összefoglalni a *Két bálvány* tartalmát: a költő tiltakozik a vérontó *Hit* és a torz *nemzeti eszme* vad uralma ellen és látja-óhajtja a jövőt, amelyben az emberiség fölszabadul a bálványok átkos igája alól.. Ilyen sátáni szépségű versét azóta se merészelt senki magyar ember írni, legkevésbé Ady Endre, az istenes költő és a villámsújtotta „magyar fa“. És mégis Ady Endréről mondják, hogy letért a hit és a nemzeti eszme talapzatáról és mégis Ady híveit tartják bűnösöknek a „konzervatív“ irodalom szélső jobbszárnyán! Nem vonom le a végső konklúziót . . .

Vallás, haza, erkölcs: nem lehet monopoliuma semmiféle irodalmi irányzatnak. Am a kritikusok osszák föl maguk között a földet, a Költő — Vargha Szabolcska-Kozma-Ady — szabadon jár be az Ég kapuján . . .

II. Béke Ady körül.

Legyünk végre méltányosak s ne büntessük minmagunkat barbár vagy lázban lévő népekként szüntelenül azzal, hogy érdemes honfiaink fejére rendszerint csak akkor vágyunk fűzni halakoszorút, mikor többé már nem hevülnek az isteni szikrától s csak akkor, miután élükön át sokszor legjobb tehetségünk szerint gyötörtük, kínoztuk és végre meggyilkoltuk őket, vagy legalább napjaikat tetemesen megrövidítettük!

Így vettem föl e szavakat Széchenyi *Magyar Pantheon*jából. Ady Endre megbűnhődött a múlttért: legyen most már övé a magyar jövődő.

Ne legyen igaza Szekfű Gyulának, aki ezt írta megkínzott lélekkel a nemzeti félreismertetés mélységéből:⁵⁾

„Ez a nemzet legjobbait szokta erkölcsi összeütközéseknek kitenni, melyekből csak lelkük vagy testük sérelmével, lelki egyensúlyuk elvesztésével, nem egyszer önkezüktől irányított golyó árán kerülhetnek ki. Ez a nemzet legnagyobbjait szokta meggyötörni, hogy sírva keresse őket, mikor már nincsenek. Ebben az országban a hazaáruló nevet minden időben a legjobbak szokták viselni súlyos és nemes, szent kereszt gyanánt erős vállaiikon“. Legyen már vége a tragikus költő elleni hajszának.

Legyen már vége annak is, hogy néhány tiszteletreméltó kritikusunk monopolium gyanánt kezelje a nemzeti hagyományokat és hogy az igazi és termé-

⁵⁾ *Mit vétettem én?* Bp. 1916: 125.

keny konzervativizmus képviselői, homlokukon az Ady-rajongás sárgaoltájával, szégyenkezve legyenek kénytelenek megjelenni az irodalom-bírák előtt . . . Hiszen Ady Endre versei ma már a minisztérium által engedélyezett iskolakönyvekben szerepelnek és a Költő valóban „ifjú szívekben él”. Hiszen a magyar kultusz-miniszter is megmondotta, hogy Ady Endre „igazi tehetség”.⁶⁾ Hiszen maga Négyesy László is Petit de Jullevillenek konciliáns szavait idézi a klasszikus és modern iskola ellentétére: „Les classiques français restent l'école de la jeunesse française; école traditionnelle et libérale où, pendant des siècles encore, elle devra se former à bien penser. Nos fils après nous sortiront de cette école, instruits, formés, cultivés; libres toutefois; libres de penser et de dire autrement, s'ils veulent; mieux, s'ils peuvent”.

Ismerjük el, hogy a művész mindig különleges teremtménye az Úrnak. A ma már „klasszikus” Wagner valamikor legnagyobb forradalmárja volt a művészetnek. Fénelon egyike volt az ancien régime legelső kritizálóinak: ma iskolai olvasmány. Csokonairól a szelídlelkű Szabolcska Mihály írta, hogy „megújhdásunk csodás korszakában apostol volt a megkövezésig” (Válogatott versek, 241.). Ezt a korszakot Négyesy László „szellemi forradalom”-nak nevezi.⁷⁾ Petőfi szabadságmozgalmát Beöthy Zsolt a *forradalom* szóval illette. Csak a huszadik században volna tilos a megújhdás, a szellemi forrongás? Igaza volna a Költőnek, hogy évezredek óta kivégzi megváltóit a Nép?

Pilátus mossa kezét, — és a nép:
Boldogan hajtja álomra fejét.
Hogy ma egy ámitóval végezett,
S büszkén ismétli a „feszítsd meg”-et.
És áldja buzgón a jó gazokat:
Az álnokul markukba nevető
Farizeusokat!

(Szabolcska, Vál. versek, 104.)

Az *Újítás ellenségeihez* nem kisebb költő, mint a „konzervatív” Vörösmártý írta ezeket a gúnysorokat:

Ti, ti az újítás megrögzött ellenzői,
Ösmerlek; ráncos homlokú tisztos urak!
Látalak: agg bundáitokat lehajítva szugolyba,
Ittatok új bort és ettetek új kenyeret;
S nem kéretek-e mind egyaránt új s ifjú menyecskét?
Szégyen! az új hold is fönn vala lakzítokon.

A költő lényege, hogy elégedetlen legyen. Elégedetlen nemcsak önmagával, nemzetével, de az egész emberiséggel is. A költő nemcsak házáját ostromozza, az Ember néki: sarkányfog-vetemény. Platonnak igaza volt, mikor a költőket ki-zártta Államából. A költő nem szürke hivatalnok-nyárspolgár. Harcol a rabszolga-ság eltörléseért és máglyára lép, de nem élteti a zsarnokot. Lehet országutak rabló-

⁶⁾ 8 órai Ujság 1924. II. 1.

⁷⁾ A mértékes magyar verselés, 1892: 50.

gyilkosa, mint Villon, forradalmi állam élére állhat, mint a nemes Lamartine, életét tékozzolhatja, mint Verlaine, bolyonghat számkivetetten, hogy meghaljon egy idegen nemzetért, mint Byron, lehet a Múzsák bohém vándordiákja, mint Csokonai, Petőfi-ként haladhat végig az életúton — és ha „klasszikus“ költő, akkor is visszavágyik csöndes falujába az akadémiai hivatalból, akkor sem tudja magát belekényszeríteni az udvari légkör tespedtségébe, mint Goethe-Tasso... A Költő próféta is lehet, aki új vallást alapít, vagy — sötét képekkel önmagát marcangolva — a végpusztulás eljövetelén kesereg. A konzervatív álláspontnak csak akkor támadnak prófétái, ha uralomra jut és elnyomóvá lesz a revolúció és a konzervatív világnézet hangoztatása „forradalmi“ állásfoglalást jelent a fönnálló renddel szemben. A boldog szerelem-költészete elhalványul a kesergő szerelem hangosabb versei mellett. Hatvanhetes érzelmű líránk nem is lehetett, — torzként hatott a háború elején a „Nem lesz tiéd a *Monarchia*“-stílusú népdal, vagy a Gyóni Géza refrainje: „*Ferenc Ferdinánd* jár a hadak élén“ — de annál nagyobb érzelmi inspirációja él az örök negyvennyolcnak és a kurucságnak... A világmegváltó új evangélium fönnmaradt, — de hol vannak az írástudók „hagyománymentő“ tiltakozásai, a farizeusok aktái?

Az Élet számára az érzelemskálának csak kis szegmentuma van megengedve. Morál, társadalom, vallás, állam tilalomfákat állítanak a teljesség elé. De aki Költő, a Múzsák exterritoriális képzelet-világában kidönti a tilalomfákat és minden érzést bekalandozhat; így nyújtja az élménytelen, érezni-bátortalan vagy kifejezni-tudatlan nem-költők számára az élet kitáruló teljességét: a skálának azokat a színeit is, amikben talán vér és bűn izzik, amik elűntek a konvencionális élet szűrkeségétől.

Pascal írja a szeretet szenvedélyéről szóló opusculumában, hogy az írók csak akkor ábrázolhatják hősiüket, ha maguk is „hősök“. Shakespeareben volt valami az ördögi Ili. Richardból: ki hibáztatná érte? Aki Shakespeare-t végigolvassa, annak lelkén keresztülviharzott az érzelmek skálája: a bájos Ofélia fájdalomja, a királygyilkos Macbeth zsarnoksága, Lear király örvénye. Ady Endre — a magyar költészet optimizmusára és a maga őstragikus életszemléletére gondolva — joggal mondhatta, hogy sírni sem tudtunk, amíg ő nem jött...

A Költő az életnek sokhúrú zongorája. Épen azért nem lehet egy hűrt kiszakítani a hangszerből és azt mondani rá: ez az egy „bűnös“ húr az igazi hangja. A Költő játszik a húrokon, de sohasem adja magát „száz százalékgig“ őszintén. A költő élményeket keres, beleéli magát herosztratesi, corjoláni szerepekbe is: mindig szerepet játszik. Prózában mondván: nem kell minden szavát készpénznek venni és nem kell minden nagyotmondásáért, káromkodásáért felelősségre vonni. Petőfi is szerepeket játszott, stilizálta magát, — amint Horváth János megmutatta nagy monografiájában. Ady — a komplikált huszadik századi lélek — még inkább. Ő maga jellemzi magát százarcúnak:

Alakos játék, százszor-zárt titok
Hős, futó bölcse újból és megint
Allok süppedten szókimondó bajban.
Cselek, barlangok, vermek, kárpitok,
Bozótok, lárvák, segítetek rajtam.

Ki száz alakban százszor volt szabad
S minden arcához öltött más mezet,

Éljen és csaljon titokba-veszetten,
Mert bárki másnál több és gazdagabb,
Mert csak a koldus egy és leplezetlen.

— — — — —
És száz alakkal száz vitába törjön
Lelkem, valóm, e dús alaktan — — —.

(A magunk szerelme, 1913: 18.)

Aki megütköznék Ady egy-egy gesztusán, pályája abnormis ívelésén, az képzelje el, hogy egy isteni — vagy ha úgy tetszik: ördögi — színjáték hőseit látja maga előtt. Lehetetlen szimpáthiát nem érezni a tragikus hős iránt, akit egy kegyetlen fátum igazgat az élet színpadán, akinek egy felsőbbrendű inspiráció adja szájába a végzeteljes ígéret és aki gyötrő alkotások és emésztő lángolások után végül is elbukik: akkor, mikor a peripetia már-már végzetes eszméinek diadalát sejteti. Nincs a szereplők között vesztes, csak ő. Nincs árva más, csak az ő nemzete, akinek hamis prófétája volt. És a vezeklése is olyan, mint a Bánké: fejét a hazai földhöz nyomva görgeti.

*

És a vádlott halálával szűnjön meg a bűnvádi eljárás.

A legszörnyűbb vád: hogy nem volt magyar. Ezt ma már csak a fogyatékos-esztétikai ízlésűek mondják, akik visszadöbbentek magyarságának őszinteségétől. Mi lehetett volna, ha nem volt magyar? Oláh, rác, tót, sváb, gubás, bojér, olasz... Ma már elintézett kérdés, hogy magyarabb volt, mint akárhányan, neofita-magyarságú támadói közül. Makkai Sándor könyve után már vitatkozni is fölösleges a dologról. De hivatkozhatunk olyan tekintélyre is, mint Zoltán Irén, — az ő szavait bizonyára elfogadják a szélső konzervatív oldalon — aki így nyilatkozik Ady hazafiságáról: „Költészetének elemzéséből azt is láthatni, hogy *nem volt nemzetközi érzületű, sőt lelke mélyén ragaszkodott a magyarsághoz*”⁹⁾

Azt mondják, hogy hazafiatlan irányban befolyásolta az ifjúságot és a háború idején egyetlen idegszála se remegett meg a magyar sorsért... Az igaz, hogy nem írt a sablonná vált lírai készlettel; nem vette elő a Petőfi-harsonáit, mint pl. a szelíd Barabás Ábel, aki *harci szonetteket* írt türelmes íróasztala mellett, idegen frázisokkal. A háború élménye Adynál nem a dobpergés, a trombitaharsogás főlészen sűtkérez, hanem mélyebben rejtőzik: a lélek legbelsőbb redőiben, a fájdalom finomabb, halkabb remegéseiben. Ő írta a háború kitörésének terhes éjszakáról azt a szinte transcendens megérzésekkel teli *Emlékezést*:

S Isten-várón emlékezem
Egy világot elsülyesztő
Rettenetes éjszakára.

Nem ő volt az egyetlen, aki előre megérezte a mi világunk elsülyedését. Ő írta a *Torony az éjszakában* csodálatos vízióját (1914 július). Ő volt az *Ember az embertelenségben*, akinek szívét puska-tus zúzta:

⁹⁾ *Erotika és irodalom* 1924: 173.

Milyen baj esett a magyarban
S az Isten néha milyen gyenge.

— — — — —
Óh minden gyászok, be értelek,
Óh minden Jövő, be féltelek,
S hogy szánom menekülő fajtám.

(1916 szeptember.)

Ő idézte a négy harctéren vérző nemzetre Ezékiel próféta szavait: „A föld rakva vérnek ítéletivel és a város rakva álnoksággal. Békességet keresnek, de nem leszen. Egy romlás a másikra jő”. Ő írta Tinódi modorában a *Krónikás éneket* (1918), ő siratta meg *Zubolyt*. És az ismeretlen katonát:

Ott feledték a havas síkon,
Ásatlan sírján sohasem nő
Szekiű, Isten-fa, bazsalikom.

Ő reménykedett, leste a „magyar síkok” fehér falvaiból az „ibolyás”, „nótás” Tavaszt, — mint a háború sújtottjai valamennyien — a Békét (1917). Ő valotta 1916 máj. 16.-án, keserűségében:

Magam s fajtám jobban szerettem
Száz hazafias vigadozónál.

Higyjék el, akik Ady költészetének magyarságában kételkednek, hogy nagyon-nagyon sokan *voltak*, akik a harctereken Ady-verseket olvastak, akiket bántott az otthoniak Ady-hajszája, aki Ady-versekről írtak hazaküldött lapjaikon, Adból merítettek magyar kurucságot, magyar levegőt, ihletet a kitartásra, fájdalommal fájdalommal gyógyító gyógyszert. (Elöttem fekszik egy harctérről hazakerült, aláhúzgált, megcenzurázott Ady-kötet.) Sok-sok nevet tudnék említeni, hozzám nagyon közelállók nevét is: higyjék el a *halottaknak*, akik helyett csak az én gyöngye szavam tanuskodhatik, hogy imádság volt nekik egy-egy Ady-vers:

Uram, háborúból jövök én,
Mindennek vége, vége:
Békíts ki Magaddal s magammal,
Hiszen Te vagy a Béke —

így olvasták és imádság közben érte őket a gránát.

Azt is mondják a kéreg-hazafiság hívei, — Ady szavával: magyarkodók — hogy Ady nem ismeri a magyar táj szépségeit. Ez megint csak stiluskérdés. A fogytékos esztétikai ízlésűek megint csak sablonos szólamokat keresnek Adynál. Igaz, hogy nem írta Ady, amit nemrégiben egy öreg és érdemes íüziapoétánk írt *Velencei szonettjében*, hogy

Mégis csak te vagy szebb énnékem
Jász-Nagy-Kún-Alsó-Röcsöge.

Mert ez gondolatnak szép, de így, ilyen sután és komikusan kifejezve: izlés-telen. Külön tanulmány kellene hozzá, hogy összeállítsam Adynak azokat a sorait, amikből a magyar Föld szeretete szól, rejtett, szimbólikus szépségei víziókká magasztosulva tárulnak föl: Kisvárosok őszi vasárnapdélutánjai, amikor ködben harangoznak a törnyok, a pocsolyás Ér, a méia lanka, az ős dicsőségű Krasznárok, a hepehupás, vén Szilágy, a reszkető, bérces Erdély, a titkos, nagy kőház, az elsüllyedt utak, őszi csendes éjeken a zengő Avar-domb és száz lépésre a tennető . . . Még Párist is Bakonynak nézi. Kellenek-e szebb, zengőbb szavak? Csak a színek, a vonalak újak az ő magyar tájképein, de — látni kell a színeket, a vonalakat.

Sokat járt Párisba Ady, a Riviérára . . . Talán épen azok hibáztatják érte, akik tegnap érkeztek Svájból, vagy holnap indulnak a szicíliai primavera nap-sugarai alá.

*

Azt szokták mondni: Ady hozta el hozzánk a nyugati dekadenciát, a párisi fertő bűneit. „Bűnös Páris”: ez a félművelt jelszó annyira elterjedt, hogy manapság szinte rossz magyar ember számba megy, ha valaki Párisról dicsérőleg nyilatkozik vagy Párisban jól érzi magát. Valami öntudatlan keletiség üli meg nálunk a lelkeket. Mintha az örök „paganizmus” tiltakoznék az örök urbanizmus ellen. *Ex occidente Nox* — mondja a germán-turáni „öserő” egynémely nagyhangú szónoka . . . Politikát viszünk a művészeti értékelésbe is: a trianoni gyűlöletet átviszzük a francia kulturára is és a német-magyar bajtársi szövetséget a költészet világában is kötelezőnek érezzük. Képzeljük el, hogy Ady Endre salzburgi csap-székekben iddoggál vala, bécsi „heurige”-vel öntözi bortalait, Münchenben issza mértékből, de mértéktelenül a sört — az „erkölcsös mámor” kedélyes italát — Schwabing művésztanyáin farsangol, Heidelbergben szövi léha-szentimentális szerelmét és Nagy-Berlinben éli az amerikanizmus gyökértelen életét: a neofita-magyarok milyen megbocsátó mosolygással nézték volna a múzsafi pajkosságait. De Páris — az bűn és magyartalanság. A bolsevista-nemzetközi és aberrációkban bővelkedő Berlin, a képmutató, vásári London nem az.

De maradjunk a dekadenciánál, amit az „utánzó” Ady állítólag Baudelaire-től és Verlaine-től tanult. Ez a két író régen lezárt aktája a francia irodalomtörténetnek. Semmi harag nincs ellenük a „hivatalos” kritika részéről. A konzervatív akadémikus Lanson ezt összegezi a dekadens-szimbolista mozgalomról: „le mouvement était sérieux et fécond, et la révolution tumultueuse enveloppait une très raisonnable évolution”.

Az is furcsa, hogy Baudelaire és Verlaine úgy szerepelnek a félműveltek köztudatában, mint veszedelmes „modernek”. A parnassien Baudelaire (1821—1867) Petőfi kortársa volt, verskötete, a *Fleurs du mal* (1857), a *Dalás idők* korából való. Verlaine (1844—1896) a hetvenes-nyolcvanas évek szenzációja volt: első kötete a kiegyezés előtt jelent meg (1866). A Gyulai Pál szerkesztése alatt még modern *Budapesti Szemle* volt az első magyar folyóirat, amely 1898-ban (96 : 278) sietett bevezetni Verlaine azóta kiátkozott költészetét irodalmunkba. A fordítás munkáját pedig nem kisebb költő, mint Kozma Andor végezte, *Verlaine Pál költeményeiből* címmel . . . Megemlíthetjük még azt is, hogy G. A. Tournoux *Verlaine-bibliográfiáját* (Páris, 1912) Rákosi Jenőnek ajánlotta.

*

Hogy mennyire magyar érzésű és ízlésű volt Ady Endre, azt legjobban egy szembesítés döntheti el.

Az ókonzervatív álláspont — Ady magyartalanságát illetőleg — amennyire nem-igaz, annyira nem-új. Már a millénium idején magyartalannak bélyegezte az új nemzedék irodalmát a régebbi generáció: „abban a hitben, hogy ők a szabadalmazott magyar írók, ők a kizárólagosan nemzeti színű magyarok, mert csak az van magyarul, amit ők írnak, a többi kozmopolitául van . . .”⁹⁾ Akkor is „a magyar irodalom elzüllését” emlegették a „fiatalokkal” szemben. „Nincs ki utat mutasson, irányt megszabjon háladni vágyó embereinknek, azok idegenben tévelygnek; francia, angol, német és a jó ég tudja még milyen szellemet akarnak behozni irodalmunkba . . .”¹⁰⁾

Kik voltak ezek a fiatalok, akiket az akkori ókonzervatívok kozmopolitának, idegen szelleműnek akartak bélyegezni? Az egyik Pekár Gyula volt, aki ma a Petőfi-Társaság elnöke és akit igazán komikus volna magyartalansággal megvádolni. Pedig róla írta a *Budapesti Szemle* 1898-ban (98 : 302.), hogy „meglepő példáját mutatja a szellemi kozmopolitásnak”. Pekár Gyulának *Hatalom* című regényéről írta akkoriban Bartha József,¹¹⁾ hogy „nincs benne sem logika, sem erkölcsi érzék”, csupán „a testi szenvedélyek föltétlen uralma mindenek fölött”. Az ő „idegenszerű” regényeit akarta Bartha József „magyaros nyelvre” lefordíttatni, azzal a megokolással, hogy „a legbotrányosabb nyelv ez, amely az újabb időkben magyar író tolla alól kikerült”. Így pellengéreztek akkoriban a milléniumi nemzedék magyartalanságait — és ma a milléniumi nemzedék pellengérezi a *Nyugat* magyartalanságait. Így volt ez, amióta fönnáll a világ. A kritika mindig szűkeblű, az utókor aztán megbocsát az elítélteknek. A fiatalok „a könnyűvért műzsának hódolnak”¹²⁾ és „torz, bambá bálványokat” döngöttek (v. ö. Kozma Andor versét): hogy öregkorukban aztán visszatérjenek apáik eszményeihez . . .

De nézzük a magyar levegőt Ady prózájában. Baloldalt közlök a milléniumi nemzedék egyik tagjának nemrégien megjelent regényéből, jobboldalt Ady novelláiból néhány sort:

— *Thanks, my lady* . . . Pardon, ismét valami?

Lady Burlington csak állt ott és hitetlenkedve bámult az ál-Lionelre. Aztán megint a Harriet nyakába borult.

— No, miért sírsz? Hogy mondd? Nem értelek!

Garrick elfordult, a tükörben nézgette magát, a maszkját igazgatta. A grófné végre is elnevette magát:

— Kedves Garrick . . .

Csak a legények csúfja virrasztott. Ezt a legényt Tar Pistának hívták. Nyomorék Tar Pistának. Huszonöt éves volt s olyan magas, mint egy nyolc éves gyerek. Nyakatlan, rücskös arcú, béna balú, sánta lábú. Csak épen, hogy mozgott szegény. Ő volt a többiek vidámsága. A nyomorultaknak a vidámsága: kegyetlenség. Nyomorék Tar Pista mintha azért született volna, hogy ezek az árnyemberek is nevéssenek néha valaki rovására.

⁹⁾ *Élet* 1895 márc. 3.

¹⁰⁾ *Élet* 1895 szept. 15.

¹¹⁾ *Katholikus Szemle* 1898: 154–156.

¹²⁾ Bartha József: *Két nemzedék irodalma* 1926: 39.

— Nem, ne mondd el, Harriet!
 — Ugyan kérlek . . . nekem figyelmeztetnem kell őt erre a hibára. Mert ez hiba —
 — Mi a hiba, my ladies?

— — — — —
 És Tar Pista, nyomorék Tar Pista. Tudta, hogy őt sohase fogja leány ajaka csókolni. És Tar Pista volt mégis az egyetlen legény, kinek ökölbe szorult a keze, ha ősszel vadászni jöttek az urak s este besorakoztatták a kastélyba a leányokat.

Összeszorult a keze s egy este így beszélt a legényekhez:

— Hát ti magyar legények vagytok?

Úgy választottam ki mindkét szöveget, hogy jellemző legyen az írójára. Laikus olvasó első pillanatra azt gondolná, hogy a *baloldali* szöveg angol regényből készült fordítás, a jobboldali pedig valami népies irányú, tősgyökeres magyar mesélő munkája. Az is. Ady Endre írta. A „baloldali“ pedig Pekár Gyula.

*

Ady Endre körül mindig meglesz a béke, mihelyt Szász Károly, Pekár Gyula és párthívei legalább is feleannyi szabadságot engedélyeznek a modern költőknek, mint amennyit ők maguk is élveztek, — amikor még fiatalok voltak.)*

(Szeged.)

Zolnai Béla.

DUDITS ANDRÁS ÉS A FRANCIA HUMANISTÁK.

(Jean Faludi: *André Dudith et les humanistes français*. Études Françaises publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged. I. Szeged, 1927, 8° 66 l.)

Magyar filológus igaz örömmel üdvözölheti a szegedi egyetem Francia Philologiai Intézetét első kiadványa alkalmából. Szerencsésnek találjuk különösen azt, hogy *francia nyelven* is publikálnak, mert ma már hál' Istennek elmúlt az az idő, amikor a doktori disszertációkkal kellett a nemzeti nyelvet megvédeni. A magyar tudományos irodalom elzártsága nagyon megnehezíti a magyar tudósoknak a külföldbe való bekapcsolódását, úgy, hogy akárhány esetben a külföld alig vesz tudomást arról, ami nagyszerű latin nyelvű tudományos irodalmunk megszűnése óta magyar földön megjelent.

Faludi János dolgozata tulajdonképpen anyaggyűjtés. Előkészítése egy nagyobb monográfiának, mely a külföldön oly nagy hírnévre szert tett magyar humanista életét és műveit fogja először kritikailag elemezni. Ebben a dolgozatban nem tesz mást, mint betűrendben elősorolja Dudits András franciaországi ismeret-ségeit, kritikailag megállapítja baráti kapcsolatait és az ezekhez fűződő irodalmi nyomokat.

*) A folytatás — *Petőfi-Ady* címmel — a *Széphalom* legközelebbi számában jelenik meg.

Persze ez a nomenclatura egyelőre holt anyag. Pedig bizonyos szájak már most is világosan látszanak. Nevezetesen szerencsésebb lett volna a Collège Royal (a mai Collège de France) tanárait egy csoportba venni, mert láthatólag ezek dominálunk Dudits barátai között. Caninius a Collège de Cambraiban tanítja de Mercier, Charpentier, Ramus, Turnèbe és Vicomercatus is a Collège Royal tanárai és így nem értem miért kell a legutolsót a többi rovására külön kiemelni, csak éppen azért, mert erre nézve betűszerinti adat van?

S ha Dudits tanárait és barátait így együtt látjuk, akkor egyáltalán nem látszik valószínűtlennek Nollhácnak az az állítása, melyet többet átvettünk (Egy. Phil. K. 1923, 110 és Rev. Ét. Hongr. 1924, 202) és amelyet Faludi János hevesen támad, hogy Dudits ismerte a jók brigádját, Ronsard humanista költői csoportját. Az az időszak, melyet Dudits Párisban tölt, épen az, amikor a Pléiade tagjai a Collège Royal tanáraival állandó és irodalmilag is termékeny viszonyban állnak. Ekkor, 1555-ben adja ki Ramus francia nyelvű *Dialectique*-jét, melybe a Pléiade tagjai fordítanak (l. Egy. Ph. K. 1916, 302) és ekkor már Turnèbe neve előfordul Ronsard barátai sorában. És valószínű-e, hogy éppen Dorat-t nem ismerte volna, aki 1556-tól 1567-ig tanított a Collège Royalban? (V. ö. Laumonier, Vie de Ronsard 90. l.). Azt pedig F. is tudja, hogy Utenhove, kinél Imbert Dudits egészsége felől tudakozódik, Ronsardnak is személyes barátja volt. Egész bizonyosra vehetjük, még ha nincs is rá kézzelfogható adatunk, hogy a humanisták elég kicsiny világában Dorat, Ronsard és Dudits is váltottak néhány szót.

Ennek a párisi tudós humanista világnak képét várjuk mi Faluditól. Milyen helyet foglalnak el Dudits munkái ebben a körben? De erre nem kapunk választ.

Részletekben itt-ott érdekes megállapításai vannak. Különösen becses, amit a Bona György halála alkalmából írt humanista részvét megnyilatkozásával kapcsolatban összegyűjtött. Ellenben Ramus leveléből, melyben János Zsigmond gyulafehérvári meghívásáról beszél, a kritikus passzus e sorok írója már elég régen közzölte Rác Lajos egyik cikke végén, melyet a szerző maga is idéz (Revue des Études Hongroises 1924, 201) és így kár volt ezzel az epizóddal, mint valami külön felidézéssel foglalkozni.

A nyers munka után várjuk a kidolgozást; Thienemann Tivadar tanulmányában már megrajzolta az alak körvonalait, a vázlat készen van.

(Budapest.)

Eckhardt Sándor.

REINER, A KÖLTŐ.

Egy új poétát — nyilván ifjú és kezdő — van szerencsénk bemutatni: Reiner Jánost, aki még ismeretlen, de annál németebb névvel kér bebocsátást az irodalom sorompójánál. Költők nem igen mertek eddig német névvel jelentkezni: Reiner az első. Talán távoli névrokona, ama nagy Rainer-Maria miatt ragaszkodik e névhez, amely a *Regék és történetek ciklusából* című kötet élén áll. A kötet cím azt is elárulja, hogy van még tartalékban sok poémája, szintemár ciklusa a szépreményű verselőnek. Ha ezt az ízelítőt kedvezően fogadja a kritika, barátai unszolására bizonyára folytatja majd a regölést. Technikája máris fejlődésre-képesnek mutatkozik. Helyesírással, rímmel és ritmussal még hadilábon áll,

de nem is csoda, hiszen csupa harcias, véres, balladás történetet mesél. Ki törődik a külsínnel, ha a belbecs sem kiváló? Mint például a *II. Károly visszatérése* című és angol-tárgyú krónika, amely Cromwellről szól:

Károly király gyász véget ért —
S Cromwell lelke mégis beteg.
A protektor, a hadvezér,
Kinek lelken királyi vér . . . stb.

Az *utolsó Árpádról* viszontag emezt olvassuk:

Főellensége Albrecht Habsburg-herceg
A vér s jog szerint egy igaz királynak.

Ezek után igazat adhatunk a túlbuzgó igrícnek:

Ne fújd tovább a rettentő zenédet!
Hangjától holtak járnak fel a sírból . . .

Olyan tömegben és haraggal robognak föl a rettentő zenére a Reiner-énekelt holtak, hogy valósággal forgószél keletkezik nyomukban: ciklon, amely elsöpri a szerzőt ciklusostul.

(Budapest)

Garázda Péter.

KÖLTÉSZET ÉS NEURASZTHENIA.

A neuraszthenia és a szellemi képességek viszonyának kérdéséről. — ami legutóbb Arany Jánossal kapcsolatban egy irodalmi vita folyamán fölvetődött (v. ö. *Széphalom* 1927: 213) — néhai Jendrássik Ernő professzor gyakran megemlékezett belgyógyászati előadásában. A magyar orvostudomány nagynevű úttörője erre vonatkozó tanítását a következő szavakban foglalta össze: „... kedvezőbb irányú esetekben az idegrendszer általános és részleges érzékenysége alkalmassá teszi az ilyen egyént arra, hogy a szellemi működés terén sokszor igen kiválóan értékes eredményt érjen el s a közéletben (protekciónélkül!) nagyobb állásba jutó emberek nagyrésze neurastheniás érzékenységeinek köszönheti előrehajlását”. (A belorvos-tan tankönyve, 1925, II. 499. l.)

Ezt a tételt egyik szünidei cursusán (*A neurastheniáról*, Orvosi Hetilap 1905) bővebben kifejtette Jendrássik tanár: „Tulajdonképpen a neurasthenia nem is betegség, hanem az idegrendszer fejlődésének bizonyos eltérése attól, amit normálisnak lehet nevezni vagy gondolni. Még azt sem mondhatom, hogy az idegrendszernek ez az elváltozása mindig káros volna az illetőre, mert hiszen tudjuk, hogy nagyon sok kiváló ember, talán a kiváló embereknek túlnyomó többsége szenved neurastheniás tünetekben, amiből arra lehet következtetni, hogy az idegrendszer neurastheniás állapota s az illető szellemi vagy más téren való kiválósága némileg összefüggésben vannak egymással . . .” (Különny. 4. l.).

A kérdésnek külföldi irodalmára utalt Jendrassik egyik dolgozatában, amely a *neurasthenia fogalmáról* szól (Orvosi Hetilap 1909): „... nem hiába mondja v. Speyr, hogy a világban csak a neurastheniások létesítenek valamit! A tehetséges neurastheniásoknak éppen ez az állapota adja meg nagy munkaképességüket; valóban az igazi nagy tevékenységű, jelentékeny tehetségek mind többé-kevésbé neurastheniások. Egyre panaszkodnak fáradtságról, feledékenységről s ezzel ellentétben sokkal többet és értékesebbet alkotnak, mint nem neurastheniás kollégáik...“ (Különny. 8. l.). Jendrassiknak ez a dolgozata németül is megjelent a Deutsche Medizinische Wochenschrift 1909. évi.-ban, ahol a kérdéses mondatok így hangzanak: „Nur Neurastheniker richten etwas auf dieser Welt... Die Übermenschen sind Neurastheniker“ (Különny. 7. l.).

Távol áll tőlem, hogy egy irodalmi vitába beleszóljak. Csupán az orvostudomány szempontjából óhajtottam a fenti néhány adatra fölhívni a figyelmet. De talán nem lenne érdektelen, ha egyes íróink — pl. Ady Endre versei — az orvostudomány és a pszichiatria megvilágításában is előtűnik állanának.*)

(Budapest)

Zolnai Sándor dr.

GROTESZK PLAKÁT.

Mindnyájan, akik átértük az új magyar lírának — Kosztolányi, Ady, Babits — kiteljesedését és diadalmas harcait és akik befogadtuk magunkba az expresszionizmus sikertelen szépségeit is: őszintén óhajtuk, hogy a magyar líra tovább jusson és ismét összecsapjon fölöttünk egy lírai hullám. De furcsán érezzük magunkat, mikor a legnagyobb jóakarát és a legváróbb kíváncsiság egy olyan kötettől kapja az üteket, mint az, amit a bécsi „Fundamentum-Verlag“ bocsátott ki *Groteszk Plakát* címmel. Hagyni kell a fiatalokat... Nem szabad elzárkózni a legújabb nemzedék törekvései elől... Nem is akarunk gátakat és tilalomfiakat elébük tolni. Nem a harag, csak a bosszankodás mondatja velünk: miképen akar valaki a komikus Frig Agoston névvel magyar költő lenni, harsonát megfújni, ami örökre idegen marad, — nemcsak a tömegek — hanem a kiválasztottak előtt is? És mit akar a Heves Ferenc nevű eddig ismeretlen költő azzal a vékony dongájú 21 verssel, amit a nálánál százszorta tehetségesebb Kassák Lajos sablonjaiból összerak? Nem lesz irodalmi szennáció belőle és kár a fiatal erőért, amit egy forma és világszemlélet kiélésére tékozol örökre epigonsággal. Pedig vannak harmonikus mondatai, érzelmet-szuggéráló látomásai, a témában új-emberi melódjiák:

Rohanunk
sínek alatt lihegnek a távolságok
ez az élőút az éjszakákból
jaj aki elveszti a gép ordítását vagy
elfelejti homlokán a számot
S. O. S. a kor jelszava

*) Irodalmi és „betegség“ viszonyáról kitűnő könyvet írtak a Bibliothèque de Philosophie Contemporaine sorozatában A. Rémond és P. Voivenel *Le Génie littéraire* címmel (Párizs, 1912). A munka függelékében 9 oldalnyi bibliográfiát találjuk a kérdésnek. Az orvosi szempontból leg-sűrűbben megvizsgált írók: Musset, Rimbaud, Flaubert, Rousseau, Goethe, Poe, Dostoiewsky, stb. Szerk.

fiatal arcunkról véreznek az évek
 sivatagok ásítanak mögöttünk
 nincs percünk megölelni kedvesünket
 a vakzongorás játékában számolnunk kell
 az idő zalkatóló ütemét
 még messze van a fatornyos város
 és mi talán soha nem pihenhetünk ne-
 vető lányok rózsavánkosain.

Ebben van valami az óceánok fölé merészkedő új lélekből. De mit szólunk
 Erg-nek ilyenén hetvenkedéséhez:

Most elkezdek beszélni és nem hiszem, hogy a külsőségek alapján va-
 laki összetéveszthetne walt whitmanmal vagy kassák lajossal igen igen igen
 igen én nagyon jól ismerem magam naponta legalább nyolc kilométert gya-
 logolok ilyenkor minden feltétel nélkül egyedül vagyok és lehajtott nya-
 kam alá teregetem a belőlem kifutó sárga szőnyegetek...

Nyugodt lehet erg ágoston, nem fogja senki összetéveszteni Walt Whitman-
 nal. Mire való ez a számarlás? Az irodalmi smokkók „bedüllesztésére”? A „világ-
 nézetes” Messiásvárók nagyképű elámitására? Ez az a *racionalis* lira, amit a be-
 vezetés irodalmi programja ígér? (Programmot csinálni könnyű és szürke dolog,
 de nehéz spirituális élet-többletet alkotni a meglevő materiális és spirituális adottsá-
 gok mellé.) Erre mondják, hogy a „magáreszmélt lélek fiatal, de komoly és ne-
 héz esztendeinek produktumai?” Nagy luxus volna nemzetgazdasági — vagy ha
 jobban tetszik ergéknek: világgazdasági — szempontból, ha évek munkáját 12
 céltalan vers kierőszakolására fordítanák az ergék, akik egészen rendes kettős-
 könyvelő vagy homoktalicskázó emberek lehetnének, ha nem akarnának minden-
 áron groteszk plakátokat tervezni az emberiség jövőt-kereső utcaíra.

(Budapest.)

G. P.

LEVELESTÁR.

Baumgarten-díj. Azt írja, hogy a Széphalom tegyen javaslatot arra vo-
 natkozól, hogy a Baumgarten-díj odaítélése a nagy nyilvánosság ellen-
 őrzése mellett történjék. Sajnos, kívánságának egyelőre csak úgy tehe-
 tünk eleget, ha itt közöljük azoknak az íróknak a nevét, akiket ön ja-
 vaslatba hoz. Ime: Juhász Gyula, Benedek Marcell, Schöppin Aladár,
 Oláh Gábor, Tóth Árpád, Keleti Artúr, Zoltán Vilmos, Szabó Lőrinc, Kassák
 Lajos és Terstyánszky Józsi Jenő. Azt a megjegyzést is szívesen közreadjuk, hogy
 Füst Milán nem érdemli meg a támogatást, mert félt, hogy akkor újra elkezd az
 írást. — *Kéki Lajos* (Hajdúnánás). Előrelátható volt, hogy az Encyclopaedia Bri-
 tannica pótkötetének „Hungarian Literature” című cikke ellen a hajdúnánási eszté-
 tikusok tiltakozni fognak. A kelmei költészet híveivel szívesen pörbe szállunk a
 lexikonért. Mert: 1. A cikk eredetileg francia nyelven íródott és magyar szöveg

Ítjűján csakugyan „fordítás“-ként jelent meg a szegedi Csengery-albumban. 2. A cikkíró föladata az volt, hogy ezer szóban a legutóbbi húsz év (1905—1925) irodalmát ismertesse. Természetes, hogy a súlypont a „modernekre“ esett, minthogy a „konzervatív“ irány képviselőiről már az Enc. Brit. előző sorozata megfelelő módon megemlékezett. A cikkíró csupán a kontraszthatás kedvéért és valóban „sommásan“ emlékezik meg a konzervatív előzményekről, regisztrálva természetesen ennek az iránynak 1905-ön túl mutatkozó megnyilatkozásait. 3. Az az állítás, hogy az Enc. Brit. cikkíróját „állása“ másfajta kritikára kötelezné, a famulus-esztétikusok mentalitására vall, amely a kritikusai lelkiismeretességéből az alacsonyabb fizetési osztályokban kevesebbel is beéri. 4. Mért veszi sértésnek a modern irodalom hivatalan ügyésze ezt a mondatot: „Ebből a (milléniumi) generációból nőtt ki az úgynevezett turáni mozgalom, amely motívumait és inspirációit az őshazai Keleten keresi és a magyarságban fölkelteni igyekszik az Európán kívüli származás tudatát?“ Mi ebben a „lesajnálás“? Avagy talán a maradi és minden világtáj felé bizalmatlan kritikusnak derogál a turáni atyafiság? Akkor ne az angolhoni Conversations-lexikkonnal, hanem a Turáni Társasággal pöröljön, amely tudományos életünkben valóságos nemzeti mozgalommá szervezkedett és amelyben származásilag és szellemileg legelőkelőbbjeink helyet foglalnak. Pörölhet Pekár Gyulával is, aki egyik oszlopa a turáni eszmének. Néhai Zempléni Árpádról vagy Vikár Béláról nem szólok, de Kozma Andor, — akinek *Turán* című eposza az Akadémia égisze alatt jelent meg — kikérhetné magának azt a hajdúmánási tantételt, miszerint: „mi szükség van arra, hogy erőnek erejével exotikussá mázolja magunkat Európa előtt?“ Az Enc. Brit. cikkírója ugyan ennek a tételnek a lényegét véletlenül elfogadja, de viszont erről nem szólt senkinek és nem is lehet felelős azért, hogy vannak olyanok, akiket a tantétel választékos ízlésű megfogalmazója gyöngéden mázolóknak kénytelen nevezni. 5. Az ósdi kritikusok olyant állít, amit állítani könnyű, de bizonyítani már nehéz volna. Pl. igen könnyű azt állítani, hogy teszem föl Kék y Lajos (Budapest) tehetséges és a tudomány színvonalán álló irodalomtörténész, de bizonyítani már nehezebb lenne. 6. A gyalogösvényen baktató turántalan, de nyugatellenes Beöthy-epigon azt is elárulja, hogy van közöttünk „sok mai óriás, ki államköltségen éveket tölt künn s nem hoz haza egyebet, mint lenézését mindennek, ami magyar.“ Jellemző ez a káposztaföldről gőzvasútra gyanakvó ijedelem arra a horizontra, amellyel a fogyasztó esztétikai ízlés a világot maga köré korlátozza. A névtelen óriások elleni följelentést pedig az Ösztöndíjtanács figyelmébe kellene ajánlani. De előbb meg kell kérdezni a nemes följelentőt, hogy a „minden, ami magyar“ kifejezésen nem Kék y Lajos kritikus mivoltát érti-e. Mert akkor sokaknak áll jogában lenézni azt a „mindent.“ — *Uj Nemzedék*. Olvastuk a „Szemelvények A mennyei küldönc című erkölcstelen novellából“ címmel megjelent háromhasábos, szenzációs riportot (okt. 11.). Ízlés dolga, ha egy napilap az erkölcsöt pornográf írásművek bő kivonatolásával és erotikus szemelvényekkel akarja megvédeni.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.

Szász Károly: „Magyar fa sorsa”. Makkai püspök Ady-könyvének birdalata. Budapest, 1927. 12° 39 l. — A füzetrel szemben meddő volna a Széphalom nyilvánvaló állásfoglalását ismertetni. Főlöskéges az is, hogy Makkai Sándort megvédjük az effajta vádakkal szemben: „Ugy látszik, hogy a kóros akaratgyengesség teszi képtelenné az e ponton talán sajnálatraméltónak mondható Makkai Sándort arra, hogy ellenálljon az erkölcsi rút és gonosz kísértésének... A lelki ragály is, amilyenek tartjuk az adyzmust, csak azokat ragadja és rontja meg, akiknek lelke hialamos reá. Csuda-e, hogy az Ördögszekér írójának szellemi és morális lénye a nemzeti multat nem szerető, sőt átkozó Adyval együtt elfordul a nemzeti költészet szent és szép hagyományaitól — hazafias érzésben, erkölcsi felfogásban, esztétikai ízlésben — Adyt, mint a nagy disharmonia keresőjét, óriási zseninek hirdeti irodalmunkban, benne látja egyetlen igazi vallásos költőnket, élvezettel habzsolja az Ady-versek nyelvének sok összevisszaságát és erőszakolt, affektált formáit, s nagy és értékes tanulásokkal teljesnek mondja a Vér és arany szerencsétlen poétájának költészetét a magyar ifjúság számára!...” Az illusztris szerző kis füzete könnyen arra a sorsra jut — „Ady-támadók sorsa” — hogy az Ady-propagandát szolgálja: annyi szép strófát idéz „horribile dictu”. Adyból, hogy végül is az elfogulatlan olvasót reásuggerálja Ady olvasására. Ady támadóinak hatásosabb fegyvere lehetne, de nem mernek élni vele: Ady agyonhallgatása, Pascal megmondotta: Le silence est la plus grande persécution. De csak akkor, ha az agyonhallgatók számosabbak. z. b.

Magyar Írds, 1927. évi. 6. sz. Szerk. Raith Tivadar.

Neuhäuser Frigyes: *A zirci német nyelvjárás hangtana*. Budapest, 1927. 8°, 66 l. — Doktori értekezés.

Tóth László: *Garampi bécsi nuncius jelentése a Gergely-féle naptárreform végrehajtásáról a birodalomban*. Budapest, 1927, 4° 7. l.

Kolosváry Bálint: *Magánjog*. Vezérónal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz. Második, részben átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 1927, 8° 492 l.

Travnik Jenő: *Wolfram Parsivaljának bevezetése*. Az eredetiből fordította és bevezetéssel kísérte — Győr, 1927, 8° 8 l.

Béla v. Pukánszky: *Die Druckerei Brewer in Leutschau*. Sonderabzug aus dem Gutenberg-Jahrbuch, Mainz 1927, 4° 5 l.

Dr. Hankó Béla: *A megújulás*. Elvesztett testrészek visszaszerzése, idegen testrészek átültetése. Budapest 1927, 8° 186 l.

Eötvös Füzetek. VIII. sz. — Szádeczky-Kardoss Elemér: Az erdélyi eocén petrogenézise. Budapest, 1926, 8° 118 l.

Vargha Gyula: *Hamvadó tüzek*. Köttemények 1922—1926. Budapest 1927, 8° 414 l. — A M. T. Akadémia kiadása.

Nagy Sándor: *Ady Endre költészete*. Budapest, 1927, 8° 129. — Lapos és száraz, közhelyekkel teli könyv, nem méltó a témához, de szorgalmas munka eredménye. Ilyen semmitmondó frázisok vannak benne: „Ady költészete individuális, szubjectív koncepció, materiális és naturalista elemekkel”; „szelleméből hiányzik a képzelet köpkésége.” Végső konkluziója: Ady „egy, nem épen tökéletes, de modern egyéniség hatását érezteti!” Ezért a tanulmányért kár volt 129 oldalt megírni. g. p.

Tonelli Sándor: *Emberi problémák*. Szeged 1927, 8° 259 l. — A kötet első tanulmánya (Az összetett ember) eredetileg a Széphalom 4—6. sz.-ban jelent meg.

Balaton. A Balatoni Szövetség hivatalos értesítője 1927. július.

Közgazdasági Szemle. Szerk. Heller Farkas. Budapest, 1927, 5—6. sz. — Navratil Ákos cikkéből (Közgazdaságtan és filozófia): „... bizonyos, káros irányban tényleg túlburiánzott, materialis hatás ellenhatásaként nálunk, különösen a szellemi tudományokban, nagyon is szokássá vált a materiális fejlődési tényezők hatását a szellemi tényezők hatásával szemben lebecsülni. Óhajtható, hogy ez, leg-

alább a közgazdaságtanban, ne történiék meg." Az is óhajtandó volna, hogy a materializmus apostolai megtanuljanak élvezhetőbb modorban írni, mint Navratil Ákos.

Kőrösi Csoma-Archivum. Szerk. Némethi Gyula. II. kötet 3. sz. — A füzet a magyarországi turkologia és a magyar-keleti vonatkozások bibliográfiáját hozza Moravcsik Gyula összeállításában.

Szerb Antal: *A magyar új romantikus dráma.* Budapest, 1927, 8° 31. — Meglepő, indokolatlan és el nem fogadható a szerzőnek ez a kijelentése: „... Whit-mant és Verhaeren minden genialitásuk dacára sem tudjuk igaz költőknek tartani.”

Ethnographia. Szerk. Solyomossy Sándor és Bátky Zsigmond. Budapest, 1927, 1. sz.

Losonczi Zoltán: *Bél Mátyás és a magyar tudomány.* Bp. 1927, 12° 18 l.

Szendrei Zsigmond: *Falusiúfolink.* (Tipusok és tipikus motívumok.)

Bp. 1927, 8° 12 l.

Debreczeni Szemle. 1927 ápr.—máj. — A debreceni tudományos folyóirat legközelebbi programjából idézzük a köv. sorokat: „Legközelebb a Szemle minden előfizetője meg fogja kapni egész oldalas műmellékleteink két sorozatát művészi levelezőlapok alakjában. Tervebe van véve egy pályaválasztási tanácsadó-ciklus rendezése is, amelyre előfizetőink szabadon jelentkezhetnek.” Ezek után már csak a füzértánc következhetik... Kultúra-füzértáncsal.

Maróti Károly: *Aus der Frühzeit der Epik.* (Publ. della Università Cattolica del Sacro Cuore, VII. köt. = Raccolta Ramorino, 581—602. l.) Milano, 1927. — A költészetnek az életet kell a termő lélekből élettelen formában kivetítenie s másokban felidéznie. Az eposz kiélezett esete ennek az általános követelménynek. Homeros nagyszerűsége éppen az egyensúlytartás, amely távol az élet naiv érvényreengedésétől (az „Erzählungszauber” formájától), a gondolatot sem engedi az éhenhalás ellenére túlságosan elhatárolni. Így pl. az Ilias meséje egy, a görögökre döntő vereség leírásával az élethangulat teljes lerontását követelné, ám az eposz, mint elevenebb hatóeszköz, a győzelmes párviadalok leírását részesíti előnyben. Elméleti alapjaiban a dolgozat értékes kiegészítése a szerző apotiori ahisztorikus poétikájának. (V. ö. Széphalom Könyvtár 2.). A cím természetesen nem az eposz régebbi, hanem a lelkileg előbbvaló (primitív) fokozatait érti.

Új francia költők. Molnár József, Tamás Aladár fordításai. Új Föld kiadása. Bpest, 1927, 4° 71 l.

Gyulai Pál *Kritikai Dolgozatainak újabb gyűjteménye, 1850—1904.* Budapest, M. T. A., 1927, 8° 425 l. — Az Akadémia nagy szolgálatot tesz Gyulai Pál elsőrt munkáinak összegyűjtésével. Bár minél több jelennek meg Gyulaitól és minél kevesebb Kéky Lajostól az Akadémia égisze alatt! Egy mondat az új kötet polemáiból: „Nálunk nem Kazinczy volt első hirdetője, a költői szabadságnak; nép- és műköltészetünk századok óta gyakorolja s ezelőtt két századdal Gyöngyösi már elméletét is megírta.” (320. l.)

Kogutowicz Károly: *Szeged emberföldrajzi problémái.* Szeged, 1927, 8° 20. l.

Folia Entomologica Hungarica a Societate Entomologica Hungarica edita. Budapest, vol. I., fasc. 3. Szerk. Jablonski József. — A Magyar Rovartani Társaság igen helyesen belátta, hogy vannak hazai tudományok, amelyekben a kizárólagos magyarságvétség ártalmára van a magyar kultúrának.

A magyar könyvtárak gyarapodásának *Központi Címjegyzéke.* Kiadja az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ. Magyar Nemzeti Múzeum. I. évf. 6. sz. 8° 332 l.

Fejős Imre: *Modern romantikus költők.* Szekszárd, 1927, 8° 64 l. — Az okosan megírt dolgozat a „konzervatív” költőinkről először állapítja meg, hogy mennyire „modernek”, „európaiak” és „forradalmárok” voltak a maguk korában. Így például Ábrányi Emilről a következőket írja: „Emberideálja a francia forradalom vívmányainak letéteményese... a szabadság dicsőítése, a királygyűlölet, a nép istenítése... Egyetemes emberiségének végső alapja az a nagy emberszeretet, ami a néphez vonja s amiből fakad gyűlölete azok ellen, akikben a nép nyomorának

okát hiszi megtalálni... A szabadság Ábrányinál, mint ízig-vérig liberális gondolkodónál, minden baj arkánuma. Innen van királygyűlölete, az uralkodókban látva a szabadság legfőbb ellenségét... A trónus mellett ott áll a háború és a hóhér. Hitvány, hatalmasok intésére milliók pusztulnak el. Az emberiség ez ellenségeinek ezréért nem adná a gyermeke kisujját... Hazai talajon is elég anyagot talált a munkátlanság megénekelésére. Látnia kellett a gazdag ösök mihaszna sarját, a címeres heréket, a megváltozott viszonyokba beilleszkedni nem tudó gentry hullását. Ezek ellen kelt ki minden haragjával, bennük látva a haladás ellenségeit, egy egészséges állapot akadályát. Késérő iróniával ostromozza a kaszinómorált..."

Balla Antal: A liberalizmus történelme, gazdasági és politikai tanításai. Budapest, 1927. 8° 364 l. — A szerző szinte merész feladatra vállalkozott, hogy ma, mikor divatosná vált, hogy a liberalizmust tegyék felelőssé mindazokért a nyomorúságokért, melyeket az utolsó másfél évtized alatt az egész világnak át kellett szenvednie, védőíratot írjon a liberalizmus mellett. Bármennyire tiszteltreméltó tárggyalagossággal tárgyalja, ugyanis a szerző a politikai és társadalomgazdasági irányoknak egymáshoz való viszonyát és bármennyire hangoztatja is, hogy a konzervativizmust, szocializmust és katolikus reakciót éppen úgy szükségképeni jelenségeknek tekinti, mint a liberalizmust, könyve mégis csak védőírat marad. Félreértések elkerülése végett le kell szögeznünk, hogy ez egyáltalán nem akar kicsinylés lenni, hanem a munkának a természetéből folyik. Ha egy meggyőződéses liberális és individualista írja meg a liberalizmus történelmét és elemezi ennek az irányzatnak politikai és gazdasági jelentőségét, akkor kedvező eredményekre kell jutnia, akár a mult megítélésében, akár a jövő kilátások megajzolásánál. Munkája pedig egyúttal nagyon hasznos lehet még a más elveket vallókra is, mert a mi irodalmunk nagyon szegény az olyan természetű munkákban, melyek az egyes politikai irányzatok elvi alapjait rakják le. Sok helyes meglátás van a Balla könyvében, melyek megérdemelnék az egyes fejezetek szűk keretein túlmenő részletes feldolgozást és megírást is. Feltétlenül helyes például az a megállapítás, hogy az a párt, amely a hetvenes évek elejétől 1905-ig a magyar parlament többségét alkotta és a szabadelvű nevet viselte, annak dacára, hogy lehetővé tette a zsidók térfoglalását és megcsinálta az egyházpolitikai reformokat, alapjában véve nem volt liberális. Helyesen elemzi Széchenyi és Kossuth egymáshoz való viszonyát is, bár azt amit Széchenyiről ír, nem mindenben merném aláírni. Az ellentétet ugyanis, amely Széchenyinéél abban nyilatkozik meg, hogy individualista alapon csinált reformokat, az ösiség eltörlését és a zsidóemancipációt pedig ellenezte, Balla azzal magyarázza, hogy Széchenyi Angliában csak az élet anyagi oldalait látta meg, a nagyszerű politikai intézmények és önkormányzati szabadság pedig elkerülték a figyelmét. A magyarázat inkább az, hogy Széchenyi individualista volt ugyan, de egyúttal nagyon tudatos arisztokrata, aki reformjaival fel akarta rázni nemzetét, de a vezetést az arra hivatott kiválasztottak csoportjának szerette volna fenntartani. Mindezekon felül pedig még egy hiányzik ebből a máskülönbösen hasznos és jó könyvből: a politikai és társadalomgazdasági erők játékának és egymást kiegészítő tevékenységének ismertetése. Hovatovább teret kell hódítani ugyanis a megismerésnek, hogy individualizmus, etatizmus, kollektivizmus, konzervativizmus, szocializmus, védvám és szabadkereskedelem, sőt még monarchizmus és köztársaság sem abszolút érvényű tételek, hanem csak irányzatok, melyek szüntelen kölcsönhatással vannak egymásra, szüntelen kompromisszumok szülői s ezeknek az összeütközéseknek és kompromisszumoknak eredője az, amit a multban történelemnek, a jelenben pedig politikának nevezünk.

Jankovich Marcell: Az udvari bolond. Pozsony, 1926. 8° 281 l. — Nagy öröm felvidéki magyar íróink között olyan kiforrott, íróművészre akadnunk, mint Jankovich, az ügyvéd, aki a pennának hívatott forgatója akkor is, ha nem bírói kereseteket fogalmaz. Sokat olvasott, sokat és jól láthatott; azt ez az egy könyve is elárulja. Háborúviselt magyarjai, a kis földbirto-
kosok történetei: friss, üde légáramlat csap meg bennünket. Sok a politikai bölcsesség a bevezető novellában. Jules Lemaitre (En mange de vieux livres) egy tanulsága jut eszembe: a mások tapasztalatai számunkra nem érnek semmit, ennen bő-
rünkön kell éreznünk a sors taszításából eredő karcolásokat, mondja Mentor a fiatal

Télémaquenak. Jankovich könyvének egyik-másik novellája, egyik-másik szimbolikus meséje nagyságról, hiú dicsőségről ezt példázza.

(Szeged.)

Kappel Gyula.

Gina Lombroso: *A női lélek*. Ford. ifj. Moravcsik Gyuláné. Bpest, (1927.) 8° 255 l. — A nagy Lombroso lányának könyve nem propaganda írat sem a feminizmus mellett, sem a feminizmus ellen. Egyetlen célja az, hogy a kiváló asszonyok s köztük a könyv ragyogó intelligenciájú írójának szenvedéseiből, életküzdelméből, valómásaiból, a férfiakkal s a férfiakért vívott harcaiból feltároló igazságokat hasznossá tegye minden szenvedő asszony számára. Lombroso Gina könyvét maga is leányának ajánlja, hogy tanácsaival megkímélje őt sok csalódástól. A férfiak igazságtalansága okozza-e a nők helyzetének függőségét, látszólagos elnyomottságát? — veti fel a kérdést s meg is adja erre a mindenkiben élő kérdésre a feleletet. A nő és férfit nemcsak a közismert testi és lelki különbségek választják el egymástól: ezeken kívül van egy, mely alapvető, mindkét nem fejlődésére döntő befolyást gyakorló különbség: az, hogy a nő altruista, a férfi egoista. A nő alterocentrikus örömének, vágyainak középpontját nem magába, hanem egy másik élőlénybe helyezi, míg a férfi egocentrikus, a maga örömeit, érdekeit teszi világa középpontjává. A nő altruizmusa szükséges a faji számára, ha ez hiányoznék a nőtől, nem volna képes az anyasággal járó szenvedésekre. A nő cselekedeteit a szeretet vezeti, ebből fakad tragikumuk is, mert „a legszerencsésebb élet is tragikussá válik, ha nem védi saját önzése.” A nőtől hiányzik az életnek az a védelme, amelyet az egoizmus nyújt a férfiak számára. Ezért van szüksége a férfin. A nő sajátos hibái és erényei is alterocentrikus voltából fakadnak: a szentimentalizmus, részvét, áldozatkészség, nagylelkűség, logikátlanúság, merészség, részrehajlás, pörlekedés mind-mind az alterocentrikus lényéből s alterocentrikus életének jellemző vonásaiból: az aktivitásból, szenvedélyességből s ösztönösségből származnak. Ez a sajátosság összetételű lelkiség, melyet nem az értelem, nem az ész irányítanak, hanem a szív, a szeretet, az ösztönös és spontán megnyilatkozások, ez a sokszínű és sokféle intuícióban gazdag és mindig érdekes titkokat rejtő egyéniség adja meg a nőnek varázsát. És ez okozza a nő különírtóságát is. Ezért van nagyobb különbség nő és nő, mint férfi és férfi egyéniség között. Lombroso Gina megkülönbözteti a közönséges nőt a felsőbbrendű nőtől s az utóbbitól várja a női kérdések megoldását.

(Szeged.)

Szigethy Vilma.

Schneller Margit: *Tolsztoj világnézete és kultúrfilozófiai jelentősége*. Doktori értekezés. Pécs, 1927, 8°, 51 l.

Birkás Géza: *Francia irodalmi olvasókönyv* nyelvtani függelékekkel, reál-gimnáziumok VII—VIII. oszt. számára Bp. 1927, 8°, 318 l.

Tóth Zoltán: *A vakok képzeletvilága*. Bp. 1927. 12° 198 l.

Erődi-Harrach Béla: *A magyar settlement-mozgalom eszméi*. Bp., é. n., 8° 59. l.

Paul Verlaine válogatott versei. Fordította: Szabó Lőrinc. Pandora-kiadás. Bpest, 1926, 1926, 8° 167 l.

Márki-Emlékkönyv. Írták tanítványai. Szerkesztette: dr. György Lajos. Márki Sándor halálának második fordulójára kiadja az Erdélyi Irodalmi Szemle. Cluj-Kolozsvár 1927, 8° 151 l. — Az emlékkönyv munkatársai Csonka-Magyarországáról: Banner János, Buday Árpád és Gombos Albin.

Lechner Jenő: *A Magyar Nemzeti Múzeum Épülete*. 1936—1926. H. n. 1927, 4° 68 l. — A számos illusztrációval ékes díszmunka közli Pollack Mihály Jánosnak, a Nemzeti Múzeum építőjének arcképét. A könyvet a Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete ajándékol adja tagjainak.

Simon Andor: *Álomföld*. Versek. Budapest, Pandora kiadása, 1927, 8° 61 l. — Tipográfiában és mondanivalójában, módorában: a kommun alatt megjelent expresszionista kiadványokhoz hasonló versfüzet.

Magyar írók. Péterfy Imre rajzai. Első sorozat. Berény Imre kiadása. Bp. 1927, 12° 61 l. — Péterfy Imre markáns portrékban örökíti meg az irodalom szereplő egyéniségeit. Az írók egy-egy bölcs mondással pótolják ki a rajzoló művészetét. Vajthó László kézírásában ezt olvassuk: „A hazafias fűzfapoéta olyan,

mint az ókori tolvaj: templomba menekül, mert tudja, hogy ott nem bántják". A Széphalom 7—9. száma Pérely albumából közölte Kosztolányi Dezső arcképét.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913—1923. évi állapotáról és működéséről. Közzéteszi a M. N. M. főigazgatósága. Bp. 1926, 8° 70 l.

Ludovikás Levente, szerk. vitéz Rózsás József. 1927. évi. 1. sz. — A díszesen kiállított füzet tartalmából kiemeljük Szőke Endre cikket, amely Az irodalmi hagyomány folytonossága az új magyar lírában címmel a következő konkluziót nyújtja: "... igenis találunk olyan közbenső pontokat, melyek Adyt a magyar irodalom múltjához kapcsolják. Leginkább odakapcsolja őt azonban magyarsága. Eppen Komjáthyval kapcsolatban jegyzi meg róla Babits Mihály már 1910-ben, az előbbi Übermensch természetének nemzetköziségeről szólva, hogy Komjáthynál Ady — sokszori magyarszidása mellett is — magyarább: mert bár Komjáthy írt hazafias költeményeket, ezek nem reálisak, bármelyik nemzetre illenének, viszont Adynak érzései a magyar világ viszonyaiból fakadtak." — Erre a cikkre csak egy megjegyzésünk lehet: Ady megmondotta magáról, hogy „új szívekben élek."

Magyar Könyvszemle, Lukinich Imre közreműködésével szerkeszti Rédey Tivadar. 1927. évi. 1—2. f.

Muzsnai Dénes: *Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban*. Szeged. Filozófiai Intézet, 1927. 8° 32 l.

Irodalomtörténeti Közlemények, szerk. Császár Elemér. 1927. 1—2. f.

Kornis Gyula: *Posch Jenő l. tag emlékezete*. Budapest, M. T. Akadémia 1927. 8° 15 l. — „Amikor halálos ágyán meglátogattam, a Zita kórház egyik kátrány-tetejű fabarakkjában a júniusi rekkenő hőségben, arcán a facies Hippocratica biztos jeleivel, primitív kórágym éppen akkor az Archiv für die gesamte Psychologieban megjelent értekezését szorongatta (44. köt. 3—4. f.), azzal a testi szenvedéseit enyhítő lelki örömmel, hogy nagy pszichológiájának mémet kivonatát *Umriss einer realistischen Psychologie* címen a külfölddel megismertethette, a maga igazságait, ahogy ő látta, a nagyvilág számára is az igazságért mindig bátran küzdő lelke közzétehetette."

Pintér Jenő: *Szinnyei József l. tag emlékezete*. Bpest, M. T. Akadémia, 1927. 8° 20 l.

Zenei Szemle, szerk. Járossy Dezső és Major Ervin. 1927. 4—5 és 6—8. sz. — A 162—165. lapokon Lugosi Döme cikke: Szeged zenészei a 18. században.

Reményik Sándor: *Két fény között*. Versek. Erdélyi Szépmíves Céh, Cluj-Kolozsvár, 1927, 12° 79 l. — A kötet két verse (Akác-sor ősz utójián és Zászlószentelés) először a Széphalomban jelent meg.

Kádár Imre: *Nászrepülés*. Regény. Erdélyi Szépmíves Céh, Cluj-Kolozsvár, 1927, 12° 188 l.

Szövetségi Évkönyv, VI. évf. kiadja az Eötvös-Collegium volt tagjainak Szövetsége. Bpest 1927, 8° 82 l. — Farkas Gyula írja Gragger Róbert nekrológiájában: „A Collegium Hungaricum-ban teljesen az Eötvös-Collegium szellemét igyekezett meghonosítani, ezt a nálunk addig páratlan szellemet, melynek csak egy szabálya van: a munka."

Harsányi István és Gulyás József: *Új adatok Károlyi Gáspárról*. Sárospatak, 1927, 12° 16 l.

Hekler Antal: *Művészet és világnézet*. H. n. é. n. (1927), 4° 3 l. — „A művészet nemcsak formai, hanem mindenkor egyben világnézeti probléma, optikai kristályosodási formája az ember lelki és érzés-világának, a látható és láthatatlan világhoz való viszonyunknak. A lét kérdéseivel szemben való elvi állásfoglalás, mely mint motorikus erő, ott lüktet az ember szellemi életének minden megnyilatkozásában, az egyes korszakok művészetében is híven tükröződik."

Fehér Ede: *Művelődéstörténeti kép 1. Lipói törvényeiben*. Szeged. 1927, 8° 66 l.

Waisbecker Ede: *Pázmány Horvát Endre szépirodalmi munkássága*. Pécs 1927, 8° 143 l. (= Symposion-Könyvek, szerk. Várkonyi Hildebrand, 4. sz.)

Tóth Károly: *Beszédek*. 1926—1927. Szeged, 1927. 8° 178 l. — Régi hagyománya a kolozsvári-szegedi egyetemnek, hogy a rektorok beszédei kötetben megjelenjenek. Tóth Károly beszédeinek gyűjteménye azonban — tudománypolitikai szerepe és a Szegeddel kapcsolatos országos események folytán — túlnő az egyetemi kereteken. A beszédek egyrésze eredetileg a Széphalom lapjain jelent meg.

Századunk. Társadalomtudományi Szemle. Szerk. Vámbéry Ruzsem, Szekeres János, Varró István, Parjesz Imre, 1927. 1—2. sz.

Lévay Lajos: *Petrozsény települése*. Odorheiu-Szekelyudvarhely, 1927. 8° 49 l.

Ravasz László: *Tudom, kinek hittem*. Beszédek, cikkek, prédikációk. Bpest, 1927, 8° 347 l.

Társadalomtudomány. Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombathalvi György. 1927, 3—5. sz.

Ernyei József: *A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése*. Bp. 1927, 8° 20 l.

Buday Árpád: *Régészeti kutatásaink megszervezése*. Szeged, 1927, 2, 71. — Az ország területét négy régészeti körletre kellene fölosztani. A szegedi körlet magában foglalná a Tiszántúlnak a Biharkeresztes-szolnoki vasútvonaltól és a Duna-Tisza közének Kecskemét magasságától délre eső részét.

A külföldi magyar intézetek működése és a magas műveltség célját szolgáló külföldi ösztöndíjak az 1925/1926. tanévben. Közzéteszi a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Bp. 1927, 4, 47 l.

A tudományos társulatok és intézmények országos szövetségének 1926. évi működéséről szóló harmadik Jelentése. Bp. 1927, 4, 15 l.

Kogutowicz Károly: *Szeged emberföldrajzi problémái*. Szeged, 1927, 8, 20 l.

Aczél József: *Szittyá-görög eredetünk*. Bp. 1927, 4, 192 l. — Legközelebb írunk róla.

L'Occupation turque en Hongrie et ses conséquences sur l'évolution ultérieure du pays et sur celle de l'Europe orientale, par D. de Szent Iványi. Paris, 1926, 8, 22 l.

Zoltan Baranyai: *H. F. Amiel, traducteur de Petőfi*. Extrait de la Revue des Etudes Hongroises, 1927, 8° 19 l. — Baranyai Zoltán ismerteti H. F. Amielnek, e különös életű és munkásságú francia írónak Petőfi fordításait. Amiel tizenhárom Petőfi fordítását közli és ismerteti az utat, amelyen Amiel Petőfi költészetével találkozott. Petőfi költészetét Meltzl Hugo ismertette meg Amiellel berlini, talán heidelbergi találkozásaikon. Meltzl 1877-ben a matematikus és szanskritista Brassai Sámuellel megalapítja Kolozsvárott az „Összehasonlító Irodalomtörténeti (később Irodalmi) Lapok”-at. Később a lap címe „Acta comparationis litterarum universarum” lett s ennek a lapnak munkatársai közé tartozott Amiel is, 1878-tól 1881-ig, haláláig és itt jelentek meg Petőfi fordításai is. Meltzlen kívül még egy ismertető jele volt Amielnek: Hyppolite Desbordes-Valmore, egy francia közoktatásügyi minisztériumi tisztviselő fia, aki behatóbb Petőfi tanulmányozás után Ujfalvy Károllyal együtt lefordított több Petőfi verset francia prózára. Amiel azonban azt a látszatot kelti, mintha magyar szövegből fordított volna. Természetesen az eredeti szöveget nem ismerve, fordításaiban sokszor eltávolodik Petőfi képeitől, még a gondolataitól is. Meltzl írhatta a kommentárt is Amiel fordításai elé, melyben a szerkesztő felhívja a figyelmet Amielre, Petőfi első francia átköltőjére, aki a magyar nyelv ismerete nélkül bele tudott hatolni Petőfi szellemébe. A kommentár kiemeli a fordító elegáns verselését és készségét. Meltzlnak az volt a törekvése, hogy a fordításokat összegyűjtve kiadja. Erről a tervről Amiel is tudott. Baranyai örzi most a versfordításoknak kéziratait. A fordítás még nem tökéletes. Amiel túlságosan ragaszkodott Desbordes prózai fordításához s bár azokat költeményekké verselte át, mégis megérezni rajtuk, hogy csak másodkézből ismerte Petőfit. A verselés kedvéért többször engedményt tesz a tartalom rovására s olykor a szófordulatok és a trópusok nehézsége is eltávolítja Petőfőtől. Mégis hálával és kegyelettel kell Amielre gondolni, mert szerezte Petőfit s az európai kultúrközösség kincsei közé akarta emelni költészetét.

(Szeged.)

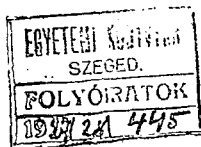
Szigethy Vilma.

TARTALOM

	Oldal
BALOGH ERNŐ: Az egészség országa	114
BALOGH JÓZSEF: Középkor	189
BALOGH MARGIT: Somogyi Szilveszter (Rajz)	1
BARANYI JÁNOS: Beethoven	182
* BÁLINT SÁNDOR: Vajda János	406
BÁRÁNY GERŐ: Filozófiai mozaik	343
BERCZELI ANZELM KÁROLY: A Gyöngye Ember (Novella)	243
" " " Mindenkiért (Novella)	387
CARRERE, JEAN: Action Française	299
CSENGERY JÁNOS: Pindaros ódája	289
CZAKÓ ISTVÁN: Diplomáciai nihilizmus	418
DAMI, ALDO: Ramuz	404
ECKHARDT SÁNDOR: Sáron rózsája	400
" " Dudits András és a francia humanisták	442
FALUHELYI FERENC: Páneurópa	303
GARÁZDA PÉTER: Transylvanizmus	202
" " Revue des Etudes Hongroises	231
" " Auróra-Kör	331
" " Reiner, a költő	443
GÉLEI JÓZSEF: Lambrecht Kálmán könyvéről	229
GILÁRTY ZOLTÁN: A rablógyilkos (Novella)	253
G. P.: Groteszk plakát	445
g. p.: Nagy Sándor könyvéről	448
HEGYI ISTVÁN: Csizik Borcsa nyula (Novella)	173
HEVESI ANDRÁS: A Gare de l'Est-en.	393
HORGER ANTAL: A hetvenéves Szinnyi József	397
HORNÁNSZKY GYULA: Tudománypolitika	294
" " A „vidék” szociológiája	410
H. R. R.: Édes Anna	194
HUSZTI JÓZSEF: Platon eszményi állama	29
" " A magyar művelődés eszményei	402
i. f.: Ladislaus Tóth könyvéről	335
i. S.: Nyelvében él a nemzet	409
i. y.: Ottlik László könyvéről	333
JUHÁSZ GYULA: Férfiat énekek (Vers)	20
" " Óda Beethovenhez (Vers)	113
" " Tömörkény	195
" " Josephus szobránál (Vers)	252
" " Károlyi Lajos	305
" " Szegedi napraforgó (Vers)	379

	Oldal
KAPPEL GYULA: Jankovich Marcell könyvéről	451
KÁROLYI LAJOS: Önarckép	233
KOLOSVÁRY BÁLINT: Az arckép és a jog	368
KOMJÁTHY ALADÁR: A sorsom őrizői (Vers)	141
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Sakkozunk egyszer . . . (Vers)	21
LEHEL ISTVÁN: Az örök lobogás apotheoziája	337
MAGYARY ZOLTÁN: Tudományos életünk virágzásának feltételeiről	359
MAJTHÉNYI GYÖRGY: Harmonikaszó (Vers)	264
MAKKAI SÁNDOR: Magyar fa sorsa	314
MARCONNAY TIBOR: Esztergom (Vers)	358
MARÓT KÁROLY: Lényeg és gondolat	147
MÉSZÖLY GEDEON: Mátyási frankfurti utazása (1792)	51
M. G.: Somogyi Szilveszter	1
M. K.: Bibó István könyvéről	231
„ Csengery János könyvéről	230
MOLLI ERZSÉBET: Finis (Vers)	386
MONOSTORI (HAUBERT) HUGÓ: A halál utolsó éneke, Magyar pusztán, Szivedtől szívemig, Isten gondján, Uj csodáért, Messiások (Versek)	170
MONOSTORI (HAUBERT) HUGÓ: Imádság (Vers)	380
MÓRA FERENC: Messzi keresztpám (Novella)	22
NÉMETHY GÉZA: Szent Péter templomában (Vers)	340
OLÁH GÁBOR: Anyám, látlak (Vers)	49
PALASOVSKY BÉLA: Szonett egy emlékkönyv lapjára	265
PÉRELY IMRE: Kosztolányi Dezső (Rajz)	238
PUKÁNSZKY BÉLA: Keyserling	191
„ „ Werfel	296
RAGGAMBY ANDRÁS: A selyemkendő (Novella)	381
RÁKÓCZI ismeretlen munkáinak kézírata (Facsimile)	113
REMÉNYIK SÁNDOR: Akác-sor ősz utóján (Vers)	50
„ „ Zászlószentelés (Vers)	123
RÉDEY TIVADAR: Elégia egy templom halálára	251
SANTOLI, VITTORIO: Olasz idealizmus	93
„ „ A fascizmus filozófiai alapjai	184
SZABOLCSKA MIHÁLY: Hajótöröttek (Vers)	7
„ „ Nehéz időben (Vers)	122
SZABÓ LÖRINC: Stefan George verseiből	239
SZALAY JÓZSEF: A „Szerelem bolondjai“	235
„ „ A Dugonics-Társaság jubileuma	412
SZEKFI GYULA: A fiatalabb történetírók talán legkiválóbbika	326
SZEKULA ÁGNES: Oh, messze, furcsa magyarságok (Vers)	386
SZERB ANTAL: Marcel Proust	96
„ „ Az intellektuális költő	124
SZIGETHY VILMA: Gina Lombroso könyvéről	451
„ „ Z. Baranyai könyvéről	453
SZ. V.: André de Hevesy könyvéről	336
F. TAKÁCS ZOLTÁN: Régiek és újak népvándorlási kérdésekről	327
TELEKI PÁL GRÓF: Bevezető	3
* TERESCSÉNYI GYÖRGY: Tömörkény (Vers)	233

	Oldal
TONELLI SÁNDOR: Az összetett ember	142
TÓTH KÁROLY: Tóth Lajos	201
„ „ Az utolsó avatás	313
z. s.: Balla Antal könyvéről	450
UNGVÁRI ELEMÉR: Intérieur (Paul Valéry verse)	358
VARGHA GYULA: Ős paraszt (Vers)	6
VÁRKONYI HILDEBRAND: A kereszténység agóniája	90
„ „ Prohászka Ottokár	292
WAGNER: Dugonics András arcképe	337
Z. B.: Gragger Róbert	89
z. b.: Hans Jensen könyvéről	335
z. b.: Szász Károly könyvéről	448
ZOLNAI BÉLA: Modern irodalmunk és az irodalomtudomány	8
„ „ Rosta	106
„ „ A janzenista Rákóczi	177, 266
„ „ A Széphalom taglalatja	210
„ „ Juhász Gyula	306
„ „ Tótfogas Ady körül	322, 428
ZOLNAI SÁNDOR: Költészet és neurasthenia	444
A szegedi egyetem ujjászületése	98
Alföld-kutatás	197, 310
Budapest vagy Szeged?	416
Decentralizáció	100
Egyetemi közti összeállítás	309
Levelestár	332, 446
Széphalom	100, 200, 413
Válasz Szász Károlynak	421
A régi Frankfurt (Metszet)	64
Id. gr. Teleki József arcképe	64
ALFÖLD	98, 195, 305, 410
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	111, 228, 333, 448
ERDÉLY	201, 313, 418
ESZMETÖREDEKEK	89, 182, 292, 393
ROSTA	106, 210, 322, 428
VISSZHANG	103, 205, 315, 423

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

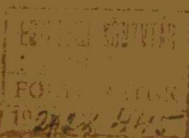
ZOLNAI BÉLA

	Lap
GRÓF TELEKI PÁL: Bevezető	3-5
VARGHA GYULA: Ős paraszt (Vers)	6
SZABOLCSKA MIHÁLY: Hajótöröttek (Vers)	7
ZOLNAI BÉLA: Modern irodalmunk és az irodalom- tudomány	8-19
JUHÁSZ GYULA: Férfiat énekelek (Vers)	20
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Sakkoztunk egyszer . . . (Vers)	21
MÓRA FERENC: Messzi keresztapám (Novella)	22-28
HUSZTI JÓZSEF: Platon eszményi állama	29-48
OLÁH GÁBOR: Anyám, látlak. (Vers)	49
REMÉNYIK SÁNDOR: Akác-sor ősz utóján (Vers)	50
MÉSZÖLY GEDÉON: Mátyási frankfurti utazása (1792)	51-88
ESZMETÖREDÉKEK. — Gragger Róbert. Z. B. — Unamuno. Várkonyi Hildebrand. — Olasz idealizmus. V. Santoli. — Marcel Proust. Szerb Antal.	89-97
ALFÖLD. — A szegedi egyetem ujjászületése. — Decen- tralizáció. — Széphalom.	98-102
VISSZHANG. — ROSTA. — BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.	103-112

SZEGED, 1927.

Ára 3 pengő.

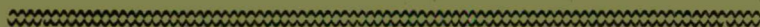
A szegedi írók és egyetemi tanárok elhatározták, hogy

SZÉPHALOM

cimmet új folyóiratot indítanak a tudás és szépség kultuszának jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekeltése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szaboľcska Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Móra Ferenc, Tóth Károly, Huszti József, Mészöly Gedeon, Santoli Vittorio, Várkonyi Hildebrand, Szerb Antal és Zolnai Béla.

A **SZÉPHALOM** címlapját Sebestyén Károly dr. rajzolta. Somogyi Szilveszter arcképe Balogh Margit festőművésztől való.

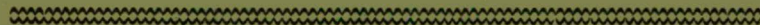

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM.

A **SZÉPHALOM** minden újságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kecskeméti-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felélős kiadó: Moldoványi Imre (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár (Szeged) 603. számú csekkszámlájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára egy évre (12 szám) = 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

A **SZÉPHALOM** legközelebbi száma, amely március elején jelenik meg, a következő közleményeket hozza:

Versek: Szaboľcska Mihály, Reményik Sándor és Monostori Hugó. — Novella és tárca: Juhász Gyula, Bibó Lajos, Tonelli Sándor és Bárczy Géza. — Mészöly Gedeon: Új életre hozatott Zrinyász. — Maróth Károly: Lényegvallás és lényegköltészet. — Bibó István: Egyetem és könyvtárpolitika. — Zolnai Béla: A janzenista Rákóczi. — Várkonyi Nándor: Vallásos áramlatok a francia irodalomban. — Santoli Vittorio: A fasizmus filozófiai alapjai. — Eszmetöredékek. — Alföld. — Visszhang. — Rosta. — Beküldött könyvek.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

1. **Sectio Juridico-Politica.** Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.
Legújabb füzet:
Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.
2. **Sectio Philologico-Historica.** Szerk. Huszti József.
Legújabb füzet:
Miskolczi István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.
3. **Sectio Philosophica.** Szerk. Bartók György és Moór Gyula.
Legújabb füzet:
Bartók György: AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKESZME TÖRTÉNETE. Ára 10 pengő.
4. **Sectio Scientiarum Naturalium.** Szerk. Győrffy István és Ortway Rudolf.
Legújabb szám: TOM. II., FASC. 2. Ára 8 pengő.
5. **Sectio Scientiarum Mathematicarum.** Szerk. Riesz Frigyes és Haár Alfréd.
Legújabb szám: TOM. II., FASC. 4. Ára 3 dollár. Magyar matematikusoknak 50% kedvezmény.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly és Strömpl Gábor. Szerkesztőség: Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet. Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Győrffy István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Szegedi Tudományos Könyvtár.

Szerk. Bibó István, Ereky István, Kogutowicz Károly, Tóth Károly.

Eddig megjelent füzetek:

1. *Mészöly Gedeon: A HALOTTI BESZÉD ALAKTANI SAJÁTSÁGAI.* Ára 8 pengő.
2. *Bibó István: A PRIMITIV EMBER VILÁGA.* Ára 4 pengő.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1926., II. köt. 1—2. sz. Ára 12 pengő.

Dolgozatok.

Rigler Gusztáv negyedszázados tanári működésének emlékére írták és kiadták tanítványai és tanártársai. Szeged, 1926.

Emlékkönyv

Csengery János születésének hetvenedik évfordulójára. Írták tanítványai, barátai és tisztelői. Szeged, 1926. Ára 10 pengő.

Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris Champion kiadása.

Széphalom-Könyvtár.

Szeged, 1927, a SZÉPHALOM-KÖR kiadása.

1. Zolnai Béla: MODERN IRODALMUNK ÉS AZ IRODALOM-TUDOMÁNY.
2. Maróth Károly: LÉNYEGVALLÁS ÉS LÉNYEGKÖLTÉSZET. (Sajtó alatt.)
3. Zolnai Béla: A JANZENISTA RÁKÓCZI. (Sajtó alatt.)

Értekezések

a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám:

6. Bálint Sándor: SZILÁDY ÁRON PÁLYÁJA.

ZOLNAI BÉLA: II. RÁKÓCZI FERENC KÖNYVTÁRA.

Budapest, 1926. Egyetemi Nyomda kiadása.

CSANÁDMEGYEI KÖNYVTÁR.

Szerk. Barna János és Eperjesy Kálmán.

1. Bálint Alajos: MAKÓ VÁROS TELEPÜLÉSI ÉS EMBERFÖLDRAJZI VÁZLATA.
2. Eperjesy Kálmán: KOPÁNCSPUSZTAI ÉREMLELET.
3. Márton György: AZ APRÓHAGYMA OSZTÁLYOZÁSA MAKÓN.
4. Banner János: JELENTÉS A MAGYARCSANÁD-BÖKÉNYI PRÓBA-ÁSATÁSOKRÓL.
5. Móra Ferenc: LOVASSIROK KUNÁGOTÁN.
6. Eperjesy Kálmán: MAKÓ VÁROSÁNAK LEÍRÁSA SZIRBIK MIKLÓS ÁLTAL (1835).

Most jelent
meg!

A RÉZKIGYÓ

UNDI IMRE HUMORESZKGYŰJTEMÉNYE

A humorírás szenzációja.

Kapható minden könyvkereskedésben, újságcsarnokban és a szerzőnél: Budapest, I., Fortuna-utca 8.

Ára 30 ezer korona.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
JUHÁSZ GYULA: Óda Beethovenhez (Vers)	113
BALOGH ERNŐ: Az egészség országa	114—121
SZABOLCSKA MIHÁLY: Nehéz időben (Vers)	122
REMÉNYIK SÁNDOR: Zászlószentelés (Vers)	123
SZERB ANTAL: Az Intellektuális Költő	124—139
BODOR ALADÁR: Tomori (Vers)	140
KOMJÁTHY ALADÁR: A sorsom őrizői (Vers)	141
TONELLI SÁNDOR: Az összetett ember	142—146
MARÓT KÁROLY: Lényeg és gondolat	147—169
MONOSTORI HAUBERT HUGÓ: A halál utolsó éneke, Ma- gyar pusztán, Szivedtől szívemig, Isten gondján, Új csodáért, Messiások (Versek)	170—172
HEGYI ISTVÁN: Csizik Borcsa nyula (Novella)	173—176
ZOLNAI BÉLA: A janzenista Rákóczi	177—181
ESZMETÖREDÉKEK. — Beethoven. <i>Baranyi János</i> . — A fascizmus filozófiai alapjai. <i>V. Santoli</i> . — Közép- kor. <i>Balogh József</i> . — Keyserling. <i>Pukánszky Béla</i> . — Édes Anna. <i>H. R. R.</i>	182—194
ALFÖLD. — Tömörkény. <i>Juhász Gyula</i> . — Alföldkuta- tás. — Széphalom	195—200
ERDÉLY. — Tóth Lajos. <i>Tóth Károly</i> . — Transylvanis- mus. <i>Garázd Péter</i>	201—204
VISSZHANG. — ROSTA. — BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	206—232

SZEGED, 1927.

A szegedi írók és egyetemi tanárok elhatározták, hogy

SZÉPHALOM

cimmel új folyóiratot indítanak a tudás és szépség kultuszának jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózsi, Gardza Péter, Gelei István.

A **SZÉPHALOM** címlapját Sebestyén Károly dr. rajzolta.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM.

A **SZÉPHALOM** minden újságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kecskeméti-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: Moldoványi Imre (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár (Szeged) 603. számú csekkszámlájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára egy évre (12 szám) = 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

A **SZÉPHALOM** legközelebbi száma, amely június végén jelenik meg, a következő közleményeket hozza:

Versek: Juhász Gyula, Oláh Gábor. — Novella és tárca: Réti István, Palasovszky Béla, Giláty Zoltán. — Mészöly Gedeon: Tótágas. (Vigjáték.) — Oláh Gábor: A művészi alkotás lélektana. — Imre Sándor: Apák és fiúk. — Pukánszky Béla: Werfel. — Várkonyi Hildebrand: Prohászka Ottokár. — Felvinczi Takács Zoltán: Népvándorlási művészet. — Juhász Gyula: Károlyi Lajos, a festő. — Zolnai Béla: Irodalmi hitvallás. — Eszmetörések. — Alföld. — Erdély. — Visszhang. — Rosta. — Beküldött könyvek.

Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

Sectio Juridico-Politica. Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.

Legújabb füzet:

Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.

Sectio Philologico-Historica. Szerk. Huszti József.

Legújabb füzet:

Miskolczy István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.

Sectio Scientiarum Naturalium. Szerk. Györffy István és Ortvyay Rudolf.

Legújabb szám: TOM. II., FASC. 2. Ára 8 pengő.

Sectio Scientiarum Mathematicarum. Szerk. Riesz Frigyes és Haár Alfréd.

Legújabb szám: TOM. II., FASC. 4. Ára 3 dollár. Magyar matematikusoknak 50% kedvezmény.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly és Strömpl Gábor. Szerkesztőség: Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet. Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágatlan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györffy István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Szegedi Tudományos Könyvtár.

Szerk. Bibó István, Ereky István, Kogutowicz Károly, Tóth Károly.

Legújabb füzet:

Bibó István: A PRIMITIV EMBER VILÁGA. Ára 4 pengő.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1926., II. köt. 1-2. sz. Ára 12 pengő.

Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. (A legrégibb időktől 1848-ig.) Budapest 1926. Kiadja a Budavári Tudományos Társaság.

Széphalom-Könyvtár.

Szeged, 1927, a SZÉPHALOM-KÖR kiadása.

1. Zolnai Béla: MODERN IRODALMUNK ÉS AZ IRODALOM-TUDOMÁNY. Ára 2 pengő.
2. Maróth Károly: LÉNYEG ÉS GONDOLAT. Ára 2:20 pengő.
3. Zolnai Béla: A JÁNZENISTA RÁKÓCZI. (Sajtó alatt.)
4. Oldh Gábor: A MŰVÉSZI ALKOTÁS LÉLEKTANA. (Sajtó alatt.)

Napkelet

Szerkeszti: TORMAY CÉCILE.

MAGYAR NYELV

23. évf. 1927. Közérdekű havi folyóirat
a művelt közönség számára.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság
megbizásából szerkeszti

Gombocz Zoltán és Melich János

A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a M. T. Akadémia támogatásával.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám:

6. Bálint Sándor: SZILÁDY ÁRON PÁLYÁJA.

Társadalomtudomány

Szociológiai folyóirat

Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti:
SZÓMBATHFALVY GYÖRGY.

CSANÁDMEGYEI KÖNYVTÁR.

Szerk. Barna János és Eperjesy Kálmán.

Ujabb füzetek:

7. Takáts Lajos: AZ APÁTFALVAI NYELVJÁRÁS.

8. Árva János: BOSZORKÁNYPEREK CSANÁDVÁRMEGYÉBEN.

Minerva

Szellemtörténeti folyóirat.

Szerkeszti: Thienemann Tivadar.

VI. évf., Pécs 1927.

Debreceni Szemle

Tudományos folyóirat

I. évf. 1927.

Szerkesztik:

Hankiss János és Milleker Rezső.

A Magyar Tudománypolitika Alapvetése.

Szerkesztette: MAGYARY ZOLTÁN

miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár.

Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége
Budapest, 1927.

SZÉPHALOM

SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
TERESCSENÝI GYÖRGY: Tömörkény (Vers)	233-234
SZALAY JÓZSEF: A „Szerellem bolondjai”.	235-237
PÉRELY IMRE: Kosztolányi Dezső (Rajz)	238
SZABÓ LÖRINC: Stefan George verseiből	239-242
BERCZELI ANZELM KÁROLY: A Gyöngye Ember (Novella)	243-250
RÉDEY TIVADAR: Elégia egy templom halálára	251
JUHÁSZ GYULA: Josephus szobránál (Vers)	252
GILÁRTY ZOLTÁN: A rablógyilkos (Novella)	253-263
MAJTHÉNYI GYÖRGY: Harmonikaszó (Vers)	264
PALASOVSKY BÉLA: Szonett egy emlékkönyv lapjára	265
ZOLNAI BÉLA: A janzenista Rákóczi	266-288
CSENGERY JÁNOS: Pindaros ódája	289-291
ESZMETÖREDÉKEK. — Prohászka. Várkonyi Hildebrand.	
— Tudománypolitika. Hornyánszky Gyula. —	
Werfel. Pukánszky Béla. — Action Française.	
Jean Carrère. — Páneurópa. Faluhelyi Ferenc	292-304
ALFÖLD. Károlyi Lajos. Juhász Gyula. — Juhász Gyula.	
Zolnai Béla. — Egyetemközi összejevetel. —	
Alföldkutatás	305-312
ERDÉLY. — Az utolsó avatás. Tóth Károly. — Magyar	
fa sorsa. Makkai Sándor	313-314
VISSZHANG. — ROSTA. — (Zolnai Béla, Szekfű Gyula,	
F. Takács Zoltán és Garázd Péter cikkei.)	315-332
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK	333-336

SZEGED, 1927.

Ára 3 pengő.

A szegedi írók és egyetemi tanárok elhatározták, hogy

SZÉPHALOM

cimmal új folyóiratot indítanak a tudás és szépség kultuszának jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelése, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi Isván, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózsi, Garázda Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gilártzy Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfü Gyula, F. Takács Zoltán, Szigethy Vilma.

A **SZÉPHALOM** címlapját Sebestyén Károly dr. rajzolta.

Szerkesztő címe: SZEGED, EGYETEM.

A **SZÉPHALOM** minden újságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kecskeméti-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: *Moldoványi Imre* (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a *Szeged-Csongrádi Takarékpénztár* (Szeged) 603. számú csekkszámlájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára egy évre (12 szám) = 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

A **SZÉPHALOM** legközelebbi száma, amely október elején jelenik meg, a következő közleményeket hozza:

Kolozsváry Bálint: Az arckép és a jog. — Raggamby András: Novella. — Hornyánszky Gyula: Társadalomtudomány. — Gelei József: Mimikri az Alföldön. — Némethy Géza: Szent Peter templomában. (Vers.) — Molli Erzsébet: Vers. — Bálint Sándor: Vajda János. — Magyary Zoltán: Tudománypolitika. — Várkonyi Nándor: A kilencvenes évek. — Zolnai Béla: Petőfy-Ady. — Eszmetöredékek. — Alföld. — Erdély. — Visszhang. — Rosta. — Beküldött könyvek.

Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

ACTA LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

Sectio Juridico-Politica. Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandtner Pál.

Legújabb füzet:

Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.

Sectio Philologica-Historica. Szerk. Huszti József.

Legújabb füzet:

Miskolczy István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.

Sectio Scientiarum Naturalium. Szerk. Györffy István és Ortway Rudolf.

Legújabb szám: TOM. II., FASC. 2. Ára 8 pengő.

Sectio Scientiarum Mathematicarum. Szerk. Riesz Frigyes és Haár Alfréd.

Legújabb szám: TOM. II., FASC. 4. Ára 3 dollár.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly és Strömpl Gábor. Szerkesztőség: Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet. Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györffy István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1926., II. köt. 1—2. sz. Ára 12 pengő.

Szegedi Tudományos Könyvtár.

Szerk. Bibó István, Ereky István, Kogutowicz Károly, Tóth Károly.

Legújabb füzet:

Bibó István:

A PRIMITIV EMBER VILÁGA.

Ára 4 pengő.

FELIX SOMLÓ

JURISTISCHE GRUNDLEHRE.

Zweite Auflage mit einem Vorwort von Prof. Julius Moór in Szeged Leipzig 1927.

Széphalom-Könyvtár.

Szeged, 1927, a SZÉPHALOM-KÖR kiadása.

1. *Zolnai Béla*: MODERN IRODALMUNK ÉS AZ IRODALOM-TUDOMÁNY. Ára 2 pengő.
2. *Maróth Károly*: LÉNYEG ÉS GONDOLAT. Ára 2-20 pengő.
3. *Zolnai Béla*: A JANZENISTA RÁKÓCZI. (Sajtó alatt.)
4. *Oldh Gábor*: A MŰVÉSZI ALKOTÁS LÉLEKTANA. (Sajtó alatt.)

Értekezések

a m. kir. Ferencz József
Tudományegyetem
Filozófiai Intézetéből.

1. sz. *Muzsnai Dénes*: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

Etudes Françaises

publiées par
l'Institut Français de l'université de Szeged.

1. *André Dudith et les humanistes français*. Par Jean Faludi. Ára 3 pengő.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legújabb szám:

6. *Bálint Sándor*: SZILÁDY ÁRON PÁLYÁJA.

Társadalomtudomány

Szociológiai folyóirat

Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti:
SZOMBATHALVY GYÖRGY.

CSANÁDMEGYEI KÖNYVTÁR.

Szerk. Barna János és Eperjesy Kálmán.

Ujabb füzetek:

7. *Takáts Lajos*: AZ APÁTFALVAI NYELVJÁRÁS.
8. *Árva János*: BOSZORKÁNYPEREK CSANÁDVÁRMEGYÉBEN.

A Magyar Tudománypolitika Alapvetése.

Szerkesztette: MAGYARY ZOLTÁN

miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár.

Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége
Budapest, 1927.

SZÉPHALOM

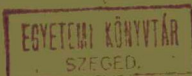
SZERKESZTI:

ZOLNAI BÉLA

	Lap
LEHEL ISTVÁN: Az örök lobogás apotheozisa	337—339
NÉMETHY GÉZA: Szent Péter templomában (Vers)	340—342
BÁRÁNY GERŐ: Filozófiai mozaik	343—357
MARCONNAY TIBOR: Esztergom (Vers)	358
UNGVÁRI ELEMÉR: Intérieur (Paul Valéry verse)	358
MAGYARY ZOLTÁN: Tudományos életünk virágzásának feltételeiről	359—366
ZOLTÁN VILMOS: Walt Whitman verseiből	367
KOLOSVÁRY BÁLINT: Az arckép és a jog	368—378
JUHÁSZ GYULA: Szegedi napraforgó (Vers)	379
MONOSTORI HUGÓ: Imádság (Vers)	380
RAGGAMBY ANDRÁS: A selyemkendő (Novella)	381—385
SZEKULA AGNES: Oh, messze, furcsa magyarságok (Vers)	386
MÖLLI ERZSÉBET: Finis (Vers)	386
BERCZELI ANZELM KÁROLY: Mindenkiért (Novella)	387—392
ESZMETÖREDÉKEK. — A Gare de l' Est-en. Hevesi András. — A hetvenéves Szinnyei József. Horger Antal. — Sáron Rózsája. Eckhardt Sándor. — A magyar művelődés eszményei. Huszti József. — Ramuz. Aldo Dami. — Vajda János. Bálint Sándor. — Nyelvében él a nemzet. I. S.	393—409
ALFÖLD. — A „vidék” szociológiája. Hornyánszky Gyula. — A Dugonics-Társaság jubileuma. Szalay József. — Széphalom. — Budapest vagy Szeged?	410—417
ERDÉLY. — Diplomáciai nihilizmus. Czákó István. — Válasz Szász Károlynak	418—422
VISSZHANG. — ROSTA. — (Zolnai Béla, Eckhardt Sándor, Zolnai Sándor és Garázda Péter cikkei.)	423—447
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK.	448—453

SZEGED, 1927.

Ára 3 pengő.

A szegedi írók és egyetemi tanárok 1927 január elsején

SZÉPHALOM

cimmel folyóiratot indítottak a tudás és szépség jegyében. A **SZÉPHALOM** a haladó magyarság önmagára eszmélését kívánja előmozdítani. Filozófiai elmélyülés és idealizmus, európai kultúra és a magyar régiség életrekelte, modern szellemiség és hagyománykeresés, a tiszta és önmagáért való művészet lebeg cél gyanánt a **SZÉPHALOM** alapítói előtt. „Ő és új magyarság” szintézise a forradalmak esztétikai anarchiája után: Kazinczy korának klasszicizmusát és magyarcélú emberiségét szimbolizálja a **SZÉPHALOM** neve.

A **SZÉPHALOM** eddigi munkatársai: gróf Teleki Pál, Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Zolnai Béla, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Huszti József, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand, Vittorio Santoli, Szerb Antal, Tóth Károly, Balogh Ernő, Bodor Aladár, Komjáthy Aladár, Tonelli Sándor, Marót Károly, Monostori Hugó, Hegyi István, Baranyi János, Pukánszky Béla, Balogh József, Husztiné Révhegyi Rózi, Garázd Péter, Gelei József, Terescsényi György, Szalay József, Pérely Imre, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Rédey Tivadar, Gilárt Zoltán, Majthényi György, Palasovszky Béla, Csengery János, Hornyánszky Gyula, Jean Carrère, Faluhelyi Ferenc, Makkai Sándor, Szekfű Gyula, F. Takács Zoltán, Trócsányi György, Szigethy Vilma, Lehel István, Némethy Géza, Bárány Gerő, Marconnay Tibor, Ungvári Elemér, Magyary Zoltán, Zoltán Vilmos, Kolosváry Bálint, Raggambi András, Szekula Ágnes, Molli Erzsébet, Hevesi András, Horger Antal, Eckhardt Sándor, Aldo Dami, Bálint Sándor, Imre Sándor, Czákó István, Zolnai Sándor, Kappel Gyula.

A **SZÉPHALOM** minden újságárúsító kioszkban kapható. Megrendelhető Budapesten az Eggenberger-féle könyvkereskedés (IV., Kossuth Lajos-u. 3.) útján, Szegeden a Városi Nyomda könyvesboltjában.

Felelős kiadó: *Moldoványi Imre* (Szeged, Egyetemi Könyvtár), aki a folyóirat adminisztrációs ügyeit intézi. Előfizetések befizethetők a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár (Szeged) 603. számú csekkszámájára — a **SZÉPHALOM** és a név, lakcím pontos megjelölésével — bármely postahivatalnál.

A **SZÉPHALOM** előfizetési ára az 1928. évre (kéthavonként egy kettős szám öt ivnyi terjedelemben) = 10 P. Kettős szám ára 2 P. Az első évfolyam ára (közvetlenül a kiadóhivatalnál megrendelve): 8 P.

A **SZÉPHALOM** januári kötete a következő közleményeket hozza: Kosztolányi Dezső, Gulácsy Irén, Palasovszky Béla: Novella. — Juhász Gyula, Szabó Lőrinc, Berczeli Anzelm Károly, Marconnay Tibor, Sárközy György, Ioó Tibor: Vers. — Boros Ferenc: Élet vagy halál? — Szerb Antal: W. Blake. — Zolnai Béla: Balassi és a platonizmus. — Juhász Gyula: Az első magyar dekadens. — Móra Ferenc: Dugonics példabeszédei. — Dékány István: A kapitalizmus. — Huszti József: Olasz-magyar kulturkapcsolatok. — Peter Wust: Budapesti filozófusok. — Lugosi Döme: Dugonics ismeretlen idillje. — Vajthó László: Ady. — Pasteiner Iván: Ferenczi Zoltán. — Balogh József: Aranykultusz. — Horger Antal: Szittyagörög eredetünk. — Eszmetöredékek. — Alföld. — Erdély. — Visszhang. — Rosta. — Beküldött könyvek.

Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes

Szerk. Baranyai Zoltán, a szegedi egyetem magántanára. A M. T. Akadémia támogatásával megjelenik évente 4 füzetben. Paris, Champion kiadása.

ACTA LITTERARUM AC SCIENTIARUM REGIAE UNIVERSITATIS FRANCISCO-JOSEPHINAE.

Kiadja a M. Kir. Ferencz József-Egyetem Barátainak Egyesülete.

1. **Sectio Juridico-Politica.** Szerkesztik: Kolosváry Bálint és Szandner Pál.
Legujabb füzet:
Kelemen László: A LEÁNYNEGYED. Ára 3 pengő.
2. **Sectio Philologico-Historica.** Szerk. Huszti József.
Legujabb füzet:
Miskolczy István: ANJOU KÁROLY BALKÁNI POLITIKÁJA. Ára 1 pengő.
3. **Sectio Philosophica.** Szerk. Bartók György és Moór Gyula.
Legujabb füzet: *Bartók György: AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKESZME TÖRTÉNETE.* Ára 10 pengő.
4. **Sectio Scientiarum Naturalium.** Szerk. Györfly István és Ortway Rudolf.
Legujabb szám: TOM. II., FASC. 2. Ára 8 pengő.
5. **Sectio Scientiarum Mathematicarum.** Szerk. Riesz Frigyes és Haár Alfréd.
Legujabb szám: TOM. II., FASC. 4. Ára 3 dollár.
6. **Sectio Medicorum.** Szerk. Jankovich László és Jancsó Miklós.
Legujabb füzet: *Hornyánszky Károly: A HIPPOKRATESI CORPUS DERMATOLÓGIÁJA.* Ára 3 pengő.

Föld és Ember.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerk. Kogutowicz Károly és Strömpl Gábor. Szerkesztőség: Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet. Évi előfizetés ára: 6 pengő.

Folia Cryptogamica.

Magyarország virágtalan növényeire vonatkozó közlemények. Szerkeszti: Györfly István. Kiadja a szegedi egyetem botanikai intézete.

Dolgozatok

a m. kir. Ferencz József-Egyetem Archaeologiai Intézetéből. Szerk. Buday Árpád. Szeged, 1927., III. köt. 1-2. sz. Ára 12 pengő.

Szegedi Tudományos Könyvtár.

Szerk. Bibó István, Ereky István, Kogutowicz Károly, Tóth Károly.
Legujabb füzet:

HANS Kelsen:
AZ ÁLLAMELMÉLET ALAPVONALAI.
Ára 5 pengő.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből — 1. sz. Muzsnai Dénes: Böhm Károly szellemtana és az újabb törekvések a mai lélektanban.

Széphalom-Könyvtár.

Szeged, 1927, a SZÉPHALOM-KÖR kiadása.

Uj füzetek :

4. Bárány Gerő : FILOZÓFIAI MOZAIK. Ára 2 pengő.

5. Kolosváry Bálint : AZ ARCKÉP ÉS A JOG. Ára 1:50 pengő.

FELIX SOMLÓ JURISTISCHE GRUNDLEHRE.

Zweite Auflage mit einem Vorwort
von Prof. Julius Moór in Szeged
Leipzig 1927.

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de
l'université de Szeged.

1. André Dudith et les humanis-
tes Français. Par Jean Faludi. Ára 3P.

Értekezések

a m. kir. Ferencz József-Tudomány-
egyetem Magyar Irodalmi Intézetéből.

Szerk. Dézsi Lajos.

Legujabb szám :

6. Bálint Sándor : SZILÁDY ÁRON PÁLYÁJA.

Debreceni Szemle

Tudományos folyóirat.

Szerkesztik : HANKISS JÁNOS és
MILLEKER REZSŐ.

Társadalomtudomány

Szociológiai folyóirat

Heller Farkas és Bibó István közre-
működésével szerkeszti :

SZOMBATFALVY GYÖRGY.

CSANÁDMEGYEI KÖNYVTÁR.

Szerk. Barna János és Eperjesy Kálmán.

Uj füzet : 9. Lugosi Döme : KELEMEN LÁSZLÓ ÉS AZ ELSŐ
„MAGYAR JÁTSZÓ SZINI TÁRSASÁG”.

KOLOSVÁRY BÁLINT : MAGÁNJOG.

Vezérfonál egyetemi előadásokhoz.
Budapest, 1927.

TÓTH KÁROLY:

BESZÉDEK

1926—1927.

SZEGED, 1927.

Felölös kiadó : Moldoványi Imre.

Felölös nyomdavezető : Márton Jenő.